

การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม ๑

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ
ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ
๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

คำปรารภ

รัฐบาลและประชาชนชาวไทย มีความปีติชื่นชมโสมนัสเป็นล้นพ้น ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ และต่างสำนึกว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ที่ได้เกิดและอยู่ในแผ่นดินไทยภายใต้ร่มพระบารมีแห่งพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นมาตราบจนปัจจุบัน ได้ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรม ทรงพระวิริยะอุตสาหะ ตรากตรำบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการ ซึ่งล้วนอำนวยประโยชน์เกื้อกูลประชาชนให้มีความผาสุกร่มเย็น และประเทศชาติมีความอุดมสมบูรณ์ เจริญพัฒนาก้าวหน้าทุกด้าน มีพระราชปณิธานอันแรงกล้าที่จะขจัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ ด้วยพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศ ทรงริเริ่มโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลากหลายสาขานับพันโครงการ ทรงพระกรุณาพระราชทานแนวทางในการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมตามแนว “ทฤษฎีใหม่” และพระราชทานวิถีทางดำรงชีพแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อให้พสกนิกรทุกระดับสามารถดำเนินชีวิตด้วยความผาสุกในทุกสภาวการณ์ของบ้านเมือง นอกจากนี้ ยังทรงขจัดปัดเป่าภัยพิบัติ และวิกฤตการณ์อันร้ายแรงในบ้านเมืองหลายครั้งหลายครา ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ พระบาทสมเด็จพระ-เจ้าอยู่หัวจึงเป็นพระมิ่งขวัญร่มเกล้าและเป็นศูนย์รวมใจของปวงชนชาวไทยตลอดมา

เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ รัฐบาลและปวงชนชาวไทยจึงพร้อมใจกันสำแดงความจงรักภักดี และความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ จัดงานเฉลิมพระเกียรติ

ประกอบด้วยโครงการและกิจกรรมต่างๆ หลากหลาย โครงการสำคัญโครงการหนึ่ง คือ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ได้จัดพิมพ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติคุณด้านต่างๆ เป็นจำนวนหลายเล่ม รวมทั้งที่หน่วยราชการและองค์กรภาคเอกชนขออนุญาตจัดพิมพ์ร่วมด้วย ซึ่งจะแจกจ่ายเผยแพร่ไปยังหน่วยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

ในนามของรัฐบาลและในฐานะประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ผมขออนุโมทนาในความวิริยะอุตสาหะของทุกท่านที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์หนังสือที่มีคุณค่าแสดงให้ประจักษ์ในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อประเทศและประชาชนชาวไทย อันจะเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าของอนุชนสืบต่อไป และขอแสดงความชื่นชมที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมมือกันดำเนินงานโครงการจัดทำหนังสือเพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหามงคลสมัยนี้ ให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

คำนำ

รัฐบาลจัดงานเฉลิมพระเกียรติน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๒ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๔๒ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ในการนี้ ได้มอบหมายให้ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ พิจารณาดำเนินงานจัดทำหนังสือวิชาการสาขาต่างๆ เป็นที่ระลึก เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและเป็นหลักฐานแสดงพัฒนาการของบ้านเมืองภายใต้พระมหาบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลาที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติ และจัดทำหนังสือจดหมายเหตุเกี่ยวกับงานเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยพิเศษครั้งนี้

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ได้พิจารณาเห็นชอบให้หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดพิมพ์หนังสือเป็นที่ระลึกในนามของรัฐบาล จำนวน ๑๒ รายการ ประกอบด้วยหนังสือที่แสดงความเป็นชาติไทยที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยด้านต่างๆ เช่น ตำราเภสัชโบราณ ภาษาวรรณคดี ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา และธรรมชาติวิทยาที่ว่าด้วยพืชพรรณไม้บนผืนแผ่นดินไทย นอกจากนั้น ยังปรากฏว่ามีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนอีกหลายแห่งเจตจำนงร่วมถวายราชสักการะจัดพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่าที่เกี่ยวเนื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นเผยแพร่เฉลิมพระเกียรติด้วย จำนวน ๒๐ รายการ จึงเป็นวโรกาสพิเศษที่ได้ร่วมกันสร้างหนังสืออันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของชาวไทยขึ้นไว้ในแผ่นดินถึง ๓๒ รายการ เป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสูงสุดของชาวไทย ที่พระองค์ทรงสถิตเป็นหลักชัยแก่บ้านเมืองให้ชาวไทยฟันฝ่าอุปสรรคนานาผ่านพ้นมาด้วยพระมหาบารมี

หนังสือและเอกสารเหล่านี้จะได้เผยแพร่ไปสู่สถานศึกษาทุกระดับทั่วพระราชอาณาจักร ยังประโยชน์ให้แก่เยาวชนทุกรุ่น ได้ร่วมกันตระหนักถึงการธำรงรักษาความเป็นชาติไทยให้มั่นคง เพื่อให้สอดคล้องแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชวิริยะอุตสาหะพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองทุกด้านทุกสภาวะ เพื่อให้ชาวไทยทั้งมวลมีความเป็นอยู่อย่างผาสุก การเห็นคุณค่าการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะให้ความสำคัญในการร่วมสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดประโยชน์ตามพระราชดำริ ย่อมกล่าวได้ว่า ได้แสดงกตเวทิตาสนองพระมหากรุณาธิคุณ น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะส่วนหนึ่ง

(นายปัญจะ เกสรทอง)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ประธานกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ
ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

บทนำ

การใช้ผ้าผ่อนท่อนแพรนุ่งห่มปกปิดร่างกายนั้น จัดเป็นปกติวิสัยสำหรับมนุษย์ทั่วไปซึ่งมีจิตสำนึกว่าเป็นสิ่งที่ดีที่งามกว่า การปล่อยร่างกายให้เปลือยเปล่าเป็นอยู่ดังธรรมชาติ ทั้งนี้ร่างกายที่มีสิ่งปกปิดนั้นอาจทนต่อความหนาว ความร้อน การถูกกระทบกระทั่ง เป็นต้น ได้ดีกว่าร่างกายที่ปราศจากสิ่งปกปิด ดังนี้มนุษย์ทั่วไปจึงเห็นดีเห็นชอบสำหรับการนุ่งห่มมาเป็นลำดับ

กระนั้นก็ดี สมัยแรกๆ มนุษย์อาจเห็นสำคัญในการนุ่งห่มเพียงปกปิดร่างกายเพื่อให้พ้นร้อนพ้นหนาวหรือป้องกันร่างกายมิให้เป็นบาดแผลได้พอสมควร ต่อสมัยหลังๆ มนุษย์คุ้นเคยกับการนุ่งห่มและสามารถสร้างผ้าผ่อนท่อนแพรและเครื่องประดับได้เพิ่มขึ้นมากชนิด ก็เริ่มคิดเห็นในการจัดระเบียบนุ่งห่มให้เหมาะสมแก่เพศ ชาติพันธุ์ โอกาส และคติ ความเชื่ออันเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่ชนแห่งสังคมนั้น ดังนี้ระเบียบในการนุ่งห่ม จึงได้รับการกำหนดขึ้นเป็นแบบแผนประจำสำหรับสังคมหนึ่ง หรือชาติพันธุ์หนึ่ง เพื่อคนในสังคมนั้นได้ใช้ร่วมกัน มีความเห็นสำคัญในความเป็นหมู่คณะ เห็นชอบในการจำแนก เพศ ฐานะ โอกาสด้วยระเบียบการนุ่งห่มให้เป็นไปตามประเพณีนิยม และเห็นความสำคัญในความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละชาติพันธุ์เป็นลำดับมา

คนไทยเป็นเผ่าพันธุ์เก่าแก่มาตั้งแต่โบราณกาลมีหลักฐานทางโบราณคดีชี้บ่งว่าคนในสยามประเทศนี้รู้จักถักทอผ้าผ่อนท่อนแพร เอามาใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม เป็นปกติวิสัยในเผ่าพันธุ์มาแล้วนับด้วยพันปีเป็นกำหนด ช่วงระยะเวลาที่ผ่านไป ในแต่ละยุคแต่ละสมัย คนในสยามประเทศได้สร้างสมขนบนิยมโดยเฉพาะการนุ่งห่มสำหรับคนในสังคมไว้หลากหลายประการ ขนบนิยมว่าด้วยการนุ่งห่มที่เป็นมาแต่อดีตกาล ล้วนเป็นเครื่องชี้ส่องให้เห็นความเจริญในทางภูมิปัญญาและการพัฒนาชีวิตสู่สิ่งที่ดียิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ขนบนิยมหรือแบบแผนการนุ่งห่มของชนชาวสยามที่เป็นมาแต่กาลก่อนและยังบางส่วนได้รับความนิยมด้วยเห็นสำคัญว่าเป็นประโยชน์นำมาใช้ได้สำหรับผู้คนในปัจจุบัน อาจจำแนกธรรมเนียมในการจัดให้เป็นขนบนิยมสำหรับการนุ่งห่ม ดันควรทราบโดยสังเขปได้ ดังนี้

ธรรมเนียมการนุ่งห่มประการแรก เป็นไปตามประเพณีนิยมเพื่อปกปิดอวัยวะบางส่วนที่ไม่ควรเปิดเผย เมื่อผู้นั้นพ้นวัยทารก และการนุ่งห่มที่เป็นปริมณฑลนั้นยังแสดงความเป็นสุภาพชนด้วย

การนุ่งห่ม เป็นไปตามธรรมเนียมในการจำแนก เพศ วัย ฐานะ ยศถาศักดิ์ของคนในสังคมให้เป็นที่รู้จัก เข้าใจ ยังให้เกิดการยอมรับและนับถือตามประเพณีนิยมแห่งสังคมไทย

การนุ่งห่ม เป็นไปเพื่อความเหมาะสมให้ต้องด้วยโฉลก โชคและมงคล ตามประเพณีนิยมที่เป็นปรัมปราคติ ความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ

การนุ่งห่ม เป็นไปเพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์ หมวดกองในการทำสงคราม หมู่คณะ หรือพวกเดียวกัน ให้มีความเป็นระเบียบ ความสมัครสมาน ความมั่นใจ และความภาคภูมิใจ

การนุ่งห่ม ยังเป็นไปเพื่อความเหมาะสมแก่ความเป็นอยู่ตามสภาพ ความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล และตามเทศกาลหรืองานนักขัตฤกษ์ต่างๆ ตามประเพณีนิยมระหว่างปี

ธรรมเนียมในการกำหนดขนบนิยมหรือแบบแผนในการนุ่งห่มสำหรับชาวสยาม ที่ได้ลำดับมาให้ทราบโดยสังเขปนี้ จัดเป็นวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นได้ว่า ชนชาวสยามมีความเจริญมาอย่างต่อเนื่อง และมีประจักษ์พยานยืนยันความเจริญแห่งธรรมเนียมที่ว่าด้วยขนบนิยมในการนุ่งห่มสำหรับชาวสยามได้ชัดแจ้ง

การทำความรู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมของชาติแห่งตนนั้นเป็นสิ่งที่ควรทำอย่างยิ่ง มิฉะนั้นแล้วความเห็นสำคัญในความมีชาติกำเนิด ระเบียบแบบแผนแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็จะไม่ยังจิตสำนึกในตนให้มีใจเห็นสำคัญในมาตุภูมิ มีความภูมิใจในชาติกำเนิดและเห็นคุณค่าแห่งคนที่เป็นทายาทของบรรพชนซึ่งเป็นผู้เจริญด้วยวัฒนธรรมอันดีงามมาก่อน ก็หาไม่ขนบนิยมและธรรมเนียมการนุ่งห่มสำหรับชนชาวสยามที่เป็นมาแต่อดีตตราบจนภายหลังนั้น จัดเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง กับระเบียบวิธีและแบบแผนในการนุ่งห่มของชาวสยาม ยังเป็นสิ่งพึงทำความรู้จัก ทำความเข้าใจ ให้รู้ได้ว่าชนชาวสยามนั้นเป็นอยู่อย่างผู้ที่เจริญแล้วนั้นอย่างไร

หนังสือเรื่องวิวัฒนาการการแต่งกายไทยเล่มนี้ เป็นเอกสารที่พรรณนาความให้ทราบว่าชนชาวไทยแห่งสยามประเทศ มีวัฒนธรรมในการนุ่งห่มกันอย่างไรมาแต่อดีตสมัยและต่อมาในภายหลัง และจะมีอธิบายความโดยพิสดารในส่วนธรรมเนียมกำหนดขนบนิยมการนุ่งห่มดังกล่าวแต่โดยสังเขปให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในลำดับต่อไป

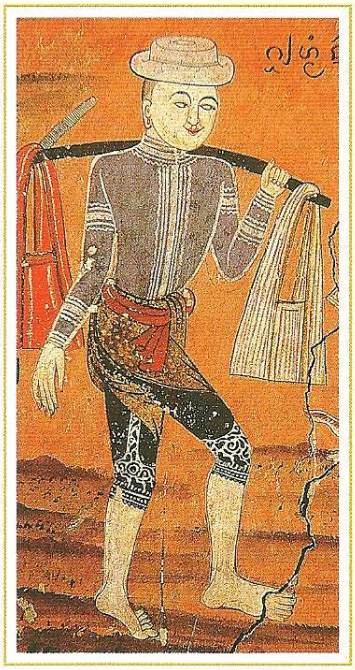
คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย : วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ประจำชาติ หวังว่าหนังสือเรื่องวิวัฒนาการการแต่งกายไทย จะเป็นคุณประโยชน์แก่นักศึกษา ครูอาจารย์ นักวิชาการ และประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจใฝ่รู้เรื่องวัฒนธรรมของชาติ ในส่วนวัฒนธรรมการแต่งกายของคนไทยได้เป็นอย่างดียิ่ง และจะเป็นที่สำเร็จประโยชน์ในทางวิชาการได้ไม่น้อย

สารบัญ

บทนำ ๘

สารบัญ ๑๐

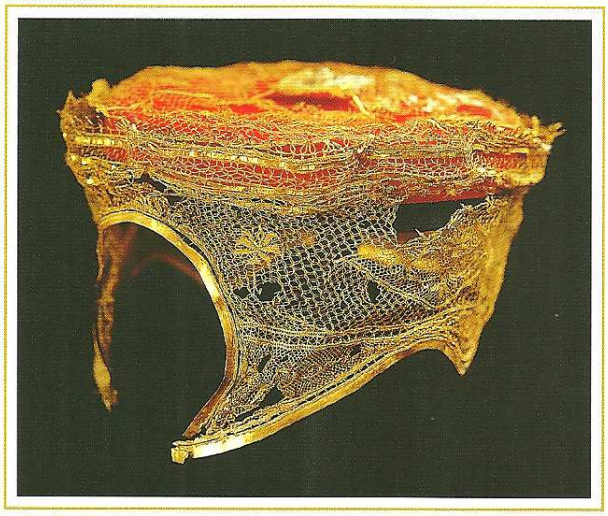

การแต่งกายไทย
สมัยสุโขทัย ๑๓

การแต่งกายไทย
สมัยอยุธยา ๑๒๙

การแต่งกายไทย

สมัยรัตนโกสินทร์ ๒๔๑

อภิธานศัพท์สมัยสุโขทัย ๓๙๐

อภิธานศัพท์สมัยอยุธยา ๓๙๒

อภิธานศัพท์สมัยรัตนโกสินทร์ ๓๙๘

บรรณานุกรมสมัยสุโขทัย ๔๐๐

บรรณานุกรมสมัยอยุธยา ๔๐๒

บรรณานุกรมสมัยรัตนโกสินทร์ ๔๐๕

การแต่งกายไทยสมัยสุโขทัย

การแต่งกายไทยสมัยสุโขทัย

ภูมิลักษณ์ของรัฐสุโขทัย

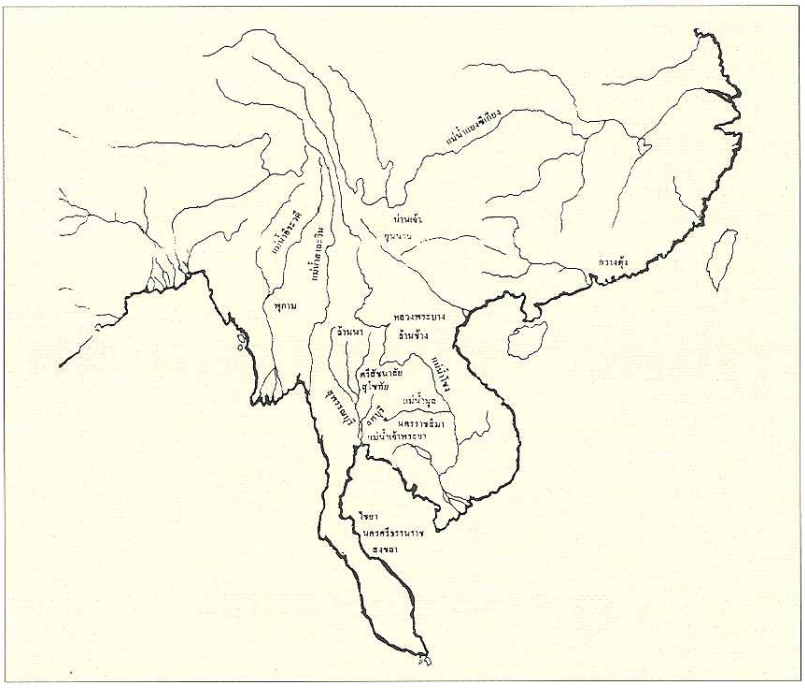
การแบ่งภูมิภาคของราชอาณาจักรไทยในปัจจุบันตามลักษณะทางภูมิ-ศาสตร์ จะพบว่าจังหวัดสุโขทัย และเมืองบริวาร เมื่อยังเป็นรัฐสุโขทัยนั้น เมืองใหญ่ตั้งอยู่ในเขตภาคกลางตอนบน[๑] ซึ่งการแบ่งเขตภาคกลางประกอบด้วยพื้นที่ของ ๒๒ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี อ่างทอง สระบุรี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร นครนายก นครปฐม สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม มีเนื้อที่รวม ๙๑,๗๙๕ ตาราง-กิโลเมตร เท่ากับร้อยละ ๑๗.๘๙ ของเนื้อที่ประเทศ ความยาวจากทิศเหนือถึงทิศใต้ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร และส่วนกว้างที่สุดจากทิศตะวันตกถึงทิศตะวันออกประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร

สำหรับที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดสุโขทัย อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๔๒๗ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๖,๕๙๖.๐๙๒ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๔,๑๒๒,๕๕๗ ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดแพร่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่อำเภอลับแล
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดกำแพงเพชร ที่อำเภอพรานกระต่าย และจังหวัดพิษณุโลก ที่อำเภอบางระกำ และอำเภอพรหมพิราม

---

[๑] จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **ภูมิลักษณ์ของภาคกลาง** ในภูมิลักษณ์ประเทศไทย, กรุงเทพฯ บริษัทด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๔ หน้า ๔๔ และราชบัณฑิตยสถาน, **อักขรา-นุกรมภูมิศาสตร์ไทย** เล่ม ๕ กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๒๑ หน้า ๑๖๕๕.

แผนที่แสดงตำแหน่งแม่น้ำสำคัญอันเป็นที่ตั้งแคว้นต่าง ๆ สมัยโบราณ จึงไม่มีเส้นกั้นอาณาเขตแสดงอำนาจ "รัฐ" เช่นในปัจจุบัน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดอุตรดิตถ์ ที่อำเภอตรอนและอำเภอพิชัย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดตาก ที่อำเภอเมืองตาก และจังหวัดลำปาง ที่อำเภอเถิน

โดยแบ่งการปกครองเป็น ๙ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอศรีสัชนาลัย อำเภอสวรรคโลก อำเภอทุ่งเสลี่ยม อำเภอศรีนคร อำเภอศรีสำโรง อำเภอบ้านด่านลานหอย อำเภอกงไกรลาศ และอำเภอคีรีมาศ

อย่างไรก็ดี ปรากฏว่าในข้อมูลสถิติสำคัญจังหวัดสุโขทัยของกระทรวงมหาดไทย[๑] ได้จัดให้จังหวัดสุโขทัยอยู่ในเขตภาคเหนือ เช่นเดียวกับการจัดจังหวัดตามภาคพัฒนา ซึ่งได้รวมจังหวัดของภาคกลางตอนบนเข้าไว้ในภาคเหนือด้วย คือ พิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ และอุทัยธานี ได้รวมกับจังหวัดของภาคเหนือเดิมอีก ๘ จังหวัด เป็น ๑๖ จังหวัด ได้แก่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน น่าน พะเยา และอุตรดิตถ์ ทำให้สุโขทัยมีภูมิประเทศด้านทิศเหนือ และด้านทิศตะวันตกเป็นป่า และเนินเขา ด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม และเนินเขาเล็กน้อย พื้นที่เหมาะแก่การทำนา ทำป่าไม้ ปลูกฝ้าย

---

[๑] กระทรวงมหาดไทย, **ข้อมูลสถิติสำคัญจังหวัดสุโขทัย**, ศูนย์สารสนเทศ, ๒๕๓๗ หน้า ๒.

ลักษณะภูมิประเทศ

ภาคกลางมีลักษณะทางธรณีวิทยาเป็นที่ราบตะกอนน้ำพาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ ประกอบด้วยแอ่งแผ่นดินขนาดใหญ่ ๒ แอ่ง[๑] ซึ่งเกิดจากการเลื่อนทรุดตัวของหินเปลือกโลกในต้นยุคเทอร์เชียรี *(Tertiary Period)* แอ่งทางเหนือเรียกว่าแอ่งพิษณุโลก และแอ่งทางใต้เรียกว่า แอ่งเจ้าพระยา ระหว่างแอ่งทั้งสองมีสันนูนขึ้นเป็นแนวกั้น เป็นเขาโดดเตี้ยๆ เรียงรายจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ถึงอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี ในบริเวณแอ่งแผ่นดินทั้งสองตอน มีตะกอนทับถมกันเป็นชั้นหนา ในแอ่งพิษณุโลกมีความหนาประมาณ ๓,๕๐๐ เมตร ส่วนในแอ่งเจ้าพระยามีความหนาประมาณ ๗,๐๐๐ เมตร ตะกอนในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นตะกอนจากการทับถมของธารน้ำ ที่แม่น้ำต่างๆ พัดพามาสะสมกันในแอ่งแผ่นดิน ตั้งแต่ยุคเทอร์เชียรีเรื่อยมาถึงปัจจุบัน

บริเวณที่อยู่ขนาบ ๒ ด้าน ของที่ราบเป็นทิวเขาเตี้ยๆ โดยทิวเขาทางด้านตะวันตกเป็นหินปูนในยุคเพอร์เมียน *(Permion Period)* ที่เรียกว่า หมู่หินราชบุรี และหินแปรชนิดหินชะนวน *(Slate)* หินฟิลไลต์ *(Phyllite)* และหินควอตไซต์ *(Quartzite)* ยุคคาร์บอนิฟอรัส *(Carboniferous Period)* ที่เรียกว่า หมู่หินตะนาวศรี ส่วนทิวเขาด้านตะวันออกประกอบด้วย ภูเขาหินปูน หมู่หินราชบุรี และภูเขาหินอัคนี จำพวกแอนดีไซต์ *(Andesite)* ไดโอไรต์ *(Diorite)* และไรโอไรต์ *(Rhyolite)* ในยุคเทอร์เชียรี ระหว่างที่ราบและทิวเขา มีเนินตะกอนรูปพัด และเขาโดด ปรากฏอยู่เป็นหย่อมๆ

พื้นที่ของภาคกลางซึ่งเป็นที่ราบนั้น สามารถแบ่งลักษณะภูมิประเทศออกเป็น ๓ เขตใหญ่ๆ คือ ที่ราบภาคกลางตอนบน ที่ราบภาคกลางตอนล่าง และบริเวณขอบที่ราบภาคกลาง

ที่ราบภาคกลางตอนบน ได้แก่ บริเวณซึ่งอยู่เหนือจังหวัดนครสวรรค์ขึ้นไปจนถึงจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบลอนลาด มีบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงค่อนข้างแคบ และมีลานตะพักลำน้ำปรากฏอยู่ ๔ ระดับ แสดงว่าเคยมีการเปลี่ยนระดับฐานของการกัดกร่อนของแม่น้ำมาแล้วหลายครั้งในช่วงเวลาทางธรณีวิทยา อย่างไรก็ตามตะกอนดินในบริเวณนี้เป็นตะกอนน้ำจืด และไม่มีหลักฐานที่แสดงว่ามีการรุกล้ำของน้ำทะเลในยุคไพลสโตซีนเข้ามาถึงบริเวณนี้

นอกจากนี้พบว่า ดินที่ปกคลุมลานตะพักลำน้ำเป็นดินตะกอนเก่าผ่านการชะล้างมาเป็นเวลานาน มักมีชั้นศิลาแลงแทรกอยู่ในดิน ซึ่งในสมัยก่อนได้มีการนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานต่างๆ

---

[๑] จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างแล้ว หน้า ๔๔.

แม่น้ำที่ไหลผ่านที่ราบภาคกลางตอนบน คือ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ทั้ง ๔ สาย มีต้นน้ำอยู่ในภาคเหนือ และไหลต่อลงมาในภาคกลาง แม่น้ำวังไหลมาลงแม่น้ำปิงที่เหนือบ้านปากวัง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ส่วนแม่น้ำยมไหลมาลงแม่น้ำน่าน ที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ หลังจากนั้นแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่าน จึงไหลมาบรรจบกันที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่ราบภาคกลางตอนล่าง หรือ ที่ราบเจ้าพระยา เริ่มตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ ลงไปจนจดอ่าวไทยมีพื้นที่เป็นรูปสามเหลี่ยม ความกว้างที่ฐานด้านติดอ่าวไทย ๑๒๐ กิโลเมตร และความยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้ ๒๐๐ กิโลเมตร

ชั้นตะกอนในบริเวณนี้เกิดจากการทับถมของแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ แต่มีหลักฐานที่แสดงว่า น้ำทะเลเคยรุกล้ำเข้ามาจนถึงจังหวัดอุทัยธานีในปลายยุคไพลสโตซีน หรือเมื่อราว ๔๕,๐๐๐-๑๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว การรุกล้ำของน้ำทะเลค่อยๆ ถดถอยลงไปตามลำดับ และในช่วงสุดท้ายเมื่อ ๑๑,๐๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ ปีที่แล้วมา พบหลักฐานที่แสดงว่าน้ำทะเลเข้ามาถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บริเวณขอบที่ราบเจ้าพระยา กล่าวได้ว่าเป็นที่ราบดินดอนสามเหลี่ยม เพราะเกิดจากการทับถมของตะกอนบริเวณปากน้ำของแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน แม่กลอง และบางปะกง ในบริเวณอ่าวไทยปัจจุบันยังคงมีการทับถมตะกอนของแม่น้ำเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะอ่าวไทยมีแผ่นดินขนาบอยู่สองด้าน เป็นที่กำบังลมและคลื่นในทะเล มิให้พัดพาตะกอนออกไปโดยง่าย

ภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา

ภูมิประเทศของรัฐสุโขทัย ที่อยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างกับภาคกลางตอนบนนั้น ในภาคเหนือมีลักษณะเป็นภูเขาและหุบเขา ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ ๑๘ องศาเหนือขึ้นไปจนสุดพรมแดนด้านเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และอุตรดิตถ์ ซึ่งพื้นที่ของจังหวัดอุตรดิตถ์นั้นเป็นรอยเหลื่อมต่อของจังหวัดตากซึ่งอยู่ในเขตเทือกเขาสูงตะวันตก

จากทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออก มีทิวเขาแดนลาว ทิวเขาขุนตาล ทิวเขาผีปันน้ำ และทิวเขาหลวงพระบาง ระหว่างภูเขามีหุบเขาซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดจากรอยเลื่อนในยุคเทอร์เชียรี ที่ทรุดต่ำลง สึกกร่อน รับตะกอนที่น้ำพัดพามาทำให้กลายเป็นที่ราบแคบๆ ระหว่างภูเขา

ภูเขาและเทือกเขาสูงเหล่านี้จะมีความสูงลดหลั่นต่างๆ กัน ตั้งแต่ ๒,๐๐๐-๒,๕๐๐ เมตร ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดเชียงใหม่ ยอดหรือดอยที่สูงสุดคือดอยอินทนนท์ สูงถึง ๒,๕๙๕ เมตร ความสูง

จากบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือนี้ค่อยลดต่ำลงเมื่อเข้าสู่บริเวณที่ราบเชียงใหม่ ลำพูน ซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางของภูมิภาคนี้ และประกอบด้วยเทือกเขาผีปันน้ำ ระดับความสูงของบริเวณนี้ค่อยสูงขึ้นอีกทางด้านทิศตะวันออกในเขตจังหวัดน่าน ในเขตทิวเขาหลวงพระบาง เป็นทิวเขาที่กั้นพรมแดนระหว่างไทยกับลาว ตั้งแต่ด้านตะวันออกของอำเภอเชียงของ ในจังหวัดเชียงรายผ่านลงมาทางจังหวัดน่าน แพร่ อุตรดิตถ์ เป็นภูมิประเทศที่ทุรกันดารเต็มไปด้วยทิวเขาสูง ลุ่มน้ำหรือหุบเขาขนาดใหญ่มีน้อยมาก มีแต่ที่ราบแคบๆ ในเขตอำเภอทุ่งช้าง อำเภอปัว และอำเภอเมือง จังหวัดน่าน

บริเวณที่สูงภาคเหนือนี้เป็นแหล่งกำเนิดของยอดน้ำลำธารหลายสาขาของประเทศ โดยปันน้ำออกเป็น ๓ ทาง คือ ทางใต้ปันน้ำส่วนใหญ่ลงสู่ลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน สาขาสำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณที่ราบภาคกลางทางเหนือ โดยทางแม่น้ำอิง แม่น้ำกก แม่น้ำฝาง แม่น้ำจันลงสู่แม่น้ำโขง ส่วนแม่น้ำปาย แม่น้ำขุนยวมไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินทางตะวันตก

เมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ซึ่งไหลลงสู่ที่ราบภาคกลางนั้นในภาคเหนือที่สำคัญในลุ่มน้ำปิงมีเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ในลุ่มน้ำวังมีเมืองลำปาง ลุ่มน้ำยมมีเมืองงาว เมืองสรอง เมืองแพร่ ลุ่มน้ำน่านมีเมืองท่าช้าง เมืองปัว และสำคัญที่สุด คือ เมืองน่าน

ส่วนลุ่มน้ำสายสั้นๆ คือ ลุ่มน้ำปาย ขุนยวม ซึ่งไหลเชี่ยวและไหลลงสู่ลุ่มน้ำสาละวินทางตะวันตก ได้ไหลผ่านพื้นที่ราบของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่ราบลุ่มน้ำตอนกลางของประเทศนี้ ได้แก่ บริเวณที่ราบตอนกลางและตอนล่างของลุ่มน้ำทั้งหมดที่ไหลลงสู่อ่าวไทย ประกอบด้วยแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและสาขาปิง วัง ยม น่าน ที่ไหลจากภูเขาในที่สูงภาคเหนือได้พัดพาเศษหินดินทรายทับถมพอกพูนเป็นเวลาล้านๆ ปี ที่บริเวณตอนล่าง ซึ่งเคยเป็นแอ่งแผ่นดินกว้างขวางที่เคยอยู่ใต้ระดับน้ำทะเลมาก่อน แม่น้ำทางตะวันตกที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำสะแกกรัง ส่วนที่ไหลมาจากภูเขาทางตะวันออก คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำบางปะกง จึงทำให้บริเวณแอ่งแผ่นดินที่ต่ำถูกทับถมด้วยโคลนตะกอนสูงขึ้น จนทำให้กลายเป็นที่ราบที่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั้งบริเวณตอนบนและตอนล่าง นับเป็นบริเวณที่ราบที่กว้างขวางที่สุดในประเทศ ความยาวประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร จากทิศตะวันออกกว้างประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ กิโลเมตร ประกอบด้วยเนื้อที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดในที่ราบภาคกลางตอนบนและตอนล่าง ๒๒ จังหวัด คือ สุโขทัย กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี อ่างทอง สระบุรี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี นครนายก กรุงเทพมหานคร นครปฐม สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม

สำหรับบริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนบนหรือรัฐสุโขทัย ได้แก่ บริเวณตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ขึ้นไปประกอบด้วยจังหวัดอุตรดิตถ์ กำแพงเพชร สุโขทัย

พิจิตร พิษณุโลก และจังหวัดนครสวรรค์ ก่อนที่แม่น้ำปิง วัง ยม และน่านจะไหลรวมกันกับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างที่ปากน้ำโพ บริเวณดังกล่าวนี้ยังมีลักษณะลาดชันกว่าที่ราบตอนล่างทำให้แม่น้ำเหล่านี้ไหลแรงกว่าแม่น้ำตอนล่าง มีการกัดเซาะพื้นแผ่นดิน ทำให้เกิดที่ราบลูกฟูก มีเนินเขาเตี้ยๆ และหินที่ทับถมกัน นอกจากนั้นยังได้เกิดที่ราบขั้นบันไดที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงอีกด้วย

ส่วนภูมิประเทศทางขอบที่ราบทางด้านเชิงเขาทิศตะวันตก และเชิงเขาทางทิศตะวันออกนั้นก็มีลักษณะพื้นดินสูงๆ ต่ำๆ เป็นลักษณะภูมิประเทศที่พบอยู่ในบางบริเวณของจังหวัดอุทัยธานี จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดเพชรบูรณ์

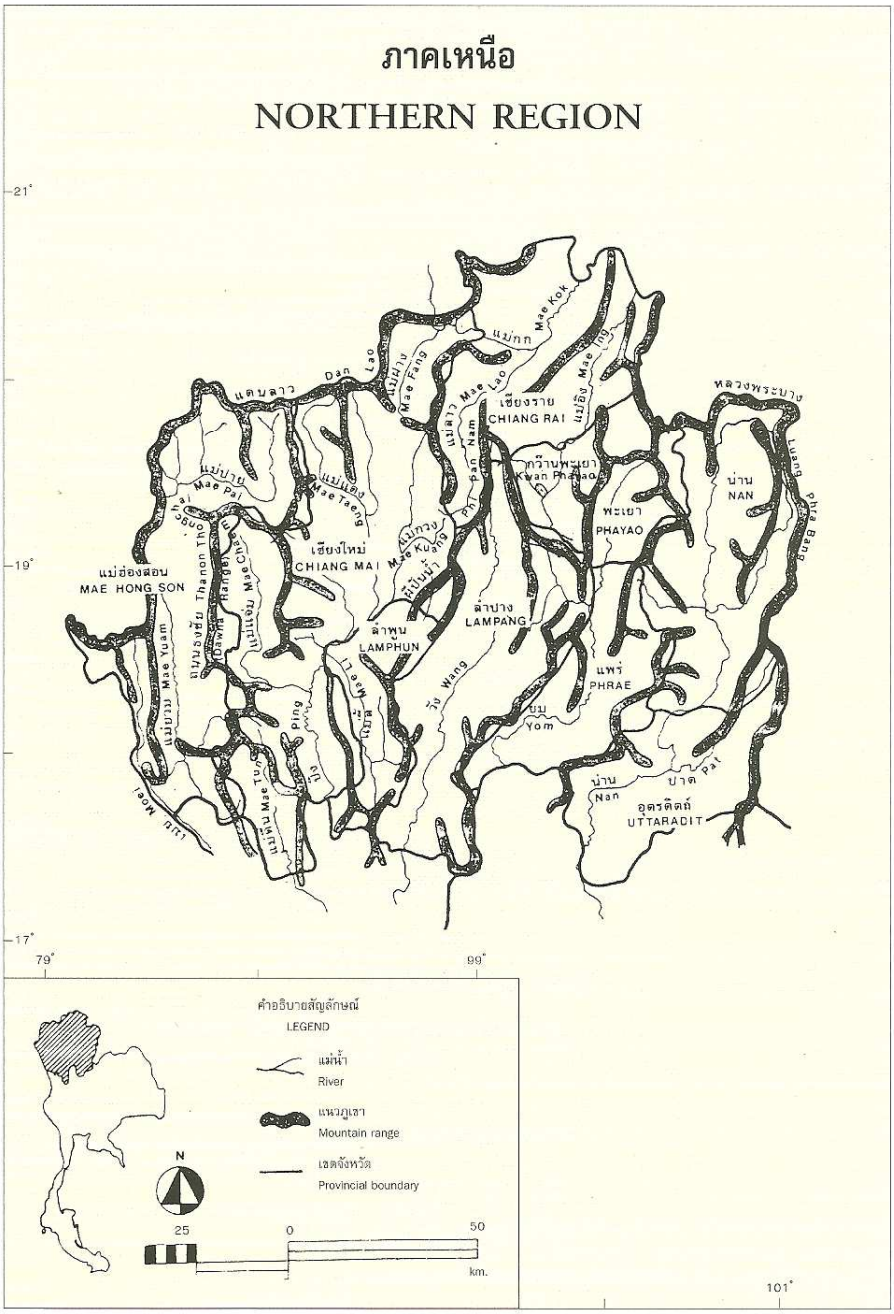
เขตเทือกเขาและหุบเขาภาคตะวันตกของรัฐสุโขทัย ตรงจังหวัดตากอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๒-๑๘ องศาเหนือ ภูมิอากาศเป็นแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู หรือแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน จะพบว่าในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หรือฤดูฝน *(พฤษภาคม-กันยายน)* จะมีอากาศชุ่มชื้น และมีฝนตกตลอดฤดู มีฝนมากในเดือนกันยายน แต่ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือฤดูหนาว *(พฤศจิกายน-กุมภาพันธ์)* นั้นจะมีอากาศแห้งแล้งชัดเจน และในขณะเดียวกัน อากาศก็จะเย็นลงด้วย ดินฟ้าอากาศประเภทนี้ มีฝนเฉพาะฤดูที่ได้รับมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนมากเป็นทุ่งหญ้าและป่าโปร่งแบบป่าไม้ผลัดใบ เมืองสำคัญต่างๆ มักตั้งอยู่ตามลุ่มน้ำ มีการทำนา หรือการปลูกข้าวเป็นอาชีพสำคัญ ส่วนใหญ่ปลูกตามแบบนาลุ่ม ซึ่งต้องอาศัยน้ำช่วยอย่างมาก ต้องมีการควบคุมน้ำให้มีปริมาณมากหรือน้อยตามความต้องการของพืช ถือว่าเป็นการชลประทานที่สำคัญ

การชลประทานมีความสำคัญและจำเป็นต่อประเทศไทยอย่างมาก เพราะพื้นดินส่วนใหญ่ใช้ในการเพาะปลูกอย่างกว้างขวางในบริเวณที่ราบภาคกลาง และภาคเหนือ ภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าแบบสะวันนาที่มีฤดูฝนและฤดูแล้งที่เด่นชัด ทำให้ระดับของน้ำในแม่น้ำลำคลองแตกต่างกันมาก ทั้งปริมาณของน้ำก็ไม่แน่นอน การที่จะอาศัยน้ำฝนหรือน้ำท่าตามแม่น้ำลำคลองตามธรรมชาตินับว่ายังไม่พอ จึงต้องอาศัยการควบคุมหรือการชลประทานในแบบต่างๆ ช่วยในการเพาะปลูกด้วย บริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนบน แม้ว่าเป็นบริเวณที่มีแม่น้ำลำธารไหลผ่านก็จริง แต่ก็มีทิวเขาล้อมรอบเกือบทุกด้านนอกจากทางด้านใต้ ฉะนั้น จึงเป็นบริเวณอับหรือกำบังฝน มีฝนตกน้อย ปริมาณน้ำฝนต่ำกว่าความต้องการของข้าว การที่จะปลูกข้าวให้ได้ผลดีก็โดยอาศัยการชลประทานช่วยอย่างมาก

งานเกี่ยวกับการชลประทานของประเทศไทย ที่จะช่วยเหลือป้องกันการทำนามิให้ได้รับความเสียหายมีมาแต่โบราณตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีการสร้างทำนบและฝาย ตลอดจนการขุดร่องน้ำลำคลองระบายน้ำเข้าสู่นา ซึ่งยังคงทำสืบมาจนปัจจุบัน

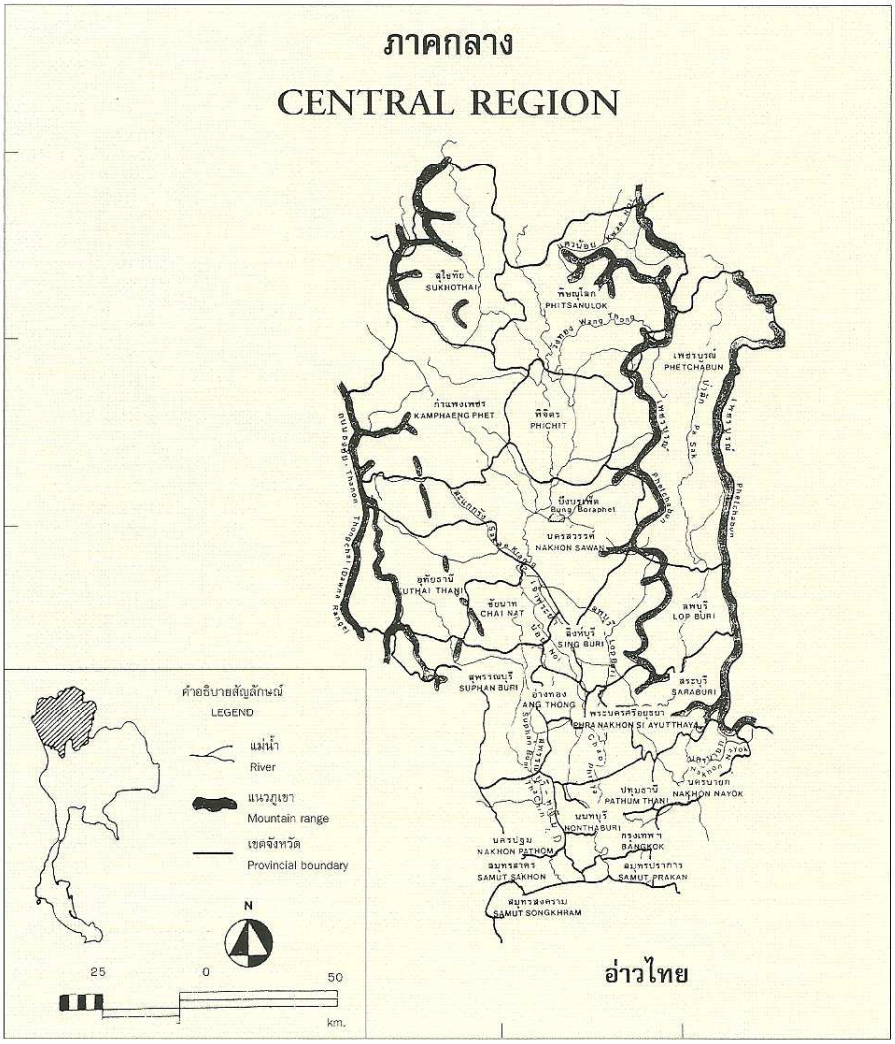
ภูมิหลังการตั้งชุมชนและเมืองโบราณ

ภาคกลางในด้านศิลปวัฒนธรรมจะหมายถึงที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ เริ่มแต่จังหวัดอุตรดิตถ์ลงมาจนถึงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ด้านทิศตะวันออกไกลไปถึงจังหวัดตราดมีเทือกเขาตะนาวศรีทอดยาว ทางทิศตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์ และพนมดงรักกั้นเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศกัมพูชาทางทิศตะวันออก ในบริเวณที่ราบภาคกลางได้พบร่องรอยทางโบราณคดีและวัฒนธรรมโบราณตามลุ่มน้ำที่สำคัญที่สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ เขตด้วยกันคือ

แผนที่แสดงบริเวณภาคเหนือตอนล่างในลุ่มน้ำยม ที่ตั้งของเมืองโบราณในรัฐสุโขทัย เช่น จังหวัดตากและอุตรดิตถ์

๑. ลุ่มแม่น้ำยม คือ บริเวณที่ลุ่มของแม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ ตาก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และกำแพงเพชรมาจนถึงนครสวรรค์ เมืองสำคัญซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของบ้านเมือง ในดินแดนนี้ตั้งอยู่บนที่ลุ่มของแม่น้ำยม คือเมืองสุโขทัย แต่อย่างไรก็ดีร่องรอยของชุมชนโบราณจากหลักฐานโบราณคดีที่พบในดินแดนลุ่มแม่น้ำยมที่สำคัญได้แก่ กลองมโหระทึกหรือกลองสำริด และเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นของในวัฒนธรรมดองซอนที่บริเวณคลองโพ ใกล้กับโรงพยาบาลในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนร่องรอยของโบราณสถาน โบราณวัตถุสมัยทวารวดีที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ พบที่อำเภอด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย และในแถบลุ่มแม่น้ำปิง เหนือจังหวัดนครสวรรค์ขึ้นมา ได้แก่เมืองโบราณที่ดง-แม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย และเมืองไตรตรึงส์ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดพิจิตร ส่วนร่องรอยของโบราณสถานในสมัยต่อมา คือสมัยลวปุระ *(ละโว้ หรือลพบุรี)* มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ พบที่เมืองสุโขทัยเก่า เมืองเชลียง *(สวรรคโลก)* และเมืองพิษณุโลก นอกจากนั้นเป็นโบราณสถานในสมัยรัฐสุโขทัย

แผนที่แสดงเขตภาคกลางตอนบนที่มีร่องรอยของการตั้งรัฐสุโขทัย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในเขตลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน และลุ่มน้ำป่าสัก

๒. ลุ่มแม่น้ำป่าสัก คือบริเวณที่อยู่ในหุบเขาเพชรบูรณ์ ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าเป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เพราะได้พบเครื่องมือหินและสำริด ส่วนร่องรอยของโบราณสถานในสมัยประวัติศาสตร์ได้พบเมืองโบราณในสมัยทวารวดีหลายแห่งที่สำคัญคือเมืองศรีเทพอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งพบเทวรูปรุ่นเก่าแบบสวมหมวกแขกหลายองค์ ล้วนมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ร่องรอยของเมืองโบราณและโบราณวัตถุสถานทวารวดีในดินแดนนี้พบอยู่ทั่วไปรวมทั้งสมัยลพบุรีและสมัยสุโขทัย ซึ่งดินแดนนี้ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสุโขทัย

๓. ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือบริเวณที่เป็นดินดอนรูปสามเหลี่ยม *(Delta)* อันเกิดจากการทับถมของโคลนตะกอนที่แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสายอื่นๆ เช่น แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำบางปะกง พัดพามาจากจังหวัดนครสวรรค์ทางทิศเหนือ เพชรบุรีทางด้านทิศตะวันตก จังหวัดชลบุรีทางด้านทิศตะวันออก ดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้จัดว่าเป็นบริเวณที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย ด้วยเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

จากหลักฐานด้านโบราณคดีพบร่องรอยบริเวณที่อยู่อาศัยและวัฒนธรรมเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นับแต่ยุคหินกลาง และยุคหินใหม่ ในแถบจังหวัดกาญจนบุรี นอกนั้นยังกระจายกันอยู่ตามเชิงเขาในจังหวัดต่างๆ เช่น ลพบุรี ราชบุรี ปราจีนบุรี นครสวรรค์ เป็นต้น ในสมัยประวัติศาสตร์ มีร่องรอยของเมืองโบราณขนาดใหญ่และเล็กเป็นจำนวนมาก หลายยุคหลายสมัยซับซ้อนกันอยู่ นับแต่สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ลงมาจนถึงสมัยอยุธยา *(พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐)*

๔. ดินแดนภาคตะวันออกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ จังหวัดปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด บริเวณนี้ตอนบนเป็นที่ราบลุ่มสูง เริ่มแต่เขตอำเภอศรีมหาโพธิ และอำเภอกบินทร์บุรี เลียบเทือกเขาดงพระยาเย็นไปจรดที่ราบต่ำในเขตประเทศกัมพูชา ส่วนตอนล่างเป็นที่ราบชายทะเลเชิงเทือกเขาจันทบุรีและเทือกเขาบรรทัด ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนหลักฐานในสมัยประวัติศาสตร์ได้พบซากเมืองโบราณ โบราณวัตถุ และโบราณสถาน ตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี ลงมาจนถึงอยุธยา

เมืองสำคัญในรัฐสุโขทัย

ชุมชนที่รวมตัวกันเป็นเขตรัฐสุโขทัยนั้น อยู่บริเวณภาคเหนือตอนล่างและตอนบนสุดของที่ราบลุ่มใหญ่ในภาคกลาง ที่เกิดจากตะกอนทับถมของลำน้ำปิง ยม และน่าน เป็นที่ราบลูกฟูกสลับกับที่สูง มีเทือกเขาอยู่ทางด้านตะวันตกและตะวันออก ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เริ่มปรากฏร่องรอยของชุมชนและเริ่มเป็นเมืองที่มีศาสนสถาน ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ศูนย์กลางอำนาจของเขต

รัฐสุโขทัยอยู่บริเวณเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย ในลุ่มน้ำยม และเมืองสระหลวง เมืองสองแคว ในลุ่มน้ำน่าน ต่อมาขยายตัวไปทางทิศตะวันตก บริเวณลุ่มน้ำปิง และทิศตะวันออกบริเวณลุ่มน้ำป่าสัก อาณาเขตทางภูมิศาสตร์ของรัฐสุโขทัย คือทิศเหนือสุดถึงเมืองแพร่ ทิศใต้สุดคือเมืองพระบางในเขตนครสวรรค์ ทิศตะวันตกจรดเมืองฉอด อยู่ในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ปัจจุบันทิศตะวันออกถึงเมืองสะค้า ในเขตอีสานเหนือใกล้แม่น้ำโขง

เมืองสมัยสุโขทัยทั้งหมด กระจายตัวตามลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน ตอนล่าง มี ๕๓[๑] เมือง ล้วนมีความสัมพันธ์กันตามแนวจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก ข้ามลำน้ำจากแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง เช่น สุโขทัยในลุ่มน้ำยมอยู่ระดับเดียวกันกับเมืองสองแควในลุ่มน้ำน่าน เมืองกำแพงเพชรในลุ่มน้ำปิงอยู่ระดับเดียวกับเมืองพิจิตรในลุ่มน้ำน่าน เป็นต้น สำหรับเมืองสำคัญในสมัยสุโขทัยที่ควรศึกษา มีอาทิ

เมืองเชลียง หรือศรีสัชนาลัย อยู่ริมลำน้ำยมในเขตจังหวัดสุโขทัย จังหวัดอุตรดิตถ์ อยู่ตรงบริเวณที่ลำน้ำยมไหลคดเป็นลำน้ำล้อมเมืองถึง ๓ ด้าน บริเวณที่เก่าแก่ที่สุดคือ วัดเจ้าจันทร์เป็นโบราณสถานศิลปกรรมแบบลวปุระหรือลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ เป็นศาสนสถานหลักของเมืองเชลียงเดิม ภายหลังได้มีการขยายเมืองเชลียงมาทางตะวันตกใช้แม่น้ำยมเป็นคูเมืองด้านตะวันออกเพียงด้านเดียว ขุดคูเมือง ๓ ด้าน และทำกำแพงล้อม ๓ ชั้น เรียกว่า ตรีบูร

เมืองศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม สามารถติดต่อกับบ้านเมืองในลุ่มน้ำยมตอนบน ทางเหนือได้แก่เมืองแพร่ เมืองงาว ถึงเมืองพะเยา เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน ทางตะวันออกติดต่อกับเมืองทุ่งยั้ง และเมืองในบริเวณลุ่มน้ำน่าน จังหวัดอุตรดิตถ์ ติดต่อไปยังลุ่มน้ำน่านตอนบน ออกลุ่มน้ำโขง ไปยังเมืองหลวงพระบางได้

เมืองสุโขทัย อยู่ต่ำจากเมืองศรีสัชนาลัยลงไป แต่ไม่ได้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม หากอยู่บนที่ลาดเชิงเขาไปทางด้านตะวันตก เห็นได้ว่าเมืองสุโขทัยซับซ้อนด้วยตัวเมือง สระน้ำศาสนสถาน และร่องรอยสิ่งก่อสร้างอื่นๆ หนาแน่นเช่นเดียวกับเมืองศรีสัชนาลัย

บริเวณที่เป็นเมืองสุโขทัยเดิม คือ บริเวณวัดพระพายหลวง แผนผังของเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำล้อมรอบ พระปรางค์ประธานเป็นลักษณะศาสน-สถานเนื่องในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน แสดงอิทธิพลของศิลปะลวปุระ มีการจัดองค์ประกอบสถาปัตยกรรมลักษณะฝีมือช่างลายปูนปั้นประดับองค์พระปรางค์คล้ายที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

---

[๑] ศรีศักร วัลลิโภดม, **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒, หน้า ๑๑.

ชุมชนสุโขทัยที่บริเวณวัดพระพายหลวงมีมาก่อนการสร้างเมืองสุโขทัย ปรากฏศาสนสถานเก่า ๒ แห่ง ทางทิศใต้ คือ ศาลาตาผาแดง และวัดศรีสวาย กล่าวได้ว่าเมืองสุโขทัยคงเกิดขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ และมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการเมืองกับเมืองละโว้ และเมืองพระนคร ต่อมาได้มีการย้ายเมืองมาอยู่ที่ตั้งของเมืองสุโขทัยเก่าปัจจุบัน ซึ่งมีคูกำแพงเมืองล้อม ๓ ชั้น ตามจารึกว่า **"รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรีบูรได้สามพันสี่ร้อยวา"**

เมืองสองแคว อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำน่าน อยู่ระหว่างแม่น้ำ ๒ สาย คือ แม่น้ำน่าน ทางด้านทิศตะวันตก และลำน้ำแควน้อยทางด้านทิศตะวันออก ตามลำน้ำนี้พบร่องรอยของชุมชนเก่าอยู่ทั่วไป เมืองสองแควโบราณคือจังหวัดพิษณุโลก ทางด้านตะวันออก สำหรับโบราณสถานสมัยสุโขทัยที่ปรากฏ คือ วัดพระศรีมหาธาตุ และวัดเจดีย์ยอดทอง

เมืองสระหลวง[๑] หรือเมืองพิจิตรโบราณ บางแห่งเรียกโอฆบุรี ตั้งอยู่บริเวณตอนเหนือของแม่น้ำน่าน สามารถติดต่อกับเมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง และมีเส้นทางแยกไปออกเมืองนครไทย สามารถติดต่อกับเมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ ในประเทศลาวได้ ทั้งสองเมืองนี้มีอายุสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทลงมา

เมืองราด สันนิษฐานว่า คือเมืองนครไทย ในจังหวัดพิษณุโลก เมืองนี้มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ เป็นบริเวณเริ่มต้นของลำน้ำแควน้อย ติดต่อกับพิษณุโลกได้ ตลอดเส้นทางเต็มไปด้วยชุมชนโบราณที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นระยะไปนครไทยจึงอยู่ในทำเลเหมาะที่จะเป็นขุมกำลังของพ่อขุนผาเมืองสามารถติดต่อกับอาณาบริเวณอื่นได้สะดวก ทั้งทางด้านแม่น้ำน่าน และแม่น้ำโขง ที่ตั้งเมืองนครไทยมีหลักฐานแสดงว่า เป็นชุมชนเก่าแก่สมัยทวารวดีตอนปลายสืบทอดสมัยลพบุรีและสุโขทัย

เมืองนครชุมและกำแพงเพชร ในลุ่มแม่น้ำปิง สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท พระองค์สถาปนาพระบรมธาตุที่นครชุม จากเมืองนี้สามารถที่จะไปสุโขทัยได้ตามแนวถนนพระร่วง ทางตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นตามลำน้ำปิงจะถึงเมืองตาก ข้ามเขาไปทางตะวันตกถึงเมืองมอญ ไปทางตะวันออกถึงพิจิตร ลงใต้เมืองพระบางในเขตจังหวัดนครสวรรค์

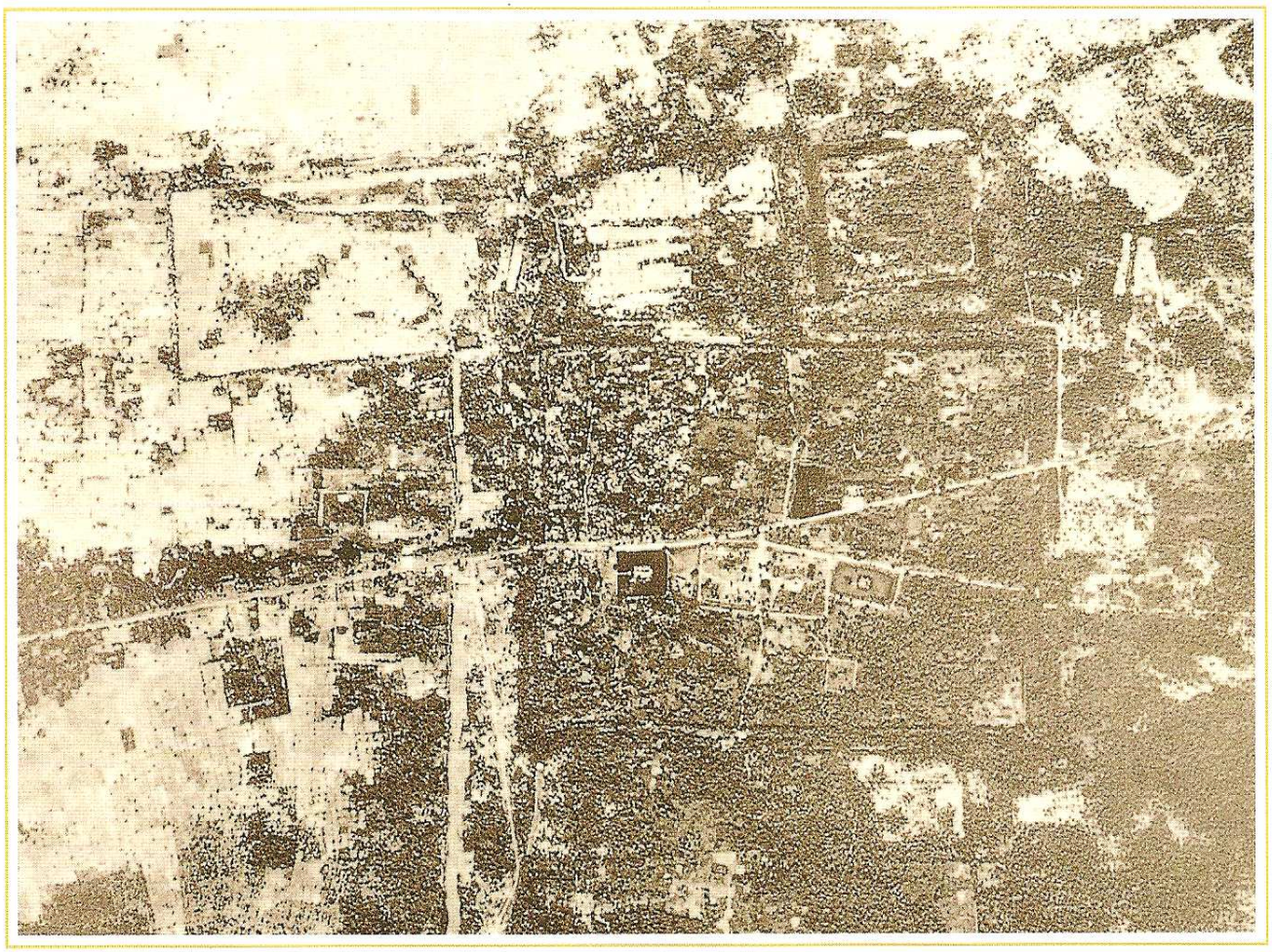
แม่น้ำปิงด้านตะวันออกฝั่งตรงข้ามกับเมืองนครชุม คือ เมืองกำแพงเพชร สมัยสุโขทัยตอนปลายเมืองนี้คงมีความสำคัญมากขึ้น จารึกวัดอโศการาม กล่าวถึงพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์โปรดให้นิมนต์พระเถระชั้นผู้ใหญ่จากเมืองนี้ไปปกครองวัดอโศการามในเมืองสุโขทัย เมืองนี้สืบมาถึงสมัยอยุธยา

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม ๔**, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๒๑ หน้า ๑๐๗๗.

รัฐสุโขทัย

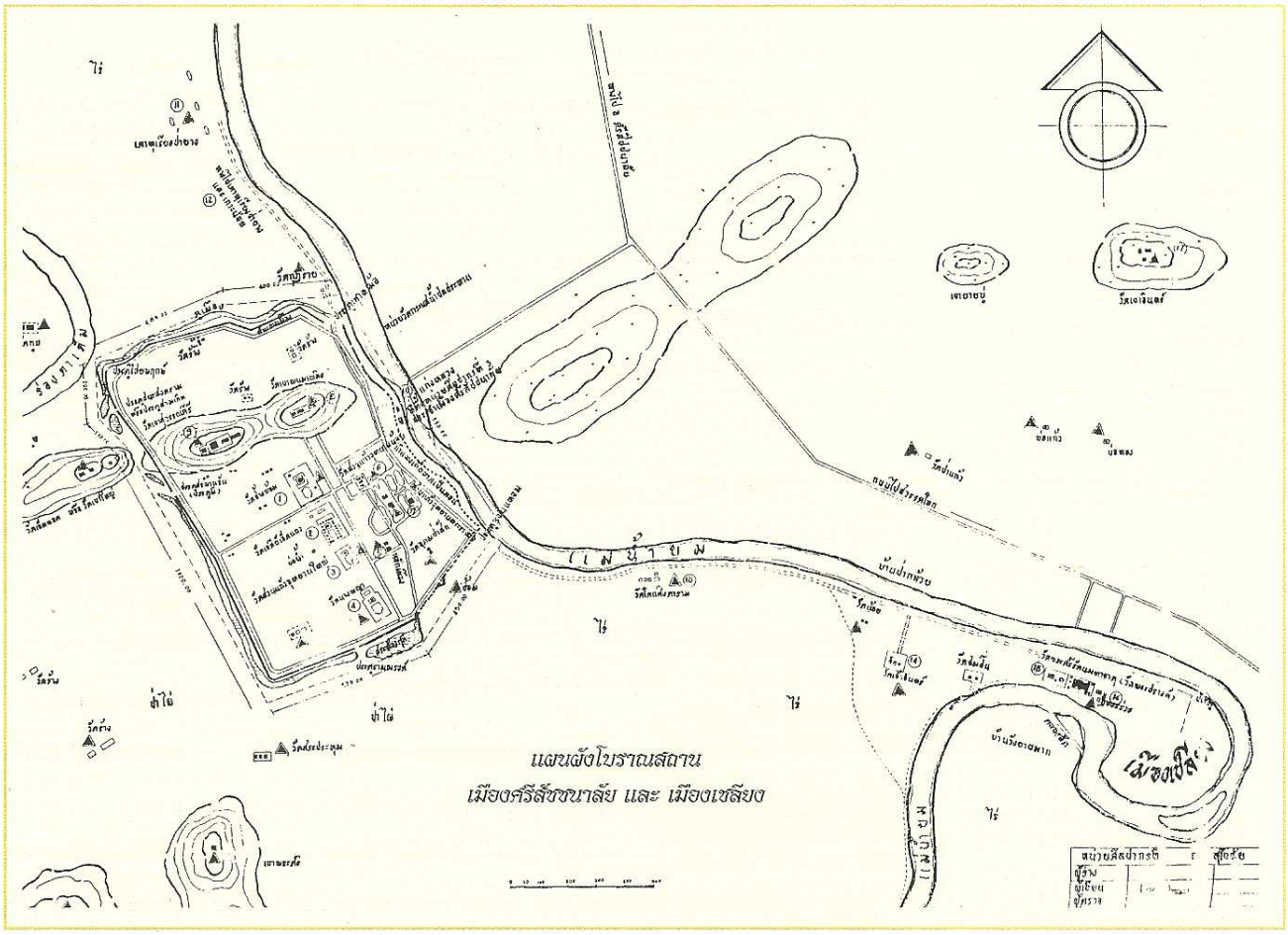
จากหลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึกกล่าวได้ว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (พ.ศ. ๑๖๐๑-๑๖๙๙) บริเวณเขตภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางตอนบน มีชุมชนเมืองเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ที่มีการติดต่อตามลำน้ำทั้งในเขตลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำปิง และแม่น้ำสาขา มีการตั้งเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ขึ้น เป็นรัฐและมีการจัดระบบระเบียบทางสังคมและแสดงถึงรัฐที่มีอำนาจทางการเมือง นอกจากนี้ได้พบหลักฐานหลายอย่างที่แสดงว่า ชนชั้นปกครองหรือกษัตริย์มีความรู้ทางด้านเศรษฐกิจการเมือง และรู้จักสร้างสรรรูปแบบศิลปะวัฒนธรรมที่ผสมผสาน ทั้งที่มาจากภายนอก อาทิ อินเดีย ลังกา พุกาม กัมพูชา และจากภายในภูมิภาค เช่น ทวารวดี ละโว้ นครศรีธรรมราช เชียงใหม่ และสุพรรณภูมิ ให้เป็นรูปลักษณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสมและมีรสนิยม

ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองสุโขทัย

กษัตริย์สุโขทัยทรงมีบทบาทในการสร้างศูนย์อำนาจทางการเมือง สั่งสมประสบการณ์ความรู้ ความคิด ก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่คล้ายกัน ดังเห็นได้จากร่องรอยของรูปแบบทางศิลปะโบราณวัตถุร่วมสมัย การแสดงคติความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เห็นได้ชัดเจนบริเวณภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางตอนบนระหว่างตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

จากจารึกหลักที่ ๑ *(พ.ศ. ๑๘๓๕)* และจารึกหลักที่ ๒ หรือจารึกวัดศรีชุม[๑] *(พ.ศ. ๑๘๘๔-๑๙๑๐)* ได้จารึกบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้นปกครอง ๒ ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ หรือราชวงศ์พระร่วง และราชวงศ์ของพ่อขุนศรีนาวนำถม หรือราชวงศ์ผาเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ และได้รวมกำลังกันสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ของเมืองที่เรียกว่า ระบบเมืองคู่ คือ เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัย เมืองสระหลวง-เมืองสองแคว และเมืองราดเมืองลุม

แผนผังโบราณสถานเมืองศรีสัชชนาลัยและเมืองเชลียง

สำหรับพ่อขุนศรีนาวนำถม ทรงครองเมืองเชลียง ซึ่งมีอาณาเขตสัมพันธ์กับเมืองตาก ลำพูน เชียงแสน พะเยา ถึงลุ่มน้ำโขง มีพระโอรสคือพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองนครไทย พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดทรงได้รับความสนับสนุนจาก **"ผีฟ้า"** กษัตริย์แห่งศรีโสธร-ปุระ ซึ่งได้พระราชทานพระขรรค์ชัยศรีและพระนาม กัมรเดงอัญศรีอินทร-

---

[๑] กรมศิลปากร, **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑** กรมศิลปากรพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประสิทธิคุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย ๘ เมษายน ๒๕๑๕, หน้า ๘-๑๐ และหน้า ๒๗-๓๕.

บดินทราทิตย์ กับทั้งพระราชทานพระธิดาพระนางสิขรมหาเทวีให้อภิเษกกับพ่อขุนผาเมือง ราว พ.ศ. ๑๗๖๒ เมืองราดน่าจะอยู่ตรงทำเลที่คุมเส้นทางติดต่อระหว่างเมืองในลุ่มน้ำน่าน ป่าสัก และลุ่มน้ำโขง และมีการค้าช้างเช่นเดียวกับสุโขทัย นอกจากนี้ช้างยังเป็นสัตว์สำคัญที่ใช้เป็นพาหนะในกองทัพช้างซึ่งเป็นกำลังรบที่สำคัญ ดังความจากจารึกหลักที่ ๒ ว่า *"...ลูกพ่อขุนศรีนาว-นำถมผู้หนึ่งชื่อพระยาผาเมือง เป็นขุนในเมืองราดเมืองลุมคุมลงแสนช้างมาฝากกรอมบ้านเมืองออกหลวงหลายแก่กม..."* จากข้อความนี้ แสดงว่าเมืองราดเมืองลุมสามารถคุมอำนาจได้อย่างดีด้วยมีกองกำลังกองทัพช้างที่มีอานุภาพ

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาวรวมกันที่เมืองบางขลังเข้าชิงเมืองสุโขทัยจาก *"ขอมสมาดโขลญลำพง"* ซึ่งก่อกบฏ พ่อขุนบางกลางหาวสามารถยึดเมืองศรีสัชนาลัยได้ และพ่อขุนผาเมืองก็ยึดเมืองสุโขทัยได้ แต่ทรงเวนคืนเมืองสุโขทัยให้พ่อขุนบางกลางหาวครอง พ่อขุนบางกลางหาวทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์สุโขทัยทรงพระนาม **"กัมรเตงอัญศรีอินทรบดินทราทิตย์"**[๑] ซึ่งเป็นพระนามที่กษัตริย์แห่งศรี-โสธรปุระพระราชทานแต่งตั้งพ่อขุนผาเมืองไว้นั่นเอง นับเป็นการเริ่มราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พ่อขุนรามคำแหงแห่งราชวงศ์พระร่วง ทรงเริ่มมีอำนาจปกครองสุโขทัยและทรงมีความสัมพันธ์กับเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองกาว เมืองลาว กลุ่มไทจากบริเวณแม่น้ำอูและแม่น้ำโขง นอกจากนี้สุโขทัยยังมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองในเขตทางใต้ คือแคว้นสุพรรณภูมิ และนครศรี-ธรรมราช ส่วนด้านตะวันตก ถึงเมืองฉอด หงสาวดี

แคว้นสุโขทัยพยายามสร้างความเป็นตัวเอง วางรากฐานทั้งทางการเมืองและศิลปวัฒนธรรม พวกไต-ลาว ได้เข้ามาตั้งรกรากเป็นจำนวนมาก โดยใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลางที่สื่อสารใช้กันได้ในกลุ่มคนส่วนมาก การมีจารึกอักษรไทย ภาษาไทยในสมัยนี้ พ่อขุนรามคำแหงทรงดัดแปลงอักษรขอมเป็นอักษรไทยที่เขียนง่ายขึ้น

พ่อขุนรามคำแหงทรงขยายอำนาจ เข้าครอบครองบรรดาเมืองเล็กต่างๆ ทั้งหลายโดยรอบควบคู่ไปกับการสร้างสัมพันธไมตรีกับเมืองใหญ่ เช่น นครศรีธรรมราช และเชียงใหม่ พระองค์ทรงรวบรวมกำลังคนและจัดตั้งเมืองบริวารให้อยู่ในขอบเขตพระราชอำนาจ ดังความในจารึกบันทึกไว้ว่า ขุนรามคำแหง *"ไปตีหนังวังช้าง"* และ *"ไปท่บ้านท่เมือง ได้ช้างได้ลวง ได้ปั่วได้นาง ได้เงือนได้ทอง"* ทรงนำมาถวายแด่พระบิดา ประชากรไต-ลาว ที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นกำลังอันสำคัญยิ่งซึ่งส่งเสริมให้ราชวงศ์พระร่วงหรือศรีอินทราทิตย์ที่สุโขทัยมีอำนาจอย่างมั่นคง

---

[๑] กรมศิลปากร **จารึกวัดศรีชุม** อ้างแล้ว หน้า ๖๔.

จารึกวัดป่ามะม่วง[๑] ภาษาขอม พ.ศ. ๑๙๐๔ ทำให้เราทราบว่าเมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองในแคว้นหรือรัฐสุโขทัย เช่น เมืองเชียงทอง เมืองบางพาน เมืองบางขลัง เมืองคนที เมืองพระบางในเขตลุ่มน้ำปิง *(แถบนครสวรรค์-กำแพงเพชรปัจจุบัน)* ต่างแก่งแย่งอำนาจเพื่อครองรัฐสุโขทัย พญาฤๅไท หรือพญาลิไทจึงต้องทรงปราบปรามพระญาติเหล่านี้ก่อนขึ้นเสวย-ราชย์ แล้วทรงได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์รัฐสุโขทัย ทรงพระนามตามที่ปรากฏในจารึกว่า พระบาทกัมรเดงอัญศรีสุริยพงศ์ราม มหาธรรมราชาธิราช พระองค์ทรงวางรากฐานการเมืองการปกครองให้มั่นคง เพื่อเป็นการยืนยันความชอบธรรมในการสืบสันตติวงศ์ของพระองค์ เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยแทนพระบิดาและพระอัยกา

รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท ทรงถูกคุกคามจากรัฐใหญ่ที่สำคัญคือเชียงใหม่ทางเหนือและอยุธยาทางใต้ พระมหาธรรมราชาลิไททรงปราบหัวเมืองตะวันออก และเสด็จไปประทับที่เมืองสองแคว หรือพิษณุโลกถึง ๗ ปี ทรงสามารถควบคุมลุ่มแม่น้ำน่าน และตอนเหนือของลุ่มน้ำป่าสักไว้ได้ นอกจากทรงขยายอำนาจทางการเมือง พระองค์ยังทรงเผยแผ่พระพุทธ-ศาสนาด้วยการสถาปนาพระบรมธาตุที่เมืองนครชุม พ.ศ. ๑๙๐๐ และประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ณ เมืองสำคัญ เช่น สระหลวง ศรีสัชนาลัย บางพาน พระบาง พร้อมกันนั้นยังประกาศพระองค์มุ่งเป็นพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทรงเป็น **"เจ้าไท"** ที่จะนำฝูงสัตว์สู่พระนิพพาน กล่าวได้ว่ารัชสมัยของพระองค์นี้เองที่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ได้ตั้งมั่นอยู่ในสุโขทัยและจากการที่พระองค์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุศึกษาปฏิบัติธรรมด้วย ซึ่งต่อมาการปฏิบัติเช่นนี้ได้เป็นการกำหนดคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระมหา-กษัตริย์ให้สัมพันธ์กันด้วยพันธกิจทางศาสนาเป็นสำคัญ เช่น การจาริกแสวงบุญตามแหล่งที่มีศาสนวัตถุ และเสด็จออกผนวชในช่วงเวลาหนึ่ง

พ.ศ. ๑๙๑๔ รัฐสุโขทัยไม่สามารถรักษาความมั่นคงทางการเมืองไว้ได้ เนื่องจากถูกอยุธยารุกราน หลังจากที่พระมหาธรรมราชาที่ ๓ เสด็จสวรรคต ทางสุโขทัยเกิดจลาจล พระมหาธรรมราชาที่ ๔ ทรงพระนามว่า พระบาทกัมรเดงอัญศรีสุริยพงศ์บรมบาล มหาธรรมราชาธิราช เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่อำนาจของราชวงศ์สุโขทัยอ่อนลง และใน พ.ศ. ๑๙๖๒ พระบรมราชาธิราชที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาแบ่งเขตแดนรัฐสุโขทัยออกเป็น ๒ ส่วน โดยให้พระยาบาลครองเมืองพิษณุโลกพระนามว่า **"พระเจ้าศรีสุริยวงศ์บรมปาล มหาธรรม-ราชาธิราช"** และให้พระยารามครองเมืองสุโขทัย เมื่อพระมหาธรรมราชา-บรมปาลสวรรคต พ.ศ. ๑๙๘๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ หรือเจ้าสามพระยาทรงสถาปนาพระราเมศวรราชโอรสเป็นอุปราชครองเมืองพิษณุโลก เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยา

---

[๑] กรมศิลปากร **จารึกวัดป่ามะม่วง** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๒๓๑.

ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลกในฐานะเมืองหลวง เพื่อทรงทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ แคว้นล้านนา และเพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับฝ่ายสุโขทัย กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงรวมรัฐสุโขทัยเข้ากับอาณาจักรอยุธยาได้อย่างสมบูรณ์

วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในรัฐสุโขทัย

หลักฐานต่างๆ ทางศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถานแสดงให้เห็นว่าประชาชนชาวสุโขทัย มีความเจริญอย่างสูง และมีศิลปวัฒนธรรมประเพณี เป็นแบบแผนของตนเอง ทั้งยังสืบสานต่อมา ตามหลักฐานที่ปรากฏมีวัฒนธรรมหลายอย่างที่น่าสนใจและอาจพิจารณาได้ ดังนี้

วัฒนธรรมด้านที่อยู่อาศัย

จากจดหมายเหตุจีน[๑] จิวต้ากวน เราได้ทราบว่า บ้านเรือนของราษฎรนั้นนิยมปลูกอยู่ตามริมน้ำ และปลูกเป็นเรือนใต้ถุนสูง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าแถบนี้เป็นที่ลุ่ม น้ำมักหลากในฤดูฝน ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมพื้นบ้านได้ง่ายจึงทำใต้ถุนสูง นอกจากนั้นยังป้องกันสัตว์ร้ายด้วย ส่วนหลังคานั้นมักมุงด้วยแฝก จาก หรือกระเบื้องตามฐานะ ที่พื้นมีเสื่อปู แต่ถ้าเป็นพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดิน จะมีกำแพงก่ออิฐถือปูนล้อมรอบ ตัวพระที่นั่งซึ่งก่ออิฐถือปูน มีภาพเขียนลงรักปิดทอง หลังคามุงกระเบื้อง แผนผังของสถานที่ต่างๆ ในเขตพระราชวัง นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์[๒] พรรณนาไว้เป็นทำนองว่าภายในพระราชนิเวศน์ มีกำแพงล้อมรอบ มีป้อมปราการ ประตูชั้นใน ชั้นนอก แวดล้อมด้วยพระคลัง จวน ทิม ตึก ห้องเครื่องต่างๆ สำหรับพระที่นั่ง มีกล่าวถึงพระที่นั่งอินทราภิเษก ด้านขวาของตัวพระที่นั่งมีมณฑปปรัตอาคม ด้านซ้ายมีมณฑปอัศวรอาคม หน้ามุขปรางค์ปราสาท ทางด้านขวามีมณเฑียรปฏิมา-มณฑป ด้านซ้ายมีมณเฑียรเทพปิตะมณฑป มุขหลังปรางค์ปราสาทมีมุขกระสันติดกับพระที่นั่งอดิเรกภิรมย์ พระที่นั่งอุดมราชศักดิ์ ซึ่งทางขวามีหอพระนารายณ์ ด้านซ้ายมีหอพระเทวกรรม ต่อจากหอพระเป็นเจ้ามีพระปรัศว์ซ้ายขวา ด้านขวาชื่อรัตนนารีมณเฑียร ด้านซ้ายชื่อ ศรีอัปสรมณเฑียร รายล้อมด้วยทิม จวน ที่ปากสระแก้วมีพระที่นั่งพิศาลเสาวรส บริเวณนี้มีศาลาธารพระกำนัล ๔ ศาลา สำหรับนางในร้อยดอกไม้ บูชาพระและเทวรูป นอกจากนั้นมีพระที่นั่งไชยชุมพลและพระที่นั่งชลพิมาน ล้วนแต่ตกแต่งอย่างสวยงามด้วยลวดลายต่างๆ ทั้งวาด และประดับปูนปั้นลงรักปิดทอง และติดตั้งเครื่องระย้าประทีป ชวาลาหรือโคมไฟด้วย

---

[๑] ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐** คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒ หน้า ๒๑๗.

[๒] กรมศิลปากร, **ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรือนางนพมาศ** ในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย ๒๕๓๙ หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

วัฒนธรรมด้านการปกครองและสิทธิหน้าที่

การปกครองในสมัยนี้เป็นไปในแบบง่ายๆ เสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน เวลาราษฎรมีทุกข์ร้อนด้วยเรื่องอันใดก็อาจมาร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยการไปสั่นกระดิ่ง พระองค์ก็จะเสด็จออกมาทรงว่าความให้ด้วยความยุติธรรมให้แก่ทุกคน ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในตำแหน่งฐานะอย่างไรย่อมเท่ากันตามกฎหมาย ดังดูได้จากจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๒-๒๗ ว่า *"...ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิแลผิดแผกแสกว้างกัน สวนดูแท้แล้จึงแล่งความแก่ข้าด้วยซื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน..."* ซึ่งหมายความว่า ประชาชน พระบรม-วงศานุวงศ์ หรือพวกขุนนาง ถ้าผู้ใดทำผิด ก็มีการสอบสวนด้วยความเป็นธรรม ไม่เข้าข้างคนผิด นอกจากนั้นชาวสุโขทัยยังมีสิทธิเสรีภาพอย่างแท้จริง ซึ่งการมีสิทธิเสรีภาพนี้ ถ้าเกิดมีในชาติใดก็เป็นที่ยอมรับว่าชาตินั้นมีวัฒนธรรม หลักฐานที่ยืนยันได้จากข้อความที่ว่า *"...ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน..."* นี่เป็นเสรีภาพทางร่างกาย ส่วนเสรีภาพในด้านอื่นๆ เช่น การทำมาหากินดังความว่า *"...ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทอง ค้า..."* ดังนี้เป็นต้น สิทธิส่วนตัวด้านทรัพย์สิน คือ มรดกต่างๆ ของบิดามารดานั้น เมื่อบิดามารดาสิ้นชีพลง ทรัพย์สมบัติดังกล่าวก็ตกเป็นของบุตร ดังความในจารึกหลักที่ ๑ ว่า *"...ลูกเจ้าลูกขุน ผู้ใดแล้ ล้มตาย หายกว่าเหย้าเรือนพ่อเชื้อเสื้อคำมัน ช้างขอ ลูกเมีย เยียข้าว ไพร่ฟ้าข้าไทย ป่าหมาก ป่าพลู พ่อเชื้อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น..."* หรือในเรื่องที่ดินทำมาหากิน ใครทำได้เท่าใดก็ได้เป็นสมบัติของตนหมด ดังความว่า *"...สร้างป่าหมาก ป่าพลูทั่วเมือง ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน..."* หรือจากจารึกหลักที่ ๓ ความว่า *"...ได้ข้ามเอาเหย้าน้าวเอาเรือนเขา พ่อตายให้ไว้แก่ลูก พี่ตายให้ไว้แก่น้อง..."* เหล่านี้เป็นหลักฐานในด้านการรักษาสิทธิของราษฎรในเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนตัวบุคคลในทรัพย์สินมรดกทุกชนิด

จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ ความว่า *"...เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู ก็ได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้ม หมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมือง ได้ช้างได้งวง ได้ปั่วได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพร่ำบำเรอแก่พี่กู..."* สิ่งนี้เป็นคตินิยมของชาวสุโขทัยที่ดีงามอย่างหนึ่ง คือมีความกตัญญูต่อบิดามารดา เอาใจใส่เลี้ยงดูบิดามารดา เมื่อตนเติบโตขึ้น รวมทั้งการเคารพนับถือ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ที่มีอายุมากกว่าตน ถือว่า ผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา เป็นบุคคลอันประเสริฐ ทั้งถือว่าเป็นกิจที่บุตรพึงกระทำอย่างยิ่งและเป็นที่นิยมปฏิบัติกันสืบมาจนปัจจุบัน นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงความผูกพันในครอบครัวได้อย่างดียิ่งซึ่งเป็นหลักในการปกครอง คือ บุตรต้องเคารพบิดามารดา น้องเคารพ

พี่ ถ้าแต่ละบุคคลรู้จักฐานะและหน้าที่ของตนแล้ว ครอบครัวนั้นก็ย่อมมีความสงบสุขรักใคร่กัน อันง่ายแก่การปกครอง ยิ่งเป็นบ้านเป็นเมืองด้วยแล้ว ก็ทำให้บ้านเมืองนั้นเจริญรุ่งเรือง ดำรงความเป็นเอกราชอยู่ตลอดไป

วัฒนธรรมทางความเชื่อและประเพณีนิยม

จากตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ทำให้เราทราบว่า คนสมัยสุโขทัยแบ่งออกเป็น ๒ ตระกูล คือ ทหาร และพลเรือน ทหารจะมี ๔ ตระกูล คือ ตระกูลทหารบก ทหารเรือ ทหารช้าง และทหารม้า พลเรือนมี ๔ ตระกูล คือ พราหมณ์ เศรษฐี พ่อค้า และชาวนา บุคคลเหล่านี้นิยมแต่งงานกันตามตระกูล แต่ถ้าไปแต่งงานกับคนต่างตระกูลกัน เด็กที่เกิดมาให้นับอยู่ในตระกูลฝ่ายพ่อ ผู้ชายที่มีทรัพย์ มักจะมีภรรยาหลายคน ถือว่าเป็นเกียรติยศอย่างหนึ่ง เรียกว่า **บริวารยศ** แต่ถ้าผู้หญิงคนใดมีสามีหลายๆ คน คนทั่วไปจะรังเกียจ เรียกว่า **คนอนาจาร** มักจะมีแต่คนจ้างไปเป็นคนรับใช้ทำงานหนัก เช่น เลี้ยงช้าง ม้า วัว ควาย และซักเสื้อผ้า[๑]

คนสมัยสุโขทัย นิยมนำบุตรสาวให้เข้าอยู่ในวัง[๒] ฝากตัวเป็นสนมของพระเจ้าแผ่นดินด้วยถือว่าเป็นเกียรติแก่ตระกูล เมื่อเวลาจะเข้าถวายตัวนั้น ในวันที่เข้าเฝ้ามีหัวหน้าชะแม่พระกำนัลสองคน มีบรรดาศักดิ์เป็นท้าวจันทรนาค-ภักดีกับท้าวราชศักดิโสภา คนหนึ่งถือพานข้าวตอก อีกคนหนึ่งถือพานดอกมะลิ มารดาของผู้จะถวายตัวถือพานข้าวสาร ตัวผู้เข้าถวายเองถือพานเมล็ดพันธุ์ผักและมีชาวชะแม่อีกคนหนึ่ง ถือพานดอกหญ้าแพรก สิ่งทั้งห้านี้ถือเป็นมงคลทั้งสิ้น หมายถึงความสุขสมบูรณ์ และความเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมการถวายตัวนี้มีมาตลอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อเวลานอน คนสุโขทัยนิยมหันศีรษะไปทางทิศใต้ ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ เรียกทิศนี้ว่า เบื้องหัวนอน และเรียกทิศเหนือว่า เบื้องตีนนอน ชาวบ้านบางแห่งในปัจจุบันก็ยังคงถือในเรื่องการหันศีรษะเวลานอนตามแบบสุโขทัยด้วยเหมือนกัน ทั้งนี้อาจถือเอาตามเวลาที่พระพุทธเจ้าบรรทมก็ได้ ซึ่งเชื่อกันว่าพระพุทธองค์ทรงหันพระเศียรไปทางทิศใต้ อีกเรื่องหนึ่งที่คนไทยนิยมทำสืบมาคือ การกินหมาก ซึ่งก็ปรากฏแต่ครั้งสุโขทัยเช่นกัน จากจารึก มีทั้งป่าหมาก ป่าพลู เวลาทอดกฐินก็มีหมากถวายด้วย เรียกว่า **พนมหมาก** การที่คนสมัยโบราณนิยมกินหมากนี้ คงเป็นเพราะต้องการให้ฟันทนไม่ผุง่าย ดังที่ทราบกันอยู่ทั่วไป แต่อาจจะมีความเชื่อถือที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นก็ได้ ดังมีความเชื่อถือที่บางครั้งคนในยุคปัจจุบันก็คิดไปไม่ถึงเหมือนกัน อย่างเรื่องกินหมากนี้

---

[๑] ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ อ้างแล้ว หน้า ๒๔๙.

[๒] ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ อ้างแล้ว หน้า ๒๔๙.

ก็เช่นกัน จากหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม เขียนโดย นิโกลาส์ แชร์แวส์ *(Nicolas Gervais)* บันทึกว่า *"สิ่งที่ผู้หญิงสยามไม่อาจทนดูพวกเราได้ ก็คือตรงที่พวกเรามีฟันขาว เพราะพวกนางเชื่อว่าพวกภูตผีปีศาจเท่านั้นที่มีฟันขาว และเป็นที่น่าอับอายที่มนุษย์เรามีฟันขาวเหมือนอย่างสัตว์เดียรัจฉาน ฉะนั้นพอหญิงชายมีอายุได้สัก ๑๔-๑๕ ปี ก็จะเริ่มทำให้ฟันดำและเป็นเงา"*[๑] ซึ่งความคิดนี้เป็นของคนสมัยอยุธยา แต่เชื่อว่าชาวสุโขทัยก็คงจะมีความคิดเช่นนี้ด้วยเช่นกัน

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒๘-๓๐ ทำให้ทราบลักษณะนิสัยใจคอของคนสมัยสุโขทัยว่าเป็นคนมีเมตตากรุณา มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดี อยากให้คนอื่นมีความสุขเช่นเดียวกับตน ด้วยเหตุที่ว่า ถ้าทุกคนไม่เดือดเนื้อร้อนใจแล้ว ทุกคนก็อยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งทราบได้จากความว่า *"...คนใดขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนือเฟื้อกู้ มันบ่มีช้างบ่มีม้า บ่มีปั่วบ่มีนาง บ่มีเงินมีทองให้แก่มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้ข้าเสือกข้าเสือหัวพุ่งหัวรบก็ดี บ่ฆ่าบ่ตี..."* ซึ่งหมายถึงว่า ผู้ใดที่เข้ามาเป็นไมตรี ช่วยเหลือ ถ้าไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร เช่น ช้าง ม้า เงิน ทอง ก็ช่วยให้มี และถ้าได้เมืองใดมาได้เชลย ข้าศึกมาก็ไม่ฆ่าไม่ทำร้าย

ปัญหาเรื่องทาสในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่ แต่ในศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๕-๑๖ มีการกล่าวถึงการซื้อคนด้วย *"...เทตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลายโปรดอันเป็นต้นว่า คน อีกแพะ และหมูหมา เป็ด ไก่ ทั้งห่าน นกหก ปลา เนื้อ ฝูงสัตว์ทั้งหลาย..."*[๒] นอกจากนี้คหบดีบางคนจะจารึกกัลปนาข้าไว้แก่วัดหรือเจดีย์ที่ตนสร้าง ดังความในจารึก[๓] หลักที่ ๑๕ วัดพระเสด็จ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๔-๑๖ ว่า *"...ต่อเมื่อนายพันเทพรักษากัลปนา อีแก้ว และหลั่งน้ำทักษิโณทก ต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหลาย หมายประธาน..."*[๔] ด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๑๕-๑๙ มีความว่า *"...จึงนายไกรเชียร และอำแดงศรีหัวทองให้ทำพินัยกรรมนี้ไว้ แม่เทพและพ่อหน่อลูกให้เป็นข้าอุโบสถโดยกัลปนา..."* การซื้อคน และการยกคนให้สิ่งใดนั้นอาจเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งได้ว่า สมัยสุโขทัยเอง ก็มีทาสใช้เช่นกัน และจะยกให้ใครก็ได้

จากจดหมายเหตุจีน เราทราบว่า คนในสมัยสุโขทัยมีแต่ชื่อ ไม่มีนามสกุลอย่างในสมัยปัจจุบัน และถ้าเอ่ยถึงกษัตริย์คำสรรพนามที่แทนนั้นมักใช้คำว่า **"พ่ออยู่หัวเจ้า"** มิฉะนั้นก็กล่าวพระนามเลยทีเดียว สำหรับพระราชินีก็เช่นกัน จะใช้คำแทนว่า **"แม่อยู่หัวเจ้า"** ดังจากจารึก หลักที่ ๙ ก. ซึ่งเป็น

---

[๑] นิโกลาส์ แชร์แวส์ **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม,** สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖, หน้า ๑๐๔.

[๒] **ศิลาจารึกวัดศรีชุม** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๗๓.

[๓] **ศิลาจารึกวัดเขมา** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๒๑๔.

[๔] **ศิลาจารึกวัดพระเสด็จ** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๓๗๖-๓๗๗.

เวลาปลายสมัยสุโขทัยแล้ว และจากจารึกหลักที่ ๑๔ ทำให้ทราบว่า คนสมัยนี้มีคำนำหน้าชื่อด้วย คำว่า **"อำแดง"** แทน **"นาง"** ในปัจจุบัน เมื่อเป็นชื่อผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว แต่เดิมโดยทั่วไปชื่อผู้หญิงมักมีคำ **"อี"** นำหน้า เช่น จากจารึกหลักที่ ๑๔ วัดเขมา ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๙ *"...อีบุนรักลูกธรรมบุตรผ้าขาวเทพและอำแดงยอด..."* และ *"...กัลปนา อีแก้ว..."* ถ้าเป็นผู้ชายมีคำว่า **"นาย"** นำหน้าชื่อ เช่น นายสัง แต่อาจเป็นตำแหน่งด้วยก็ได้ เช่น นายพันพิษณุกรรม นายพันเทพรักษา ส่วนคำแทนเรียกผู้ชายว่า **"บ่าว"** ส่วนคำนำหน้าพระนาม พระเจ้าแผ่นดิน สมัยสุโขทัยนั้นเดิมว่า ขุนหรือพ่อขุน เช่น ขุนจิด ขุนจอด พ่อขุนศรีนาวนำถม พ่อขุนผาเมือง พ่อขุนบางกลางหาว ต่อมาใช้คำพระยา นำหน้า เช่น พระยาบานเมือง พระยารามราช และต่อมาสมัยหลังซึ่งเข้าใจว่าเมื่อติดต่อกับไทยใต้ คือ กรุงศรีอยุธยามากขึ้น คำนำหน้าพระเจ้าแผ่นดินก็ได้รับตามแบบอยุธยา คือใช้ **"พระเจ้า"** นำหน้าเช่น พระเจ้าลิไท พระเจ้าไสยลือไท เป็นต้น แต่บางทีก็ยังใช้ **พญา** ด้วย เช่น พญาลิไท

ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การค้าขายและเศรษฐกิจ

อาชีพที่สำคัญของคนไทยตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัย คือการทำไร่ไถนา ซึ่งใครที่สามารถหักร้างถางพงเพื่อทำไร่ ทำนาได้เท่าไร ก็เป็นเจ้าของที่นานั้นได้ เพราะในเวลานั้นประชาชนยังไม่มากอย่างในปัจจุบัน สิ่งที่ช่วยในการทำไร่

สรีดภงส์ แปลว่าทำนบหรือเขื่อนในสมัยสุโขทัย ปรากฏในภาพเป็นแนวขอบเส้นตรงทางด้านขวา

ไถนาให้ได้ผลดีก็คือ น้ำ ชาวสุโขทัยรู้จักสร้างทำนบหรือเขื่อน ซึ่งในจารึกเรียกว่า สรีดภงส[๑] บังคับน้ำจากคลองเสาหอ ให้ไหลไปตามท่อผ่านเข้าไปในกำแพงเมือง เพื่อไหลลงสู่ตระพังต่างๆ ที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง ท่อน้ำสมัยสุโขทัยเป็นท่อกระเบื้องดินเผามีทั้งขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก แสดงว่า สมัยสุโขทัยรู้จักทดน้ำระบายน้ำเป็นอย่างดีแล้ว ทราบได้จากจารึกบนฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร หรือ ศิลาจารึกหลักที่ ๑๓ ตอนที่ ๓ ว่า *"...อนึ่งท่อปู่พระญาร่วงทำเอาน้ำเข้าไปเถิงบางพานนั้น ก็ถมหายสิ้น และเขาย่อมทำนาทางฟ้า และหาท่อนั้นพบกระทำท่อเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมือง นาฝาย มิได้เป็นทางฟ้า..."* และศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๔ จารึกไว้ว่า *"...เบื้องหัวนอน (ทิศใต้) เมืองสุโขทัย มีกุฎีวิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดภงส์ ป่าพร้าว ป่าลาง..."* คำว่า **สรีดภงส์** ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้ให้คำอธิบายว่า มาจากภาษาสันสกฤตว่า สรีภงค แปลว่า ทำนบ

ถนนพระร่วงเส้นหนึ่ง ตัดจากเมืองสุโขทัยไปเมืองศรีสัชชนาลัย ในภาพเป็นช่วงเขตอำเภอสวรรคโลก

อาชีพอีกอย่างหนึ่ง คือ การค้าขายในสมัยสุโขทัย เป็นไปในแบบไม่เก็บภาษี ซึ่งในครั้งนั้นเรียกว่า จกอบหรือจังกอบ[๒] พระมหากษัตริย์โปรดให้ค้าขายได้โดยจากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ความว่า *"...เจ้าเมืองบ่เอาจังกอบในไพร่ลู่ทาง*

---

[๑] **ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๑๖.

[๒] **ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๙.

เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า..."จากความที่ว่า "*...เข้าเมืองบ่เอาจังกอบในไพร่ลู่ทาง...*" นั้น เมื่อพิจารณาดูแล้วอาจจะในเขตเมืองคิดไปได้ว่า เจ้าเมืองไม่เก็บจังกอบจากราษฎรที่นำสินค้าจากที่ต่างๆ ที่มาค้าขายที่กรุงสุโขทัย ด้วยคำว่า **"ในไพร่ลู่ทาง"** นี่เอง หมายถึงราษฎร ถ้าหมายถึงชาวต่างชาติแล้วคงไม่ใช้คำว่า ไพร่ เพราะถ้าคิดดูว่า ภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย คงไม่มีกระวาน หนังสัตว์ ไม้ฝาง หรือช้างม้า พอที่จะส่งไปขายกับต่างประเทศ เช่น จีน อินเดีย หรือเปอร์เซีย เป็นแน่ ดังนั้นเพื่อเป็นการจูงใจให้ประชาชนนำของเหล่านี้มาขาย จึงยกเลิกการเก็บจังกอบกับประชาชนของตนเสีย สิ่งนี้เป็นเครื่องจูงใจให้ราษฎรนำสินค้าป่ามาขายในเมืองมากยิ่งขึ้น เพื่อจูงใจพ่อค้าต่างชาติให้มาค้าขายที่กรุงสุโขทัยอีกต่อหนึ่งด้วย ดังนั้นเจ้าเมืองจึงปล่อยให้ราษฎรค้าขายได้อย่างอิสระเสรีแล้ว ใครอยากขาย อยากซื้ออะไรก็ไม่หวงห้ามกีดกัน อย่างไรก็ดี อาจจะมีการแข่งขันเหมือนกับการค้าสมัยปัจจุบันก็ได้ ถ้าการค้านั้นเป็นของที่ผลิตเป็นอุตสาหกรรม อย่างเช่น เครื่องถ้วยชามสังคโลก[๑] ซึ่งคิดว่าอย่างน้อยก็คงต้องแข่งขันกับถ้วยชามที่มาจากประเทศจีนประเทศหนึ่งแน่นอน ดังนั้น การไม่เก็บภาษีจังกอบก็จะทำให้การค้าขายเป็นไปได้สะดวก มีพ่อค้าต่างประเทศเข้ามาทำการค้ามากขึ้น ทำให้อาณาจักรเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งวิธีหนึ่ง การไม่เก็บภาษีจังกอบนี้ทำให้ของไทยเรามีราคาถูก สามารถนำออกไปขายแข่งขันกับสินค้าของชาติอื่นได้ดี และขายได้ง่าย เครื่องถ้วยสังคโลกนี้ พบอยู่ทั่วไปในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่กรุงสุโขทัยตลอดลงมาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเรื่อยไปจนถึงภาคใต้ในแหลมมลายู นอกจากนี้ยังได้ขุดค้นพบเครื่องสังคโลกของไทยในประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศอินโดนีเซีย หมู่เกาะบอร์เนียว ประเทศลังกา และประเทศอินเดียตอนใต้ รวมทั้งยังพบที่ประเทศญี่ปุ่น และแหลมซีนาย ประเทศอียิปต์ด้วย

เครื่องถ้วยที่ยอมรับกันสมัยนั้นว่ามีเนื้อดี ลวดลายและรูปร่างสวยงามก็มักจะเป็นของจีน ซึ่งบรรทุกเรือมาขายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อย่างไรก็ตามในดินแดนต่างๆ ที่จีนส่งสินค้าไปขาย ก็ได้พบเครื่องสังคโลกของไทยเป็นจำนวนมากเช่นกัน แสดงว่า เครื่องสังคโลกของไทยคงจะมีราคาถูกและคุณภาพดี จึงขายแข่งกับเครื่องถ้วยของจีนได้ ทั้งยังเป็นที่นิยมกันในดินแดนเพื่อนบ้าน เพราะแต่เดิมเชื่อกันว่า เครื่องถ้วยสังคโลก มีคุณสมบัติพิเศษใส่อาหารได้ไม่บูด ทั้งยังกันยาพิษได้อีกด้วย

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า เครื่องถ้วยสังคโลกเป็นสินค้าพื้นเมืองที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง ในบรรดาสินค้าอื่นๆ เช่น พวกไม้กฤษณา ไม้หอม กานพลู งาช้าง หรดาน กระวาน พริกไท เกล็ดดีบุก ปรอท ผ้าสีเขียว เหล็ก และทองเหลือง

---

[๑] ณัฏฐภัทร จันทวิช **เครื่องปั้นดินเผาไทย** ในประณีตศิลปไทย กรมศิลปากร ๒๕๓๖ หน้า ๑๗๖-๑๘๔.

สิ่งที่เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนหรือเป็นตัวกลางที่ใช้ซื้อขายกันนั้นเราเรียกว่า **"เงินตรา"** จดหมายเหตุจีนกล่าวถึงการใช้เงินตราของไทยสมัยสุโขทัยไว้ว่า *"ขุนนางแลราษฎร ที่มีเงินจะใช้จ่ายแต่ลำพังไม่ได้ ต้องเอาเงินส่งไปเมืองหลวงให้เจ้าพนักงานหล่อเป็นเม็ด เอาตราเหล็กตีอักษรอยู่ข้างบน แล้วจึงใช้จ่ายได้ เงินร้อยตำลึงต้องเสียภาษีให้หลวงหกสลึง"* การทำเงินนี้ ในสมัยสุโขทัยมีกฎหมายว่า ถ้าใครทำเงินปลอม ครั้งแรกถ้าจับได้จะต้องถูกตัดนิ้วมือขวา ถ้าถูกจับได้ครั้งที่สองต้องถูกตัดนิ้วมือซ้าย และถ้าถูกจับได้อีกในครั้งที่สามก็จะถูกประหารชีวิต

ในการขุดแต่งวัดช้างล้อม อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้พบเงินตราสมัยสุโขทัย ๒ อัน ที่เชิงบันไดชั้นฐานทักษิณทิศตะวันออกขององค์เจดีย์ประธาน มีตราช้างประทับอยู่ทั้ง ๒ ด้าน อันหนึ่งกว้าง ๙ มิลลิเมตร อีกอันหนึ่งกว้าง ๘ มิลลิเมตร ซึ่งใช้เป็นหลักฐานถึงเม็ดเงินตามที่กล่าวไว้ในจดหมายเหตุจีนได้

จากจารึกวัดป่ามะม่วง หรือจารึกหลักที่ ๔ ด้านที่ ๒ มีความตอนหนึ่งว่า *"พระองค์ทรงฟังธรรมเทศนาทุกๆ วัน ตั้งแต่ค่ำหนึ่ง กับ ๑๕ ค่ำ คิดพระราชทรัพย์ที่พระราชทาน คือ ทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ย ๑๐ ล้าน"* ซึ่งแสดงว่านอกจากทองและเงินพดด้วงแล้ว มีการใช้เบี้ยเป็นเงินตราด้วย

เงินพดด้วงสมัยสุโขทัย ใช้เป็นเงินตราเครื่องแลกเปลี่ยน

ตามหลักฐานที่กล่าวมานี้แสดงว่าในสมัยสุโขทัยมีเงินตราคือ เงินพดด้วง กับเบี้ย เงินพดด้วง เป็นเงินตราที่มีลักษณะคล้ายตัวด้วงขดหรือด้วงงอตัว และตราที่ประทับเป็นรูปตัวช้างตรงรอยงอของเงินพดด้วงสมัยสุโขทัยนั้นเป็นรอยลึกปลายสองข้างที่ชนกันค่อนข้างแหลม ตรงส่วนที่งอนั้น ด้านนอกมีรอยบากเป็น

เส้นลึกทั้งสองข้าง เรียกว่า เงินพดด้วงขาบาก ตราหรือเครื่องหมายที่ปรากฏบนเงินมีตั้งแต่ ๒-๙ ตรา แต่เท่าที่พบและดูได้แน่ชัด มีตราช้าง ตราราชสีห์ ตราราชวัตร และตราสังข์ เงินที่มีตารูปช้างมีทั้งเงินพดด้วงขนาดใหญ่ จนถึงขนาดเล็กที่มีรูปร่างเหมือนเงินนโมเม็ดกลมเล็กๆ มีตราตรงกลาง ซึ่งแตกต่างไปจากรูปร่างของเงินพดด้วงขาบาก ที่คล้ายรูปสามเหลี่ยม เงินพดด้วงนี้ชาวบ้าน ปัจจุบันในจังหวัดสุโขทัยเรียกว่า เงินคุบหรือเงินคุด โลหะที่ใช้ทำมีทั้งชินและเงินแท้ ชินเป็นโลหะผสมชนิดหนึ่งที่มีตะกั่วกับดีบุกเป็นส่วนใหญ่ และมีโลหะอื่นๆ ผสมอีกบ้าง เนื่องจากเงินพดด้วงที่มีทั้งชินและเงินนี้เอง ทำให้นักปราชญ์บางท่านเข้าใจว่าเงินพดด้วงที่เป็นชินนั้นอาจเป็นลูกชั่งหรือเครื่องรางและเงินพดด้วงที่ทำจากเงินแท้นั้น เข้าใจว่า คงทำกันในสมัยสุโขทัยตอนปลายเมื่อรวมเข้ากับอาณาจักรศรีอยุธยาแล้ว

สำหรับวิธีทำเงินพดด้วงนั้นก็เริ่มด้วยการตัดเงินเป็นชิ้นเล็กๆ นำไปชั่งให้ได้น้ำหนักตามขนาดที่ต้องการ แล้วนำไปหลอม เมื่อหลอมแล้วเทใส่พิมพ์ แล้วตัดย้ำตรงกลาง งอหัวท้ายเข้าหากัน แล้วจึงนำเงินที่ขดแล้วใส่ลงในพิมพ์ที่ทำเป็นช่องรองรับบนกระดูกช้างเพื่อประทับตรา การที่ใช้กระดูกช้างรองรับก็เพราะกระดูกช้างมีคุณสมบัติพิเศษคือ แข็งและไม่ยืดหดเมื่อใช้ค้อนตีประทับตรา

เบี้ย เงินตราในสมัยสุโขทัย เป็นเปลือกหอยทะเลชนิดกาบเดี่ยว พบมากในบริเวณหมู่เกาะมัลดีฟ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Cowrie shell

เงินตราอีกอย่างหนึ่งที่นอกเหนือไปจากเงินพดด้วงคือ เบี้ย[๑] ซึ่งเป็นหอยทะเลกาบเดี่ยวชนิดหนึ่ง จากบริเวณหมู่เกาะมัลดีฟที่มีชื่อในภาษาอังกฤษว่า Cowrie shell พวกพ่อค้าชาวต่างชาติมักนำมาขาย เป็นหอยตัวเล็กๆ ค่อนข้างแบน สีนวลค่อนข้างเหลืองเป็นมัน ปากเป็นช่องอยู่ทางด้านล่างยาวตลอด

---

[๑] มร. เดอะลาลูแบร์ **จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑** สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๑๐ หน้า ๓๒๔.

ลำตัว ขอบปากด้านซ้ายเป็นร่องตามขวางเล็กๆ สั้นๆ เรียงลงมา ตลอดความยาวของแนวปาก ความยาวของหอยเบี้ยมีตั้งแต่ ๑ เซนติเมตร ถึง ๓ เซนติเมตร ในสมัยอยุธยาหอยเบี้ยนี้ยังใช้เป็นเครื่องรางหรือเครื่องคุ้มกันโรคภัยสำหรับเด็ก เบี้ยนี้คงใช้เป็นแลกเงินตราเปลี่ยนในการซื้อขายเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งมีราคาอย่างต่ำสุดเป็น ๓ หรือ ๕ เบี้ย และใช้กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การเดินทางไปไหนมาไหนในครั้งนั้นมีพาหนะใช้แล้วเช่นกัน เท่าที่ทราบคือ เกวียน ล้อ และระแทะ ซึ่งเป็นยานรูปคล้ายเกวียนแต่เล็กกว่า มีทั้งที่มีหลังคาและไม่มีหลังคา ส่วนมากใช้เทียมด้วยโคคู่

วัฒนธรรมทางการศึกษา

ทางด้านการศึกษานั้น บิดามารดานิยมให้บุตรศึกษาหาความรู้ตามลักษณะอาชีพของตระกูลของตน[๑] ถ้าเป็นผู้ชายในตระกูลทหาร จะเรียนศิลปศาสตร์ เพลงอาวุธ เช่น วิชาการควบคุมช้าง ม้า กระบี่ กระบอง โล่ ดั้ง ดาบสั้น ดาบยาว กริช กั้นหยั่น โตมร ศร มวยปล้ำ ตำราพิชัยสงคราม เวทมนตร์คงกระพัน ถ้าในตระกูลพลเรือน ก็ศึกษาคัมภีร์ไตรเพท ไตรวิชา ภาษาศาสตร์ โหราศาสตร์ เวชกรรม ได้แก่ วิชาแพทย์ต่างๆ ช่างทอง ช่างเงิน การวาดเขียน แกะสลัก ปั้น กลึง ถ้าเป็นผู้หญิง มักเรียนวิชาช่างทอง วาดเขียน แกะ ปั้น และพวกงานฝีมือ เช่น เย็บปักถักร้อยต่างๆ นอกเหนือไปจากการปรุงอาหาร

ความรู้ด้านการดนตรีและการละเล่น

ในสมัยสุโขทัย เครื่องผ่อนคลายอารมณ์อย่างหนึ่ง คือ ดนตรี และการร้องรำทำเพลง แต่มีบางพวกถือเป็นอาชีพด้วย เช่น พวกนักดนตรี พวกขับเพลง และพวกฟ้อนรำ[๒] เครื่องดนตรีสมัยสุโขทัยที่นิยม ได้แก่ กลอง ซึ่งมีขนาดต่างๆ กัน แตร สังข์ ระฆัง กังสดาล มโหระทึก ฆ้อง กรับ พิณ ซอ และฉิ่ง เป็นต้น

วัฒนธรรมการทำศพ

ถ้าเป็นบุคคลธรรมดา[๓] จะนำศพนั้นมาอาบน้ำ แต่งตัว ทาเครื่องหอมต่างๆ เช่น กระแจะจันทน์ น้ำมันหอม นุ่งห่มผ้าให้แล้ว เอาไปวางไว้ในที่แจ้งให้นกกิน แต่ถ้าเป็นพระบรมศพพระมหากษัตริย์ จะชโลมพระบรมศพด้วยกระแจะจวงจันทร์ เอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดมามัดพระบรมศพ เอาสำลีและผ้าขาวมาพันรอบศพ ถวายสรงด้วยน้ำพระสุคนธ์ แล้วอัญเชิญประดิษฐานในพระบรมโกศ แล้วถวายพระเพลิง เชิญพระบรมอัฐิไปบรรจุ และก่อพระเจดีย์สวมทับประดิษฐานไว้กลางเมือง

---

[๑] กรมศิลปากร **นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์** ในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย, ๒๕๓๙ หน้า ๒๓๙.

[๒] **ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๑๓.

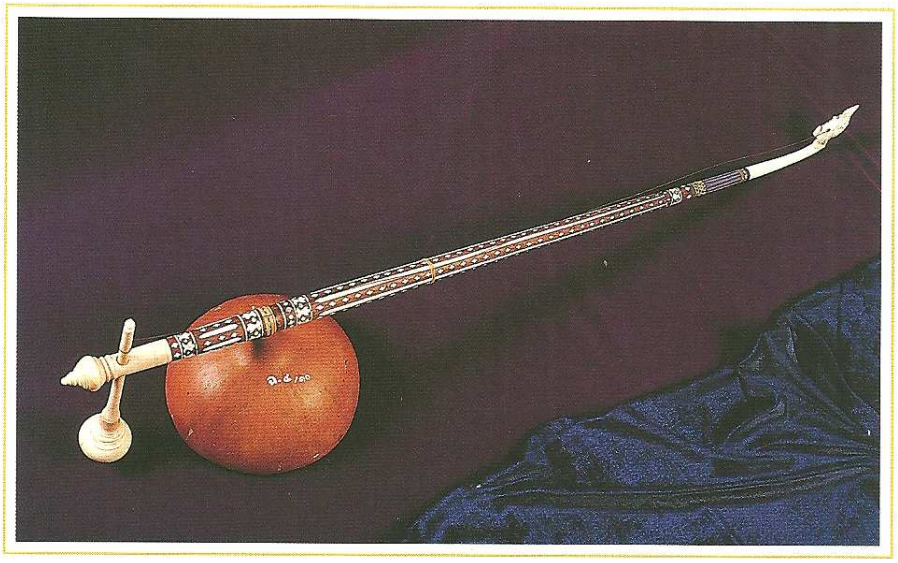
[๓] กรมศิลปากร **ไตรภูมิพระร่วง** อ้างแล้ว หน้า ๖๕, ๙๑-๙๒.

มโหระทึก

พิณเปี๊ยะหรือพิณเพี๊ยะ มี ๒ สาย หรือ ๔ สาย กระพุ้งเสียงทำจากกะลามะพร้าวหรือไม้กลึง ในการบรรเลงผู้เล่นจะไม่สวมเล็บ นำกะโหลกพิณแนบกับทรวงอกแล้วดีดประกอบกับการขับร้อง

พิณน้ำเต้ามี ๑ สาย กระพุ้งเสียงทำจากผลน้ำเต้า ในการบรรเลงผู้เล่นจะไม่สวมเสื้อ นำกะโหลกพิณแนบกับทรวงอกแล้วดีดประกอบกับการขับร้อง

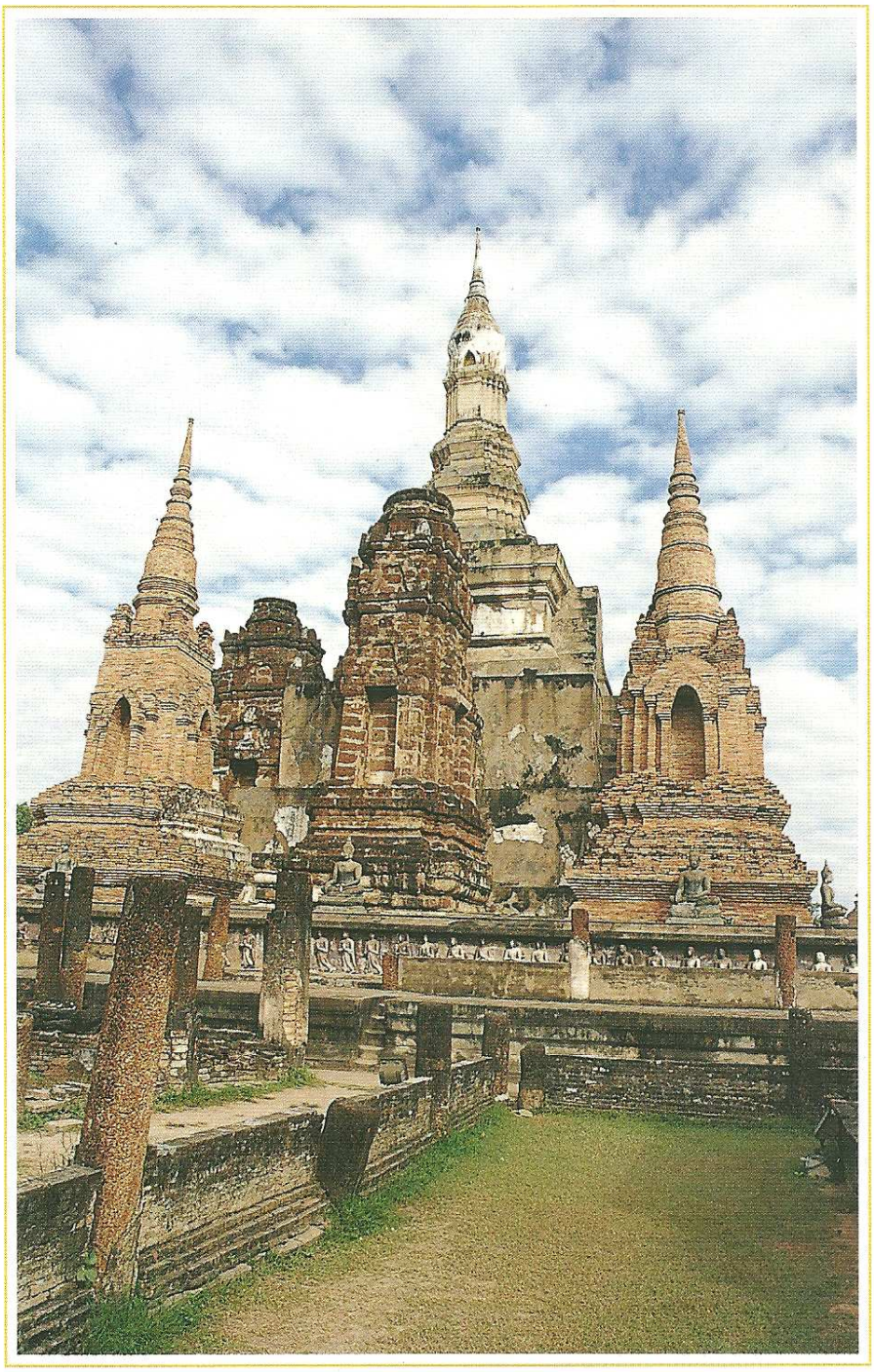

แตร

กระจับปี่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีดมี ๔ สาย กระพุ้งเสียงมีลักษณะคล้ายกระดองเต่า ที่ดีดทำด้วยงาช้างหรือกระดูกสัตว์

คติความเชื่อและศาสนา

คติความเชื่อดั้งเดิมของชาวสุโขทัย นับถือทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และผี มีวัดในพุทธศาสนาจำนวนมาก แบ่งเป็นราชอาราม คือ วัดของพระเจ้าแผ่นดิน ขัตติยาราม วัดของบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ คหบดีราม วัดของพวกเศรษฐี ประชาราม คือ วัดของประชาชนทั่วไป

วัดมหาธาตุ สุโขทัย เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ พุทธศตวรรษที่ ๑๙

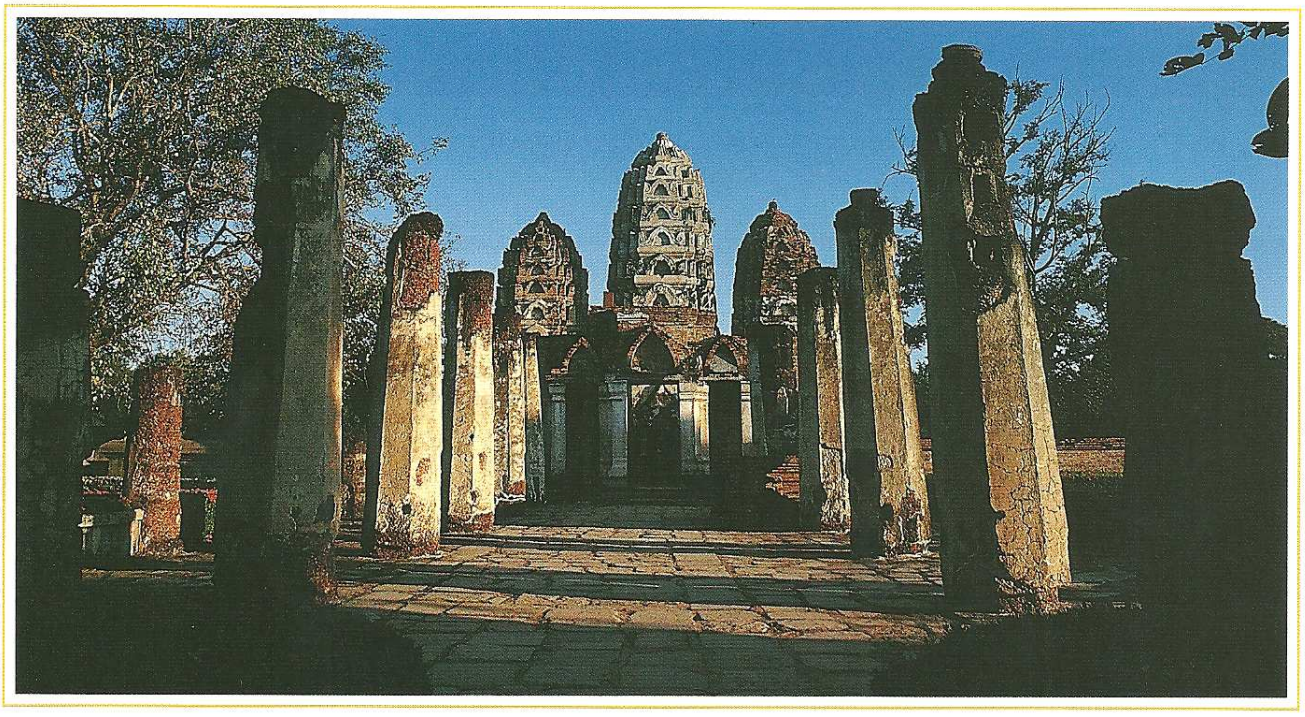
พระวิหารหลวง วัดมหาธาตุ สุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙

วัดสระศรี สุโขทัย เจดีย์ประธานเป็นทรงลังกา พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมีพระเถระผู้ใหญ่ควบคุม ซึ่งแบ่งออกเป็นฝ่ายคันถธุระ และวิปัสสนาธุระคล้ายในปัจจุบัน ในสมัยสุโขทัยมีบรรดาศักดิ์เป็นพระสังฆราชามหาคณิศร เป็นอธิบดีสงฆ์ พวกกุลบุตรที่มีอายุพอสมควรก็บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ชั่วระยะการเข้าพรรษาตามประเพณีนิยม พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จออกทรงผนวชเช่นกัน ในวัดแบบที่เป็นเฉพาะพุทธาวาส เหมือนกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษามีแต่เพียงโบสถ์ เพื่อประกอบพระราชพิธีสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านายจะทรงผนวชเท่านั้น แต่พอจะจำพรรษาต้องไปอีกวัดหนึ่ง

สำหรับศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่นับถือควบคู่กับศาสนาพุทธ เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระปรเมศวร หมายถึง พระอิศวร พระพิฆเณศวร พระวิษณุจักร หมายถึง พระนารายณ์ พระอุมา พระลักษมี พระมเหศวรี พระเทวกรรม พระสัทธาสิทธิ์ พระอิษีสิงค์ พระไพศรพ พระพลเทพ ซึ่งล้วนแต่หล่อด้วยโลหะเทวรูปเหล่านี้ในสมัยนั้นเรียกรวมกันว่าพระไสยศาสตร์[๑]

วัดศรีสวาย ศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ และต่อมาถูกดัดแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนา พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐

การทำการมงคลใดมักทำพิธีทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คือมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระปริตร และเชิญพราหมณ์มาอ่านพระเวท เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ตามที่มีประติมากรรมปรากฏอยู่ ได้แก่ พระศิวะหรือพระอิศวร พระวิษณุหรือพระนารายณ์ พระอุมาศักติของพระศิวะ พระหริหระคือเทวรูปที่สร้างรวมลักษณะของพระศิวะกับพระวิษณุอยู่ในองค์เดียวกัน

---

[๑] กรมศิลปากร **ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์** อ้างแล้ว หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

ส่วนการนับถือผีอาจกล่าวได้ว่า เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ได้ดังศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ ความว่า *"...มีพระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เทียงเมืองนี้ดี ผิไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขา อันบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..."*[๑] นอกจากนี้ ยังมีสถานที่ที่ชาวสุโขทัยนับถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ สถานพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง และศาลพระกาฬ

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ สร้างโดยพ่อขุนรามคำแหง ปี พ.ศ. ๑๘๒๖

เมื่อมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้น สันนิษฐานว่าคงใช้ยาสมุนไพรต่างๆ และมีความเชื่อเรื่องการปั้นตุ๊กตาตัวเล็กๆ ขึ้นแทนผู้ป่วยด้วยคิดว่าคนที่ป่วยนั้นถูกผีทำ จากนั้นก็หักคอตุ๊กตานั้นเสียเพื่อแสดงให้ผีเห็นว่า คนป่วยนั้นตายไปแล้ว และเชื่อว่าผีจะออกไปจากคนป่วย จากนั้นนำตุ๊กตาที่ถูกหักคอไปทิ้งที่ทางสามแพร่ง เพื่อว่าเมื่อผีออกไปแล้วจะกลับมาไม่ถูก ตุ๊กตานี้เรียกว่า **"ตุ๊กตาเสียกบาล"** ซึ่งได้พบตุ๊กตาเสียกบาลสังคโลกเป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าสมัยสุโขทัยมีวัฒนธรรมที่เจริญเป็นของตนเอง เป็นรากฐานให้แก่สมัยต่อมา ทั้งด้านการปกครอง การเศรษฐกิจสังคม การแต่งกาย การศาสนา และการศึกษา

---

[๑] **ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง** ในจารึกสมัยสุโขทัย อ้างแล้ว หน้า ๑๖.

ลักษณะการแต่งกายและเครื่องประดับ

กว่าจะเป็นรัฐสุโขทัยที่ผู้คนมีวัฒนธรรมอยู่ในขั้นสูงได้นั้น เป็นที่ทราบว่าได้มีการสั่งสมประสบการณ์ชีวิตและภูมิปัญญาของบรรพชนสืบสานตกทอดต่อกันมานานนับพันปี จากการศึกษาหลักฐานทางด้านโบราณคดี ทั้งในเรื่องเอกสาร จารึก และงานศิลปกรรมรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏ พบว่าวัฒนธรรมของคนสมัยสุโขทัยได้มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของบรรพชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุกว่า ๕,๐๐๐ ปี สืบสานมาในวัฒนธรรมฟูนัน และทวารวดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๖ และวัฒนธรรมลวปุระ หรือละโว้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ แล้ว หลังจากนั้นความคิด และรสนิยมของคนสมัยสุโขทัยได้ปรับวัฒนธรรมพื้นฐานของบรรพชนมาเป็นของตนเองทีละน้อยๆ จนเป็นรูปแบบของตนเองได้อย่างเต็มภาคภูมิ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านชีวิตความเป็นอยู่ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านคติความเชื่อและศาสนา ดังที่ทราบแล้วโดยเฉพาะวัฒนธรรมในเรื่องการแต่งกาย และการใช้เครื่องประดับต่างๆ มีรูปแบบและลักษณะที่สัมพันธ์กับอดีตอย่างน่าสนใจซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

การแต่งกายและการใช้เครื่องประดับของบรรพชนก่อนรัฐสุโขทัย

ผ้าที่เรานำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มได้มีผู้คิดค้นขึ้นตั้งแต่เมื่อไรนั้น ไม่มีหลักฐานแน่นอนเด่นชัด แต่เป็นที่ทราบว่าคนเรารู้จักนำเอาฝ้าย ปอ และไหมมาทอเป็นผ้าได้นานแล้ว และปัจจุบันเจริญถึงขั้นมีการค้นคิดประดิษฐ์ใยสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมาทอเป็นผ้าดังที่พบอยู่มากมาย

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้ค้นพบหลักฐานที่แสดงถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ว่า คนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ รู้จักทอผ้าใช้แล้ว เป็นเวลากว่า ๕,๐๐๐ ปี คือ ตั้งแต่สมัยยุคหินใหม่ ลงมาถึงยุคโลหะ และมาสิ้นสุดเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๐๐

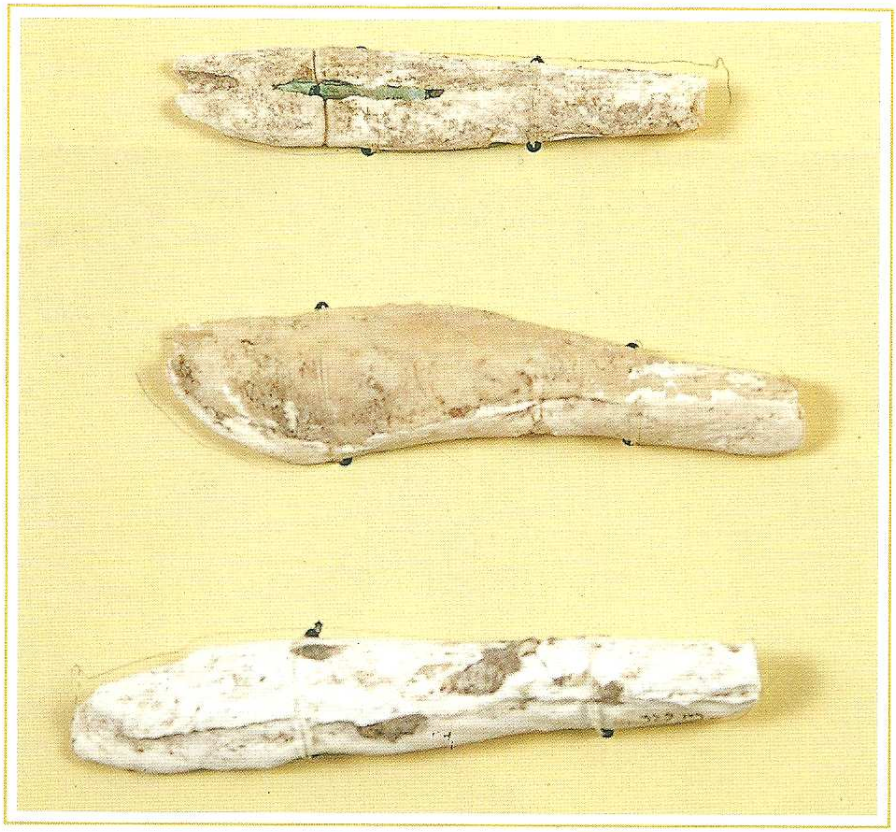
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคหินใหม่[๑] หลักฐานที่แสดงว่ามีการทอผ้าใช้คือหลักฐานจากการขุดค้นที่บ้านเก่า ตำบลจระเข้เผือก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี พบแวดินเผาที่ใช้ในการปั่นฝ้ายเพื่อนำไปทอผ้าเป็นจำนวนมาก

---

[๑] ชิน อยู่ดี, **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**, กรมศิลปากร (พระนคร, ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๑๑) หน้า ๕๖.

แวดินเผา ใช้ในการปั่นด้าย จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

กระสวยหรือหลอดด้าย ใช้ในการทอผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

รวมทั้งพบเข็มเย็บผ้าที่ทำด้วยกระดูกสัตว์อีกด้วย วัสดุที่นำมาใช้ในการทอผ้าน่าจะเป็น ปอ และฝ้าย และได้พบหินทุบผ้าเปลือกไม้ที่จังหวัดชุมพร และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ในยุคโลหะ จากการขุดค้นที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ จังหวัดลพบุรี ที่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

และที่อื่นๆ ได้พบแวดินเผาเป็นจำนวนมากด้วย และที่สำคัญได้พบร่องรอยเศษผ้าฝ้ายติดอยู่ที่กำไลสำริด และขวาน แสดงว่ามีการใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มหรือเป็นเครื่องประดับแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๖ กรมศิลปากรได้ขุดค้นพบวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ปรากฏว่า เป็นแหล่งอารยธรรมยุคโลหะที่เจริญมากที่สุดและเก่าที่สุดที่เคยพบในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะจากการนำภาชนะดินเผาสีดำและที่มีลายเขียนสีไปทำการทดสอบอายุตามหลักวิทยาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา และที่มหาวิทยาลัยการศึกษาแห่งเมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่ามีอายุประมาณระหว่าง ๖,๓๐๐-๑,๒๐๔ ปีมาแล้ว ในแหล่งนี้พบหลักฐานว่ามีความเจริญถึงขั้นใช้ผ้ากันอย่างมากมาย โดยทอได้ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าปอกัญชาเรียบๆ ทั้งยังมีผู้สันนิษฐานว่า คนในยุคนั้นรู้จักตกแต่งผ้าให้เกิดลวดลายงดงามด้วยการใช้ [๑]ลูกกลิ้งจุ่มสีแล้วกลิ้งลงบนผ้าอีกด้วย[๒] หลักฐานที่พบคือแวดินเผา ลูกกลิ้งและร่องรอยของเศษผ้าที่ติดอยู่ตามกำไลสำริดหลายวง

เครื่องประดับทำจากเปลือกหอยทะเล กระดูกสัตว์ เขี้ยวสัตว์ เจาะรู ลูกปัดเปลือกหอยแบบต่างๆ พบที่แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหินใหม่ ที่โคกพนมดี จังหวัดชลบุรี (ภาพจากหนังสือสยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย โดย ชาร์ลส ไฮแอม และรัชนี ทศรัตน์ รูปที่ ๗๐)

---

[๑] ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ นักปราชญ์บางท่านให้ข้อคิดเห็นว่าเป็นเครื่องราง.

[๒] ชิน อยู่ดี, **วัฒนธรรมบ้านเชียง**, กรมศิลปากร (พระนคร, การศาสนา ๒๕๑๕) หน้า ๗.

เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เครื่องประดับเป็นศิลปะที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในบรรดาโบราณวัตถุที่มนุษย์สามารถทำขึ้นมาได้ ซึ่งในระยะเริ่มแรกคงจะใช้วัตถุที่เขาสามารถหาได้ง่ายๆ ในระยะนั้น อาทิ หินสีต่างๆ เปลือกหอย และกระดูกสัตว์ สามารถนำมาขัดเจียระไนให้สวยงาม หรือมีความรู้ในการหลอมโลหะ เครื่องประดับจะมีลักษณะงดงามขึ้นด้วยกรรมวิธีซับซ้อนขึ้น เกิดมีเครื่องประดับที่ทำด้วยสำริด เงิน และทองคำ ส่วนหินมีค่าพบว่ามีการนำทับทิมและหยก มาดัดแปลงตกแต่งเป็นลูกปัด

การขุดค้นทางด้านโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่ยังไม่ถูกรบกวน จะพบหลุมฝังศพที่เป็นเนินใหญ่ มีศพบุรุษ สตรี และเด็กเรียงรายใกล้เคียงกันเสมอ บางแห่งก็เป็นการฝังอยู่ใต้ถุนบ้านเรือนที่อาศัย โครงกระดูกที่พบมักจะมีเครื่องประดับและเครื่องใช้สอยตลอดจนภาชนะฝังอยู่รอบๆ โครงกระดูกด้วย ทำให้เกิดความรู้ในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนคติความเชื่อถือของคนในสังคมโบราณนั้นๆ

โครงกระดูกสตรี ที่ตกแต่งประดับร่างกายด้วยลูกปัดเปลือกหอยแบบตัว I และแบบแว่นกลมบางจำนวนกว่าแสนเม็ด แผ่นวงกลมมีเดือย กำไลข้อมือ และเครื่องประดับศีรษะ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ โคกพนมดี จังหวัดชลบุรี (ภาพจากหนังสือสยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย โดย ชาร์ลส ไฮแอม และรัชนี ทศรัตน์ รูปที่ ๗๔)

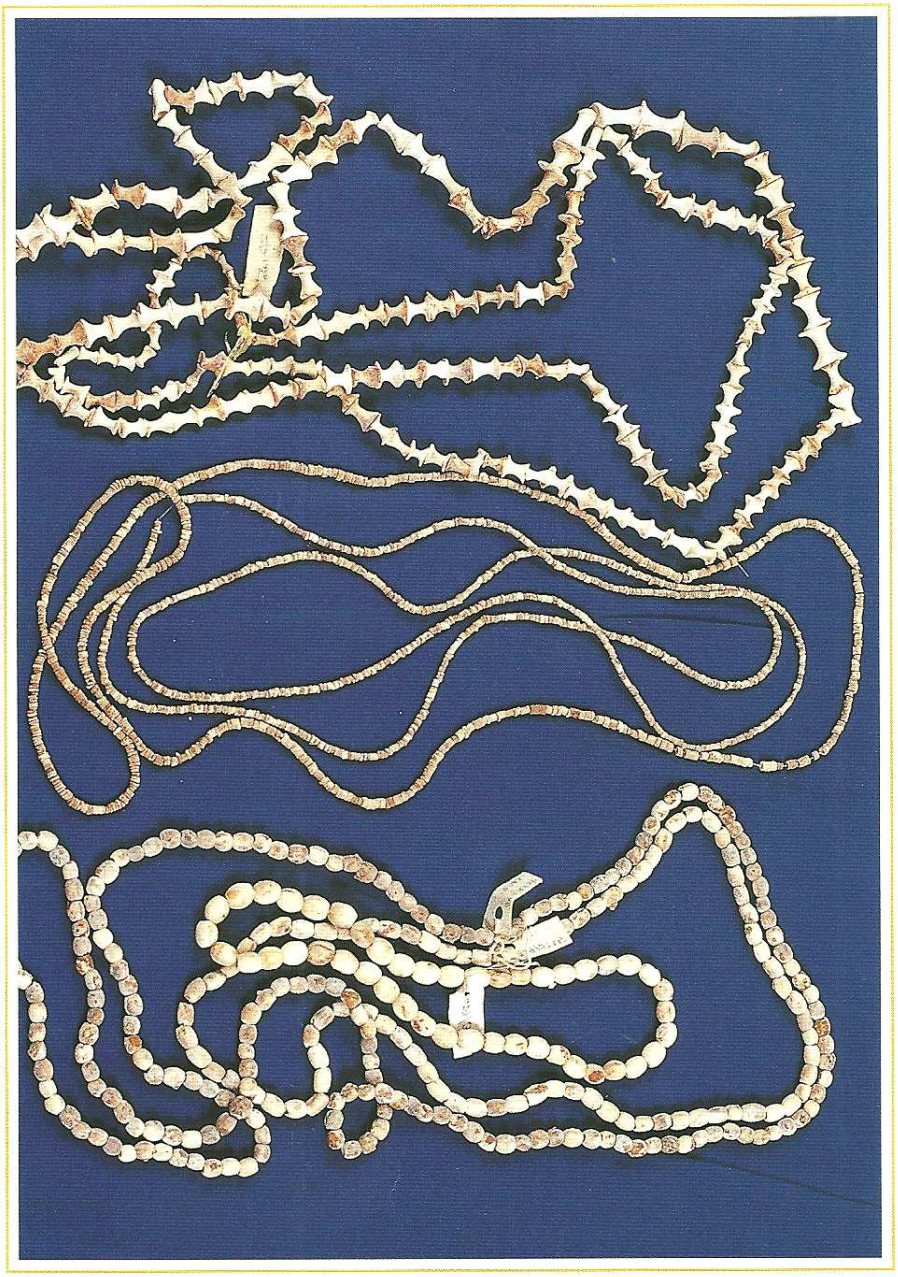
เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มักจะพบว่ามนุษย์เริ่มเรียนใช้เครื่องประดับกันตั้งแต่ในสมัยหินใหม่เป็นต้นมาจนเข้าสมัยโลหะ มนุษย์สมัยหินใหม่ซึ่งมีความเป็นอยู่เมื่อราว ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีความเจริญสืบทอดต่อมาจากมนุษย์ในยุคหินกลาง หรือในสังคมล่าสัตว์ที่ใช้เครื่องมือหินกะเทาะ มีเครื่องมือทำด้วยกระดูกสัตว์และเปลือกหอย แม้ว่าจะรู้จักจับสัตว์น้ำ และการเพาะปลูก จึงมีเครื่องมือทั้งขวาน ลิ่ม จอบ ใบหอก หัวลูกศร และเบ็ด เป็นต้น ทั้งมีความชำนาญในการทำเครื่องปั้นดินเผา ลักษณะการฝังศพ พบเครื่องประดับต่างๆ ทั้งลูกปัดและกำไล

ตุ้มหูเปลือกหอย เส้นผ่าศูนย์กลาง ๘ เซนติเมตร สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล จังหวัดนครสวรรค์ ใกล้เมืองจันเสน (ภาพจากหนังสือสยามดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ถึงสมัยสุโขทัย โดย ชาร์ลส ไฮแอม และรัชนี ทศรัตน์)

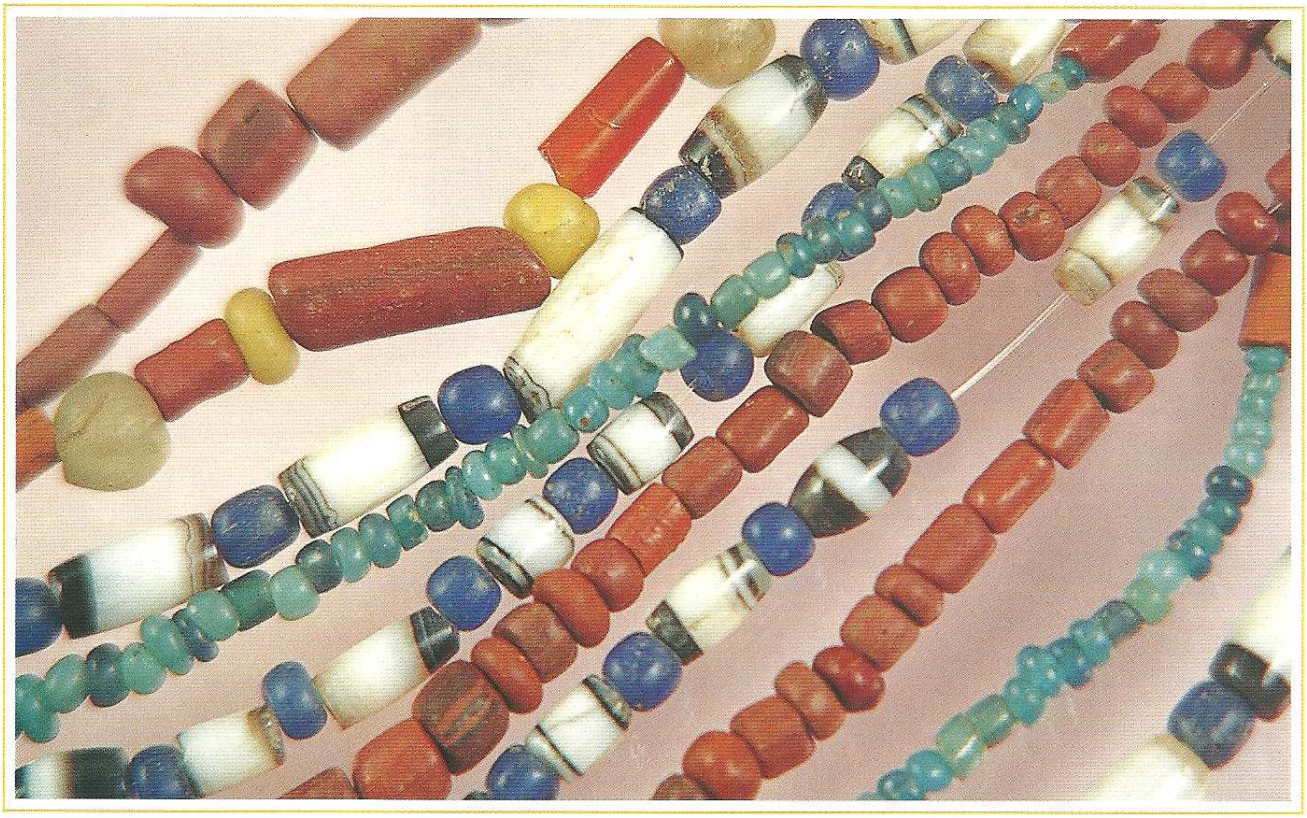
กำไล สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากแหล่งโบราณคดีหนองโน จังหวัดชลบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

สร้อยคอทำจากกระดูกสันหลังปลา สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ จากแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ลูกปัดแก้วสีฟ้า สีแดง ลูกปัดหินอะเกต จากแหล่งโบราณคดี อำเภอศรีมโหสถ และอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

แหล่งโบราณคดีในยุคหินใหม่ที่สำคัญมี

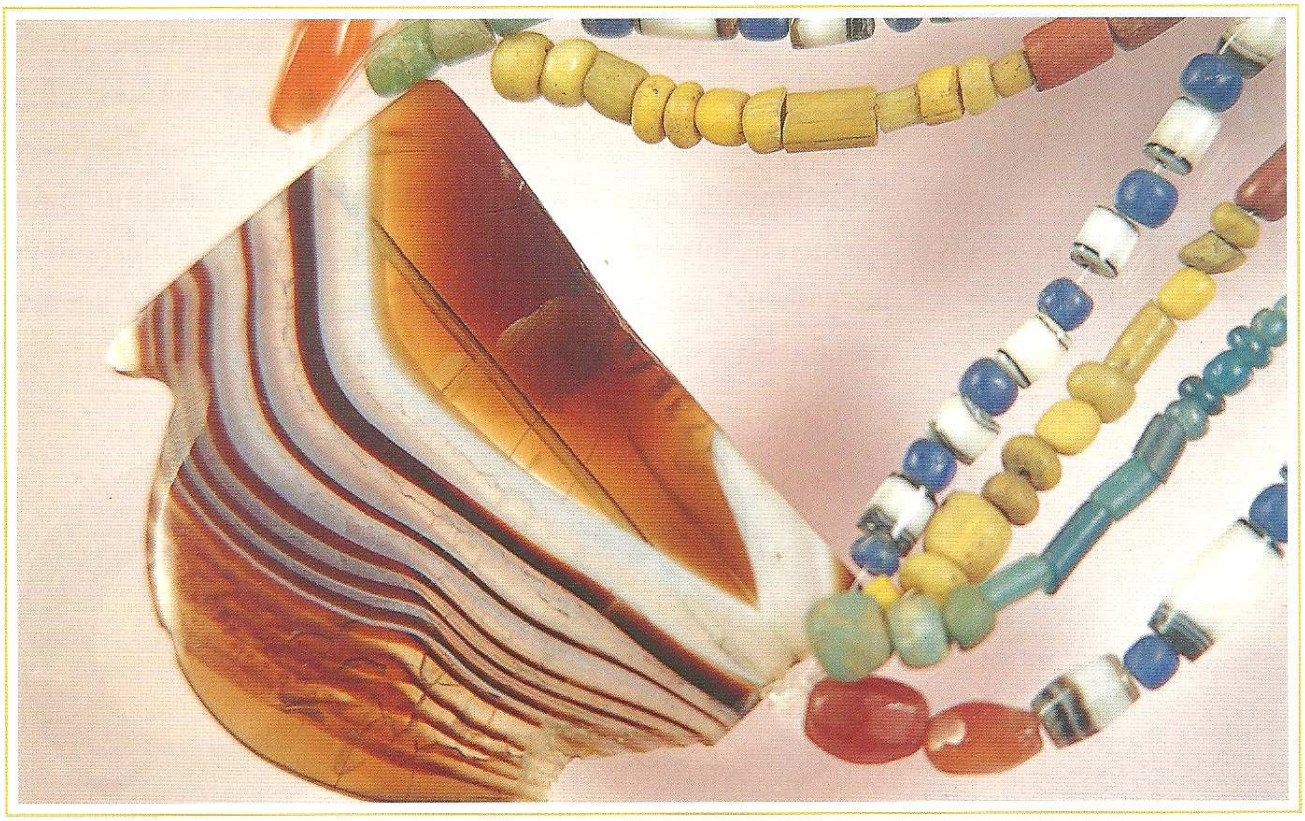
๑. บ้านเก่า ตำบลจระเข้เผือก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ที่นี้พบเครื่องประดับที่ทำด้วยหิน เช่น กำไลหิน ลูกปัดที่ทำจากกระดูกสัตว์ และเปลือกหอย มีจี้ห้อยคอ และกำไลทำจากเปลือกหอย

๒. หนองแช่เสา ตำบลหินกอง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโครงกระดูกที่มีของฝังอยู่ด้วย เครื่องประดับ เช่น กำไลหินซึ่งมีรูปคล้ายจักรหิน และลูกปัดทำด้วยเปลือกหอย

๓. บ้านโคกเจริญ อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี พบว่าโครงกระดูกประดับด้วยลูกปัดที่ทำด้วยเปลือกหอย

กำไลสำริด สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

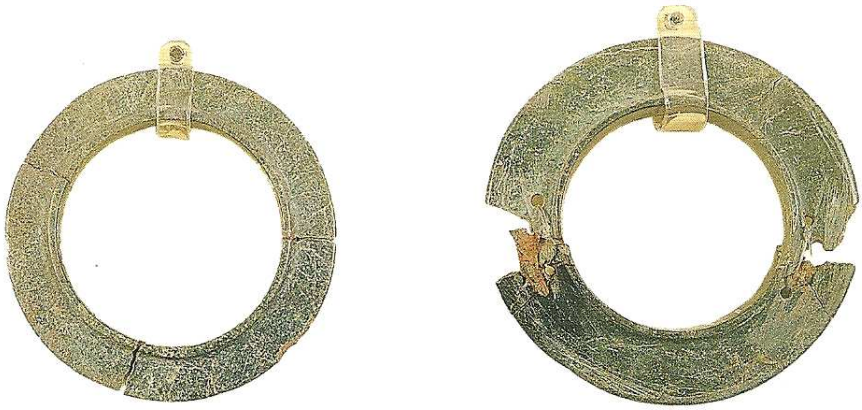

เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ลูกปัดแก้วสีฟ้า สีแดง สีเหลือง ลูกปัดหินคาร์-นีเลียนสีส้ม ลูกปัดหินอะเกตสีขาว-ดำ และลูกปัดหินคะเกตแผ่นสี่เหลี่ยมแบนขนาดใหญ่ขอบเจาะ

กำไลสำริดทรงกระบอก อาจใช้เป็นเครื่องประดับและเครื่องป้องกันตัว สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เครื่องประดับก็ทำด้วยโลหะ เช่น กำไล แหวน ห่วงคอ เป็นต้น โลหะที่ใช้ในสมัยนั้น ในประเทศไทยเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุก เรียกว่า สำริด มนุษย์สมัยโลหะอยู่รวมเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นสังคมเมืองเริ่มแรก จึงมีระเบียบแบบแผนของสังคมและมีการติดต่อกับกลุ่มชนในดินแดนใกล้เคียง และที่มาจากโพ้นทะเล เครื่องประดับ เช่น กำไล และลูกปัด ซึ่งมีทั้งลูกปัดหิน และลูกปัดแก้ว และมีหลายรูปแบบที่เชื่อได้ว่านำมาจากแถบอินเดีย และทะเลเมดิเตอเรเนียน ทางแถบเปอร์เซีย และจากจักรวรรดิโรมัน

กำไลสำริด สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

กำไลข้อมือ ทำด้วยหิน เปลือกหอย และกระดองเต่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุราว ๓,๐๐๐-๒,๐๐๐ ปี พบที่แหล่งโบราณคดีโคกพลับ ตำบลโพธิ์หัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี

ตุ้มหู สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทำจากหินคาร์นีเลียนสีส้ม หินเซอร์เพนไทน์สีเขียวเทา อายุราว ๓,๐๐๐-๒,๐๐๐ ปี พบที่แหล่งโบราณคดีโคกพลับ ตำบลโพธิ์หัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ตุ้มหู สีฟ้าทำจากแก้ว สีเขียวเทาทำจากหินเซอร์เพนไทน์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แหล่งโบราณคดีสมัยโลหะที่สำคัญ

๑. ศูนย์การทหารปืนใหญ่ ค่ายพหลโยธิน ตำบลเขาพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี พบโครงกระดูกที่มีเครื่องประดับเป็นลูกปัด ทำด้วยหินและแก้ว กำไลสำริด และลูกพรวนสำริด

๒. บ้านนาดี โนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น พบเครื่องประดับเป็นกำไลเปลือกหอย กำไลสำริด โครงกระดูกบางโครงสวมกำไลข้อมือในข้อมือเดียวถึง ๑๖ วง นอกจากนี้มีลูกปัดทำด้วยเปลือกหอย

๓. บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มีอายุประมาณ ๕,๖๐๐-๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว เครื่องประดับที่พบมีลูกปัดหินสี ทั้งแบบเรียบและรูปสัตว์ เช่น เสือ ลูกปัดและกำไลแก้ว กำไลสำริดที่น่าสนใจมีการตกแต่งเป็นรูปแมลงปอ แหวนและห่วงคอสำริด

๔. บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ที่นี้มีเครื่องประดับที่น่าสนใจมาก เพราะทำขึ้นได้อย่างสวยงามและประณีต มีกำไลและแหวนสำริด ซึ่งนิยมสวมหลายวง บางโครงสวมกำไลข้อมือเป็นจำนวนมาก และสวมแหวนเต็มนิ้วทุกนิ้วด้วย ที่น่าสนใจคือ ลูกปัดรูปเสือทำด้วยหินคอร์นิเลียน *(Carnelion)* ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับลูกปัดรูปเสือที่พบที่บ้านเชียง ซึ่งทำด้วยหินอะเกต *(Agate)* สีขาวสลับดำ

ลูกปัดรูปสัตว์สันนิษฐานว่าเป็นรูปเสือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทำจากหินคาร์นีเลียน พบที่บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ลูกปัดหินรูปกลมและรูปเขี้ยวสัตว์ ทำจากหินคาร์นีเลียน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

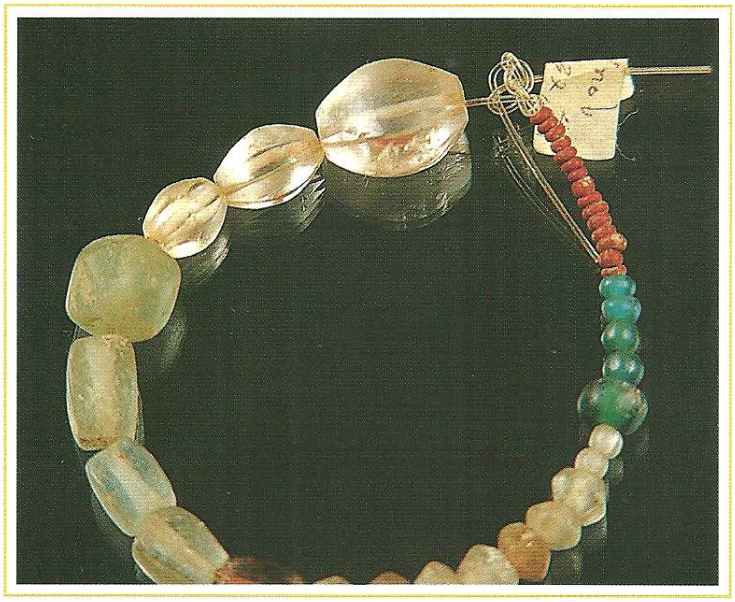
ลูกปัดรูปสัตว์ทำเป็นจี้ห้อยคอทำจากหิน สันนิษฐานว่าเป็นรูปควาย สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ลูกปัดแก้วสีน้ำเงินทรงถังเบียร์ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ลูกปัดหินคาร์นีเลียนสีส้ม และลูกปัดแก้วสีเขียวอมฟ้า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ลูกปัดหิน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สีขาวจากหินควอทซ์สีฟ้าและสีแดงจากแก้ว จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ลูกปัดหินแกะลายเส้นฝังสีขาว สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

หลังจาก พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นต้นมา หลักฐานบนแผ่นดินไทยเริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ เพราะได้พบจารึกที่เก่าที่สุด อายุประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ ที่ตำบลพะเนียด อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี จากหลักฐานหลายอย่างสนับสนุนว่าได้มีรัฐต่างๆ ที่มีความเจริญอยู่ก่อนหลายรัฐ เริ่มแต่ได้รับอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ แล้ว รัฐต่างๆ บนแผ่นดินไทยตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงหลักฐานทางวัฒนธรรมเด่นชัดแล้วในระยะเวลานั้น ได้แก่

๑. รัฐฟูนัน	พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑
๒. รัฐทวารวดี	พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖
๓. รัฐศรีวิชัย	พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘
๔. รัฐลวปุระหรือละโว้ หรือลพบุรี	พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙

ทั้ง ๔ รัฐนี้ นักปราชญ์ทางด้านโบราณคดี จัดอยู่สมัยโบราณคดีประวัติศาสตร์ เราทราบเรื่องราวของรัฐเหล่านี้บ้าง จากจดหมายเหตุ บันทึกของพวกพ่อค้า นักเผชิญโชค และพระภิกษุ ที่เดินทางมาในสมัยนั้น มีทั้งชาวจีนและชาวอาหรับ ประกอบกับหลักฐานจากศิลาจารึกและจดหมายเหตุโดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนแต่มีหลักฐานแสดงการใช้ผ้า ซึ่งปรากฏชื่อและลักษณะต่างๆ กัน

รัฐฟูนัน (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑)

จากจดหมายเหตุและบันทึกของจีน ในพุทธศตวรรษที่ ๘ และ ๑๔[๑] เช่น บันทึกของราชทูตจีนคังไถ่ หลวงจีนฟาเหียน และหลวงจีนอี้จิง กล่าวถึงรัฐฟูนันไว้อย่างคร่าวๆ และมีนักปราชญ์ทางโบราณคดีได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับที่ตั้งของรัฐนี้บ้าง เช่น[๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า อยู่ที่นครพนม อาจจะเป็นอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ก็ได้ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ *(George Coedès)* นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส สันนิษฐานว่า รัฐฟูนันคงอยู่ทางดินแดนที่เป็นประเทศกัมพูชา เวียดนาม และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน[๓] ดร. จอง บวชเซลิเย *(Dr. Jean Boisselier)* นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่งมีความเห็นว่า ศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรนี้ อาจตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในบริเวณเมืองอู่ทองก่อนก็ได้ แล้วสมัยต่อมาจึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่แถบลุ่มน้ำโขง

---

[๑] วีรวัฒน์ จักรพันธุ์, ม.ร.ว., แปล. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์**, (พระนคร, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕) หน้า ๔-๕.

[๒] Coedès, George, **The Making of South East Asia, Translate by H.M. Wright,** London Poutledge & Kean, page 57, 60.

[๓] ศิลปากร, กรม. **โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง**, (พระนคร, ศิวพร, ๒๕๐๙) หน้า ๑๖๕-๑๗๒.

จากรายละเอียดในประวัติศาสตร์ของรัฐฟูนันแสดงให้เห็นได้ว่า ชาวฟูนันและแม้แต่นางพญาของรัฐที่จีนเรียกชื่อว่า[๑] นางหลิวเหย่ *(Lin-ye)* หรือนางโสมารู้จักนุ่งแค่ใบไม้ เมื่อโกณฑัญญะ ฮุนเถียน *(Hun-tien)* ชาวอินเดียรบกับนางและมีชัยชนะต่อนาง เมื่อนางยอมอ่อนน้อมยอมเป็นชายาแล้ว โกณฑัญญะจึงเอาผ้านุ่งให้ เพราะนางไม่มีผ้านุ่ง นี่เป็นเรื่องราวของรัฐนี้จากจดหมายเหตุจีน

จากจดหมายเหตุจีนคังไถ่ *(K'ang T'ai)* ซึ่งเดินทางไปรัฐฟูนันในพุทธศตวรรษที่ ๘ ได้กล่าวถึงคนในอาณาจักรนี้ว่า ไม่สวมเสื้อผ้า ชอบเดินเท้าเปล่า แต่ชอบประดับกายด้วยเครื่องเงิน ใน พ.ศ. ๗๙๑-๘๓๑ เมื่อจีนได้แต่งราชทูตมาและได้บันทึกพ้องกันว่า ผู้ชายในอาณาจักรนี้ไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่ม ส่วนผู้หญิงมีแต่ผ้าผืนเดียวพันกาย

จากประวัติศาสตร์การค้าของไทย[๒] สามารถสรุปสาระให้ทราบว่า ประมาณ พ.ศ. ๙๐๐ สินค้าที่ซื้อหากันระหว่างอินเดียและสุวรรณภูมิ มีแพรหรือผ้าไหม ผ้ามัสลิน ผ้าเนื้อบางอย่างดี ผ้าเยียรบับ และพรม ฯลฯ แต่การค้าแพรของจีนมีมานานแล้ว ไม่เพียงแต่ค้ากับชาติทางเอเชียด้วยกันเท่านั้น ยังนำไปขายยังประเทศตะวันตกด้วย โดยบรรทุกไปทางบกซึ่งเรียกว่าเส้นทางสายแพรไหม โดยออกจากกำแพงเมืองจีน ผ่าน คัชการ *(Kashkar)* ซาร์มากัน *(Sarmakan)* ไปออกทะเลเมดิเตอเรเนียน และมุ่งสู่ตะวันตก แต่พอหลัง พ.ศ. ๑๒๐๖ ประเทศทิเบตแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับจีน เส้นทางเดินของสินค้าแพรไหมที่จำเป็นต้องส่งผ่านไปในแดนทิเบตก็ชะงักลง พ่อค้าจึงหันมาใช้ทางทะเล ผ่านรัฐโบราณทางภาคใต้ของไทยด้วย

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ จดหมายเหตุจีนได้กล่าวถึงสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐฟูนันว่าได้แก่ ผ้าไหม และแพร ทั้งยังกล่าวว่า พวกชนชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่มทอด้วยไหมเงินไหมทอง พวกผู้หญิงใช้ผ้าคลุมศีรษะชนิดหนึ่งรูปคล้ายหมวกแขก คนจนก็มีผ้านุ่ง นอกจากนี้ มีการใช้ผ้าปูลาดตรงหน้าที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐฟูนันมีการใช้ผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม และผ้าแพร นอกจากใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ชาวฟูนันยังนำผ้าประดับเที่คอู่คาศัย และเครื่องใช้ต่างๆ อีกด้วย และบันทึกของชาวฟูนันเองกล่าวว่า[๓] *"ลูกผู้ดีมีตระกูลจะสวมโสร่ง ชาวฟูนันนิยมเครื่องประดับที่เป็นแหวน หรือสร้อยคอทองคำ หรือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน..."* แต่หลัง พ.ศ. ๑๐๘๓

---

[๑] Coedès, George, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๖๑.

[๒] สำนักนายกรัฐมนตรี, **ประวัติการค้าของไทย**, (พระนคร, ไทยพณิชยการ, ๒๔๘๖) หน้า ๑๒.

[๓] Robert Silverberg, Lost Cities and Vanished Civlization, 1963 Bantan Books, New York, page 137.

จดหมายเหตุจีนก็มิได้กล่าวถึงรัฐฟูนันอีกเลย กล่าวแต่เพียงว่าประเทศเจินละ *(ตรงบริเวณประเทศเวียดนามใต้ปัจจุบัน)* ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราช กบฏมีชัยชนะเหนือรัฐฟูนัน แล้วรวมฟูนันเข้าอยู่ในรัฐเจินละในเวลาต่อมา[๑]

เครื่องประดับสมัยฟูนัน

วัฒนธรรมของรัฐฟูนันปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีน ครั้งพุทธศตวรรษที่ ๖ เชื่อกันว่าศูนย์กลางน่าจะอยู่ทางแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย วัฒนธรรมฟูนันได้แผ่อิทธิพลปรากฏอยู่ในเขตประเทศเวียดนาม มีการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองออกแก้วในประเทศเวียดนาม ได้พบโบราณวัตถุที่มีรูปแบบศิลปกรรมที่แสดงอิทธิพลของศิลปะอมราวดีของอินเดีย อายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ เป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องประดับประเภทลูกปัดและเครื่องประดับที่ทำด้วยโลหะทั้งทองคำและสำริด เช่น ต่างหู และแหวน กล่าวได้ว่าลักษณะของโบราณวัตถุเหล่านี้คล้ายคลึงกับที่พบในเขตเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และที่จันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ และศิลปกรรมรุ่นแรกที่ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จึงทำให้มีนักวิชาการบางท่านเสนอข้อคิดว่า ศูนย์กลางของรัฐฟูนันอาจจะอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็ได้[๒] รูปแบบของศิลปกรรมฟูนันโดยเฉพาะเครื่องประดับพบว่าได้ส่งอิทธิพลให้แก่รูปแบบของเครื่องประดับทวารวดี เรื่องราวความเป็นมาของ

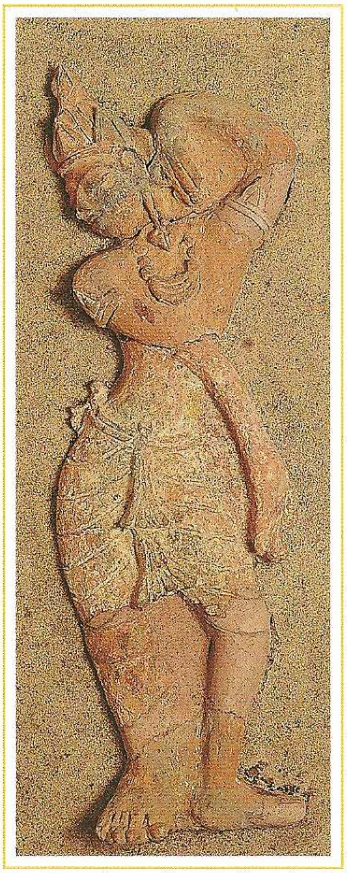
ภาพนูนต่ำ รูปเทวดาเหาะ แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบอมราวดี และคุปตะตอนต้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปแบบศิลปะฟูนัน เทวดาในภาพสวมตุ้มหูรูปห่วงใหญ่ สวมพาหุรัดที่มีหัวเป็นรูปสามเหลี่ยมหรือรูปดอกไม้ รวมทั้งคาดปั้นเหน่งหรือเข็มขัดที่เรียบง่าย จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

---

[๑] ไพโรจน์ โพธิ์ไทร, **ภูมิหลังของเอเชียอาคเนย์**, (พระนคร, เฟื่องอักษร, ๒๕๑๕) หน้า ๓๙.

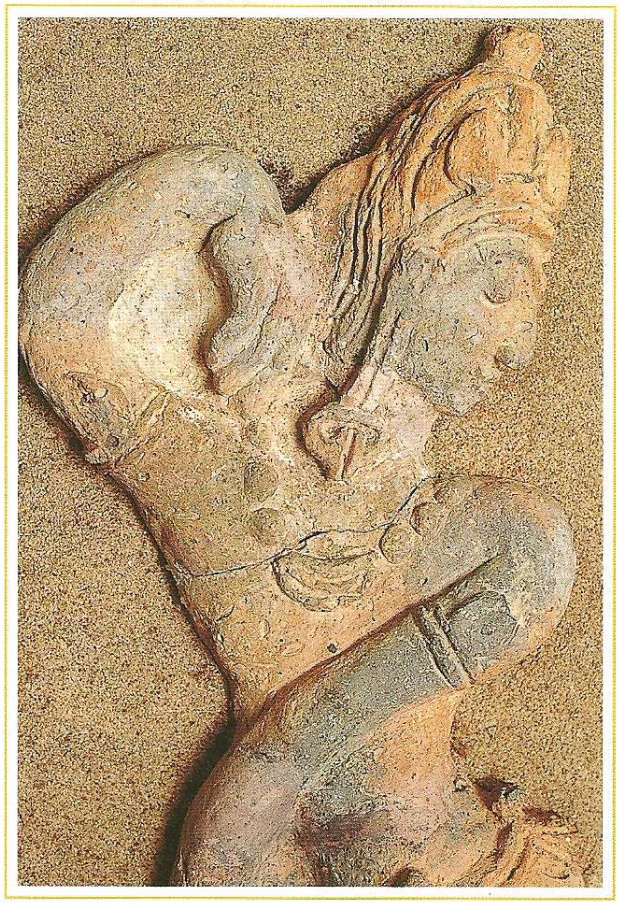
[๒] กรมศิลปากร, **โบราณคดีวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง**, อ้างแล้ว หน้า ๑๗๒.

ฟูนันในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ จึงสามารถศึกษาได้ ทางหนึ่งนั้นจากจดหมายเหตุของราชทูตจีน คังไถ่ และจูยิน *(Chu Ying)* ที่ได้เดินทางมายังรัฐนี้ ระหว่าง พ.ศ. ๗๙๐-๗๙๕ รัฐฟูนันมีเมืองวยาธปุระ หรือเมืองพรานเป็นเมืองหลวง

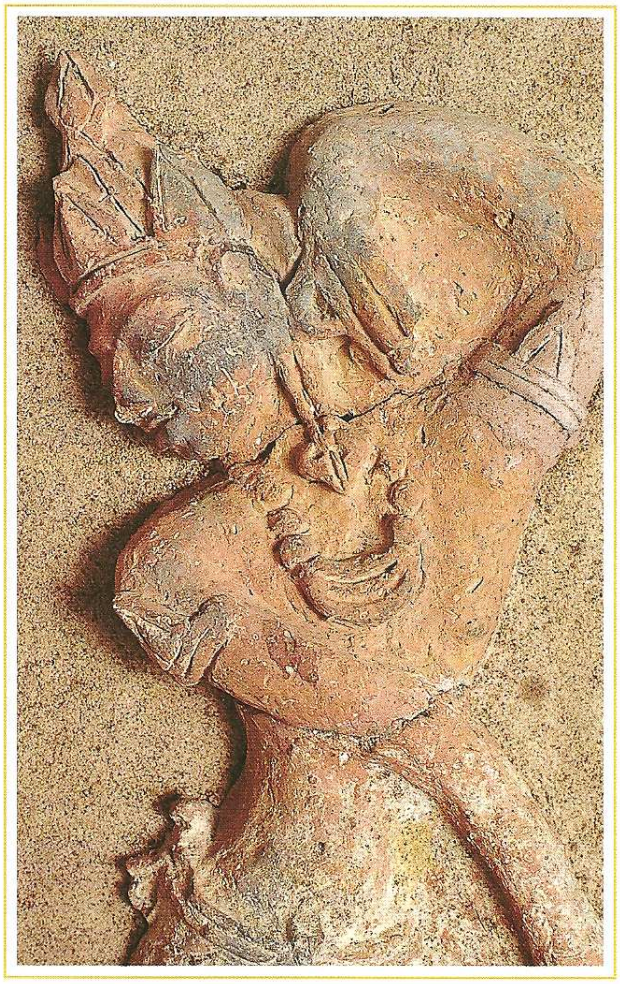

ถนิมพิมพาภรณ์ หรือเครื่องประดับของชาวฟูนัน เช่นเดียวกับรัฐที่เจริญแล้ว มีการนุ่งห่มด้วยผ้าอย่างสวยงาม บุรุษนุ่งโจงกระเบนยาวคลุมหัวเข่า คาดเข็มขัดและพับขอบผ้านุ่ง ชักชายผ้าออกมาค่อนข้างมากปิดหัวเข็มขัด และเครื่องประดับร่างกายมีทั้งศิราภรณ์ กรองศอ ต่างหู พาหุรัด กำไลข้อมือและเข็มขัด ทั้งบุรุษและสตรีน่าจะไว้ผมยาวเกล้าผมมุ่นเป็นมวยไว้กลางกระหม่อม และมีเครื่องประดับศีรษะ ได้แก่ **พวงดอกไม้** รัดรอบมวยผม **เกี้ยว** สำหรับประดับรอบมวยผม **กะบังหน้า** หรือ **เทริด** ด้านหน้าเป็นรูปสามเหลี่ยมยอดแหลม ตรงกลาง เทริดประกอบด้วยลายดอกไม้ขนาดใหญ่ ๑ ดอก **ชฎามกุฎ** ทรงกรวย ยอดตัดด้านหน้าทำเป็นกรอบพักตร์มีลายคล้ายกระจังอยู่ตรงกลาง **หวีสับ** น่าจะมีการใช้หวีรูปยาว ซึ่งขอบสลักเป็นลวดลายดอกไม้ หรือรูปสัตว์อย่างสวยงามมาก หวีติดอยู่บนศีรษะใช้เป็นเครื่องประดับแบบหนึ่ง ตามแบบอินเดีย **กรองศอ** มีใช้ทั้งบุรุษและสตรี ที่ปรากฏในรูปสลักจะเป็นแถบกว้างตรงกลางกว้างกว่าด้านข้าง และเรียวไปทางด้านหลัง กรองศอนั้นตรงกลางส่วนที่กว้างทำเป็นลายดอกไม้ ส่วนด้านล่างเป็นพู่คล้ายอุบะสั้นๆ เรียงร้อยกันไปตลอด **ตุ้มหู** มี ๓ แบบ คือ

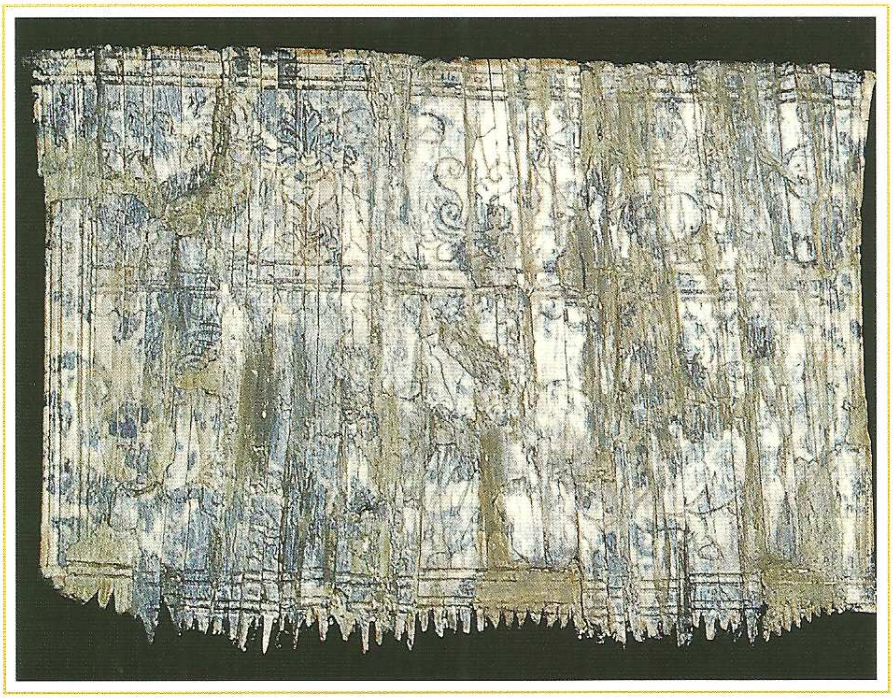

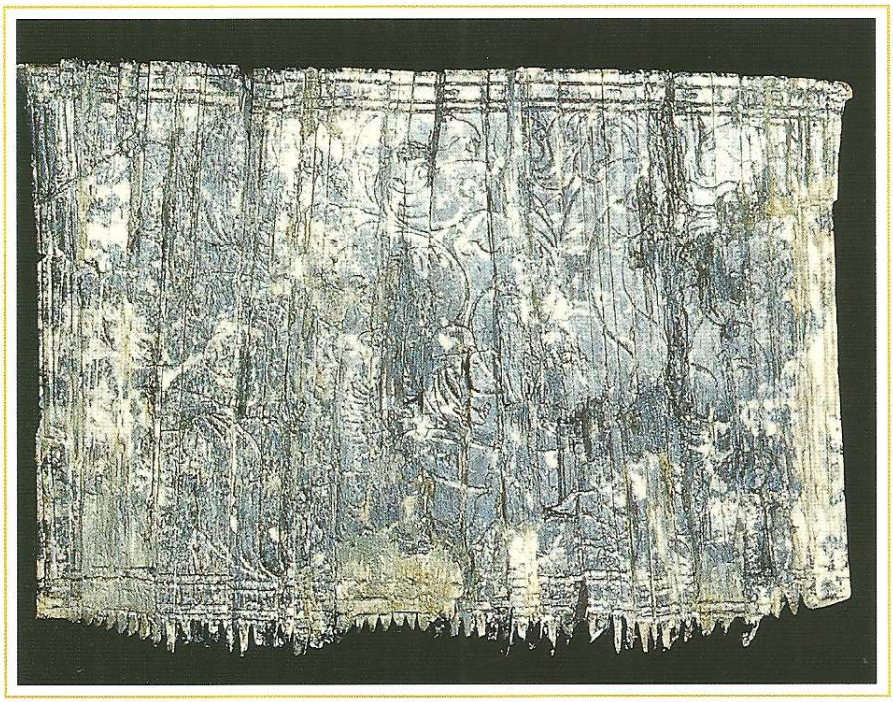
ภาพประติมากรรมนูนสูงบนแผ่นดินเผารูปช่างฟ้อน นุ่งผ้าโจงกระเบนหรือโธตีตามแบบอินเดียใต้ มีผ้าคาดเอวผูกเป็นโบ และเป็นปมทิ้งชายลงด้านหน้าและที่สะโพก ศีรษะสวมเครื่องประดับคล้ายหมวกกลีบลำดวนที่ใช้ต่อมาในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ สวมตุ้มหูรูปแบนใหญ่ สวมสร้อยลูกปัดรอบคอ มีชิ้นตรงกลางเป็นแผ่นรียาวขนาดใหญ่ และร้อยติดด้วยลูกปัดเม็ดกลม ที่ต้นแขนสวมพาหุรัดที่มีหัวรูปสามเหลี่ยม จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพประติมากรรมนูนสูงบนแผ่นดินเผารูปช่างฟ้อน จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

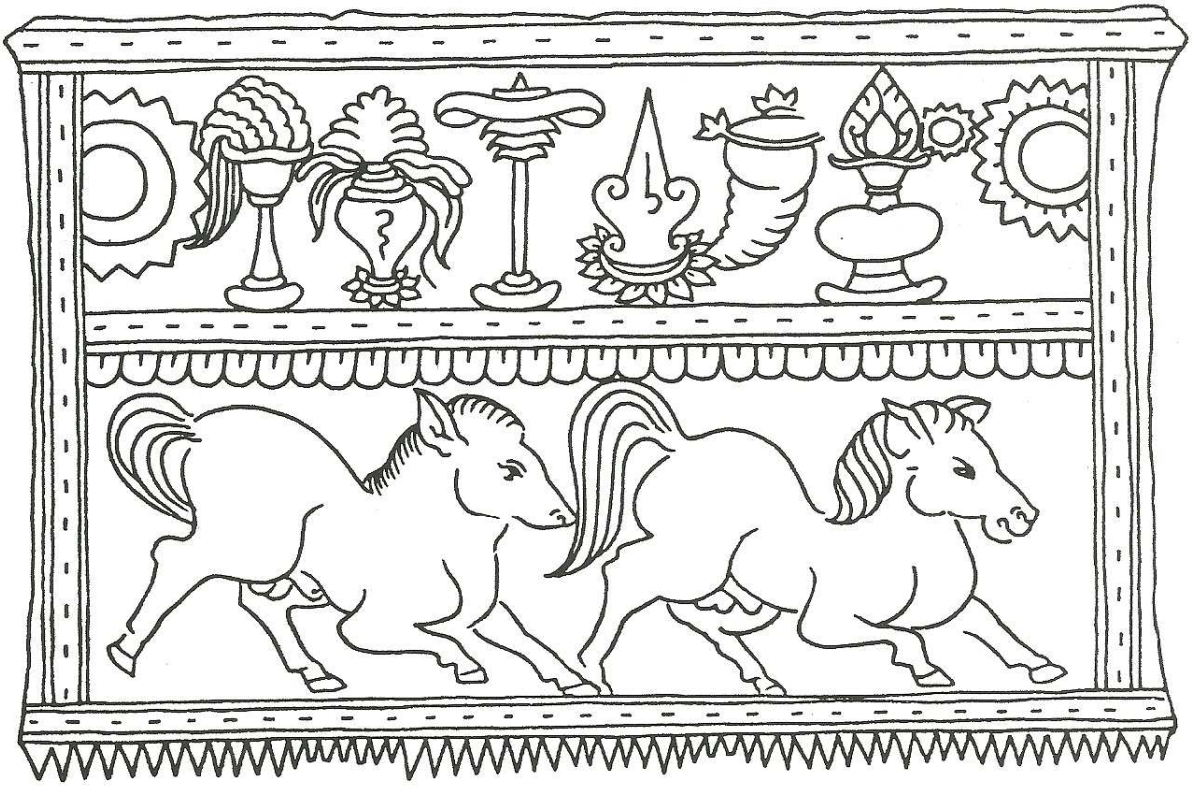

หวีสับงาช้าง สลักลายเส้นเบารูปหงส์และพรรณพฤกษา ศิลปะฟูนัน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๒ พบที่จันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

๑. รูปแหวนขนาดใหญ่ สอดคล้องเข้ากับรูที่ริมติ่งหู
๒. วงแหวนขอบหยัก คล้ายรูปเฟือง
๓. เป็นพู่อุบะทรงกรวยแหลม

กำไลแขน นิยมใส่กำไลแขนทั้งบุรุษและสตรี ส่วนใหญ่เป็นวงแบนเรียบๆ ที่มีลักษณะพิเศษเป็นวงแถบกว้างตรงกลางมีขนาดกว้าง เข็มขัด มีทั้งใช้แถบผ้าเรียบๆ คาดทับผ้านุ่ง หรือใช้โลหะดุนเป็นลายดอกสี่เหลี่ยมเรียงกันเป็นระยะๆ **กำไลข้อมือ** มีลักษณะเป็นวงประดับด้วยลูกพรวน

ภาพลายเส้นแสดงลวดลายแกะสลักบนหวีงาทั้ง ๒ ด้าน

รัฐทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖)

คำว่า **"ทวารวดี"** เดิมเป็นเพียงข้อสันนิษฐานจากจดหมายเหตุจีน[๑] ที่เรียกดินแดนระหว่างศรีเกษตร *(ประเทศพม่า)* และอิศานปุระ *(กัมพูชา)* ว่า **"โตโลปอตี้"** ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้สันนิษฐานว่าน่าจะตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า **"ทวารวดี"** และนำเอาชื่อนี้มาเรียกและใช้กำหนดชื่อสมัยรูปแบบโบราณศิลปวัตถุและร่องรอยโบราณคดี ที่พบในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ต่อมาได้พบเหรียญมีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ที่จังหวัดนครปฐม และที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จารึกดังกล่าวอ่านได้ว่า **"ศรีทวารวติศวร-ปุณยะ"** แปลว่า **"บุญกุศลของพระราชาแห่งศรีทวารวดี"** เหรียญนี้เข้าใจว่าเป็นเหรียญเงินสร้างเป็นที่ระลึก

เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในราชสำนักของรัฐนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเลยเราจึงไม่ทราบเรื่องราวของรัฐ หรือประเพณีอันใดมากนัก การใช้ผ้าของคนในรัฐทวารวดีนั้นไม่อาจทราบได้โดยตรง แต่อาจสันนิษฐานจากประวัติศาสตร์ของรัฐข้างเคียงที่ร่วมสมัยกัน เป็นต้นว่า จากบันทึกของจีนที่กล่าวถึงการแต่งกายของคนในรัฐอิศานปุระหรือเจินละ[๒] ซึ่งมีความเจริญอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ ได้บันทึกไว้ว่า *"...ภูษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็นเงิน ๓-๕ ตำลึง เป็นภูษาที่สวยงามและประณีตที่สุด แม้ว่าในประเทศจะทอผ้าได้เองก็ยังมีมาจากเสียนล้อ และจ้านเฉิง"* [๓]

ลักษณะของผ้าที่ใช้ยังสามารถบอกถึงฐานะของคนสมัยนั้นได้อีกด้วย เป็นต้นว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงนุ่งผ้ายกดอกได้ ขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายใช้ได้แต่ผ้ายกดอกห่างๆ ถ้าขุนนางธรรมดาใช้ได้แต่ผ้ายกดอกสองชาย ส่วนราษฎรสามัญจะใช้ผ้าดอกได้แต่ผู้หญิงเท่านั้น ส่วนผู้ชายคงใช้ได้แต่ผ้าฝ้ายกับผ้าทอจากปอกะเจา

บันทึกของม้าตวนหลิน *(Ma Tuan-lin)* ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าของกษัตริย์กัมพูชาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ว่าฉลองพระองค์ทำด้วยผ้าสีขาวเนื้อละเอียดที่เรียกว่า **"ผ้าเปตี"** คาดรัดพระองค์ด้วยผ้าฝ้ายกิเปสีแดง ดังนั้น เมื่อเทียบรัฐเจินละและกัมพูชา กับรัฐทวารวดีแล้ว สันนิษฐานได้ว่าชาวเมืองต่างๆ อาจจะใช้ผ้าคล้ายกัน หรืออย่างเดียวกัน ด้วยมีการติดต่อค้าขายกับ

---

[๑] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า, **ศิลปในประเทศไทย,** (พระนคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๐๖) หน้า ๒.

[๒] เฉลิม ยงบุญเกิด, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ,** (พระนคร, ชวนพิมพ์, ๒๕๑๐) หน้า ๓๐-๓๑.

[๓] คือ อาณาจักรจัมปา.

อินเดีย และจีนเช่นเดียวกัน การแต่งกายจึงน่าจะคล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน คือ โดยทั่วไปเมื่ออยู่กับบ้านหรือไม่มีพิธีการมักไม่นิยมสวมเสื้อ มีผ้านุ่งคือใช้ผ้าพันเอวลงไป ถ้าออกนอกบ้านก็มีผ้าผืนใหญ่พันทับผ้าผืนเล็กอีกทีหนึ่ง ผ้าที่กล่าวมานี้ไม่สามารถทราบได้ว่าจะตรงกับผ้าชนิดใดในปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยไม่มีรายละเอียดบันทึกชื่อชนิดของผ้าเอาไว้ จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่คูบัว[๑] จังหวัดราชบุรี ที่จันเสน จังหวัดนครสวรรค์ และที่เจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม ได้พบหลักฐานที่สำคัญคือ บรรดาประติมากรรมรูปคน เทวดา และนักดนตรี ซึ่งประดับอยู่รอบฐานสถูปเจดีย์นั้น แสดงให้เห็นได้ชัดว่า คนในสมัยทวารวดีนุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ไม่สวมเสื้อ ถ้าเป็นผู้หญิงก็มีผ้าสไบหรือผ้าแถบพาดไหล่ ประติมากรรมรูปเทวดาของสมัยนี้อาจใช้รูปแบบการแต่งกายของชนชั้นสูง มาเป็นแบบอย่าง มีการนุ่งผ้าเป็นริ้วแบบพันกายซึ่งพ้องกับจดหมายเหตุจีน

ลักษณะการแต่งกายแบบหนึ่งในสมัยทวารวดี

ผ้าในรัฐเจินละนั้น นอกจากมีประโยชน์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและประดับประดาเครื่องใช้เครื่องตกแต่งบ้านเรือน ที่หนึ่งที่ใดตามรสนิยม ทั้งยังสามารถใช้ตีราคาค่าของคนได้อีกด้วย[๒] ว่าคนไหนมีค่าเทียบเท่ากับผ้ากี่ผืน รวมถึงการใช้ผ้าเป็นตัวกลางใช้แลกเปลี่ยนสินค้าในการค้าขายแทนเงินตราอย่างปัจจุบันได้อีกด้วย

---

[๑] ดูหลักฐานจากห้องทวารวดี อาคารมหาสุรสิงหนาท พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.

[๒] นิคม มูสิกะคามะ, **แผ่นดินไทยในอดีต เล่ม ๒** แพร่พิทยา ๒๕๑๕, หน้า ๓๘๖.

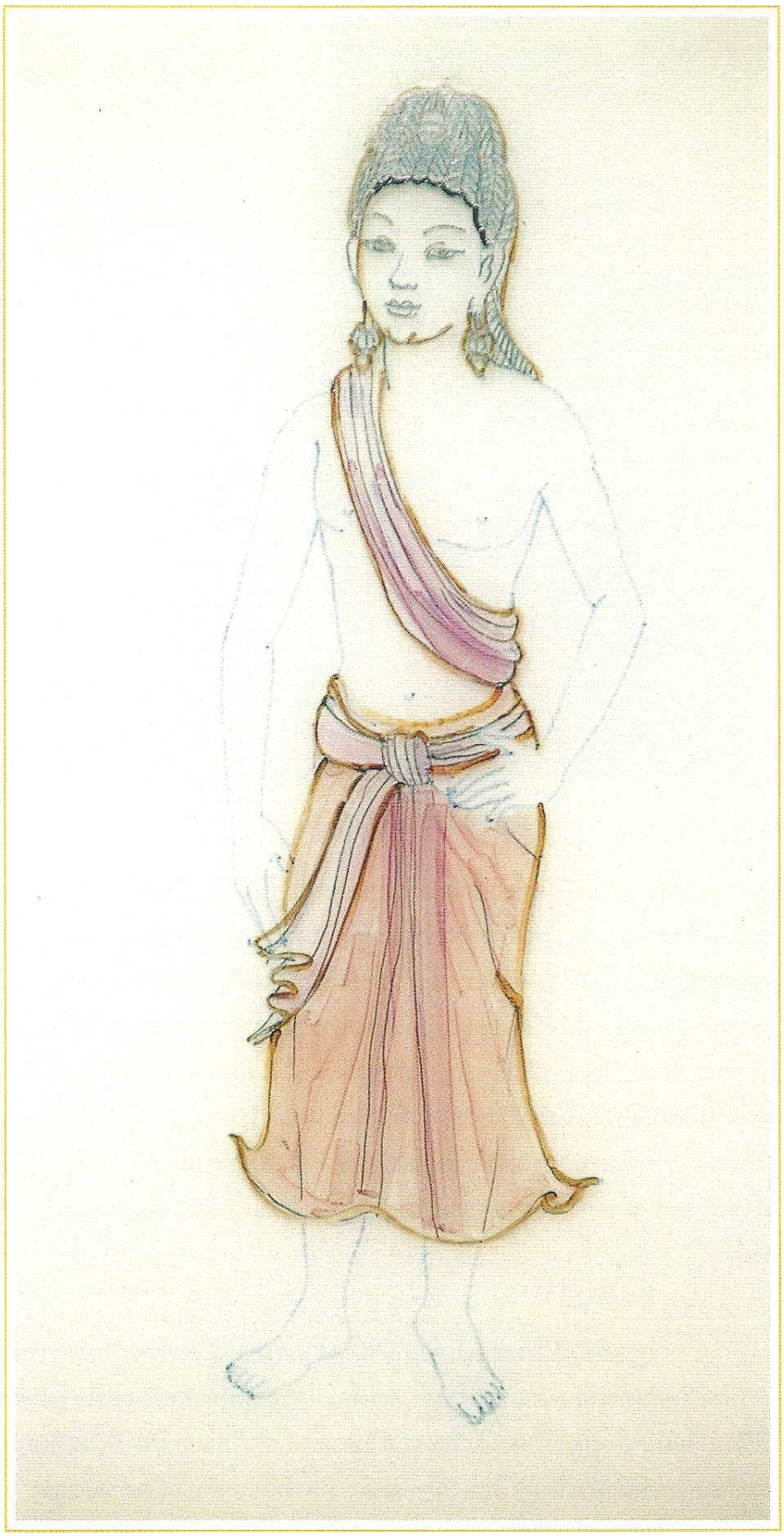
เครื่องประดับสมัยทวารวดี

วัฒนธรรมทวารวดี ปรากฏอยู่ในบันทึกของพระภิกษุจีนหยวนฉ่าง *(Hiuan-Tsang)* หรือเฮียนจัง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งทำให้เชื่อว่าทวารวดีน่าเป็นชื่อรัฐใหญ่ที่มีอำนาจอยู่ในภาคกลางบนแผ่นดินไทยมาแต่โบราณจริง และคงจะมีอำนาจอยู่ระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ประชาชนนิยมนับถือพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท มีศูนย์กลางทางวัฒนธรรมอยู่ในภาคกลางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำแม่กลอง คือ แถบนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี *(อู่ทอง)* ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และนครสวรรค์ และได้ขยายอำนาจออกไปทั่วทุกทิศ อาทิ ทิศเหนือ ไปถึงลำพูน *(หริภุญไชย)* ทิศตะวันออกไปปรากฏที่นครนายก ปราจีนบุรี และอรัญประเทศ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านสระบุรีไปทางนครราชสีมา มหาสารคาม ชัยภูมิ ขอนแก่น บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และยโสธร ทิศใต้ ผ่านราชบุรี ไปเพชรบุรี สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และยะลา

ตามเส้นทางที่กล่าวมานี้จะพบร่องรอย หลักฐานงานศิลปกรรมที่แสดงรูปแบบวัฒนธรรมทวารวดีอย่างเด่นชัด ซึ่งต้นแบบนั้นได้รับรูปแบบจากศิลปะคุปตะ และหลังคุปตะของอินเดีย และได้พัฒนาปรับเปลี่ยนนำลักษณะพื้นเมืองเข้ามาผสมผสานทีละน้อยจนเป็นลักษณะของตนเองได้อย่างดี กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้น พบโบราณวัตถุที่น่าสนใจ คือ เครื่องประดับ ซึ่งมีหลายรูปแบบ อาทิ ลูกปัด แหวน กำไล และตุ้มหู ซึ่งเมื่อนำมาประกอบการศึกษาเปรียบเทียบกับรูปประติมากรรมทวารวดี แล้วพบว่ามีทั้งของผู้ชาย

ภาพประติมากรรมนูนสูงปูนปั้น ประดับฐานเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม แสดงลักษณะการแต่งกาย การไว้ทรงผม และเครื่องประดับของบุรุษผู้เป็นนักรบสมัยทวารวดี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ภาพวาดแสดงรูปแบบการแต่งกายสมัยทวารวดี จากประติมากรรมดินเผาที่พบในสมัยนั้น

และผู้หญิง โดยมีการแบ่งแยกตกแต่งกันตามฐานันดรศักดิ์ เครื่องประดับต่างๆ มี ศิราภรณ์ เครื่องประดับคอ เครื่องประดับตัว ตุ้มหู กำไลต้นแขน กำไลข้อมือ เข็มขัด กำไลข้อเท้า และแหวน ซึ่งมีทั้งแหวนนิ้วมือ และแหวนนิ้วเท้า

ภาพวาดแสดงรูปแบบการแต่งกายสมัยทวารวดี จากประติมากรรมปูนปั้นที่พบในสมัยนั้น

เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ของบุรุษ จากการศึกษาประติมากรรมที่ขุดค้นได้จากแหล่งโบราณคดีทวารวดีที่สำคัญ อาทิ ประติมากรรมปูนปั้นรอบฐานเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม ประติมากรรมดินเผาที่ประดับรอบฐานโบราณสถานคูบัว จังหวัดราชบุรี และจากประติมากรรมจำหลักบนใบเสมาที่พบจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทราบว่าบุรุษไว้ผมยาวมุ่นเป็นมวย และมีเครื่องประดับศีรษะ นุ่งผ้ามี ๒ แบบ คือ นุ่งผ้ายาวครึ่งน่อง และนุ่งโจงกระเบนแบบโธตี คาดเข็มขัดแบบต่างๆ มีผ้าคล้องไหล่ และประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกเครื่องประดับของบุรุษแต่ละประเภทดังนี้

๑. ศิราภรณ์

บุรุษนิยมไว้ผมยาว แล้วเกล้ามวยไว้ตรงด้านหลังศีรษะ บนศีรษะมีการประดับผมทั้งเพื่อความสวยงาม และเพื่อแสดงฐานันดรศักดิ์ แต่มีบางกลุ่มที่ไว้ผมสั้นแค่คอ และหวีผมแสกกลาง ลักษณะของศิราภรณ์บุรุษ มีตั้งแต่แบบเรียบง่ายไปจนถึงประดิษฐ์เป็นมงกุฎประดับเพชรพลอย ด้วยฝีมือช่างชั้นสูง

๑.๑ ผมทรงสั้นแค่คอ หวีแสกกลาง จับเป็นลอนตลอด น่าจะเป็นทรงผมของพวกนักรบ ดังดูได้จากภาพชาดกที่ประดิษฐานเจดีย์จุลประโทน

๑.๒ ผมไว้ยาว มุ่นเป็นมวยไว้ด้านหลังท้ายทอย มักเป็นทรงผมของพราหมณ์

๑.๓ ผมไว้ยาว มุ่นเป็นมวยไว้บนกระหม่อมกลางศีรษะ มักเป็นทรงผมของชนชั้นสูง ซึ่งการประดับตกแต่ง มีดังนี้

๑. ผ้าผูกง่ายๆ
๒. เกล้ามวยและมีเครื่องประดับโดยรอบโคนผม บางทีมีพู่ห้อยออกจากปอยผมเป็นช่อยาวเหนือขมับทั้ง ๒ ข้าง
๓. สวมมงกุฎยอดตัด ประดับรอบมงกุฎด้วยเพชรพลอย ในรูปกลีบ ๓ กลีบ
๔. เกล้าผมเป็นมวยไว้กลางศีรษะและประดับรอบมวยด้วยเกี้ยว สวมกระบังหน้า หรือกรอบพักตร์เล็กๆ ตรงกลางกรอบพักตร์ประดับด้วยลายประดิษฐ์รูปกลีบบัว ๓ กลีบ
๕. สวมเทริดที่ประดับด้วยลายประดิษฐ์ทรงสูง คล้ายกลีบบัว ๓ กลีบ
๖. เกล้าผมแล้วโพกผ้า และสวมทับด้วยเทริด
๗. สวมชฎามกุฎ ประดับเพชรพลอยเป็นชั้นๆ มีช่ออุบะห้อยลงมาเป็นระยะๆ ชั้นล่างห้อยยาว อยู่หน้าใบหู
๘. เกล้าผมขึ้นไปแล้วรัดด้วยเกี้ยวตรงโคนผมและปล่อยให้สยายลงมา ซึ่งก็เรียกว่า ชฎามกุฎ แบบหนึ่ง

ตุ้มหูทองคำแบบต่างๆ สมัยทวารวดี พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

๒. ตุ้มหู

บุรุษนิยมสวมตุ้มหูทั้งสองข้าง ลักษณะตุ้มหูมีหลายรูปแบบ และเท่าที่พบมีทั้งที่ทำด้วยทองคำ บางชิ้นประดับอัญมณีด้วย ส่วนที่พบมากนั้นทำด้วยดีบุก

๒.๑ ตุ้มหูรูปห่วงกลม ปลายเล็ก ตรงกลางหนาใหญ่ เมื่อใส่แล้วจะถ่วงให้ติ่งหูยาวลงมาอยู่เหนือบ่า แบบนี้พบทั้งโบราณวัตถุและแม่พิมพ์ที่ใช้หล่อ เวลาใส่จะเอาส่วนปลายที่มีขนาดเล็กคล้องเข้าไปในรูที่เจาะไว้

ตุ้มหูทองคำสลักลายพรรณพฤกษา สมัยทวารวดี พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

๒.๒ ตุ้มหูรูปกลมใหญ่ มีทั้งแบบเรียบและที่ประดับลายเป็นรูปดอกไม้ เวลาสวมเข้าใจว่าใช้เดือย หรือแป้นด้านหลังสอดเข้าไปในรูติ่งหูตรงๆ และมีแผ่นเกลียวปิดยึดด้านหลัง

๒.๓ ตุ้มหูรูปเม็ดมะยมขนาดใหญ่ ใช้คล้องที่รูติ่งหู ยาวลงมาเคลียไหล่

๓. เครื่องประดับตัว

เครื่องประดับตัวหมายถึงอาภรณ์ประดับส่วนบนของร่างกาย เช่น กรองศอ สายรัดตัว และสายธุรำ

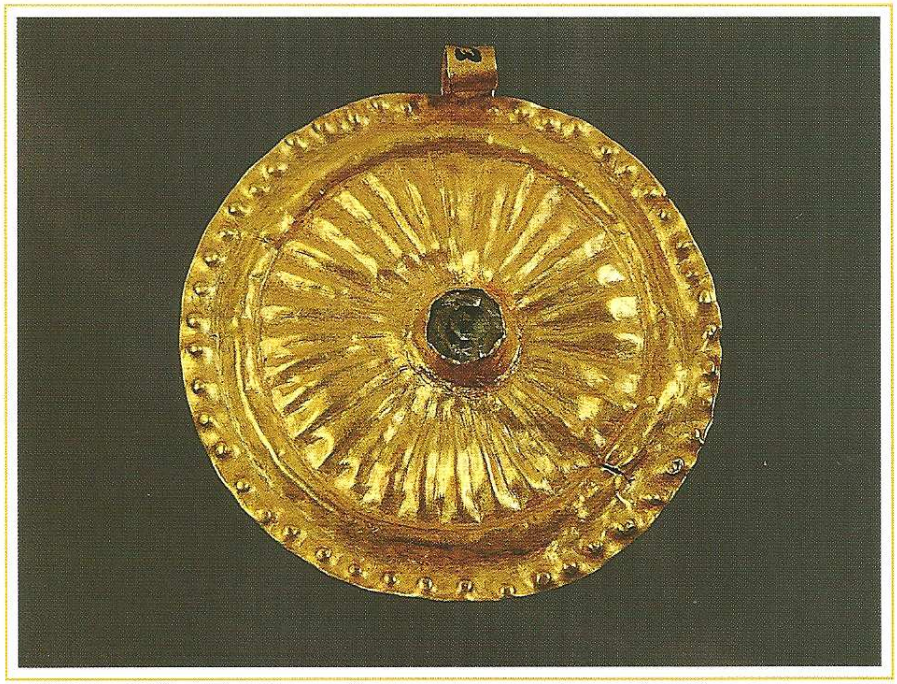
๓.๑ **กรองศอ** กรองศอหรือสร้อยคอที่บุรุษสวมมักจะมีหลายแบบ

๑. คล้ายลูกปัด เม็ดกลางมีขนาดใหญ่กว่าเม็ดอื่น

๒. เป็นแถบกว้างเสมอกันตลอด ตรงกลางประดับเป็นลายรูปไข่เรียงต่อกัน

สายสร้อยลูกปัดทองคำ สมัยทวารวดี รูปทรงต่างๆ เช่น รูปเฟือง รูปตะกร้อ รูปทรงแปดเหลี่ยม พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

จี้ทองคำประดับพลอยขาว เป็นทองคำสลักดุน สมัยทวารวดี ทำรูปคล้ายพระอาทิตย์ พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. ไม้มงคล เช่น ต้นกระเพรา *(ตุลสิ)* ต้นรุทราสะ และไม้จันทน์ มาทำเป็นลูกประคำคล้องคอ และใช้ในการสวดมนต์ หรือสวดนามพระผู้เป็นเจ้า

๔. เป็นสร้อยแถบกว้างน่าจะทำด้วยทองประดับเป็นแนวไข่มุกหรือลูกปัด เป็นจี้แบบทับทรวงขนาดใหญ่รูปยาวคล้ายประดับเพชรพลอย

๕. เป็นสร้อยคล้ายพวงอุบะเพชรพลอย

๓.๒ **อุทรพันธะ** *(สายรัดตัว)* สายรัดตัวหรือศัพท์สันสกฤตเรียกว่า อุทรพันธะ นั้น ตามลักษณะการแต่งกายของชนชั้นสูงในอินเดียโบราณ จะนิยมประดับร่างกายส่วนใต้อกด้วย สำหรับบุรุษทวารวดีนั้นพบน้อยมาก เพียง ๑ องค์ เป็นพระโพธิสัตว์ทรงยืนตริภังค์ที่ได้จากคูบัว จังหวัดราชบุรี ซึ่งก็เป็นแถบเรียบๆ คาดอยู่ใต้อก

๓.๓ **สายธุรำ หรือสายยัชโญปวีต** สายธุรำ หรือสายยัชโญปวีตนั้น เป็นเครื่องหมายที่แสดงวรรณะของผู้สวมว่าอยู่ในวรรณะพราหมณ์ หรือวรรณะกษัตริย์ อันเป็นวรรณะที่ถือว่าได้เกิดถึง ๒ ครั้ง หรือที่เรียกว่า ทวิชาติ สายธุรำทำขึ้นด้วยวัสดุหลายประเภท ขึ้นอยู่กับว่าผู้สวมใส่เป็นพราหมณ์ หรือกษัตริย์ที่นับถือเทพเจ้าลัทธิใด สายธุรำในสมัยทวารวดีมีลักษณะ ดังนี้

๑. ผ้า เป็นแบบผ้าเรียบๆ พาดเฉียงบ่า
๒. หนังกวาง จะเป็นแถบกว้างพอประมาณ แต่ยาวพอพาดเฉียงบ่า โดยให้หัวกวางพาดทับจากเบื้องหลังลงมาห้อยอยู่เหนือไหล่ซ้าย
๓. ผูกปมเป็นระยะๆ ปมนี้เสกคาถากำกับเวลาผูก
๔. ไข่มุก หรือลูกปัด มักจะนำไข่มุกหรือลูกปัดหินแก้วผลึก *(ควอทซ์)* มาร้อยเป็นสายยาว คล้องเฉวียงบ่าห้อยยาวลงข้างต้นขาขวา
๕. ทองคำประดับอัญมณี เป็นสายสร้อยทำด้วยทองคำประดับอัญมณีคล้ายสายสังวาลย์ แต่ยาวมากเวลาคล้องเฉวียงบ่าแล้วจะยาวถึงต้นขา

๔. ปั้นเหน่ง *(เข็มขัด)*

เข็มขัด หรือปั้นเหน่ง ที่ใช้คาดทับผ้านุ่งของบุรุษมักจะคาดอยู่ในระดับสะโพก หรืออยู่ใต้นาภี *(สะดือ)* ลงไป ทำด้วยวัสดุต่างๆ คือ

๔.๑ **ผ้า** การนำผ้ามาคาดทับขอบผ้านุ่งจะพบอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในรูปของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผ้าที่คาดจะผูกเป็นปมด้านหน้าและปล่อยชายยาวลงมาเล็กน้อย บางครั้งดูคล้ายกับเป็นเส้นเชือกหลายเส้นเรียงกัน

๔.๒ **เกลียวเชือก** เกลียวเชือกเป็นอุปกรณ์ที่นำมาคาดรัดขอบผ้านุ่งอย่างหนึ่ง มีทั้งทำด้วยฝ้ายถักและไหมถัก

๔.๓ **ทองหรือเงิน** พบว่าบางครั้งเมื่อผูกผ้าคาดเอวแล้วยังนำโลหะมีค่า เช่น ทอง หรือเงิน มาทำเข็มขัดเป็นรูปสายห่วงใหญ่ที่เกี่ยวต่อกันไปและจะเกี่ยวรัดสายเข็มขัดนี้ด้วยหัวรูปไข่ขนาดใหญ่

๔.๔ **ลูกปัด** พบว่า น่าจะมีการใช้ลูกปัดขนาดใหญ่เท่าหัวแม่มือมาร้อยเป็นพวงคาดเอวด้วย

๕. พาหุรัด

พาหุรัด หรือกำไลต้นแขน โดยทั่วไปจะเป็นเครื่องประดับของกษัตริย์ ซึ่งจะมีรูปเป็นกำไลที่มีหัวเป็นรูปคล้ายกระจังขนาดใหญ่ น่าจะทำด้วยทองและประดับเพชรพลอยอย่างสวยงาม อย่างไรก็ดี บางครั้งก็มีลักษณะพิเศษ คือตัวกำไลจะโค้งขึ้นดันส่วนหัวให้เชิดขึ้น และใต้ตัวพาหุรัดทำเป็นพู่ห้อยลงมา ดังปรากฏในรูปท้าวกุเวร ที่พบที่ฐานพระเจดีย์จุลประโทน

๖. กำไลข้อมือ

กำไลข้อมือ หรือกำไลข้อพระกร มักเป็นเครื่องประดับของวรรณะกษัตริย์เช่นเดียวกับพาหุรัด กำไลข้อมือของบุรุษจะทำเป็นเหมือนปลอกทองประดับเพชรพลอย ส่วนใหญ่จะสวมข้อมือทั้งสองข้าง โดยทั่วไปจะสวม ๑-๒ วง แต่มีบางองค์จะสวมมากกว่า ๒ วง

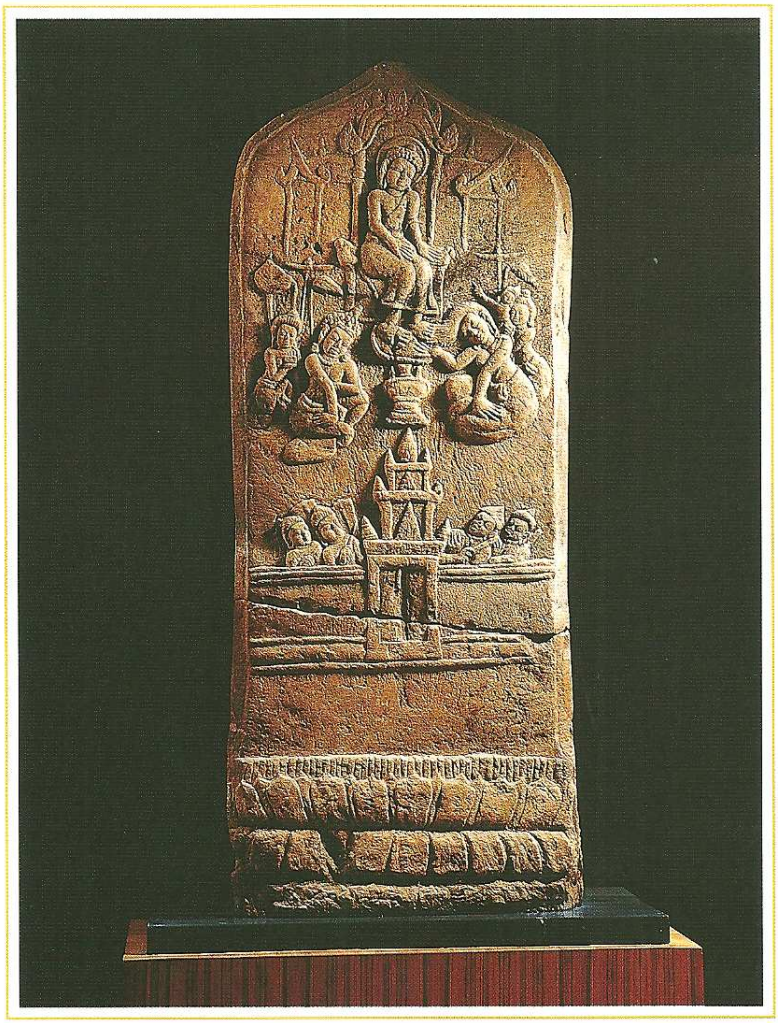
แหวนทองคำสลักดุนลาย หัวประดับด้วยหินมีค่า สมัยทวารวดี พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

๗. แหวน

แหวนของบุรุษจะพบน้อยมากในรูปประติมากรรมที่เป็นรูปกษัตริย์หรือพระโพธิสัตว์จะสวมนิ้ว แต่ที่เป็นโบราณวัตถุพบว่า มีหลายรูปแบบ ทั้งที่ทำด้วยทองคำเกลี้ยง และแบบมีลวดลายที่เรียกว่า แหวนปลอกมีด และที่มีหัวเป็นทองและประดับอัญมณี เช่น ทับทิม และหินเขี้ยวหนุมาน *(ควอทซ์)* นอกจากนี้มีแหวนตราทำด้วยสำริด และหิน ซึ่งมักจะเป็นรูปสัตว์ที่เป็นมงคล เช่น ปลา เสือ วัว หรือเป็นคำสันสกฤตที่น่าจะเป็นตำแหน่งทางราชการ

เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ของสตรี

เครื่องประดับของสตรีคล้ายกับของบุรุษ คือ ประดับตั้งแต่ศีรษะจนถึงเท้า ภาพประติมากรรมสตรีดูจะมีน้อยกว่าภาพของบุรุษ แต่ปรากฏหลักฐานคือ สตรีเช่นเดียวกับบุรุษ ไว้ผมยาวและเกล้าผมไว้กลางกระหม่อม ประดับตกแต่งศีรษะสุดแต่คิดว่างาม ตามความนิยมและตามฐานะ

ใบเสมาหินทรายสมัยทวารวดี พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นภาพเล่าเรื่องพระพุทธประวัติตอนพิมพาพิลาป แสดงลักษณะการแต่งกายและเครื่องประดับของทั้งบุรุษและสตรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ภาพวาดแสดงรูปแบบการแต่งกายสมัยทวารวดี จากประติมากรรมปูนปั้นที่พบในสมัยนั้น

ภาพวาดแสดงรูปแบบทรงผมสตรีสมัยทวารวดี จากประติมากรรมปูนปั้นที่พบในสมัยนั้น

ภาพวาดแสดงรูปแบบทรงผมและศิราภรณ์สตรีสมัยทวารวดี จากประติมากรรมปูนปั้นที่พบในสมัยนั้น

ศิราภรณ์หรือเครื่องประดับศีรษะ

จากประติมากรรมพบว่า สตรีส่วนใหญ่ไว้ผมยาว และมุ่นมวยผมไว้เหนือท้ายทอย แต่ก็มีบางคนที่ไว้ผมสั้นแค่คอ และรวบผมเป็นจุกไว้ตรงกลาง ซึ่งผมที่รวบไว้ตรงกลางบางทีก็มีพวงดอกไม้หรือเกี้ยวประดับ หรือมีศิราภรณ์ทรงกรวยประดับลวดลายสวมรอบอีกทีหนึ่ง

สำหรับสตรีที่ไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ตรงกลางกระหม่อมแล้ว จะมีมาลัยหรือเกี้ยวที่ทำด้วยทองรัดมวยเป็นปล้องๆ ตั้งขึ้น หรือสวมศิราภรณ์ทรงกรวยครอบ ดังดูได้จากภาพปูนปั้นที่ได้จากคูบัว แต่อย่างไรก็ดีที่จันเสนได้พบหวีงาสลักลายจึงน่าเป็นไปได้ว่า สตรียุคนี้บางทีเกล้าผมแล้วจะเสียบหวีประดับไว้แบบสตรีญี่ปุ่นโบราณนิยมก็เป็นได้

ตุ้มหู

ตุ้มหูนิยมสวมมาก มักจะเป็นรูปห่วงแบนที่ทำด้วยทอง ดีบุก และหิน หรือเป็นโลหะหล่อเป็นแฉกๆ เป็นการเพิ่มความสวยงามยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อสวมแล้วนานๆ เข้าจะทำให้ติ่งหูยาวลงมาเคลียไหล่ ตุ้มรูปนี้ได้พบแม่พิมพ์ที่ทำด้วยหินทรายด้วย และอีกแบบหนึ่งคือเป็นแผ่นโลหะกลมใหญ่รูปดอกไม้ มีเดือยด้านหลัง สวมเข้าไปในรูที่ติ่งหูแล้วมีแผ่นโลหะปิดยึดด้านหลัง

กรองศอ

กรองศอของสตรีโดยทั่วไปคล้ายของบุรุษ แต่มีลวดลายที่ละเอียดกว่า มีทั้งแบบเป็นแผงกว้างตรงกลางด้านหน้าแล้วเรียวไปที่ปลายทั้งสองข้างยึดกันไว้ที่ต้นคอ ตัวแผงตรงกลางมีขนาดใหญ่ ดูเหมือนทำด้วยทองประดับด้วยเพชรพลอย

ประติมากรรมปูนปั้นนูนสูง ประดับฐานเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม สมัยทวารวดี แสดงภาพสตรีนักดนตรี ๕ คน ทำผมและประดับศิราภรณ์แตกต่างกัน ใส่ตุ้มหูรูปห่วงแบนเป็นแผ่น ถ่วงติ่งหูจนยาวลงมาจดกระดูกไหปลาร้า นุ่งผ้านุ่งยาวกรอมข้อเท้า ไม่ใส่เสื้อ แต่มีผ้ายาวผืนแคบๆ คล้องเฉียงอกไว้ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

แม่พิมพ์ตุ้มหูแบบต่างๆ และจี้ห้อยคอรูปเขี้ยวเสือ สลักจากหินทราย สมัยทวารวดี พบที่จังหวัดลพบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี

แม่พิมพ์ตุ้มหูรูปทรงต่างๆ สมัยทวารวดี พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

เครื่องประดับทองคำรูปหน้ากาลและกินรี สมัยทวารวดี พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

อุทรพันธะ *(สายรัดตัว)*

พบว่าในภาพปูนปั้นจากคูบัว มีภาพหนึ่งเป็นภาพสตรีที่สวมอุทรพันธะอยู่ใต้อก เป็นแถบทองประดับด้วยเพชรพลอย หรือดุนเป็นลายประจำยาม

พาหุรัด

พาหุรัด หรือกำไลต้นแขน มีลักษณะคล้ายของบุรุษ คือ เป็นกำไลมีหัวเป็นรูปทรงหยดน้ำ เป็นกระเปาะพลอยรูปทรงสามเหลี่ยม *(คล้ายกระจัง)* ประดับลายช่อดอกไม้

ปั้นเหน่ง *(เข็มขัด)*

การนุ่งผ้านุ่งยาวของสตรี นิยมจัดขอบชายพกที่สะโพกและคาดเข็มขัดทับ บางทีจะใช้เชือกผูกรัด บางทีเป็นแถบผ้าแต่ก็มีที่เป็นเข็มขัดทองคำ ประดับเพชรพลอย หรือทำอุบะห้อยเป็นแนว

แหวน

แหวนของสตรี มีลักษณะคล้ายของบุรุษ มีหลายรูปแบบ ทั้งที่ทำด้วยทองคำเกลี้ยง และมีลวดลายที่เรียกว่า แหวนปลอกมีด รวมทั้งที่มีหัวเป็นทองและประดับอัญมณี เช่น ทับทิม หินเขียวหนุมาน *(ควอทซ์)* หินอาเกต และลูกปัดที่เป็นโลหะมีทั้งตะกั่ว และสำริด

แหวนทองคำประดับหินมีค่า สมัยทวารวดี

กำไลข้อมือ

ที่พบส่วนมากเป็นสำริด สวมตั้งแต่ ๑-๕ วง มีทั้งรูปกลมเกลี้ยง และเป็นเกลียว

รัฐศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)

รัฐศรีวิชัยเป็นรัฐที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือ ๑๔ คือเมื่อรัฐฟูนัน *(Funan)* ที่เคยมีอำนาจควบคุมทะเลทางทิศใต้มากกว่า ๕๐๐ ปี ได้ล่มสลายลงในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ รัฐศรีวิชัยก็เข้าควบคุมปากน้ำในภาคใต้ แต่เดิมมาในดินแดนแถบนี้ได้มีรัฐต่างๆ ตั้งขึ้นมาหลายรัฐ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา เช่น รัฐฉิวตูคุน *(Chu-tu-k'un)* รัฐเกียวเจ *(Chiu-chih)* รัฐเตียนซุน *(Tien-sun)* รัฐลังยาเสียว *(Lang-ya-hsiu)* รัฐตันหม่าหลิ่ง *(Tan-ma-ling)* รัฐฉิถู *(Chih-t'u)* รัฐปัวลิ *(P'o-li)* และรัฐโฮหลิง *(Ho-ling)* เป็นต้น

ใน พ.ศ. ๑๒๑๔ พระภิกษุจีน ยีชิง *(Yi-tsing)* หรืออี้จิง *(I-ching)* ได้เดินทางจากประเทศจีนไปยังอินเดียเป็นครั้งแรก ได้หยุดพักที่รัฐโฝซี่ เป็นเวลา ๖ เดือน หลังจากกลับไปจีนแล้วก็ได้เดินทางมาอินเดียอีกใน พ.ศ. ๑๒๓๘ ท่านก็ได้มาพักที่รัฐโฝซี่อีก แต่คราวนี้ได้บันทึกไว้ว่า **"ปัจจุบันโฝซี่ได้กลายเป็นประเทศซื่อลี่โฝซี่ไปแล้ว"** คำว่า **"ซื่อลี่โฝซี่"**[๑] *(Shih-li-fo-shih)* นี้เองคงมาจากสำเนียงภาษาสันสกฤตว่า **"ศรีวิชัย"** แต่รัฐนี้บ้างก็ว่า พวกปัลลวะซึ่งมาจากอินเดียใต้เป็นผู้สร้างอาณานิคมนี้ขึ้น เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๖-๗[๒] รัฐศรีวิชัยตั้งอยู่ในทำเลค้าขายที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคแถบนี้ โดยที่ได้มีการค้าขายกับจีน อินเดีย และในประเทศตะวันออกกลาง

หลักฐานการใช้ผ้าของรัฐต่างๆ ทางใต้นี้มีมาแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ แล้ว[๓] คือ รัฐลังยาเสียว *(Lang-ya-hsiu)* หรือลังกาสุกะ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๘ จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหลียงได้กล่าวว่า *"...ประชาชนทั้งชายและหญิงสยายผมและสวมเสื้อไม่มีแขนทำด้วยผ้ากันหมั่น (Kan-man) อันทอด้วยฝ้ายกิเป (Ki-pei) พระราชาและขุนนางคาดเข็มขัดทอด้วยเชือกทอง และสวมต่างหูทองเป็นวงกลม สตรีแต่งกายด้วยผ้าห่มอย่างงดงามประดับเพชรพลอย..."* แม้แต่บันทึกของม้าตวนหลินที่เดินทางผ่านมายังแถบนี้ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก็บรรยายถึงการแต่งกายของกษัตริย์ในอาณาจักรฉิถู *(Chih-t'u)* ไว้คล้ายกัน และจากจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์เหลียง *(พ.ศ. ๑๐๔๕-๑๐๙๙)* บันทึกไว้ว่า[๔] *"...ประเทศนี้ทอผ้าเป็นลวดลายสีต่างๆ มีสินค้าฝ้ายและหมาก สินค้าดังกล่าวของประเทศนี้ มีคุณภาพดีกว่าของประเทศใดๆ"* และมีการกล่าวถึงประเทศซื่อถู่ด้วย แต่สำหรับประเทศนี้ได้กล่าวถึงการแต่งกายของพระเจ้าแผ่นดินว่า

---

[๑] D.G.E. Hall, A History of South East Asia, 1964, page 42.

[๒] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า, สภาพการณ์ภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐ ใน แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๓, (พระนคร, สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๑๙, ๒๓.

[๓] Jawaharlal Nehru, Glimpses of World History, Lindsay Arummend Limited, 1949, page 134.

[๔] ธรรมทาส พานิช, พนม ทวารวดี ศรีวิชัย, (พระนคร, แพร่พิทยา, ๒๕๑๕) หน้า ๔๖, ๕๗, ๕๘.

"แต่งองค์ด้วยผ้าสีกุหลาบ" ราษฎร *"ทั้งผู้หญิงผู้ชายทอผ้านุ่งห่มด้วยด้ายสีแดงและสีเรียบๆ เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรมลูกหลานก็โกนศีรษะ และนุ่งผ้าขาว"* แสดงว่าชาวศรีวิชัยรู้จักทอผ้าและย้อมผ้าเป็นสีต่างๆ ได้อย่างดี และใช้สีขาวเป็นสีไว้ทุกข์

จากบันทึกของหลวงจีนอี้จิงกล่าวไว้ว่า *"...ราษฎรในประเทศทั้งสิบมีรูปร่างคล้ายกับคนจีน เป็นประเพณีของพวกเขาที่ปล่อยท่อนขาเปลือยไว้และนุ่งคัมมัน.....เป็นผ้าผืนกว้างมากยาวถึงแปดฟุต ไม่มีการตัดเย็บหรือทำเป็นขอบสะเอว ใช้ผ้าผืนใหญ่นั้นนุ่งพันส่วนล่างของร่างกาย..."*[๑]

จดหมายเหตุจีนอีกฉบับหนึ่งกล่าวว่า เป็นประเพณี หญิงชายประเทศนี้ที่เปลือยกาย *(ท่อนบน)* และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าทั้งผืนเรียกว่า กันหมั่น ทำด้วยกิ๊ดปวย ซึ่งว่าเป็นโสร่งทำด้วยผ้าฝ้าย พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีนอกจากจะนุ่งกันหมั่น แล้วยังมีผ้าคลุมบ่า และสวมสร้อยคอทำด้วยเชือกทองใส่ตุ้มหูทองด้วย จะเห็นได้ว่าบันทึกแต่ละฉบับมีข้อความบรรยายถึงการแต่งกายคล้ายคลึง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นต้นมา จะแย้งกันตรงที่ว่า บางฉบับว่าสวมเสื้อแต่บางฉบับว่าเปลือยท่อนบน แต่ก็เป็นหลักฐานว่าคนสมัยศรีวิชัยทอผ้าได้ดีไม่แพ้รัฐอื่นและทอใช้มานานแล้ว

นอกจากนี้ ผ้ายังนำมาใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการอย่างหนึ่งด้วย หรือเวลาที่พระจักรพรรดิจีนทรงแต่งตั้งราชกุมารประเทศอื่น ให้เกียรติยศเทียบเท่าเป็นนายพลกิตติมศักดิ์ของกองทัพจีน มักจะพระราชทานผ้าแพรให้ด้วยอย่างน้อยร้อยม้วน ทำให้ผ้าจากประเทศจีนเข้ามาแพร่หลาย และนิยมใช้กันต่อมาอีกด้วย[๒] สมัยนี้การทำความสะอาดพระพุทธรูป มีกล่าวว่า จะใช้ผ้าหอมพิเศษเช็ดถู นอกจากนี้การนำผ้ามาใช้ในการอื่นก็มี เป็นต้นว่า ถวายพระสงฆ์ด้วยผ้าขาว ตกแต่งที่ต่างๆ เช่น หน้าพระที่นั่งที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินมี *"ผ้าปักด้วยเพชรพลอย"* แขวนประดับอยู่ หรือนำผ้ามาทำเป็นธงทิวประดับตามสถานที่ที่มีงานต่างๆ เช่น งานรับราชทูต งานพระราชพิธีต่างๆ หรืองานศพ รวมถึงการแต่งตัวสัตว์ในพิธีต่างๆ และตกแต่งยานพาหนะ อย่างไรก็ตามชื่อและลักษณะชนิดของผ้าในสมัยนั้น เราไม่อาจทราบได้ละเอียดยิ่งไปกว่าทราบเพียงว่า **ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าแพรเท่านั้น**

เครื่องประดับสมัยศรีวิชัย

ชาวศรีวิชัยทั้งชายหญิงล้วนรู้จักตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับที่งดงาม และน่าจะได้รับความบันดาลใจในการคิดสร้างสรรค์เครื่องประดับมาจากเครื่องแต่งกายของชาวอินเดีย ที่เข้ามาพร้อมกับทั้งนักบวชและพ่อค้า เครื่องประดับของบุรุษที่ศึกษาจากรูปประติมากรรมมี ศิราภรณ์ กรองศอ ตุ้มหู อุทรพันธะ

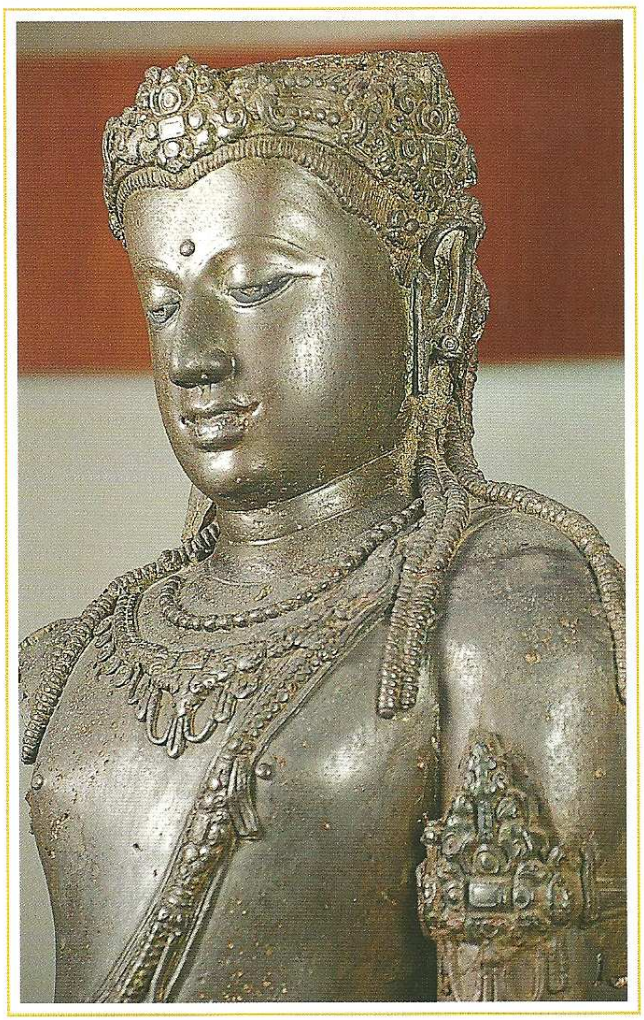
[๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒, ๑๒๑.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๖๑.

สายยัชโญปวีต ปั้นเหน่ง *(เข็มขัด)* พาหุรัด หรือกำไลต้นแขน เกยูร กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า และแหวน เช่นเดียวกับเครื่องประดับสตรี บุรุษและสตรีจะนุ่งผ้ายาวเหนือข้อเท้า หรือนุ่งโจงกระเบนแบบโธตีของอินเดียใต้ ประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับที่คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในประติมากรรมอินเดียของราชวงศ์คุปตะ หลังคุปตะ และปาละ สามารถสรุปรูปแบบของเครื่องประดับได้ดังนี้

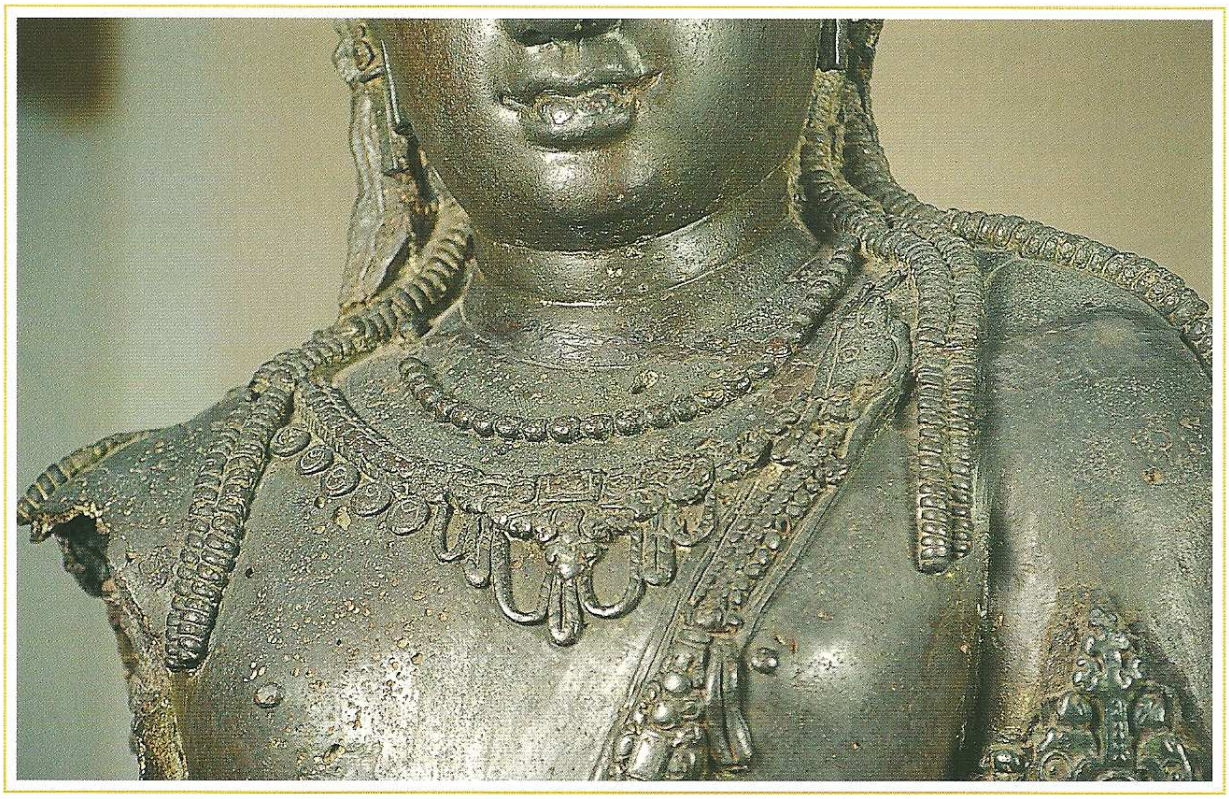
ศิราภรณ์

บุรุษและสตรีไว้ผมยาว การเกล้าผมเป็นมวยสูงเหนือกระหม่อม เครื่องประดับศีรษะจึงมีหลายรูปแบบตามฐานะของผู้สวม มีทั้งที่ทำด้วยดอกไม้ ผ้าใช้โพกเรียกว่า ศิริสตรกะ และทองคำประดับด้วยอัญมณี ซึ่งแบบนี้น่าจะใช้เฉพาะชนชั้นสูง และใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือในพระราชพิธีมากกว่าที่จะใช้ประดับทั่วไปในชีวิตประจำวัน สำหรับเครื่องศิราภรณ์ที่พบเสมอคือ ชฎามกุฎ อันเป็นการถักผมเป็นปอยเล็กๆ แล้วพันเกล้าเป็นรูปหมวกทรงสูง นอกเหนือจากชฎามกุฎแล้ว มีเครื่องศิราภรณ์แบบอื่นๆ อีก อาทิ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ศิลปะศรีวิชัย แสดงรูปแบบการตกแต่งองค์ที่วิจิตรมาก ประกอบด้วยกะบังหน้า (อุณหิส) ของชฎามกุฎ เป็นลายพรรณพฤกษา ส่วนปลายทั้งสองข้างด้านหลังของอุณหิสทำเป็นแถบคล้ายแถบผ้าหรือเกลียวไหมผูกรั้งไว้ด้านหลัง กรองศอหรือหาระคล้องพระศออยู่ ๒ เส้น เส้นหนึ่งเป็นไข่มุกหรือพวงลูกปัด ส่วนเส้นล่างเป็นพวงระย้าด้วยเฟื่องอุบะสลับกัน ทั้งสาย สายยัชโญปวีตมีทั้งแถบผ้าและคล้องทับด้วยสายไข่มุก หรือลูกประคำอีกสายหนึ่ง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริดสมัยศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงรายละเอียดของกรองศอ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด สมัยศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงรายละเอียดของสายยัชโญปวีตและพาหุวลัย ที่เป็นห่วงเรียบไม่มีลวดลายแต่หัวพาหุวลัยเป็นลายกระจังขนาดใหญ่ที่ประดับด้วยระย้าของเฟื่องอุบะไข่มุกหรือลูกปัด

๑. แบบหมวกทรงกระบอกสูงเรียบๆ

๒. แบบคล้ายกับมกุฎยอดทรงน้ำเต้า ที่มีกรอบพักตร์และยอดเรียบๆ เรียกว่า **กิริฏมกุฎ**

๓. กรอบพักตร์หรือกระบังหน้า ที่ทำด้วยทองคำประดับเพชรพลอย ปลายทั้งสองข้างต่อด้วยผ้าหรือเกลียวไหม ซึ่งดึงรั้งมาผูกเป็นโบว์ไว้หลังศีรษะ ส่วนผมที่มุ่นเป็นมวยนั้นก็มีกรวยทองสนองเกล้าครอบประดับไว้

๔. เกล้าผมเป็นมวยไว้กลางกระหม่อมแล้วใช้ไข่มุกหรือลูกปัดหรือลูกปะคำพันประดับ ลูกปะคำมักทำด้วยแก่นไม้มงคลตามความเชื่อของอินเดีย เช่น จากต้นกะเพรา ซึ่งเรียกว่า **ตุลสิ** จากต้นรุทราสะ และจากต้นจันทน์หอม

๕. เป็นมกุฎคล้ายชามคว่ำทรงสูงชิ้นเดียวที่ทำด้วยทองประดับเพชรพลอย สวมครอบลงบนศีรษะ เรียกว่า **กรัณฑมกุฎ**

ตุ้มหู

ชาวศรีวิชัยนิยมเจาะหู และใส่ตุ้มหูตั้งแต่เด็กและตุ้มหูนั้นมักทำด้วยโลหะ รูปแบบของตุ้มหู มีดังนี้

๑. เป็นห่วงโลหะที่มีส่วนกลางกลมโต ปลายเรียว

๒. เป็นห่วงโลหะประดับเป็นแฉกดูคล้ายพู่ดอกไม้

๓. เป็นห่วงโลหะแบน ตรงกลางกว้างเป็นแบบเรียบๆ หรือประดับลายโปร่งเป็นรูปบุคคล

๔. เป็นม้วนโลหะกลมยาว หรือแผ่นโลหะรูปกลมประดับลวดลายสอดประดับเข้าไปในรูที่ติ่งหู ซึ่งมีขนาดกว้าง

เครื่องประดับคอ

เครื่องประดับคอหรือหาระมีหลายรูปแบบ อาจสวมเพียงชิ้นเดียว หรือสวมพร้อมกัน ๒-๓ สายก็มี สร้อยประดับคอมี

๑. เป็นห่วงโลหะกลมเรียบๆ หรือตีเป็นเกลียวเฉพาะตรงส่วนกลาง

๒. ลูกปัดทำด้วยหิน หรือแก้ว

๓. พวงไข่มุก

๔. ลูกปะคำไม้ตุลสิ หรือรุทราสะ

๕. กรองศอทำด้วยทอง หรือเงิน เป็นแผงกว้างปลายเรียว ประดับอัญมณี

๖. กรองศอตกแต่งเป็นห่วงเป็นพวงอุบะที่ห้อยเป็นระย้าตรงส่วนหน้า ตัวเส้นกรองศอเป็นสายลูกปัดทองสลับกับจี้กลมเล็กๆ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแปดกร สำริด สมัยศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เครื่องศิราภรณ์ตกแต่งด้วยชฎามกุฎที่วิจิตรมาก อุณหิส หรือกะบังหน้าตกแต่งด้วยลายกระจังและลายพรรณพฤกษา จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

เครื่องประดับ

ส่วนใหญ่เครื่องประดับตัวจะเป็นสายยัชโญปวีตเป็นสัญลักษณ์ของผู้เกิด ๒ หน หรือที่เรียกว่า ทวิชาติ อันได้แก่บุคคลผู้อยู่ในวรรณพราหมณ์ และวรรณกษัตริย์ ทำด้วยวัสดุหลายชนิด เพื่อแสดงฐานันดรศักดิ์

๑. เป็นแถบผ้าคล้องพาดไหล่ทับเสื้อ ดึงชายทั้งสองมาผูกที่เหนือสะโพกด้านตรงข้าม ใช้ทั้งบุรุษและสตรี

๒. หนังกวางใช้พาดเฉวียงบ่าโดยให้หัวกวางอยู่เหนือไหล่ซ้าย มักใช้เฉพาะพราหมณ์

๓. แถบหนังกวาง สวมให้เด็กหนุ่มวรรณพราหมณ์หรือกษัตริย์ ก่อนทำพิธีมงคลที่จะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เมื่อทำพิธีแล้วจะเปลี่ยนเป็นสายธุรำที่ทำด้วยวัสดุอื่น คือถ้าเป็นวรรณพราหมณ์จะใช้เชือกฝ้าย ๓ เส้นควั่น ถือเป็นเพศพรหมจรรย์ ถ้าใช้ ๕ เส้น หมายถึงพราหมณ์ผู้ครองเรือน แต่ในเมืองไทยนำมาใช้แสดงตำแหน่งถึง ๙ เส้น เป็นระดับพราหมณ์ปุโรหิต หรือ พระมหาราชครู

๔. ไข่มุก วรรณกษัตริย์มักจะสวมสายธุรำที่เป็นสายไข่มุก ทับฉลองพระองค์

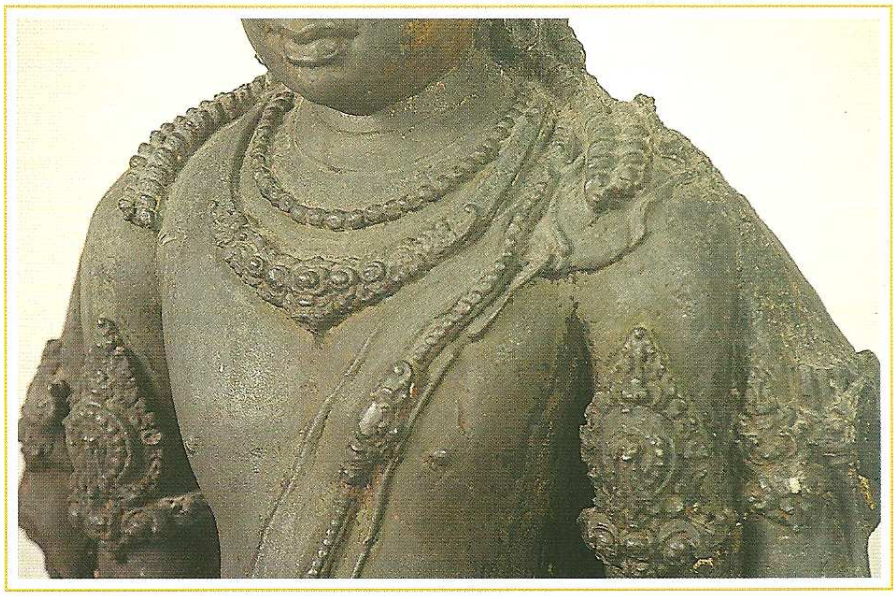
๕. หินแก้วผลึก นำมาร้อยเป็นสายธุรำ

๖. สายลูกปัดทองคำ

๗. แบบสายสังวาลย์ คือทำด้วยทองคำเป็นแถบกว้างแล้วประดับอัญมณีตลอดเส้นเป็นลวดลายดอกไม้ หรือพรรณพฤกษา ซึ่งตามคติอินเดียโบราณจะใช้อัญมณีที่มีค่า ๕ อย่าง คือ ไข่มุก ทับทิม มรกต หินสีฟ้า หรือขี้นกการเวก *(Turquoise)*

พาหุรัด

พาหุรัด *(กำไลต้นแขน)* หรือพาหุวลัย ถ้าสวมตรงต้นแขนเหนือข้อศอกเรียกว่า เกยูร ทำด้วยทองคำ เงิน หรือสำริด เป็นวงแหวนมีหัวขนาดใหญ่ประดับลวดลายประดิษฐ์อยู่ในรูปสามเหลี่ยมคล้ายกระจังที่ตกแต่งด้วยช่ออุบะดอกไม้และพวงระย้า แต่สำหรับผู้นับถือไศวนิกาย *(พระศิวะ)* บางทีจะสวมกำไลรูปงูเรียกว่า **ภุชงควลัย** จากนี้มีการนำแก้ว หรือลูกปะคำตุลสิและรุทราสะมาใช้เป็นกำไลต้นแขน

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแปดกร สำริด สมัยศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงรายละเอียดของสร้อยพระศอ สายยัชโญปวีต และพาหุวลัย จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร

อุทรพันธะ *(สายรัดตัว)*

สวมอุทรพันธะไว้ใต้อกแต่เหนือบั้นเอว น่าจะทำด้วยทองคำหรือเงินหรือโลหะสำริด

ปั้นเหน่ง *(เข็มขัด)*

เข็มขัดสำหรับรัดขอบผ้านุ่งหรือคาดประดับไว้เหนือสะโพก เรียกว่ากฏิพันธะ มักคาดเข็มขัดเพียงเส้นเดียว แต่บางทีก็คาดหลายเส้น

กำไลข้อเท้า

กำไลข้อเท้าก็เป็นอาภรณ์อีกอย่างหนึ่งของสตรี ทำด้วยทองคำ หรือเงินหรือสำริด หรือแก้ว มีทั้งแบบเรียบและแบบที่เป็นสายประดับด้วยลูกพรวนแบบสร้อยข้อเท้าของอินเดียใต้

รัฐลวปุระหรือละโว้หรือลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙)

เมืองลวปุระหรือละโว้หรือลพบุรีเคยเป็นเมืองสำคัญมาแต่สมัยรัฐทวารวดี เมื่ออำนาจของรัฐทวารวดีในดินแดนภาคกลางของประเทศไทยเสื่อมลงไปแล้ว ลวปุระหรือละโว้ได้ปรับเปลี่ยนคตินิยมไปเป็นแบบขอมซึ่งได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนส่วนนี้ ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. ๑๕๕๐ โดยแผ่อิทธิพลเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก ในระยะนั้นภาคกลางมีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ

จากบันทึกของโจวต้ากวาน หรือโจวเฉ่าถิง[๑] ผู้ร่วมเดินทางมากับราชทูตจีนสมัยพระเจ้าเฉวิงจงแห่งราชวงศ์หงวน เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ ทำให้ทราบถึงการใช้ผ้าของพวกเจินละ ซึ่งเจริญอยู่ร่วมสมัยกับรัฐลวปุระหรือละโว้ว่า *"...ทุกคนนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาทั้งชายหญิงมุ่นมวย และเปลือยท่อนบน ใช้ผ้าพันเอว เมื่อออกไปนอกบ้าน ก็เพิ่มผ้าผืนใหญ่หนึ่งผืน พันทับผ้าผืนเล็ก ผ้าที่นุ่งนั้นมีชั้นมีอันดับอยู่มาก ภูษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็น ๓-๕ ตำลึง เป็นภูษาที่สวยงามและประณีตอย่างที่สุด แม้ว่าในประเทศจะทอผ้าได้เอง ก็ยังมีมาจากเสียนหลอและจ้านเฉิง ที่มาจากทะเลตะวันตก มักจะเป็นชนิดเลิศ เพราะเนื้อละเอียดและฝีมือประณีต...เฉพาะแต่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่ทรงภูษายกดอกล้วนได้...ขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายแต่งกายด้วยผ้ายกดอกห่างได้ ขุนนางธรรมดาแต่งกายด้วยผ้ายกดอกสองชายได้ สำหรับในหมู่ราษฎร ผู้หญิงเท่านั้นที่ยอมให้แต่งได้..."* นอกจากนี้เรายังทราบอีกว่า ชาวเจินละนั้นทอผ้าไม่เป็น ต้องเอาชาวเสียน ***(คนสยาม)*** ไปสอนและทอให้ รวมถึงการเลี้ยงไหม การเย็บและชุนผ้าก็ให้ชาวเสียนทำทั้งสิ้น

ภาพจำหลักผนังระเบียงปราสาทนครวัด แสดงภาพขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ในภาพเป็นขบวนทหารม้าและทหารเดินเท้าของละโว้ แสดงให้เห็นรูปแบบของเสื้อผ่าอก ชายเสื้อปาดโค้ง การนุ่งกางเกงหรือโจงกระเบนหยั่งรั้งและการใช้เครื่องประดับ ตามฐานะ

---

[๑] เฉลิม ยงบุญเกิด, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ,** (พระนคร, ชวนพิมพ์, ๒๕๑๐) หน้า ๗.

ภาพจำหลักผนังระเบียงปราสาทนครวัด แสดงภาพขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ ๒ ในภาพเป็นขบวนทหารของเสียน ซึ่งอาจเป็นบรรพบุรุษของสุโขทัยก็ได้ โดยทหารของเสียนแต่งกายด้วยเสื้อที่มีลายผ่าอกแขนสั้นแนบตัว ผ้านุ่งอัดกลีบรอบตัว คาดทับด้วยเข็มขัดที่มีอุบะยาวห้อยโดยรอบ และมีศิราภรณ์ยอดแหลม

หลักฐานที่แน่ชัดอีกแห่งหนึ่งคือ ภาพจำหลักที่นครวัด[๑] แสดงขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ ๒ ประกอบด้วยกองทหารม้าของประเทศละโว้ มีเจ้าชายศรีชยสิงหวรมัน *(Prince Sri Jayasimhavarman)* เป็นแม่ทัพ กับกองทหารแนวหน้า ประกอบด้วยแถวทหารเสียน มีหัวหน้ายืนอยู่บนหลังช้าง ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันการแต่งกายของคนรัฐลวปุระได้ แต่หลักฐานที่ได้เพิ่มเติมนอกเหนือไปจากการแต่งกายคือ รัฐละโว้กับเสียน ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นรัฐสุโขทัยนั้น มีอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน แต่รัฐสุโขทัยยังคงเป็นรัฐเล็กๆ รัฐหนึ่งเท่านั้น จากลักษณะจัดกระบวนทัพจะเห็นว่าทหารเสียนยังไม่มีระเบียบวินัยดีนักผิดกับกองทัพของรัฐละโว้ จัดแถวได้ค่อยมีระเบียบและทำให้ศึกษาเกี่ยวกับเผ่าที่ใช้ในการแต่งกาย และการตกแต่งอื่นๆ ได้บ้าง อย่างไรก็ดีจากศิลาจารึกหลักที่ ๑๘ ทำให้ทราบเรื่องราวในสมัยลวปุระได้ว่า มีการถวายผ้าเป็นการทำบุญให้วัด อันเป็นหลักฐานการใช้ผ้าของคนสมัยนี้อีกอย่างหนึ่งด้วย จากข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า รัฐลวปุระหรือละโว้นั้น นอกจากทอผ้าเรียบๆ ได้แล้วยังมีความสามารถทอผ้าเป็นดอกลวดลายถี่ห่างได้ตามความต้องการ แสดงถึงความก้าวหน้าในกรรมวิธี และความชำนาญในการทอผ้าได้อย่างดี

---

[๑] Groslier, Bermard Philippe, Angkor, (Paris, Arthaoud, 1968).

นอกจากนี้ ผ้าถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งสิ่งต่างๆ เช่น ทำสัปทนด้วยผ้าแพรดิบสีแดง หรือสีเขียว สถานที่ทำพิธีต่างๆ ก็ใช้ผ้าสีกั้นเป็นศาลาขึ้น การทำบุญทางศาสนา มีผ้าเป็นของถวายพระด้วย รวมทั้งการซื้อขายทาสก็กำหนดราคาด้วยผ้า เช่น *"...คนหนุ่มสาวและแข็งแรงคนหนึ่งๆ มีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน แต่ถ้าคนแก่เฒ่าไม่มีกำลังวังชาก็ซื้อมาได้ด้วยผ้าเพียงสามสี่สิบผืน..."*[๑] สำหรับคนตายเมื่อทำความสะอาดแล้วนำศพมาหุ้มห่อด้วยเสื่อ จากนั้นก็ใช้ผ้าคลุมอีกทีหนึ่ง นำไปทิ้งให้สัตว์กินหรือเผา และประโยชน์ของผ้าอย่างอื่น เช่น การใช้ผ้าทำเป็นธงทิวนำหน้าขบวนกองทัพบ้าง และทำเป็นยานพาหนะต่างๆ ด้วย เช่น เปลหาม หรือตกแต่งหลังช้าง หลังม้า เป็นต้น การค้าขายกับประเทศจีนก็มีผ้าเป็นสินค้าสำคัญรองลงมาจากทองคำ และเงิน ผ้านี้ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าแพรดิบเนื้อบางละเอียดสีต่างๆ รวมถึงการซื้อขายก็มีผ้าหรือเงินตราเป็นตัวกลางใช้ในการแลกเปลี่ยนเช่นกัน

ศิราภรณ์

เนื่องจากทั้งบุรุษและสตรี ไว้ผมยาวและเกล้ามวยไว้บนกลางกระหม่อม ศิราภรณ์ หรือเครื่องประดับผม จึงมีตั้งแต่รูปแบบง่ายๆ เรียบๆ ไปจนถึงแบบที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยฝีมืออันประณีต มีทั้งทำด้วยทองคำ เงิน และการประดับเพชรพลอยต่างๆ

๑. เมื่อรวบเกล้าผมเป็นมวยแล้ว อาจใช้รัดเกล้าหรือเกี้ยวรัดรอบมวยนั้นแล้วเสียบปิ่นที่มีหัวเป็นรูปดอกไม้ หรืออาจใช้พวงมาลัยดอกไม้สดที่มีกลิ่นหอมรัดรอบมวย

๒. สวมกะบังหน้า หรืออุณหิส ทำด้วยทองคำ ตกแต่งขอบอุณหิสด้วยลายกระจังเล็กๆ มีลายดอกไม้ดอกใหญ่ประดับตรงส่วนกลาง

๓. หมวกทรงกระบอกหรือมงกุฎที่มีขอบกว้างผายออก แนวกลางประดับลวดลายด้วยลายดอกไม้ก้านขดขอบทั้งสองข้างประดับด้วยลายกระจังตาอ้อยเล็กๆ ตรงกลางของมงกุฎ เป็นครอบทรงกรวยที่สอบขึ้นไป ๓-๔ ชั้น ส่วนยอดเป็นรูปดอกบัวตูม หรือทรงกรวยคว่ำ มงกุฎลักษณะนี้เรียกว่า กิรีฏมกุฎ

๔. สวมเทริด ซึ่งมีลักษณะคล้ายกะบังหน้า แต่ขอบประดับเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยมทรงสูง แต่บางเทริดขอบประดับจะเรียวเล็กคล้ายนำขนนกมาวางเรียงกัน เรียกว่า เทริดขนนก ขอบสองข้างทำเป็นกรรเจียก ซึ่งมีผ้าหรือเกลียวไหมผูกเป็นโบปล่อยปลายยาวลงมาข้างลำคอ จัดเป็นกิรีฏมกุฎแบบหนึ่ง

๕. หวีผมแสกกลาง แล้วรวบขึ้นไปเกล้าเป็นจุกอยู่ตรงกลางกระหม่อม คล้ายเกศพันธะ *(ขมวดมุ่นผม)*

---

[๑] เฉลิม ยงบุญเกิด, อ้างแล้ว หน้า ๗.

๖. ใช้สายสร้อยลูกปัด หรือลูกปะคำ หรือสร้อยไข่มุก ประดับบนผมที่เกล้าไว้ คล้ายของอินเดีย

เครื่องประดับคอ

เครื่องประดับคอหรือศัพท์รวมเรียกว่า **"หาระ"** มีหลายแบบ อาทิ สายสร้อย ห่วงคอ กรองศอ ซึ่งรูปแบบขนาดและจำนวนของเครื่องประดับคอที่สวมใส่นั้นขึ้นอยู่กับฐานะของผู้สวม บางคนสวมได้เพียงเส้นเดียว แต่บางคนอาจสวมเครื่องประดับคอแบบต่างๆ ๒-๓ เส้นก็ได้ แต่สำหรับสามัญชนทั่วไปจะไม่สวมเครื่องประดับคอ สำหรับรูปแบบของเครื่องประดับคอที่พบจากรูปประติมากรรมมี

๑. **สายสร้อย** อาจมีทั้งสร้อยไข่มุกซึ่งนิยมมาก นอกจากนี้มีสายสร้อยทอง ลูกปัดทองคำ หรือลูกปัดหินสี หรือลูกปัดแก้ว

๒. **ลูกปะคำที่ทำด้วยไม้มงคล** ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูในลัทธิต่างๆ เช่น ตุลสิ หรือรุทราสะ นำมาแกะเป็นเม็ดกลมเจาะรูห้อยคล้องเป็นสายยาวลงมาถึงเอว

๓. **ห่วงคอ** ทำด้วยเส้นโลหะกลม หรือใช้เส้นทอง หรือเส้นเงินถักเป็นเส้นกลมยาวขนาด ๔-๘ เสา สวมรอบคอ โดยตรงกลางมีจี้ทำเป็นรูปดอกไม้แบบดอกประจำยาม ขนาดใหญ่ ๑ ดอก

๔. **กรองศอ** ทำด้วยทอง หรือเงิน เป็นแถบกว้างแนวตรงกลางประดับด้วยลายดอกไม้เรียงเป็นแถว ดอกตรงกลางมีขนาดใหญ่แล้วเล็กไปทางด้านหลัง ขอบบนอาจประดับด้วยแนวสร้อยไข่มุก หรือลูกปัดกลมๆ ขอบล่างประดับเป็นลายพู่ดอกไม้

เครื่องประดับตัว

การประดับตกแต่งที่ลำตัวมี ๒ ลักษณะ คือ คล้องเฉวียงบ่า กับที่เป็นเข็มขัดใต้อก ที่ปรากฏบนประติมากรรม หรือ อุทรพันธะ ซึ่งแตกต่างจากเข็มขัดหรือปั้นเหน่งที่คาดเอว และที่สะโพก เครื่องประดับตัวส่วนมากจะใช้สำหรับผู้ที่อยู่ในวรรณกษัตริย์ และวรรณพราหมณ์ จะประดับทั้งบุรุษและสตรี ทำด้วยวัสดุต่างๆ คือ

๑. **ผ้า** เป็นแถบผ้าพาดคล้องเฉวียงบ่าคล้ายสไบ

๒. **สายธุรำ** หรือ **ยัชโญปวีต** เป็นเครื่องหมายแห่งผู้เกิดในตระกูลทวิชาติ คือ วรรณพราหมณ์ และวรรณกษัตริย์ บางตำราว่าวรรณแพศย์ก็คล้อง ถ้าเป็นวรรณกษัตริย์จะเป็นสายสร้อยไข่มุก หรือสังวาลย์ทองคำ เป็นเส้นทองถักเป็นเสาขนาดเขื่องเพียงสายเดียว มีหัวสังวาลย์ประดิษฐ์อย่างสวยงาม อาจยึดกันโดยใช้ห่วง หรือหมุดเกลียว นอกจากนี้มีสังวาลย์ทองคำประดับลายดอก

ประจำยามฝังเพชรพลอย อนึ่งถ้าผู้สวมเป็นผู้เกิดในวรรณพราหมณ์ สายธุรำ หรือยัชโญปวีต จะทำด้วยเส้นฝ้ายถักเป็นเชือกรวม ๓ เส้น นำมาผูกเป็นปม และเสกคาถากำกับไว้

๓. อุทรพันธะ *(สายรัดตัว)* จะทำเป็นแถบกว้างประดับลวดลายคล้ายกรองศอแต่รัดประดับอยู่ใต้อกเหนือเอว การประดับด้วยเข็มขัดแบบนี้สืบทอดมาจากคติความนิยมของอินเดียโบราณ ดังพบในศิลปะคันธาระ คุปตะ หลังคุปตะ ปาละ และโจฬะ และได้รับความนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยจะพบในศิลปะทวารวดี ศิลปะศรีวิชัย ศิลปะชวาของอินโดนีเซียโบราณ และในศิลปะขอม

ตุ้มหู

ลักษณะตุ้มหูของชาวลวปุระส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นรูปเม็ดมะยมขนาดใหญ่ มีห่วงสำหรับคล้องในรูที่ติ่งหูมีทั้งเป็นเม็ดใหญ่เม็ดเดียว และที่ร้อยเป็นระย้า นอกจากนี้มีทำเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่มีเดือย หรือแผ่นโลหะม้วนกลมประดับโดยสอดเข้าไปในรูที่ติ่งหู

พาหุรัด *(กำไลต้นแขน)*

กำไลต้นแขนหรือพาหุรัดนั้นใช้ประดับทั้งบุรุษและสตรีมีหลายรูปแบบ เช่น

๑. เป็นห่วงกลมเรียบ ๆ วงเดียว หรือมากกว่านั้น บางทีพบถึง ๔-๘ วง ซึ่งผู้สวมใส่มักเป็นพวกนางรำในราชสำนัก

๒. ทำเป็นรูปงู มักพบในรูปประติมากรรม ทวารบาล หรือเทวรูปในลัทธิไศวนิกายของฮินดู ซึ่งต่อมาเป็นรูปแบบเครื่องประดับที่ใช้ทั่วไป

๓. เป็นห่วงกลม มีหัวรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ประดับเพชรพลอย

๔. เป็นแถบกว้าง ประดับลวดลายคล้ายกรองศอ

เกยูร

ทั้งบุรุษและสตรีใช้ประดับต้นแขนเหนือข้อศอกด้วยกำไลที่มีลักษณะคล้ายกับพาหุวลัย หรือมีลักษณะที่พิเศษแปลกออกไป เช่น เป็นรูปงูร้อยรัด แต่พบไม่มากนัก

กำไลข้อมือ *(ข้อพระกร)*

มีลักษณะคล้ายกับพาหุรัด แต่อาจสวมวงเดียวหรือมากกว่านั้น บางทีพบว่าสวมกำไลเกลี้ยง ๆ เรียงกันถึง ๘ วง

แหวน

ในรูปประติมากรรมพบว่ามีแหวนประดับนิ้วมือน้อยกว่าที่พบประดับนิ้วเท้า

รัฐเชียงแสนหรือล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๔)

"เชียงแสน" ปัจจุบันเป็นชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย แต่เดิมนักโบราณคดีได้กำหนดชื่อรูปแบบศิลปกรรมภาคเหนือว่า ศิลปะเชียงแสน เพราะเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จไปที่เชียงแสน และทรงพบพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากอยู่ตามวัดและโบราณสถานต่างๆ มีรูปลักษณะที่ต่างจากภาคกลาง จึงทรงตั้งชื่อศิลปะที่พบครั้งแรกนี้ว่า ศิลปะเชียงแสน เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาศิลปกรรมในแถบภาคเหนือต่อไป อย่างไรก็ดีปัจจุบันนี้นักวิชาการนิยมเรียกรัฐเชียงแสนว่า รัฐล้านนา เพื่อให้มีความหมายกว้างขึ้น คือ ล้านนาหมายถึง รัฐทางภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน รัฐนี้มีความเจริญมีอารยธรรมและวัฒนธรรมเป็นแบบหนึ่งโดยเฉพาะ

จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนาในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยสตรีในสมัยนั้นยังไม่นิยมสวมเสื้อให้มิดชิด แต่นิยมใช้ผ้าคล้องคอหรือพาดบ่าเรียก ผ้าเฉวียงบ่า

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนา ในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นุ่งซิ่นที่ต่อหัวสูงขึ้นมาปิดอกและใส่เสื้อกับหลองแดงหรือเสื้อป๊ด

จากพงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทำให้ทราบถึงความเจริญของรัฐล้านนาในส่วนที่เป็นจังหวัดลำพูน ลำปาง ได้ว่าเจริญมาแต่ราว พ.ศ. ๑๒๐๓ คือเริ่มระยะที่พระนางจามเทวีพระธิดาของกษัตริย์ลวปุระหรือกรุงละโว้เสด็จไปครองเมืองหริภุญไชย *(ลำพูน)* และเมืองนี้เจริญสืบต่อมาเมื่อพญามังรายได้ตั้งเมืองเชียงใหม่ และรวมอาณาเขตภาคเหนือตอนบนไว้ได้เป็นรัฐล้านนา พ.ศ. ๑๘๓๙

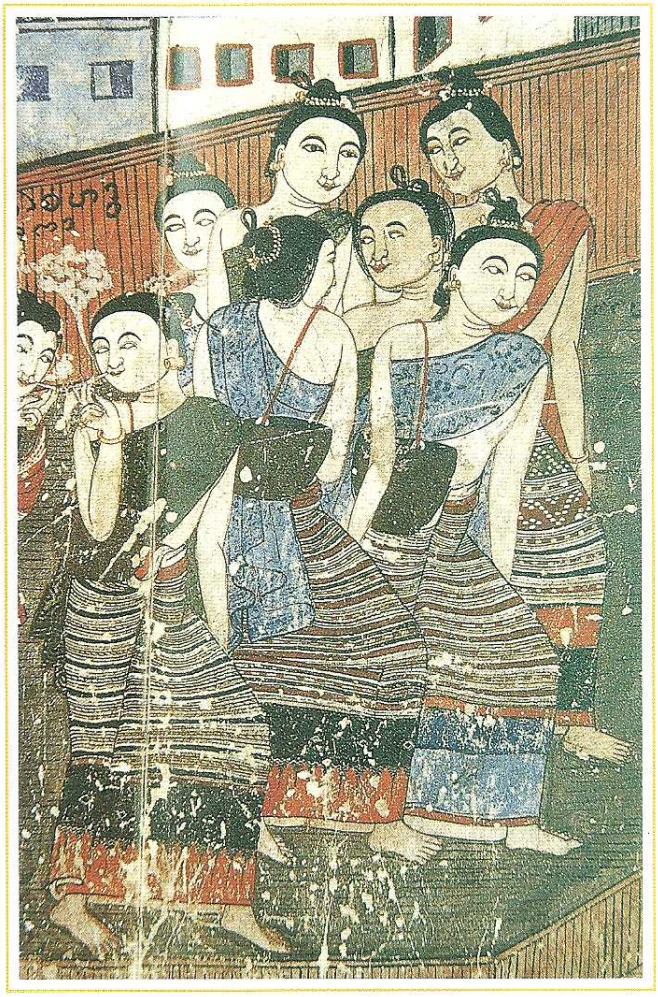
การศึกษาเรื่องผ้าของรัฐเชียงแสน มีผ้าใช้แล้วเช่นเดียวกับรัฐอื่นๆ ในยุคเดียวกัน หรือที่เจริญในระยะเวลาร่วมสมัยก่อน นอกเหนือจากการแต่งกายแล้วทราบว่า การทำบุญศาสนา มีการถวายจตุปัจจัยไทยธรรม สิ่งหนึ่งก็คือผ้า[๑]

---

[๑] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์,** ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปล พิมพ์ครั้งที่ ๔, พ.ศ. ๒๕๑๗, หน้า ๑๗.

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนาในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ใส่เสื้อกับหลองแดง หรือเสื้อปั๊ด นุ่งซิ่นป้องคาดก่าน หัวซิ่นต่อสีขาว-แดง

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนาในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยการใช้ผ้าแพรยกลายห่มเฉียงบ่า นุ่งซิ่นป้องคาดก่านต่อตีนจกและต่อตีนดำตีนแดง

ดังเช่นว่า พราหมณ์อติเวสะถวายจีวรห่ม[๑] แก่พระโพธิสัตว์ สำหรับผ้าที่มอบให้เป็นทานแก่ผู้ยากจนเดือดร้อนรวมทั้งถวายแด่พระสงฆ์ เท่าที่ทราบมี ผ้าแพร ผ้าสักหลาด ผ้าสีจันทน์ขาว ผ้าสีจันทน์แดง ผ้าสีดอกจำปา ผ้าธรรมดา[๒] ส่วนพวกชนชั้นสูงมีผ้ากัมพล[๓] ใช้พันเอว ในทางศาสนาผ้าที่ถูกนำมาใช้ทำเป็นเครื่องใช้เพื่อเป็นพุทธบูชาสำหรับพระพุทธเจ้ามี ผ้าปูบรรทม รัดประคด ผ้าผลัดอาบน้ำ ผ้าปูลาด ผ้ากรองน้ำ นอกเหนือไปจากไตรจีวร สำหรับประชาชนทั่วไปเราไม่ทราบว่าผ้าที่ใช้มีชนิดใดบ้าง ทราบแต่ว่าทหารแต่งกายด้วยผ้าสีเขียว[๔] และชาวเมืองที่เดือดร้อนรับแจกผ้านุ่งผ้าห่ม ผ้าเหล่านี้คงจะทอขึ้นเองภายในเมือง

---

[๑] จีวร คือ ผ้าอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มมีด้วยกัน ๓ อย่าง เรียกไตรจีวร ได้แก่ จีวร สบง และสังฆาฏิ แต่เดิมบางแห่งเรียกจีวรว่า จีวรห่ม และเรียก สังฆาฏิว่า จีวรพาด.

[๒] พระรัตนปัญญาเถระ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖, ๔๘, ๑๓๑, ๑๓๔.

[๓] **โคลงนิราศหริภุญไชย,** (พระนคร, รับพิมพ์, ๒๔๙๗) หน้า ๔๖.

[๔] ศิลปากร, กรม, **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย,** พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายชัช แดงดีเลิศ, (พระนคร, พิมเณศ, ๒๕๑๖) หน้า ๓๗.

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนา ในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยการใช้ผ้ามัดนมหรือเคียนอก นุ่งซิ่น ป้องคาดก่านต่อตีนจก

ส่วนผ้าแพรและผ้าสักหลาดคงซื้อจากจีนและอินเดีย สำหรับผ้าไหม แม้จะไม่กล่าวถึงแต่สันนิษฐานว่าคนในอาณาจักรเชียงแสนคงทอได้เองมานานแล้ว และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันดังศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระสิงห์วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ และที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวเหนือ โดยเฉพาะผ้านุ่งของผู้หญิงทุกชิ้น แสดงลวดลายของผ้าไหม ซึ่งยังมีใช้อยู่ทางภาคเหนือในปัจจุบัน หรือแม้แต่ภาพจิตรกรรมที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ และที่อุโบสถวัดบวกครกหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่วิหารพระเจ้าล้านทอง รอบศาลาการเปรียญ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ล้วนแสดงให้เห็นถึงลักษณะลวดลายผ้าไหมและผ้าซิ่น ที่ใช้สืบต่อกันเรื่อยมา นอกจากนี้ในตำนานเมืองเงินยางเชียงแสนหน้า ๒๓๖ ได้กล่าวว่า *"เมื่อขุนเจี๋ยง (เจียง) รับคำท้ารบของพระยาแมนตาตอกครอบฟ้าตาหยืดแล้ว เห็นว่าตนจะแพ้แน่แล้ว ก็เปลื้องเสื้อและผ้าพันพระเศียรใส่ผะอบทองคำ ใช้อำมาตย์คนหนึ่งเอากลับมาให้นางอัครมเหสี"* และจากตำนานพระธาตุแช่แห้งก็ว่า *"...เมื่อปี (พ.ศ.) ๒๓๖ พระโสณะเถระและพระอุตตระเถระได้นำเอาพระเกศามาบรรจุที่เขานี้ เจ้าผู้ครองนครแพร่ในเวลานั้นมีพระนามว่า เจ้าก้อมหรือสระอ้ายก้อม มีความ*

จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จังหวัดน่าน แสดงรูปแบบการแต่งกายของสตรีล้านนาในช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยการใช้ผ้าห่มเฉียงบ่า นุ่งซิ่นตีนจก และในการเดินทางไกลจะมีผ้าปกหัวไปด้วย

จิตรกรรมฝาผนังวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เขียนภาพริ้วกระบวนและวิถีชีวิตของคนล้านนา แสดงให้เห็นการแต่งกาย การนุ่งผ้า สวมเสื้อ ห่มสไบ และทรงผม รวมทั้งเครื่องประดับศีรษะแบบต่างๆ

เลื่อมใสมากจึงเปลื้องผ้าเอาผ้าแพร (ผ้าแฮคนพื้นเมืองก็เรียก) ซึ่งโพกศีรษะออกรองรับพระเกศา...” จากตำนานทั้งสองนี้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ในสมัยเชียงแสนหรือล้านนาได้นำผ้ามาตัดเย็บเป็นเสื้อสวมใส่ และนำผ้าแพรที่ทอจากไหมอย่างดีมาพันโพกศีรษะ ซึ่งในสมัยนั้นทั้งผู้ชายและผู้หญิงไว้ผมยาวมุ่นมวยและใช้ผ้าโพกประดับตามฐานะเอาไว้ด้วย

เครื่องประดับสมัยเชียงแสนหรือล้านนา

เครื่องประดับหรือถนิมพิมพาภรณ์ ของเชียงแสนหรือล้านนาทั้งของบุรุษและสตรี สามารถศึกษารูปแบบได้จากงานประติมากรรม ทั้งที่เป็นสำริด ปูนปั้น และไม้จำหลัก ตลอดทั้งจิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งได้พบโบราณวัตถุจากการขุดค้น และจากเอกสารโบราณทำให้ทราบว่า เครื่องประดับมีทั้งที่ทำด้วยทองคำ เงิน ประดับด้วยอัญมณี

ศิราภรณ์

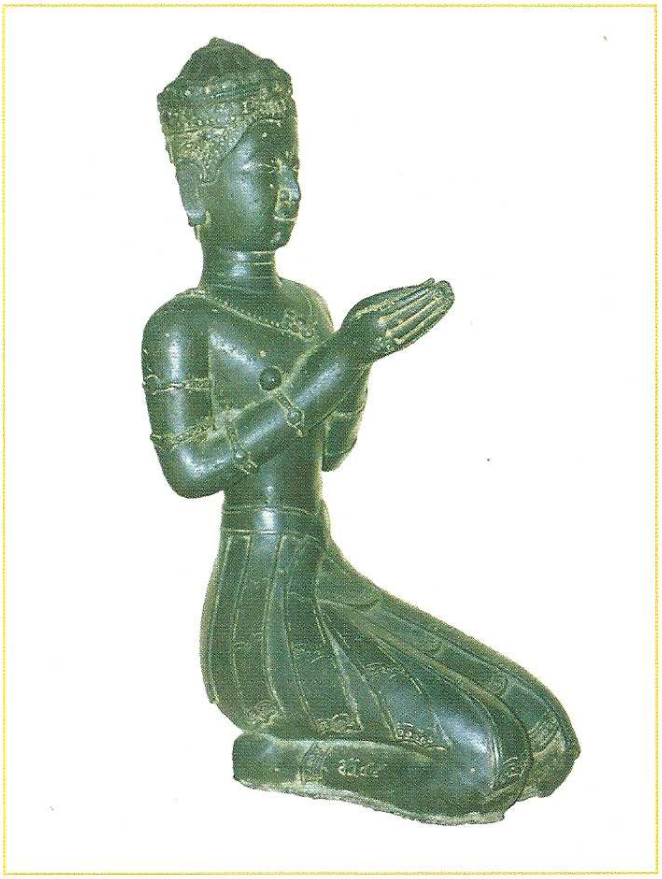
จะทำเป็นกะบังหน้าและเกี้ยวยอด ตรงกลางเหนือหน้าผากเป็นลายประจำยามขอบด้านนอก โดยประดับศีรษะคู่กับเกี้ยวยอดทรงกรวยสูงตามขอบเกี้ยวประดับด้วยลายดอกไม้

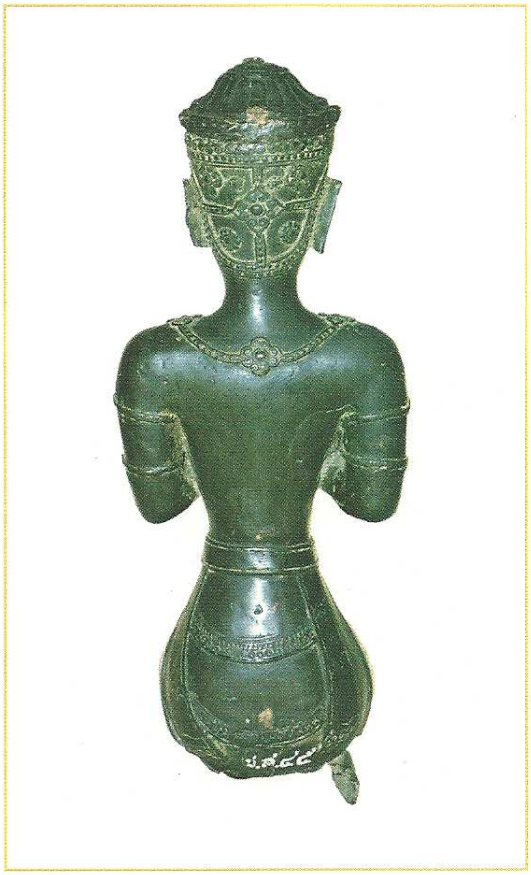

ประติมากรรมลอยตัวสำริดรูปบุรุษ ศิลปะเชียงแสน หรือล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ แสดงรูปแบบการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับของชนชั้นสูง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

กรองศอ

ทำเป็นแผ่นกว้างโค้งไปตามคอ ตรงกลางแผ่นกรองศอประดับด้วยลายดอกไม้ ขนาบด้วยแนวไข่มุก ดูคล้ายของสุโขทัย

ประติมากรรมลอยตัวสำริดรูปบุรุษ ศิลปะเชียงแสน หรือล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ แสดงรูปแบบการใช้เครื่องประดับต่างๆ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

พาหุรัด

มีขนาดกว้างตกแต่งแบบเรียบๆ ด้วยลายดอกไม้

กำไลข้อมือ

ก็นิยมเช่นเดียวกัน

ตุ้มหู

มักมีขนาดกว้างประดับด้วยลวดลายก้านขดหรือลายเมฆ

เครื่องประดับตัว

พบว่ามีการใช้สร้อยตัว สวมเฉวียงบ่าด้วย

แหวน

นิยมทำด้วยทองคำ สลักดุนลายและแบบเรียบเกลี้ยง ส่วนหัวแหวนนิยมใช้หินมีค่าหรือแก้วสีประดับ นอกจากนั้นยังมีแหวนโลหะสำริดรวมอยู่ด้วย

แหวนทองคำ พบที่วัดศรีโขง ตำบลฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แหวนทองคำประดับหินมีค่าและแก้วแบบต่างๆ พบจากการขุดแต่งโบราณสถานในเขตเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ผ้าในรัฐสุโขทัย

จากจดหมายเหตุจีน[๑] ทำให้ทราบว่า ราชอาณาจักรไทยนั้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย ไทยและจีนได้มีการติดต่อกันอย่างเป็นทางการ โดยมีการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีซึ่งกันและกัน ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หยวน พ.ศ. ๑๘๒๓-๑๙๑๑ (ค.ศ. ๑๒๘๐-๑๓๖๘) ว่าทั้งสองประเทศมีการ

---

[๑] ณัฏฐภัทร จันทวิช ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายและกรุงธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน ในศิลปากร ปีที่ ๒๔ เล่ม ๒, ๒๕๒๓ หน้า ๙-๓๓ และปีที่ ๒๔ เล่ม ๓ ๒๕๒๓ หน้า ๔๙-๗๒

ติดต่อกัน ๘ ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๕-๑๘๔๓ *(ค.ศ. ๑๒๘๐-๑๓๐๐)* โดยราชวงศ์หยวนได้มีการส่งทูตมาทำสัมพันธไมตรี และกษัตริย์ไทยทรงมีพระราชสาส์นพร้อมทั้งส่งทองแท่ง งาช้าง นกแก้วห้าสี ขนนกกินปลา นอแรด และอำพันไปถวายพระเจ้ากรุงจีน

ในสมัยราชวงศ์หมิงถึงต้นราชวงศ์ชิง ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๑๙๕ *(ค.ศ. ๑๓๖๘-๑๖๕๒)* ความสัมพันธ์การติดต่อระหว่างราชสำนักไทยและจีนมีจำนวน ๖๓ ครั้ง เมืองหลวงของราชอาณาจักรไทยในระยะนี้ตั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ยุคนี้ได้มีสัมพันธไมตรีสืบต่อมาจากสมัยราชวงศ์หยวน ตลอดจนมีการค้าขายระหว่างกันทั้งทางราชการและเอกชนอย่างเป็นไป

จากจดหมายเหตุจีนใน พ.ศ. ๒๓๑๗ *(ค.ศ. ๑๗๗๔)* อันเป็นปีที่ ๔๓ ของรัชกาลพระเจ้าเฉียนหลง ได้บันทึกรายละเอียดของการส่งทูตและรายการสิ่งของเครื่องราชบรรณาการจากไทยในระยะดังกล่าวไว้ด้วย จดหมายเหตุนี้ขุนเจนจีนอักษร *(สุดใจ)* ได้แปลไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ *(ค.ศ. ๑๙๑๑)* ว่าพระเจ้าหงอู่กษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ชิง ทรงส่งทูตมายังราชอาณาจักรไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๑๙๑๑ *(ค.ศ. ๑๓๖๘)* เมื่อทรงชักชวนให้กษัตริย์ไทยทรงส่งทูตไปจีน ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. ๑๙๑๔ *(ค.ศ. ๑๓๗๑)* ไทยก็ส่งทูตไปเป็นการตอบแทน โดยทรงมีพระราชสาส์นและพระราชทานเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้า

ภาพวาดทูตจากราชอาณาจักรไทย (เสียนหลอกวั้ว) ซึ่งพระเจ้าเฉียนหลงโปรดให้จิตรกรชื่อ เสียะ-สุย วาดขึ้น พร้อมทั้งเขียนประวัติเสียนหลอกวั้วไว้ข้างภาพด้วยภาษาจีนและภาษาแมนจู

กรุงจีนด้วยเป็นจำนวนมาก เช่น ช้าง นอแรด เต่าหกขา ของพื้นเมือง ของป่าต่างๆ ยุคนี้ตรงกับรัชกาลพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ส่วนทางพระเจ้าหงอู่ก็ได้พระราชทานผ้าไหมหลายม้วนมาถวายกษัตริย์ไทย นับแต่นั้นมาก็มีการแลกเปลี่ยนทูตกันและกันรวม ๖๑ ครั้ง จนถึง พ.ศ. ๒๑๙๕ *(ค.ศ. ๑๖๕๒)* ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ทางราชสำนักจีนได้ส่งผ้าไหมอย่างดีเป็นจำนวนมาก เสื้อตราปักไหม ตราประจำชาดพิเศษ *(ตราที่ใช้ประทับหนังสือราชการด้วยสีแดงที่ได้จากชาด)* ทำด้วยเงินกาไหล่ทองยอดเป็นรูปอูฐ ผ้าตาดปัก เครื่องหยก เครื่องถ้วยและของอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทางราชอาณาจักรไทยได้ส่งพระราชสาส์นจารึกบนแผ่นทอง แผนที่ของราชอาณาจักรสยาม ช้างพร้อมควาญช้าง เต่าหกขา หมีชะนีขาว นกแก้วห้าสี กรามช้าง งาช้าง นอแรด ผ้าฝ้าย ผ้าไหม พริกไทย ไม้กฤษณา ไม้ฝาง กระวาน อำพัน และพลอย ไปจีน

นอกจากนี้ยังมีบันทึกในสมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลพระเจ้าเฉียนหลง พ.ศ. ๒๒๗๙-๒๓๓๙ *(ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๗๙๖)* พระองค์ทรงโปรดให้เสียะ-สุย จิตรกร[๑] ประจำราชสำนักเขียนบันทึกภาพทูตนานาประเทศที่นำเครื่องราช-บรรณาการไปถวายไว้บนกระดาษขนาดใหญ่ พร้อมทั้งเขียนประวัติย่อๆ ของชาตินั้นๆ ไว้เหนือรูปภาพด้วยภาษาจีน และภาษามองโกล สำหรับไทยนั้นบันทึกไว้ว่า *"สยามตั้งอยู่บนบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแจ้นเฉิน ในสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังเรียกประเทศนี้ว่า* ***"ซื่อถู่กวั๋ว"*** *แปลว่าประเทศที่มีดินสีแดง ต่อมาซื่อถู่กวั๋ว ได้แบ่งออกเป็นสองรัฐ รัฐหนึ่งเรียกว่า* ***"หลัวฮู่"*** *อีกรัฐหนึ่งเรียกว่า* ***"ฉ้วน"*** *(หรือเสียนหรือสเยมในภาษาแต้จิ๋ว) ต่อมารัฐฉ้วนถูกรัฐหลัวฮู่เข้าตีและรวมกันได้ พระเจ้าหงอู่ในสมัยราชวงศ์หมิง จึงทรงเรียกประเทศใหม่ว่า* ***"ฉ้วนหลัว"*** *เพราะได้ส่งเครื่องบรรณาการถวายพระเจ้ากรุงจีน รัฐทั้งสองอ่อนน้อมเชื่อฟังจีนมาก*

ประเทศฉ้วนหลัวมีเนื้อที่ ๑,๐๐๐ ลี้ และประกอบด้วยรัฐต่างๆ (ต้าคู่ซื่อ) ๙ รัฐ เมืองใหญ่ๆ ๑๔ เมือง กับอีก ๗๒ จังหวัด

ตำแหน่งขุนนางมี ๙ ชั้น ๔ ชั้นแรกปกติจะสวมหมวกทองที่มียอดสูงและประดับด้วยอัญมณีต่างๆ ชั้นต่ำลงมาใช้ผ้าโพกศีรษะ จีนเรียกหลงต้วน ทำด้วยผ้าไหมหรือกำมะหยี่ ผ้าเหล่านี้ปักอย่างสวยงามและทอด้วยเส้นทอง หรือผ้าสั้นที่มีลายพิเศษด้านนอก สำหรับผู้ชายมีผ้าคาดเอวทำด้วยผ้าไหมปัก ถ้าผู้หญิงมีปิ่นทอง หรือปิ่นเงินปักผม ผ้าคลุมชั้นนอกมี ๕ สี ส่วนผ้าชั้นในมีสีสันสวยงามและทอผสมกับเส้นทอง (ผ้ายกดิ้นทอง) ผ้านุ่งยาวลงมากว่าตัวผู้นุ่ง ๒-๓ ชุ้น และผู้หญิงจะสวมรองเท้าหนังสีแดง

---

[๑] ณัฏฐภัทร จันทวิช, **เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย,** กรมศิลปากร ๒๕๒๙ หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

ภาพชายหญิงคู่นี้เป็นผู้ที่กษัตริย์ไทยส่งไปเป็นราชทูตไปเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงจีน และตอบข้อซักถามต่างๆ เกี่ยวกับสยาม พระเจ้ากรุงจีนทรงพระราชทานตำแหน่งพิเศษให้แก่บุคคลทั้งสองนี้กับเสื้อผ้า ผู้หญิงนั้นได้เป็นนางสนองพระโอษฐ์

สำหรับตัวหนังสือสยามนั้นเขียนเต็มไปทางขนาน และสองคนนี้จะเป็นผู้ตรวจเสนอเอกสารต่างๆ ก่อนที่จะส่งไปต่างประเทศ"

จากบันทึกนี้แสดงให้เห็นว่าจีนกับดินแดนทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะราชอาณาจักรไทยหรือสยาม ได้มีการติดต่อกันมานานตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุย พ.ศ. ๑๑๓๒-๑๑๖๑ *(ค.ศ. ๕๘๙-๖๑๘)* หรือก่อนหน้านั้นแล้ว

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาในด้านเอกสารจดหมายเหตุจีน จิวตากวน หรือโจวต้ากวานที่เกี่ยวกับอาณาจักรเจนละ ต้นกำเนิดของอาณาจักรกัมพูชา พ.ศ. ๑๘๓๙ ได้บันทึกเกี่ยวกับผ้าไว้อย่างน่าสนใจว่า

"ชาวพื้นเมือง (ขอม) ไม่ชอบเลี้ยงตัวไหมหรือปลูกหม่อน[๑] ผู้หญิงก็ไม่รู้จักการเย็บผ้า การตัดเสื้อหรือปะชุน เขารู้จักแต่เพียงการทอผ้าด้วยฝ้าย และไม่รู้จักการปั่นด้ายด้วยล้อหมุน สำหรับด้ายนั้นเขาก็ทำด้วยแกนซึ่งหมุนด้วยมือ พวกนี้ไม่รู้จักเครื่องทอผ้า และเขาก็มักผูกด้านหนึ่งของเส้นด้ายเข้ากับเข็มขัดของเขา และทอดด้วยมือมาจากอีกด้านหนึ่ง (เข้าใจว่าคงจะเป็นกี่เอว) สำหรับกระสวยเขาก็ใช้ชิ้นไม้ไผ่ เมื่อเร็วๆ นี้ ชาวสยามที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งลงในประเทศนี้ได้ทำการเลี้ยงตัวไหมและปลูกต้นหม่อน เมล็ดต้นหม่อนและตัวไหมต่างก็มาจากประเทศสยาม (ไทย) ทั้งสิ้น ผ้าที่ทำด้วยพันธุ์ไม้ชาวขอมก็ไม่รู้จัก แต่เขามีผ้าที่เรียกว่าโลมะ (lo-ma) ชาวไทยใช้ไหมทอเป็นผ้ายกดอกสีคล้ำ ซึ่งเขาใช้นุ่งห่ม หญิงไทยสามารถเย็บและปะชุนได้ และเมื่อผ้าซึ่งชาวขอมใช้ฉีกขาด เขาก็มาว่าจ้างให้ (ชาวไทย) ซ่อมแซม" จากข้อความนี้เป็นการแสดงว่าการทอผ้ามัดหมี่นั้นเป็นความรู้ของคนไทยที่ได้ไปสอนให้ชาวเขมรได้รู้จักทอตามแบบอย่าง

จากหลักฐานทางด้านโบราณคดีทั้งจากศิลาจารึก โบราณวัตถุ โบราณสถาน และเอกสารตำนานต่างๆ รวมทั้งวรรณคดี เช่น ไตรภูมิพระร่วงหรือไตรภูมิกถา พระนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพญาลิไท พ.ศ. ๑๘๘๘ และจดหมายของคนต่างชาติที่เดินทางมาในดินแดนสุโขทัยได้บันทึกเกี่ยวกับผ้าต่างๆ การแต่งกาย และเครื่องประดับหรือถนิมพิมพาภรณ์ของไทยไว้ ทำให้สามารถศึกษาถึงผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคนสมัยสุโขทัยได้บ้าง โดยเฉพาะจดหมายเหตุ[๒] ของราชทูตจีน หรือบันทึกของพวกพ่อค้า ได้บันทึกถึงผ้าที่นำมา

---

[๑] ณัฏฐภัทร จันทวิช, **ถนิมพิมพาภรณ์,** กรมศิลปากร ๒๕๓๕ หน้า ๘๖.

[๒] กรมศิลปากร **ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔,** ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ๒๕๑๐. หน้า

ตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ดังความว่า *"...เสี่ยงอี่ (ภูษาเฉียง) ยาวสามเชียะ ใช้แพรตั้งห้าสี เหียอี (ภูษาทรง) ทำด้วยด้ายห้าสี เอ๋ย, บ๋วย (ฉลองพระบาท, ถุงพระบาท) ทำด้วยแพรตั้งสีแดง...ใช้ผ้าขาวพันศีรษะ ใช้หมวกทำด้วยแพรตั้ง และทำด้วยด้ายกำมะหยี่ นุ่งห่มใช้ผ้าสองผืน... ผ้าห่มทำด้วยผ้าห้าสียกดอก ผ้านุ่งทำด้วยด้ายห้าสี แต่เอาไหมทองยกดอก..."*

จากบันทึกนี้และจากหลักฐานอื่นๆ ทราบได้ว่า สมัยสุโขทัย ผ้าที่มีค่าคือ ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ ผ้าจีวร ผ้ากาสาวพัสตร์ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าขาวแก้ว และรองลงมาคือ ผ้าที่ทอด้วยด้ายหรือฝ้าย มีการย้อมเป็นสีต่างๆ เรียกว่า ผ้าห้าสี คงได้แก่ สีดำ สีขาว สีแดง สีเขียวและสีเหลือง ครั้งนั้นเรียกว่า ผ้าเบญจรงค์[๑] อย่างไรก็ดีจากจารึกหลักที่ ๒ ด้านที่ ๑ ได้พบหลักฐานกล่าวถึงหมอนแพร ซึ่งเป็นหมอนที่ทำด้วยผ้าไหม *(ภาษาไทยอีสาน เรียก ผ้าไหมเนื้อนิ่มว่า ผ้าแพร)* และยังกล่าวถึงการตกแต่งอาคารด้วยผ้าสีต่างๆของเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามุนีว่า เมื่อพระองค์ทรงเลิกทำศึกได้เสด็จมาปฏิบัติธรรมในป่า *"...จึงสวะพันละเหย้าเรือน แต่งเรือนผ้าด้วยผ้าแดง ผ้าเหลือง ผ้าดำ ผ้าเขียว ผ้าขาว..."* นอกจากนี้มีสิ่งที่ทำด้วยผ้าปรากฏในจารึกด้วย เช่น เศวตฉัตร ผ้าเช็ดหน้า มีจดหมายเหตุจีนหลายฉบับที่บันทึกตรงกันว่า คนไทยทอผ้าได้ดี ซึ่งคนจีนในสมัยนั้นเรียกรัฐสุโขทัยว่า **"เสียน"** ดังบันทึกของโจวต้ากวาน พ.ศ. ๑๘๓๙ ตอนหนึ่งว่า *"ชาวเสียนใช้ผ้าไหมและทอผ้าแพรบางๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงเสียนนั้นเย็บชุนเป็น..."*

จากศิลาจารึกหลักที่ ๔ ทำให้ทราบว่าเมื่อคราวที่กรุงสุโขทัยรับรองพระมหาเถรจากนครพัน มาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง พ.ศ. ๑๙๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงมีรับสั่งให้ใช้ผ้าเบญจรงค์ปูลาดพื้น ดังความว่า *"...แล้วเสด็จให้ปูลาดซึ่งผ้าเบญจรงค์ไม่ให้พระบาทลงยังพื้นธรณีทุกแห่ง..."* การใช้ผ้าหรือพรมปูลาดพื้นต้อนรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระสงฆ์ชั้นพระราชาคณะผู้ใหญ่ในการเสด็จพระราชดำเนินนั้น เป็นประเพณีของไทยมาช้านาน ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง สมัยที่ยังไม่มีพรม หรือยังไม่นิยมกัน ก็เอาผ้าสีต่างๆ มาปูลาดบนทางที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนิน หรือพระราชาคณะจะเดินผ่าน ซึ่งจะเห็นว่าไทยเรายังถือปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ จากหนังสือไตรภูมิ-พระร่วง[๒] ทำให้เราทราบชื่อผ้าอีกหลายชนิด เช่น ผ้าสุกุลพัสตร์ ผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี เป็นต้น ดังความว่า *"...พญาองค์นั้นจึงเอาผ้าอันขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอังสาทั้งสอง สองกราบไหว้ด้วยผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี มีลางพวกห่มผ้าชมพู ผ้าหนัง ผ้ากรอบ..."*

---

[๑] กรมศิลปากร **จารึกในประเทศไทย,** อ้างแล้ว หน้า ๓, ๑๑๓

[๒] กรมศิลปากร **ไตรภูมิพระร่วง,** อ้างแล้ว หน้า ๗๑-๗๒.

อย่างไรก็ดี ถึงคนไทยเราจะทอผ้าได้เอง และปรากฏว่าวัฒนธรรมการทอผ้าของสุโขทัยได้เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังความกล่าวว่า *"...หน้าแล้ง ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก..."* ที่ชาวสุโขทัยมักพูดกันเสมอๆ นอกจากนี้ชาวสุโขทัยอาจจะซื้อขายแลกเปลี่ยนผ้าไหมกับจีนแล้ว เวลาที่ไทยส่งทูตไปเฝ้าพระจักรพรรดิจีน หรือพระจักรพรรดิจีนส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรี ก็มักจะส่งเครื่องราชบรรณาการตอบแทน ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้จะมีผ้าร่วมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นผ้าแพร และจะส่งมาเป็นร้อยๆ ม้วน แพรนี้มีหลายชนิด แต่ที่เป็นเครื่องราชบรรณาการมักเป็นแพรหมังตี้ เข้าใจว่าเป็นแพรยกดอกชนิดดีที่สุดในสมัยนั้น

นอกจากนี้มีการนำผ้ามาตกแต่งบ้านเรือน ทำหมอนนั่ง หมอนนอน ฟูก ธงทิว สัปทน ม่าน ฯลฯ ในการทำบุญจะมีผ้าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งโดยถวายเป็นจีวรบ้าง ผ้าสบงบ้าง ผ้าเช็ดหน้าบ้าง ถวายเป็นกองก็มี เป็นผืนๆ ก็มี และที่น่าสนใจคือจากจารึกหลักที่ ๑๔[๑] กล่าวถึงการถวายผ้าเบงจตีแก่พระสงฆ์ใช้เป็นอาสนะ ผ้าเบงจตีนี้เป็นผ้าลายจากอินเดียชนิดหนึ่ง นอกจากนี้มีการถวายผ้าแพรสำหรับสอดกากะเยีย เพื่อใช้เป็นที่ตั้งรองพระธรรมคัมภีร์ใบลานในเวลาอ่านหนังสือต่างโต๊ะเล็กในปัจจุบัน หรือนำมาทำผ้าสมุดชายปัก สำหรับรองพระคัมภีร์เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น

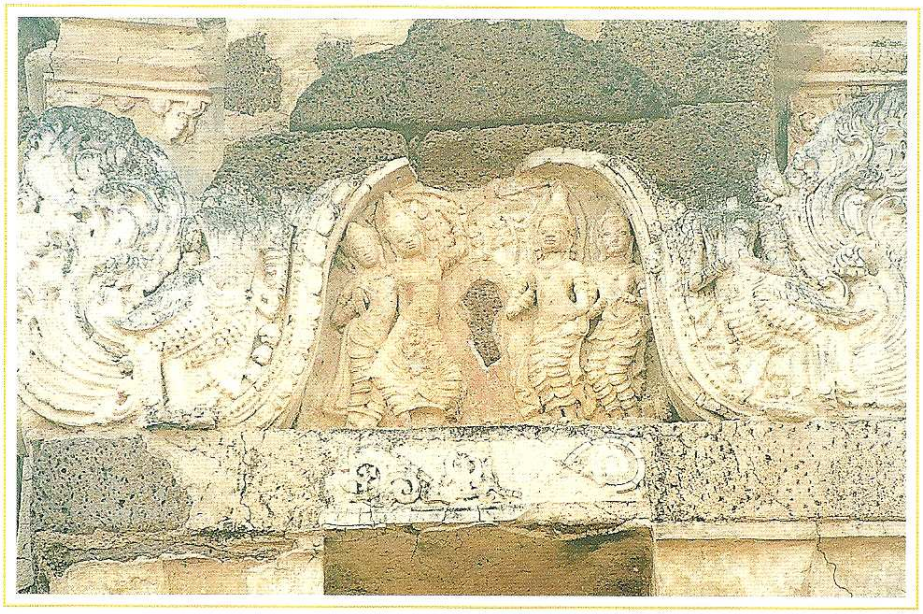
วัฒนธรรมในด้านการแต่งกาย

การแต่งกายเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงความเจริญของชนแต่ละชาติ อาณาจักรสุโขทัยมีความรุ่งเรือง ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว ดังนั้นผู้คนก็ย่อมมีการนุ่งห่ม ตกแต่งร่างกายด้วยผ้าแพรพรรณงดงาม มีวัฒนธรรมการแต่งกายเป็นของตนเอง

การแต่งกายของคนสมัยสุโขทัยนั้น สามารถศึกษาได้จากศิลาจารึก และศิลปโบราณวัตถุ เช่น ตุ๊กตาสังคโลก ประติมากรรม ภาพปูนปั้นที่ประดับอยู่ตามโบราณสถาน ภาพลายเส้นทั้งที่ปรากฏอยู่บนรอยพระพุทธบาทกับบนแผ่นศิลาเล่าเรื่องชาดกต่างๆ ซึ่งพบที่วัดศรีชุม ทั้งยังอาจศึกษาได้จากเอกสารหรือจดหมายเหตุของประเทศข้างเคียง และของชาวต่างชาติที่เดินทางมาในระยะเวลาดังกล่าวที่ได้บันทึกกล่าวถึงไว้ในสมัยนั้นได้อีกด้วย และการแต่งกายนี้สามารถศึกษาถึงรายละเอียดได้ ตั้งแต่ทรงผม ผ้านุ่ง เสื้อ ผ้าห่ม เครื่องประดับ และเครื่องหอม

---

[๑] กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย,** อ้างแล้ว.

รูปปูนปั้นจากวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เป็นภาพพระพุทธประวัติตอนพระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ แสดงการแต่งกายของสตรีชั้นสูงสมัยสุโขทัย

ประติมากรรมหินสลักรูปสตรีนุ่งผ้ายาวป้ายหน้า สวมเสื้อแขนยาวไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ด้านหลัง สวมตุ้มหูรูปตุ้มขนาดใหญ่ ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

รูปปูนปั้นจำลองจากรูปปูนปั้นนูนสูง วัดตระพังทองหลาง สุโขทัย ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ มีพระอินทร์ พระพรหม โดยเสด็จมาด้วยเครื่องทรงของพระอินทร์และพระพรหม แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการแต่งกายของชนชั้นสูงในสมัยนั้น จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

การแต่งกายของผู้หญิง : ทรงผม

จากการศึกษารูปแบบ งานประติมากรรมของสมัยสุโขทัยพบว่า ผู้หญิงสมัยสุโขทัยทำทรงผมหลายแบบ คือไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวยอยู่กลางศีรษะ มีพวงดอกไม้หรือพวงมาลัยสวมรอบมวย แบบหนึ่ง หรือไว้ผมแสกกลางรวบผมไว้ท้ายทอย มีเกี้ยวหรือห่วงกลมคล้องตรงที่รวบ แบบหนึ่ง หรือเกล้าเป็นมวยไว้กลางหลังศีรษะเหนือท้ายทอยขึ้นมา ถ้าเป็นสตรีสูงศักดิ์อาจประดับศีรษะด้วยลอมพอก กรอบพักตร์หรือมงกุฎ และการไว้ผมนี้จากหนังสือไตรภูมิ-พระร่วงตอนมนุษยภูมิ[๑] ว่าด้วยความงามของสตรีชาวอุตรกุรุทวีป[๒] ก็กล่าวว่าไว้ผมยาวด้วย จากข้อความว่า *"...ผมเขานั้นดำงามดังปีกแมลงภู่ เมื่อประจงมาถึงริมบ่าเบื้องต่ำ และมีปลายผมเขานั้นงอนเบื้องบนทุกเส้น..."*และจากหนังสือเรื่องนางนพมาศ ว่า *"...บางคนงามชะอ้อนงอนจริตกริยาขวยเขิน เกล้ามวยวาดวงพักตร์ดำดังปีกแมลงภู่..."*จึงเป็นอันว่าผู้หญิงสุโขทัยไว้ผมยาวประบ่าด้วยเช่นกัน ส่วนที่ไว้ผมยาวเกล้ามวยแล้วนิยมตกแต่งด้วยช้องผม และเสียบแซมด้วยช่อดอกไม้ที่เรียกว่า ผกามาศผกาเกสร

ภาพลายเส้นจากวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย แสดงการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับของชนชั้นสูง

---

[๑] กรมศิลปากร, **ไตรภูมิพระร่วง**, อ้างแล้ว หน้า ๖๓.

[๒] กรมศิลปากร, **ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์**, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ๒๕๑๐, หน้า ๙๑.

ภาพลายเส้นจากวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย แสดงการแต่งกายของบุรุษสามัญชน สมัยสุโขทัย

ภาพลายเส้นจากวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย แสดงการแต่งกายและการไว้ทรงผม รวมทั้งการใช้เครื่องประดับของชนชั้นสูง สมัยสุโขทัย

เครื่องนุ่งห่ม

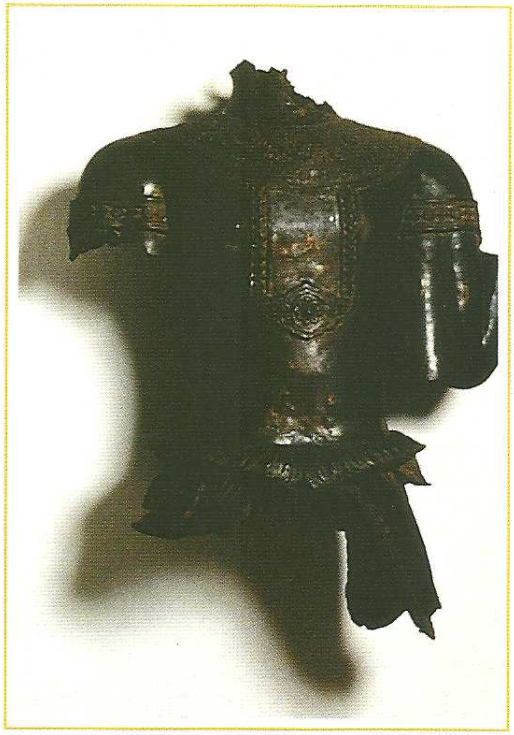

ประติมากรรมรูปพระอุมาสำริด แสดงลักษณะมงกุฎสตรีเป็นมงกุฎยอด ด้านหลังมีช่องสำหรับสอดมุ่นมวยผมออกมา ประดับกรองศอ กุณฑล พาหุรัดและกำไลข้อพระกร ทรงผ้านุ่งยาวกรอมข้อพระบาท คาดปั้นเหน่งทับขอบผ้าทรง ที่ปั้นเหน่งจะมีพวงอุบะห้อยประดับเป็นระยะๆ สันนิษฐานว่าเวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะเชิญฉลองพระองค์จริงมาสวมทับ คล้ายกับที่ปฏิบัติในประเทศอินเดีย จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของผู้หญิงสมัยสุโขทัย พบว่านุ่งผ้าซิ่นหรือผ้าถุงยาวกรอมถึงข้อเท้า ผ้านุ่งทอจากทั้งฝ้ายไหม มีลวดลายดอกสีต่างๆ เช่น ดำ แดง ขาว เหลือง และเขียว ผ้าที่ใช้มีหลายชนิด เป็นต้นว่า สุพรรณพัสตร์ ลิขิต-พัสตร์ จินะกะพัสตร์ ตะเลงพัสตร์ เทวครี ผ้ารัตครี และเจตครี ซึ่งไม่อาจทราบได้ว่าลักษณะของผ้าแต่ละชนิดนั้นเป็นแบบใด แต่น่าจะเป็นผ้าที่ทอเอง และย้อมสีต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ และมีบางชนิดที่นำมาจากต่างประเทศ เช่นจากอินเดีย และจีน การนุ่งผ้าซิ่นนั้นจะเห็นว่าตรงเอวหรือต่ำจากเอวลงมาเล็กน้อย ประดับด้วยผ้ามีรอยจีบคลุมห้อยปล่อยชายลงมาสองชาย ปิดทับหัวเข็มขัดที่สวยงามไว้ สำหรับสตรีที่สูงศักดิ์เข็มขัดนี้มักนิยมทำเป็นลายประจำยามมีพวงอุบะห้อยเป็นแนว แต่ถ้าเป็นสามัญชนมีทั้งใช้เข็มขัด และใช้ชายผ้า ตรงเอวผูกมัดกันเอง เป็นแบบเหน็บชายพก สตรีสามัญที่แต่งงานแล้วมักไม่สวมเสื้อแต่มีผ้าพันรัดอก สตรีชั้นสูงและสตรีที่ยังไม่แต่งงานจะสวมเสื้อรัดรูป แขนทรงกระบอกและห่มผ้าสะไบ เมื่อไปงานบุญหรืองานพิธี หลักฐานการใช้เสื้อนี้มีปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วงว่าด้วยปัญจมกัณฑ์ มนุสสภูมิ ตอนแผ่นดินอุตรกุรุทวีป มีคำว่า *"...เสื้อ สอย สนิมพิมพาภรณ์ ผ้าผ่อนท่อนแพรพรรณ..."* นอกจากนี้ ยังทราบว่ามีการแต่งตัวหลายแบบด้วยเหมือนกันจากหนังสือนางนพมาศ ในพิธีฑานย์เทาะห์ กล่าวว่า *"...พวกนางพระสนมกำนัล นางระบำ แต่งตัวใส่เสื้ออย่างเทศอย่างมลายู ออกชักระแทะ..."*

ส่วนองค์ของประติมากรรมรูปเทวสตรี พบที่เทวสถาน จังหวัดกำแพงเพชร สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๒๑ แสดงการแต่งกายที่มีการชักชายผ้านุ่งออกมาด้านข้าง และที่ชายผ้านั้นมีลวดลายประกอบด้วย คาดปั้นเหน่งขนาดใหญ่ สวมกรองศอและพาหุรัด จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

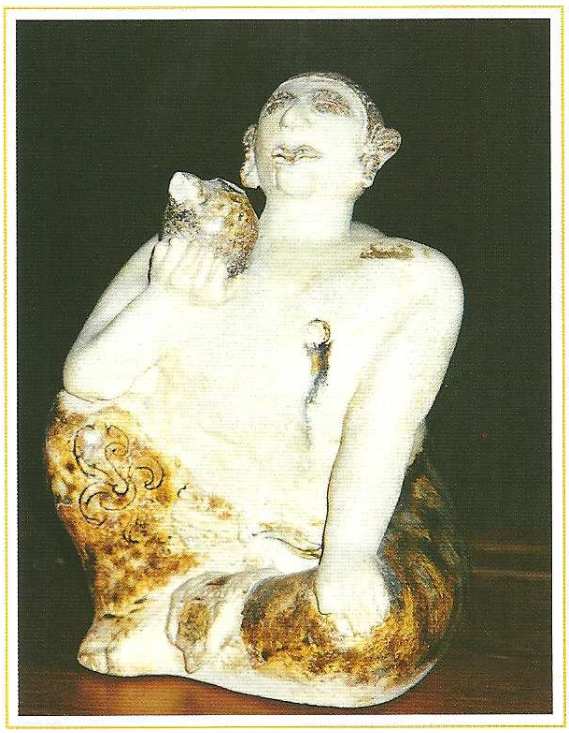
ประติมากรรมสังคโลก รูปสตรีชั้นสูง นุ่งผ้านุ่งยาวกรอมข้อเท้า ด้านหน้าจีบคล้ายผ้าจีบหน้านาง คาดปั้นเหน่ง ดึงชายผ้ายาวลงมาทับหัวปั้นเหน่ง สวมเสื้อแขนยาว สังวาล มงกุฎ กุณฑล พาหุรัด และกำไลข้อพระกร จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

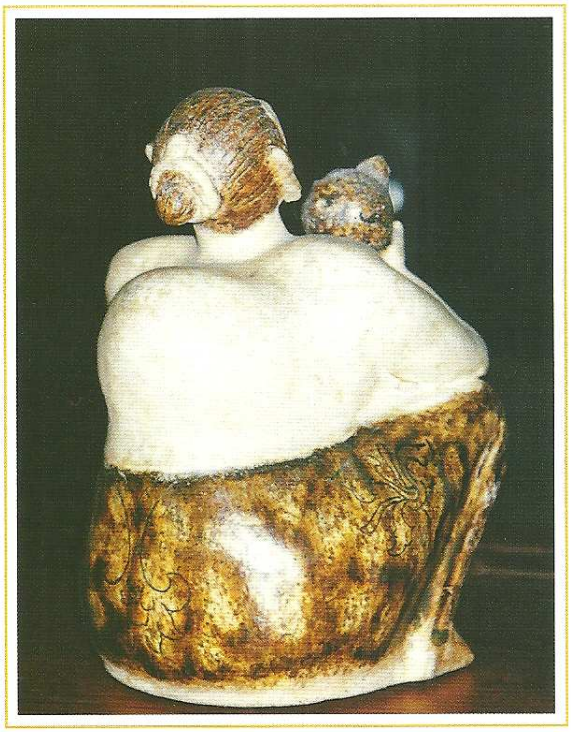
การแต่งกายของบุรุษ

ทรงผม ผู้ชายสมัยสุโขทัย ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย จะไว้ผมยาวมุ่นมวยไว้กลางศีรษะ มีปิ่นปักหรือใช้ผ้าพันหรือโพก หรือประดับศีรษะด้วยมงกุฎ ที่มียอดแหลมหรือกรอบพักตร์ หรือทำผมแสกกลางรวบผมไว้ตรงท้ายทอย มีห่วงหรือเกี้ยวคล้อง ที่น่าสนใจคือ จากหนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระเกศาของพระจักรพรรดิว่า *"...แล้วจึงเกล้าผมเป็นห้าเกล้า อันทั้งห้าอันนั้นและไว้ปลายผมนั้น ห้อยลงไปข้างหลังทุกอัน..."*

สำหรับผู้ชายสามัญชนทรงผมมักไว้ผมยาว แสกรวบไว้ที่ท้ายทอย มีห่วงกลมๆ คล้องตรงที่รวบ หรือไม่ก็ไว้ผมสั้น หรือเกล้าผมเป็นมวยเหนือศีรษะ มีผ้าโพก สำหรับพราหมณ์ หรือนักบวชปกติจะเกล้ามวย ถ้าเป็นเชื้อสายตระกูลพราหมณ์จะมีดอกไม้ทอง สนอบเกล้า จุฑาทอง ประวิตรทอง ธุรำทองเพิ่มขึ้น และเมื่อจะทำพิธีอันเป็นมงคลจะแต่งผมด้วยการใช้ใบชุมแสง แซมช้องผมทัดใบพฤกษ์เวฬุ หากประกอบพิธีพรุณศาสตร์จะสยายมวยผมเพื่ออ่านโองการ ถ้าเป็นทหารจะสวมหมวกทรงกลม ด้านหลังหมวกมีชายผ้าจากตัวหมวกห้อยยาวลงไปถึงต้นคอ ซึ่งเรียกว่า หมวกทรงประพาส มีหมวกอีกแบบหนึ่งคือ หมวกชีโบ ที่มีรูปคล้ายฝาชี เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **"กุบ"**

ส่วนเด็กนั้นสามารถศึกษาจากตุ๊กตาสังคโลก พบว่ามีการไว้ผมจุกมีปิ่นปักหรือผ้าพัน เด็กเล็กๆ โดยทั่วไปคงไม่สวมอะไรเลยแต่ในงานประเพณีหรือฤดูหนาวจะนุ่งห่มคล้ายผู้ใหญ่ แต่เด็กโตมีการแต่งกาย เด็กชายก็คงจะนุ่งโจงกระเบนหรือกางเกง

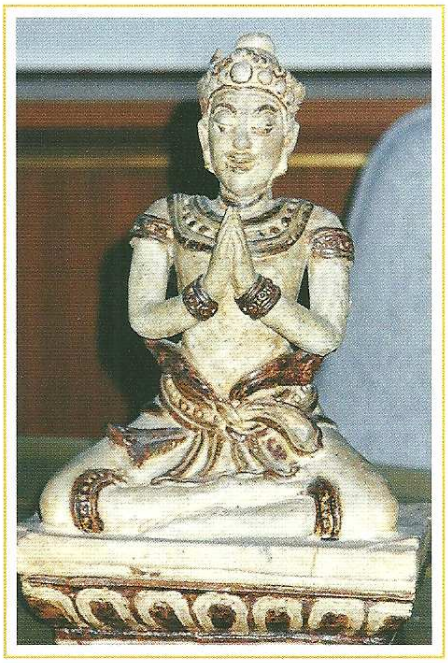

ประติมากรรมลังคโลกรูปสตรีหลังค่อมถือคนทีน้ำ ไว้ผมยาวรวบตึงไปด้านหลัง เกล้าเป็นมุ่นมวยต่ำเหนือท้ายทอย นุ่งผ้านุ่งที่มีลวดลายยาวกรอมข้อเท้า

ประติมากรรมสังคโลกรูปสตรีถือพัดและอุ้มเด็ก ไว้ผมยาวรวบตึงไปด้านหลังและเกล้าเป็นมุ่นมวยต่ำเหนือท้ายทอย
จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

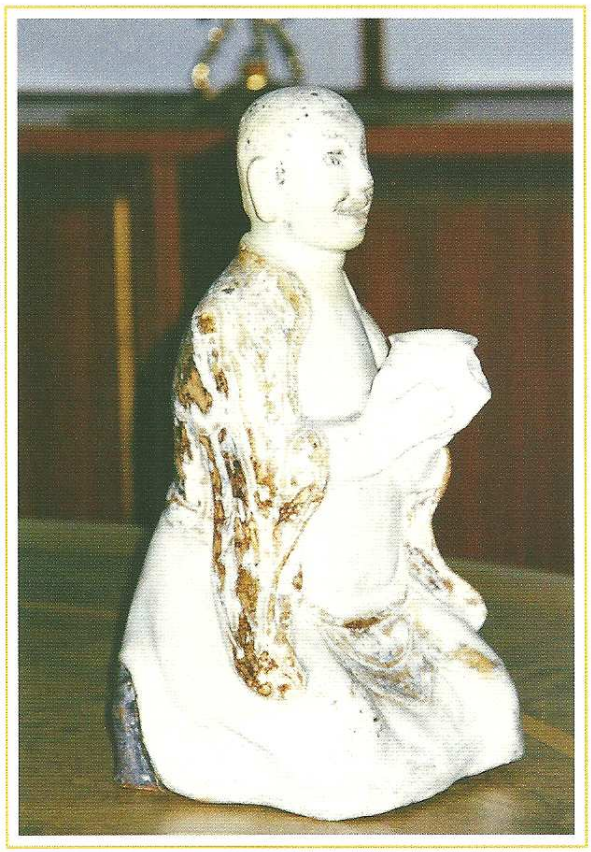

ประติมากรรมสังคโลกรูปบุรุษนั่งขัดสมาธิราบพนมมือ ไว้ผมยาวมุ่นเป็นมวยแล้วสวมมงกุฎครอบ สวมเสื้อคอตั้งแขนยาว นุ่งกางเกงหรือสนับเพลาคาดผ้าคาดเอว ผูกเป็นปมไว้ด้านหน้า ดึงชายผ้าและชายพกขึ้นเผยให้เห็นเข็มขัดตรงขอบบน ส่วนด้านหลังเห็นลายผ้านุ่ง ประดับกายด้วยกรองศอ พาหุรัดและกำไลข้อมือที่เป็นแถบกว้าง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกรูปบุรุษ ไว้ผมยาวรวบเกล้าขึ้นเป็นมุ่นมวยเหนือศีรษะ นุ่งผ้านุ่งยาวกรอมข้อเท้าและมีผ้าคาดเอวหรือเข็มขัดเป็นแถบกว้าง ปล่อยชายผ้าจีบด้านหน้า สวมเสื้อแขนยาว และสวมเสื้อครุยแขนกว้างและยาวคลุมทับอีกชั้นหนึ่ง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกรูปบุรุษนั่งคุกเข่า มือทั้งสองข้างถือหม้อน้ำ ไว้ผมสั้นมาก สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นนักบวช นุ่งผ้านุ่งยาวกรอมเท้า มีผ้าคาดเอว สวมเสื้อแขนยาวที่มีแขนกว้างมากและไม่ขัดดุม จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกรูปช้างพระคชาธาร มีแม่ทัพนั่งบนสัปคับ ด้านหลังมีควาญท้ายช้าง มีขาช้างทั้งสี่ มีทหารจตุรงคเสนาถือปืนสั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นปืนบลันเดอ-บรัส จากลักษณะจะเห็นว่าแม่ทัพโพกผ้าส่วนทหารและควาญตัดผมสั้น นุ่งผ้าโจงกระเบนสั้น ผูกผ้าคาดเอว สวมเสื้อ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลก รูปทหารพลดาบโล่ สมัยสุโขทัย สวมเสื้อผ่าอกคอตั้ง นุ่งผ้าสั้นคล้ายกางเกง ผูกผ้าคาดเอว ดึงชายผ้ายาวไว้ด้านหน้า สวมหมวกคล้ายหมวกทรงประพาส มือขวาถือดาบ มือซ้ายถือโล่ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกตะเกียงรูปช้างยืนใช้งวงชูดอกบัว มีตะเกียงอยู่กลางช้าง และมีควาญอยู่ท้ายช้าง ควาญช้างไว้ผมสั้น ไม่ใส่เสื้อและนุ่งผ้านุ่งสั้นคล้ายหยักรั้ง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ชิ้นส่วนของประติมากรรมสังคโลก รูปช้างพระคชาธาร ควาญท้ายช้างและจตุรงคเสนา โดยท้ายช้างนุ่งผ้าตาตารางสั้นแบบนุ่งหยักรั้ง ส่วนจตุรงคเสนายืนพนมมืออยู่ข้างช้าง นุ่งผ้านุ่งยาว มีผ้าคาดเอวห้อยเป็นชายพกไว้ด้านหน้า ไว้ผมยาวรวบตึงไปด้านหลัง มุ่นเป็นมวยไว้เหนือท้ายทอย สวมตุ้มหู ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เด็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ชิ้นส่วนของประติมากรรมสังคโลก แสดงการแต่งกายของบุรุษสมัยสุโขทัย นุ่งผ้านุ่งยาวทิ้งชายไว้ด้านหน้าตรงกลาง และมีผ้าคาดเอวซ้อนกันสองผืนทิ้งชายไว้ด้านหน้าทั้งสองผืน จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เด็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

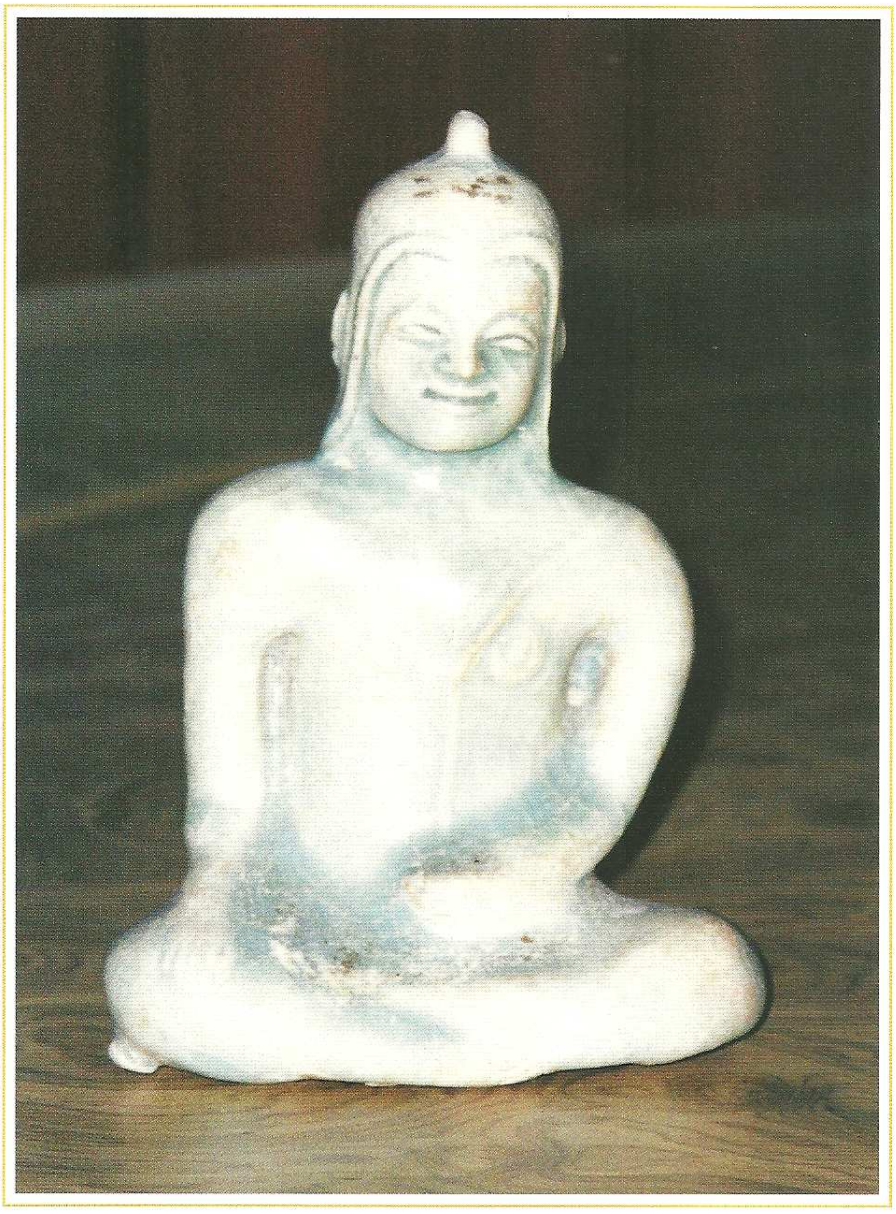

ประติมากรรมสังคโลกรูปบุรุษ สันนิษฐานว่าไว้ผมยาวเกล้ารวบขึ้นไว้เป็นมวยเหนือศีรษะ สวมหมวกหรือกุบ สวมเสื้อคอกลมไว้ข้างใน นุ่งผ้าโจงกระเบนสั้นทับชายเสื้อตัวใน คาดผ้าคาดเอวผูกทับขอบผ้าโจงกระเบนแล้วขมวดเป็นปมไว้ด้านหน้า สวมเสื้อคลุมเสื้อกั๊กผ่าอกแขนยาวทับไว้ด้านนอก มือขวาถือพัด มือซ้ายถือคนที จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

จานสังคโลก เขียนลายคนกำลังต่อสู้กัน ทั้งสองต่างตัดผมสั้น สวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าโจงกระเบนหรือกางเกงสั้น มีผ้าคาดเอวปล่อยชายยาว สวมรองเท้า มือถือมีดสั้น จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

เครื่องนุ่งห่ม ผู้ชายสุโขทัยสวมเสื้อและมีผ้าคล้องไหล่ เสื้อเป็นเสื้อแขนยาวผ่าอก ดังความในไตรภูมิพระร่วงว่า *"...พญาองค์นั้น จึงเอาผ้าอันขาวอันเนื้อละเอียด อันชื่อว่า สุกุลพัสตร์ มาห่มและพาดเหนือจะงอยบ่า แล้วจึงสมาทานเอาศีล ๘..."* และความว่า *"...พญาองค์นั้นจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอังสาทั้งสอง สองกราบไหว้ด้วยผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี มีลางพวกห่มผ้าชมพู ผ้าหนัง ผ้ากรอบ..."* ชื่อผ้าที่เอ่ยมานี้ ปัจจุบันไม่ทราบว่าเป็นผ้าชนิดใด แต่เป็นเครื่องแสดงว่า ผู้ชายชั้นสูงมีผ้าพาดไหล่ ส่วนผ้าโพกศีรษะนั้นก็มีกล่าวไว้ว่า ผ้าทรงและผ้าโพกก่อนจะใส่มักนิยมอบด้วยของหอม เช่น อบด้วยอายธูป ผ้าโพกนี้คงเป็นผ้าโพกศีรษะนั่นเอง ส่วนเสื้อก็เป็นเสื้อแขนสั้นคอสี่เหลี่ยม เรียกว่าเสื้อยันต์หรือไม่ก็เป็นเสื้อชนิดสวมหัว เข้าใจว่าพวกทหารก็มีเครื่องแต่งกายแบ่งหมู่เหล่าด้วยเหมือนกัน โดยใส่เสื้อและหมวกสีต่างๆ

ประติมากรรมสังคโลก รูปบุรุษนั่งขัดสมาธิราบ สวมหมวกคล้ายหมวกทรงประพาส สวมเสื้อ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

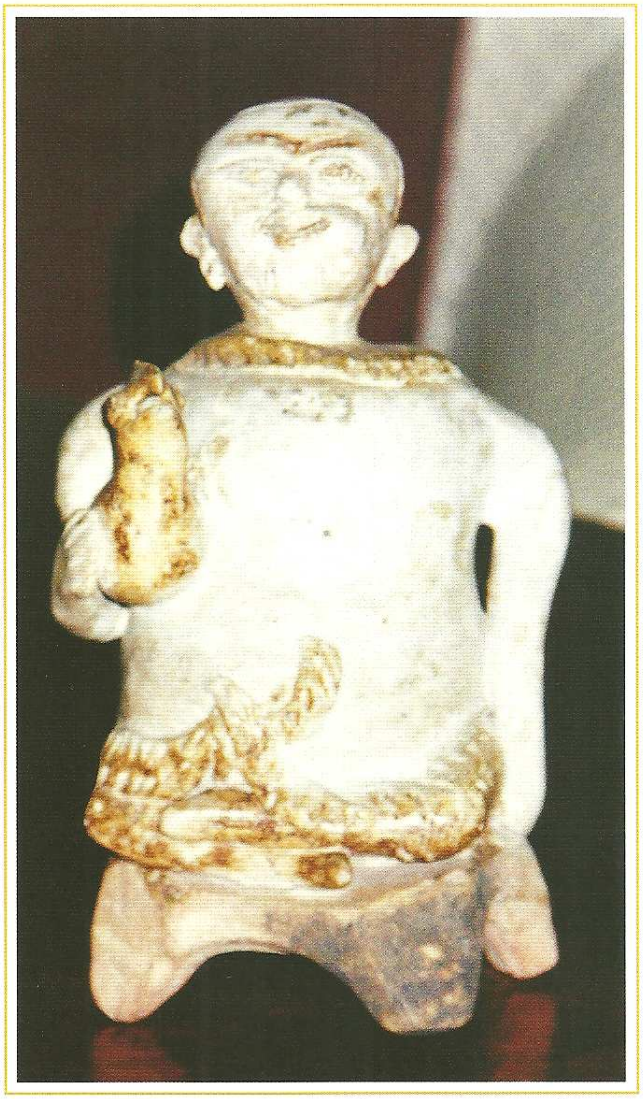
แผ่นประดับอาคารคล้ายลูกกรงสังคโลก เขียนเป็นภาพลายเส้นรูปเทวดายืนพนมมือ แสดงการแต่งกายโดยนุ่งผ้านุ่งสั้นคล้ายโจงกระเบนเหนือเข่า มีผ้าคาดเอวทิ้งชายยาวลงมาด้านหน้าสองชาย ส่วนชายผ้านุ่งตอนบนดึงตลบลงมาด้านหน้า จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

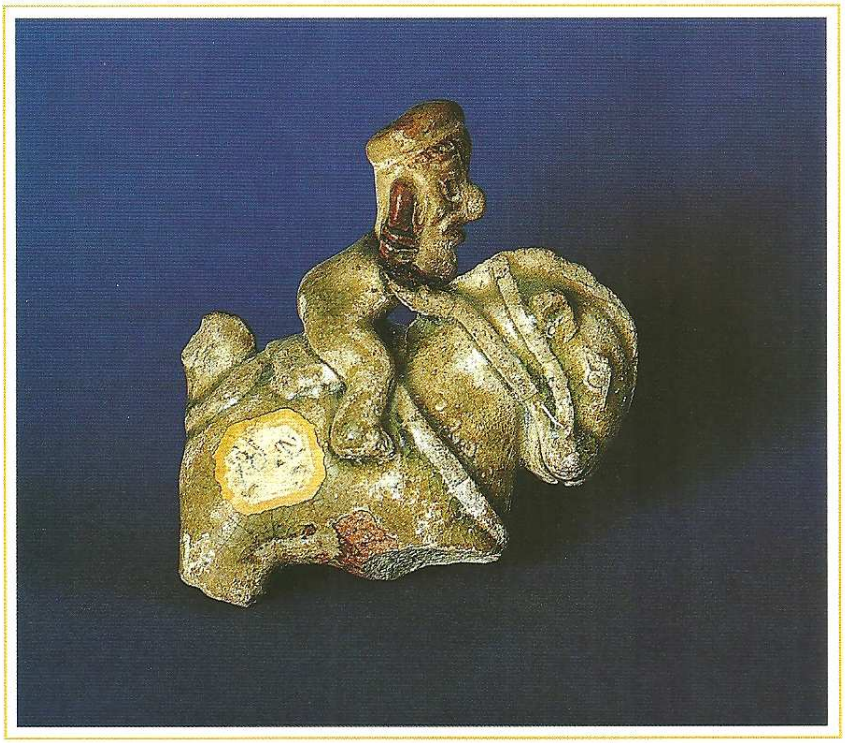

ประติมากรรมสังคโลกคนทีน้ำ ทำเป็นรูปคนค่อมไว้ผมยาวเกล้ารวบขึ้นเป็นมวยเหนือศีรษะ สวมเสื้อ มีผ้าพาดคล้องคอ ปล่อยชายผ้าไว้ด้านหลัง นุ่งผ้าชิ้นยาว มีผ้าคาดเอว จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

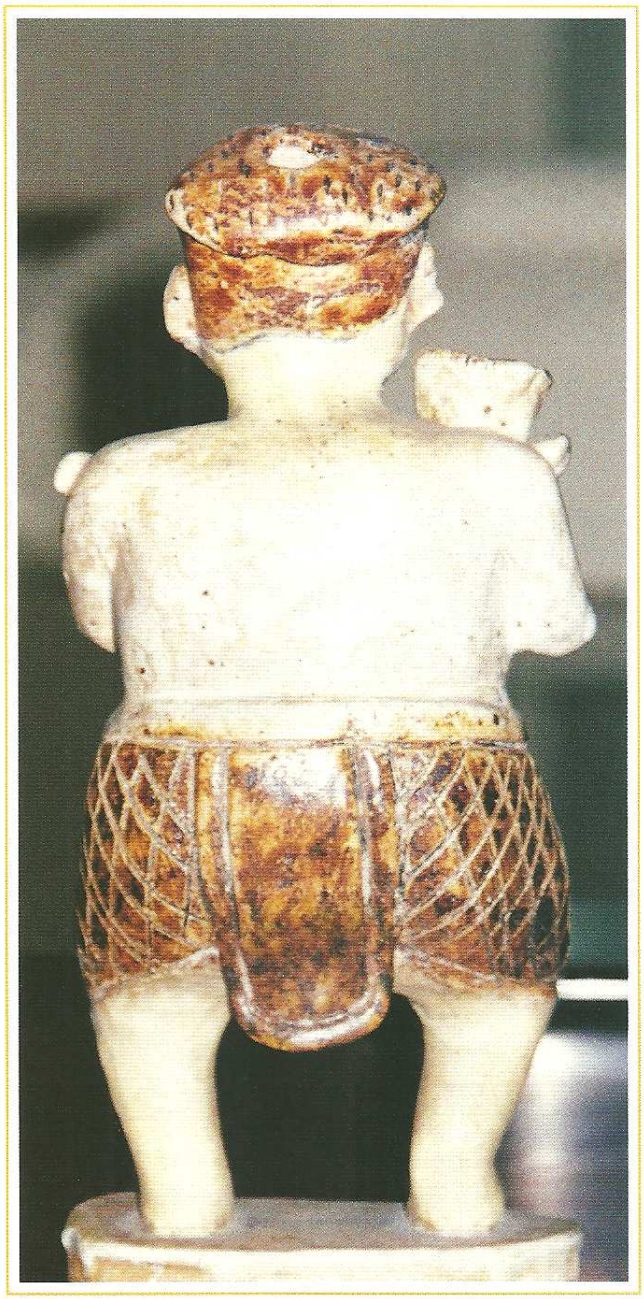

ประติมากรรมสังคโลก รูปคนหลังค่อมอุ้มไก่ ไว้ผมยาวรวบตึงไปเกล้าเป็นมวยไว้เหนือท้ายทอย นุ่งผ้ายาว มีผ้าคล้องคอทิ้งชายผ้าไปไว้ด้านหลังทั้งสองชาย จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ประติมากรรมสังคโลกรูปคนขี่ม้า สวมหมวกใส่เสื้อและกางเกง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

ประติมากรรมสังคโลกรูปบุรุษแบกครกถือสากอมเมี่ยง ตัดผมสั้น นุ่งผ้าโจงกระเบน โดยมีชายผ้าด้านหน้าผูกเป็นชายพก จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลก รูปสามัญชนบุรุษอุ้มไก่ ตัดผมสั้น จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

สำหรับผ้านุ่งนั้น ทำจากผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมเหมือนของสตรี ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพวกเจ้านายทรงผ้าโจงกระเบนทับสนับเพลา ที่บั้นพระองค์หรือเอวมีผ้าจีบประดับทับห้อยลงมาสองชายแล้วคาดทับด้วยปั้นเหน่งหรือเข็มขัดเส้นใหญ่สวยงามแบบหนึ่ง อีกแบบหนึ่งนั้น ทรงสวมสนับเพลาขายาวหรือขาสั้นเหนือเข่ามีผ้าคาด ส่วนผ้าพาดไหล่นั้น เวลาใช้จะใช้ชายผ้าทั้งสองชายพาดไปด้านหลังของไหล่แต่ละข้าง ด้านหน้าจึงเห็นผ้าเป็นรูปโค้ง หรือไม่ก็พาดไว้ที่ไหล่ข้างเดียว ผ้าห้อยนี้ก็มีหลายสีดังที่กล่าวแล้ว ถ้าเป็นสามัญชนและพราหมณ์ จะนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้น เหนือเข่า มีผ้าคาดเอว

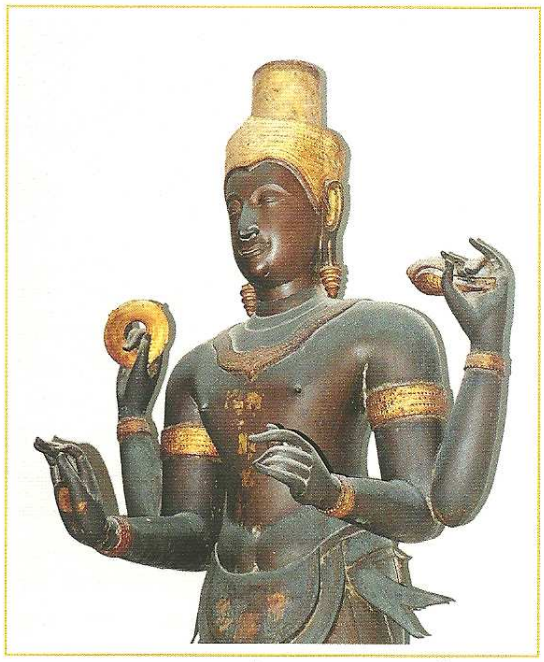
ประติมากรรมรูปพระศิวะ หรือพระอิศวร สำริด สมัยสุโขทัย แสดงการนุ่งผ้านุ่งยาว มีผ้าห้อยหน้าคล้ายชายพกประดับผ้าคาดเอวที่ผูกทิ้งชายเป็นจีบอยู่ด้านหน้า ทรงมงกุฎ และประดับพระวรกายด้วยกุณฑล กรองศอ พาหุรัด และกำไลที่ข้อพระกร ทรงสายธุรำคล้องเฉวียง บ่า มีหัวเป็นรูปพญานาค สันนิษฐานว่าในเวลาประกอบพิธีทางศาสนาจะมีฉลองพระองค์จริงสวมทับตามแบบประเพณีอินเดีย จัดแสดง อยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

เครื่องประดับสมัยสุโขทัย

เครื่องประดับสมัยสุโขทัย ซึ่งส่วนใหญ่ในระยะแรกนั้นมีลักษณะและรูปแบบคล้ายกับศิลปะลพบุรี แต่ได้มีการปรับปรุงรูปแบบเป็นลักษณะของตนด้วย มีการคิดประดิษฐ์ให้รูปแบบใหม่ทั้งจากที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเองและได้รับอิทธิพลจากรูปแบบศิลปกรรมภายนอกที่เข้ามาใหม่ เช่น อิทธิพลจากศิลปะลังกา ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการรับพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบเครื่องประดับสมัยสุโขทัยจึงมีลักษณะเป็นแบบของตนเอง และเป็นแบบอย่างของเครื่องประดับสมัยอยุธยาในระยะต่อมาด้วย ในสมัยสุโขทัย

ประติมากรรมรูปพระวิษณุหรือพระนารายณ์ สมัยสุโขทัย แสดงการนุ่งผ้านุ่งยาว ประดับผ้าคาดเอวที่ผูกทับผ้าทรง ดึงชายผ้ายาวเป็นจีบอยู่ด้านหน้า แล้วดึงชายพกห้อยทับผ้าคาดเอวหรือเข็มขัด ทรงมงกุฎรูปทรงกระบอก ประดับพระวรกายด้วยกุณฑล กรองศอ พาหุรัดและกำไลที่ข้อพระกรทั้งสี่พระกร และทรงกำไลข้อพระบาท สันนิษฐานว่าในเวลาประกอบพิธีทางศาสนาจะมีฉลองพระองค์จริงสวมทับตามแบบประเพณีอินเดีย จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครกรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมรูปพระหริ-หระ สำริด ทรงมงกุฎยอด ซึ่งมีด้านหลังทำเป็นช่อง สำหรับสอดมวยผมที่รวบเกล้าไว้ที่ท้ายทอยให้พ้นออกมาด้านหลังได้ อาจกล่าวได้ว่ามงกุฎของทั้งบุรุษและสตรีมีลักษณะใกล้เคียงกัน จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

เราสามารถทราบเกี่ยวกับเครื่องประดับได้ทั้งจากเอกสาร จากจารึกหลายหลัก และจากโบราณวัตถุ เช่น จารึกวัดศรีชุม พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๒๐ จารึกวัดป่ามะม่วง พ.ศ. ๑๙๔๐ และวรรณคดีไตรภูมิพระร่วงซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ ทำให้เราทราบถึงเครื่องประดับ และการใช้อัญมณีว่า ในสมัยนี้มีการใช้เครื่องประดับทั้งที่ทำด้วยทองคำ ถม เงิน และนิยมประดับด้วยอัญมณี ๗ สี มีปัทมราค และประพาฬรัตน์ เป็นต้น โดยใช้คำรวมๆ ว่า **"แก้วมณีรัตน"** และ **"เครื่องถนิมพิมพาภรณ์"** เครื่องประดับที่ปรากฏสำหรับบุคคลชั้นสูง มีศิราภรณ์ ตุ้มหู แหวน สำหรับสตรีชั้นสูง พบว่ามีทองปลายแขนและแหวน ดังปรากฏในจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ วัดศรีชุม กล่าวถึงการแต่งกายของพระราชธิดาสององค์ของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนี ก่อนที่จะเสด็จออกผนวช นอกจากการแต่งตัวของคนที่มีชีวิตอยู่แล้ว ยังพบว่าในไตรภูมิกถา คือ ไตรภูมิ-พระร่วงก็กล่าวถึงการแต่งตัวให้ผู้ตายด้วย เช่นกล่าวถึงการแต่งตัวศพในอุตร-กุรุทวีป ว่าจะอาบน้ำให้ศพและทาด้วยกระแจะแลจวงจันทน์ น้ำมันอันหอม นุ่งห่มผ้า แล้วประดับด้วยเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ก่อนนำไปประกอบพิธี

รูปแบบของเครื่องประดับ

ศิราภรณ์

มีลักษณะคล้ายเทริด แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือส่วนกระบังหน้า หรือกรอบพักตร์กับส่วนรัดเกล้าที่ประดับผมส่วนบน ตัวกรอบพักตร์มีความกว้างตรงกลางประดับด้วยลายดอกไม้เป็นแนวกว้างขนาบด้วยแถวไข่มุก ตัวกะบังหน้ามีแนวตรงและที่ขอบบนเป็นแนวโค้งหยักสูงเป็นรูปสามเหลี่ยม ส่วนรอบหน้าผากหยักโค้ง

เศียรทวารบาลสังคโลก สมัยสุโขทัย แสดงรูปแบบของมงกุฎ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

เศียรทวารบาลสังคโลก สมัยสุโขทัย แสดงรูปแบบของมงกุฎและกุณฑล จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ส่วนรัดเกล้ามี ๓ แบบ คือ เป็นทรงกระบอกยอดกลมแบบหนึ่ง อีกแบบหนึ่งเป็นทรงกะเปาะ ซ้อนกันขึ้นไป ๕ ชั้น ชั้นบนสุดเรียวสูง เหนือขอบบนของกรอบพักตร์มีแผ่นรูปสามเหลี่ยม ๓ แผ่น ประดับตรงกลางเหนือหน้าผาก ๑ แผ่น และด้านข้างเหนือแนวหูข้างละ ๑ แผ่น ส่วนอีกแบบหนึ่งเป็นรัดเกล้าคล้ายวงแหวน หรือกะเปาะเฟืองสั้นๆ ซ้อนกันขึ้นไป ๕ ชั้น

กรองศอ

มีลักษณะเป็นแถบกว้างโค้งไปตามแนวคอ ตรงกลางแนวกรองศอประดับด้วยลายดอกประจำยาม หรือลายดอกไม้ที่เชื่อมต่อกัน ตรงกลางกรองศอเป็นดอกประจำยามขนาดใหญ่มีสายต่อกับทับทรวงที่ซ้อนกัน ลายตรงแนวกลางนี้ขนาบด้วยแนวไข่มุก มีหลายลักษณะทั้งแนวกลมมีลายดอกไม้ ๓ ดอก ประดับเป็นระยะๆ กับที่ตรงกลางเป็นวงเรียบ ขอบสองด้านประดับด้วยแนวหยัก

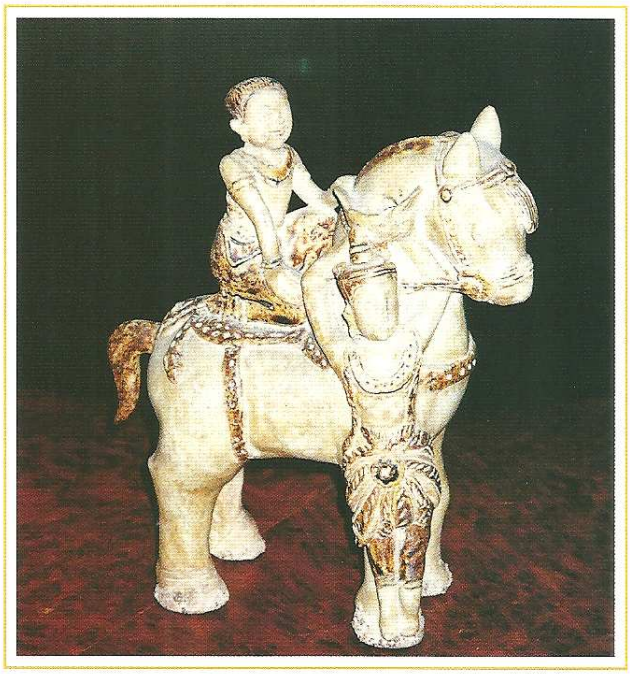

ปั้นลมสังคโลก สมัยสุโขทัยตกแต่งด้วยภาพเทวดาเหาะ พระหัตถ์ ทรงถือพระขรรค์ แสดงเครื่องทรง เช่น ผ้าทรง มงกุฎ พาหุรัด กรองศอ กำไลข้อพระกรและข้อพระบาท จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

หรือเป็นแบบเรียบ แบ่งเป็น ๓ แนว แนวกลางประดับด้วยลายไข่มุกขนาดใหญ่ ขนาบด้วยแนวไข่มุกขนาดเล็ก เป็นแนวขอบบนและขอบล่าง และที่เป็นวงแหวน ๓ วง เรียงต่อกัน เป็นแผ่นสามเหลี่ยมโค้งคล้ายใบปรือ นอกจากนี้ยังมีห่วงคอเรียบๆ ที่มีลายดอกไม้ประดับอยู่ตรงกลางเพียงดอกเดียว

เศียรทวารบาลสังคโลก สมัยสุโขทัย แสดงลักษณะของมงกุฎและเครื่องประดับ เช่น ตุ้มหู กรองศอ พาหุรัดและกำไลข้อมือ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกรูปคนขี่ม้าและคนเทินของสมัยสุโขทัย โดยคนเทินของนั้นนุ่งผ้านุ่งยาว มีผ้าคาดเอว สวมมงกุฎ สวมเสื้อประดับกรองศอ ส่วนคนขี่ม้าตัดผมสั้น นุ่งผ้ายาวไม่ใส่เสื้อ ประดับกรองศอ พาหุรัดและกำไลข้อมือ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล บริษัทโอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมรูปทวารบาลสังคโลก สมัยสุโขทัย แสดงการแต่งกายและเครื่องประดับ โดยนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้นคล้ายสนับเพลา มีผ้าคาดเอว ปล่อยชายยาวไว้ด้านหลัง ประดับกายด้วยมงกุฎ กรองศอ พาหุรัด กำไล ข้อพระกรและข้อกระบาท จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

กำไลข้อมือ

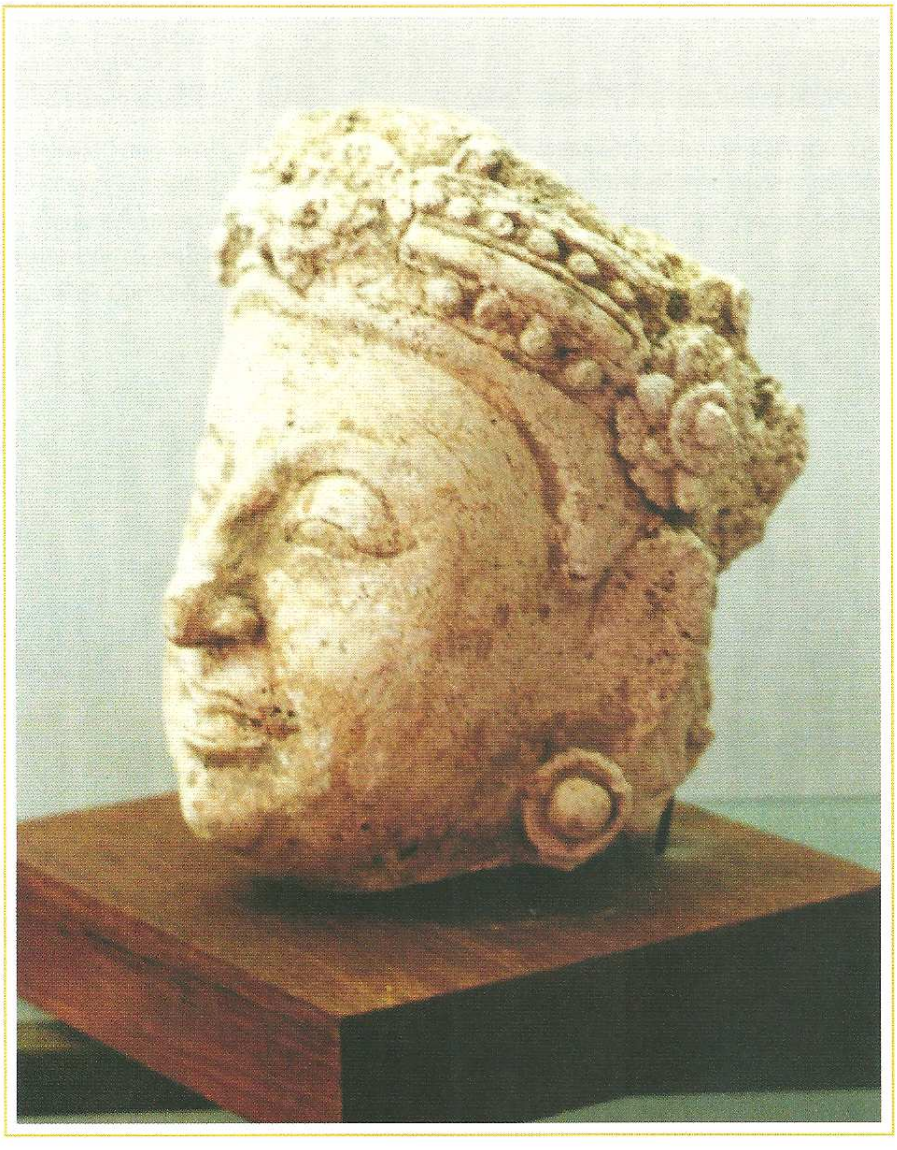
กำไลข้อมือมักเป็นแบบเรียบๆ ที่สวมหลายๆ วง ส่วนใหญ่มี ๓-๔ วง ทำด้วยทองและเงิน

ตุ้มหู

ตุ้มหูสมัยสุโขทัยใช้ประดับทั้งบุรุษและสตรี ตุ้มหูเป็นรูปดอกไม้ หรือรูปกลมที่มีก้านเสียบเข้ากับติ่งหูที่เจาะเป็นรูไว้ มีทั้งที่เป็นรูปกลมชิ้นเดียว หรือ ๒-๓ ชิ้นต่อเป็นช่อห้อยลงมา

ปั้นเหน่ง

เนื่องจากบุรุษและสตรีนุ่งผ้ายาวหรือโจงกระเบนยาวแบบที่อินเดียเรียกว่า โธตี ดังนั้นจึงจับชายผ้าเหน็บที่เอวให้กระชับ แล้วคาดเข็มขัดทับ เข็มขัดในสมัยนี้จึงเป็นเส้นเรียบๆ มีหัวเข็มขัดเป็นรูปกลมและรี เมื่อรัดแล้วประกอบดูคล้ายกับผูกเชือกรอบเอว

ประติมากรรมปูนปั้น รูปเศียรเทวดา สมัยสุโขทัย สวมศิราภรณ์ประดับด้วยลายดอกไม้สวมกุณฑลรูปกลมขนาดใหญ่

การแต่งกายของเด็ก

จากประติมากรรมตุ๊กตาสังคโลก พบว่ารูปเด็กไว้ผมจุก มีปิ่นปัก หรือผ้าพัน เด็กเล็กๆ โดยทั่วไปมักไม่นุ่งผ้า เด็กผู้ชายมีพริกเทศห้อยกับสายคาดเอว ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงมีจับปิ้งห้อยปิดอวัยวะเพศ เด็กที่โตผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อคอกลมหรือห่มสไบ ถ้าเด็กผู้ชายนุ่งกางเกงหรือโจงกระเบน แต่หากมีงานประเพณีพิธีกรรม เด็กจะแต่งตัวอย่างงดงาม ด้วยผ้านุ่งผ้าห่มและเครื่องประดับตามฐานะ

เครื่องประทิ่นหรือเครื่องสำอาง

เครื่องประทิ่น ของหอมมีใช้ทั้งบุรุษและสตรี คือ กระแจะ จวงจันทร์ น้ำมันหอม ผัดหน้าและลูบกายด้วยแป้งสารภี สตรีมีการเขียนคิ้ว แต่งเล็บไว้เล็บ สตรีใช้น้ำมันงาใส่ผม

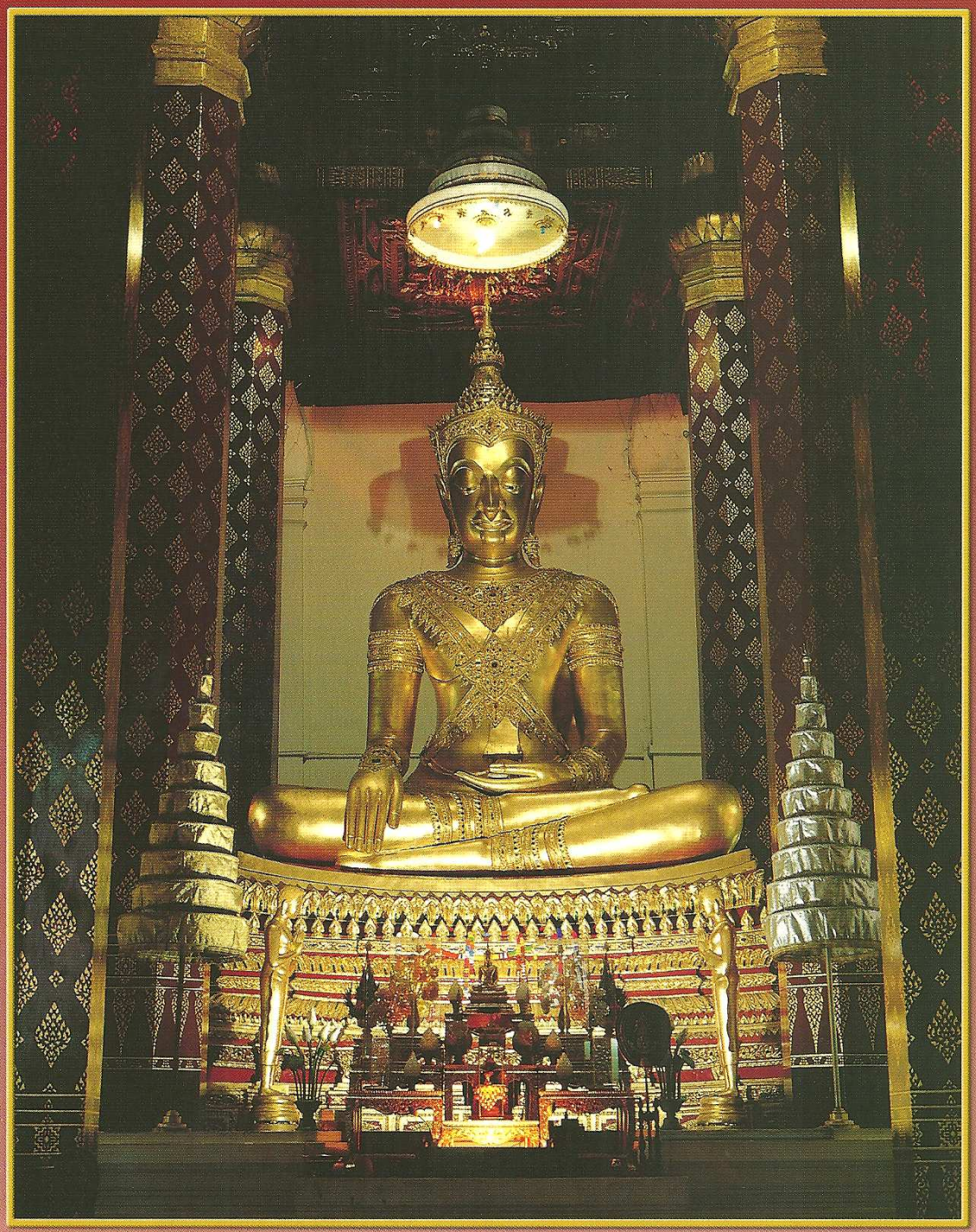

ประติมากรรมสังคโลกรูปคนอุ้มไก่และถือเงินพดด้วง สมัยสุโขทัย นุ่งผ้านุ่งไม่ใส่เสื้อ ไว้ผมยาวรวบเกล้าเป็นมวยเหนือศีรษะ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครกรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมสังคโลกรูปพ่อแม่ลูก สมัยสุโขทัย นุ่งผ้านุ่งไม่ใส่เสื้อ จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

การแต่งกายไทยสมัยอยุธยา

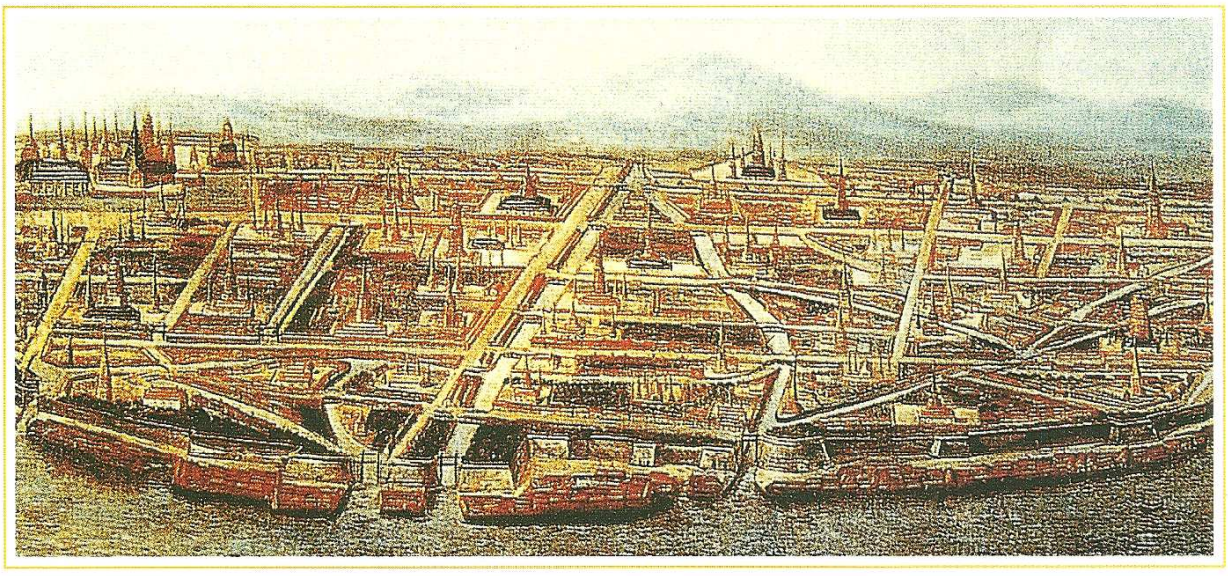

การแต่งกายไทยสมัยอยุธยา

บทนำ

สภาพแวดล้อมของอยุธยา

อยุธยาเป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของอาณาจักรสุโขทัย มีอาณาเขตกว้างขวางและเจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นเวลานาน นับตั้งแต่สมเด็จพระ-รามาธิบดีที่ ๑ *(พระเจ้าอู่ทอง)* ทรงสถาปนาอยุธยาขึ้นเป็นราชธานีใน พ.ศ. ๑๘๙๓ จนถึงการเสียเอกราชแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ *(พระเจ้าเอกทัศ)* เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมเป็นเวลา ๔๑๗ ปี

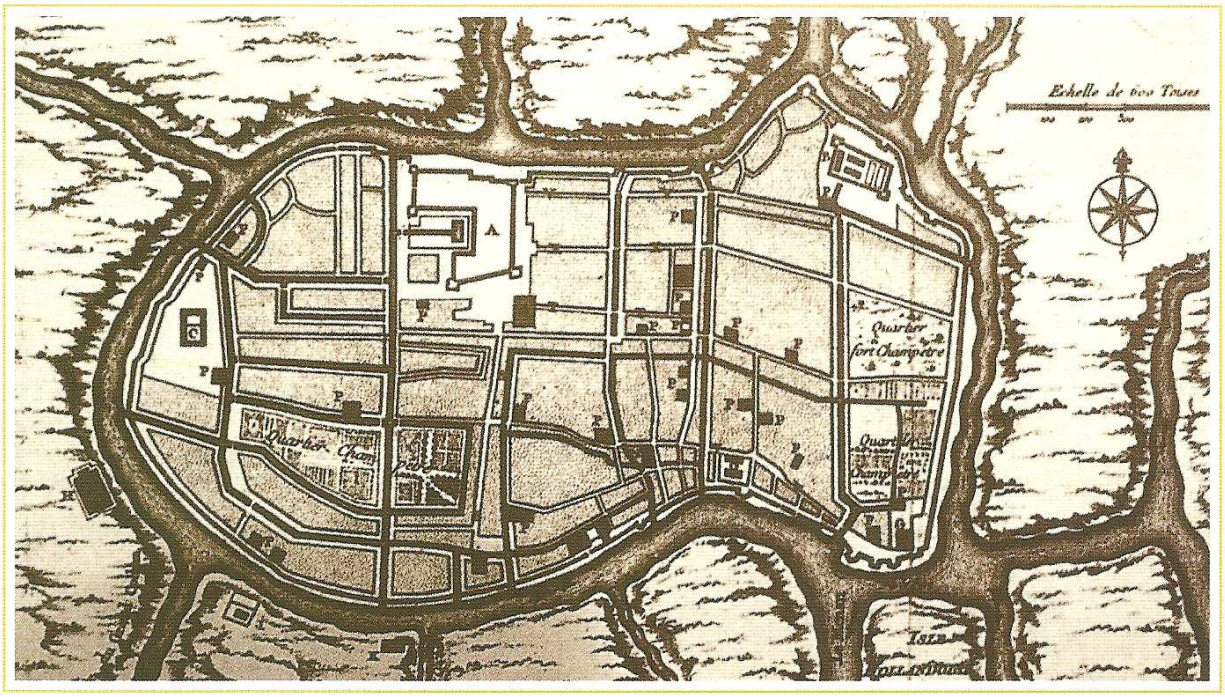
ภาพเขียนเกาะเมืองอยุธยา พุทธศักราช ๒๑๙๓ เขียนโดยชาวฮอลันดาที่เข้ามาติดต่อทางการค้ากับสยาม

อาณาเขตอันกว้างใหญ่และสัมพันธภาพที่อยุธยามีต่อแคว้นต่างๆ ทำให้อยุธยาประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติศาสนา ทั้งยังรับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมมาจากแคว้นใกล้เคียง อาทิ สุโขทัย เขมร และล้านนา อย่างไรก็ตาม อยุธยาก็ได้พยายามกำหนดระเบียบแบบแผนเพื่อความเป็นตัวของตัวเองขึ้น

ทั้งด้านกฎหมาย การศาสนา จารีตประเพณี ฯลฯ และด้วยเหตุที่ศูนย์กลางของราชอาณาจักรตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ลักษณะของวัฒนธรรมยุคนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นแบบภาคกลาง มีต้นกำเนิดมาจากราชธานีของอาณาจักรและถ่ายทอดให้แก่หัวเมืองในการปกครอง

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ราชธานีของอยุธยา คือบริเวณที่เป็นจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ประมาณเส้นรุ้งที่ ๑๔ องศาเหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๑ องศาตะวันออก พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มไม่มีภูเขาและป่าไม้ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน ๔ สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย นอกจากนี้ ยังมีคลองขนาดใหญ่และ

แผนผังแสดงสถานที่สำคัญและถนนภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ขนาดเล็กเชื่อมต่อกับแม่น้ำเหล่านี้ทั่วบริเวณพื้นที่จังหวัด ที่สำคัญคือทำให้เกิดเกาะเมืองและเกาะแก่งต่างๆ ในลำน้ำเป็นจำนวนมาก ส่วนพื้นที่ซึ่งเป็นเกาะเมืองเองยังมีลำคลองอีกเป็นจำนวนมากเชื่อมต่อกับแม่น้ำใหญ่ประดุจตาข่าย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยามาแต่อดีต

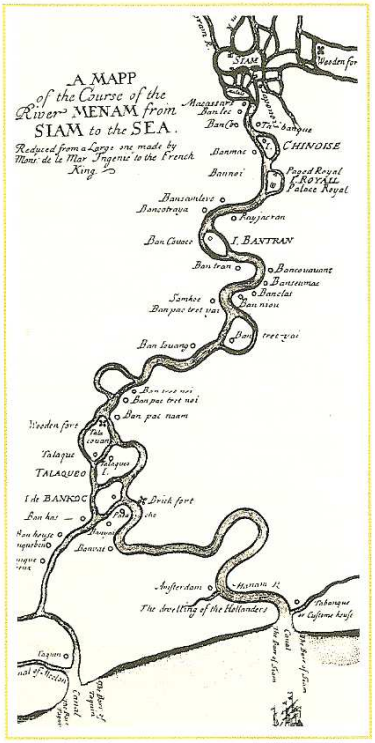
เกาะเมืองมีความยาวโดยรอบประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร มีแม่น้ำและคลองที่ไหลผ่าน ดังนี้

๑. แม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมาจากอำเภอบางบาลเข้าสู่อำเภอพระนครศรีอยุธยา ไหลผ่านทุ่งภูเขาทอง วัดท่าการ้อง ตำบลบ้านป้อม บ้านคลองเมืองหัวแหลม แล้วไหลโค้งหักไปทางขวาเป็นมุมเกือบ ๙๐ องศา และค่อยๆ ไหลโอบไปทางซ้ายในลักษณะโค้งเป็นวงกลม แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่รวมกับแม่น้ำลพบุรีแล้วที่ตำบลป้อมเพชร ความยาวของแม่น้ำเจ้าพระยาจากคลองเมืองถึงจุดบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่ป้อมเพชร ประมาณ ๖.๕ กิโลเมตร

๒. แม่น้ำป่าสัก บรรจบกับแม่น้ำลพบุรีที่วัดตองปุ แล้วไหลลงไปทางทิศใต้เลียบเกาะเมืองด้านตะวันตก ความยาวประมาณ ๓ กิโลเมตร ด้านปลายแม่น้ำจะไหลโค้งหักเป็นมุม ๙๐ องศาไปทางขวายาวประมาณ ๐.๕ กิโลเมตร จึงบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาตรงจุดโค้งที่ไหลไปลงอำเภอบางปะอิน

๓. คลองเมือง ซึ่งแต่เดิมคือแม่น้ำลพบุรีเชื่อมระหว่างแม่น้ำป่าสัก กับแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านวัดวงฆ้อง วัดหน้าพระเมรุ วัดศาลาปูน ฯลฯ บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านคลองเมือง มีความยาวประมาณ ๓ กิโลเมตร

สภาพอากาศและฤดูกาลของกรุงศรีอยุธยา ค่อนข้างร้อนและมีฝนชุก ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และอุปนิสัยของประชาชน

แผนที่แสดงลำน้ำเจ้าพระยาเยียนโดยชาวฝรั่งเศส ในหนังสือ "จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ค.ศ. ๑๖๘๕ - ๑๖๘๖" ของบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๒๓๔

พัฒนาการด้านการปกครอง

สภาพภูมิประเทศของเกาะเมืองนั้นมีลักษณะเหมาะสมแก่การเป็นที่ตั้งราชธานีอย่างยิ่ง เพราะล้อมรอบด้วยแม่น้ำสำคัญ ๓ สาย สามารถควบคุมเส้นทางระหว่างอาณาจักรหรือหัวเมืองฝ่ายเหนือกับอ่าวไทยได้ และสามารถติดต่อกับต่างประเทศทางทะเลได้สะดวก นอกจากนี้ ยังสามารถป้องกันตนเองจากศัตรูที่มารุกรานได้ เนื่องจากในฤดูน้ำหลาก พื้นที่บริเวณรอบนอกพระนครจะมีน้ำท่วมเจิ่งนอง ข้าศึกไม่สามารถตั้งทัพล้อมพระนครได้ และด้วยสภาพที่อุดมไปด้วยแหล่งน้ำนี้เอง อยุธยาจึงเป็นแหล่งที่เหมาะแก่การเกษตรกรรม ทำให้ราชอาณาจักรมีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์

เมื่อแรกก่อตั้งอาณาจักร อยุธยายังมีความสัมพันธ์อันดีกับกรุงสุโขทัย ในขณะเดียวกันก็พยายามขยายอำนาจไปทางตะวันออกคือเขมร ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ *(ขุนหลวงพงั่ว)* นโยบายก็ได้เปลี่ยนไป อยุธยาได้พยายามยึดสุโขทัยไว้ในอำนาจ และสามารถโจมตีสำเร็จทำให้พระมหาธรรมราชาที่ ๒ ของสุโขทัยยอมอ่อนน้อมในฐานะประเทศราช เมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ การผนวกเอาสุโขทัยซึ่งเป็นรัฐใหญ่เข้ามาไว้ในอำนาจ ทำให้อยุธยาได้ทรัพยากรจากทางเหนือเพิ่มขึ้นด้วย

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ *(พระเจ้าอู่ทอง)* ทรงจัดการปกครองอาณาจักรโดยตั้งเมืองลูกหลวงไว้ประจำ ๔ ทิศ ทิศเหนือ ได้แก่ ลพบุรี ทิศใต้ ได้แก่ พระประแดง ทิศตะวันออก ได้แก่ นครนายก ทิศตะวันตก ได้แก่ สุพรรณบุรี

เมืองลูกหลวงนี้ปกครองโดยบรรดาพระราชโอรส หรือเชื้อพระวงศ์ที่เป็นพระญาติสนิทที่พระเจ้าแผ่นดินไว้วางพระทัย[๑] เช่น สมเด็จพระราเมศวรครองลพบุรี และขุนหลวงพะงั่วครองสุพรรณบุรี เป็นต้น ต่อมาเมืองลูกหลวงทางเหนือได้เปลี่ยนจากเมืองลพบุรีเป็นเมืองชัยนาท

รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีการปฏิรูปการปกครองใหม่ กล่าวกันว่าอาจเป็นแบบแผนที่ปรับปรุงมาจากของสุโขทัย และเขมร เนื่องจากกรุงสุโขทัยตกเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยาแล้ว และพระนครหลวงราชธานีของเขมรก็ถูกไทยโจมตีสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๖ ลักษณะการปกครองที่ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

การปกครองส่วนกลางเป็นไปตามพระบรมราโชบายในพระมหากษัตริย์แบ่งการบริหารงานเป็น ๒ ส่วน คือฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน กิจการฝ่ายทหาร มีสมุหพระกลาโหมเป็นผู้บัญชาการบังคับบัญชาดูแลกิจการฝ่ายทหารทั่วราชอาณาจักร ทั้งด้านการรบระหว่างมีสงคราม และรวบรวมกำลังคน อาวุธ สัตว์พาหนะและเสบียงอาหารในยามรบและยามปกติ กิจการฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นผู้บังคับบัญชาทั่วราชอาณาจักร มีจตุสดมภ์รองลงมา ๔ กรม ได้แก่

กรมเมือง	มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลความสงบเรียบร้อยทั่วไปในพระนคร
กรมวัง	ทำหน้าที่ดูแลกิจการในพระราชวังหรือพระราชสำนักโดยทั่วไป และพิพากษาถ้อยความต่างๆ เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระ ทั้งยังทำหน้าที่รับพระบรมราชโองการตลอดจนนำความต่างๆ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วย
กรมคลัง	ทำหน้าที่กำกับดูแลการรับจ่ายเก็บรักษาทรัพย์สินของแผ่นดิน เช่น ภาษีและส่วยสาอากร ทำหน้าที่ควบคุมการค้าและสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศตลอดจนดูแลชาวต่างประเทศในราชอาณาจักร
กรมนา	ทำหน้าที่ตรวจตราการทำไร่นาของราษฎร การออกสิทธิที่นา การเก็บข้าวขึ้นฉางหลวง

การปกครองส่วนภูมิภาค มีการวางหลักการปกครองเช่นเดียวกับในราชธานีตามหัวเมืองนั้นๆ และแบ่งหัวเมืองออกเป็นเขตปกครอง ดังนี้

---

[๑] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **สองนคร.** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, ๒๕๒๔). หน้า ๑๒๒

หัวเมืองชั้นใน คือ เมืองที่อยู่โดยรอบราชธานี มีฐานะเป็นเมืองชั้นจัตวา มี **"ผู้รั้ง"** ปกครองโดยการดูแลอย่างใกล้ชิดจากราชธานี

หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานคร ได้แก่ หัวเมืองที่อยู่นอกเขตวงราชธานีออกไป มีฐานะต่างกันคือเป็นหัวเมือง เอก โท หรือตรี ตามขนาดความสำคัญของเมือง เมืองเหล่านี้อาจมีเมืองบริวารเล็กๆ หลายเมืองด้วย เจ้าเมืองคือพระราชวงศ์ หรือข้าราชการชั้นสูงที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง

หัวเมืองประเทศราช ได้แก่ หัวเมืองของชาติใกล้เคียงที่ยอมเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา เช่น มะละกา ทวาย ตะนาวศรี เป็นต้น หัวเมืองประเภทนี้มีเจ้าเมืองของตนปกครอง แต่ต้องถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการตามประเพณี ๓ ปี ต่อครั้ง หากผู้ปกครองคนเดิมสิ้นไปก็ต้องขอพระราชทานให้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงแต่งตั้งคนใหม่ทดแทน

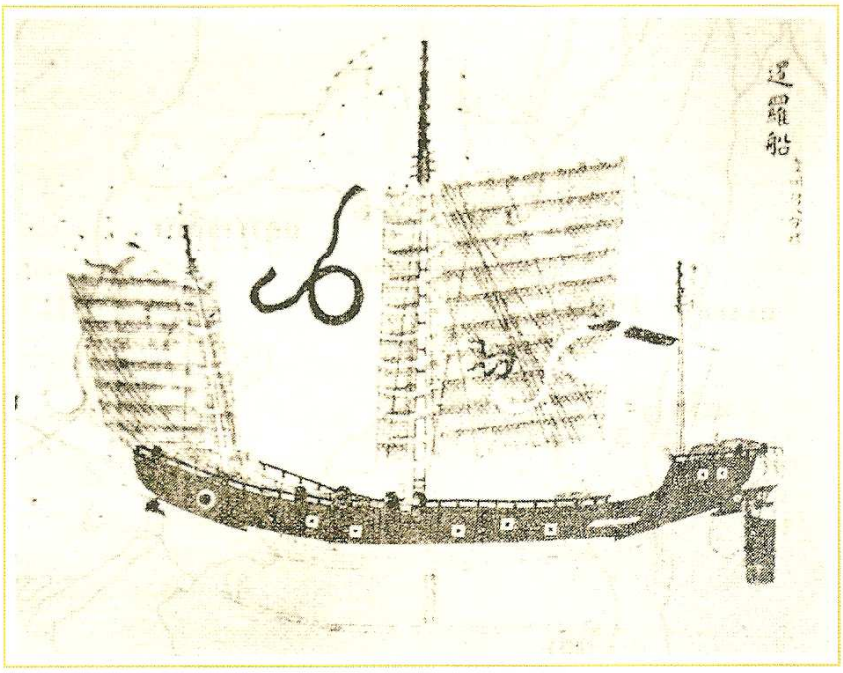
การปกครองส่วนท้องถิ่น ปรากฏหลักฐานในกฎหมายเก่าว่ามีการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นออกเป็นหน่วยย่อยๆ คือ หมู่บ้าน ตำบล แขวง และเมือง

นอกจากจัดระเบียบการปกครองบ้านเมืองแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยังทรงใช้สถาบันทางศาสนาเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ได้แก่ การปฏิบัติพระองค์ในลักษณะธรรมราชา โดยทรงผนวช ณ เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. ๒๐๐๘ ซึ่งก็ได้มีผู้ตามเสด็จออกบวชด้วยจำนวนมาก ทรงอุทิศพระราชวังเดิมที่สร้างมาแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงสร้างและบูรณะพระอารามหลายแห่ง และโปรดฯ ให้แต่งวรรณกรรมทางพุทธศาสนาอันได้แก่ ***"มหาชาติคำหลวง"*** ขึ้น

การปกครองของอยุธยาได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนอีกครั้งในรัชกาลสมเด็จพระมหาบุรุษ *(พระเพทราชา)* คือ โปรดฯ ให้แบ่งอำนาจการปกครองให้สมุหนายก และสมุหกลาโหมดูแลคนละครึ่ง โดยให้สมุหนายกบังคับบัญชาทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนในหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหกลาโหมบังคับบัญชาฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนในหัวเมืองฝ่ายใต้ ประมาณ ๒ รัชกาลต่อมาอำนาจของสมุหกลาโหมได้ถูกลดทอนลงอีกและในที่สุดก็ได้มีการโอนหัวเมืองฝ่ายใต้ไปขึ้นกับกรมท่า ส่วนการปกครองหัวเมืองชั้นในหัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราชนั้นลักษณะการปกครองไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง มีบางรัชกาลเท่านั้นที่มีการสร้างหัวเมืองชั้นในขึ้นมาใหม่ หรือบางครั้งหัวเมืองประเทศราชก็แยกตัวเป็นอิสระตามสภาวะอำนาจของพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยา อาจสรุปได้ว่าแบบอย่างการปกครองนั้นค่อนข้างยึดถือแบบอย่างในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสืบมาจนสิ้นยุคของอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐

สภาพเศรษฐกิจการค้า

อยุธยามีปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยแก่เศรษฐกิจ สามารถเดินทางออกสู่ทะเลโดยทางเรือ[๑] และเป็นหน้าด่านของหัวเมืองฝ่ายเหนือที่จะออกสู่ทะเล อยุธยาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าภายในประเทศ และเป็นเมืองท่าที่ชุมนุมของเรือสินค้าต่างประเทศ จีนเป็นประเทศแรกที่อยุธยามีการค้าขายทางเรือด้วยความสัมพันธ์มีลักษณะแบบการทูตส่งบรรณาการซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกันก็ขนสินค้าไปในกองเรือของคณะทูตด้วย นอกจากนี้อยุธยายังใช้เรือสำเภาที่ควบคุมโดยชาวจีนบรรทุกสินค้าไปขายยังประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียด้วย การค้าของกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะที่ดำเนินการโดยรัฐ มีกรมพระคลังสินค้าทำหน้าที่ควบคุมการค้าภายในประเทศและต่างประเทศ ควบคุมสำเภาหลวง ตลอดจนกำกับดูแลชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายและพำนักในราชธานี

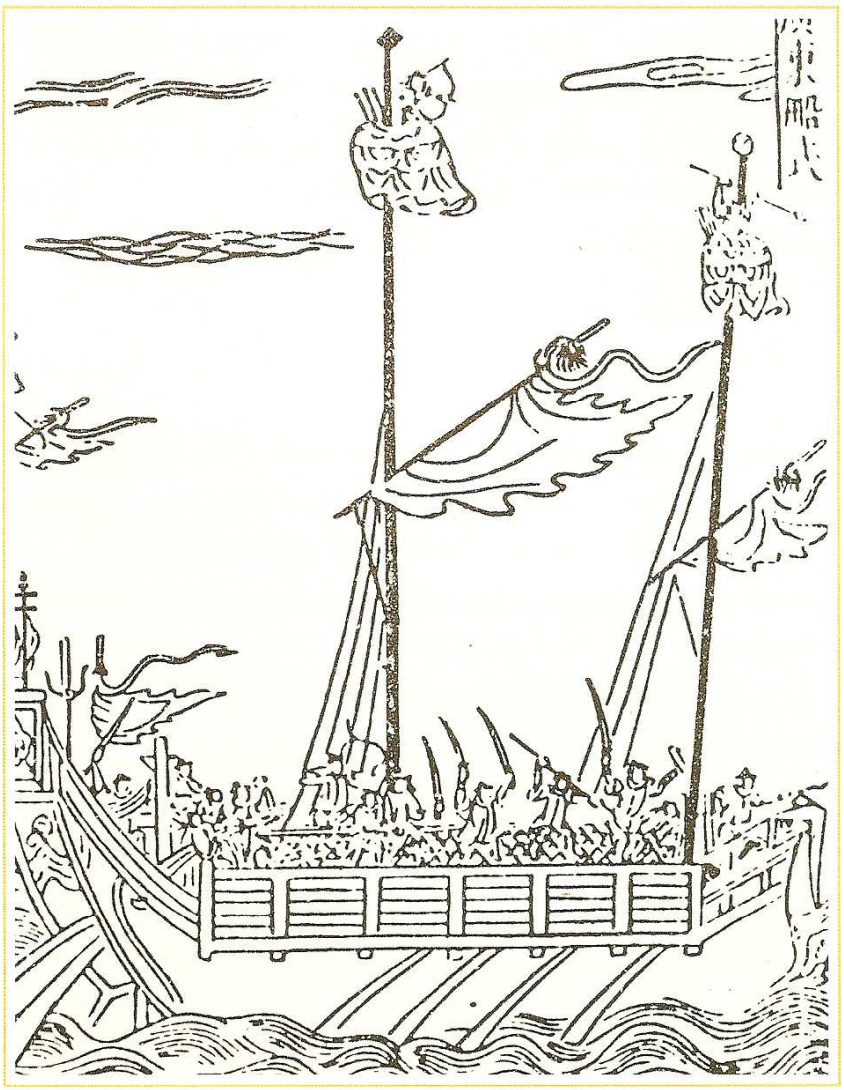

เรือสำเภาค้าขายของไทยในสมัยต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒
ที่มา : Charles N. Spinks "Siam and the Pottery Trade of Asia" JSS. xliv, pt.2 (1956), 82.

ต่อมาพ่อค้าชาวตะวันตกและชาติอื่นๆ ได้ทยอยกันเข้ามาติดต่อค้าขายในอยุธยาเพิ่มขึ้นตามลำดับ เริ่มด้วยโปรตุเกสในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ฮอลันดา และสเปนในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ญี่ปุ่นในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ถึงช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อังกฤษจึงเดินเรือเข้ามา รัชกาลนี้เป็นเวลาที่ชาวเปอร์เซียและอาหรับได้เข้ามามีบทบาททางการค้า และมีอิทธิพลทางการเมืองมากในอยุธยา และต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ฝรั่งเศสก็เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี

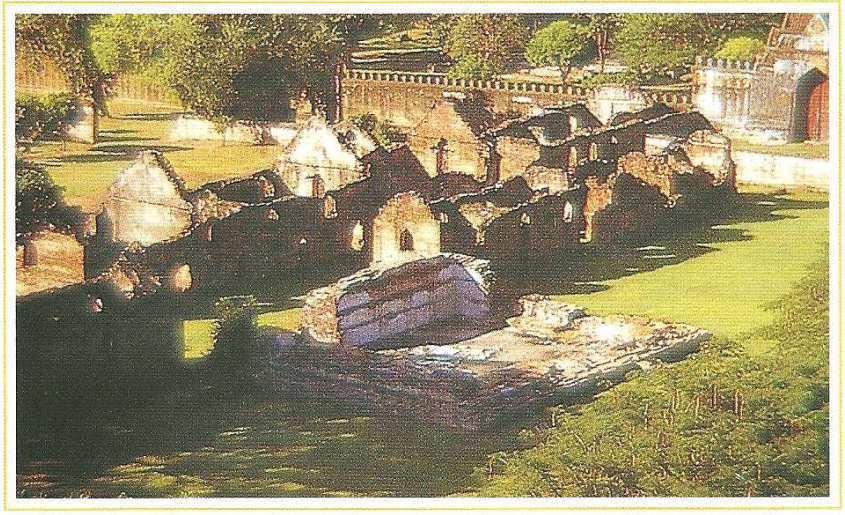
---

[๑] กรมศิลปากร. **ประเทศไทยในตำนานจีน.** (โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒)

เรือของคณะสำรวจทางทะเล นำโดยเจ็งโห (Cheng ho) เดินทางมาถึงไทย พุทธศักราช ๑๙๕๑ ภายใต้พระบัญชาของจักรพรรดิหยุงโล้แห่งจีน
ที่มา : Colin Jack-Hinton, (ed), "Papers on Early South-East Asian History" The Journal of Southeast Asian History, Singapore, 1964, 42.

ทางการทูตและการค้า จากการที่ไทยทำสัญญาทางการค้ากับประเทศเหล่านี้ และอนุญาตให้ชาวต่างชาติตั้งสถานีการค้าที่อยุธยาและเมืองท่าต่างๆ ของไทย ทำให้กรมพระคลังสินค้าเริ่มใช้ระบบการผูกขาดสินค้า โดยกำหนดราคา

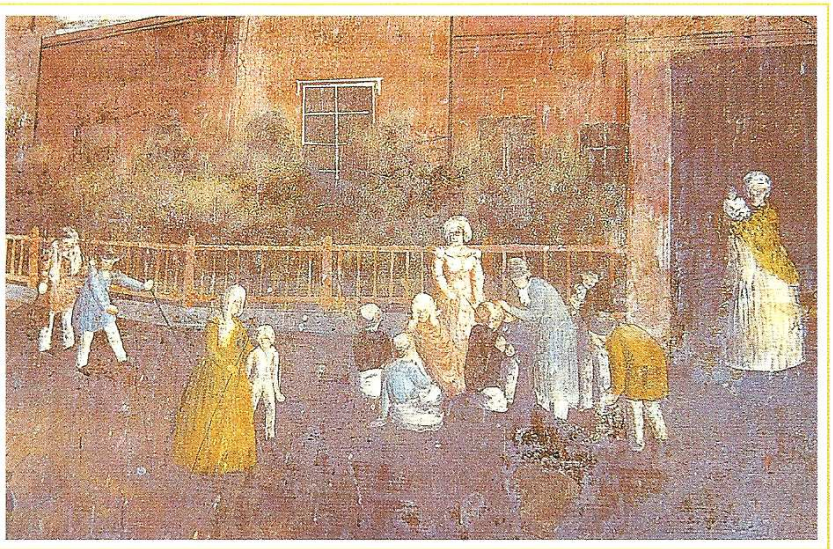

อาคารก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น จำนวน ๑๒ หลัง ใช้เป็นคลังที่เก็บสินค้าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ตั้งอยู่ในพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี บางครั้งปรากฏชื่อเรียกในพงศาวดารว่า "สิบสองท้องพระคลัง"

ซื้อขาย กำหนดสิทธิในการเลือกสินค้าต่างประเทศก่อนและกำหนดประเภทสินค้าบางชนิดว่าต้องขายให้แก่กรมพระคลังสินค้าเท่านั้น บรรดาสินค้าที่ชาวต่างประเทศตะวันตกนำเข้านั้น นอกจากสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ แล้ว ยังมีด้าย ฝ้าย ไหมดิบ ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ และผ้าประเภทต่างๆ ที่นำมาจากประเทศเปอร์เซีย อินเดีย จีน และบรรดาประเทศฝ่ายตะวันตกด้วย

เซอร์จอห์น เบาริ่ง *(Sir John Bowring)* อัครราชทูตอังกฤษผู้เข้ามาทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง ***"The Kingdom and People of Siam"*** [๑] ว่านักประวัติศาสตร์ชาวสเปนได้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจของอยุธยาว่า เป็นอาณาจักรที่มีความมั่งคั่ง ภายในเขตกรุงมีโรงสินค้าและที่อยู่อาศัยของพ่อค้าต่างชาติตั้งอยู่ในเขตที่จัดไว้สำหรับแต่ละประเทศ ได้แก่ โปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลันดา ยิว แขกมัวร์ อาร์มีเนียน จีน และญี่ปุ่น และทุกชาตินั้นอยู่ร่วมกันโดยมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาต่างก็มีโบสถ์หรือวัดตามลัทธิในที่ของตน ไม่มีการก้าวก่ายกันทางกฎหมาย แต่กลับร่วมมือกันเพื่อการค้า นอกจากนี้ ในแต่ละปียังมีเรือสินค้าทุกขนาดกว่าพันลำเข้ามาค้าขายอย่างไม่ขาดสาย ทำให้เมืองท่าของไทยคับคั่งอยู่ตลอดเวลา และพระเจ้าแผ่นดินไทยก็ทรงส่งเรือไปค้าขายที่สุรัต เบงกอล เมกกะ และมัทราสด้วย ซึ่งผลกำไรจากการค้านี้สร้างรายได้ให้แก่แผ่นดินอย่างมหาศาล

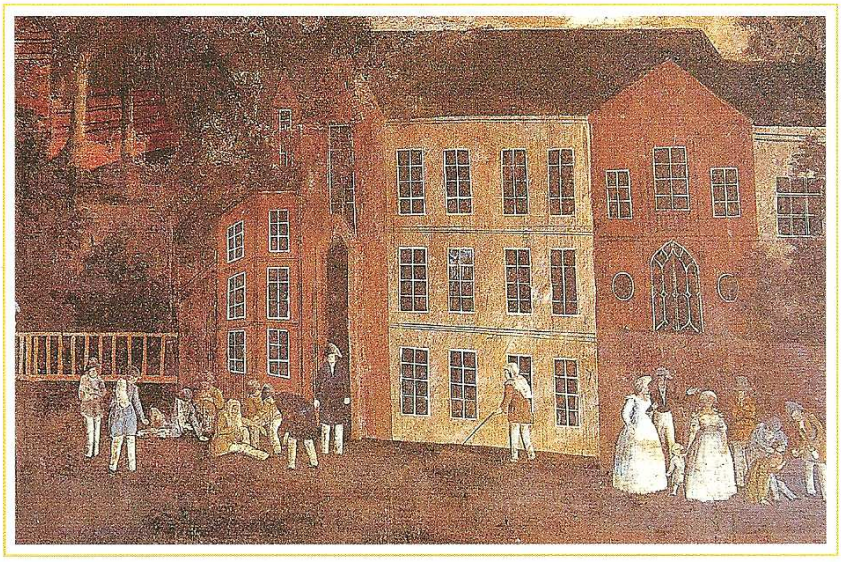
นอกจากการค้ากับชาวต่างประเทศแล้ว พ่อค้าจากหัวเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักรยังนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนที่อยุธยาด้วย โดยเดินทางมา

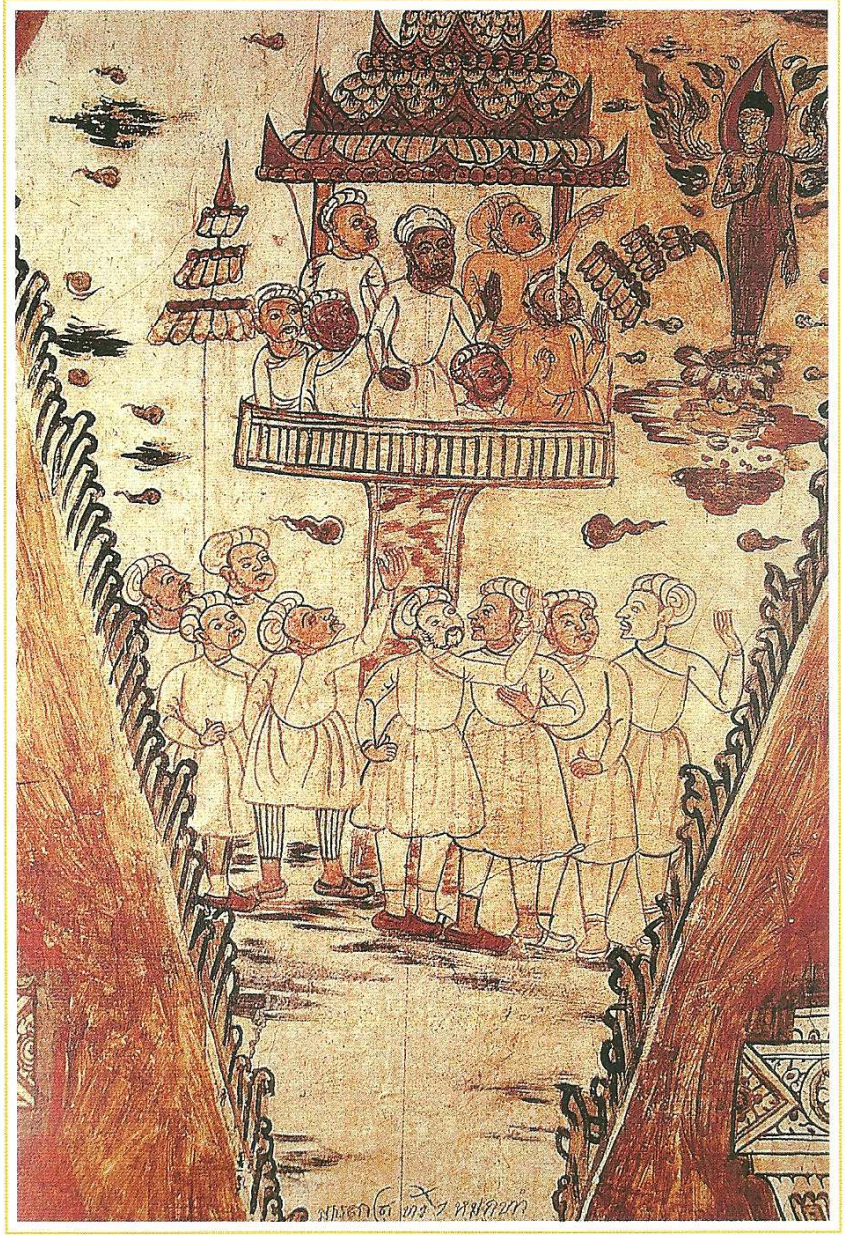
จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ฝีมือขรัวอินโข่ง เขียนขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และอิทธิพลของชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในสยามประเทศในขณะนั้น

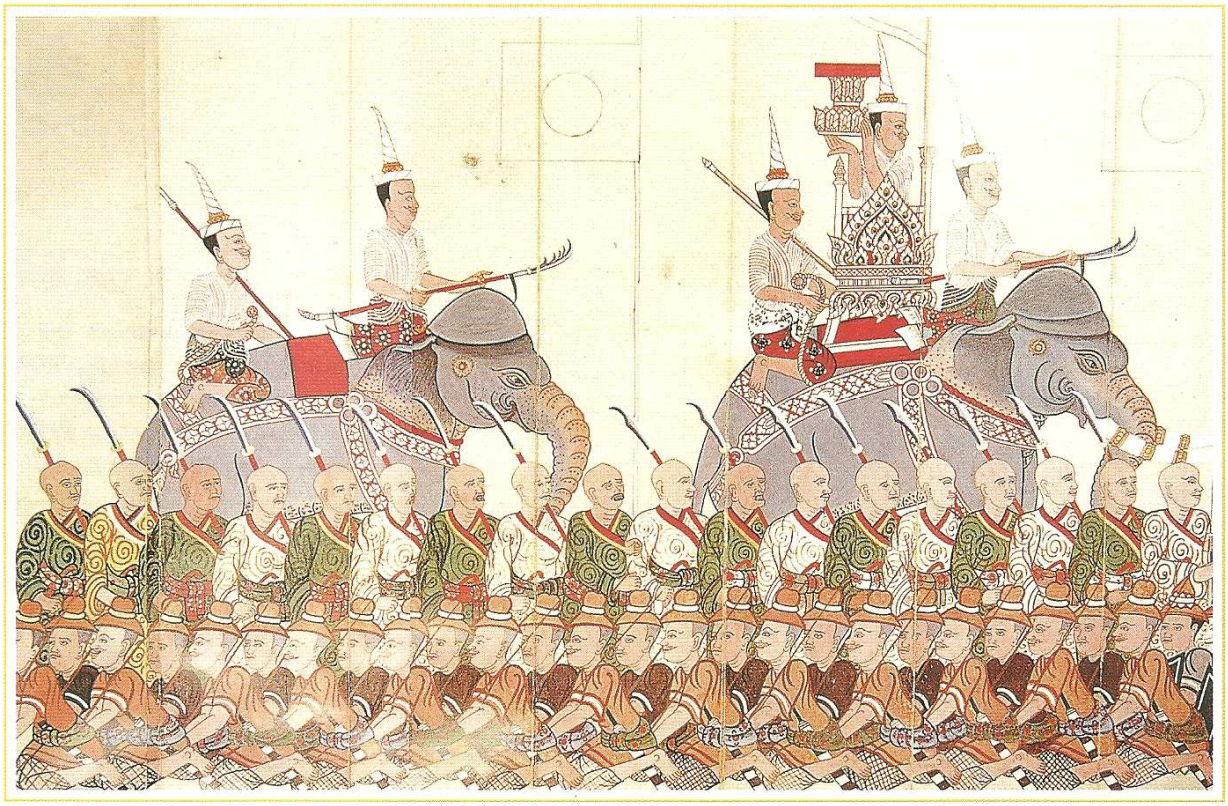
[๑] กรมศิลปากร. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๗. หน้า ๖๕ (นางนันทนา ตันติเวสส แปล)

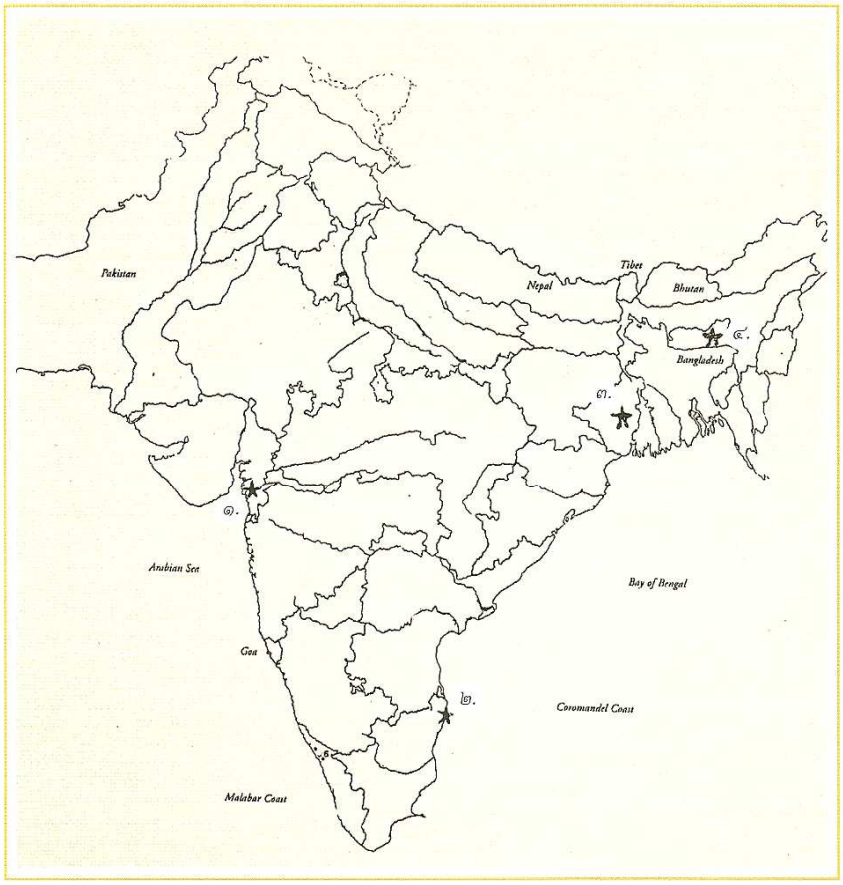
จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ฝีมือชั้นโอ่งเขียนขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และอิทธิพลของชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทต่อสยามประเทศในขณะนั้น

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี เขียนขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศักราช ๒๒๗๗ แสดงภาพแขกมัวร์หรือแขกอาหรับหรือเปอร์เซีย

ภาพชาวญี่ปุ่นเดินแทรกอยู่ในแถวชั้นในของขบวนเสด็จพระราชดำเนินในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ภาพนี้เป็นภาพจากสมุดไทยคัดลอกไว้ในพุทธศักราช ๒๔๖๑ โดยคัดลอกจากจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเขียนขึ้นในพุทธศักราช ๒๒๒๘

แผนที่แสดงเมืองในประเทศอินเดียที่สยามส่งเรือไปค้าขาย ตามข้อเขียนของเซอร์จอห์น เบาริ่ง ในหนังสือเรื่อง "The Kingdom and People of Siam" ได้แก่

๑. เมืองสุรัต (Surat)
๒. เมืองมัทราส (Madras)
๓. เมืองเบงกอล (Bengal)
๔. เมืองเมกกะ (Meghalaya)

บานประตูตู้พระธรรมลายรดน้ำสมัยอยุธยา ซ้ายมือเขียนภาพชาวเปอร์เซีย ขวามือเป็นภาพชาวฝรั่งเศส แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยากับต่างชาติ

ทางบกบ้างทางเรือบ้าง อาทิ พ่อค้าจากเมืองอ่างทอง พิษณุโลก เพชรบูรณ์ นครราชสีมา และหัวเมืองปักษ์ใต้ต่างๆ ทำให้อยุธยามีตลาดหรือย่านการค้าเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นแหล่งที่ชนต่างถิ่นซื้อขายสินค้ากัน หรือเป็นแหล่งที่ชาวเมืองตั้งร้านค้าประจำ จากหลักฐานว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยากล่าวว่า[๑] มีตลาดเรือ *(ตลาดน้ำ)* รอบกรุง เฉพาะที่เป็นตลาดเอก จำนวน ๔ แห่ง ตลาดบกนอกกำแพงกรุงรวม ๓๒ ตลาด ตลาดและย่านการค้าในกำแพงพระนครอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้เห็นว่าเป็นยุคที่บ้านเมืองมีเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง

สภาพสังคม

สังคมของประชาชนในอยุธยามีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม มีผลิตผลทางการเกษตรและวัสดุที่หาได้ตามธรรมชาติจากป่า มีงานหัตถกรรมและอุตสาหกรรมขนาดย่อมในครัวเรือน การค้ามีอยู่ในวงจำกัด เพราะรัฐเป็นผู้ผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ การเกณฑ์กำลังทหาร กำลังแรงงาน และการเก็บภาษีอากร ดังนั้น ประชาชนจึงมีอิสระในความเป็นอยู่ภายใต้ขอบเขตกำหนดกฎเกณฑ์ของบ้านเมือง ซึ่งคำนึงถึงความมั่นคงของประเทศและ

---

[๑] กรมศิลปากร. **รวมเรื่องกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์.** กรุงเทพฯ : บ.ป.ท., ๒๕๔๑. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวเพ็ญ เตชะคุปต์ เป็นกรณีพิเศษ ณ วัดโสมนัสวิหาร ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๑). หน้า ๙๖

เศรษฐกิจควบคู่กันไป สังคมของอยุธยาจึงมีความสัมพันธ์กับระบบศักดินาและระบบไพร่เป็นสำคัญ การแบ่งชนชั้นของอยุธยามิได้ถือเอาตามชาติกำเนิดและสืบทอดแบบวรรณะของอินเดีย แต่ขึ้นอยู่กับการแต่งตั้งหรือสภาวะที่ผู้นั้นเผชิญอยู่

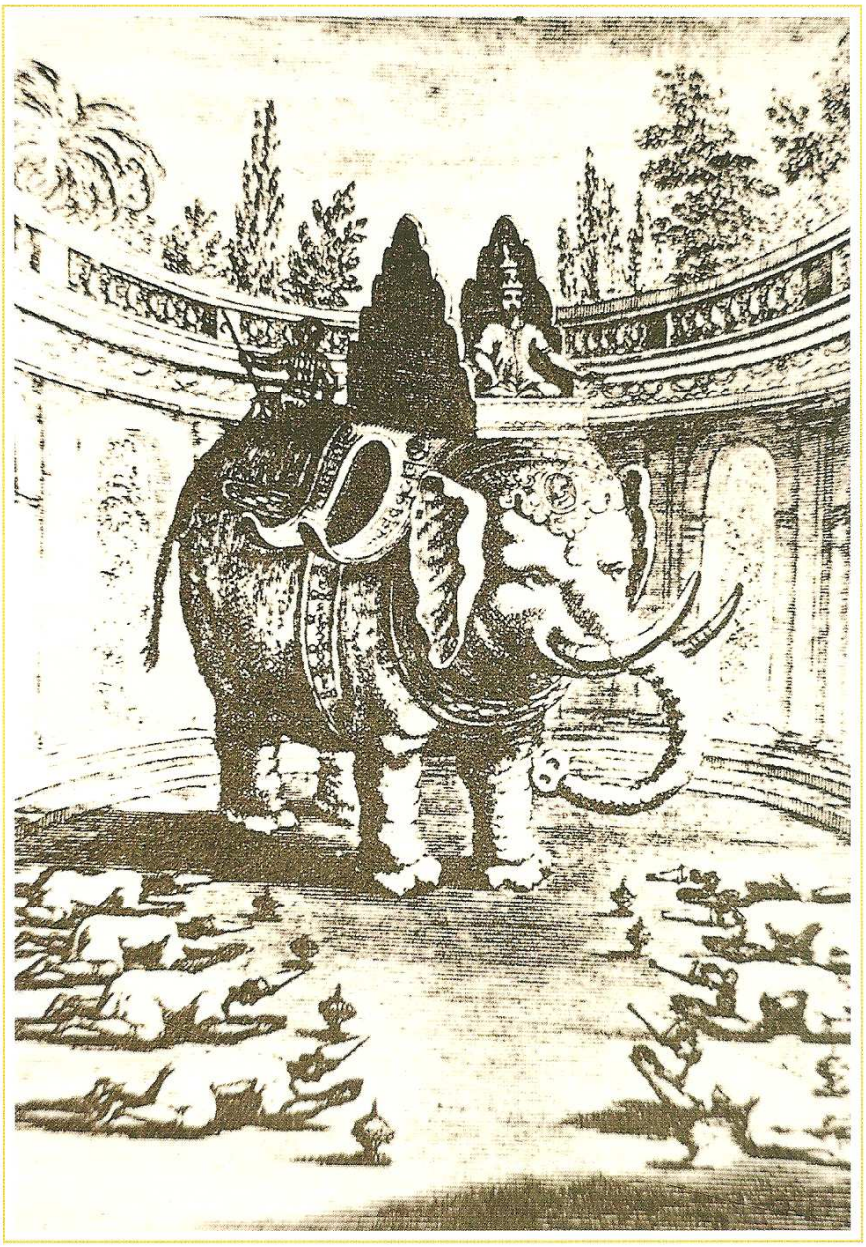
สังคมในยุคอยุธยาอาจแบ่งชนชั้นได้ตามการปกครองเป็น ๒ ชนชั้นหลัก คือ ชนชั้นปกครองหรือมูลนาย ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าเมือง และข้าราชการทั้งหลาย อีกพวกหนึ่งคือ ชนผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส นอกจากนี้ จะมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และสมณชีพราหมณ์นักบวชในศาสนาต่างๆ และชนชั้นทั้งสองนี้ได้ถูกกำหนดฐานะต่างๆ กันไปตามศักดินาจากสูงสุดถึงต่ำสุด

ระบบศักดินา คือ การกำหนดจำนวนที่นาให้บุคคลครอบครอง นับตั้งแต่พระราชวงศ์ชั้นสูงลงไปถึงทาส แม้ว่าบางคนจะไม่ได้มีกรรมสิทธิ์ในที่นาจริงๆ ก็ตาม ก็ถือว่าศักดินาเป็นมาตรการวัดค่าหรือสถานภาพของบุคคลทางสังคม และเป็นเกณฑ์ในการปรับไหมเมื่อเกิดคดีความขึ้น สำหรับข้าราชการนั้นศักดินาเป็นเครื่องบอกระดับชั้นด้วย ถือว่าข้าราชการผู้มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปเป็นขุนนาง หรือเทียบเท่ากับชั้นสัญญาบัตรปัจจุบัน ส่วนเจ้านายถ้าทรงกรมจะมีศักดินาสูงกว่าไม่ได้ทรงกรม ตัวอย่างของศักดินาระดับต่างๆ มีดังนี้

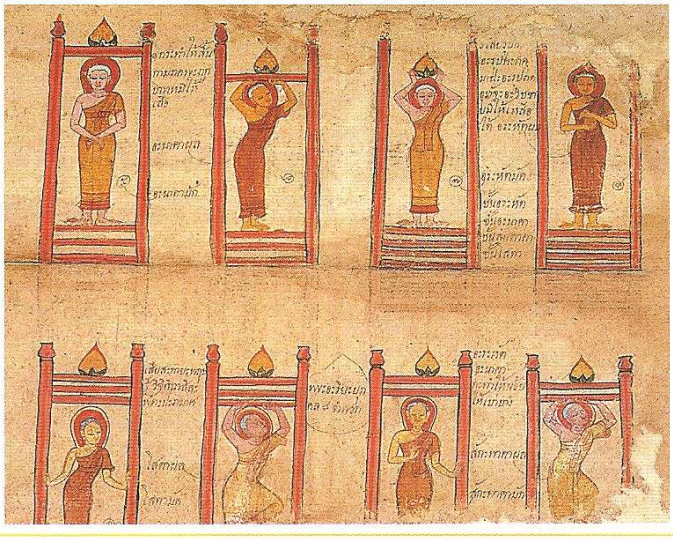

ภาพเสนาบดี (ยืน) และไพร่ (นั่ง) แสดงให้เห็นชนชั้นปกครองและชนผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส ภาพจากหนังสือจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชารด์ ในพุทธศักราช ๒๒๒๙

พระมหาอุปราช *(วังหน้า)*		ศักดินา	๑๐๐,๐๐๐
พระเจ้าลูกเธอ	ศักดินา ๑๕,๐๐๐	ถ้าทรงกรมศักดินา	๔๐,๐๐๐
พระเจ้าหลานเธอ	ศักดินา ๔,๐๐๐	ถ้าทรงกรมศักดินา	๑๑,๐๐๐

ภาพพระเจ้าแผ่นดินทรงพระคชาธาร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประทับอยู่เหนือช้างพระที่นั่งทรงรายรอบด้วยเสนาบดีที่กำลังหมอบถวายบังคม แสดงให้เห็นถึงภาพของชนชั้นปกครองหรือมูลนาย ภาพนี้ตีพิมพ์ในหนังสือจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ของบาทหลวงตาชารด์ ในพุทธศักราช ๒๒๑๙

พระสงฆ์ในสมัยอยุธยา ภาพจากสมุดข่อย เรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราว พุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

ภาพพระสงฆ์ จากหนังสือ The Natural and Political History of the Kingdom of Siam โดย Nicolas Gervaise ผู้เดินทางเข้ามาสู่ประเทศสยามในพุทธศักราช ๒๒๒๖

หม่อมเจ้า	ศักดินา	๑,๕๐๐
เจ้าพระยาจักรีศรีองครักษ์ สมุหนายก	ศักดินา	๑๐,๐๐๐
เจ้าพระยามหาเสนาบดี สมุหพระกลาโหม	ศักดินา	๑๐,๐๐๐
เจ้าเมืองเอก, เจ้าเมืองโท	ศักดินา	๑๐,๐๐๐
เจ้าเมืองตรี	ศักดินา	๕,๐๐๐
เจ้าเมืองจัตวา	ศักดินา	๓,๐๐๐

ไพร่หัวงาน นา ๒๕, ไพร่มีครัว นา ๒๐, ไพร่ราบ นา ๑๕, ไพร่เลว นา ๑๐ ยาจก วณิพก ทาส และลูกทาส นา ๕

ระบบไพร่ เป็นระบบที่เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเกณฑ์กำลังคนในยามสงคราม และเกณฑ์แรงงานในยามสงบซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจด้วย ไพร่แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ที่สังกัดวังหลวง หรือพระเจ้าแผ่นดิน ต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการปีละ ๖ เดือน คือ เข้าเดือนหนึ่งออกเดือนหนึ่งสลับกัน หากไม่ต้องการถูกเกณฑ์จะต้องเสียเงินให้แก่ราชการเดือนละประมาณ ๔ - ๖ บาท ไพร่หลวงจะต้องสังกัดอยู่ในกรมพระสัสดี ซ้าย ขวา นอกใน และไพร่ที่เป็นชายต้องออกรบเมื่อมีสงคราม

๒. ไพร่สม หมายถึง ไพร่ที่สังกัดเจ้านายและขุนนางใหญ่น้อยทั้งปวง ยามปกติจะถูกเกณฑ์แรงงานหรือรับราชการ ยามสงครามไพร่ชายจะต้องเป็นทหารสู้รบกับข้าศึก

๓. ไพร่ราบ หมายถึง ผู้ที่สังกัดมูลนาย มีอายุระหว่าง ๑๓ - ๑๗ ปี

๔. ไพร่ส่วย หมายถึง ผู้ที่ยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือไม่ต้องรับราชการ แต่ต้องส่งสิ่งของเป็นส่วยให้แก่หลวง เช่น ของป่า ฝาง และดีบุก เป็นต้น

ไพร่ทุกประเภทไม่ได้รับเงินเดือนเป็นค่าตอบแทนจากมูลนาย แต่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองแทน

ทาสของอยุธยาเป็นผู้ที่ทำงานรับใช้มูลนายเพื่อแลกกับการเลี้ยงดู ผู้ที่ตกเป็นทาสนั้นอาจเป็นเพราะภาวะทางเศรษฐกิจ เช่น เกิดทุพภิกขภัย หรือมีหนี้สิน จึงต้องขายตัวยอมเป็นทาส หรืออีกจำพวกหนึ่งเป็นเชลยซึ่งถูกกวาดต้อนมา และถูกแจกจ่ายมาเป็นทาสแรงงานแก่มูลนายทั้งหลาย แม้ว่าสังคมจะถือว่าทาสเป็นชนชั้นต่ำสุด ในสมัยอยุธยาก็ยังมีกฎหมายคุ้มครองทาสไว้หลายประการ เช่น ห้ามใช้งานหนักเกินกำลัง ห้ามลงโทษทำทารุณกรรมเกินกว่าเหตุ เป็นต้น

การแบ่งชั้นบุคคลในสมัยอยุธยาในกลุ่มชนชั้นสูงอันได้แก่ เจ้านาย หรือพระราชวงศ์นั้นได้มีการกำหนดฐานันดรไว้ตามกฎมณเฑียรบาล ดังนี้

๑. สมเด็จหน่อพระพุทธเจ้า คือ พระราชโอรสอันประสูติแต่พระอัครมเหสีถือเป็นผู้มีศักดินาสูงที่สุดในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และมีสิทธิ์ในการสืบราชสมบัติเหนือกว่าผู้อื่น

๒. พระมหาอุปราช คือ พระโอรสที่เกิดแต่พระอัครชายาที่เรียกว่า **"แม่หยั่วเมือง"** ถือว่าเป็นอันดับรองจากสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้า และมีสิทธิ์ในราชสมบัติรองลงมา

๓. ลูกหลวง คือ พระราชโอรสที่ประสูติแต่พระราชมารดาที่เป็นพระธิดาพระเจ้าแผ่นดิน จะได้กินเมืองเอก

๔. พระราชโอรสที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาที่มีศักดิ์เป็นหลานหลวง มีสิทธิ์กินเมืองโท

๕. พระเยาวราช คือ พระราชโอรสที่ประสูติแต่พระสนม

ส่วนขุนนางข้าราชการนั้น นอกจากกำหนดฐานะกันด้วยศักดินาแล้ว ยังกำหนดชั้นกันด้วยยศและบรรดาศักดิ์ด้วย คือในช่วงแรกๆ พระยา หรือ ออกญา เป็นชั้นสูงสุด รองลงมาได้แก่ เจ้าหมื่น พระ จมื่น หลวง ขุน จ่า หมื่น และพันตามลำดับ โดยยศเจ้าหมื่น จมื่นและจ่า เป็นยศที่ใช้เฉพาะในกรมมหาดเล็ก ในสมัยอยุธยาตอนปลายได้มีบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยา และสมเด็จเจ้าพระยา นอกจากบรรดาศักดิ์แล้วก็อาจดูได้จากตำแหน่งราชการที่ดำรงอยู่ เช่น อัครมหาเสนาบดี เสนาบดี จางวาง เจ้ากรม ปลัด กรม และสมุหบัญชี เป็นต้น

จากการแบ่งชั้นยศศักดิ์ และฐานันดรดังกล่าวมาแล้ว ทำให้มีการกำหนดระเบียบปฏิบัติต่างๆ ให้เหมาะสมตามฐานะยศศักดิ์และฐานันดรตามปกติแล้วผู้น้อยจะให้ความเคารพยกย่องผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มียศศักดิ์สูงกว่า ยกเว้นพระภิกษุสงฆ์เท่านั้นที่ได้รับความเคารพอย่างสูงจากชนทุกชั้นรวมทั้งพระมหากษัตริย์ด้วย เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้น้อยจะไม่ตีตนเสมอผู้ใหญ่ การเลียนแบบหรือทำตัวให้เทียบเทียมกับผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีศักดิ์สูงกว่าถือเป็นความผิด ดังนั้น คนในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งค่อนข้างเคร่งครัดต่อแบบแผนและประเพณีจึงได้วางกำหนดกฎหมายไว้เป็นจำนวนมาก ในด้านการแต่งกายนั้นสำหรับชนชั้นสูงและชนชั้นปกครองจะมีกฎมณเฑียรบาล พระราชกำหนดตำรา และอื่นๆ เป็นเครื่องกำหนดให้ปฏิบัติตาม โดยมีหลักเกณฑ์ให้แต่งกายให้เหมาะสมตามฐานะ ตามกาลเทศะและสถานที่ ส่วนประชาชนทั่วไปนั้นนอกจากจะพยายามไม่แต่งกายให้เกินฐานะยศศักดิ์ของตนเองแล้ว จะคำนึงถึงโอกาสและสถานที่เช่นกัน ที่สำคัญคือความสะอาดความสุภาพเรียบร้อยและความงดงามเป็นปัจจัยสำคัญ

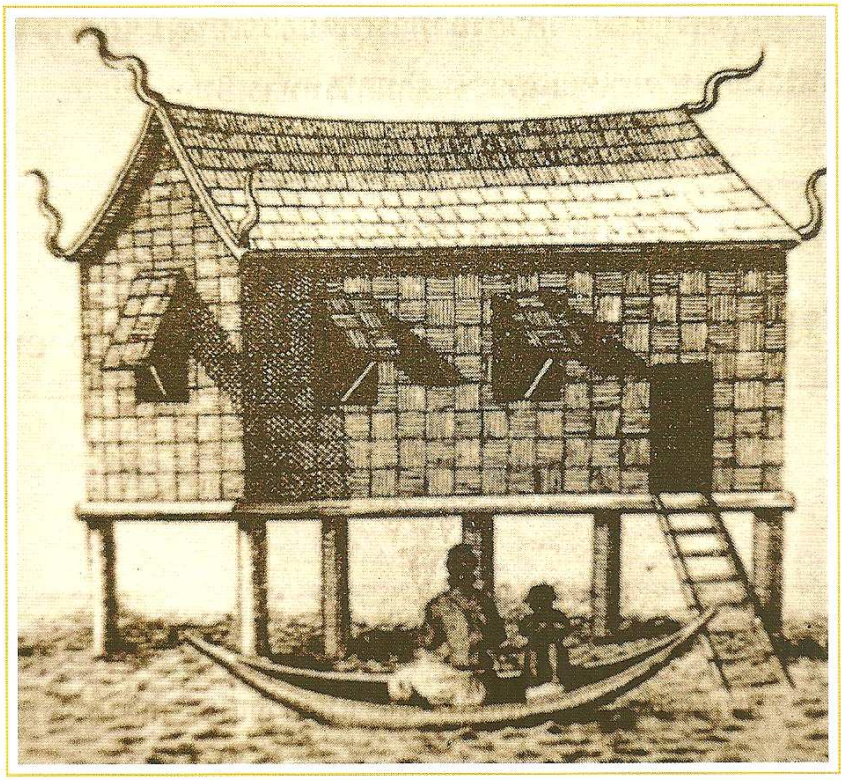
ชีวิตความเป็นอยู่โดยทั่วไปของชาวอยุธยานั้น แม้จะมีการแบ่งชนชั้นดังกล่าวแล้ว จากหลักฐานทางฝ่ายไทยและจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในยุคนั้นแสดงให้เห็นว่า มีความเป็นอยู่ค่อนข้างสุขสบายอุดมสมบูรณ์ ลักษณะครอบครัวจะเป็นครอบครัวใหญ่ มีปู่ย่าตายายพ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกัน เด็กจะถูกสั่งสอนให้เคารพนับถือผู้สูงอายุ มีการไปทำบุญที่วัด และมีการพักผ่อนหย่อนใจด้วยการละเล่น การร้องเพลง และมหรสพต่างๆ ตามโอกาส จดหมายเหตุชาวต่างชาติบางฉบับกล่าวว่าชาวไทยยุคนี้เกิดมาเป็นกวีเพราะมีจินตนาการว่องไวมีคำพูดและคำตอบที่เฉียบคม

วิถีชีวิตของชาวเมือง

หลักฐานของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในสมัยอยุธยาให้ข้อมูลเกี่ยวกับชาวไทยในอยุธยาว่า ชาวไทยนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำเนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต คือใช้น้ำเพื่อการกิน อาบ และชำระล้างทำความสะอาดต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมปลูกข้าวพืชผักผลไม้ต่างๆ ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้า นอกจากนี้แหล่งน้ำเหล่านั้น ยังอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำนานาชนิดซึ่งเป็นทั้งอาหารและสินค้า ดังนั้น บริเวณใกล้แม่น้ำจึงเต็มไปด้วยเรือกสวนไร่นาและบ้านเรือนของราษฎร ยิ่งห่างแม่น้ำออกไปชุมชนจะน้อยลงตามลำดับ ลักษณะบ้านเรือนของชาวไทยในยุคนี้นิยมสร้างบ้านด้วยไม้มุงด้วยหญ้าหรือใบจาก บ้านที่อยู่ริมน้ำจะมีลักษณะใต้ถุนสูง ส่วนบ้านในเมืองจะมีลักษณะพื้นต่ำ บ้านที่ก่ออิฐถือปูนมุงกระเบื้องส่วนใหญ่จะเป็นของชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ภาพลายเส้นแสดงรูปบ้านเรือนของราษฎรที่สร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบจากและนิยมอยู่อาศัยริมแม่น้ำลำคลอง
ภาพจากหนังสือเรื่อง A Description of the Kingdom of Siam ของนาย Engelbert Kaempfer ผู้เดินทางเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๒๒๓๓ ตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเพทราชา

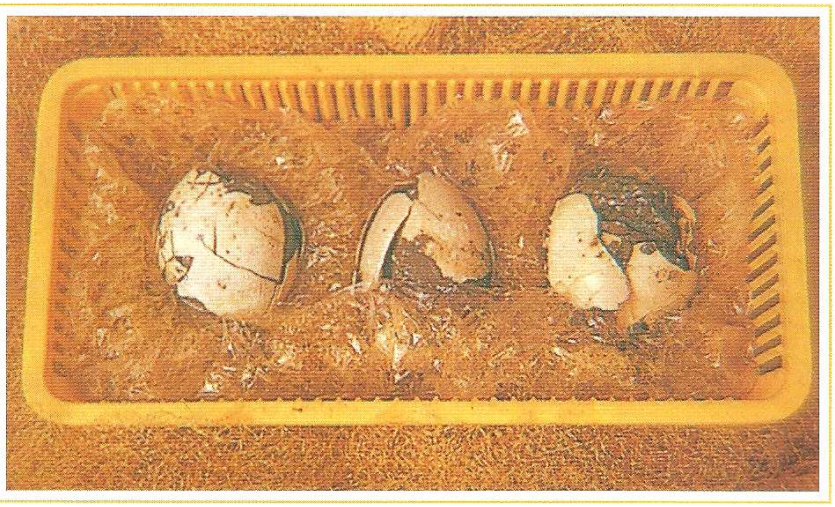
ภาพลายเส้นแสดงรูปบ้านเรือนของราษฎรที่สร้างด้วยไม้ไผ่หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบจาก ภาพจากหนังสือเรื่อง Du Royaume de Siam ของนาย De la Loubère ผู้เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส เดินทางมาสู่กรุงศรีอยุธยาในพุทธศักราช ๒๒๓๐

ชาวอยุธยาส่วนมากอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ผู้เยาว์จะให้ความเคารพยกย่องผู้อาวุโสหรือผู้ชรา เจ้าบ้านฝ่ายชายมีอำนาจที่สุดในบ้าน ขณะที่ฝ่ายหญิงจะต้องเชื่อฟัง อ่อนน้อม และทำงานบ้านไปพร้อมๆ กับทำไร่ ทำนา

เช่นเดียวกับผู้ชาย พ่อแม่เป็นผู้อบรมสั่งสอนบุตรธิดาของตน โดยพ่อจะดูแลบุตรชาย และส่งไปเรียนหนังสือที่วัดเมื่ออายุครบ ๗ ขวบ ส่วนแม่จะดูแลสั่งสอนกิริยามารยาทและงานบ้านให้ลูกสาวตลอดจนควบคุมความประพฤติจนกว่าจะแต่งงาน ในยุคนี้ผู้ชายซึ่งมีฐานะดีจะมีภรรยาหลายคน จดหมายเหตุชาวต่างประเทศหลายฉบับกล่าวตรงกันว่า ธรรมชาติของคนไทยนั้นจะสุภาพอ่อนโยน ใจกว้าง เต็มใจช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก นายฟรังซัวส์ อังรี ตุรแปง (François Henri Turpin) กล่าวว่า ชาวไทยเป็นผู้ไม่ค่อยดิ้นรนแสวงหาทรัพย์สิ่งของเท่าใด แต่ก็หวงแหนสิ่งที่ตนมีอยู่ และชอบเอาทรัพย์สมบัติไปฝังไว้มากกว่าที่จะเอามาใช้ ความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงและสามัญชนดูได้จากลักษณะผิวพรรณ กิริยามารยาทและการแต่งกาย ผู้ที่มีฐานะมักจะผิวขาว มีกิริยามารยาทดี ดูงามสง่า และแต่งกายด้วยผ้า ตลอดจนเครื่องประดับที่มีค่าสูง

การประกอบอาชีพของชาวอยุธยา ได้แก่ การทำนา ทำสวน และจับสัตว์น้ำ ค้าขาย และทำงานช่างหัตถกรรมต่างๆ เช่น ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างแกะสลัก ช่างปั้น และช่างทอผ้า เป็นต้น

จากการที่อาณาจักรตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม มีการทำนาปลูกข้าวกันมาก อาหารหลักของชาวเมืองจึงได้แก่ ข้าวเจ้า ส่วนอาหารจำพวกเนื้อสัตว์นั้นมีทั้ง ปลา ไก่ เป็ด หมู เนื้อวัว และไข่ ซึ่งเอกสารของชาวต่างประเทศจะกล่าวว่า ปลาเป็นเนื้อสัตว์ที่นิยมบริโภคมากกว่าเนื้อสัตว์ชนิดอื่น นอกจากนี้ยังมีผัก กะปิ พริก เกลือ และเครื่องเทศต่างๆ สำหรับปรุงอาหารนานาชนิด ลักษณะการบริโภคอาหารคือนำอาหารที่ปรุงแล้วจัดลงสำรับ และนั่งรับประทานบนพื้นที่ปูด้วยพรมหรือเสื่อ ไม่มีช้อนส้อม แต่มีช้อนตักแกง ระเบียบการบริโภคอาหารนั้นจะให้เจ้าบ้านหรือสามีรับประทานก่อน จากนั้นภรรยาจึงจะรับประทานต่อไปจะเป็นพวกเด็กๆ ซึ่งมีสำรับของตนต่างหาก อาหารที่เหลือจากสำรับเหล่านี้แล้วจึงแจกจ่ายไปยังบ่าวไพร่ เวลาที่บริโภคอาหาร คือ เช้า เที่ยง และค่ำหลังพระอาทิตย์ตก รวมวันละ ๓ เวลา อาหารการกินของอยุธยาค่อนข้าง

เปลือกไข่สมัยอยุธยา ค้นพบจากแหล่งเรือจม "สีชัง ๓" โดยการขุดค้นของกลุ่มงานโบราณคดีใต้น้ำ จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของไข่ที่ใช้เป็นอาหารทั้งคาวและหวานอันได้รับอิทธิพลจากอาหารโปรตุเกส นอกจากนี้ยังนำติดตัวไปในเรือที่ใช้เดินทางค้าขายอีกด้วย

เมล็ดพริกไทยสมัยอยุธยา พบจากแหล่งเรือจม "บางกระไชย ๒" โดยการขุดค้นของกลุ่มงานโบราณคดีใต้น้ำจังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพริกไทย ในฐานะที่เป็นเครื่องเทศที่นิยมอย่างแพร่หลาย

อุดมสมบูรณ์ด้วยปรากฏหลักฐานในหนังสือว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยาว่ามีตลาดสดขายของ เช้าเย็นตามย่านต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ตลาดเจ้าพรหม ตลาดยอด ตลาดหน้าวังตรา และตลาดเสาชิงช้าชีกุน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรือนำของทะเลเข้ามาขายที่กรุงศรีอยุธยาด้วย ได้แก่ *"...เรือปาก ๖ ศอก ๗ ศอก ชาวบ้านยี่สาน บ้านแหลม บางทะลุ บรรทุกกำปิ น้ำปลา ปูเค็ม กะพง คุเลา ปลาทู กะเบนย่าง มาจอดเรือขาย..."* [๑]

ก้างปลาสันนิษฐานว่าเป็นปลาร้า พบจากแหล่งจม "สีชัง ๑" จังหวัดชลบุรี โดยการขุดค้นของกลุ่มงานโบราณคดีใต้น้ำ จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของอาหารการกินในสมัยอยุธยา โดยนำติดตัวไปเป็นเสบียงในการเดินเรือค้าขายทางทะเล

---

[๑] กรมศิลปากร. **รวมเรื่องกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์.** (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๑). หน้า ๑๑๘

ปูเค็มสมัยอยุธยา พบจากแหล่งเรือจม "ราง เกวียน" จังหวัดชลบุรี โดยการขุดค้น ของกลุ่มงานโบราณคดีใต้น้ำ จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการถนอม รักษาอาหารด้วยการหมักเค็มและใช้เป็น เสบียงในการเดินเรือค้าขายทางทะเล

ขนบธรรมเนียมประเพณีในสมัยอยุธยาแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับบุคคล หรือเกี่ยวกับชีวิต และประเพณีที่เกี่ยวกับชุมชนหรือส่วนรวม

ประเพณีที่เกี่ยวกับบุคคลหรือเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด และการเลี้ยงเด็ก ประเพณีโกนจุก ประเพณีแต่งงาน ประเพณีบวช ประเพณีเกี่ยวกับการปลูกบ้าน และประเพณีเกี่ยวกับงานศพ

ประเพณีที่เกี่ยวกับชุมชนหรือส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีที่ปฏิบัติกันเป็นประจำในช่วงเทศกาล และประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น ตรุษสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา สารท ลอยกระทง ทอดกฐิน การเล่นสักวา เป็นต้น

นอกจากประเพณี ซึ่งเป็นของสามัญชนแล้ว อยุธยายังมีประเพณีของหลวง ซึ่งปฏิบัติเป็นประจำในแต่ละเดือน ดังปรากฏหลักฐานในกฎมณเฑียรบาล ซึ่งเป็นแบบอย่างแก่ประเพณีและพระราชพิธีต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์

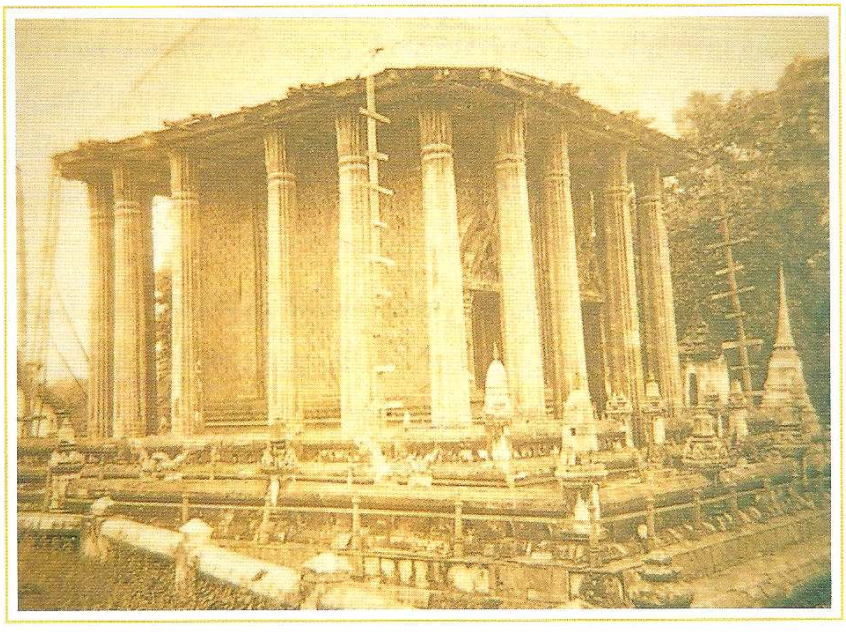
ศาสนาและความเชื่อ

อยุธยามีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ความผูกพันกับพระพุทธศาสนาของชาวอยุธยามีตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชน ศาสนาพุทธของอยุธยาเป็นศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์ตามแบบสุโขทัย และได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธลัทธิมหายานกับศาสนาพราหมณ์ตามอย่างเขมร ผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีปีศาจและปรากฏการณ์ธรรมชาติ แล้วปรับเข้าด้วยกันจนกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชาวอยุธยามีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาตามศรัทธา เนื่องจากพระมหากษัตริย์ได้พระราชทานพระบรม-

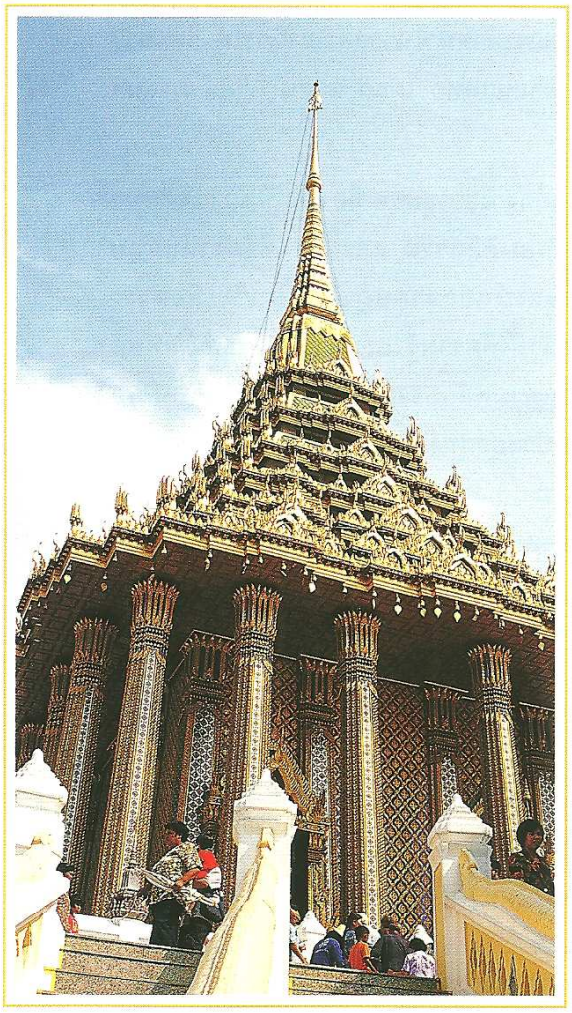
ราชานุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในราชอาณาจักรได้ และทรงอุปถัมภ์ศาสนาเหล่านั้นเช่นเดียวกับศาสนาพุทธ ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์

สังคมสมัยอยุธยามีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน คือ เป็นทั้งสถานที่ศึกษาที่พึ่งพายามมีทุกข์ร้อน สถานที่ประกอบพิธีกรรม และสถานที่จัดงานชุมนุมรื่นเริงในเทศกาลต่างๆ พระภิกษุสงฆ์นอกจากปฏิบัติศาสนกิจเพื่อดำรงพระพุทธศาสนาให้ถาวรแล้ว ยังมีหน้าที่ให้ความรู้ และการศึกษาแก่เด็กที่พ่อแม่นำมาฝากเรียน คำเทศนาสั่งสอนตามหลักธรรมในพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมอยุธยามาก เพราะทำให้ประชาชนมีศีลธรรมจรรยา รู้จักหน้าที่ของตน มีความสามัคคี และยอมรับระบบและภาระต่างๆ ที่รัฐสร้างขึ้น ความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนาเป็นแรงหนุนให้พุทธศาสนิกชนแห่งกรุงศรีอยุธยาสร้างวัด รวมทั้งสร้างงานศิลปกรรมไว้ในวัดเป็นจำนวนมาก จึงมีวัดปรากฏอยู่ในพื้นที่ของอาณาจักรค่อนข้างมาก

พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาทุกพระองค์ทรงเป็นหลักในการบำรุงพระพุทธศาสนา มีบางรัชกาลที่พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์เป็นพิเศษจนการพระศาสนารุ่งเรืองอย่างยิ่ง ดังเช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ *(พระเจ้าอู่ทอง)* ทรงอุทิศพระตำหนักเวียงเหล็กสร้างวัดพุทไธศวรรย์ ทรงกำหนดแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงอุทิศที่พระราชวังส่วนหนึ่งสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงผนวชพร้อมด้วยเจ้านายและข้าราชบริพารจำนวนมาก และโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น ซึ่งนับเป็นวรรณกรรมทางศาสนาเรื่องแรกของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้สร้างมณฑปครอบรอยพระพุทธบาทที่สระบุรี ตั้งเมืองสำหรับดูแลพระพุทธบาทโดยเฉพาะ และทรง

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระมณฑปครอบรอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

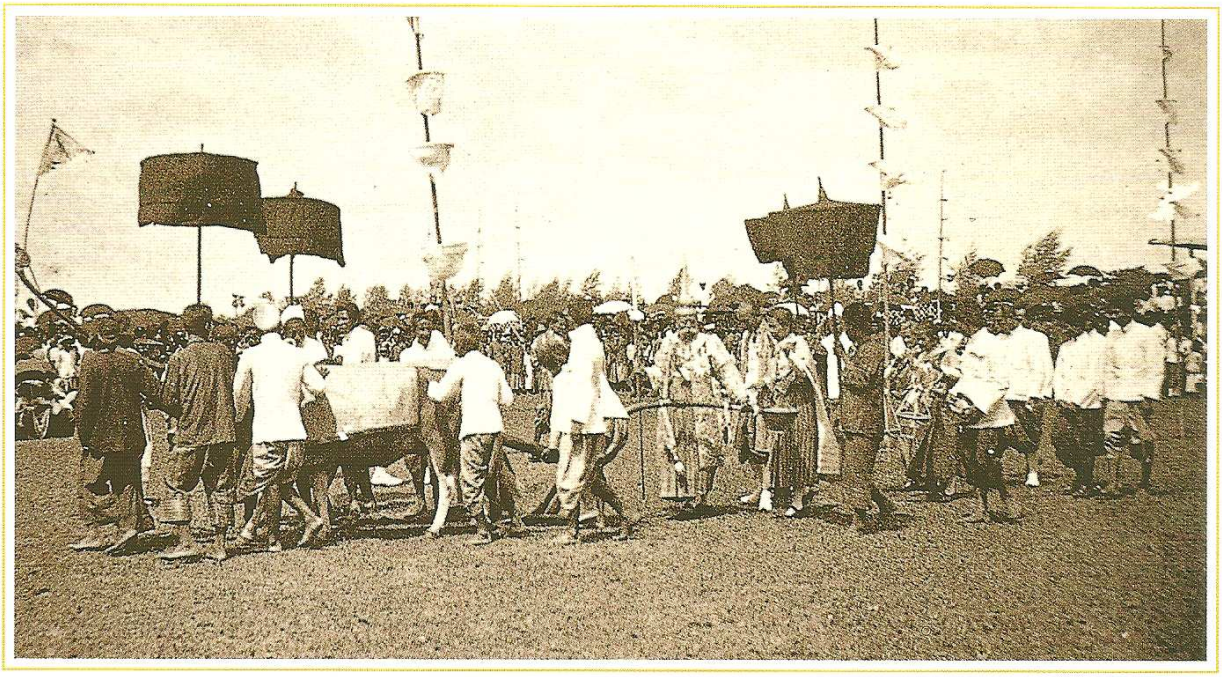

พระมณฑปครอบรอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี สร้างครั้งแรกในรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ -๒๑๗๑) และมีการซ่อมสร้างต่อมาอีกหลายรัชกาล พระมณฑปในภาพซ่อมสร้างครั้งพระบาทสมเด็จพระบุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ -๒๔๕๓)

สร้างประเพณีการเสด็จนมัสการรอยพระพุทธบาทอันเป็นแบบอย่างแก่รัชกาลต่อมา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้มีการจัดทำหลักสูตรเปรียญธรรมขึ้น สำหรับจูงใจให้มีผู้สนใจศึกษาพุทธศาสนายิ่งขึ้น ศาสนาพุทธในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ถือว่าเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เพราะทรงพระราชศรัทธาอุปถัมภ์การศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทรงส่งสมณทูตคือพระอุบาลีและพระอริยมุนี พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก ๑๒ รูป ออกไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาลัทธิสยามวงศ์ ณ ลังกาทวีปใน พ.ศ. ๒๒๙๖

ศาสนาและความเชื่อได้เป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับประชาชนพลเมือง เพราะการที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาย่อมทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขจึงมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้พิธีกรรมต่างๆ ของบ้านเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นพิธีอันปรับมาจากศาสนาพราหมณ์ เช่น การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีแรกนาขวัญ หรือไม่ว่าจะเป็นพิธีทางฝ่ายพุทธเอง เช่น การถวายผ้าพระกฐินตามพระอารามต่างๆ ย่อมมีผลโดยตรงต่อจิตใจของราษฎร คือเพิ่มพูนความจงรักภักดียิ่งขึ้นนอกเหนือจากความยำเกรงในฐานะองค์พระประมุขแห่งราชอาณาจักร

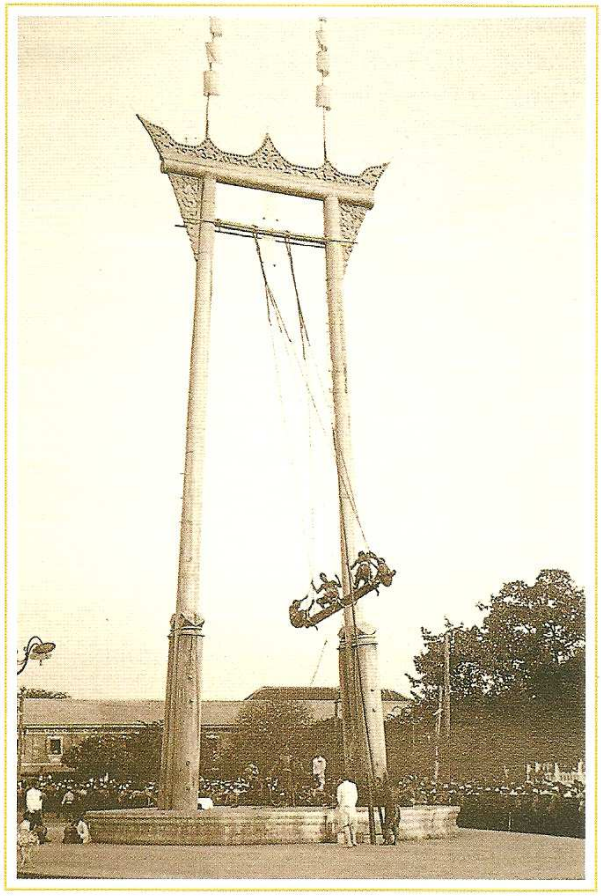
นอกจากนี้ ประชาชนในกรุงศรีอยุธยายังให้ความสำคัญแก่ โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ และไสยศาสตร์มาก กิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันต้องดำเนินไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโชค ลาง ฤกษ์ ยาม โฉลก ทักษา ชะตา ฯลฯ ต่างๆ เพื่อป้องกันเหตุเภทภัยและสร้างสิริมงคล ซึ่งส่วนนี้มีความสัมพันธ์กับเรื่องของการเลือกสีเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และเลือกอัญมณีเครื่องประดับกายด้วย

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ณ บริเวณทุ่งพญาไท โดยมีเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์) เป็นพระยาแรกนาขวัญ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)

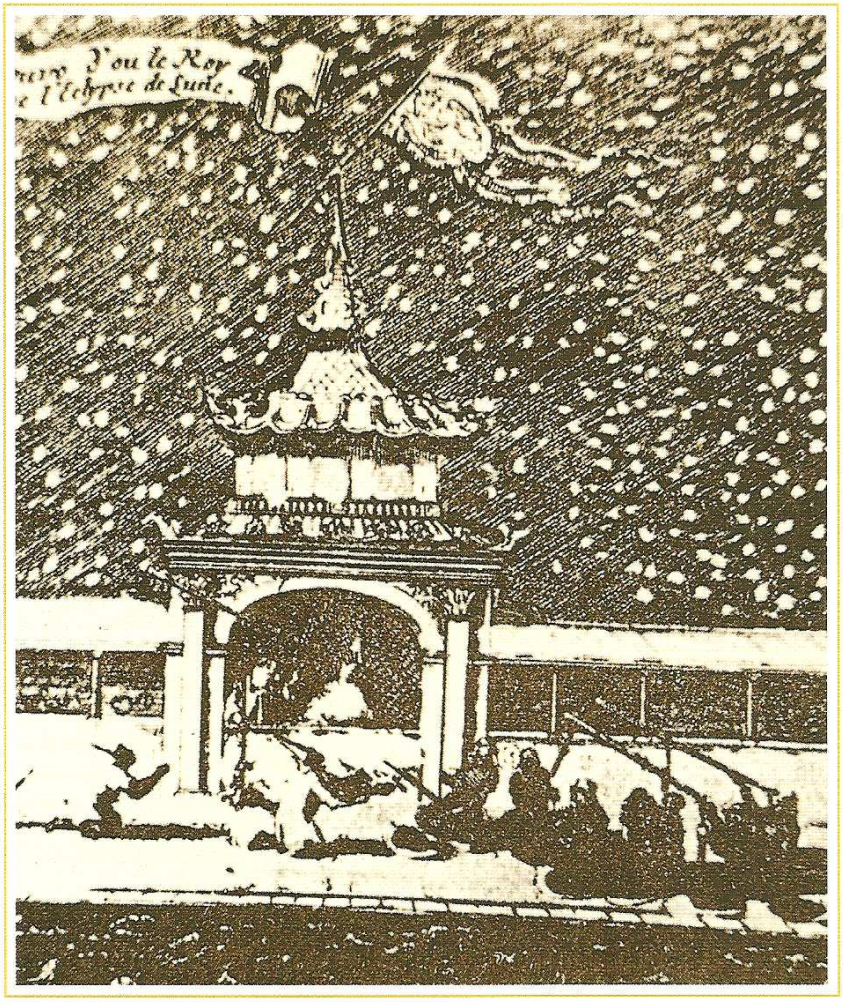

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) ในภาพกำลังทรงบูชาเทวดานพเคราะห์ที่เข้าเสวยพระชนมายุ

*พระราชพิธีโล้ชิงช้า ณ เสาชิงช้าหน้าวัดสุทัศนเทพวราราม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) ในภาพนาลิวัน*กำลังโล้ชิงช้า*

** นาลิวัน คือพราหมณ์ผู้โล้ชิงช้า และรำเชนงในพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย*

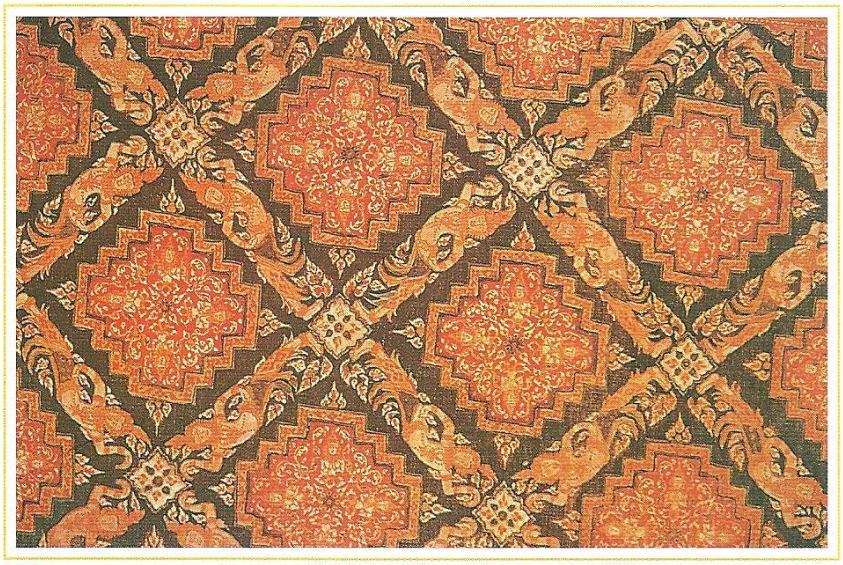
ภาพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) กำลังทรงส่องกล้องส่องทางไกลเพื่อทอดพระเนตรจันทรุปราคา ที่พระราชวังเมืองละโว้ (ลพบุรี) กลุ่มคนทางขวามือของภาพเป็นกลุ่มนักดาราศาสตร์มิชชั่นนารี คาธอลิก ภาพจากจดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาชารด์ พุทธศักราช ๒๒๒๙

ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยแก่การแต่งกาย

ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการนำมาสร้างเครื่องแต่งกายของชาวกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ ผ้าประเภทต่างๆ ทอง เงิน อัญมณี และเครื่องหอม เครื่องประทินต่างๆ

ผ้าของอยุธยามีทั้งที่ผลิตขึ้นเองภายในประเทศและผลิตจากต่างประเทศนำเข้ามาในฐานะสินค้าขาเข้าและเครื่องราชบรรณาการ สำหรับผ้าไหมและผ้าฝ้ายที่ผลิตภายในประเทศนั้น มีแหล่งผลิตจากหัวเมืองต่างๆ ของอาณาจักรทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ส่วนผ้าที่เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศนั้น ปรากฏหลักฐานจากเอกสารของพ่อค้าและนักการทูตชาวต่างประเทศว่า มีไหมดิบ ฝ้ายดิบ ผ้าไหม ผ้าแพร และผ้าอื่นๆ บรรทุกเรือสินค้าเข้ามาขายยังกรุงศรีอยุธยา แต่ผ้าชั้นดีเหล่านี้พระมหากษัตริย์ทรงสงวนสิทธิ์ที่จะเลือกซื้อก่อน แต่ก็ทรงจ่ายค่าผ้าแก่พ่อค้าอย่างสมราคา หลังจากนั้นชนชั้นสูงจึงเลือกซื้อแล้วอนุญาตให้ขายได้ ประเทศที่นำสินค้าผ้าเข้ามาขายได้แก่ จีน อินเดีย เปอร์เซีย ญี่ปุ่น อังกฤษ

ผ้าลายอย่าง สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑) ผลิตจากประเทศอินเดียตามแบบลวดลายที่ส่งไปจากราชสำนักสยาม เป็นลายตาข่ายก้านแย่งเทพรำ ไส้ลายมีลักษณะเป็นลายเทพนมจตุรทิศล้อมรอบด้วยลายสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบหก

ฮอลันดา เป็นต้น ผ้าที่ได้จากต่างประเทศนี้มิได้นำมาใช้ในการทำเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายเท่านั้น แต่ใช้ในการประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือนและอื่นๆ ที่ต้องใช้ผ้าเป็นปัจจัยหลักด้วย ในกรุงศรีอยุธยามีตลาดหรือย่านการค้าที่ขายผ้าและเสื้อผ้าหลายแห่งดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องเศรษฐกิจการค้า

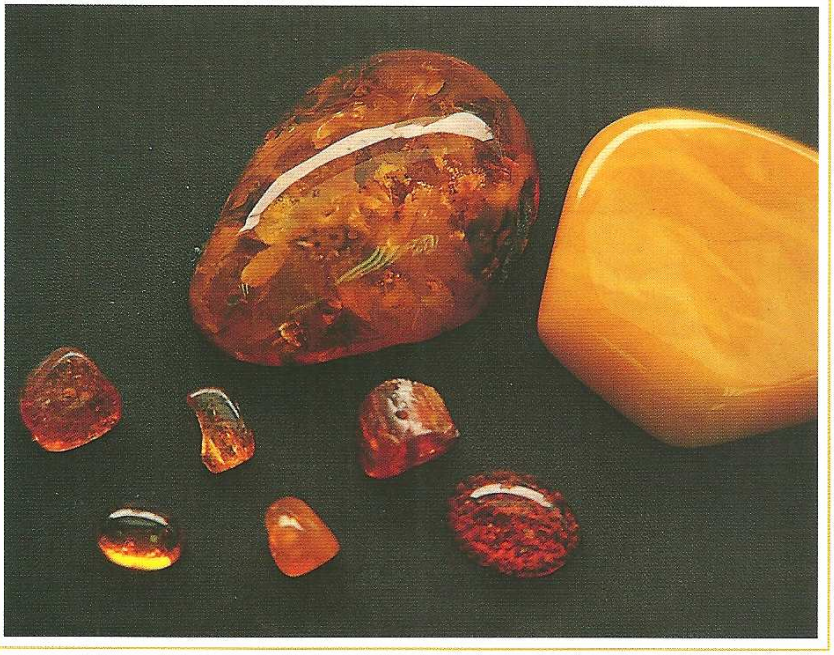
ทองคำ เป็นแร่ธาตุที่มีความสำคัญต่อชาวอยุธยาอย่างสูง เพราะนอกจากจะนำมาสร้างเป็นเครื่องทองรูปพรรณ หรือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ประดับตกแต่งร่างกายของชนทุกชั้นแล้ว ชาวอยุธยายังนำทองมาสร้างพระ-พุทธรูป สร้างงานศิลปกรรมและงานประณีตศิลป์ต่างๆ

การที่อยุธยาต้องใช้ทองคำเป็นจำนวนมาก บางส่วนน่าจะได้มาจากเครื่องราชบรรณาการและการสั่งเป็นสินค้านำเข้าจากเปอร์เซีย ปรากฏในจดหมายเหตุของพ่อค้าชาวฮอลันดาว่า โยส เซาเต้น *(Joost Schouten)* เป็นผู้นำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการจากเจ้าชายแห่งออเร้นจ์ *(Prince of Orange)* มาถวายที่อยุธยา ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการนั้นมีแผ่นทองคำจากเปอร์เซียรวมอยู่ด้วย และเอกสารของพ่อค้าชาวฮอลันดาเช่นกันที่ทำให้ทราบว่าได้มีการนำทองคำเปลวส่งเป็นสินค้าออกไปกับเรือชื่อ **"ปริ้น-โรแยล"** *(Prince Royal)* เป็นจำนวน ๓๐๐ ปอนด์[๑]

สำหรับอัญมณี เช่น พลอยสีต่างๆ อำพัน และมุก นั้น มีแหล่งอยู่ตามหัวเมืองภาคต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยา จดหมายพ่อค้าชาวฮอลันดากล่าวว่ามีการนำอำพันทอง และเงินเข้ามาด้วยเหมือนกัน

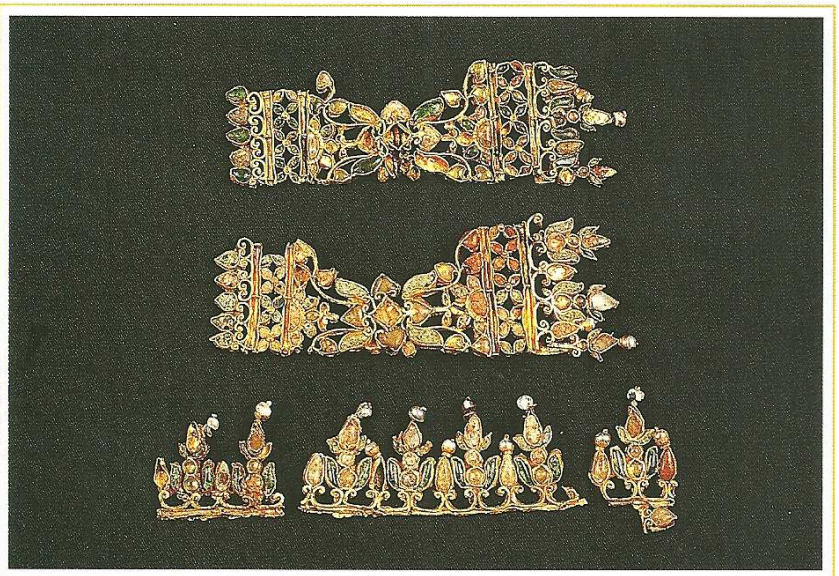
[๑] กรมศิลปากร . **เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ : บริษัท เอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๑. หน้า ๑๕๐, ๑๖๔

อำพัน นิยมนำมาใช้ทำเครื่องประดับในยุโรปและปรากฏในเอกสารการค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดาที่กล่าวถึงการนำอำพันเข้ามาสู่ประเทศสยาม

ไข่มุกที่นำมาทำเครื่องประดับ สมัยราชวงศ์โมกุล ของอินเดีย กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔

ชิ้นส่วนของเครื่องประดับทองคำ ฝังด้วยหินมีค่าและมุก พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑)

มุก นิยมนำมาใช้ทำเครื่องประดับในยุโรปและเอเชีย ในสมัยอยุธยานอกเหนือจากการนำมาทำเครื่องประดับแล้ว ยังมีหลักฐานแสดงถึงการนำมุกมาปักประดับเป็นลวดลายบนฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) อีกด้วย

ชาวต่างชาติในกรุงศรีอยุธยา

จากการที่กรุงศรีอยุธยามีการติดต่อทางการค้า และการทูตกับต่างประเทศ ทั้งในเอเชียและยุโรป ทำให้มีชาวต่างชาติเข้ามาประกอบการค้าหรือรับราชการในกรุงศรีอยุธยาหลายชาติ ชนเหล่านี้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งบ้านเรือน หรือสถานีการค้าในกรุงศรีอยุธยาได้ ชาวต่างชาติเหล่านี้มีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมของอยุธยาพอสมควร เช่น ด้านภาษา ศาสนาความเชื่อ ศิลปกรรม ประเพณี และการแต่งกาย เป็นต้น

สถานที่ตั้งบ้านเรือนของชาวต่างชาติมีปรากฏหลักฐาน ดังนี้

"๑. พวกพราหมณ์ ตั้งบ้านเรือนอยู่แต่หน้าวัดนางมุก วัดอำแม และซีกุน ซึ่งเป็นที่ตั้งเทวสถานและเสาชิงช้ากลางพระนคร

๒. แขกเทศกับแขกเปอร์เซีย ในจดหมายเหตุโบราณท่านไม่ได้แยกชาติให้ทราบว่าชาติใดตั้งบ้านเรือนอยู่ตั้งแต่ที่ใดถึงที่ใด สังเกตดูเหมือนแขกทั้ง ๒ ชาตินี้จะรวม เรียกว่า แขกเทศอยู่ในอำเภอเดียวกัน ชนพวกนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตั้งแต่ปลายสะพานประตูจีน ฟากตะวันตก ไปหลังวัดนางมุกแล้วเลี้ยวไปท่ากาญี คือที่ภายในกำแพงพระนครตั้งแต่ปลายสะพานประตูจีนฟากตะวันตกไปถึงประตูฉะไกรน้อยฟากตะวันออก ในที่อเลอนี้ชาวบ้านเรียกว่าทุ่งแขก มีถาวรวัตถุร้างอยู่บนโคกๆ ๑ เรียกว่า โคกแขกบ้าง โคกกุฎีทองบ้าง ว่าเป็นสุเหร่าเก่า ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ว่าเป็นสุเหร่าของเฉกอหมัดต้นสกุลของท่าน และในจดหมายเหตุโบราณก็ว่าท่านเฉกอหมัดตั้งบ้านเรือนอยู่ท่ากาญี ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์บอกกับข้าพระพุทธเจ้าว่า จะเรี่ยไรเงินจากบุนนาคไปปฏิสังขรณ์แต่แล้วก็เงียบไป พวกแขกที่อยู่ในพระนครศรีอยุธยาได้ไปปฏิสังขรณ์ขึ้นได้ราวสัก ๖ - ๗ ปีมานี้ ถึงวันศุกร์พวกแขกประชุมไปทำบุญกันเสมอ และที่ดินซึ่งตรงจากทุ่งแขกลงมาถึงท่ากาญีตอนริมแม่น้ำใต้ประตูฉะไกรน้อยนั้น ก็ยังเป็นที่ตั้งบ้านเรือนพวกแขกอยู่จนทุกวันนี้

๓. แขกจาม อยู่ในคลองคูจาม ตอนใต้วัดแก้วฟ้าลงไป

๔. แขกมลายูตั้งบ้านเรือนอยู่ในคลองตะเคียนข้างใต้

๕. แขกมักกะสันตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันตกใต้ปากคลองตะเคียนข้างใต้

๖. จีน ปรากฏว่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่หลายแห่ง แต่ที่ตั้งเป็นปึกแผ่นแน่นหนานั้นคือ ตั้งแต่หลังวัดจีนถึงสามม้าในไก่ และประตูจีน ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ แห่ง ๑ ที่คลองสวนพลูแห่ง ๑ ที่คลองปากเข้าสารแห่ง ๑ ที่คลองถนนตาลแห่ง ๑ ที่บ้านดินแห่ง ๑ เกาะพระแห่ง ๑

๗. ญี่ปุ่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก ใต้บ้านเสือข้ามเหนือเกาะเรียน

๘. มอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านโพธิ์สามต้นแห่ง ๑ อยู่ที่ปากคลองตะเคียนข้างเหนือแห่ง ๑

๙. ลาวพุงดำ ในจดหมายเหตุชั้นต้นว่า ส่งครัวไปไว้ที่สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช และเมืองจันทบุรี แต่ในชั้นหลังๆ มา สันนิษฐานว่าเห็นจะให้ไปอยู่ในอำเภออุทัย และอำเภอบางปะอินฝั่งตะวันออก จึงมีบ้านช้างและบ้านสร้างอยู่ใกล้กัน ความจริงบ้านสร้างก็คือบ้านช้างของพวกลาวนั่นเอง

๑๐. ลาวพุงขาว ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำมหาพราหมณ์ตอนนอกขนอนปากคู

๑๑. ไทยใหญ่ ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านป้อมเหนือเพนียด

๑๒. ญวน ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดินตั้งแต่เหนือวัดนางกราย ขึ้นไปจนถึงปากคลองตะเคียนข้างเหนือ

๑๓. พวกตะนาว ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ขนอนหลวงโปรดสัตว์

๑๔. เขมร ในสมัยตอนต้นกรุงศรีอยุธยาก็ได้ครัวเข้ามามาก แต่จดหมายเหตุไม่ได้บอกว่าส่งไปไว้ที่ใด น่าสันนิษฐานว่าจะส่งไปไว้ตามหัวเมืองทางตะวันตก เช่น นครไชยศรี และราชบุรี จึงมีบ้านเขมรอยู่ที่ริมแม่น้ำนครไชยศรีใต้งิ้วราย และยังมีเชื้อสายเขมรอยู่ในเมืองราชบุรีต่อมา แต่ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา เจ้าเขมรเข้ามาสวามิภักดิ์ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระโปรดให้อยู่ในที่ดินใกล้วัดค้างคาวในพระนคร

๑๕. พวกโปรตุเกส ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันตก ท้ายบ้านดิน

๑๖. พวกฮอลันดา อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก ใต้วัดพนัญเชิง

๑๗. พวกอังกฤษ อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออก ใต้บ้านฮอลันดาลงไปถึงข้างเหนือปากน้ำแม่เบี้ย

๓. วรรณกรรมที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยามีเป็นจำนวนมาก วรรณกรรมเหล่านี้เกิดจากผู้แต่งในยุคสมัย จึงสะท้อนสภาพสังคมความเป็นอยู่ของคนในยุคนั้นไม่มากก็น้อย

๔. จดหมายเหตุ หรือบันทึกการเดินทางของชาวต่างประเทศเป็นหลักฐานข้อมูลที่เกิดขึ้นในยุคนั้น บันทึกโดยผู้ที่ได้เห็นเหตุการณ์จริง หรืออาจบันทึกตามคำบอกเล่าของผู้ที่ได้เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา จดหมายเหตุของชาวต่างประเทศเป็นการมองชาวไทยในทัศนะของตนเอง ฉะนั้น จึงอาจผิดเพี้ยนไปจากความจริงบ้าง

๕. พงศาวดาร หรือพระราชพงศาวดาร เป็นหลักฐานเอกสารที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชวงศ์ และเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยส่วนรวม

๖. จิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมในสมุดไทยและคัมภีร์ใบลาน จิตรกรรมและภาพเขียนในสมุดไทยใบลานต่างๆ ถ้าเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาย่อมสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมในยุคนี้

๗. โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ขุดค้นได้ตามวิธีการทางโบราณคดี ถือว่าเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถืออีกอย่างหนึ่ง

วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในพุทธศักราช ๒๑๗๓

๑๘. พวกฝรั่งเศส ตั้งอยู่ที่บ้านปลาเห็ด ปากคลองตะเคียนข้างเหนือ" [๑]

จำนวนชนชาติที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น มองซิเออร์ เชอวาเลีย เดอ โชมองต์ *(Monsieur Chevalier de Chaumont)* ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่ามีจำนวนถึง ๔๐ ชาติ[๒]

ชาวต่างชาติที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาตามหลักฐานทั้ง ๒ ที่กล่าวมานี้ และจดหมายเหตุชาวต่างประเทศอื่นๆ อีกหลายฉบับแสดงให้เห็นว่า นอกจากชาวต่างชาติที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและติดต่อค้าขายแล้ว ยังมีส่วนหนึ่งมาจากหัวเมืองประเทศราช ส่วนหนึ่งมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารจากอาณาจักรใกล้เคียง และส่วนหนึ่งมาด้วยเหตุผลจากสงคราม อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนเหล่านี้ยังคงรักษาแบบแผนขนบธรรมเนียมของตน และถ่ายทอดอิทธิพลแก่ชาวอยุธยาด้วย

การศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา

หลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกรุงศรีอยุธยาแม้ว่าจะมีหลากหลายกว่าสมัยสุโขทัยหรือก่อนหน้านั้น แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานที่สมบูรณ์ เนื่องจากกาลเวลาที่ผ่านมาค่อนข้างยาวนานหลายร้อยปี และผลกระทบจากสงครามใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้หลักฐานต่างๆ สูญหายไม่ต่อเนื่องและไม่สมบูรณ์ การศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาจึงต้องใช้หลักฐานหลายอย่างควบคู่กันไปกับการเทียบเคียง หรือตั้งสมมติฐานโดยเฉพาะเรื่องของสามัญชนทั่วไปทั้งในราชธานี และหัวเมืองในปกครองของราชอาณาจักรนั้นจะมีข้อมูลค่อนข้างน้อย หลักฐานที่ให้ข้อมูลในการศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาอาจจำแนกได้ ดังนี้

๑. ศิลาจารึกเป็นหลักฐานที่เกิดในยุคสมัย ส่วนใหญ่จารึกจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับศาสนา

๒. พระราชกำหนด กฎหมาย ตำรา แบบธรรมเนียม หรือจดหมายเหตุโหร เป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชสำนัก และเรื่องของสังคมในยุคนั้นๆ บางด้าน

---

[๑] กรมศิลปากร. **รวมเรื่องกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์. กรุงเทพฯ** : ป.ท., ๒๕๔๑ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวเพ็ญ เดชะคุปต์ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๑). หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒

[๒] กรมศิลปากร. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๗. หน้า ๒๗ - ๒๘

การแต่งกายสมัยอยุธยาที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์

๑. การแต่งกายสมัยอยุธยาตอนต้นที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๐๓๓

สมัยอยุธยาตอนต้น เริ่มตั้งแต่รัชสมัยแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ *(พระเจ้าอู่ทอง)* ปฐมบรมกษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีอยุธยา เมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๓ จวบจนสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๘ ในปีพุทธศักราช ๒๐๓๑ รวมระยะเวลา ๑๓๘ ปี ในสมัยนี้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏร่องรอยของรูปแบบ และระเบียบการใช้พัสตราภรณ์ เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ ศิราภรณ์ และทรงผมสตรี สามารถจัดเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑.๑ **รูปแบบและระเบียบการใช้เครื่องถนิมพิมพาภรณ์และพัสตราภรณ์ ที่ปรากฏหลักฐานทางวรรณกรรม** คือวรรณกรรมสำคัญของชาติ ๒ ฉบับ และบันทึกการเดินทางของนักสัญจรชาวจีนที่เดินทางเข้ามาสู่อาณาจักรสยามในสมัยอยุธยาตอนต้นอีก ๓ ฉบับ ดังนี้

๑.๑.๑ กฎมณเฑียรบาล เป็นส่วนหนึ่งในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งได้บัญญัติและนำออกใช้ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กฎมณเฑียรบาล ข้อที่ ๘๙ ถึง ๙๐ อันเป็นข้อบัญญัติห้ามต่างๆ ในเรื่องของการแต่งกายและมีบัญญัติเรื่องการปูนบำเหน็จแก่ทหารผู้รบชนะข้าศึกด้วยเครื่องแต่งกายอีกเรื่องหนึ่ง อนึ่ง เครื่องทรงในองค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และการแต่งกายของชนชั้นสูงแห่งสมัยนั้น ได้ถูกกำหนดไว้ในพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งตราไว้ในกฎมณเฑียรบาลด้วย เช่น พระราชพิธีถือน้ำ พระราชพิธีจองเปรียง เป็นต้น *(พระราชพิธีดังกล่าวแล้วเดิมเป็นพระราชประเพณีแห่งราชสำนักเขมร เพราะเหตุแห่งการถ่ายเทลักษณะการปกครองและวัฒนธรรมจากเขมรสู่ราชสำนักแห่งกรุงศรีอยุธยา เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ที่โปรดเกล้าฯ ให้พระบรมราชา* ***(ขุนหลวงพะงั่ว)*** *กรีฑาทัพไปตีนครธมแล้วกวาดต้อนผู้คนรวมทั้ง นักปราชญ์ ราชบัณฑิตลงมายังกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ จึงมีผลให้ชาวอยุธยาได้รับเอาคติในเรื่อง* ***"เทวราชา"*** *จากเขมรมา ซึ่งคตินี้มีการเสริมส่งพระบารมีของพระมหากษัตริย์ให้สูงกว่าปุถุชนธรรมดา ขึ้นสู่* ***"เทวราช"*** *ดังที่ออกขานพระนามว่า* ***"สมมติเทพ"*** *หรือ* ***"สมมติเทวราช"*** *และจากคตินี้จึงมีการริเริ่มพระราชประเพณีและพระราช-กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อที่จะเทิดทูนพระราชฐานะให้สูงส่ง)*

พระราชพิธีที่ปรากฏหลักฐานการแต่งกายอย่างเด่นชัด มี ๓ พระราชพิธี ดังนี้

ก. พระราชศรีสัจจปานการ *(ถือน้ำ)*

ข. พระราชพิธีอาสยุช *(แข่งเรือเดือน ๑๑)*

ค. พระราชพิธีจองเปรียง *(ไล่เรือเดือน ๑๒)*

จากหลักฐานในกฎมณเทียรบาลดังกล่าว เราจะพบเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและฝ่ายในตลอดจนการแต่งกายของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และภรรยา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ถนิมพิมพาภรณ์ และพัสตราภรณ์ รวมไปถึงข้อบัญญัติต่างๆ ดังนี้

ข้อบัญญัติห้ามต่าง ๆ ในเรื่องการแต่งกายที่ปรากฏในกฎมณเทียรบาล ข้อที่ ๘๙ ถึง ๙๐ ได้บัญญัติไว้ว่า

ก. ห้ามนำสนอบ *(เสื้อ)* พระราชทานไปใช้พร่ำเพรื่อ เพราะจะทำให้เก่า แต่ถ้าใช้ในราชการเท่านั้นจนเสื้อเก่า อนุญาตให้ขอพระราชทานเปลี่ยนใหม่ โดยกราบบังคมทูลขึ้นไปเป็นลำดับ

ข. เมื่อมีแขกเมืองเข้าเฝ้า ข้าราชการใดสวมเสื้อเก่าคร่ำคร่ามาอยู่ในที่เฝ้าให้เอาตัวออกไปจากหน้าพระที่นั่ง เมื่อแขกเมืองกลับแล้วจึงจัดการชำระโทษ ถ้ารับสารภาพว่าได้นำไปใช้พร่ำเพรื่อนอกราชการ ให้ภาคทัณฑ์ไว้เพราะเป็นความผิดครั้งแรก ถ้ากระทำเป็นครั้งที่ ๒ ให้ตี กระทำอีกเป็นครั้งที่ ๓ เมื่อใดให้ใส่คา

ส่วนบทบัญญัติเรื่องการปูนบำเหน็จแก่ทหารผู้ที่รบชนะข้าศึกด้วยเครื่องแต่งกาย ยังมีบทบัญญัติข้อห้ามต่างๆ สำหรับการแต่งกายเข้าสู่เขตพระราชฐานปะปนอยู่ด้วย ดังนี้

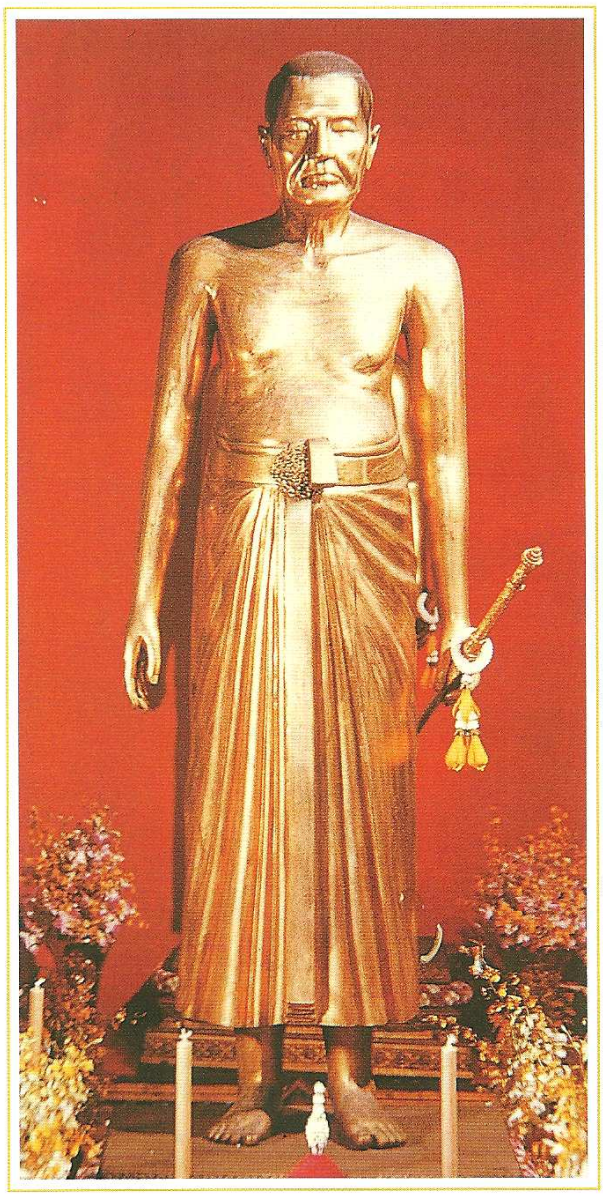
ก. ทหารที่ชนช้างชนะ จะได้รับบำเหน็จรางวัลเป็น หมวกทอง เสื้อสนอบทองปลายแขน

ข. ทหารที่ฟันข้าศึกและชนะ จะได้รับบำเหน็จรางวัลเป็น เงินห้าตำลึง ตลับทอง และเสื้อผ้า

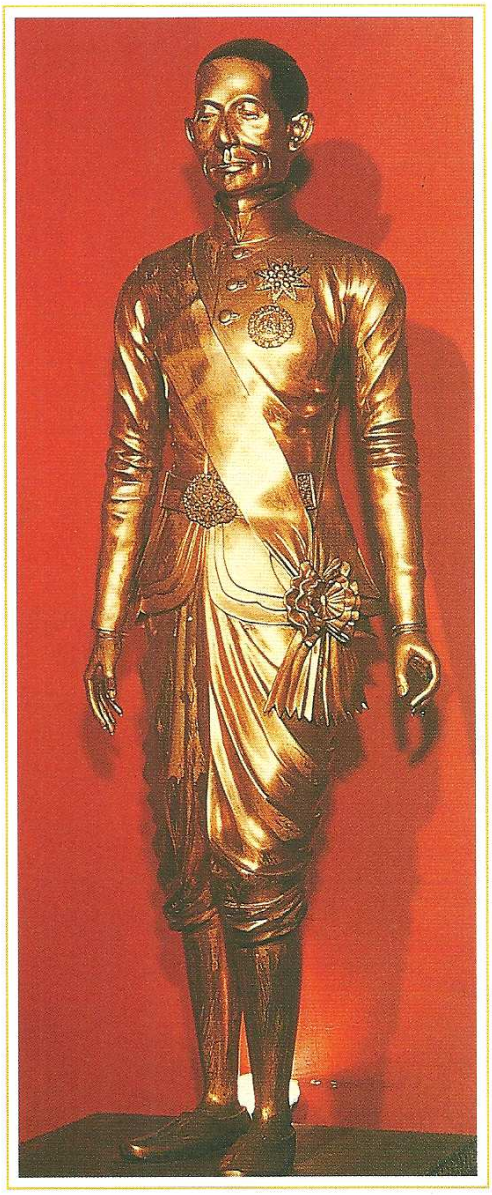
และบทบัญญัติเดียวกันนี้ ยังได้บัญญัติข้อห้ามนุ่ง ข้อห้ามห่มไว้ ดังนี้

ก. ห้ามนุ่ง
- ผ้าสีแดง ผ้าชมภูไพรำ ผ้าปัก ผ้าเขียนลาย มีเชิง
- นุ่งเหน็บหน้า นุ่งหิ้วชาย นุ่งลอยชาย ซึ่งแปลว่าถ้าจะนุ่งผ้าเข้าวังหรือในงานฉลองพระราชพิธีจะต้องนุ่งโจงเท่านั้น

ข. ห้ามห่ม
- ห่มผ้านอกเสื้อ ห่มผ้าบ่าเดียว *(ในลักษณะที่เรียกว่าผ้าขาวม้าพาดไหล่)*

ภูษาจีบ มีสายรัดพระองค์และมีหัวพระปั้นเหน่งคาดทับไว้พกช้าง พระปั้นเหน่ง (พระบรมรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑)

การทรงพระภูษาโจง (พระบรมรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

- ห้ามทัดดอกไม้เข้าไปด้วย ถ้าฝ่าฝืนให้เอาดอกไม้คลุกฝุ่นยีละเลงบนศีรษะ ในบัญญัติห้ามนี้มีบทลงโทษว่า ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษถึงฉีกเสื้อผ้าด้วย

อนึ่ง วิธีการนุ่งผ้าแบบต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ที่พบในบัญญัตินี้มีหลายแบบดังนี้

ก. *นุ่งลอยชาย ชายลากดิน (แบบนุ่งผ้าขาวม้า)* เป็นการนุ่งห่มแบบลำลอง

ข. *นุ่งลอยชายเหน็บหน้า* นุ่งลอยชายแล้วจีบเอาชายขึ้นมาเหน็บไว้ข้างหน้าไม่ให้ลากดิน ดูคล้ายนุ่งโสร่ง

การนุ่งผ้าลอยชาย (พระยามหิศรราชสัมพันธ์ (กุญ ณ บางช้าง) เจ้าเมืองสมุทรสงคราม)

ค. *นุ่งจีบ* เป็นการนุ่งทั้งหญิงและชายก็นุ่งได้ โดยจีบชายผ้าทั้งสองเข้าด้วยกัน จีบมาจนสุดที่ตัวแล้วคาดเข็มขัด

ง. *นุ่งโจง* นุ่งลอยชาย แล้วจับชายทั้งสองทับเข้าด้วยกัน ม้วนให้กลมเรียกว่าหางกระเบนเอาลอดหว่างขาเข้าไปเหน็บชายผ้าไว้ที่ด้านหลังของเอว แล้วคาด ผูก หรือรัดด้วยผ้า หรือด้วยเข็มขัด ฯลฯ หรือไม่ต้องคาดอะไรเลย เอวตรงที่เหน็บชายกระเบนนี้ เรียกกันว่า ***"กระเบนเหน็บ"*** เป็นแบบสุภาพ

เครื่องถนิมพิมพาภรณ์

(๑) พระมหามงกุฎ

พระมหามงกุฎ คือ เครื่องประดับศีรษะ ในชั้นต้นสันนิษฐานเป็นมงกุฎทรงเตี้ย แบบเขมรที่เรียกว่า ***"กะบังหน้ามงกุฎ"*** ประกอบด้วยมงกุฎ

รูปกรวย และกะบังหน้าแยกต่างหากกัน ซึ่งอาจมีวิวัฒนาการมาจาก ***"ชฎามงกุฎ"*** หรือผมที่ถูกเกล้าไปเป็นจอมอยู่บนกระหม่อมตามแบบอินเดีย

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีพระดำริว่า เทริด ที่พวกแต่งกายเป็นพระอินทร์ และพระพรหม สวมไปร่วมขบวนแห่พยุหยาตรานั้น ลักษณะคล้ายมงกุฎ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พบที่อำเภอไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ทรงเกล้ารวบพระเกศาขึ้นไปเป็นจอม ทรงสูงอยู่เหนือพระเศียร หรือที่เรียกว่า "ชฎามงกุฎ" ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

"เทริด" นี้ ได้พบว่าใช้เป็นเครื่องประดับพระเศียรพระพุทธรูปทรงเครื่องยุคเก่าของอยุธยา ส่วนมงกุฎที่มีลักษณะคล้ายเทริดเรียกว่า **"กะบังหน้ามงกุฎ"**[๑] มีหลายรูปแบบส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียทั้งสิ้น เรียกว่า ***"ชฎามงกุฎ"*** คือ ผมที่ถูกเกล้าขึ้นไปเป็นจอมอยู่บนกระหม่อม ส่วนที่เรียกว่า ***"กิริฏมงกุฎ"*** คือ มงกุฎรูปทรงกระบอก หรือที่เรียกกันอย่างสามัญว่า ***"หมวกแขก"***

"กะบังหน้ามงกุฎ" คือ ศิราภรณ์ ซึ่งเดิมมงกุฎรูปกรวยครอบพระศก ๑ และกะบังหน้า คือมาลารัดเกล้า ๑ แยกกัน กะบังหน้านั้นไม่ใช้สวมลง แต่ใช้คาดแล้วผูกที่ด้านหลังในส่วนท้ายทอย ต่อมาเลิกผูกแต่ทำเป็นวง

---

[๑] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. **ประติมากรรมขอม** นครหลวงกรุงเทพ ธนบุรี : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๕

รูปจำหลักพระนารายณ์พบที่เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ สวมมงกุฎรูปทรงกระบอก ที่เรียกว่า "กิริฏมงกุฎ" หรือ "หมวกแขก" ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปราจีนบุรี

ใช้สวม มีส่วนท้ายปรกลงไปถึงต้นคอ และเชื่อมมงกุฎกับมาลาเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้เป็นมงกุฎที่ตรงกับความเข้าใจในปัจจุบัน

(๒) **สนองเกล้า** คือ เกี้ยวที่มีสาแหรกคลุมมวยผม

(๓) **เศียรเพศ** หรือศรีเภท สันนิษฐานว่าคือ กะบังหน้าบางแห่งเรียกว่า ***"ศรีเภท"*** หรือ ***"เศียรเภท"*** มาจากภาษาเปอร์เซียว่า ***"สะระเพจ"*** หรือ ***"สีรเพจ"*** หมายถึง ของที่ทำเป็นช่อสำหรับเสียบเครื่องประดับศีรษะ[๑]

(๔) **มาลา** มีทั้งมาลาหางหงส์ และมาลามวยกลม *(คือเกี้ยวธรรมดา)*

(๕) **เกี้ยว** เป็นเครื่องรัดมวยผม มีหลายชนิด เช่น เกี้ยวธรรมดา เกี้ยวแซม เกี้ยวดอกไม้ไหว คำว่า เกี้ยว ในที่นี้แปลว่าผูกอยู่ที่จุก คือผูกรัดผมไว้

---

[๑] กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) **คอคิดขอเขียน** ๔ เล่ม พิมพ์ครั้งแรก พระนคร รวมสาสน์, ๒๕๑๓ - ๒๕๑๘

(๖) **มหากุณฑล หรือกุณฑล** คือ ตุ้มหู ในพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบศิลปไทยมักอยู่คู่กับกรรเจียกที่เรียกว่า **กรรเจียกจอน** คำว่าจอนเป็นภาษาเขมรแปลว่าตุ้มหู การใช้กรรเจียกจอนร่วมกับมงกุฎหรือชฎา เป็นการแสดงยศสูงกว่าการไม่ใช้ โดยปกติแล้วเป็นคนละส่วนกัน แต่ปัจจุบันมักจะทำติดไว้กับชฎาหรือกะบังหน้า

(๗) **พาหุรัดถนิมมาไลย** คือ เครื่องประดับส่วนต้นแขน หรือเรียกว่า ทองต้นแขน

(๘) **สร้อยมหาสังวาล** คือ สร้อยเส้นยาวที่คล้องลงมาจากบริเวณบ่าทั้งสองข้าง

(๙) **สเอ้ง** คือ สายรัดเอว มีเครื่องตกแต่งห้อยทิ้งรอบๆ

(๑๐) **อุตรี อุตรา ควงใด ๗ แถว** คือ เครื่องประดับที่สวมข้อมือซ้ายขวาเป็นเกลียว ซึ่งน่าจะได้แก่กำไล มี ๗ แถว

(๑๑) **ธำมรงค์** คือ แหวน ที่หัวแหวนมักประดับพลอยสีและนิยมใส่จำนวนมากวง ในกฎมณเฑียรบาลกล่าวว่า สวมทุกนิ้วพระหัตถ์ สมัยรัตนโกสินทร์สวมแปดนิ้ว เว้นนิ้วหัวแม่มือทั้งสอง

(๑๒) **กองเชิง** คือ กำไลเท้า

(๑๓) **รองพระบาท** หรือฉลองพระบาท คือ รองเท้า ได้พบฉลองพระบาทจำลอง ทำด้วยทองคำตกแต่งลวดลายประดับอัญมณีหรือรัตนชาติในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในกฎมณเฑียรบาลกล่าวว่า พระอรรคมเหสีใช้ ***"เกือกทอง"*** พระอรรคชายาใช้ ***"เกือกกำมะหยี่สักหลาด"***

พัสตราภรณ์

พัสตราภรณ์ที่บัญญัติให้ใช้ในพระราชพิธีสำคัญนั้น ได้แก่ ผ้าผ่อนท่อนแพรพรรณ สำหรับข้าราชสำนักฝ่ายใน และภรรยาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ สันนิษฐานว่า **"แพร"** ที่ปรากฏในบัญญัตินั้น มีความหมายตรงกับคำว่า **"ผ้า"** ซึ่งมีชื่อเรียกตามลวดลายต่างๆ ของผ้า เช่น ดารากร ดารากรเลว จมรวจลายทอง และแพรเคารพย เป็นต้น สำหรับแพรเคารพยนั้น สันนิษฐานว่าเป็นผ้านุ่งที่มีสีสันสุภาพ ไม่ฉูดฉาดบาดตา

นอกจากนั้นยังมี ผ้าสีต่างๆ ที่เรียกว่าแพรพรรณ รวมถึงผ้ากำมะหยี่ที่กำหนดว่าใช้ทำรองพระบาทด้วย

พระราชพิธีดังกล่าว ได้บัญญัติเครื่องทรงเจ้านายและการแต่งกายในข้าราชสำนักฝ่ายในและการแต่งกายของภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ดังนี้

พระอรรคมเหสี	นุ่งผ้าลายทอง ทรงเสื้อ สวมรองพระบาททอง
พระราชเทวี	นุ่งผ้าดารากร ทรงเสื้อ สวมรองพระบาทกำมะหยี่
พระอรรคชายา	นุ่งผ้าดารากร ทรงเสื้อ สวมรองพระบาทกำมะหยี่

พระภรรยา	นุ่งผ้าลายทอง ทรงเสื้อ สวมรองพระบาททอง
ลูกหลวง	เสื้อโภคลายทอง ไม่สวมรองพระบาท
หลานหลวง	เสื้อผ้าดารากรเลว
พระสนม	เสื้อผ้าสีต่างๆ
ภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กว่าเสนาบดี	นุ่งผ้าสีสุภาพ (แพรเคารพย)
ภรรยาข้าราชการชั้นเสนาบดี	สวมเสื้อ นุ่งผ้าจมรวจ
นางใน	นุ่งจีบ ห่มสไบ

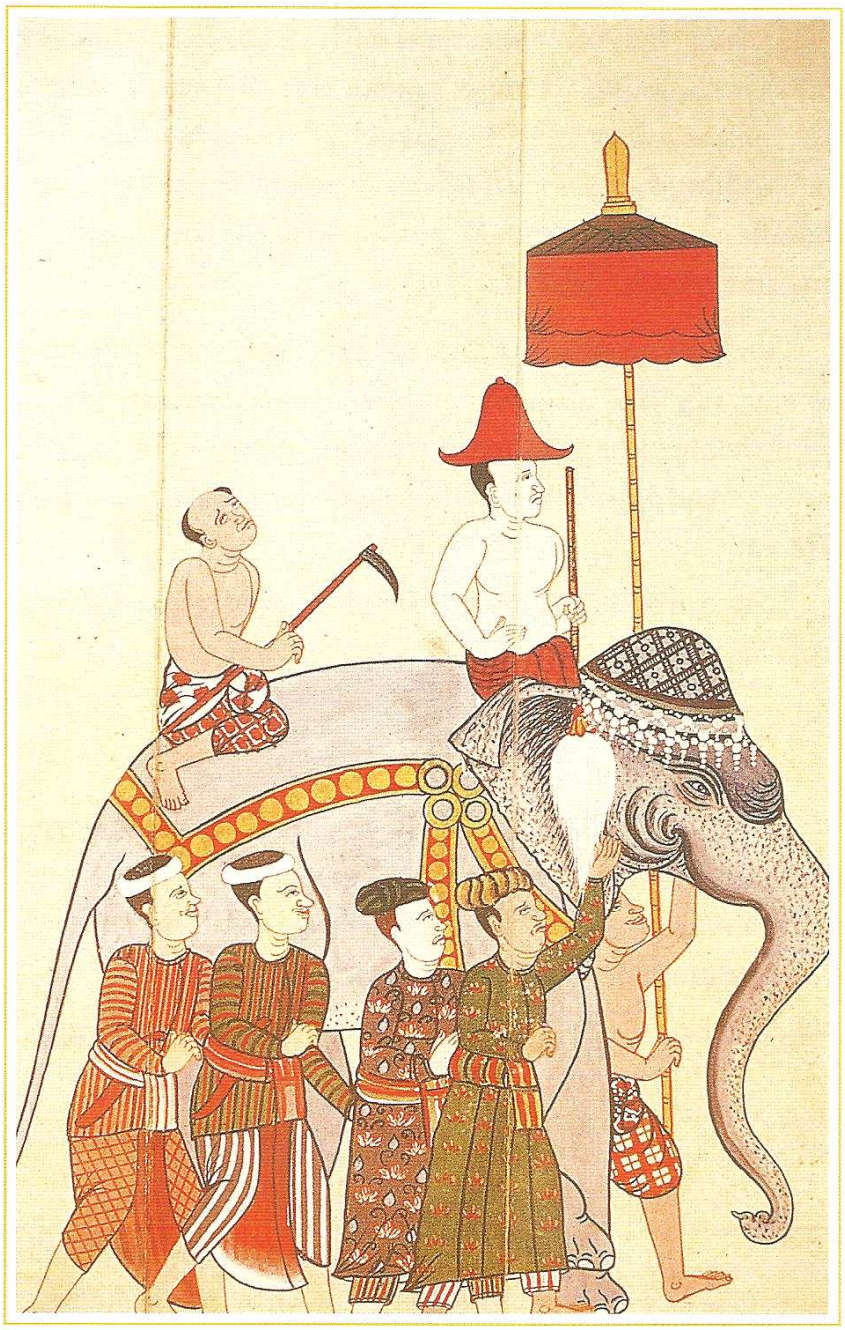
จากข้อความข้างต้น บัญญัติไว้ให้นุ่งตามฐานันดรของแต่ละชนชั้น การแต่งกายเกินฐานันดรถือเป็นความผิด

นอกจากผ้าหรือแพรนานาชนิด รวมถึงผ้ากำมะหยี่แล้ว ผ้าที่นิยมใช้กันในสมัยอยุธยาตอนต้นมากที่สุด ได้แก่ *ผ้าแดง* ใช้ทำกรรชิง *(ร่ม)* และใช้เป็นเครื่องแบบของทหารด้วย ส่วนสีที่นิยมใช้กันคือ *ผ้าดำ ผ้าเขียว ผ้าชมพู* และผ้าที่กล่าวถึงอีกชนิดคือ *ผ้าโภคลายทอง*[๑] ซึ่งจัดเป็นผ้าชั้นสูง

กรรชิงหรือร่ม เครื่องสูงที่ใช้เข้าขบวนแห่ประกอบพระบรมราชอิสริยยศ ทำจากผ้าแดง ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จำลองจากจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๒๘

[๑] "กฎมณเฑียรบาล" กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ พระนคร องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๕

ร่มแดง ทำจากผ้าแดงเป็นที่นิยมใช้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในสมัยอยุธยา ภาพจากจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี เขียนขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศักราช ๒๒๗๗

ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาสภาคเหนือคราวหนึ่งได้ทอดพระเนตรเห็น รูปเทวดาเก่าๆ ที่พบในภาคเหนือแต่งองค์แปลกคือดูเผินๆ เหมือนนุ่งผ้าขาวม้าลอยชายทับกางเกงขายาว ทั้งรูปเขียน และรูปสลัก ทรงสังเกตว่า แต่โบราณนั้นนุ่งกางเกงสองตัวซ้อนกันมานานมากแล้ว ทรงสนพระทัย เมื่อได้ทรงพบหลักฐานดังกล่าวจึงทรงพิจารณาเป็นพิเศษ หลักฐานทางประติมากรรมไม่สามารถบอกอะไรได้มาก สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ บอกได้ชัดกว่าเพราะแยกขาให้เห็น ขากางเกงก็มีผ้าที่เห็นเป็นลอยชายนั้น คือผ้าคาดพุงอีกผืนหนึ่งต่างหาก

ดังนั้น ข้อความในกฎมณเฑียรบาลที่ว่า ***"ขนองกั้งเกญสนับเพลา"*** สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำว่า สนองหรือฉลองกางเกง สนับเพลา ซึ่งง่ายต่อการโยงความหมายว่าเป็นการนุ่งกางเกงสนับเพลา และสันนิษฐานต่อไปว่ากางเกงนั้นคือตัวที่นุ่งอยู่ชั้นในขายาวมาถึงแข้ง ส่วนสนับเพลาคือตัวที่นุ่งอยู่ชั้นนอกขาสั้นเพียงเข่า แล้วต่อมาภายหลัง ความหมายย้ายที่ สนับเพลาเรียกเพียงกางเกงขายาวที่เหลืออยู่ตัวเดียว

การนุ่งกางเกงซ้อน ๒ ตัวนี้นุ่งกันทั่วไปทุกชั้นบรรดาศักดิ์ แต่มีการนุ่งหลายแบบ เช่น นุ่งโจง นุ่งโจงทับกางเกง นุ่งแต่กางเกงขาสั้นหรือขายาวเท่านั้น นุ่งผ้าหน้าแคบเท่าผ้าขาวม้าลอยชาย หรือลอยชายทับกางเกงก็มี แต่สำหรับพวกที่อยู่งานเครื่องสูงนั้นจะนุ่งแบบนุ่งโจงทับสนับเพลา หรือนุ่งกางเกงสั้นทับสนับเพลา

กางเกงที่นุ่งอยู่ภายในนั้นจะเป็นกางเกงทรงหลวม ขาตรงแบบกางเกงจีน ซึ่งเวลานุ่งจะต้องขมวดชายพกให้แน่นและกระชับเข้ากับเอวของผู้นุ่ง

๑.๑.๒ ลิลิตพระลอ

ลิลิตพระลอถือเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก แม้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่มีหลักฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น *(ประมาณปีพุทธศักราช ๑๙๙๑ ถึง ๒๐๒๖)* กล่าวถึงเครื่องทรง และการแต่งพระองค์รวมถึงการทรงเครื่องพระสำอางของตัวละครไว้ชัดเจน[๑] คือ

ก. พัสตราภรณ์	-	บุรุษชั้นสูง ทรงสนับเพลา นุ่งภูษาทับรัดพัสตร์ ทับด้วยชายไหว ชายแครง สวมเสื้อสนอบ
	-	สตรีชั้นสูง นุ่งผ้า หรือแพรพรรณ แล้วห่มสไบ
ข. ถนิมพิมพาภรณ์		มงกุฎสำหรับกษัตริย์ และรัดอุระหรือรัดหน้าอก สังวาล หรือสายสร้อยทับทรวง ทองกร พาหุรัด รูปมังกร ธำมรงค์
ค. เครื่องพระสำอาง		น้ำหอม เช่น น้ำดอกไม้หรือน้ำดอกไม้เทศ กระแจะ ชะมดเช็ด (ใช้ผสมใน

[๑] ศิลปากร, กรม **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑** กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๑

เครื่องหอม เช่น ในสมัยรัตนโกสินทร์ใช้ผสมในน้ำปรุง เป็นต้น)

๑.๑.๓ บันทึกการเดินทางจากเอกสารจีน

บันทึกการเดินทางจากเอกสารจีนในสมัยอยุธยาตอนต้นมี ๓ ฉบับ[๑] ดังนี้

ก. [๒]Yíng Ýa Shèng Lăn　Mă Huan
瀛涯勝覽　馬歡
อิ๋งหยาเซิ่งหลั่น　ของ หม่าฮวน

ข. Dăo Ýi Zhì Lüe　Wang Dà Yuan
島夷志略　汪大淵
เต่าอี๋จื้อเลี่ย　ของ วังต้ายวน

ค. Xing Chа Shèng Lăn　Fèi Xìn　Zhèng Hе
星槎勝覽　費信　鄭和
ซิงชาเซิ่งหลั่น　ของ เฟ่ยซิ่น และเจิ้งเหอ

ก. **บันทึกการเดินทางชื่อ อิ๋งหยาเซิ่งหลั่น ของหม่าฮวน** หม่าฮวนได้กล่าวถึงการแต่งกายของชาวสยามในหลากหลายสถานะให้ภาพลักษณ์ของทรงผม บุรุษและสตรีเป็นผมมวยอย่างชาวมอญไม่ใช่ตัดผมสั้นทรงมหาดไทย โดยกล่าวไว้ว่า

"สำหรับฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ทรงโพกพระภูษาสีขาวชั้นหนึ่งรอบพระเศียร ไม่ทรงฉลองพระองค์ พระวรกายท่อนล่างทรงพระภูษา ผ้าไหมปักผ้าสี่เหลี่ยมมีรัดพัสตร์ทำด้วยแพรต่วน เมื่อเวลาเสด็จออกพระองค์ทรงพระคชาธาร หรือไม่ก็ประทับบนเสลี่ยงที่นั่งโดยมี มหาดเล็กรับใช้คอยกางฉัตรด้ามทองคำและทำด้วยใบกระจังซึ่งดูงดงามมาก พระเจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นเผ่าพงษ์โชลี และทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า

ในประเทศสยามนี้ คนที่บวชเป็นพระภิกษุหรือแม่ชีมีจำนวนมากมายเหลือเกิน การแต่งกายของพระภิกษุ และแม่ชีคล้ายกันกับมัธยมประเทศ (ประเทศจีน) มากทีเดียว...

ผู้ชายสยามไว้ผมมวย และใช้ผ้าโพกสีขาวพันรอบศีรษะ พวกเขาสวมเสื้อคลุมยาว ผู้หญิงนั้นเกล้าผมมวย และสวมเสื้อคลุมยาวเหมือนกัน..."

---

[๑] วินัย พงศ์ศรีเพียร **ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น ค.ศ. ๑๓๔๙ – ประมาณ ค.ศ. ๒๔๓๑ การวิเคราะห์เอกสารสมัยอยุธยา** (๒) เอกสารถ่ายสำเนา

[๒] ถอดเสียงและรูปภาษาจีนโดย นายประพฤฒิ์ สุกลรัตนเมธี และนางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์

ข. **บันทึกการเดินทางชื่อ เต่าอี้จื้อเลี่ย ของวังต้ายวน**

ได้เดินทางเข้ามาสู่รัฐหลอหู หรือละโว้ หรือลโวธย-ปุระ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอโยธยา กล่าวไว้ว่า

"ทั้งผู้ชาย และผู้หญิงต่างรวบผมขึ้นเป็นมวย และโพกผ้าที่ทำจากฝ้ายที่ศีรษะกับสวมเสื้อยาวทำจากฝ้าย"

นับว่า วังต้ายวน และหม่าฮวน พรรณนาไว้ตรงกันถึงการไว้ผมแบบเกล้ามวยของทั้งหญิงและชายซึ่งแสดงอิทธิพลมอญ

ค. **บันทึกการเดินทางชื่อ ชิงชาเซิ่งหลั่น ของเฟ่ยซิ่น และเจิ้งเหอ**

เขียนตรงกับวังต้ายวนและหม่าฮวนว่า

"ทั้งผู้ชายและผู้หญิงเกล้าผมมวยและโพกผ้าฝ้ายสีขาว พวกเขาสวมเสื้อแขนยาว และนุ่งผ้าถกเขมร..."

๑.๒ รูปแบบเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ที่ปรากฏตามหลักฐานทางประติมากรรม

ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ก็มีลักษณะทางประติมาณวิทยาที่สืบเนื่องมาจากอิทธิพลศิลปะเขมรอย่างเด่นชัด

เนื่องจากประติมากรรมที่ค้นพบส่วนใหญ่จะเป็นประติมากรรมรูปเคารพ ได้แก่ พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์และเทวรูป ซึ่งมีการประดับตกแต่งด้วยเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ทับลงเหนือเครื่องทรง ดังปรากฏหลักฐานคือ

๑.๒.๑ พระพุทธรูปบนแผ่นทองคำดุน ที่ได้จากพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปมีพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระรัศมีเป็นเปลว มีแถบไรพระศก พระนาสิกเป็นสัน พระโอษฐ์หนา แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบเขมรที่พบในประเทศไทย บริเวณบั้นพระองค์มีสายรัดประคดตกแต่งด้วยลวดลายอัญมณี มีพระปั้นเหน่งหรือลายประจำยามประดับอยู่ สันนิษฐานว่าวิวัฒนาการมาจากสายรัดประคดประดับอัญมณีในพระพุทธรูปยืนในศิลปะเขมรแบบบายน นอกจากนี้ ยังมีลวดลายรักร้อยประดับตามแนวตั้งของชายพระภูษาจีบหน้านางด้วย

พระพุทธรูปทรงเครื่ององค์อื่นๆ ที่มีเครื่องประดับอันอาจเปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูป จากกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ และสันนิษฐานว่ามีอายุใกล้เคียงกัน ได้แก่ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางประทานอภัยจากวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย และจากวัดเทวราชกุญชร กรุงเทพฯ ปัจจุบันนำมาจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร รวมทั้งพระพุทธรูป

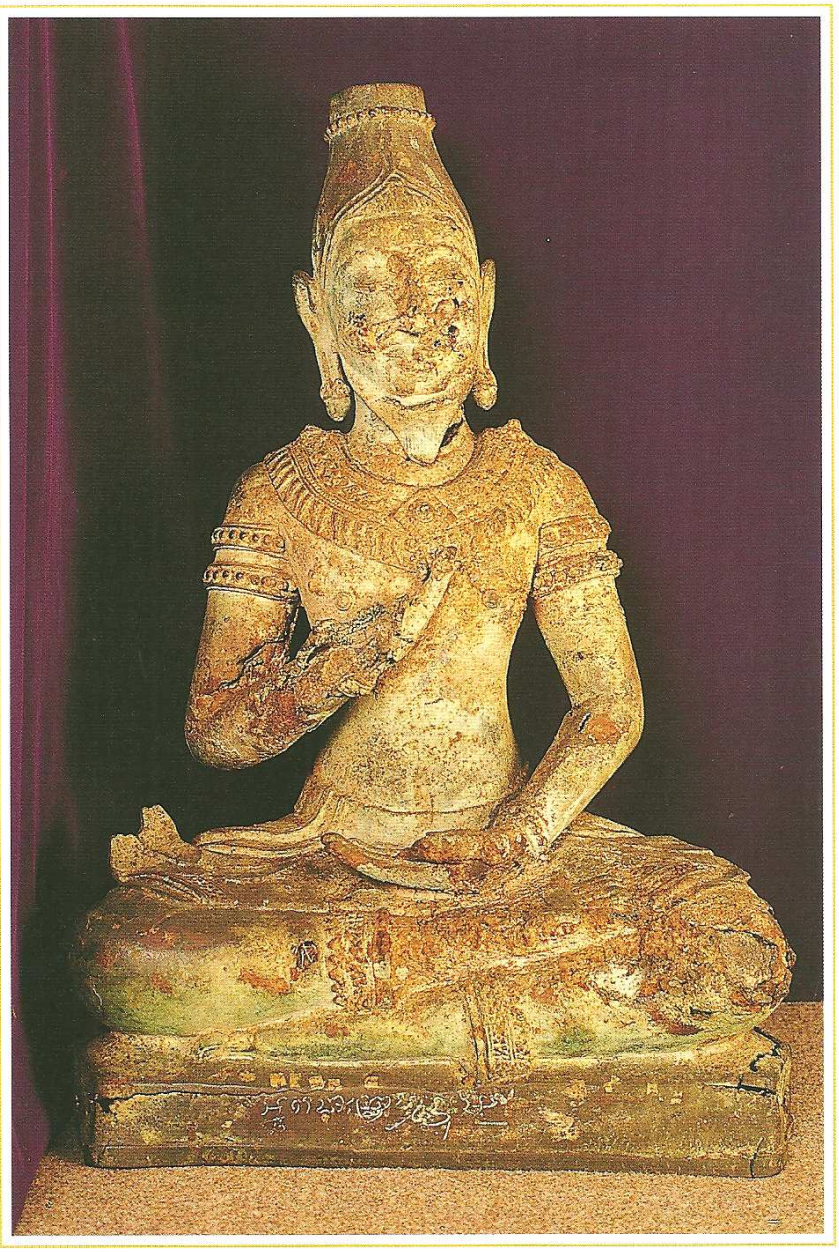

พระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ หรือเจ้าสามพระยา (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) ภายในมีกรุบรรจุเครื่องพุทธบูชาของมีค่าต่างๆ เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

ไม้จำหลักในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสาม-พระยา โดยเฉพาะจากสายรัดประคด ประดับอัญมณี และลักษณะการตกแต่งบนชายพระภูษาจีบหน้านาง สำหรับพระพุทธรูปไม้จำหลักนั้น แม้ว่าจะทรงสวมเครื่องประดับมากขึ้น แต่ก็ยังคงรูปแบบของศิลปะเขมรอยู่ เป็นต้นว่า กรองศอ ซึ่งตกแต่งด้วยลายพวงอุบะหรือลายใบไม้ อาจรับเอาอิทธิพลจากกรองศอของพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบนครวัดและบายน ในขณะที่ลายดอกไม้สี่กลีบซึ่งเป็นตัวห้ามกรองศอได้คลี่คลายมาเป็นลายประจำยามในศิลปะแบบไทยแล้ว นอกจากนี้ ยังสวมกะบังหน้า กุณฑล พาหุรัดและทองพระกร ที่คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปในศิลปะเขมรอีกด้วย

พระพุทธรูปบนแผ่นทองคำดุน จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แสดงอิทธิพลของศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย โดยปรากฏบนลวดลายพระปั้นเหน่งและสายรัดพระองค์ที่ประดับอยู่บริเวณบั้นพระองค์และลายที่ประดับบริเวณชายพระภูษาจีบหน้านาง

ประติมากรรมรูปพระโพธิ-สัตว์ปางเสวยพระชาติเป็นฤาษี สำริด สูง ๖๔ ซม. ขุดพบในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พุทธศักราช ๒๐๐๑ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

๑.๒.๒ พระโพธิสัตว์ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างและประดิษฐานที่วัดพระศรีสรรเพชญ์

สำหรับประติมากรรมรูปเคารพพระโพธิสัตว์ ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดฯ ให้หล่อขึ้น เมื่อปีพุทธศักราช ๒๐๐๑ นั้น แม้ว่าจะมีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยเข้ามาผสมบ้างแล้ว แต่ลักษณะของเครื่องทรงก็ยังคงแสดงให้เห็นรูปแบบของศิลปะเขมรอยู่ เป็นต้นว่า รูปพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นฤาษี แม้ว่าประติมากรรมชิ้นนี้จะมิได้สวมเครื่องประดับมากนักอันเนื่องด้วยข้อบัญญัติของนักพรต แต่ก็ยังแสดงให้เห็นเครื่องประดับบางอย่าง อาทิ กรองศอ กุณฑล พาหุรัด ทองพระกร และทองพระบาท ซึ่งเป็นการแสดงสถานะที่สูงกว่าสามัญชนทั่วไป กรองศอนั้นตกแต่งด้วยลายรักร้อย มีตัวห้าม

กรองศอเป็นลายประจำยาม ด้านล่างตกแต่งด้วยลายพวงอุบะหรือลายใบไม้ ทรงสวมกุณฑลรูปตุ้มหรือดอกบัวตูมที่มีกลีบสามเหลี่ยมประดับอยู่ด้านบน สวมพาหุรัดและทองพระกรลายลูกประคำ ส่วนรองพระบาทตกแต่งด้วยลายประจำยาม และลายสามเหลี่ยมที่มีปลายม้วนเข้าด้านใน เครื่องประดับต่างๆ ดังกล่าวโดยเฉพาะกรองศอและกุณฑลนั้น สามารถเปรียบเทียบได้กับเครื่องประดับในพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะนครวัดและบายน

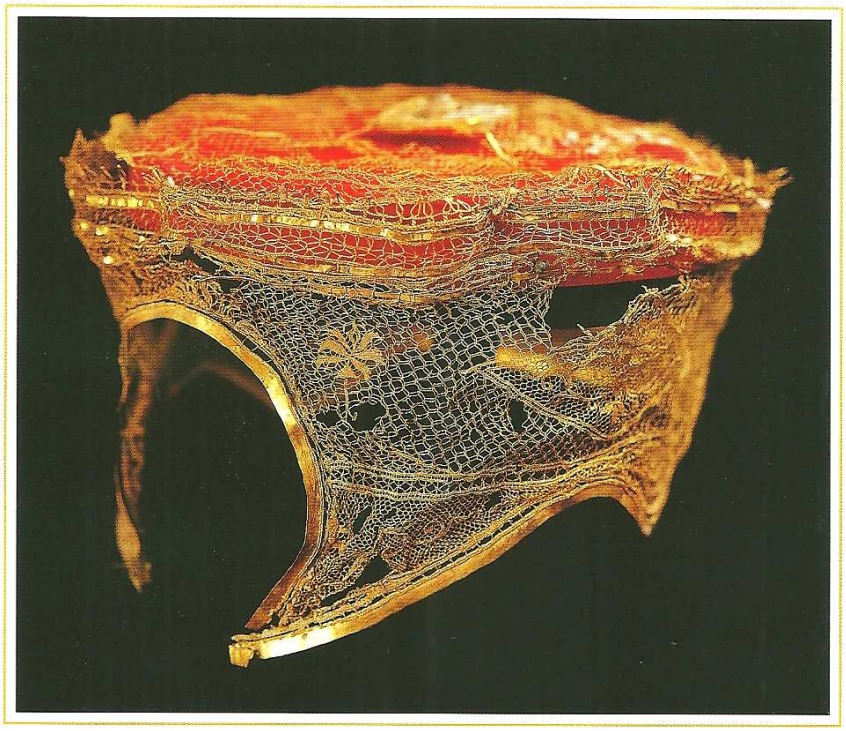
สนองเกล้า สูง ๑๔ ซม. ทำด้วยทองคำ ประดับอัญมณีต่างๆ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ -๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๓ รูปแบบเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ จากการขุดค้นทางโบราณคดี

หลักฐานเหล่านี้พบในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ *(เจ้าสามพระยา พุทธศักราช ๑๙๖๗ - ๑๙๙๑)* ทรงสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระเชษฐาทั้งสองพระองค์ *(เจ้าอ้ายและเจ้ายี่)* ได้แก่ พระพุทธรูปและเครื่องพุทธบูชา สำหรับเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ที่บรรจุรวมไว้ในกรุส่วนใหญ่เป็นเครื่องต้น หรือเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์ หลักฐานที่พบได้แก่

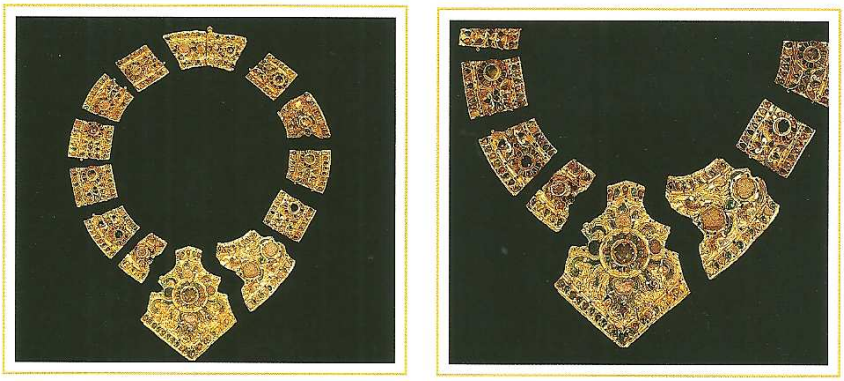
สนองเกล้า เป็นสนองเกล้าทองคำ ซึ่งมีตัวห้ามรัดเกล้าประดับลวดลายประจำยาม บนตัวรัดเกล้าทำเป็นลายดอกไม้หรือลายพันธุ์พฤกษา มีลายกระจังขนาบอยู่ทั้งด้านบนและด้านล่าง ส่วนที่เป็นสาแหรกประดับด้วยลวดลายคล้ายลายรักร้อย ประดับอัญมณีหรือรัตนชาติสีต่างๆ จัดเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นสูง

พระมาลากรองทอง เป็นเครื่องประดับที่มีการออกแบบได้อย่างงดงามแปลกตา โดยใช้ลวดทองคำเส้นเล็กๆ ถักสานอย่างละเอียดลออเป็นผืนตาข่าย รูปทรงคล้ายหมวกคลุมผม ตกแต่งลวดลายด้วยลายดอกไม้หรือพันธุ์พฤกษาทั้งด้านข้างและด้านบน ด้านหลังทำเป็นขอบเว้าขึ้นเป็นรูปวงกลมเพื่อรองรับมุ่นมวยผม

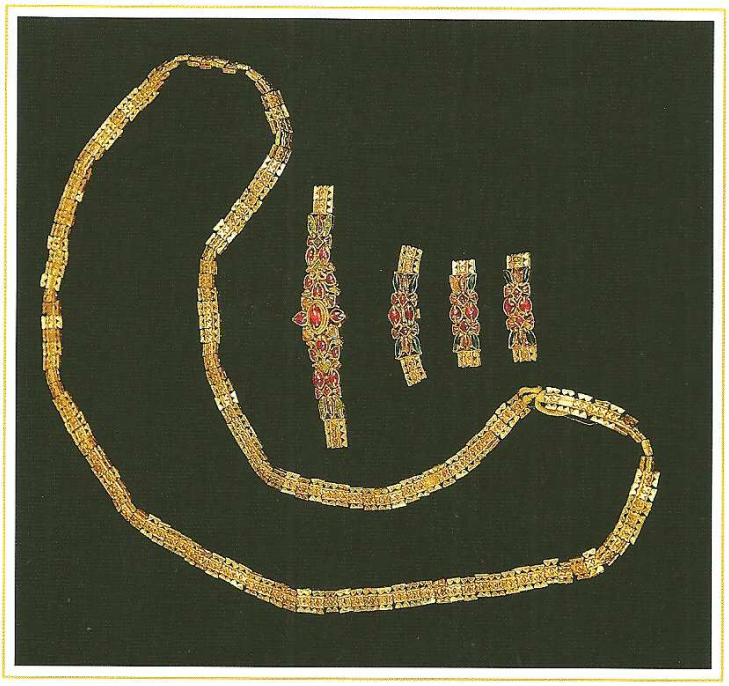

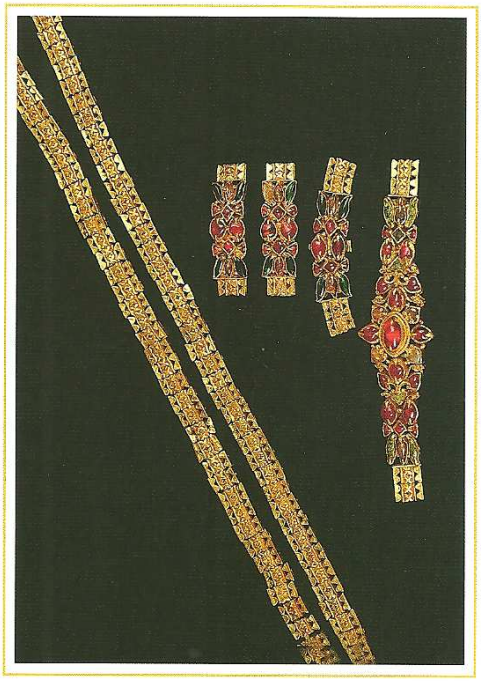
พระมาลากรองทอง ทำด้วยทองคำถักสานอย่างประณีต พบในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กรองศอ ทำเป็นแผ่นทองคำแผ่กว้าง ขนาดเต็มพระอุระ แผ่นทองนั้นแยกเป็นหลายชิ้นสามารถนำมาต่อกันได้ ด้านหน้าตอนล่างสุดเป็นทองแผ่นใหญ่ ยกกระเปาะเป็นลายดอกจันทน์ขนาดใหญ่ ประดับด้วยรัตนชาติ ส่วนแผ่นทองคำชิ้นอื่นๆ มีการตกแต่งลวดลายและฝังรัตนชาติโดยรอบ

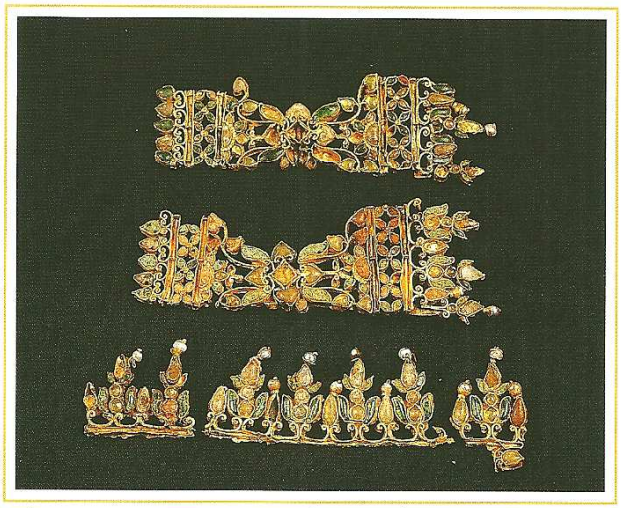

กรองศอ ทำด้วยทองคำประดับอัญมณีเป็นแผ่นขนาดต่างๆ เชื่อมต่อกันด้วยห่วงทองคำ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สังวาลหรือสร้อยแบบต่างๆ ทำด้วยทองคำประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

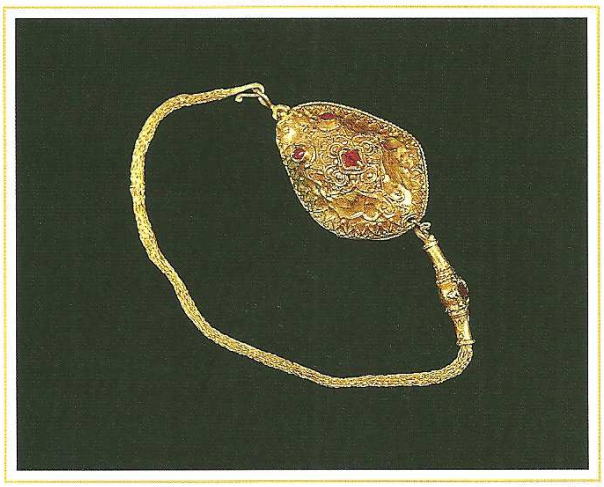
ชิ้นส่วนของสังวาลหรือสร้อยและเครื่องประดับอื่นๆ ทำด้วยทองคำประดับไข่มุกที่ปลายยอดและริมขอบ พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทับทรวง ทำด้วยทองคำประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

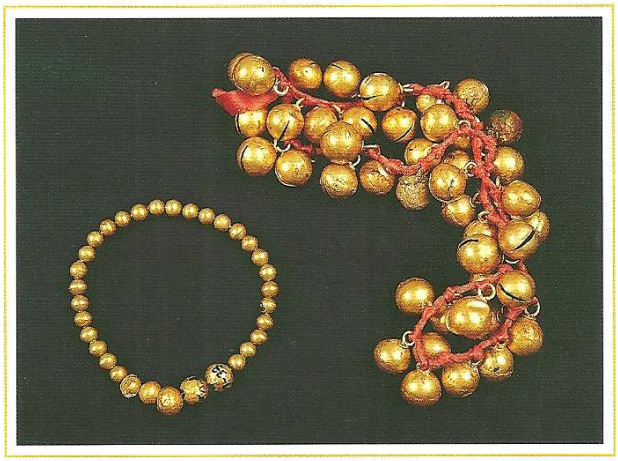
สังวาลและทับทรวง มีอยู่หลายแบบ หลายขนาด บางชิ้นมีลักษณะคล้ายเข็มขัด หรือปั้นเหน่งรวมอยู่ด้วย ประดับด้วยรัตนชาติขนาดใหญ่ไว้ตรงส่วนกลางและรัตนชาติขนาดเล็กไว้โดยรอบอย่างละเอียด และมีการประดับด้วยไข่มุกที่ปลายยอดและริมขอบ

สร้อย มีทั้งสร้อยคอและสร้อยข้อมือ เป็นทองคำเส้นแบนเรียบ และที่ประดับด้วยรัตนชาติเป็นลวดลายต่างๆ กัน นอกจากนี้ ยังมีสร้อยที่ทำเป็นลูกประคำหรือลูกกระพวนเรียงร้อยต่อกันเป็นแผง ทั้งแบบเกลี้ยงและแบบมีลวดลาย

สร้อยข้อมือทองคำ ทำด้วยทองคำ ถักเป็นสายสร้อยประกอบกับหอยเบี้ยเลี่ยมทองคำ และมีครอบทองคำ ประดับอัญมณี สามารถเปิด - ปิดได้ หรืออาจเรียกว่า "เบี้ยแก้" ใช้เป็นเครื่องรางของขลังประจำติดตัว พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สร้อยลูกประคำและสร้อยลูกกระพวน-ทองคำสลักลาย และแบบเกลี้ยง พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนคร-ศรีอยุธยา

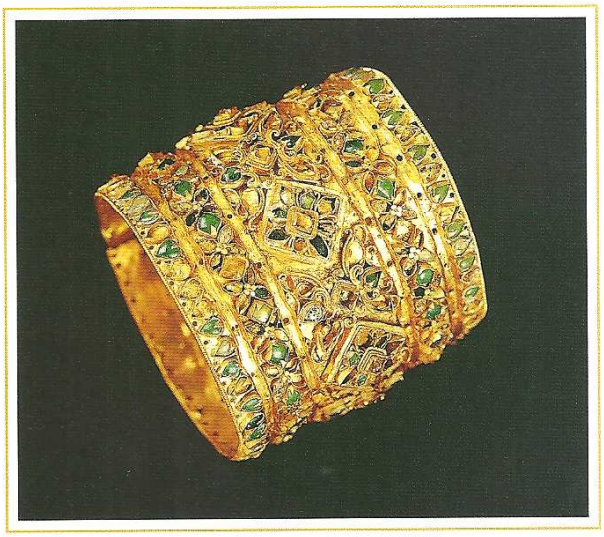
พาหุรัดและทองพระกร พาหุรัดมีขนาดใหญ่กว่าทองพระกรเล็กน้อย มีลักษณะคล้ายกัน ต่างกันแต่พาหุรัดมักทำส่วนล่างเข้ารูปส่วนบนแหลม ส่วนทองพระกรจะมีขอบเสมอทั้งขอบบนและขอบล่าง ลักษณะและรูปแบบของลวดลายสามารถเปรียบเทียบได้กับพาหุรัด และทองพระกรที่ปรากฏบนประติมากรรมทรงเครื่องที่สร้างขึ้นในยุคต่อๆ มา

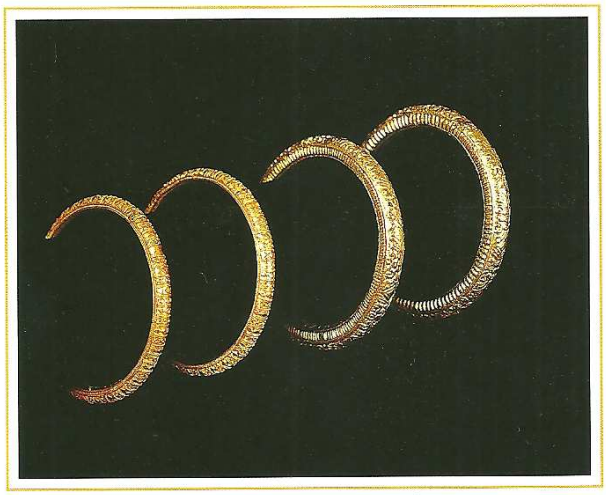
พาหุรัด ทองคำประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กำไล มีทั้งกำไลข้อมือและกำไลข้อเท้า พบหลายแบบและมีจำนวนมาก มีทั้งชนิดทองเกลี้ยงและที่ประดับอัญมณีทั้งที่ทำแบบข้างในกลวงและที่เป็นทองตัน

ทองพระกร ทองคำประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กำไล ทองคำสลักลาย และทองคำเกลี้ยง พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กำไล ทองคำประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ธำมรงค์ทองคำ ทำด้วยทองคำสลักลายและประดับอัญมณี พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ธำมรงค์ พบเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นเครื่องประดับที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย และนิยมสวมหลายวง แหวนบางวงมีขนาดใหญ่มาก ซึ่งอาจใช้สวมนิ้วเท้า ดังปรากฏในประติมากรรมบางองค์ของสมัยนี้ด้วย รวมถึงอาจใช้เป็นเครื่องประกอบพระยศในการนุ่งผ้า โดยการผูกพระธำมรงค์กับชายพกของพระภูษาทรงดังปรากฏในวรรณกรรมพระภูษาวรรณวิไลพัตร์

๒. การแต่งกายสมัยอยุธยาตอนกลางที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

สมัยอยุธยาตอนกลาง เริ่มตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๑๐ แห่งยุค จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระอาทิตยวงศ์ ซึ่งทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒๓

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระ-บรมไตรโลกนาถ ซึ่งประสูติและเจริญชันษาที่เมืองพิษณุโลก ทรงคุ้นเคยกับแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมแบบสุโขทัย

ดังนั้น อิทธิพลของศิลปะสุโขทัย จึงแพร่ลงมาสู่กรุงศรีอยุธยามากขึ้น ที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การสร้างเจดีย์ทรงกลมแบบสุโขทัย เป็นประธานของวัด ดังเช่น พระมหาเจดีย์ภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น นักโบราณคดี เปรียบเทียบหารูปแบบเครื่องทรงของพระพุทธรูป พัสตราภรณ์ เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ และทรงผมสตรีในสมัยอยุธยาตอนกลาง โดยลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ รูปแบบเครื่องทรงของพระพุทธรูปที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ในสมัยอยุธยาตอนกลางนี้ หลักฐานทางด้านวรรณกรรม และหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีไม่ปรากฏเด่นชัด จึงต้องอาศัยการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบของเครื่องแต่งกายตามที่ปรากฏอยู่บนประติมากรรมเป็นสำคัญ ซึ่งจะมีแต่รูปแบบเครื่องทรงของพระพุทธรูปและเทวรูปเท่านั้น โดยเครื่องทรงของพระพุทธรูปและเทวรูปปรากฏอยู่บนหลักฐานเหล่านี้

๒.๑.๑ รูปจำหลักทวารบาลบนบานประตูไม้ของวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์

สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๐๓๕ พร้อมกับการสร้างองค์พระเจดีย์ เมื่อต้นรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โดยจำหลักเป็นประติมากรรมนูนสูง *(High Relief)* รูปเทวดาหรือทวารบาล ๒ องค์ ยืนอยู่บนฐานมีฉัตรกางกั้นอยู่เหนือพระเศียรแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดรูปแบบทางศิลปะจากช่วงท้ายของสมัยอยุธยาตอนต้น ดังเช่น รูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ พระชาติ บางรูป และแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน ทั้งด้านประติมาณวิทยาและเครื่องประดับตกแต่ง กล่าวคือ มีพระพักตร์รูปไข่เรียวยาว พระขนงโก่งโค้งเป็นเส้นคมจรดเหนือพระนาสิกโด่งเป็นสันงุ้มเล็กน้อย พระเนตรยาวรี สวมเทริดที่ตกแต่งด้วยลายประจำยามและลายดอกจอก มีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมประดับอยู่ด้านบน สวมกุณฑลที่มีลวดลายมากขึ้นสวมพาหุรัด และทองพระกรลายลูกประคำ ประดับด้วยลายกระจัง หรือลายรูปสามเหลี่ยม พาหุรัดบางชิ้นมีการ

บานประตูไม้จำหลักรูปทวารบาล ได้จากวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ประมาณพุทธศักราช ๒๐๓๕ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

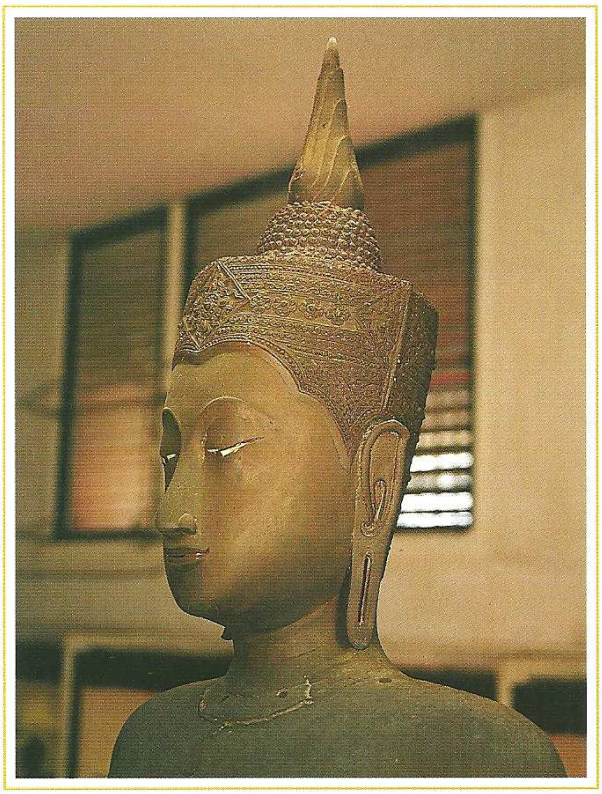
ตกแต่งด้วยลวดลายประจำยาม สวมสังวาล มีทับทรวงลายประจำยามบริเวณพระอุระ ประติมากรรมดังกล่าวมีลักษณะของเครื่องประดับและการตกแต่งหลายประการ ที่พ้องกับเทวรูปสัมฤทธิ์ที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย

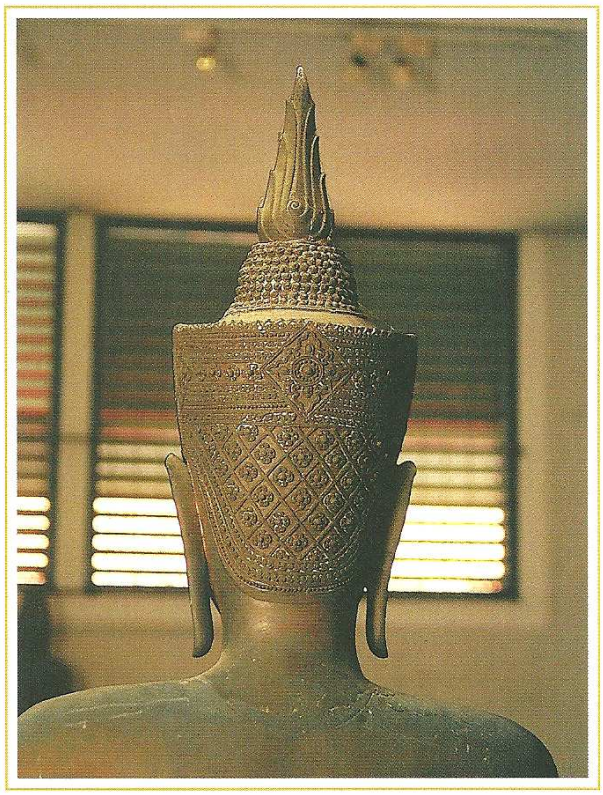

พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย สัมฤทธิ์ ปางห้ามสมุทรที่ฐานมีจารึกว่าสร้างขึ้น พุทธศักราช ๒๐๘๔ ตรงกับรัชกาลของพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗ - ๒๐๘๙) ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

๒.๑.๒ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยที่ฐานมีจารึกว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๔ รัชสมัยพระชัยราชาธิราช

พระพุทธรูปองค์นี้ทรงมงกุฎที่มีลักษณะคล้ายกับมงกุฎของเทวรูปสมัยสุโขทัยอย่างมาก กล่าวคือ ด้านหน้าและด้านข้างมีตัวห้ามรัด-เกล้ามงกุฎเป็นลายประจำยามทิศ ประดับด้วยลายลูกประคำขนาดเล็กและใหญ่ และลายดอกไม้ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ตัวรัดเกล้า แบ่งเป็นแนวประดับด้วยลายดอกไม้ ลายลูกประคำ และลายกระจัง ปลายม้วนเข้าด้านใน ด้านหลังของมงกุฎเป็นตารางรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนคล้ายกับการถักภายในตารางประดับด้วยลายดอกไม้ ซึ่งรับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากมงกุฎเทวรูปสมัยสุโขทัย

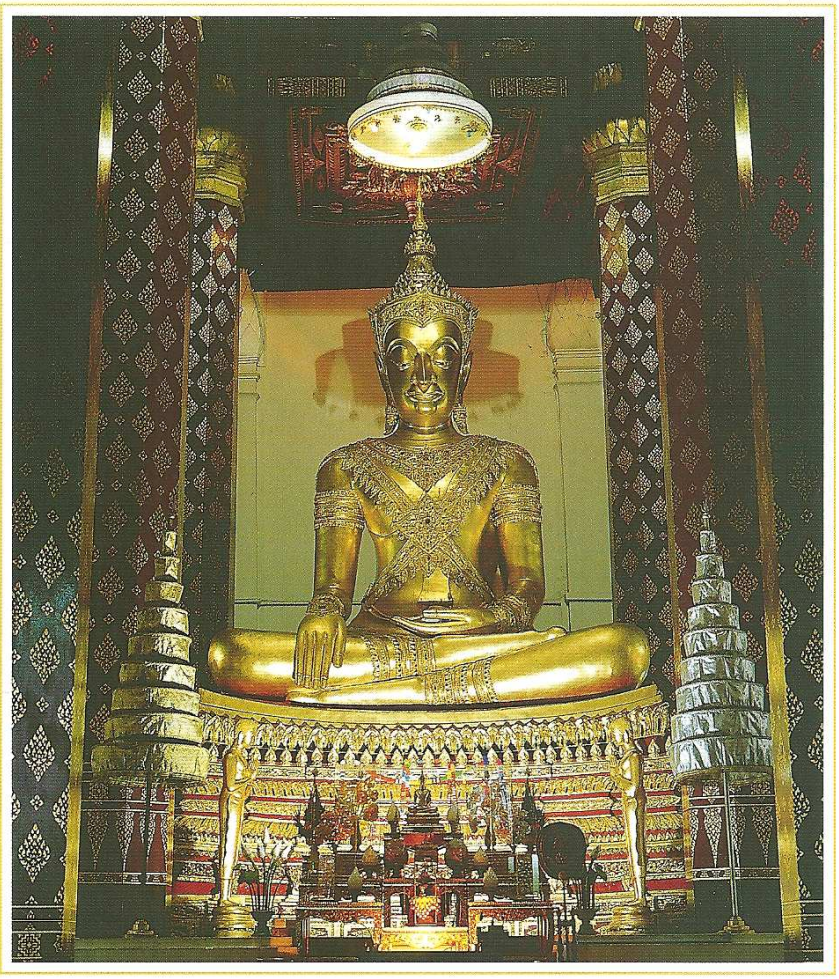

พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย สำริด ปางห้ามสมุทร ที่ฐานมีจารึกว่าสร้างขึ้นในพุทธศักราช ๒๐๘๔ ตรงกับรัชกาลของพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗ - ๒๐๘๙) ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

จากการศึกษาเปรียบเทียบของนักโบราณคดีพบว่า การประดับเครื่องทรงบนพระพุทธรูปมีเอกลักษณ์เฉพาะสมัย พระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยนี้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคือ

กลุ่มที่ ๑ มีลักษณะคือ สวมเครื่องทรงเฉพาะมงกุฎ และกุณฑล มงกุฎมักทำยอดเป็นรูปวงซ้อนกันขึ้นไปเป็นรูปกรวยสูง หรือบางองค์จะสวมเฉพาะกะบังหน้า ส่วนพระเศียรยังคงทำตามแบบพระพุทธรูปทั่วไป คือแสดงให้เห็นพระเกตุมาลาและพระรัศมี ดังเช่นพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย

ปางห้ามสมุทร มีจารึกที่ฐานระบุว่า สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๔ ในรัชสมัยของพระชัยราชาธิราช พระพุทธรูปองค์นี้ทรงมงกุฎที่มีลักษณะคล้ายกับมงกุฎของเทวรูปสมัยสุโขทัยอย่างมาก กล่าวคือ ด้านหน้าและด้านข้างมีตัวห้ามรัดเกล้า-มงกุฎ เป็นลายประจำยามทิศประดับด้วยลายลูกแก้ว ลายลูกประคำ และลายกลีบดอกไม้ ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ตัวรัดเกล้า แบ่งเป็นแนวประดับด้วยลายดอกไม้ ลายลูกประคำ และลายกระจังปลายม้วนเข้าด้านใน ด้านหลังของมงกุฎทำเป็นเส้นนูน ตารางรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนคล้ายกับการถัก ภายในตารางประดับด้วยลายดอกไม้ สันนิษฐานว่ารับอิทธิพลทางรูปแบบจากมงกุฎของเทวรูปสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘)

กลุ่มที่ ๒ ลักษณะเครื่องทรงมีพัฒนาการเพิ่มขึ้นจากกลุ่มแรกอย่างชัดเจน โดยมีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ สวมกรองศอลักษณะเป็นแผง มีสังวาลห้อยลงมาสองสายไขว้เกี่ยวคล้องทับทรวงไว้ นอกจากนี้ยังสวมเครื่องประดับอื่นๆ ได้แก่ มงกุฎ กุณฑล พาหุรัด และทองพระกร ซึ่งประติมากรรมบางองค์สวมเครื่องทรงไม่ครบทุกชนิด พระพุทธรูปทรงเครื่องในกลุ่มที่ ๒ นี้จะมีวิวัฒนาการด้านเครื่องทรงต่อไปอีก ในสมัยต่อมา

๒.๒ **รูปแบบของพัสตราภรณ์ และเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ ที่ปรากฏหลักฐานทางจิตรกรรม**

หลักฐานจากภาพจิตรกรรมในสมัยนี้ มีปรากฏดังนี้

๒.๒.๑ **พัสตราภรณ์ และเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ที่ปรากฏบนภาพในสมุดข่อย เขียนภาพไตรภูมิและภาพมหาชาติ** หลักฐานทางจิตรกรรมชิ้นนี้ สามารถบ่งบอกถึงลักษณะการแต่งกายของชาวกรุงศรีอยุธยาตอนกลางได้ ทั้งแบบทรงผม เครื่องนุ่ง เครื่องห่ม รวมถึงเครื่องสูง เป็นต้น ซึ่งพ้องกันกับกฎมณเฑียรบาลหลายประการ เช่น วิธีคล้องผ้าสองไหล่ที่สตรีในราชสำนักชั้นสูงคล้องจนดูคล้ายเสื้อคอแหลม เป็นวิธีการแต่งคล้ายแบบเปอร์เซีย รวมถึงการทรงสะพักสองบ่าของพระสนมซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่มาของผ้าห่มนางของตัวละครที่คลุมสองบ่าอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีรูปข้าราชการชั้นผู้ใหญ่สวมศีรเภท และที่สำคัญการแต่งกายของบุคคลภายในภาพยังบ่งบอกถึงการนุ่งห่มตามสีประจำวันอันสืบทอดมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ดังปรากฏในเรื่องสวัสดิรักษาของสุนทรภู่อีกด้วย ภาพจิตรกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดก ในสมุดภาพไตรภูมิพระร่วงในช่วงต้นยุคที่ ๒ นี้ ปรากฏรูปแบบมงกุฎของพระเจ้ากรุงสญไชย ศิราภรณ์ของพระเวสสันดร และพระราชโอรส รวมถึงการสวมลอมพอก การนุ่งห่มแบบต่างๆ อธิบายได้ดังนี้

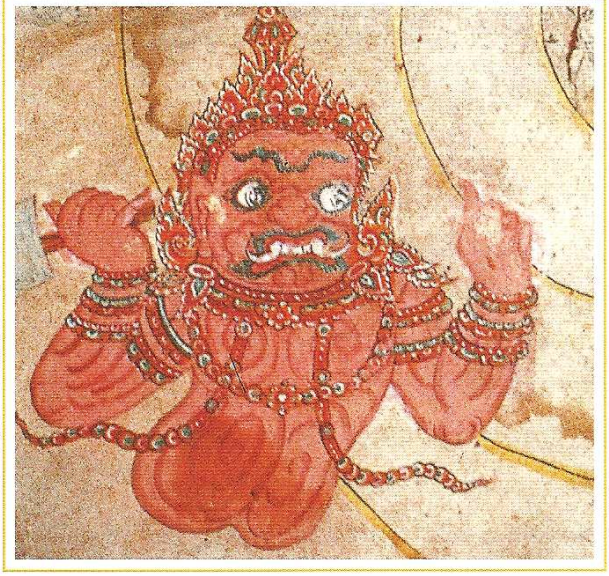

ภาพจำหลักหินรูปพระสุริยเทพทรงราชรถเทียมม้า ปราสาทนครวัด จังหวัดเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชาสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ -๑๖๘๘) พระสุริยเทพในภาพทรงมงกุฎทรงเตี้ยยอดแหลม

ถนิมพิมพาภรณ์ มีดังนี้

มงกุฎ เป็นมงกุฎทรงเตี้ย ทรวดทรงแบบเดียวกับมงกุฎยอดแหลมที่พระสุริยเทพทรงอยู่บนรถอันจำหลักบนผนังปราสาทนครวัด ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ มีลักษณะเป็นมงกุฎแบบเขมรคล้ายกันทั้งมงกุฎกษัตริย์และมงกุฎกษัตรี มงกุฎในยุคนี้ไม่ปรากฏการประดับพระยี่ก่า[๓]

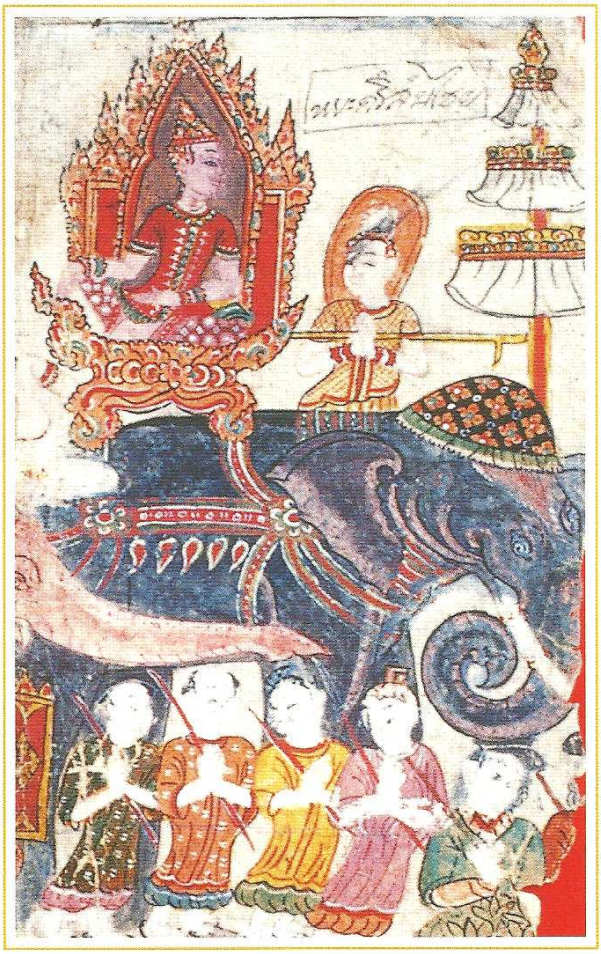
[๓] ขนนกใช้สำหรับปักหมวก

ภาพยักษ์ จากสมุดข่อยเรื่อง ตำราภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒ แสดงการสวมมงกุฎทรงเตี้ยยอดแหลม

ภาพเทวดาทรงยืนถือพระขรรค์ จากสมุดข่อยเรื่อง ตำราภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒ แสดงการสวมมงกุฎทรงเตี้ยยอดแหลมซึ่งปรากฏมากบนหลักฐานในสมัยนั้น

ภาพพระเจ้ากรุงสญไชยประทับในสัปคับบนหลังพระคชาธาร จากสมุดข่อยเรื่อง ตำราภาพแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

ชฎา มีทั้งชฎาพอก และชฎากลีบ

ชฎาพอก เป็นชฎาที่พระเวสสันดรทรง ครั้นเสด็จกลับเข้าพระนครในนครกัณฑ์ เป็นชฎาอย่างจัตวา มีลักษณะเป็นลอมพอกที่ประดับตกแต่งด้วยเกี้ยวมาลัย

ชฎากลีบ เป็นชฎาที่พระเวสสันดรทรง ครั้นเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครทางสถลมารค และพระราชทานช้างเผือกแก่พราหมณ์ เป็นชฎาอย่างโท ไม่มีการประดับตกแต่งที่ขอบล่าง ส่วนยอดมีลักษณะคล้ายผ้าพันไขว้สลับไปมาเป็นกลีบ ปลายสะบัดไปเบื้องหลัง

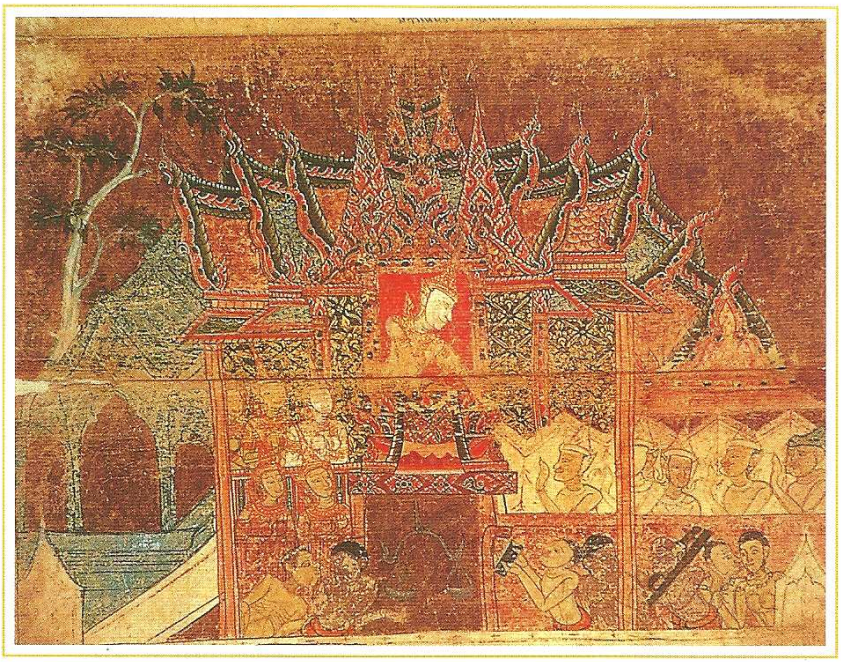

พระเวสสันดรทรงเครื่องศิราภรณ์ที่เรียกว่า ชฎาพอก กัณฑ์วนประเวศน์ จากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

พระเวสสันดรทรงชฎากลีบจากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ -๒๑๗๒

ลอมพอก เป็นเครื่องสวมศีรษะของขุนนาง ที่ใช้กำหนดตำแหน่งให้ต่างไปจากสามัญชน มียอดคล้ายชฎาพอก บริเวณขอบล่างมีแถบผ้าลายรักร้อยหรือปักดิ้นทองคาดเหนือขึ้นไปเล็กน้อย มีเกี้ยวมาลัยประดับดอกไม้ไหว ทำด้วยทองคำ ลอมพอกในสมัยอยุธยามียอดอูมแหลม สันนิษฐานว่าใช้ครอบมวยผม

ลอมพอก เสนาบดีที่หมอบเฝ้าอยู่ทางขวามือของภาพสวมลอมพอกตามตำแหน่งยศ ภาพจากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ สวมลอมพอกที่มีเกี้ยวมาลัยทองคำประดับที่เชิงของกรวยลอมพอก และที่ส่วนปลายของลอมพอกที่สูงเพรียวจะมีปลายงอนแหลมสะบัดไปด้านหลัง ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จำลองจากจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๒๘

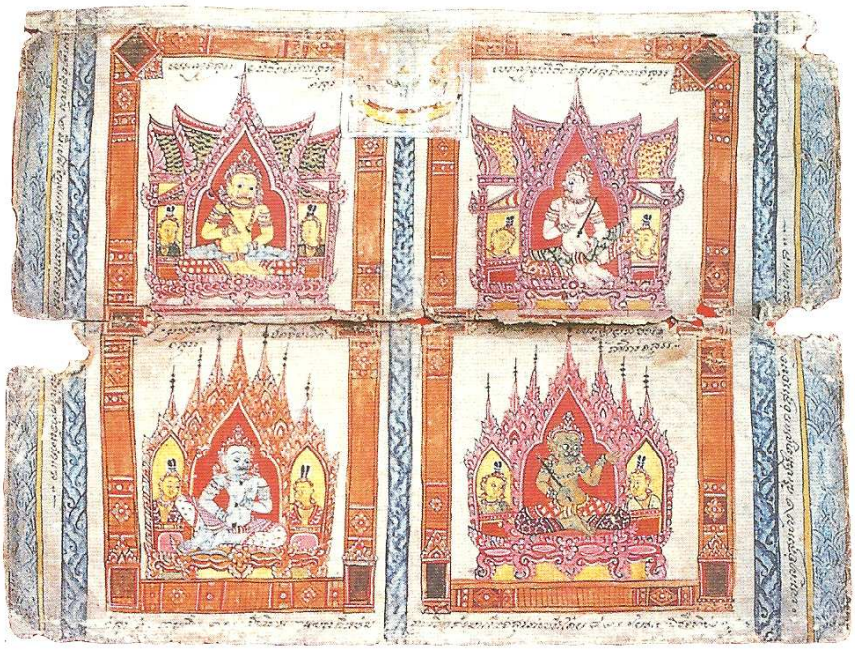

เสนาบดีชั้นผู้น้อย สวมลอมพอกเกลี้ยงรูปทรงสูงเพรียว ปลายตัด ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จำลองจากจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๒๘

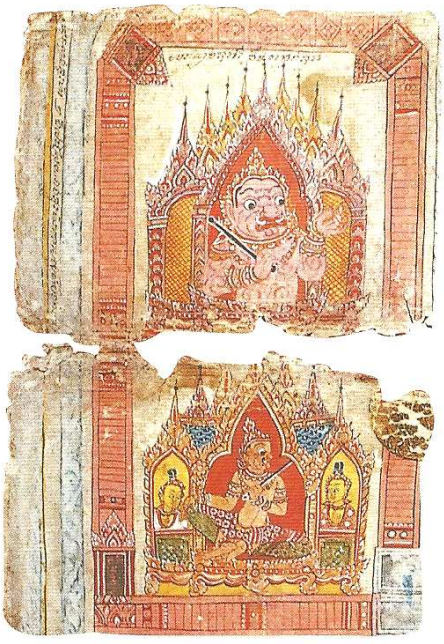
เกี้ยว เป็นศิราภรณ์ที่สวมครอบมวยผม มีหลายแบบ เช่น เกี้ยวธรรมดา เกี้ยวแซม เกี้ยวดอกไม้ไหว มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว ถึง ๔ นิ้ว มีลักษณะแบบเดียวกับกำไล มีทั้งที่เป็นโลหะแบนและโลหะรูปนูน

สนองเกล้า เป็นศิราภรณ์สำหรับพระสนม ลักษณะเป็นเกี้ยวที่มีสาแหรกคลุมมวยผม

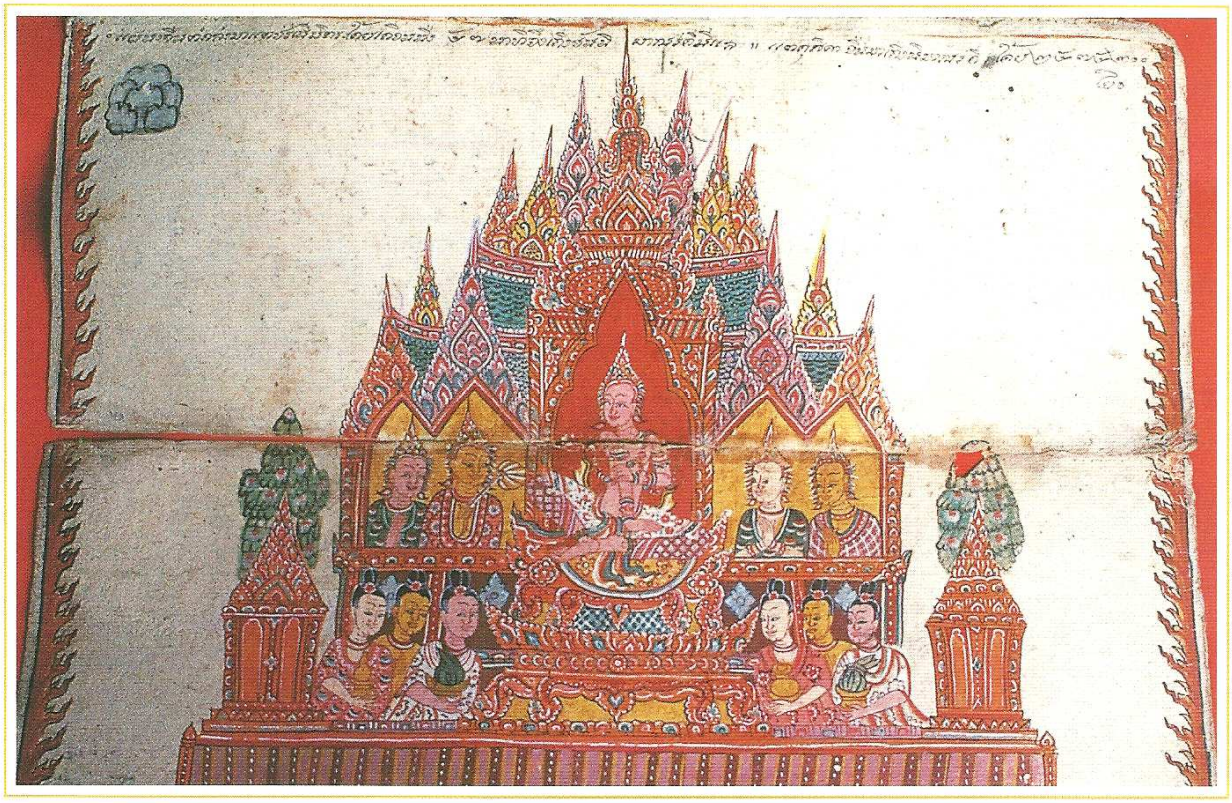
ศีรเพศ เรียกศีรเภท หรือเศียรเภทก็ได้ คือกะบังหน้า ใช้ทั้งบุรุษและสตรีเป็นสิ่งกำหนดฐานันดรได้

ศีรเพศเป็นศิราภรณ์ที่ใช้ได้ทั้งบุรุษและสตรี ในภาพสวมโดยบุคคลทั้ง ๔ ที่นั่งอยู่กลางซุ้มเรือนแก้ว ส่วนภาพสตรีที่นั่งเคียงข้างซ้ายและขวา สวมศิราภรณ์ที่เรียกว่าสนองเกล้า ภาพจากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

สนองเกล้า เป็นศิราภรณ์สำหรับพระสนม ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

การใช้มงกุฎและสนองเกล้า รูปบุคคลที่นั่งอยู่กลางวิมานสวมศิราภรณ์มงกุฎ ส่วนสตรีที่อยู่ด้านซ้ายและขวาในแถวบนสวมมงกุฎเช่นเดียวกัน ส่วนสตรีในแถวล่างสวมศิรเพศ ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

พัสตราภรณ์ มีดังนี้

ฉลองพระองค์พระกรน้อย คือ เสื้อแขนสั้น ที่มีแขนต่อต่างว่าสวมเสื้อชั้นใน แล้วสวมทับด้วยเสื้อทรงประพาส มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ฉลองพระองค์พระกรน้อยที่เป็นฉลองพระองค์คอกลมอย่างปิดพระศอ ผ่าตลอดไม่สวมสังวาลหรือรัดพระองค์ ปล่อยชายไว้นอกพระภูษา สำหรับงานที่ไม่เป็นพิธีการ ถ้าเป็นงานพิธีการจะสวมสังวาลและรัดพระองค์

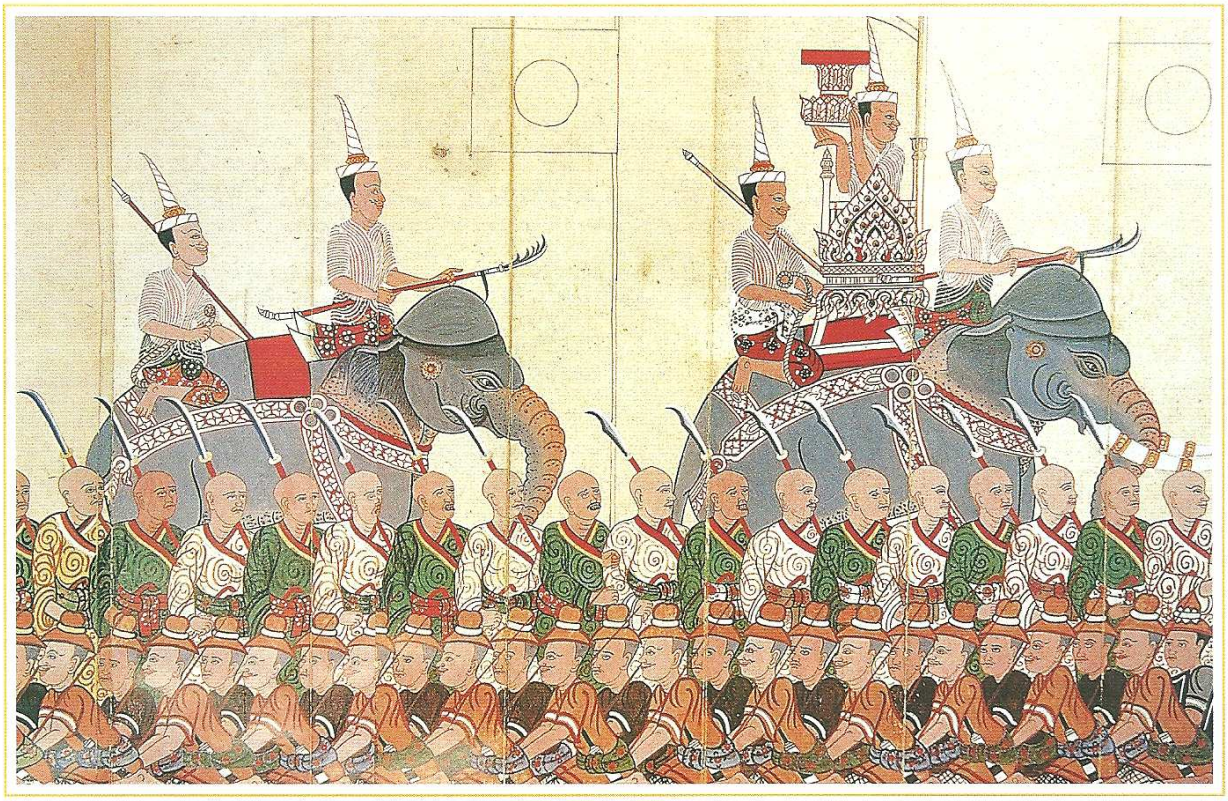
๒. ฉลองพระองค์พระกรน้อยที่เป็นเสื้อคอผ่าสวมหัว ไม่มีแขน เวลาสวมใส่ตัวเสื้อบริเวณบ่าจะเชิดขึ้นเล็กน้อย ดูทะมัดทะแมง ไม่สวมสังวาลหรือรัดพระองค์ เวลาเสด็จอยู่ในที่รโหฐานไม่ทรงฉลองพระองค์

ฉลองพระองค์ทรงประพาส คือ ฉลองพระองค์เสื้อกั๊ก มีชายสำหรับใส่เป็นฉลองพระองค์ชั้นในก่อนทรงฉลองพระองค์พระกรน้อย

ฉลองพระองค์ครุย เป็นเสื้อที่ทำจากผ้าโปร่ง ผ่าหน้าตลอด ยาวถึงกลางหน้าแข้ง บางชุดมีการตกแต่งด้วยการปักดิ้น หรือไหมชนิดต่างๆ ใช้สวมคลุม สำหรับเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศ

ฉลองพระองค์สตรี ตั้งแต่พระอรรคมเหสีลงมา เวลาที่มีพระราชพิธีสำคัญ จะทรงฉลองพระองค์คอแหลม ตัวเสื้อค่อนข้างยาว คลุมสะโพก ผ่าอกตลอด ขัดดุม แบบของเสื้อคล้ายกับเสื้อของสตรีเปอร์เซียชั้นสูงโบราณ

ผ้าทรงสะพัก เป็นผ้าฝ้าย ผ้าแพร หรือไหม หรือไหมทอง มีวิธีห่ม ๒ แบบคือ

เจ้านายหรือเสนาบดีในขบวนเสด็จถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค สวมฉลองพระองค์ครุยหรือเสื้อครุยและสวมลอมพอก ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จำลองจากจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๒๘

พระนางมัทรีประทับอยู่บนหลังช้างทรง ฉลองพระองค์คอแหลม ส่วนสตรีที่คอช้าง สวมเสื้อคอแหลม ตัวเสื้อยาวคลุมสะโพก สตรีที่อยู่ท้ายช้างห่มผ้าสไบเฉียงคลุมบ่าขวา ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

ก. การห่มผ้าทรงสะพักหรือสไบแบบห่มเฉียง

สำหรับงานพิธีต่างๆ โดยห่มเฉวียงหรือเฉียงบ่าขึ้นไปบนบ่าซ้ายหรือบ่าขวา ลักษณะของผ้าเป็นผ้าสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวหน้าแคบ ความยาวให้เพียงพอสำหรับพันรอบอกก่อน ๑ รอบ แล้วจึงเฉวียงขึ้นบ่าซ้าย หรือบ่าขวาปล่อยชายไว้ด้านหลังยาวประมาณขาพับ การห่มผ้าแบบนี้จะเปิดส่วนบริเวณรอบเอว

คนกลางห่มผ้าทรงสะพักหรือสไบแบบห่มเฉียง คลุมบ่าขวา ส่วนคนขวามือห่มผ้าทรงสะพักหรือสไบแบบสองบ่า ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ -๒๑๗๒

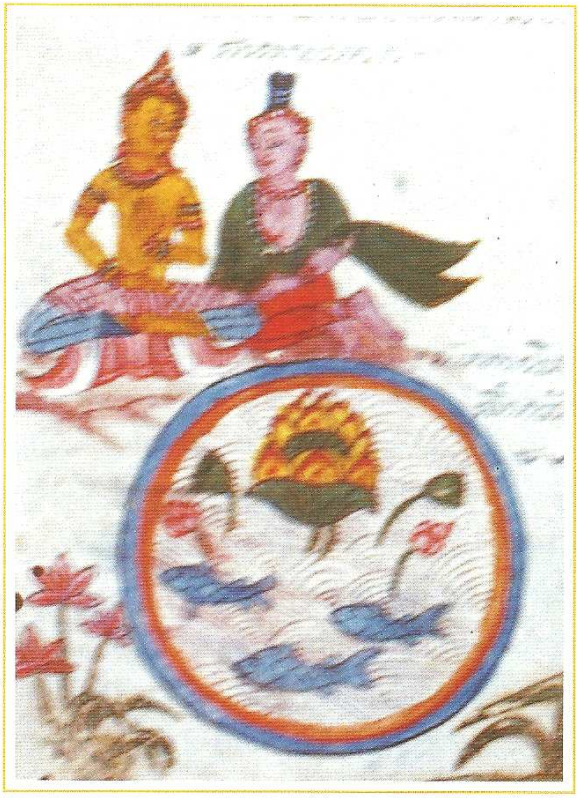
ข. **การห่มผ้าทรงสะพักหรือสไบแบบสองบ่า** สำหรับงานพิธีต่างๆ เช่นเดียวกับการห่มสไบเฉวียงบ่าเดียว การห่มแบบนี้ใช้สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในตั้งแต่ชั้นพระภรรยาเจ้าลงมาถึงชั้นพระสนมเท่านั้น ความกว้างและความยาวของผ้าชนิดนี้ยาวกว่าผ้าแบบแรกประมาณ ๒ เท่า เพราะต้องใช้พันรอบตัว ๑ - ๒ รอบ แล้วไขว้กันด้านหน้าจากนั้นจึงสะพักขึ้นไปเหนือบ่าทั้งสอง ปล่อยชายทิ้งไปข้างหลังทั้ง ๒ ชาย ยาวประมาณขาพับ สันนิษฐานว่าชายสไบของพระสนมใช้ผ้าที่ทอด้วยเส้นไหมทองบางส่วน ผ้าทรงสะพักหรือผ้าสไบสำหรับพระภรรยาเจ้านั้นใช้ผ้าที่ทอด้วยไหมทองทั้งผืน อาจใช้ผ้าตาดหรือผ้ากรองทอง การห่มผ้าทรงสะพักสองบ่านี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการการห่มผ้าห่มนางของนางละครในปัจจุบัน

ผ้าห่ม มีวิธีห่มต่างๆ กันดังนี้

ก. **การห่มผ้าคล้องไหล่** เป็นการห่มสำหรับปกปิดร่างกายในชีวิตประจำวันทั่วไป คือใช้ผ้าคล้องคอทิ้งชายไว้ข้างหลังทั้งสองชาย สำหรับพระภรรยาเจ้าใช้คล้องเพียงผืนเดียวหรือร่วมกับฉลองพระองค์

ข. **การห่มผ้าแบบคล้องคอ** การห่มลักษณะนี้คือใช้ผ้าสไบคล้องคอห้อยชายไว้ข้างหน้าทั้งสองชาย

ค. **การห่มผ้าแบบห่มคลุม** มักห่มในฤดูหนาว ลักษณะการห่มคือใช้ผ้าที่มีหน้ากว้าง และยาวกว่าปกติ ซึ่งจะต้องมีการต่อผ้าเรียกวิธีการนี้ว่า ***"เพลาะ"*** ให้หน้ากว้างขึ้น ถ้าใช้ผ้าแพรทำเรียกว่าแพรเพลาะใช้ห่มคลุมไหล่ และแขน เพื่อกันลมหนาว

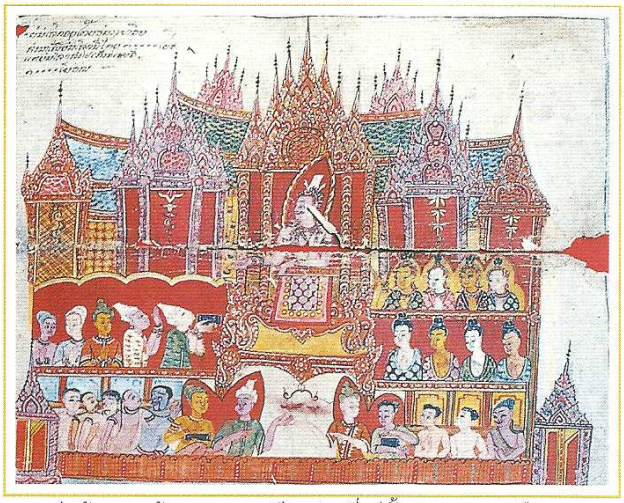

การห่มผ้าคล้องไหล่ ในสมัยอยุธยา ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

การห่มผ้าแบบห่มคลุม สตรีที่คอช้างและท้ายช้าง ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

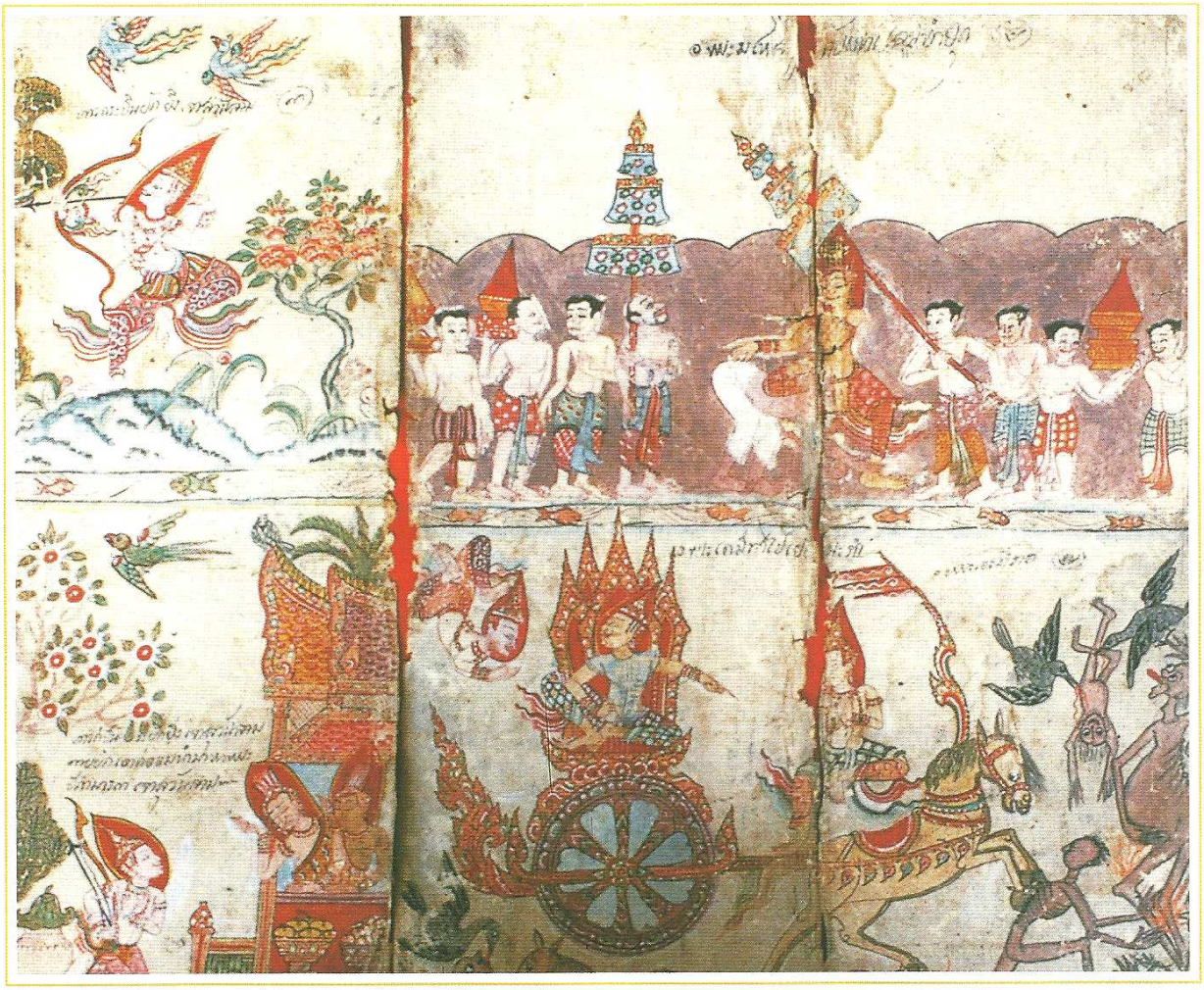
การห่มผ้าแบบคล้องคล ขลงสตรี ๔ คนที่คยู่ตั้นกลางทางขวามือของภาพ ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

๒.๒.๒ ศิราภรณ์ และทรงผมสตรีที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดราชประดิษฐาน

พระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ขึ้นไปคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดราชประดิษฐาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลงมาเก็บไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ อนึ่ง วัดราชประดิษฐานนั้นเป็นวัดแห่งราชวงศ์เชียงราย สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง *(คือก่อนรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗) เป็นวัดที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (เมื่อยังทรงเป็นพระเทียรราชา) ทรงผนวช)* การที่โปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นไปคัดลอกนั้น เนื่องจากได้ทอดพระเนตรเห็นภาพเขียนมีรูปสตรีสวมศิราภรณ์ต่างๆ ที่ไม่เหมือนรัดเกล้าละคร ตรัสว่าเป็นเครื่องแต่งตัวอย่างที่มีในกฎมณเฑียรบาล เป็นทรงผมสตรีไว้ผมมวยเกล้า เรียกว่า **"โซงขโดงฤๅโองขโดง"** คือรวบขึ้นไปเกล้าบนกระหม่อม ทรงสูงคอดโคน เหน็บปลายผมเข้าไว้ในมวย จัดทรงให้อยู่ตัวด้วยขี้ผึ้งหรือน้ำมันหอม ซึ่งอาจผสมด้วยเขม่า มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวมโดยรอบ

การไว้ผมทรงมหาดไทยในสมัยอยุธยา จิตรกรรมฝาผนังตำหนักพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขียนขึ้นในราวพุทธศักราช ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑

ภาพข้าราชบริพารของพระมโหสถไว้ผมทรงมหาดไทย ภาพจากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

ทรงผม

ทรงผมบุรุษ

ผมมวย ผมทรงมหาดไทย ผมทรงหลักแจวหรือผมปีก

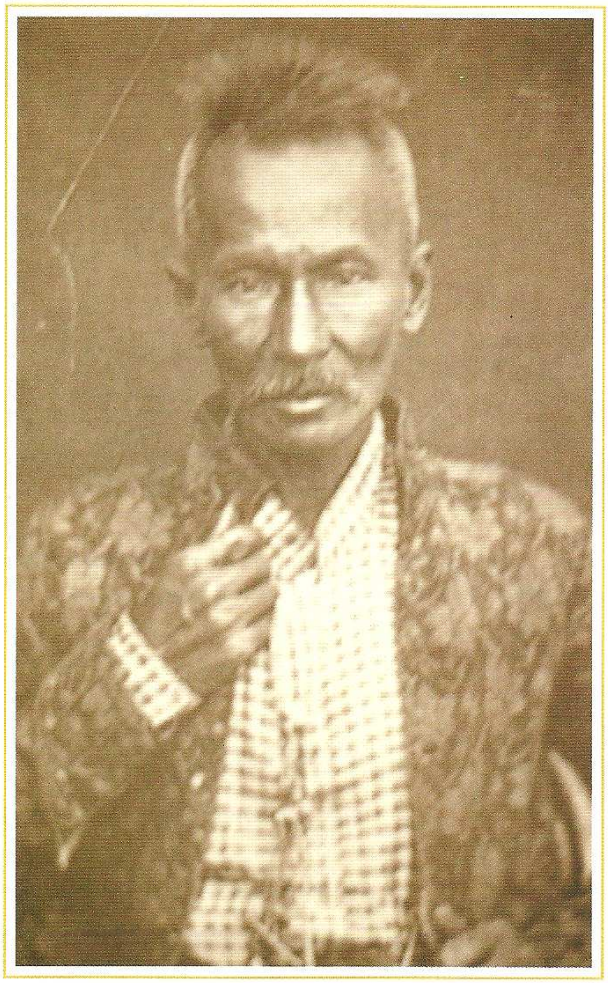
จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่าบุรุษมีการทำทั้งผมมวยตั้งกลางกระหม่อมและตกแต่งด้วยสนองเกล้ากับทรงผมมวยต่ำที่บริเวณท้ายทอยไม่มีการตกแต่งประดับศิราภรณ์ ต่อมาจึงมีการไว้ผมทรงมหาดไทย ผมทรงหลักแจวหรือผมปีก คือ จะมีผมเฉพาะที่กลางกระหม่อม เพียงรวบตัดด้วยของมีคม ส่วนผมที่เหลือโกนเกลี้ยงรอบศีรษะ ในภาพเขียนเรื่องพระ-เวสสันดรในสมุดข่อยไตรภูมิพระร่วง ซึ่งสันนิษฐานว่า เขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๗๒ ประมาณรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ บุรุษส่วนใหญ่ไว้ผมปีก

ส่วนผมทรงมหาดไทย สันนิษฐานว่าบุรุษได้ตัดผมสั้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมา ซึ่งอยู่ประมาณในช่วงปลายของสมัยอยุธยาตอนต้น

บุรุษไว้ทรงผมตัดสั้นกันมาตลอดจนกระทั่งผลัดแผ่นดินใหม่สู่แผ่นดินรัตนโกสินทร์ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ จวบจนเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสสิงคโปร์ในพุทธศักราช ๒๔๑๓ ได้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีหลายอย่างรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทรงผมด้วย ในสมัยนั้นยังไว้ผมตามประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยา คือเด็กไว้**ผมจุก**เหมือนกันทั้งชายหญิง บุรุษไว้ **"ผมทรงมหาดไทย"** คือ

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถ่ายโดย จอห์น ทอมสัน พุทธศักราช ๒๔๐๘ ไว้ผมทรงมหาดไทย

หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระต่าย อิศรางกูร) ผู้ประพันธ์นิราศลอนดอน ถ่ายโดย จอห์น ทอมสัน พุทธศักราช ๒๔๐๘ ไว้ผมทรงมหาดไทย

โกนผมรอบศีรษะไว้ผมยาวบริเวณกลางศีรษะ เมื่อเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ตามเสด็จเริ่มไว้ผมยาว เมื่อเสด็จกลับคืนพระนคร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ผมยาวทั้งศีรษะ แต่มิให้บังคับกับราษฎร ใครจะไว้อย่างใดก็ไว้ได้ตามใจชอบ แต่เมื่อคนทั้งหลายเห็นบุคคลชั้นสูงไว้ผมยาว ก็พากันตามอย่างมากขึ้นโดยลำดับ ต่อมาอีกหลายปีประเพณีไว้ผมมหาดไทยจึง

ค่อยหมดไป ถึงกระนั้นเมื่อแรกเลิกตัดผมทรงมหาดไทยนั้น ผู้สูงอายุก็ยังคงนิยมไว้ผมทรงมหาดไทยอยู่ แม้แต่สมเด็จ เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ *(ช่วง บุนนาค)* ยังให้ช่างตัดผมรอบศีรษะ และไว้ผมข้างบนยาวคล้ายกับเรือนผมมหาดไทย เรียกกันว่า **"ผมรองทรง"**

ทรงผมสตรี

ผมมวย โซงขะโดง หรือโองขะโดง หนูนหยิก รักแครง และผมปีก

สตรีสมัยอยุธยายังมีการไว้ผมยาวเกล้าเหนือกระหม่อม ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกว่า ***"โซงขโดงฤๅ-โองขโดง"*** และในสมุดข่อยยังมีภาพพระสนมซึ่งจะต้องสวมเกี้ยวที่มวยนั้นมีอยู่สองคนที่มิได้สวม **"สนองเกล้า"** เนื่องจากไว้ผมสั้นและโกนรอบศีรษะเหลือผมตอนบนไว้ค่อนข้างยาวหวีแสกกลางแผ่ออกไปเป็นปีก

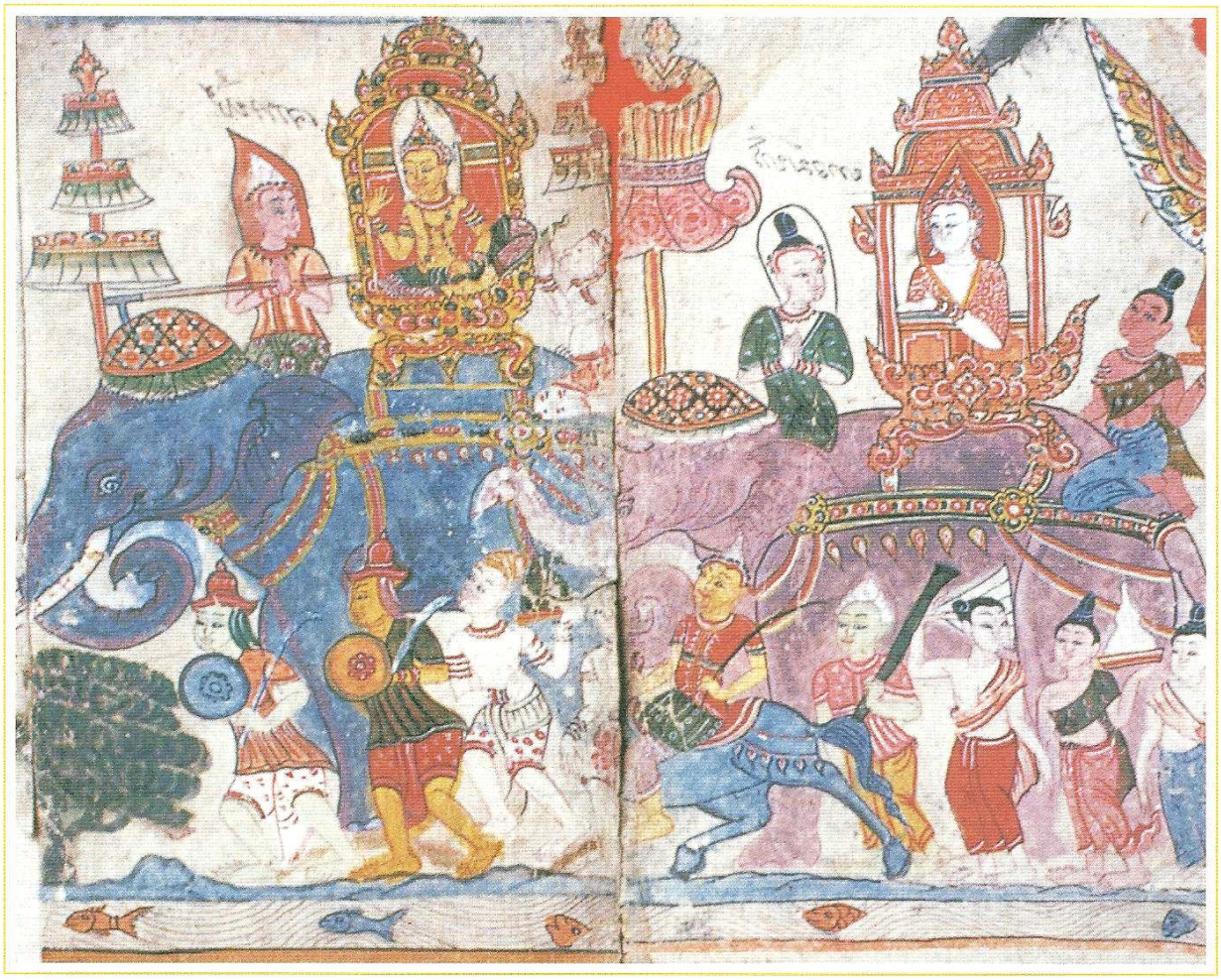

ผมทรงโซงขะโดงหรือโองขะโดง สตรีล่างซ้ายไว้ผมทรงหนูนหยิก รักแครง สตรีบนซ้ายไว้ผมทรงหนูนหยิก รักแครง ส่วนสตรีอีก ๒ คน ในภาพขวาบนและล่างไว้ผมปีก ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

อีกภาพหนึ่งเป็นภาพของท้าวนางหรือชะแม่สูงอายุ มีฐานันดรที่ต่ำกว่า ไว้ผมสั้นเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า สตรีคงเริ่มไว้ผมปีกกันประปรายมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

สตรีสมัยอยุธยาสันนิษฐานว่าไว้ผมปีกกันทั้งหมดเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เนื่องจากเกิดศึกสงครามติดพันกันหลายครั้ง การไว้ผมยาวเป็นภาระในการเกล้า และการรักษาความสะอาด จึงนิยมไว้ผมสั้นเพื่อความสะดวกสบาย และทะมัดทะแมง

ในรูปพระเวสสันดรชาดกซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยดังกล่าว ในขบวนเสด็จจะพบว่าได้ใช้สตรีเป็นควาญช้าง ท้ายช้าง ซึ่งมีทั้งสตรี

รูปพระนางมัทรีประทับเหนือพระคชาธาร มีพลคอช้างและท้ายช้าง รวมทั้งผู้ตามเสด็จเป็นสตรีล้วน ยกเว้นทหารที่ตามเสด็จอารักขาเป็นบุรุษ ภาพจากสมุดข่อยเรื่องตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช ๒๐๓๔ - ๒๑๗๒

ชั้นสูงและสตรีสามัญ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีไทยแต่โบราณมานั้นมีความสามารถในการบังคับช้างได้ไม่แพ้บุรุษเลยทีเดียว ในภาพสตรีทั้งหลายได้มีการไว้ผมสั้นกันแล้ว ซึ่งจากภาพจิตรกรรมดังกล่าวเป็นข้อสันนิษฐานว่าสมเด็จพระสุริโยทัยและพระบรมดิลกพระราชธิดาก็คงไว้พระเกศาสั้นเช่นเดียวกัน เพราะช่วยให้เกิดความทะมัดทะแมงตามวิสัยขัตติยนารี การศึกสงครามในครั้งนั้นจะเด็ดบุเรงนองเหลือคนไว้เพียงหนึ่งหมื่นคนเท่านั้น คงเหลือสตรีจำนวนที่ไม่มากนัก ซึ่งต้องมีความตรากตรำในการทำมาหากิน และกอบกู้บ้านเมืองคงไม่มีเวลาในการที่จะ **"เกล้า"** จะ **"เกี้ยว"** หรือ **"สนอง"** เกล้ากันนัก ประมาณพุทธศักราช ๒๑๑๒ ต้นรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาสตรีได้หันมานิยมไว้ผมยาวอีกครั้งหนึ่ง โดยเริ่มไว้ผมยาวระต้นคอจนกระทั่งยาวประบ่า แต่ไม่นิยมเกล้าผม เหมือนสมัยอยุธยาตอนต้น

นอกจากนี้ จากภาพจิตรกรรมสมุดข่อย ยังพบแบบผมมวยของบรรดานางพระกำนัลเชิญเครื่อง ไว้ผมยาวเกล้ามวยต่ำ ที่เรียกว่า **"รักแครง"** มีลักษณะคล้ายกับผมมวยของสตรีทางภาคอีสานที่เกล้าผมมวยกลมเอียงไว้ด้านซ้ายหรือขวาของศีรษะ

ในภาพจิตรกรรมสมุดข่อยที่พระเมาลีของกัณหาและชาลีมีปิ่นปักสอดพระเมาลีในแนวนอนราบลักษณะดังกล่าวคล้ายกันกับผมเกล้าแบบ **"หนูนหยิก"** คือ เกล้าผมพับสองมีช่องว่างตรงกลางแล้วเกี้ยวกระหวัดไว้ที่โคนใช้ปิ่นสอดขัด หรือไม่ใช้ปิ่นสอดขัดก็ได้ คล้ายกันกับทรงผมเกล้าของสตรีในราชวงศ์คอมบองราชวงศ์สุดท้ายแห่งราชสำนักพม่า แตกต่างกันที่แบบพม่าพับผมหันข้างหน้าเอาช่องว่างของผมหันออกข้างหน้า คำว่า **"หนูนหยิก"** นั้นเป็นศัพท์ที่ใช้ในกฎมณเฑียรบาล คำว่า **"โซงขะโดง"** หรือ **"โองขะโดง"** เป็นศัพท์ที่ได้จากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่แบบผมนั้นคือแบบเดียวกัน

๓. การแต่งกายสมัยอยุธยาตอนปลายที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๒๑๗๓ – ๒๓๑๐

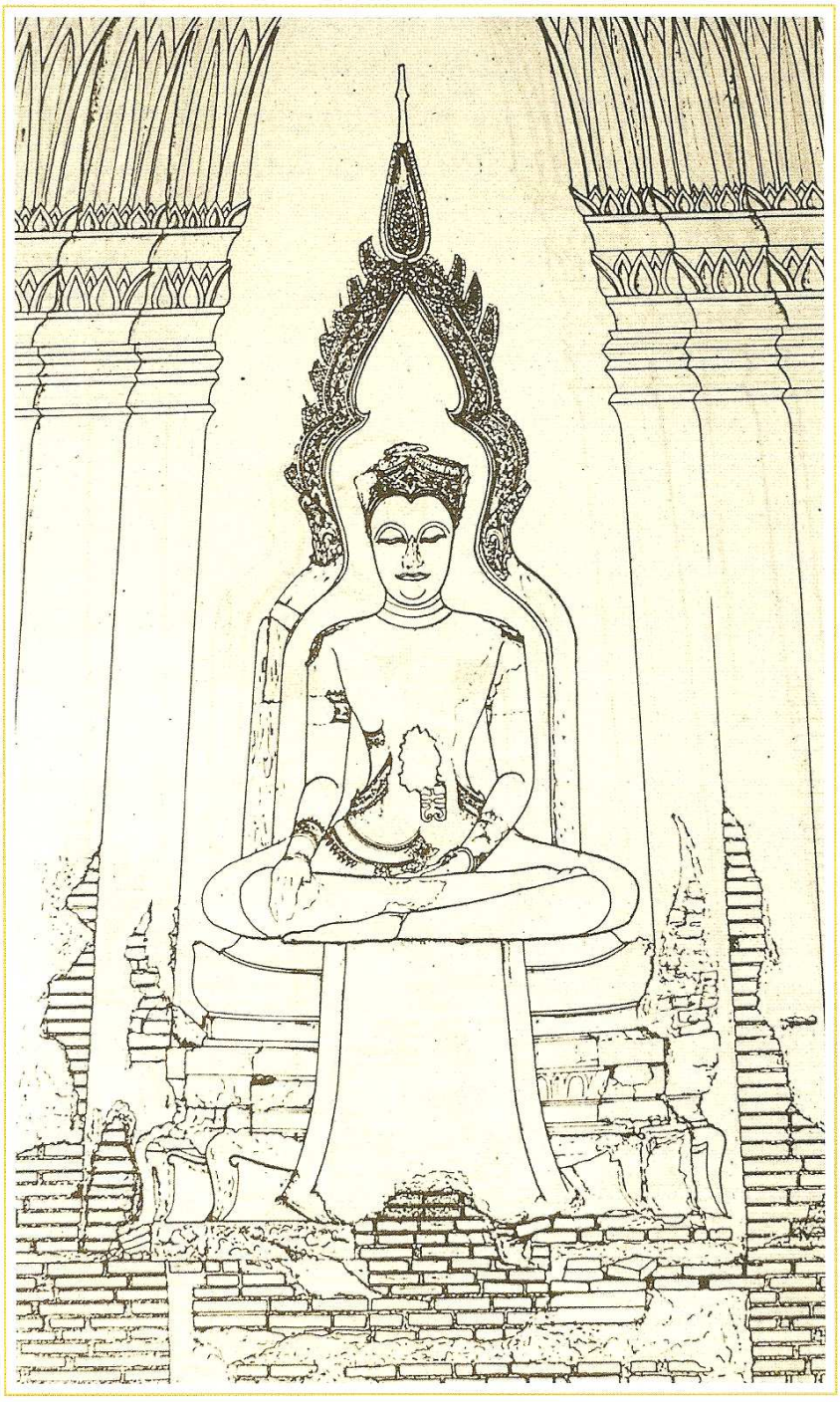
สมัยอยุธยาตอนปลายเริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง *(พุทธศักราช ๒๑๘๒ - ๒๑๙๙)* จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๐ เป็นระยะเวลาประมาณ ๑๓๗ ปี สังคมได้พัฒนาไปในหลายทิศหลายทางทั้งในด้านการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างต่างประเทศ การพาณิชย์ การอุตสาหกรรม วัฒนธรรมการแต่งกายได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามสภาพแวดล้อม และอิทธิพลจากต่างประเทศที่เข้ามาสู่ดินแดนนี้ ปรากฏหลักฐานต่างๆ ดังนี้

๓.๑ รูปแบบและระเบียบการใช้เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ที่ปรากฏหลักฐานทางประติมากรรม

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการฟื้นฟูพิธี **"จักรพรรดิราช"** ขึ้น เพื่อแสดงพระราชอำนาจอันอยู่เหนือกษัตริย์ทั่วไป จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการประดับตกแต่งพระพุทธรูปด้วยเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์อย่างมากมายกว่าสมัยก่อน คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแทนองค์พระมหากษัตริย์นี้ได้สืบทอดต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย จะเห็นได้จากพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นต้น

พระพุทธรูปทรงเครื่องนี้ที่สำคัญได้แก่ พระพุทธรูปปูนปั้นที่วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้า

ปราสาททอง พระพุทธรูปปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้ว ประทับบนฐานสิงห์ พระพุทธรูปทรงเครื่องบางองค์อาจต่างกัน เช่น ทรงสวมมงกุฎที่มีกรรเจียกจอนยื่นออกมาเหนือพระกรรณทั้งสองข้าง ครองจีวรห่มเฉียงมีชายสังฆาฏิพาดลงมาเหนือพระนาภี โดยมีเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ ทรงสวมทับอยู่บนจีวรอีกชั้นหนึ่ง ทรงสังวาลไขว้กัน เหนือพระอุระมีทับทรวงเป็นตัวยึด และมีสายยัชโญปวีตพาดจากพระอังสะด้านซ้ายลงมายังพระอุระด้านขวา ซึ่งอาจเป็นขอบจีวรที่ตกแต่งลวดลาย ทรงรัดประคดประดับอัญมณี ทองพระกร พาหุรัด เชิงสนับเพลา และทองพระบาท

ภาพลายเส้นพระพุทธรูปทรงเครื่องปูนปั้นในเมรุทิศและเมรุราย (เมรุมุม) วัดไชยวัฒนาราม สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พุทธศักราช ๒๑๘๒ - ๒๑๙๙

พระพุทธรูปทรงเครื่องจากวัดไชยวัฒนาราม เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญที่ใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการกำหนดอายุพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์อื่นๆ เป็นต้นว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องที่วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพุทธรูปทรงเครื่องที่วัดใหม่ประชุมพล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ปางมารวิชัย พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง พุทธศักราช ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘

เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ประดับพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยอยุธยาตอนปลาย อาจกล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลจากเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์ร่วมสมัยเดียวกัน ซึ่งได้พรรณนาไว้ในวรรณกรรมสมัยนั้น คือ ทรงสวมถนิมพิมพาภรณ์ทับลงบนไตรจีวร และทรงสวมศิราภรณ์ อันได้แก่ มงกุฎ หรือเทริด กุณฑล กรองศอ สังวาลไขว้ ทับทรวง ปั้นเหน่ง พาหุรัด ทองพระกร ธำมรงค์ และทองพระบาท รวมทั้งฉลองพระบาทในพระพุทธรูปยืนบางองค์

มงกุฎหรือเทริด ประกอบด้วยกระจังตาอ้อยซ้อนกันเหนือขึ้นไปเป็นเกี้ยวที่ประดับด้วยดอกไม้ไหว และลายดอกบัวตูม จากนั้นเป็นปลียอดตามลำดับ

กุณฑล หรือตุ้มหู มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูมคว่ำลงหรืออาจตกแต่งด้วยลายกลีบบัวซ้อนเป็นชั้นๆ

กรองศอ ตกแต่งด้วยลายดอกไม้หรือลายประจำยามและลายรักร้อย

สังวาล ในสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลางประติมากรรมพระพุทธรูปมักทรงสังวาลและทับทรวง เป็นลายประจำยามยาวลงมาเหนือ

ครุฑโขนเรือ ไม้จำหลัก สันนิษฐานว่าเป็นโขนเรือพระที่นั่ง สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททอง พุทธศักราช ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระอุระหรือพระนาภี แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย พระพุทธรูปได้เปลี่ยนไปทรงสังวาลไขว้ โดยมีทับทรวงยึดอยู่ตรงกลางทั้งด้านหน้าและด้านหลังเช่น พระพุทธรูปประธานวัดหน้าพระเมรุและรูปแบบนี้ยังปรากฏในประติมากรรมร่วมสมัยอื่นๆ อีกด้วย อาทิ ครุฑโขนเรือ ซึ่งจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พาหุรัด ทองพระกร และทองพระบาท มีลักษณะลวดลายและการตกแต่งที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นลายเนื่องและกระจังตาอ้อย บางครั้งมีการลงรักปิดทองประดับด้วยกระจกสี

ธำมรงค์ ในประติมากรรมเหล่านี้ปรากฏให้เห็นว่า สวมทุกนิ้ว พระหัตถ์ และบางครั้งจะสวมที่นิ้วพระบาทด้วย บางครั้งมีการประดับด้วยรัตนชาติหรืออัญมณีต่างๆ

๓.๒ รูปแบบและระเบียบการใช้พัสตราภรณ์ และเครื่องถนิม-พิมพาภรณ์ที่ปรากฏหลักฐานทางจิตรกรรม

นอกจากที่ปรากฏในประติมากรรมแล้ว เครื่องแต่งกายในสมัยนี้ยังศึกษาได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งค่อนข้างจะเด่นชัดกว่าในสมัยก่อน ดังเช่นภาพเทพชุมนุมที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี มีลักษณะการ

จิตรกรรมฝาผนัง วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี แสดงรูปพระพรหมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาพเทพชุมนุมที่เขียนขึ้นในพระอุโบสถ สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุอยู่ในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๒

แต่งกายโดยทั่วไปคล้ายคลึงกัน และปรากฏให้เห็นถึงเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์ หรือเครื่องแต่งกายของชนชั้นสูงในสมัยนั้นได้ประกอบด้วยรูปพรหม เทวดา ยักษ์ มนุษยนาค ครุฑ และฤาษีสิทธิ์วิทยาธร ประทับเรียงกันอยู่บริเวณกรอบเส้นสินเทา[๑] ทรงพระภูษาโจงมีลวดลายไม่ซ้ำกันซ้อนอยู่เหนือสนับเพลาคาดรัดพัสตร์ทับด้วยปั้นเหน่งที่มีกระจังรวนประดับ นอกจากนี้ ยังมีเจียระบาดพร้อมด้วยชายไหว ชายแครง ส่วนถนิมพิมพาภรณ์มี เทริด กรรเจียกจอน กรองศอ สังวาล พาหุรัด ทองพระกรและทองพระบาท

๓.๓ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์และเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ ตลอดจนวิธีการถนอมพัสตราภรณ์ วิธีการแต่งเติมความงามและการใช้เครื่องประทิ่น ที่ปรากฏหลักฐานทางวรรณกรรม

สมัยนี้การติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกโดยเฉพาะยุโรป เปอร์เซีย และอินเดีย เป็นไปอย่างแพร่หลาย วัฒนธรรมการแต่งกาย การสร้างรูปแบบพัสตราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์ จึงมีรูปแบบเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งวิธีการต่างๆ ในการถนอมพัสตราภรณ์ การแต่งเติมความงามของสตรี และการใช้เครื่องประทิ่น

๓.๓.๑ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้เครื่องต้นเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระตำรับเครื่องต้นเครื่องทรง

ในสมัยอยุธยาตอนปลายได้ปรากฏหลักฐานตำราว่าด้วยเครื่องต้นเครื่องทรง ดังธรรมเนียมราชสำนักกรุงศรีอยุธยาภาค ๑๙ สำหรับ

---

[๑] พื้นที่ว่างซึ่งกั้นไว้เป็นพื้นหลังของรูปภาพ เพื่อแบ่งภาพเป็นตอนๆ โดยเขียนล้อมด้วยเส้นแผลง หรือด้วยเส้นฮ่อ เป็นต้น มักเขียนในงานจิตรกรรมฝาผนัง

ทวารบาลบนประตูบานกลาง พระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี สันนิษฐานว่าวาดขึ้นในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๒

พระมหากษัตริย์ในการเสด็จออกงานพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งแยกประเภทและลักษณะการใช้งานของเครื่องประดับแต่ละชนิดไว้ดังนี้

"ถ้าเสด็จออกแขกเมือง ทรงพระเครื่องต้น ๖ สิ่งคือ ทรงฉลองพระองค์อย่างเทศแพรอัศวรี ริ้ว ๑ ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดสีนาก สีทอง สีเขียว ๑ ทรงเครื่องต้น พระชฎา พระเกี้ยวเพชรทับทิม มรกต มีสีตามฉลองพระองค์ ๑ ทรงพระสนับเพลาเชิงเลื่อย ๑ รัดพระองค์เจียรบาด ๑ เหน็บพระแสงกั้นหยั่น ๑ สิริเป็น ๖ สิ่งเท่านั้น

ถ้าเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพวัดไชยวัฒนาราม เป็นยาตราทรงเรือกิ่งแล้ว ทรงเครื่อง ๖ สิ่งเท่านั้น คือ ทรงฉลองพระองค์อย่างเทศ ๑ ทรงฉลองพระองค์นอกอย่างเทศตาดพื้นเงิน ๑ ทรงเครื่องต้น พระชฎาสอดตามสีฉลองพระองค์ ๑ ทรงพระสนับเพลาเชิงเลื่อย ๑ รัดพระองค์เจียรบาด ๑ เหน็บพระแสงกั้นหยั่น ๑ สิริเป็น ๖ สิ่ง

ถ้าเสด็จพระพุทธบาท แต่กรุงขึ้นไปจนถึงท่าเจ้าสนุก ทรงเรือพระที่นั่งกิ่ง ทรงเครื่อง ๗ อย่างเท่านั้น คือ ทรงสนับเพลาเชิงงอนสองชั้น ๑ ทรงพระภูษาจีบโจง ๑ ทรงฉลองพระองค์สังเวียนยก ๑ ทรงรัดพระองค์เจียรบาด ๑ ทรงพระมาลาพระกลีบ ๕ ยอด สะดุ้ง ๑ เหน็บพระแสงกั้นหยั่น ๑ ถวายพระฉายด้วย ๑ เป็นสิริ ๗ สิ่ง

ถ้าตั้งพยุหยาตราแต่ท่าเจ้าสนุกขึ้นไปจนพระพุทธบาท ทรงเครื่อง ๔ อย่าง คือ ทรงประพาส ๑ ทรงพระสนับเพลาเชิงงอน ๑ ทรงรัดพระองค์เจียรบาด ๑ ทรงพระมาลาฝรั่ง พระเส้าสะเทินขนนกนอน ๑

ถ้าเสด็จไปถึงฟากป่าทุ่งบ้านใหม่ เปลื้องเครื่องทรงประพาสออกจึงถวายเครื่องซึ่งทรงเรือพระที่นั่งกิ่งไปแต่กรุงนั้นไปจนถึงธารเกษม จึงเปลื้องเครื่อง ครั้นเพลาบ่ายจะเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธบาท จึงถวายเครื่องทรงเหล่านี้ คือ ทรงพระสนับเพลาเชิงงอนสองชั้น ๑ ทรงพระภูษาจีบโจง ๑ ทรงรัดพระองค์หนามขนุน ๑ ทรงฉลองพระองค์พระกรน้อยพื้นทองยุกดอก ๑ ทรงฉลองพระองค์ย่นขาวนอก ๑ ทรงรัดพระองค์แครง ๑ ทรงพระชฎาขาวริมทองสอดตามสี ๑ ทรงพระแสงกั้นหยั่น ๑ สิริเป็น ๘ สิ่ง

ถึงพระพุทธบาทแล้วเสด็จไปประพาสป่า ทรงช้างทรงประพาส ทรงม้าทรงอย่างเทศ ม้าทรงประพาสก็ได้

ถ้าเสด็จไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ แลฉลองวัด ทรงพระ-มาลาเส้าสูงกุหร่าขนนกตั้ง ๑ ทรงพระภูษาลายพื้นขาว ๑ ทรงฉลองพระองค์ญี่ปุ่น ฉลองพระองค์กรองก็ได้ ๑ ทรงพระเสลี่ยงหลังคา พระเสลี่ยงเปล่าก็ได้ สนับเพลาเชิงสองชั้นปักประดับพลอยต่างๆ สอดสร้อยฟองมุก กระหนาบมังกรประดับพลอย ๑ พระภูษาจีบโจงริ้ว เขียว แดง ม่วง ทอง เชิงปักประดับพลอยต่างๆ ชายพกห้อยสีรัดครุยทองปัตหล่า ๑ รัดพระองค์หนามขนุน ๑ จั่นประดับพลอยใบโพธิ์ ทองห้อยร้อยสัมฤทธิ์ ๑ ฉลองพระองค์พระสังเวียนยกสีทับทิมสัมฤทธิ์ ห้อยประหร่ำ ประคำทองฟองมุกกรองเป็นตาข่าย มีประจำยามดอก ๑ พระสุวรรณกรอมแพรพื้นเขียวปักเป็นผ่านแย่งตาข่ายนั้นร้อยประหร่ำ ประคำทองใบโพธิ์ทองห้อย ๑

ทรงพระมหาพิชัยราชรถ และเรือพระที่นั่งกิ่ง ไปพระราชทานพระกฐิน ทรงเครื่องทรง ๑๓ อย่างเท่านี้คือ ทรงรัดพระอุระทองคำกุดั่นพลอยแดง ดอกจันทน์ทึบ ๖ แผ่น ๑ ทรงพระมหาสังวาลแก้วกุดั่นประดับพลอยทับทิม มรกต ๑ ต่างๆ ห้อยหน้า ๑ ทรงเครื่องพระมาลาพิชัยมงกุฎ ๑ ทรงดอกไม้ฟองมีกุณฑลห้อยพลอยมรกต ๑ ทรงพระธำมรงค์ ๑ ทรงทองพระกรลงยาราชาวดีประดับพลอย ๑ ทรงทองพระบาทลงยาราชาวดีประดับพลอย ๑ ครบ ๑๓ อย่างเท่านี้

เครื่องพระพิชัยสงครามสำหรับชนช้าง ทรงพระสนับเพลา ลงราชะซับใน ๑ ทรงฉลองพระองค์ ย้อมว่านลงราชะซับใน ๑ ทรงพระสนับเพลาแพรดำ เกราะชั้นนอก ๑ ทรงฉลองพระองค์แพรดำนวม ชั้นนอก ๑ ทรงพระมาลาลงราชะซับใน ๑ พระมาลาเบี่ยงนอก ๑ ทรงรัดพระองค์เจียระบาดพื้นดำ ๑ สิริเป็นเครื่องทรงพิชัยสงครามชนช้าง ๗ สิ่ง เท่านี้

ถ้ามีที่เสด็จไปลพบุรีและสระแก้ว และน้ำโจน และล้อมเสือ และขึ้นห้างจับเสือ และไปโพนช้างและจับช้างเพนียด และจับช้างกลางแปลง ทรงเครื่องทรงประพาส พระมาลา เส้าสะเทิน"

๓.๓.๒ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้เครื่องต้นเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์และเครื่องแต่งกายของข้าราชบริพารที่ปรากฏในจดหมายเหตุการเดินทางของบาทหลวงตาชารด์ (Père Tachard)

บาทหลวงตาชารด์ชาวฝรั่งเศสซึ่งร่วมเดินทางเข้ามากับคณะราชทูตในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกถึงเครื่องทรงในพระมหากษัตริย์และเครื่องแต่งกายของข้าราชบริพารในพระราชพิธีต่างๆ ดังนี้

"พระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ทรงสวมพระมหาภิชัยมงกุฎอันแพรวพราวไปด้วยอัญมณี พระมหามงกุฎนั้นเป็นพระมาลาทรงสูงมียอดแหลม มีเกี้ยวทองคำสามชั้นในระยะห่างกันพอสมควร ทรงสวมพระธำมรงค์เพชรเม็ดใหญ่ที่นิ้วพระหัตถ์หลายวงส่งประกายวาววับฉลองพระองค์สีแดง พื้นทอง ฉลองพระองค์ชั้นนอกเป็นทองโปร่ง มีกระดุมเพชรเม็ดใหญ่"

และเมื่อเสด็จประพาสทางชลมารคเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล บาทหลวงตาชารด์ ได้บรรยายไว้ว่า

*"พระเจ้าแผ่นดินประทับบน**พระโธรน**[๑] มีเรือนยอดทรงมณฑปปิดทองระยับ สวมฉลองพระองค์ผ้าตาดประดับอัญมณี สวมพระชฎาสีขาวมียอดแหลม มีเกี้ยวทองคำลวดลายดอกไม้ประดับอัญมณี เรือพระที่นั่งนั้นปิดทองกระทั่งจรดผิวน้ำมีฝีพายร้อยยี่สิบคน สวมหมวกทรงระฆังคว่ำ ประดับเกล็ดเลื่อมทองคำ สวมเกราะอ่อนกันอกประดับเลื่อมทองคำเช่นเดียวกัน และโดยที่อากาศวันนั้นดี มีแดดแจ่มจ้า ทำให้เครื่องแต่งตัวของพวกฝีพายเป็นประกายระยิบระยับ นายธงซึ่งแต่งกายชุดแพรวพราวไปด้วย*

---

[๑] มาจากคำว่า Throne ในภาษาอังกฤษ

ทองคำเหมือนกันอยู่ท้ายเรือพระที่นั่ง เชิญธงมหาราชอันเป็นผ้าตาดทองพื้นแดง มีขุนนางหมอบประจำอยู่สี่มุมพระโธรน"

และ

"...พระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) มีพระองค์ไม่สูงไม่ต่ำ ไม่ขาว ไม่ดำ พระชนม์พรรษา ๔๐ พระพักตร์ใหญ่ ทรงพระสรวลเสมอ พระนลาดใหญ่ พระมัสสุไม่มีพระนาสิกแบน และกว้าง ซึ่งไม่เคยกระดิกเวลารับสั่ง ริมพระโอษฐ์หนา ฉลองพระองค์ทำด้วยแพรแดงมาจากเมืองเปอร์เซีย มีดอกทองประปราย รูปคล้ายเสื้อแจ๊กเกต แขนเหมือนเสื้อแขนยาวที่นาคหลวงใส่ แต่ไม่มีลูกกระดุม และยังทรงฉลองพระองค์ชั้นนอก อีกชั้นหนึ่ง ทำด้วยผ้ามาจากเมืองเบงกอล เป็นผ้าบางโปร่ง มีลายคล้ายลูกไม้ตามตะเข็บข้างซ้ายทรงเหน็บกริชด้ามทองคำ ฝังพลอยมีพระแสงดาบญี่ปุ่นฝังพลอยวางลงบนพระเพลา พระองคุลีสวมพระธำมรงค์ประดับพลอยเม็ดใหญ่หลายสีหลายชนิด..."

"พระเจ้าแผ่นดินมิได้ประทับในที่สูงกว่าท่านราชทูตเหมือนอย่างในการเข้าเฝ้าครั้งแรก พระองค์ทรงสวมพระมาลายอดแหลม มีเกี้ยวประดับเพชรแถบหนึ่งทรงนุ่งพระภูษาเยียรบับ สวมฉลองพระองค์เนื้อละเอียดและโปร่งบางทับ สวมพระธำมรงค์เพชรเม็ดใหญ่เจียระไนไม่สู้จะเรียบร้อยนัก และประกอบเรือนไม่สู้งดงาม"

นอกจากนี้ ยังมีฉลองพระองค์ซึ่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ คือ

๑. ฉลองพระองค์ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหมทอง มีไข่มุกประดับมีแขนและไม่มีแขน
๒. ฉลองพระองค์กำมะหยี่สีขาว
๓. ฉลองพระองค์กำมะหยี่สีน้ำเงิน ลูกไม้ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหม ไหมทอง ไข่มุกลายทองเป็นลายดุนสูงกว่าลายที่ปักด้วยไหม
๔. ฉลองพระองค์เสื้อสักหลาด ตัวแบบฝรั่งแขนแบบไทย

๓.๓.๓ **รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ของสามัญชนทั่วไปที่ปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ *(Monsieur de Laloubère)***[๑] ลาลูแบร์เป็นราชทูตของฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในช่วงเวลาเดียวกับบาทหลวงตาชารด์ ได้จดบันทึกเกี่ยวกับเครื่องประดับของสามัญชนทั่วไปไว้ดังนี้

---

[๑] สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) **จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์** พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๑๕

"ชาวสยามสวมแหวนที่นิ้วท้ายๆ (คือนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย) ของมือทั้งสองข้าง และสมัยนั้นยังอนุญาตให้สวมสอดได้มากวงเท่าที่จะมากได้ เขาอาจปลงใจซื้อแหวนเพชรก็ได้ในราคาถึงวงละตั้งครึ่งเอกิว ซึ่งในกรุงปารีสจะมีราคาเพียง ๒ ซอล เท่านั้น พวกผู้ชายไม่รู้จักใช้สร้อยประดับคอของตนหรือของภรรยาเลย แต่พวกผู้หญิงและเด็กๆ ทั้งสองเพศรู้จักใช้ตุ้มหู ตามปกตินั้นตุ้มหูมีรูปร่างเหมือนอย่างลูกปัวร์ (Poire ลูกแพร์) ทำด้วยทองคำเงินหรือกาไหล่ทอง เด็กหนุ่มเด็กสาวลูกผู้ดีสวมกำไลข้อมือ แต่จะสวมอยู่ถึง ๖ หรือ ๗ ขวบเท่านั้น แล้วยังสวมกำไลที่แขนและที่ขาอีกด้วยเป็นกำไลวง (ก้านแข็ง) ทำด้วยทองคำหรือกาไหล่ทองรูปพรรณ คล้ายๆ กับพวงกุญแจของเรา ฉะนั้น"

ภาพลายเส้นรูปเสนาบดีชาวสยามสมัยอยุธยา ในสายตาของชาวตะวันตก จากหนังสือเรื่อง Du Royaume de Siam ของนาย De la Loubère ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส เดินทางมาสู่กรุงศรีอยุธยา ในพุทธศักราช ๒๒๓๐

ส่วนบุคคลที่มีฐานันดรสูงต่างจากสามัญชนธรรมดาจะแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายที่มีความประณีตสวยงามมากกว่า เช่น

"เครื่องประดับรูปพรรณชอบกลที่บุตรีขุนนางใช้สวมศีรษะในพิธีแต่งงานนั้นก็คือรัดเกล้าทองคำอันเป็นตัววงเสวียน ครอบสวมลอมพอกของขุนนางผู้บิดาในงานราชพิธีนั่นเอง เครื่องนุ่งห่มของเจ้าสาวก็เป็นผ้านุ่งที่งดงามกว่าธรรมดา ตุ้มหูก็เลือกสรรที่งามเป็นยอด นิ้วมือก็สอดแหวนอันงามที่สุด อีกหลายวงซ้อน"

ลายเส้นรูปสตรีและเด็กชาวสยาม สมัยอยุธยา ในสายตาของชาวตะวันตก จากหนังสือเรื่อง Du Royaume de Siam ของนาย De la Loubère ราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส เดินทางมาสู่กรุงศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๓๐

และ

"...ชาวสยามไปไหนมาไหนด้วยเท้าเปล่าและมิได้สวมหมวก เพื่อที่จะปกปิดสิ่งที่อุจาดเท่านั้น เขาจึงพันเอว และขาอ่อนกระทั่งถึงหัวเข่าไว้ด้วยชิ้นผ้ามีดอกดวงยาวประมาณ ๒ โอนครึ่ง ซึ่งชาวปอรตุเกส เรียกว่าปาญ (pagne) มาจากศัพท์ละตินว่า pannus ลางครั้งที่ไม่ใช้ผ้าลายเขียนนุ่งก็ใช้ชิ้นผ้าไหมเกลี้ยงๆ บ้าง หรือทอที่ริมเป็นลายทอง ลายเงินบ้าง..."

๓.๓.๔ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์ของขุนนางและสามัญชนที่ปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยนิโกลาส์ แชร์แวส์ *(Nicolas Gervaise)*

ก. การแต่งกายของขุนนาง

บันทึกประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง แห่งราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยนิโกลาส์ แชร์แวส์ ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยโดย สันต์ ท. โกมลบุตร ได้บันทึกถึงการแต่งกายของขุนนางในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เมื่อเข้าร่วมพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งประมวลได้ดังนี้

เสื้อครุย ตัดเย็บด้วยผ้าป่าน *(สันนิษฐานว่าคือผ้าโปร่ง)* เนื้อบางเบา ชายยาวถึงกลางหน้าแข้ง

เสื้อนอก ตัดเย็บด้วยผ้าแพรจากประเทศจีน หรือผ้าจากยุโรป ปักดิ้นทองเป็นลวดลายงดงาม ผ่าหน้า ติดกระดุมที่ถักด้วยเส้นเงินหรือทองแล่งเป็นระยะห่างๆ ปลายแขนเสื้อกว้าง ผ้าที่ตัดเย็บนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผ้ายกทองจากอินเดียหรือเปอร์เซีย เช่น ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด หรือผ้าเยียรบับ

ผ้าคล้องคอ ตัดเย็บด้วยแพรจีน ปักด้วยดิ้นเงินหรือทอง หรือใช้ผ้าที่มีความงดงามที่สุดที่หาได้ อาจเป็นผ้ายกทองจากอินเดียหรือเปอร์เซีย เช่น ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด หรือผ้าเยียรบับ ซึ่งเป็นผ้าชั้นสูง มีค่าและราคาแพง

สนับเพลา ตัดเย็บด้วยผ้าเนื้อดี ปักดิ้นทองคำและดิ้นเงินเป็นลวดลายบริเวณปลายขา มีความยาวลงมาต่ำกว่าหัวเข่า

ผ้านุ่งโจงกระเบน สันนิษฐานจากบันทึกว่า ผ้านุ่งที่ใช้นุ่งทับสนับเพลานั้นใช้วิธี การนุ่งแบบโจงกระเบน

รองเท้า ใช้รองเท้าหนีบแบบรองเท้าของพวกแขกมัวร์ลักษณะคล้ายรองเท้าแตะ

ลอมพอก เป็นหมวกสำหรับขุนนาง เรียกว่า พอกหรือพอกเกี้ยว เป็นเครื่องแต่งกายชนิดหนึ่งที่ช่วยกำหนดลำดับชั้นยศของขุนนาง เป็นหมวกมียอดคล้ายชฎา ขอบหมวกมีสมรดสีเหลืองหรือดิ้นทองคาดเพื่อความสวยงาม เหนือสมรดขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งมีเกี้ยวเป็นรูปวงกลม ประดับด้วยดอกไม้ไหวทองคำ มีปลายแหลม แชร์แวส์ได้กล่าวถึงการจำแนกชั้นยศของขุนนาง จากหีบหมากและลอมพอกไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

บรรดาศักดิ์ของขุนนางสามารถแบ่งได้จากลักษณะของขอบลอมพอก ดังนี้

ออกญา ชนชั้นปกครองสูงสุด ขอบของลอมพอกทำด้วยทองคำ และยอดแหลมประดับด้วยช่อมาลา

ออกพระ ขุนนางบรรดาศักดิ์ชั้นสอง ขอบของลอมพอกประดับด้วยช่อชัยพฤกษ์

ออกหลวง ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นสาม ขอบของลอมพอกกว้างเพียงสองนิ้วและฝีมือประณีตน้อยกว่าของออกพระ

ออกขุน ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นสี่ ขอบลอมพอกทำด้วยทองคำ หรือเนื้อเงินเกลี้ยง

ออกหมื่น ผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นห้า ขอบลอมพอกทำด้วยทองคำ หรือเนื้อเงินเกลี้ยงเช่นเดียวกับออกขุน

เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นออกพระวิสุทธสุนทร เป็นราชทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรียังประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช ๒๒๓๐ สวมลอมพอกที่มีขอบประดับด้วยช่อชัยพฤกษ์หรือดอกไม้ไหว

ข. **การแต่งกายของสามัญชนในทรรศนะของแชร์แวส์**

เนื่องจากสภาพภูมิอากาศอาณาจักรสยามเป็นเมืองร้อน นิโกลาส์ แชร์แวส์ ได้บันทึกถึงการแต่งกายของสามัญชนในสมัยอยุธยาไว้ว่าลักษณะเรียบง่าย มีผ้าเพียงสองชิ้นคือ ***"นุ่งผืน ห่มผืน"*** จึงเรียกกันทั่วไปว่า ***"ผ้านุ่งผ้าห่ม"*** คือผ้าสองชิ้น สำหรับนุ่งท่อนล่างผืนหนึ่งและสำหรับห่มท่อนบนอีกผืนหนึ่ง ไม่คุ้นเคยกับการสวมเสื้อและรองเท้า นิยมที่จะสวมแหวนที่ประดับอัญมณีต่างๆ เพื่อแสดงความมั่งคั่งของฐานะ

๓.๓.๕ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์ที่ปรากฏในพระตำรับนุ่งผ้าขี่ช้าง สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การนุ่งผ้าขี่ช้างเป็นระเบียบของชนชั้นสูงในราชสำนัก ซึ่งมีวิธีการละเอียดอ่อนและแจกแจงไว้ชัดเจนมากมายดังนี้

*"กลหนึ่งที่จะนุ่งผ้าขี่ช้าง มี ๓ พวก กรมช้าง เสนาบดี ผ้าต้น พวกหนึ่ง ถ้าจะนุ่งผ้าอย่างกรมช้างขี่ผัดพานล่อแพนนั้นมีอยู่ ๔ อย่างๆ หนึ่งชื่อว่า **เกไล** อย่างหนึ่งชื่อว่า **บัวตูม** อย่างหนึ่งชื่อว่า **บัวบาน** อย่างหนึ่งชื่อว่า **บัวจีบ***

ถ้าช้างขึ้นตา ให้นุ่งเกไล ถ้าจะนุ่งเกไลนั้นให้นุ่งผ้า ๖ คืบ ๖ แขนๆ ผืนเพลาะพับเอาลายเข้าแล้วจึงหยิบริมนุ่ง ชายซ้ายสั้น ชายขวายาว ชายยาวนั้นจีบหน้าทั้งสองผืนสอดขึ้นไปเป็นชายพกจนสิ้นยาว ชายสั้นนั้นจึงโจงกระเบนแต่ชายเดียวให้ทับหน้าสนิท แล้วจึงแหวกชายที่พับไว้นั้นโจงข้างหนึ่งเป็นหางหงส์ ข้างหนึ่งตามแต่จะเกี่ยวผ้าเถิด

ถ้าช้างน้ำมันคอปลาหมอนั้น ให้นุ่งบัวตูม ถ้าจะนุ่งบัวตูมให้นุ่งผ้าผ้าสองปักคลี่ริม นุ่งจับชายเสมอกัน แล้วจึงจีบริมทั้งสองชายแต่ชายหน้าเข้ามาตลอดพก แล้วจึงสอดขึ้นเป็นพกห้อยลงมาเสมอเข่าทั้งสองข้าง ให้จับกลางผ้านุ่งรวบเข้าอีกทีหนึ่ง แล้วจึงโจงกระเบนทั้งสองริม แล้วจึงเหน็บหน้าชั้นบนเสมอพก เหน็บหลังชั้นบน ผ้าเกี่ยวนั้นตามแต่จะเกี่ยวผ้าเถิด

ถ้าช้างน้ำมันคอกระบอก ให้นุ่งบัวจีบ ถ้าจะนุ่งบัวจีบให้นุ่งผ้าสี่คืบ ยาว ๔ แขนผืนหนึ่ง ไว้ชายซ้ายสั้นชายขวายาว ชายสั้นโจงกระเบน ชายยาวสอดขึ้นมาเป็นพก แล้วจึงให้นุ่งผ้าสมปักคลี่ริมจับชายเสมอกัน ให้จับกลีบหลังเหน็บขึ้นมา ๓ ขนบ ให้จับริมแต่หน้าเข้ามาจนพกเป็นกลีบเหลื่อมกัน เหน็บทั้งสองข้างแล้ว จึงโจงกระเบนริมทั้งสองชายแล้วจึงโจงกระเบนชายใหญ่รวมกัน จึงเอาชายพกนั้นจีบขวางพาดตักไว้ เกี่ยวผ้าตามแต่จะเกี่ยวผ้าเถิด

ถ้าช้างน้ำมันคอน้ำเต้า ให้นุ่งบัวบาน ให้นุ่งผ้าสมปักชายซ้ายสั้น ชายขวายาว ชายขวาจับเป็นพกพาดบ่าไว้ โจงกระเบนริมขวาแล้วโจงกระเบนริมซ้าย แล้วจึงจัดกลีบเหน็บหน้าไขว้ทับพกแล้วจึงโจงกระเบนเกี่ยวผ้าตามแต่จะเกี่ยวผ้าเถิด

ทีนี้จะว่าด้วยนุ่งผ้าอย่างเสนาบดี แต่งตัวตามเสด็จเมื่องานมหรสพแขกเมือง แลยืนนางเรียงคั่นปลายเชือกเพนียด ยืนนางเรียงพระราชพิธีคเชนทร์ศวสนานนั้นมีอยู่ ๗ อย่าง ***ชื่อบัวซ้อน ชื่อบัวคลี่ ชื่อบัวกระจาย ชื่อบัวกลม ชื่อบัวห่อ ชื่อบัวบิน ชื่อบัวฉลองไพร***

ถ้าจะนุ่งบัวซ้อน ให้นุ่งผ้า ๓ ผืน เพลาะพับลายออกไว้ผืนหนึ่ง ลายเข้า ๒ ผืน ให้เอาลายเข้าไว้ข้างนอกให้เอาลายออกไว้ข้างใน แล้วจึงจีบหน้าผืนลายออกนั้นเป็นทางยาว เหน็บหน้านิดหนึ่งทั้งสองชาย แล้วจึงหยิบตะเข็บหลังเพลาะล่างเหน็บหลังทีหนึ่ง จึงจับริมล่างตลบให้ลายออกนุ่งทับบนเสมอเดิม ผ่อนชายให้เท่ากันแล้วจึงจีบหน้าทางกว้างที่ผืนตลบขึ้นมานั้น สอดขึ้นมาเป็นพกเสมอชาย จึงโจงกระเบนให้แนบทั้งหน้าหลัง เกี้ยวผ้านั้นตามแต่จะเกี่ยวเถิด

ถ้าจะนุ่งผ้าบัวคลี่ ให้นุ่งผ้า ๓ ผืน เพลาะพับผืนหนึ่งเอาลายออกลายเข้า ๒ ผืน ให้นุ่งเข้าไว้ข้างหนึ่ง ลายออกไว้ข้างนอก จึงจับชายให้เสมอกันทั้งสองหน้า แล้วหยิบพกชายซ้ายเหมือนสมปักสอดขึ้นมาไว้ แล้วจึงจีบหน้าผืนลายออกนั้น สอดขึ้นบนพกชักผ่อนให้ยาว แล้วตลบริมล่างผืนลายเข้านั้นกลับขึ้นมาให้ลายออก สอดใต้ผ้าผืนลายออกนั้นนุ่งเข้าให้ชายขวายาว ชายซ้ายสั้นแล้วจึงโจงกระเบนริมชายซ้าย แล้วจึงโจงกระเบนริมชายขวา แล้วจึงจีบหน้าให้ใหญ่ เหน็บหน้าแล้วจึงโจงกระเบน แล้วตลบผ้าผืนลายออกเดิมนั้นปกลงมา ให้จีบหน้าทางยาวผืนบนนั้นเหน็บบนพกดั่งเกี่ยวเกไล นุ่งอย่างนี้ห้ามมิให้เกี่ยวผ้าแล

ถ้าจะนุ่งผ้าผ้าบัวกระจาย ให้นุ่งผ้า ๓ ผืน เพลาะพับกลางเอาลายออก นุ่งให้ชายเสมอกัน แล้วให้จีบริมข้างล่างผืนลายเข้านั้น สอดเข้ามาเป็นพก ให้หยิบตะเข็บหลังตรงกลางตรงกลางเหน็บปิดหนึ่ง ให้ตลบริมผืนนอกนุ่งตลบขึ้นมาโจงกระเบนสองริม แล้วจึงให้จีบหน้าผ้าผืนในให้ใหญ่แล้ว เหน็บหน้าโจงกระเบน แล้วจึงคลี่ชายพกที่สอดนั้นออกไว้ นุ่งผ้าตามแต่จะเกี่ยวผ้าเถิด

ถ้าจะนุ่งผ้าบัวกลมนั้น ให้นุ่งผ้า ๓ ผืน เพลาะคลี่ริมลายออกยาวสั้นให้เท่ากัน แล้วพับหน้าให้เสมอกันทั้งสองชาย จึงหยิบเอากลางผืน ผืนกลางทางยาวที่พับไว้นั้นสอดขึ้นมาเป็นพกให้ยาวสุดมือท่วมศีรษะพาดบ่าไว้ แล้วให้จับตะเข็บผืนล่างที่รอยเพลาะนั้น ตลบนุ่งขึ้นมาเป็น ๓ ชั้นให้ชายเสมอกัน แล้วจึงหยิบริมผืนนอกโจงกระเบนทั้งสองข้าง ยังเหลืออยู่ ๔ ชาย ๒ ชายนอกนั้นให้โจงกระเบนเสีย ๒ ชาย ในนั้นให้ไขว้กันไว้ที่ท้องน้อยเป็น

ชายแครง แล้วจึงตลบพกทั้งสองพกนั้น ตลบโจงกระเบนทับชายไขว้อีกหนหนึ่ง แล้วจึงคลี่หน้าผ้าออกไว้สัณฐานเหมือนหูปลา ผ้าเกี่ยวนั้นตามแต่จะเกี่ยวเถิด

ถ้าจะนุ่งบัวห่อ ให้นุ่งผ้า ๒ ผืน เพลาะชายหน้าเสมอกัน แล้วให้จีบทางกว้างแต่หน้าจนกระทั่งพก สอดขึ้นไปเป็นพกทั้งสองชาย ชักให้ยาวท่วมศีรษะสุดมือ แล้วจึงตลบตะเข็บกลางขึ้นมานุ่งทับพกเข้าอีกทีหนึ่ง แล้วจึงโจงกระเบนริมทั้งสองข้าง แล้วให้จีบหน้าเหน็บหลัง แล้วเหน็บหน้าชั้นล่าง แล้วให้คลี่พกที่จีบไว้นั้น กลับจีบเป็นทางยาวขึ้นไปเหน็บข้างทับสองชายให้ห่อเข้าทั้งสองข้าง เหมือนปีกครุฑ ผ้าเกี่ยวนั้นตามแต่จะเกี่ยวเถิด

ถ้าจะนุ่งบัวบิน ให้นุ่งผ้า ๒ ผืน เพลาะพับกลาง เพลาะเอาลายเข้า ให้นุ่งเอาลายเข้าไว้ข้างนอก เอาลายออกไว้ข้างใน แล้วตลบริมผืนนอกนั้น นุ่งขึ้นมาให้ลายออกครึ่งผืน จึงจีบหน้าผืนนอกนั้นสอดขึ้นมาเป็นพกทั้งสองชาย แล้วจึงจีบกลางผืน ผืนในข้างหลังตลบขึ้นมาให้ลายเข้า เหน็บหลังนิดหนึ่งแล้วจึงคลี่ริมผืนใน ลอดเข้าไปโจงกระเบนทั้งสองข้าง แล้วให้จีบหน้าใหญ่ๆ โจงกระเบนข้างหลังแล้วเหน็บหน้าแล้วให้คลี่ชายพกจีบหน้าไปเหน็บโจงกระเบนทั้งสองข้าง เหมือนปีกครุฑ ผ้าเกี่ยวนั้นตามแต่จะเกี่ยวเถิด

ถ้าจะนุ่งตามเสด็จพระราชดำเนินไปโพนประพาสนั้น ให้นุ่งผ้าฉลองไพร คาดรัดตะคดใส่เสื้ออย่างน้อย โพกศีรษะ ถ้าจะนุ่งฉลองไพรนั้น ให้นุ่งผ้าไหม ๒ ผืน ผืนหนึ่งนั้นนุ่งในผูกแล้วให้จีบหน้าทางยาวเหน็บไว้ริมพกทั้งสองข้าง แล้วจึงให้นุ่งผ้านอกชายให้เสมอกันอีกผืนหนึ่ง ผูกพันให้หยิบกลางผืน เหน็บหลังทีหนึ่ง แล้วชักชายพกจีบผืนในที่เหน็บไว้นั้นขึ้นมาทั้งสองชายยาวศอกหนึ่งห้อยลงมาดังเจียระบาด แล้วจึงจีบหน้าทางกว้าง เหน็บหน้าโจงกระเบน ทับผืนในเข้าดั่งจีบโจง ให้ผืนในทับสนับเพลาเสมอเข่า ให้ผืนนอกทับผืนในให้พ้นเข่า ๘ นิ้วเถิด

ถ้าจะโพกผ้านั้น ให้เอาผ้าดำกว้างตั้งแต่ศอก คือ ลงมาจนศอกหนึ่งก็ได้ยาว ๒ ศอกคืบ ให้เอาดีบุกกลมหนักบาดหนึ่งผูกมุมไว้ จึงให้เอาผ้านั้นคลุมศีรษะทางกว้าง ให้เอาดีบุกนั้นอยู่ทัดดอกไม้ข้างขวา แล้วจึงเอาหางผ้าที่เหลือนั้นพันศีรษะเข้า แล้วให้ตลบผ้าที่คลุมศีรษะนั้นตลบลงไป สัณฐานเหมือนหนึ่งหมวกเถิด

ทีนี้จะว่าด้วยกลจะเกี่ยวผ้านั้นมีอยู่ ๔ อย่างๆ หนึ่งนั้นชื่อว่า **ยัญพัต** อย่างหนึ่งชื่อว่า **กระหวัดจำ** อย่างหนึ่งชื่อว่า **พันทนำ** อย่างหนึ่งชื่อว่า **เกไล**

อันเกี่ยวผ้ายัญพัตนั้น ท่านให้เกี่ยวผ้าไหม มิให้เกี่ยวผ้าลาย สำหรับขี่ช้างน้ำมันหนัก มีกิริยาลงน้ำมัน ให้เอาหน้าทางยาวผูกเอวเข้าไว้ สัณฐานดั่งผูกเต่า แล้วให้รวบทบโอบตัวไปข้างซ้าย ทบมาถึงข้างหน้า จึงให้ชายที่เหลืออยู่นั้นลอดขัดขึ้นไป แล้วกระหวัดบน ทบลงมาลอดให้ขัดลำไว้พออยู่ ชายที่เหลืออยู่นั้นให้ห้อยลงมาตรงพกดั่งห้อยหน้านั้นเถิด

ถ้าจะเกี่ยวชื่อว่า กระหวัดจำนั้น ให้เกี่ยวผ้าลายพับหนึ่งดังหนึ่งเจียรบาด โอบตัวเข้าให้หน้าเสมอกัน แล้วจึงทบหน้านั้นขัดขึ้นดั่งหนึ่งรังตั๊กแตนให้ได้ ๒ ขัด ชายนั้นให้ห้อยลงไปดั่งเจียระบาด ถ้าอย่างนี้ขี่ช้างให้พาดเข่าไว้ เมื่อจะเดินให้ตลบทับเหน็บหน้าขึ้นมาทั้งสองข้างเถิด

ถ้าจะเกี่ยวผ้าพันทนำ ให้เกี่ยวผ้าลายพับดังหนึ่งเจียระบาดห้อยชายลงไว้ แล้วให้พันตัวให้ได้ ๒ รอบ จึงให้ขัดชายพันไว้ดังหนึ่งเข้าตะกรุดเบ็ด แล้วให้ชายซ้อนกันลงทั้งสองข้างเถิด

ถ้าจะเกี่ยวผ้าเกไลนั้น ให้เกี่ยวผ้าลายคลี่ออกมิให้พับผ่อนให้ชายซ้ายสั้น ชายขวายาวให้เอาริมนั้นนุ่งเข้า ผูกพกให้แน่น จึงให้จีบหน้าทางยาวทั้งสองข้าง ผูกไขว้ขัดกันให้เป็นเงื่อนกระทบชายยาว แล้วจึงให้จีบหน้าชายยาวนั้นเหน็บทับพกลงไว้เถิด

กลหนึ่งเล่า ถ้าจะเกี่ยวผ้า แลนุ่งผ้าให้งามพอสมกันนั้น ถ้านุ่งเกไลให้เกี่ยวกระหวัดกันเอาเลื่อนไว้ใต้พกเกไล ๑ ถ้าจะนุ่งบัวตูม ให้เกี่ยวเกไล ๑ ถ้าจะนุ่งบัวบาน ให้เกี่ยวกระหวัดจำเอาเงื่อนไว้ใต้พกบัวบาน ๑ ถ้าจะนุ่งบัวจีบ ให้เกี่ยวพันทนำ ๑ ถ้านุ่งบัวซ้อนให้เกี่ยวพันทนำ ๑

ถ้าจะนุ่งบัวกลม ให้เกี่ยวเกไล ๑ ถ้าจะนุ่งบัวห่อ ให้เกี่ยวพันทนำ ๑ ถ้าจะนุ่งบัวบินให้เกี่ยวพันทนำ ๑ ผ้านุ่งกับผ้าเกี่ยวถูกกันดูงามใช้ได้มีอยู่ ๙ อย่างเท่านี้

ถ้าจะนุ่งบัวคลี่ ห้ามมิให้เกี่ยวผ้า ให้คาดแต่รัดตะคด ถ้าจะนุ่งฉลองไพร ห้ามมิให้เกี่ยวผ้าให้คาดแต่รัดตะคดเถิด

ทีนี้จะว่าด้วยกลที่จะนุ่งผ้าอีก ๒ อย่างใหม่เล่า สำหรับที่จะกระทำพระราชพิธีพระคชกรรมทั้งปวง อย่างหนึ่งเรียกว่า ***นุ่งหมอ*** *อย่างหนึ่งเรียกว่า ให้นุ่งผ้าขาวกว้าง ๕ คืบ ยาว ๖ แขน ๒ ผืนเพลาะแล้ว ให้พับกลางเข้านุ่งให้สูงพ้นสะดือฝ่ามือหนึ่งแล้วจึงตลบล่างกลับขึ้นมานุ่งพอเสมอสะดืออีกชั้นหนึ่ง แล้วให้เอาชายหน้าผืนที่ตลบขึ้นมานั้นสอดขึ้นมาเป็นพกทั้งสองชาย ข้างล่างนั้นเล่าให้โจงกระเบนเถิด ชายพกทั้งสองชายนั้นให้ผูกไขว้กันเป็นพิรอดเถิด*

ถ้าจะนุ่งผ้าดองกระพัดนั้น ให้นุ่งผ้าขาวกว้าง ๔ คืบ ยาว ๑๒ แขน ให้นุ่งผูกเข้าชายเสมอกันแล้วให้จีบริมพกน้อยๆ ๗ ตลบ เหน็บไขว้ทับพกขวาทับซ้ายเรียกว่าแทงขนาย แล้วจึงให้จีบหน้าผ้าทางยาวนั้นโจงกระเบนลอดขึ้นไปข้างใน อันชายกระเบนนั้น ตกลงมาอยู่ข้างหนึ่งดังหนึ่งนุ่งโจงกระเบนดูข้างหลังดังหนึ่งนุ่งจีบ แล้วจึงให้ห่มผ้า ผ้าห่มนั้นกว้างคงปักยาว ๑๒ ศอก ให้พาดบ่าขวาลงมา ให้ชายย้อยลงไปข้างหลังจนกระทั่งดิน ข้างชายยาวนั้นให้พันเอวไปโดยทักษิณาวัฏ แล้วให้ลอยชัดทบไปข้างซ้าย โดยลำผืนคาดก่อนแล้วลอดมาใต้ลำผืนพาดบ่า ทับผ้าเอาข้างขวาห้อยลงมาเป็นหางสองชายเสมอกัน

ผ้าสมปักปูม เป็นผ้าไหมมัดหมี่ใช้นุ่งเต็มยศสำหรับเสนาบดีชั้นสูงซึ่งจะได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ ในภาพเป็นสมปักปูมลายนาคเกี้ยว ล้อมลายสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง กรวยเชิง ๓ ชั้น ทอจากเขมรส่งเข้ามาสยามเป็นส่วนหนึ่งของส่วยและเครื่องบรรณาการ

แล้วสอดเป็นพิรอดเบี่ยงให้ชายห้อยทั้งสองข้างจึงให้ชายกระเบนนั้นผูกเป็นพิรอดเบี่ยงทับลำผ้าห่มลงอีกชั้นหนึ่งเถิด ผ้านุ่ง ๒ อย่างนี้ ห้ามมิให้คนทั้งปวงที่มิได้ทำงานหมอนุ่ง จังไรหนัก ให้นุ่งแต่คนที่ทำงานหมอ แล้วจึงควร[๑]

การนุ่งผ้าสองปักหรือสมปัก

สำหรับข้าราชการผ้านุ่งที่สำคัญที่สุดคือ ***"ผ้าสองปัก"*** เพราะเป็นผ้าทางราชการซึ่งได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ แสดงถึงลำดับยศและสังกัด การนุ่งผ้าชนิดนี้จะนุ่งเวลาเข้าเฝ้า หรือตามเสด็จพระราชดำเนินแม้แต่ออกจากบ้านจะเข้าวังก็ใช้ผ้าอื่นนุ่งมาก่อน โดยทนายหน้าหอถือผ้าสมปักตามเพื่อมานุ่งในเขตพระราชฐาน หลักฐานจากจิตรกรรมฝาผนัง แสดงให้เห็นว่าได้มีการนุ่งกันบริเวณกำแพงแก้วข้างท้องพระโรง

ผ้าสองปักหรือสมปักนี้เป็นผ้าไหมหน้าแคบ ต้องต่อให้กว้างโดยใช้ผ้าสองผืนต่อกัน เรียกว่า ***"เพลาะ"*** เมื่อเพลาะแล้วจะกว้างประมาณ ๑๖๐ ซม. ซึ่งกว้างกว่าผ้านุ่งธรรมดา ๑/๔ ความยาวก็เช่นกัน ยาวกว่าผ้านุ่งธรรมดา ๑/๒ เมื่อนุ่งเต็มยศใช้ผ้าสมปักลายต่างๆ เมื่อนุ่งเข้าเฝ้าตามปกติใช้ผ้าสมปักไหมสีต่างๆ ผ้าสมปักที่มีเกียรติสูงที่สุดก็คือ ***"สมปักปูม"*** เป็นสมปักที่ทอด้วยไหมมีลายดอกเป็นตาๆ สมปักที่เป็นชั้นธรรมดาที่สุดคือสมปักริ้ว

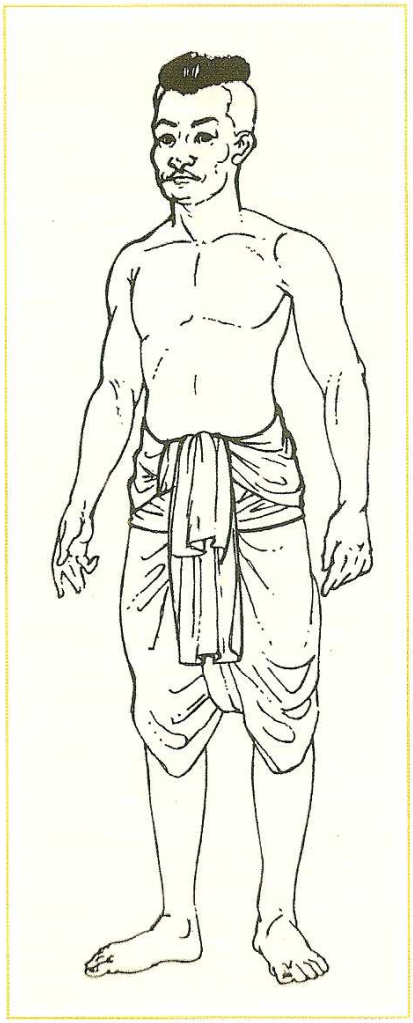
---

[๑] สมภพ จันทรประภา **อยุธยาอาภรณ์** (กรุงเทพฯ : บปท, ๒๕๒๖), หน้า ๗๐

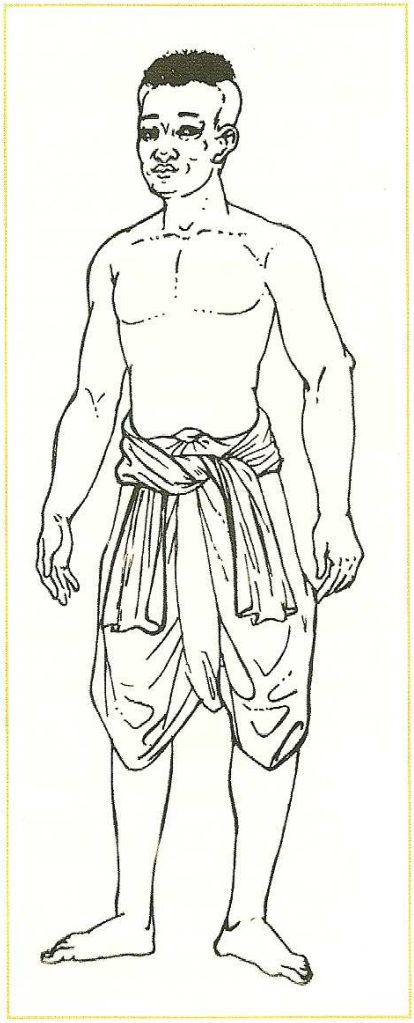
วิธีนุ่งผ้าสมปักนั้นไม่เหมือนกับวิธีนุ่งผ้าโจงกระเบนทีเดียวนัก เพราะผ้ายาวกว่ากว้างกว่าวิธีนุ่งจึงต่างออกไป เมื่อเริ่มนุ่งแบ่งผ้าให้สั้นข้างยาวข้าง ข้างสั้นนั้นให้เท่ากับเวลานุ่งโจงกระเบนธรรมดา เหน็บชายพกไว้ก่อน แล้วเอาข้างยาวทบให้เท่ากับข้างสั้นเข้าหาตัว เอาเศษที่เหลือตอนชายข้างบนสอดเข้าใต้พกเดิมชักขึ้นไปจะได้รูปชายผ้าเป็นปากช้าง การชักชายนี้เรียกกันว่า ***"ชักพก"*** ชายผ้าที่สำหรับจะม้วนจึงหนาบางไม่เท่ากัน ข้างขวาเป็นผ้าทบเดียวข้างซ้ายเป็นผ้าสองทบ เอาชายทั้งสองนี้ทับกัน แล้วพับม้วนกลมเป็นชายกระเบนธรรมดา แต่ค่อนข้างหนา ลอดใต้หว่างขาไปเหน็บที่กระเบนเหน็บดังนุ่งโจงกระเบนธรรมดา

การเกี้ยวผ้า

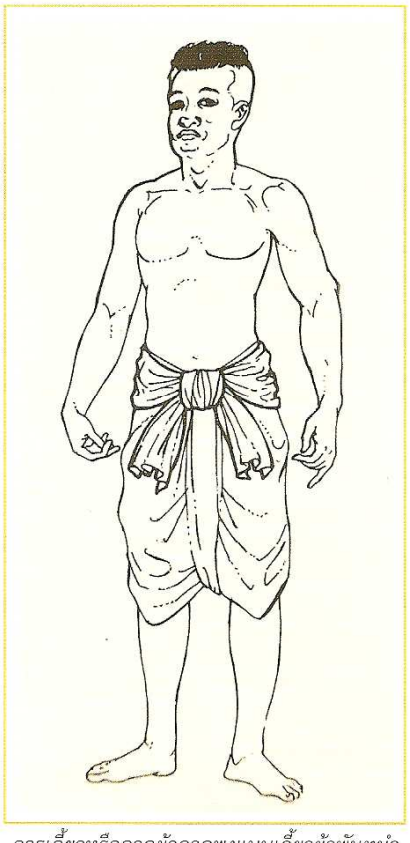
ในเอกสารสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏคำว่า ***"เกี้ยว"*** ในหมายกำหนดการอันเกี่ยวด้วยการแต่งตัวสำหรับข้าราชการอยู่เป็นประจำ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงให้คำนิยามไว้ว่า ผ้าเกี้ยวคือผ้าคาดพุง เกี้ยวลาย คือผ้าคาดพุงที่มีลายเท่านั้น

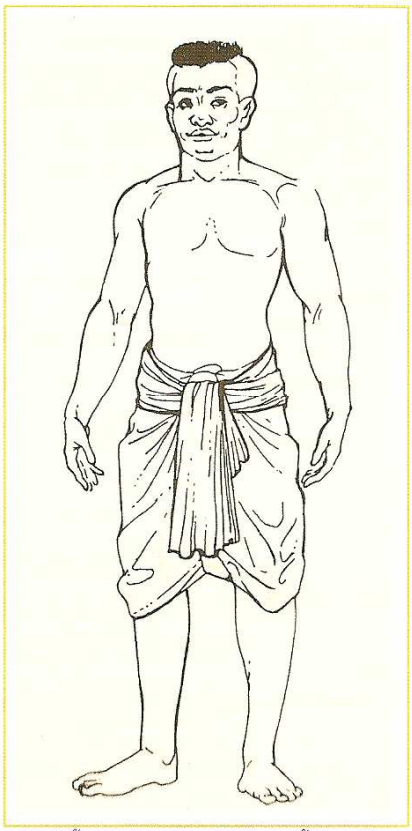
การเกี้ยวหรือคาดผ้าคาดพุงแบบเกี้ยวผ้าญัญพัด

การเกี้ยวหรือคาดผ้าคาดพุงแบบเกี้ยวผ้ากระหวัดจำ

การเกี้ยวหรือคาดผ้าคาดพุงแบบเกี้ยวผ้าพันทนำ

การเกี้ยวหรือคาดผ้าคาดพุงแบบเกี้ยวผ้าเกไล

มีการนุ่งผ้าอยู่แบบหนึ่ง เรียกว่า นุ่งแบบเกี้ยวเกไล นุ่งแบบนี้ต้องใช้ผ้าลายสองผืน สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงให้คำนิยามไว้ว่า

"ผืนหนึ่งนุ่งโจงกระเบนสนับเพลาอีกผืนหนึ่งคาดพุง วิธีคาดนั้นด้านหลังชักแผ่ลงปรกถึงก้น ด้านหน้ารวบผูกเงื่อน คาดไว้ชายข้างหนึ่งเสมอเงื่อน อีกชายหนึ่งปล่อยแผ่ยาวเลื้อยลงไป แล้วกลับทบชายขึ้นมาเหน็บไว้ที่พกดูเห็นเหมือนเอากระเป๋าห้อยไว้ที่หน้าขาฉะนั้น เข้าใจว่าผืนที่นุ่งคงเรียกว่าผ้านุ่งผืนที่คาดคงเรียกว่าผ้าเกี้ยว คิดว่าแต่ก่อนนี้ผ้านุ่งกับผ้าเกี้ยวคงต่างชนิดกัน ผ้านุ่งกว้าง ผ้าเกี้ยวแคบ ทีหลังไม่ค่อยจะได้แต่งกัน ไม่มีผ้าคาด ก็ฉวยเอาผ้านุ่งมาคาด เลยทำความยุ่งเรียกผ้านุ่งลายบ้าง ผ้าเกี้ยวลายบ้าง โดยประการดั่งนี้"

การเกี้ยวนั้นถึงสวมเสื้อแล้วและคาดผ้าทับนอกเสื้อก็เรียกว่าเกี้ยว ถ้าใช้เข็มขัด เรียกเกี้ยวปั้นเหน่งสายเงิน ทอง ใช้สายรัดประคดก็เรียกว่าเกี้ยวรัดประคด ถ้าใช้ผ้าปักที่เรียก เจียระบาด ก็เรียกว่าเกี้ยวเจียระบาด

๓.๓.๖ รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์ที่ปรากฏในพระภูษาวรรณวิไลพัตร์

พระภูษาวรรณวิไลพัตร์เป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีข้อความที่น่าสนใจมาก ดังนี้

พระภูษาวรรณวิไลพัตร์

"ทีนี้จะว่าด้วยอย่าง ***พระภูษาวรรณวิไลพัตร์*** *อันสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้าทรงมาแต่ก่อนนั้นมีอยู่ ๔ อย่าง ถ้าเจ้าพนักงานคือ ขุนศรีไชยาทิพย์ ขุนสิทธิกรรม จะเรียนนั้นให้มีขวัญข้าว คือบายศรีใบตองแห้งชั้นเดียวหนึ่ง ปลาช่อนต้มตัวหนึ่ง กับน้ำพริกถ้วยหนึ่งคำนับครู แล้วจึงให้บอกกัน*

พระภูษาชื่อว่าบัวประกอบแก้ว นั้น ให้ทรงผ้า ๕ คืบยาว ๕ แขน ๒ ผืนเพลาะ ให้เว้นเพลาะตั้งแต่หน้าเข้าไป ทั้งสองข้าง แล้วจึงให้ทรงผ้ากว้างคืบผืนหนึ่งเอาลายออกข้างนอกให้พับริมตลบลงมาให้ลายออกเสมอริม แล้วจึ่งเอาเข็มกลัดไว้ แล้วจึ่งให้ตลบริมทั้งสองข้างให้หน้าขึ้นมาข้างพระองค์ทั้งสองข้าง แล้วจึ่งให้คาดเชือกสอดเข้าไว้ในใต้ริมระบายชั้นบน แล้วจึ่งให้ทรงผ้าผืนที่เพลาะ คลี่ริมให้ชายเสมอกัน ผูกพกให้แน่น แล้วให้จีบหน้าเข้ามาเสมอแหวก ให้เหน็บหน้าทั้งสองชายเคียงเสมอกันอยู่ แล้วจึ่งโจงกระเบนลอดข้างในขึ้นไปชักหางกระเบนให้ตึง แล้วจึ่งตลบนุ่งอีกชั้นหนึ่งให้ผูกพระ-ธำมรงค์ทั้งสองพก พกละ ๒ องค์ เป็น ๔ องค์ แล้วจึ่งให้จีบหน้าผ้าโจงกระเบนเป็นหางหงส์ แล้วให้ร้อยพระธำมรงค์ที่ชายกระเบนน้อยข้างละองค์ จึ่งผูกไขว้ลงไว้แล้วคาดรัดตะคดทับหางกระเบนไว้แล้วจึ่งคลี่ระบายทั้งสองชั้นปกลงมาให้ชั้นมีช่อ หน้านั้นให้ไพล่กลีบชักไปข้างหลังตังหนึ่งผ้าทิพ แล้วจึงให้ถอดเข็มที่กลัดนั้นเสีย จึ่งคลี่ระบายชั้นบนนั้นปรกลงมาอีกชั้นหนึ่งเถิด"[๑]

๓.๓.๗ **รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์และถนิมพิมพาภรณ์ที่ปรากฏในบันทึกของโยส เซาเต้น (Joost Schouten) ผู้จัดการบริษัท ฮอลันดา ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง**

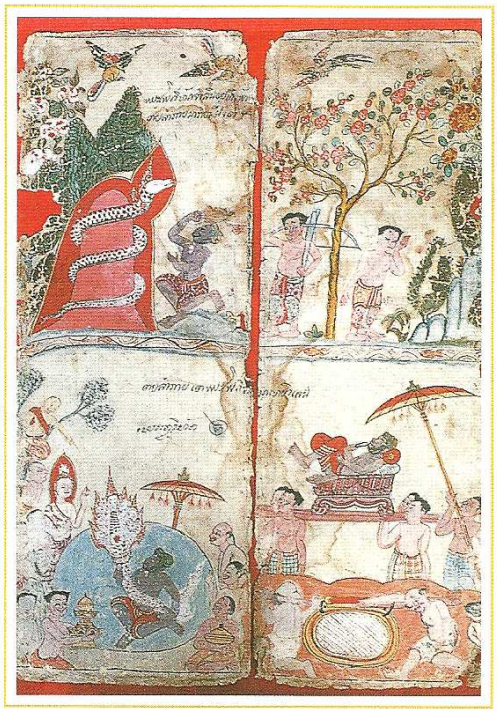
เซาเต้นได้บันทึกถึงสภาพการแต่งกายของสามัญชนไว้ไม่มากนัก ดังนี้

"ทั้งหญิงชายแต่งตัวด้วยผ้าผ่อนน้อยชิ้น เพราะประเทศนี้เป็นประเทศร้อน เขาชอบผ้าสีต่างๆ นุ่งสำหรับส่วนล่างของร่างกาย ส่วนบนนั้นชายใส่เสื้อชั้นใน แขนครึ่งท่อน ส่วนหญิงนั้นมีผ้าบางๆ พาดไหล่หรือปิดหน้าอก บนศีรษะมักจะมีปิ่นทองปักผมไว้ และสวมแหวนทองที่นิ้วมือ การแต่งกายเช่นนี้แต่งด้วยกันทั้งคนจนคนมี จึงยากที่จะดูว่าใครรวยใครจน..."

๓.๓.๘ **รูปแบบและระเบียบวิธีการใช้พัสตราภรณ์ที่ปรากฏในบทละครเรื่องสังข์ทอง ฉบับกรุงเก่า** บทละครเรื่องสังข์ทองนั้นเป็นวรรณคดีที่ไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

---

[๑] สมภพ จันทรประภา **อยุธยาอาภรณ์** (กรุงเทพฯ : บปท, ๒๕๒๖), หน้า ๗๔

การนุ่งผ้าขาวม้า ภาพจากสมุดข่อย เรื่อง ตำราแผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีอายุอยู่ในราว พุทธศักราช ๒๐๓๔ -๒๑๗๒

การนุ่งผ้าขาวม้า ในขบวนเชิญผ้าพระกฐินทางสถลมารค ภาพจากสมุดข่อยเรื่อง สมุดภาพกระบวนพยุหยาตราสถลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จำลองจากจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๒๒๘

กล่าวถึงพัสตราภรณ์ของสามัญชนว่าเรียบง่าย แตกต่างไปจากของชนชั้นสูง ผู้ชายนุ่งผ้าพื้นทอด้วยฝ้ายที่เรียกว่า ***"ผ้าสีข้างควาย"*** เป็นผ้าสีมอๆ รวมถึง ***"ผ้าตาโถง"*** บ้างนุ่งโจงกระเบน หรือผ้าโสร่ง เปลือยกายท่อนบน ไม่คุ้นกับการสวมเสื้อ จะสวมเสื้อเมื่อเข้าเฝ้าในงานพระราชพิธีเท่านั้น ยังมีผ้าอีกชนิดหนึ่งที่บุรุษใช้กันทั่วไป จากอดีตสู่ปัจจุบัน คือ ***"ผ้าขาวม้า"*** ดังปรากฏหลักฐานว่าของกัลปนาที่มีผู้ให้วัดหรือบรรจุในเจดีย์นั้นมีผ้าขาวม้ารวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง เรียกว่า ***"ผ้ากรรมา"*** หรือ ***"ผ้ากำม้า"***

สำหรับสตรีนั้น ท่อนบนจะคาดผ้าแถบหรือห่มสไบแล้วนุ่งผ้าโจงกระเบนหรือผ้าถุง เป็นผ้าตาสมุก ผ้าตาเล็ดงา ผ้าตามะกล่ำ ผ้าตาบัวปอก ผ้าเลียนอย่าง หรือผ้าลายนอกอย่าง ซึ่งผ้าสองชนิดหลังก็คือผ้าที่ชาวอินเดียเขียนเลียนแบบเป็นลายไทยเองแล้วนำมาขายในอยุธยา

๓.๓.๙. ทรงผมสตรีที่ปรากฏในพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และบทประพันธ์ของหลวงศรีปรีชา (เซ่ง)

วรรณกรรมที่ปรากฏทรงผมสตรีชัดเจนมี ๓ ฉบับ คือ

ก. กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง

ข. กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก

ทั้งสองฉบับนี้เป็นพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และ

ค. ศิริวิบุลกิตต์ ของหลวงศรีปรีชา *(เซ่ง)* ซึ่งเป็นพระโหราจารย์ในกรมพระราชวังบวรพระองค์ใด พระองค์หนึ่ง *(ไม่ปรากฏชัดว่าพระองค์ใด)*

จากหลักฐานที่ปรากฏในวรรณกรรม ๓ ฉบับ ปรากฏว่าทรงผมสตรีในยุคนี้มี ๔ ทรงคือ

ก. ทรงผมมวยกลางศีรษะ

ข. ทรงผมปีก

ค. ทรงหนูนหยิกรักแครง

ง. ทรงผมประบ่า

จากภาพจิตรกรรมที่สันนิษฐานว่าได้วาดขึ้นในสมัยอยุธยา มักจะรวมทรงผมปีกและผมประบ่าอยู่ในผมทรงเดียวกันคือ ตอนบน

ทรงผมสตรีสมัยอยุธยาทรงผมประบ่า จิตรกรรมฝาผนังภายในตำหนักพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทรงผมสตรีสมัยอยุธยาแบบต่างๆ คือ ทรงผมมวยกลางศีรษะ ทรงหนูนยิก ทรงรักแครง ทรงผมประบ่า จิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี เขียนขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศักราช ๒๒๗๗

ของศีรษะจะหวีเป็นผมปีก แล้วปล่อยให้สยายยาวลงมาประบ่าทั้งสองข้าง นอกจากนี้ ผมปีกนั้นยังรวมอยู่ในทรงเดียวกับผมมวยอีกด้วย

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่าทรงผมปีกนั้นอาจจะสวมศิราภรณ์ทับลงบนศีรษะด้วย เช่น เทริด หรือมงกุฎ

การไว้ผมปีกประบ่าของสตรีนั้น สันนิษฐานว่าคงเริ่มจากราชสำนักแล้วแพร่หลายมาเรื่อยๆ จนกระทั่งเสียกรุงจึงได้ตัดผมสั้นเหลือเพียงผมปีก เพื่อสะดวกต่อการสู้รบและการปลอมเป็นชาย ซึ่งคงไม่คำนึงถึงความสวยงามกันแล้ว เพราะยิ่งทำให้เหมือนบุรุษเท่าไรก็จะปลอดภัยยิ่งขึ้น สำหรับสตรี ซึ่งผมปีกในสมัยหลังนั้น เป็นผมตัดสั้นกลางกระหม่อมเป็นวงตามไรผมจับปีก และโกนส่วนที่เหลือทิ้ง ไม่ปล่อยให้ยาว สำหรับสตรีรุ่นสาวจึงไม่โกนท้าย แต่ไว้เป็นรากไทร การไว้ผมปีกอย่างเดียวนั้นพบอยู่บ้างเช่น ในรูปขบวนเสด็จของพระเวสสันดร ซึ่งสันนิษฐานว่า ได้วาดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

สำหรับเด็กๆ นั้นนิยมไว้ผมจุก ครั้นโตขึ้นตัดจุกแล้ว ก็ยังเหลือรอยผมที่เคยเกล้าจุกไว้เป็นวงโดยรอบส่วนผมที่อื่นๆ จึงเรียกว่า **"ไรผม"** ดังนั้นไรผมนี้ คือรอยที่เคยถอนผมหรือโกนผมออก เช่น ไรวงหน้า และไรจุก เป็นต้น ไรวงหน้าจะช่วยตัดใบหน้าให้เด่นชัดเกลี้ยงเกลากลมกลึงดังวงพระจันทร์ ส่วนไรจุกซึ่งยังเหลืออยู่บนผมหมายถึงว่า ยังรุ่นสาว สตรีที่ยังถนอมความเป็นสาวไว้นิยมถอนผมตรงไรเดิมให้เป็นวงรอบกระหม่อม ดังปรากฏคำว่า **"ใส่น้ำมันกันไร"** และ **"รอยไรเรียบรับประดับดี"** เป็นต้น

ส่วนคำว่า **"ผมปีก"** นั้น เป็นแบบของการไว้ผมอย่างหนึ่ง นิยมไว้จอนผมด้วย คือ ควั่นผมรอบศีรษะเป็นรอยจนเห็นชอบชัดเจนแล้วหวีแสกกลางบ้าง หวีเสยบ้าง แล้วแต่จะเห็นว่างาม ที่เรียกว่าผมปีกก็เพราะมองเห็นเชิงผมเป็นขอบอย่างชัดเจนมากนั่นเอง

"จอนผม" คือ ลักษณะการไว้ผมปีกปล่อยจอนที่ข้างหูยาวลงมาแล้วทัดไว้ที่หูจึงเรียกว่า **"จอนหูหรือจอนผม"** คนที่มีจอนหูจะต้องตัดผมสั้นด้วยจึงจะรับกัน

ผมทรงผมปีกปล่อยจอนไว้ที่ข้างหู เรียก "จอนหูหรือจอนผม" ภาพพระองค์เจ้าโสมาวดี (กรมหลวงสมรรัตนสิริเษษฐ์) พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

๓.๓.๑๐ การเสริมความงามของสตรีที่ปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการสักร่างกายของบุรุษ ที่ปรากฏในจดหมายเหตุลาลูแบร์

การเสริมความงามของสตรีในที่นี้ก็คือ การทำฟันให้เป็นสีดำและการไว้เล็บ ตลอดจนการย้อมสีเล็บและนิ้วมือให้เป็นสีแดง ตลอดจนค่านิยมในการสักบนร่างกายของบุรุษ

การทำฟันให้เป็นสีดำ นิโกลาส์ แชร์แวส์ ได้บันทึกถึงค่านิยม และคติความเชื่อของชาวสยาม ไว้ในประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงการตกแต่งฟันของคนสยามให้เป็นสีดำ ไว้ดังนี้

"...สิ่งที่ผู้หญิงสยามไม่อาจทนดูพวกเราได้ก็ตรงที่พวกเรามีฟันขาว เพราะพวกนางเชื่อกันว่าพวกภูตผีปีศาจเท่านั้นที่มีฟันขาว และเป็นที่น่าอับอายที่มนุษย์เราจะมีฟันขาว เหมือนอย่างสัตว์เดียรัจฉาน ฉะนั้นพอหญิงชายมีอายุได้สัก ๑๐ - ๑๕ ปี ก็จะเริ่มทำให้ฟันดำและเป็นเงาโดยมีวิธีการดังนี้

เมื่อเลือกบุคคลที่จะประกอบพิธีนี้ได้แล้ว เขาก็จะให้นอนหงายเอาหลังลงพื้น และให้นอนอยู่เช่นนี้ ๓ วัน ตลอดเวลาที่พิธีการดำเนิน

อยู่ชั้นแรกชำระล้างฟันด้วยน้ำมะนาวแล้วใช้น้ำยาชนิดหนึ่งถูขัดจนกระทั่งมีสีแดง ครั้นแล้วใช้ผงกะลามะพร้าวเผาไหม้ขัดทับจนเป็นสีดำ แต่ผู้หญิงที่ได้รับการทำฟันจะอ่อนเพลียมาก เพราะการใช้น้ำยาเช่นว่านี้ กระทั่งว่าถ้าจะถอนฟันให้หลุดไปจากปากก็ไม่รู้สึกเจ็บ ลางทีฟันก็ร่วงถ้าเขาลองให้ขบเคี้ยวของแข็งๆ ดู ฉะนั้นในระยะสามวันนี้จึงบริโภคแต่น้ำข้าวต้มเย็นชืดเท่านั้น ซึ่งเขาให้หยอดลงในลำคอช้าๆ โดยมิให้สัมผัสกับฟัน แม้ต้องสายลมพัดสักหน่อย ก็อาจทำให้พิธีการนี้เสียผลได้เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้รับความทรมานเพราะการทำฟัน ถึงต้องล้มหมอนนอนเสื่อ จึงต้องห่มคลุมร่างกายให้มิดชิด จนกว่าจะรู้สึกว่าความร้าวระบบที่ไรฟันได้ค่อยคลายลงแล้ว และเหงือกหรือปากที่บวมเป่งอยู่นั้นยุบหายลงเป็นปกติอย่างเก่าแล้ว..."

จากบันทึกข้างต้นเป็นโลกทัศน์ของชาวตะวันตก ซึ่งเป็นข้อสังเกตหนึ่งจากข้อสมมุติฐานหลายๆ ข้อ ในการที่ชาวสยามมีฟันสีดำ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า แชร์แวส ได้กล่าวถึงขบวนการในการประกอบพิธีการได้อย่างละเอียดเป็นขั้นเป็นตอน เห็นภาพลักษณ์ชัดเจน ข้อสันนิษฐานนี้อาจสันนิษฐานได้ว่า ผู้เขียนบันทึกได้เดินทางไปเยือนหลายแห่ง จึงสร้างกรอบอ้างอิงจากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นจากที่อื่น ทำให้การมองชาวสยามของเขานั้นอยู่ภายใต้ข้อจำกัดเหล่านี้ ในความเป็นจริง จึงไม่จำเป็นต้องถูกต้องเสมอไป

สำหรับชาวสยามเองนั้นปรากฏหลักฐานมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัยแล้วว่านิยมเคี้ยวหมากทั้งบุรุษและสตรี ผลสืบเนื่องตามมาก็คือทำให้ริมฝีปากมีสีแดง และฟันเป็นสีดำ ซึ่งน่าจะเป็นข้อสันนิษฐานข้อหนึ่งสำหรับการมีฟันสีดำของชาวสยามสมัยอยุธยาตอนปลาย

การย้อมสีเล็บและนิ้วมือให้เป็นสีแดง และการไว้เล็บยาว

บันทึกของแชร์แวส ได้กล่าวถึงการตกแต่งและย้อมสีเล็บและนิ้วมือของชาวสยามเอาไว้ว่า

"...ใช้น้ำยาอย่างเดียวกันกับที่ใช้ขัดให้ฟันแดงนั้น ย้อมเล็บและนิ้วก้อยของมือด้วย จะมีบุคคลที่เป็นผู้ลากมากดีเท่านั้น ที่ไว้เล็บยาว และย้อมนิ้วก้อยให้เป็นสีแดง เพราะคนที่ทำงานนั้นต้องตัดเล็บสั้น อันเป็นการชี้ความแตกต่างระหว่างผู้ดีกับไพร่..."

การย้อมทาเล็บและนิ้วมือ ให้เป็นสีแดงนี้ไม่ปรากฏชัดเจนนักว่า มีกรรมวิธีแบบใด และใช้วัสดุใด สันนิษฐานว่า อาจเป็นสีจากพืชพันธุ์ธรรมชาติ เช่น สีจากก้านของดอกกรรณิการ์ที่มีสีแสด เป็นต้น

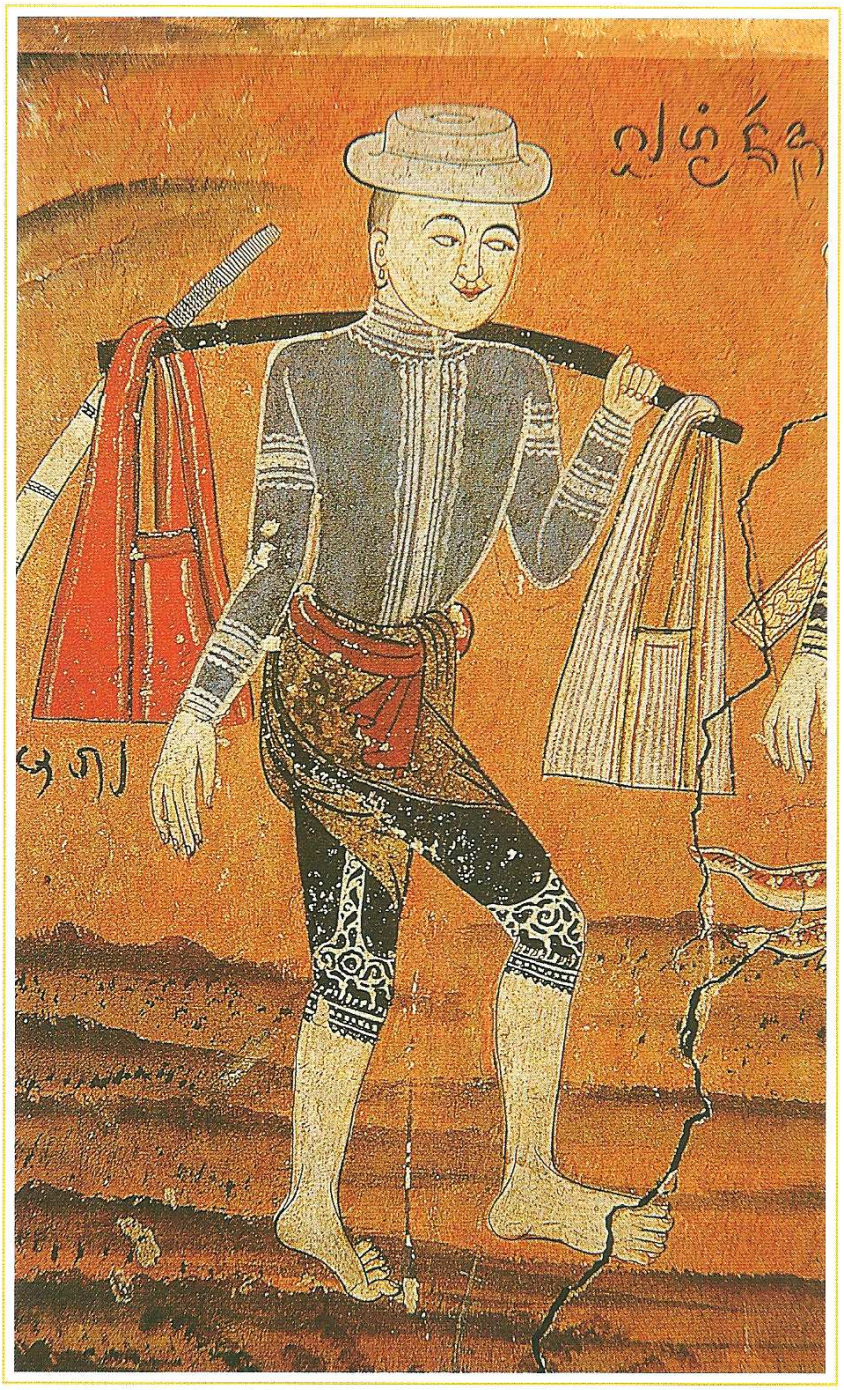

ดอกกรรณิการ์

การสักร่างกายของบุรุษ

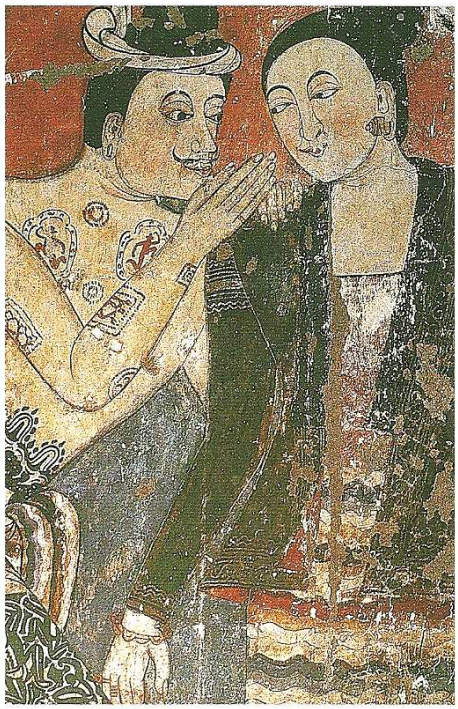
สำหรับวัฒนธรรมการสักร่างกายของชาวสยามนั้นได้รับการถ่ายทอดมาจากชาวจีน พม่า มอญ เขมรและลาว ก่อนสมัยอยุธยา ผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ มีความนิยมเกี่ยวกับการสักแตกต่างกันไป เช่น ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความมุ่งหมายทางเมตตามหานิยม เพื่อความสวยงามให้มีเสน่ห์เป็นที่สนใจของคนทั่วไปโดยเฉพาะสตรีเพศ มิได้สักเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังดังภาคกลาง ซึ่งแต่เดิมมีจุดประสงค์เพื่อผลในทางไสยศาสตร์หรือทางคงกระพันชาตรี แคล้วคลาดจากอาวุธและอันตรายต่างๆ

ในระยะต่อมา จุดมุ่งหมายในการสักครอบคลุมไปถึงสัญลักษณ์แสดงหมู่กองที่ไพร่พลสังกัดอยู่ กล่าวคือ ในสมัยอยุธยาบุรุษทุกคนที่เป็นไพร่จะถูกสักที่ท้องแขนหรือที่ข้อมือ เพื่อให้รู้ว่าเป็นไพร่สังกัดกรม กองใดและเพื่อป้องกันมิให้ไพร่หนีไปอยู่สังกัดอื่น หากไม่มีรอยสัก เรียกว่าพวกแขนขาว แสดงว่าเป็นไพร่ไม่มีสังกัด เมื่อเกิดคดีความฟ้องร้องกันขึ้นจะไม่มีผู้ใดรับรอง การสักเพื่อแสดงสังกัดนี้มีการตรวจสอบหรือสักใหม่ทุกครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ถือเป็นการสำรวจกำลังพลของพระมหากษัตริย์ โดยสักเปลี่ยนที่ไปเช่นที่ท้องแขน ข้างท้องมือ ข้างหลังมือ เป็นต้น

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน เล่าเรื่องคันธกุมารโดยในภาพเป็นรูปนายชายไม้ร้อยกอ หรือนายชายเกวียนร้อยเล่ม มีรอยสักเต็มสองขา จากใต้เข่าสูงขึ้นไปเต็มตลอดกันที่โผล่พ้นโจงกระเบน

วิธีการสักลายตามวัฒนธรรมการสักของคนสยามทำโดยใช้วัตถุปลายแหลมจุ่มหมึก แล้วแทงลงบนผิวหนังให้เป็นรูปลวดลายต่างๆ เครื่องมือที่สำคัญก็คือเข็มสัก ซึ่งทำจากแท่งทองเหลืองหรือสเตนเลส ขนาดแตกต่างกันตั้งแต่ ๓ - ๘ หุน บางรายก็ใช้เข็มที่ทำจากเหล็กตะปูที่ตอกโลงศพเพื่อให้เกิดความขลังทางคาถาอาคม ส่วนหมึกสักก็มีวิธีการทำและส่วนผสมแตกต่างกันไปตามสภาพท้องถิ่น เช่น ใช้ดินหม้อหรือเขม่าไฟก้นหม้อบดละเอียดกับดีควาย หรือใช้หมึกจีนแท่งฝนเป็นผงละเอียดผสมกับน้ำมันเสือและน้ำมันงา มีผู้รู้บางท่านให้สูตรว่าใช้น้ำหมึกผสมใบมันแกวเคี่ยวกับเขม่าควันไฟเพื่อให้ออกสีดำแล้วผสมกับดีหมูหรือดีควาย

จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงภาพชายฉกรรจ์มีลายสักสีแดงเต็มหน้าอกและแขน ส่วนที่เอวเหนือสะดือสักลายสีดำเต็มมืดหมดทั้งตัวลงไปตลอดขาทั้งสองข้างจนถึงใต้เข่า

๓.๓.๑๑ เครื่องประทิ่นและเครื่องสำอางที่ปรากฏในพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ บทละครเรื่องมโนราห์ ฉบับกรุงเก่า และบันทึกประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ของนิโกลาส์ แชร์แวส์

เครื่องประทิ่น

จากวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่าชาวกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะสตรีในราชสำนักจะนิยมใช้เครื่องประทิ่นกันมากมายหลายชนิด ซึ่งเป็นปกติวิสัยของสตรี ซึ่งพอจะจำแนกเครื่องประทิ่นออกเป็นหมวดต่างๆ

ภาชนะทองคำสันนิษฐานว่าอาจจะใช้บรรจุเครื่องประทิ่นสมัยอยุธยา พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ (พ.ศ. ๑๙๗๖ - ๑๙๙๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. **หมวดเครื่องหอม** ได้แก่ กระแจะจันทน์ ชะมด-เชียง น้ำดอกไม้เทศ น้ำมันหอม บุหงารำไป น้ำอบไทย

๒. **หมวดชำระล้าง** ได้แก่ ขมิ้น มะกรูด

๓. **หมวดเครื่องสำอาง** ได้แก่ แป้งหอมหรือแป้งนวลดอกอัญชัน

ในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายพบการใช้เครื่อง-หอม เครื่องประทิ่นของชาวอยุธยาอยู่มากมาย จำแนกออกเป็นชนิดต่างๆ ได้ดังนี้

น้ำมันหอม

จากบันทึกของแชร์แวส์ ซึ่งแปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร ได้กล่าวถึงการใช้น้ำมันหอมของชาวสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

"...เพื่อทำเส้นผมให้เป็นเงางาม นางใช้น้ำมันทา เรียกว่า ***น้ำมันหอม*** *(Nammanhym) หมายความว่าน้ำมันอันมีกลิ่นหอมชื่นใจ พวกผู้ชายก็ใช้น้ำมันหอมอย่างผู้หญิงเหมือนกัน เพราะถือกันว่าเป็นความไม่สุภาพอย่างเอก ถ้าสามีจะเข้าไปหาภรรยา ภรรยาจะเข้าไปหาสามี หรือบุตรธิดาจะเข้าไปหาบิดามารดา โดยไม่ทำผมให้หอมด้วยน้ำมันเช่นนั้นเสียก่อน..."*

น้ำมันหอมหรือน้ำมันตานี มีลักษณะเป็นน้ำมันเหนียวข้น มีกลิ่นหอม สำหรับทาหรือใส่ผม ในบันทึกของนิโกลาส์ แชร์แวส์ แสดงให้เห็นว่า ชาวสยามนั้น ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ บุรุษ และสตรี ใช้น้ำมันตานีหรือน้ำมันหอมมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาแล้วเป็นอย่างน้อย

ขมิ้น

วิธีการใช้ขมิ้นนั้นคงมีทั้งที่เป็นขมิ้นสดที่นำมาตำแล้วคั้นผสมน้ำนำมาทาตัว และที่นำมาบดเป็นผง เมื่อจะนำมาใช้จึงผสมกับน้ำแล้วทาตัวหลังจากที่ทำความสะอาดร่างกายเรียบร้อยแล้ว เป็นการรักษาผิว และทำให้ผิวมีสีเหลืองนวล ตามความนิยมของคนในสมัยนั้น

กระแจะจันทน์และชะมดเชียง

ชะมดเช็ดได้มาจากตัวของชมดซึ่งมีกลิ่นเหม็นแต่เมื่อนำมาผสมกับเครื่องหอมหรือของหอมเช่น แป้งกระแจะจันทน์ หรือน้ำปรุงจะทำให้เครื่องหอมหรือของหอมนั้นมีกลิ่นหอมแรงขึ้น ส่วนชะมดเชียงนั้นได้มาจากกวางชนิดหนึ่ง มีราคาสูง และหาได้ยาก

ขมิ้นและมะกรูด

ต้นจันทน์หอม

กระแจะมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงใต้ ขึ้นตามป่าเบญจพรรณที่แห้งแล้งทั่วไป ในต่างประเทศพบที่ปากีสถาน ศรีลังกา อินเดีย บังกลาเทศ พม่า มณฑลยูนานของจีน และภูมิภาคอินโดจีน

เนื้อไม้มีสีน้ำตาลปนเหลืองอ่อน เป็นมันเลื่อม เนื้อหยาบแต่สม่ำเสมอ แข็ง หนักปานกลาง ค่อนข้างเหนียว ใช้ในงานแกะสลัก ทำตู้ และหีบใส่ของที่ต้องการกันตัวแมลง เปลือกและไม้ใช้ฝนกับน้ำเป็นเครื่องหอมประทินผิวแบบโบราณ ในพม่ายังนิยมใช้เปลือกและไม้ฝนผสมกับไม้จันทน์ *(Sandalwood)* จนถึงปัจจุบัน *(Rodger, ๑๙๖๓)* รากใช้ทำยา

มะกรูด

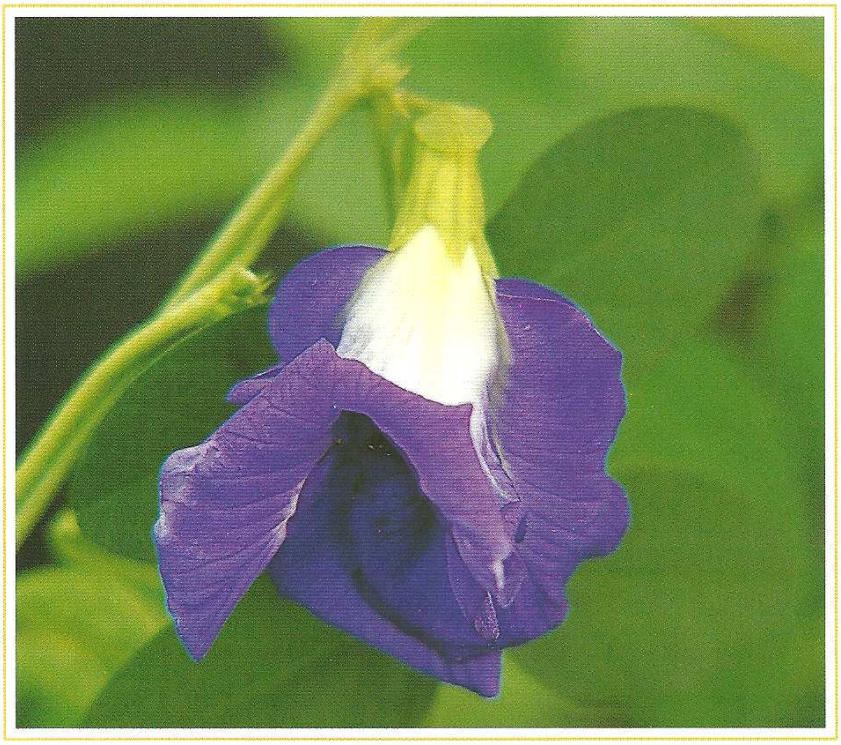
ได้มีการใช้ผลมะกรูดในการสระผมมาเนิ่นนานแล้ว ซึ่งทำให้เส้นผมมีกลิ่นหอมสะอาด และรู้สึกเบาสบายศีรษะ วิธีการใช้นั้นสันนิษฐานว่าคงมีวิธีการเช่นเดียวกับที่ใช้กันในปัจจุบัน คือนำผลมะกรูดมาเผาไฟพอนิ่ม แล้วผ่าครึ่งซีกคั้นน้ำ นำมาสระผม

มะกรูด

ดอกอัญชัน

แต่โบราณมาสตรีในราชสำนักจะใช้กลีบของดอกอัญชัน ซึ่งมีสีน้ำเงินเข้มนำมาคั้นเอาแต่น้ำนำมาเขียนคิ้วประกอบกับการกันคิ้วให้โก่งโค้ง หรือใช้แต้มไฝ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย

อัญชัน

น้ำดอกไม้เทศ

น้ำดอกไม้เทศสันนิษฐานว่าคือน้ำหอมซึ่งนอกจากใช้ประพรมร่างกาย รวมไปถึงผสมน้ำอาบเพื่อให้มีกลิ่นหอมแล้ว ยังใช้ในการร่ำผ้าให้มีกลิ่นหอมอีกด้วย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตำรับ “ข้าวแช่” บางตำรับได้ใช้น้ำดอกไม้เทศนี้เป็นส่วนผสมเจือในน้ำข้าวแช่ด้วย

แป้งหอมหรือแป้งนวล

สำหรับแป้งหอมหรือแป้งนวลนั้นนิยมใช้ผัดหน้า พบมากในวรรณกรรมหลายเรื่องในสมัยอยุธยาตอนปลาย

น้ำอบไทย

น้ำอบหรือน้ำอบไทย ลักษณะเป็นน้ำใสออกสีเหลืองอ่อนๆ มีกลิ่นหอมทำโดยวิธีการอบด้วยกลิ่นควันเครื่องหอมต่างๆ ได้แก่ ใบเตยหอม ชะลูด แก่นจันทน์เทศ กำยาน พิมเสน ผิวมะกรูด น้ำตาลทรายแดง ขี้ผึ้งแท้ และดอกไม้สด โดยเฉพาะดอกชมนาดเป็นสำคัญ จึงมีชื่อเรียกตามวิธีการทำให้หอมว่า น้ำอบ

น้ำอบไทยและแป้งร่ำ

น้ำอบหรือน้ำอบไทย จัดเป็นเครื่องประทิ่นที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทย ทั้งในเรื่องของกระบวนการปรุงกลิ่น การใช้ประโยชน์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอย่างหนึ่ง

บุหงา

บุหงา หรือบุหงารำไป คือ เครื่องประทิ่นหรือเครื่องหอมชนิดหนึ่งประกอบด้วยดอกไม้สดที่มีกลิ่นหอมชนิดต่างๆ เคล้าอย่างเบามือด้วยน้ำอบไทย น้ำปรุง เกล็ดพิมเสน และหัวน้ำหอมกลิ่นดอกไม้นานาชนิด บรรจุในถุงผ้าโปร่งซึ่งเย็บประดิษฐ์เป็นรูปทรงต่างๆ ขนาดเล็กอย่างประณีต คนไทยในภาคกลางสมัยก่อนนิยมทำบุหงาขึ้น สำหรับใช้เองหรือเป็นของชำร่วยสำหรับแจกเป็นของกำนัลผู้ที่มาในงานมงคลและยังทำใช้กันต่อๆ มาจนปัจจุบัน มีประเภทต่างๆ ดังนี้

บุหงา

บุหงาดอกไม้สด หรือบุหงาสด ประกอบด้วยดอกไม้สดชนิดต่างๆ ที่มีกลิ่นหอม เช่น ดอกกุหลาบมอญ ดอกชมนาด ดอกพิกุล ดอกมะลิ ดอกกระดังงา ดอกจำปา ดอกเทียนกิ่ง และใบเตย เป็นต้น เครื่องหอมที่ใช้อบ และเคล้าประกอบด้วย น้ำอบไทย หัวน้ำมันหอม พิมเสน เทียนอบ เป็นต้น

ภาชนะสำหรับใส่เครื่องบุหงา มักใช้ผ้าโปร่ง ผ้าตาเม็ดพริกไทยหรือผ้าแพร เย็บทำเป็นถุงขนาดเล็กๆ หรือเย็บทำเป็นซองรูปแบบต่างๆ บางครั้งจะใช้ตลับงาฉลุลายใบเล็กๆ หรือกล่องที่ถักด้วยเส้นเงิน หรือเส้นทองคำอย่างละเอียดสวยงาม ที่ใส่บุหงานี้จะต้องอบร่ำให้หอมเตรียมล่วงหน้าไว้ในหีบร่ำก่อนนำมาใช้

บุหงาดอกไม้แห้ง หรือบุหงาแห้ง บางคนเรียกบุหงาเตย ใช้ดอกมะลิ ดอกพิกุล ส่วนดอกไม้อื่นๆ ไม่เป็นที่นิยม เพราะเมื่อแห้งแล้วไม่มีกลิ่นหอม นอกจากนี้ ยังมีใบเตย พิมเสน เทียนอบ และน้ำอบไทย เป็นต้น เป็นเครื่องปรุงกลิ่น

บุหงาจันทน์ เครื่องปรุงใช้ไม้จันทน์เทศ ซึ่งเป็นไม้เนื้อหอมบดเป็นผงละเอียด ทำเป็นเนื้อบุหงาแทนดอกไม้และใบไม้ที่มีกลิ่นหอม ประกอบด้วยเครื่องหอม คือ กำยาน และเทียนอบ เป็นต้น

ถุงสำหรับใส่บุหงาจันทน์ มักทำด้วยแพรหรือผ้าเนื้อละเอียดเพื่อกันผงบุหงาฟุ้งกระจายออกมา การบรรจุบุหงาจันทน์ต้องบรรจุให้แน่นตามรูปถุง ที่มักนิยมทำเป็นรูปต่างๆ เพื่อกันมิให้ผงไม้จันทน์เทศฟุ้งลอดจากถุงเมื่อขยับหรือแกว่งแรงๆ

แป้งพวง

แป้งพวง คือ แป้งหอมชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นเม็ดเล็กๆ ติดรายเรียงไปบนเส้นด้ายแต่ละเส้นๆ ยาวประมาณ ๑ ฝ่ามือ ต้นเส้นด้ายรวมผูกเข้าด้วยกันเป็นพวง แล้วผูกเข้ากับปิ่นไม้ ใช้ทัดหู เสียบมวยผมต่างเครื่องประดับ ซึ่งเป็นของสวยงามและมีกลิ่นหอมระรื่นชวนชื่นใจ

แป้งพวง เป็นทั้งเครื่องหอมและเครื่องประดับ นิยมใช้ทัดหู เสียบมวยผมสอดขัดจุก เป็นต้น ประกอบไปกับการแต่งตัวออกงานในโอกาสต่างๆ ทั้งที่เป็นงานตามประเพณีนิยมและงานแต่ละเทศกาล ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เรือนผมมีกลิ่นหอม

แป้งร่ำ

แป้งร่ำ คือ แป้งชนิดหนึ่ง ซึ่งผสมเครื่องหอมและอบร่ำทำให้มีกลิ่นหอมใช้สำหรับผัดหน้าให้ขาวนวลและหอม หรือเจือด้วยน้ำอบน้ำปรุงให้แป้งเหลว ใช้สำหรับชะโลมลูบเนื้อลูบตัวเพื่อระงับอาการระคายผิวและทำให้เย็นสบายตัว ใช้เป็นประจำหลังอาบน้ำ

๓.๓.๑๒ การถนอมรักษาพัสตราภรณ์

วรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย กวีมักจะเปรียบเทียบกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ว่ามีกลิ่นหอมเหมือนผ้านุ่งผ้าห่มของนางอันเป็นที่รักอยู่เสมอ สตรีในราชสำนักหรือ ***"สาวชาววัง"*** นั้นกล่าวกันว่าเมื่อยามเสด็จพระราชดำเนิน หรือเดินไปไหนมาไหน มักจะได้กลิ่นหอมระรวยรินมาจากผ้านุ่งผ้าห่มที่ท่านหรือพวกเธอเหล่านั้นทรงหรือนุ่งห่ม หรือถ้าจะนั่งพับเพียบที่ไหน แม้จะลุกไปแล้วก็ตามกลิ่นหอมที่กรุ่นกำจายจากผืนผ้าก็จะอวลอยู่ตรงบริเวณนั้น ถึงกับมีคำพูดที่ว่า ***"หอมติดกระดาน"*** เลยทีเดียว

คนโบราณมักพิถีพิถันกันมากในการดูแลรักษาผ้านุ่งผ้าห่ม ซึ่งเมื่อซักทำความสะอาดแล้ว ต้องทำให้ผ้านุ่งผ้าห่มเหล่านั้นมีกลิ่นหอมอีกด้วย

ในสมัยโบราณพระมหากษัตริย์จะพระราชทานผ้าหวัดรายปีให้แก่ขุนนาง ไว้ใช้เป็นเครื่องแบบสำหรับสวมใส่ในงานพระราชพิธี ผ้าที่ได้รับพระราชทานมักจะเป็นผ้าที่มีส่วนประกอบของโลหะคือเงินและทอง เช่น ผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด ซึ่งจะต้องนำมาตัดเย็บเป็นชุดสำหรับแต่งเต็มยศ เป็นเสื้อใส่ชั้นในก่อนสวมเสื้อครุย และตัดเป็นสนับเพลาหรือกางเกงใช้สำหรับแต่งเต็มยศ หรือรับแขกเมืองเท่านั้น มิได้ใส่เป็นประจำทุกวัน จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องซัก หรือทำความสะอาดบ่อยนัก มีการเย็บซับภายในตัวเสื้อหรือกางเกงด้วยผ้าฝ้ายหรือผ้าดิบเนื้อนุ่ม เพื่อป้องกันความสกปรกจากเหงื่อไคล เมื่อสกปรกมาก ก็จะเลาะออกไปซักทำความสะอาด แล้วเย็บเพลาะกลับคืนเข้าไปอีกครั้ง ส่วนผ้าทรงสะพักหรือสไบสำหรับฝ่ายใน ที่ทำจากผ้ากรองทอง ผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด และผ้าตาดนั้น เวลาห่มก็จะห่มทับผ้าฉลองพระองค์หรือสไบแพรอีกชั้นหนึ่ง จึงไม่ค่อยที่จะสัมผัสกับผิวผู้สวมใส่โดยตรง แต่สตรีโบราณในราชสำนัก มีการอบร่ำผ้าสไบของตนให้มีกลิ่นหอมอยู่เสมอ

การซักผ้า

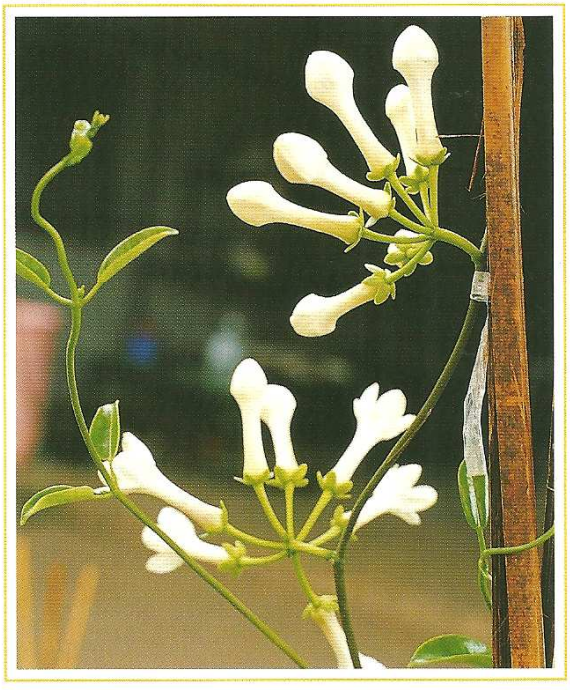
ผ้าหรือฉลองพระองค์ผืนที่สำคัญๆ จะต้องทะนุถนอมเป็นพิเศษ โดยซักด้วยน้ำมะพร้าว เวลาซักจะต้องแผ่ผ้าให้อยู่ในแนวราบเสมอ ภาชนะที่ใช้ซักจะต้องมีขนาดค่อนข้างใหญ่ สำหรับให้ผ้ามีรอยยับย่นน้อยที่สุด แช่ผ้าในน้ำมะพร้าวให้เปียกชุ่ม แล้วใช้ผ้านุ่ม เช็ดและตบเบาๆ บนเนื้อผ้า ไม่ขยำหรือขยี้ เมื่อน้ำมะพร้าวที่ซักมีสีสกปรกก็รินน้ำทิ้งแล้วเปลี่ยนน้ำมะพร้าวใหม่ ทำเช่นนี้จนผ้าสะอาดโดยไม่ต้องซักด้วยน้ำเปล่าในน้ำสุดท้าย จากนั้นจึงนำไปต้มหรือนึ่งในขั้นตอนต่อไป คนสมัยก่อนเชื่อว่า น้ำมะพร้าวมีสารประกอบชนิดหนึ่งซึ่งจะรักษาสีของผ้าให้ติดคงทนอยู่บนเส้นใย ทำให้สีของผ้าไม่ซีดจาง หรือสีตกในเวลาซัก

การต้มผ้า

หลังจากซักผ้าแล้ว จะนำผ้ามาต้มกับเครื่องหอม เพื่อให้กลิ่นหอมจากน้ำที่ต้มซึมเข้าไปถึงเนื้อในของผ้า การต้มเริ่มจากก่อไฟตักน้ำใส่กะละมังใบใหญ่ประมาณครึ่งกะละมัง ตั้งไฟพอเดือด จากนั้นนำเปลือกต้นชะลูดหอมซึ่งเป็นแท่งไม้แข็ง สีขาว ซอยเป็นเส้นฝอยเล็กๆ ใส่ลงไป ต้นชะลูดนี้เป็นต้นไม้ที่มีเนื้อหอม และมีดอกเป็นสีขาวช่อเล็ก มีกลิ่นหอมแรงมาก ดอกชะลูดนี้คนโบราณนิยมนำมาอบแพรเพลาะห่มนอน ปัจจุบันชะลูดหอมนี้มี

ชะลูด

ชะลูดข้าง

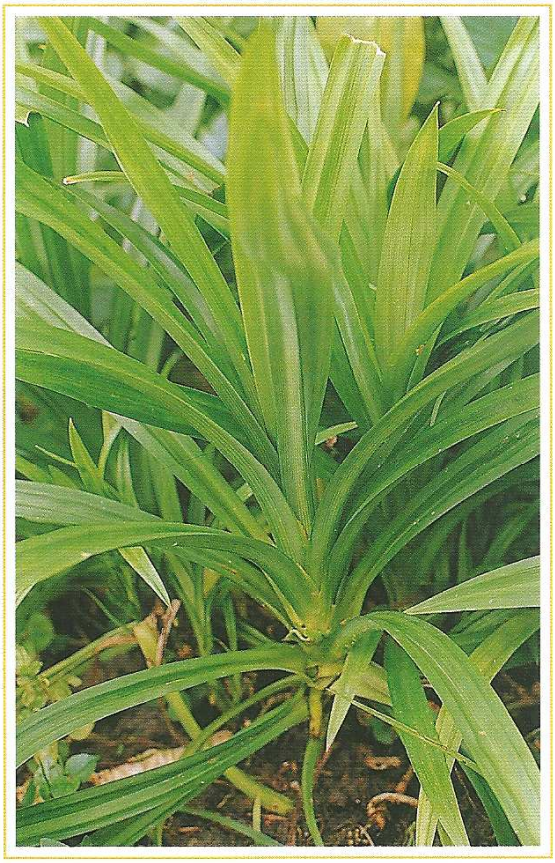
ขายอยู่บ้างตามร้านขายเครื่องยาไทย เมื่อใส่ไม้ชะลูดหอมหั่นฝอยลงไป แล้วจึงใส่ลูกซัด ซึ่งมีลักษณะเป็นเม็ดเล็กๆ สีน้ำตาล ขนาดเท่าเม็ดอุ่น ประมาณ ๑ กำมือตามลงไป ลูกซัดนี้เมื่อถูกน้ำเดือดจะคายยางออกมาเป็นเมือกลื่นเหนียวๆ เหมือนแป้งและมีกลิ่นหอมอีกด้วย ทำให้ผ้าแข็งตัวเหมือนลงแป้ง เวลาตากให้แห้งแล้วนำไปรีด ผ้าจะเป็นมันเงาเหมือนเอาเปลือกหอยโข่งหรือหอยเบี้ยหรือหอยอีแก้มาขัด การต้มผ้ากับเครื่องหอมให้นำผ้าที่ต้องการจะต้มใส่ลงไปทีละผืน ใช้ไม้เขี่ยกลับผ้าให้ทั่วดีแล้วก็นำขึ้น

เปลือกหอยเบี้ย ใช้ขัดผ้า

การนึ่งผ้า

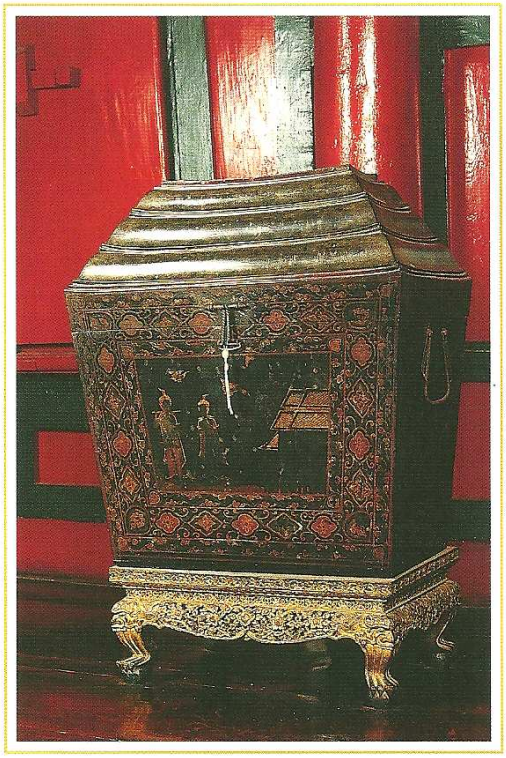
นำเครื่องหอมต่างๆ เช่น ชะลูด ลูกซัด ใบเตย ใบเนียม มาต้ม แล้วนำผ้าที่ซักสะอาดดีแล้วขณะที่ยังเปียกอยู่ ใส่ที่นึ่ง นึ่งด้วยไฟอ่อนๆ ให้กลิ่นเครื่องหอมซึมเข้าไปในเนื้อผ้า แล้วจึงนำไปผึ่งแห้ง รีด ร่ำ และอบ

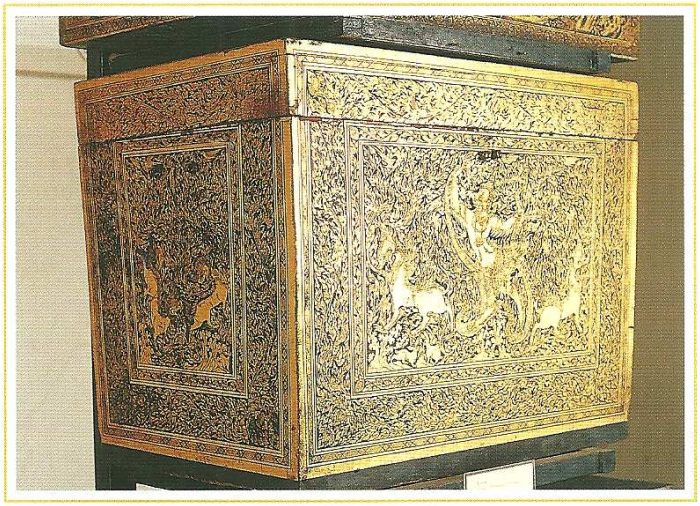

ใบเตย

การร่ำผ้า

นำผ้าที่ผ่านการนึ่งหรือการต้มกับเครื่องหอม มาผึ่งแห้งแล้วรีดให้เรียบนำผ้าที่ตากและรีดเรียบร้อยแล้วใส่ในหีบที่มีลักษณะแน่นทึบ คนโบราณใช้โถกระเบื้องเคลือบพร้อมฝาขนาดใหญ่ชนิดทรงมัณฑ์หรือทรงกลอง

หีบไม้อุโลกเขียนลายรดน้ำ สมัยอยุธยา

นอกจากนี้ ยังมีหีบไม้ทึบ ในสมัยพงศาวดารอยุธยาเรียกว่า **"หีบไม้อุโลก"** ภายนอกเขียนลายรดน้ำและลายกำมะลออย่างสวยงาม ซึ่งทั้งโถและหีบไม้เมื่อปิดฝาแล้วกลิ่นและควันจะระเหิดออกมาไม่ได้ เพื่อให้ความหอมจากเครื่องหอมในการร่ำ กำจายกลิ่นอวลอยู่ภายใน จากนั้นจึงนำตะคันตั้งลงไปพร้อมถ่านเผาไฟจนแดงก้อนเล็กๆ รวมทั้งเครื่องหอม ตามแต่นิยม เช่น น้ำตาลทรายแดง กำยาน กฤษณา จันทน์หอม ชะมดเช็ด ชะมดเชียง เทียนอบ

กฤษณา

เครื่องหอมสำหรับร่ำผ้า

ซึ่งบดผสมจนเป็นผงเก็บไว้ในภาชนะที่มีฝาปิดสนิท เวลาใช้จึงใช้ช้อนเล็กๆ ตักผงเครื่องหอมที่ผสมกันไว้แล้วนั้นมาโรยบนก้อนถ่าน เพื่อให้เกิดควัน เมื่อเสร็จครั้งหนึ่งเรียกว่า ***"ตั้งหนึ่ง"*** แล้วปิดฝาอบควัน ให้กลิ่นของเครื่องหอมจับอยู่บนเนื้อผ้า การร่ำผ้านี้จะต้องมีการจัดเรียงผ้า โดยนำผ้าสีขาวหรือสีอ่อน วางซ้อนไว้ด้านล่าง และผ้าสีเข้มไว้ด้านบน เพื่อป้องกันเขม่าจากควัน

การอบผ้า

นำผ้าที่ผ่านการร่ำแล้วนั้นนำมาใส่ในโถหรือหีบ จะใช้โถหรือหีบใบเดิมก็ได้ โดยนำตะคันใส่ถ่านออก แล้วใส่ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมลงไป เช่น สารภี ประยงค์ จันทน์กะพ้อ ชะลูด ชมนาด เทียนกิ่ง การะเกด พุทธชาด เขี้ยวกระแต หรือมะลิก็ได้ แล้วปิดฝาโถหรือหีบทิ้งไว้ให้กลิ่นหอมของดอกไม้

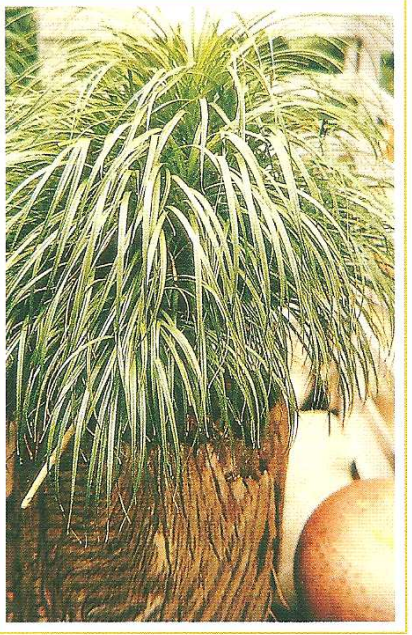
หีบหนังใส่ผ้า

แทรกซึมจับเนื้อผ้า แต่การอบด้วยดอกไม้สดนี้ต้องระมัดระวังในเรื่องของความชื้นจากดอกไม้ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดเชื้อราขึ้นบนผ้า และอาจจะทำให้โลหะที่ทอผสมกับผ้ามีรอยดำได้ จากนั้น จึงนำกระแจะติดไว้บนฝาหีบด้านในและใช้น้ำอบ น้ำดอกไม้เทศ หรือน้ำมันหอมที่หุงจากกลีบดอกไม้ต่างๆ ชุบกับผ้าขาวบางพับวางไว้ในหีบแล้วปิดฝา กลิ่นของกระแจะ และน้ำมันหอมจะซึมจับเนื้อผ้าทำให้ผ้ามีกลิ่นหอม

สารภี

การะเกด

มะลิลา

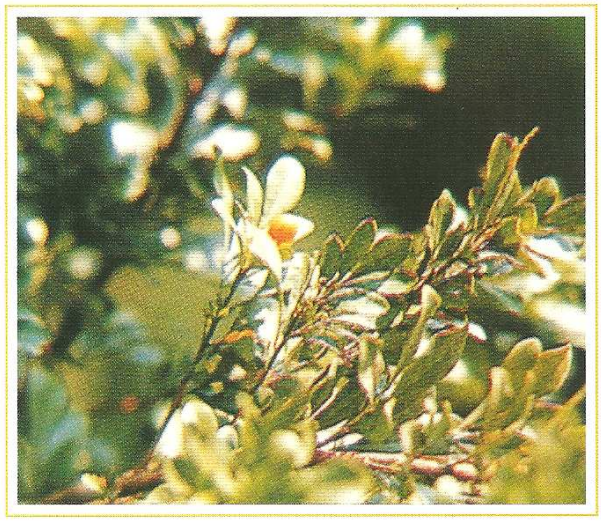
จันทน์กะพ้อ

มะลิ

ประยงค์ป่า

ประยงค์

เทียนกิ่ง

ชมนาด

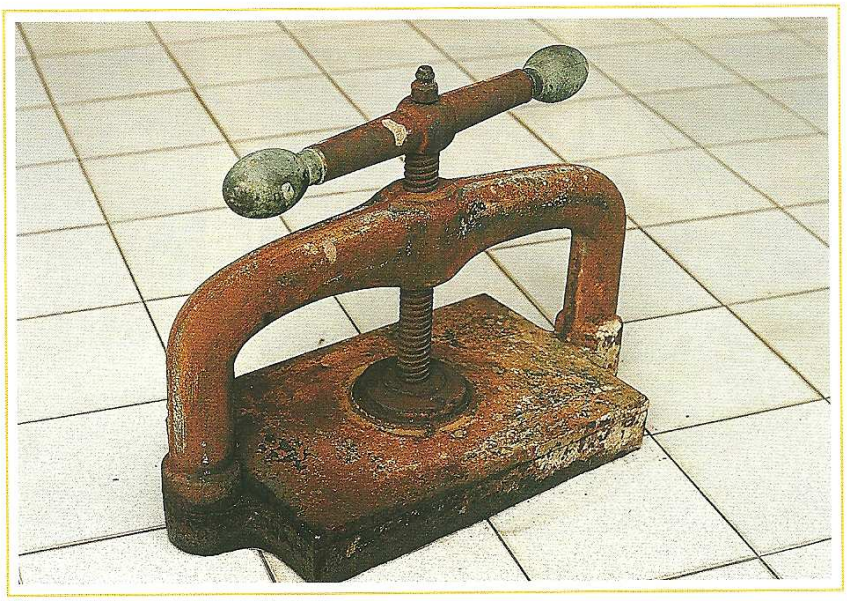
พุทธชาด

การเก็บรักษา และการตกแต่ง

สำหรับผ้ายกทองที่เป็นฉลองพระองค์ ผ้ายกนั้นจะพับเก็บไม่ได้ ถ้าพับเส้นทองที่ทอไว้จะมีรอยหักไม่สวยงาม จะต้องวางลงบนผ้าขาว แล้วเอาผ้าขาววางปิดทับข้างบนอีกที นำมาม้วนกับแกนกระดาษกลมโตแบบท่อน้ำ วางเก็บไว้ในตู้ อบด้วยเครื่องหอมต่างๆ นอกจากนี้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ปรากฏหลักฐานว่าฉลองพระองค์ หรือพระภูษายกทองที่ไม่ทรงใช้แล้วก็จะโปรดฯ ให้คุณข้าหลวงนำมาเผาไฟในกะละมังจนเป็นขี้เถ้า เส้นทองที่ทอก็จะละลายไหลรวมกันลงมาอยู่ที่ก้นกะละมัง แยกตัวออกมาจากผงขี้เถ้า สามารถนำมาหลอมใช้ประโยชน์ต่อไปได้

รางอัดผ้า

เครื่องอัดผ้า

รางอัดผ้า

สำหรับผ้าทรงสะพักหรือผ้าสไบ รวมถึงผ้าแถบและผ้าคลุมไหล่ เราพบหลักฐานว่า มีการอัดกลีบผืนผ้าให้เป็นริ้วห่างบ้าง ถี่บ้าง ตามแต่จะนิยม โดยใช้ **"รางอัด"** ซึ่งมีทั้งรางอัดขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก โดยเลือกใช้ให้เหมาะสมกับขนาดความกว้างของหน้าผ้า อัดกลีบให้เป็นกลีบทิ้งไว้สักพักจนผ้าเกิดรอย นำออกมาเก็บรักษา รอการนำมาใช้ต่อไป

สำหรับผ้าทรงที่เป็นผ้านุ่งนั้น ในอดีตนิยมการอัดผ้าไหมเป็นรอยพับตามรอยพับของผ้า โดยใช้ **"เครื่องอัดผ้า"** อัดให้แน่นตามรอยพับ ทิ้งระยะเวลาจนผ้าเกิดรอย จึงนำออกมาเก็บรักษารอการนำมาใช้ต่อไป

การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์

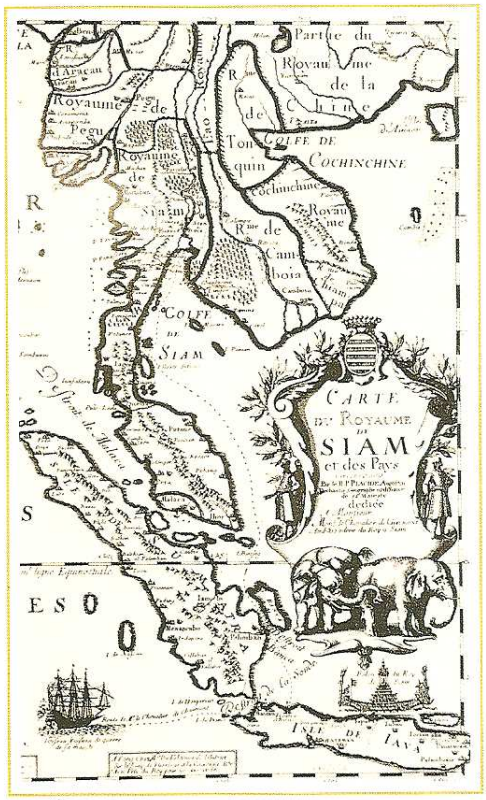

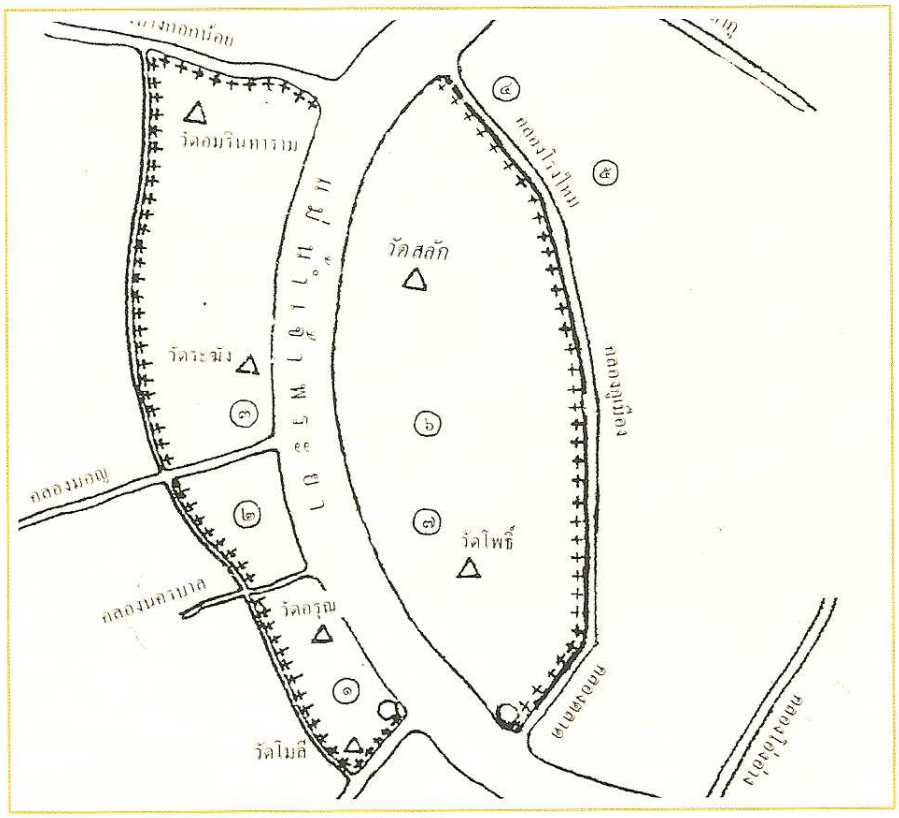
การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ภูมิลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์

อาณาบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีหลักฐานว่าได้เคยเป็นชุมชนเก่าแก่มาตลอด ยุคที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีมีชื่อเรียกว่า บางกอก มีฐานะความสำคัญเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการของบ้านเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก เช่น เคยเป็นเมืองด่านเป็นที่ตั้งขนอนหลวงตรวจตราเรือสินค้าที่เดินทางผ่านไปมาจากปากอ่าวเข้าไปยังราชธานีภายใน และในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาติดต่อกับนานาประเทศอย่างกว้างขวางในรัชสมัยพระนารายณ์มหาราช เมืองบางกอกได้กลายเป็นเมืองหน้าด่านที่มีการสร้างป้อมขนาดใหญ่อยู่สองฟากแม่น้ำเพื่อตรวจตราผู้ที่จะเดินทางเข้าสู่ภายในเมือง

แผนที่โบราณแสดงการเดินทางของนายเชอวาลิเอร์ เดอโชมองต์ ราชทูตของสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส พุทธศักราช ๒๒๒๘

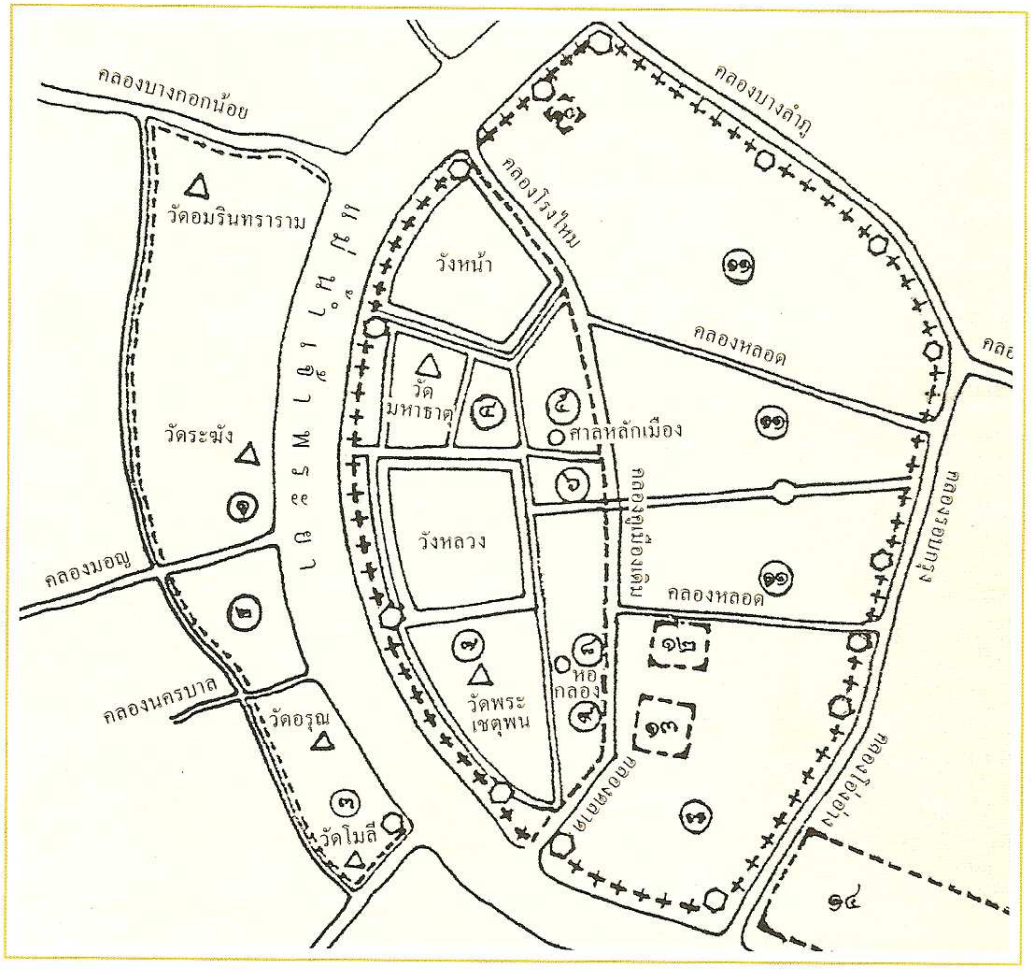

แผนผังบางกอกในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พุทธศักราช ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕

เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเลือกอาณาบริเวณนี้เป็นที่ตั้งราชธานีแห่งใหม่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ กรุงธนบุรี โดยมีขอบเขตของเมืองครอบคลุมอยู่ทั้งสองฟาก และเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ ทรงย้ายที่ตั้งพระนครมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกเพราะมีชัยภูมิเหมาะสมกว่าทั้งสภาพภูมิศาสตร์และยุทธศาสตร์ การป้องกันอริราชศัตรูจากภายนอก

ภูมิหลังและพัฒนาการของบ้านเมือง

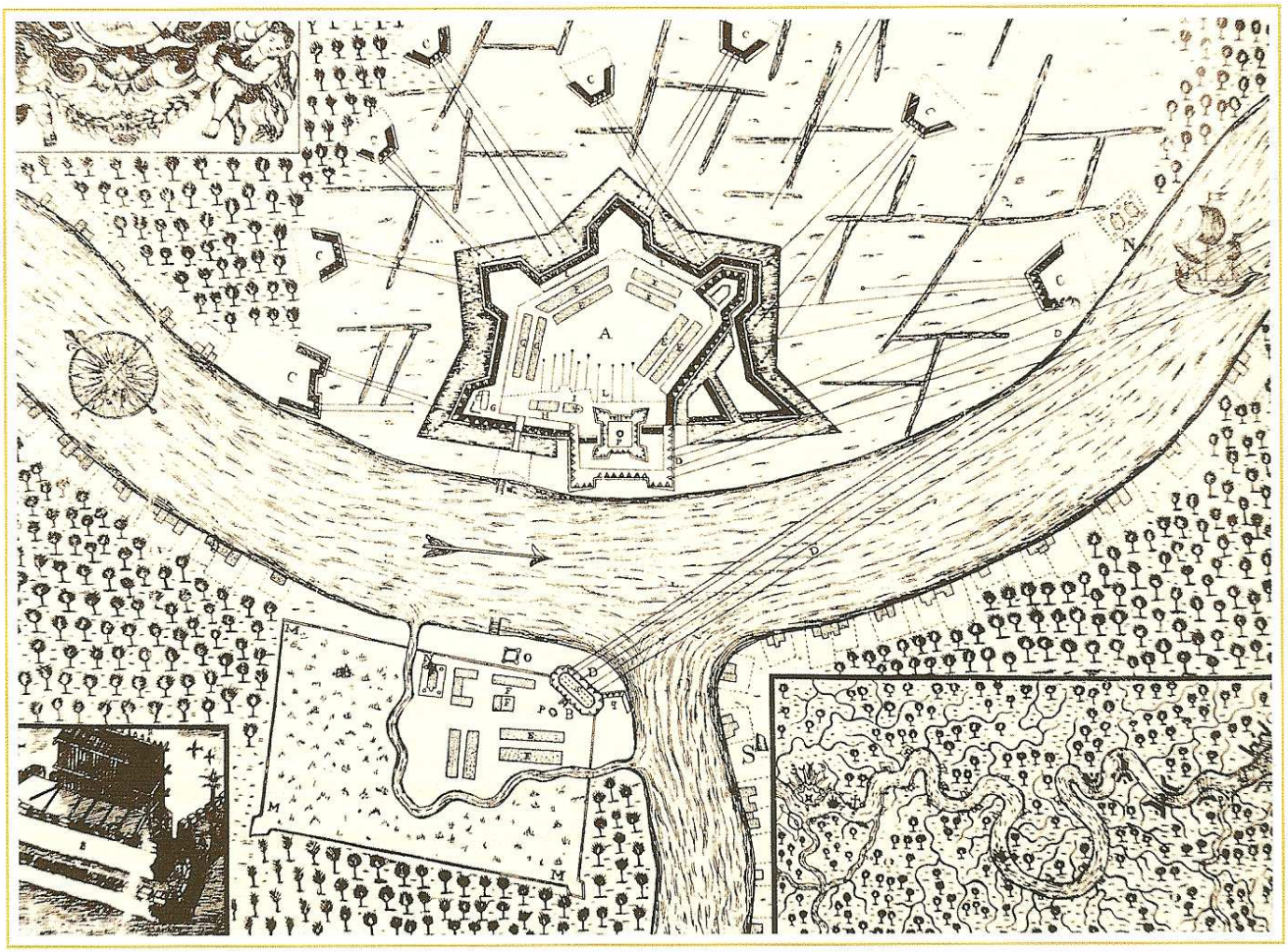
สถานที่ตั้งของกรุงรัตนโกสินทร์ แสดงถึงความตั้งใจที่จะสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีในการสร้างพระราชวังในครั้งกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้สถานที่ตั้งพระนครยังเหมาะสมต่อการคมนาคมและเป็นเมืองท่าสำคัญในการค้าขายกับนานาชาติ

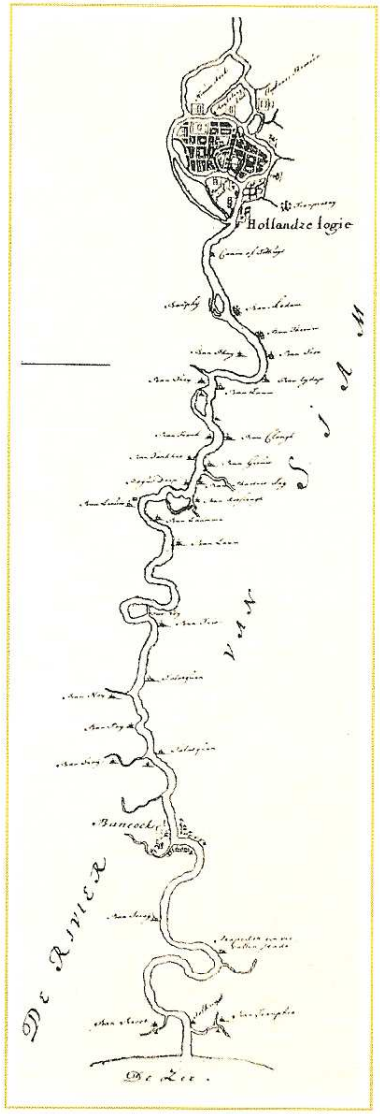
แผนผังแสดงแนวคลองและกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์สมัยแรก

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีพ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นที่อยู่ตามกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบอาชีพทำมาหากินเป็นย่านเป็นบ้านต่างๆ อย่างหลากหลาย ดังที่ปรากฏหลักฐานการเรียกชื่อ บ้านลาว บ้านเขมร บ้านญวน บ้านแขก บ้านตะนาว หรือตามอาชีพ ได้แก่ บ้านช่างหล่อ บ้านบุ บ้านบาตร บ้านพานถม บ้านดอกไม้ ฯลฯ และกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญในทางการค้าคือ ชนชาวจีน ดังภาพที่จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) ราชทูตอังกฤษที่เดินทางเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ ได้บรรยายถึงการค้าระหว่างไทยกับจีนไว้ว่า

"...ในการค้ากับต่างประเทศ การค้าขายกับจีนเป็นการค้าที่สำคัญที่สุดสาขาหนึ่ง สินค้าต่างๆ จะบรรทุกลงในเรือที่มีรูปร่างลักษณะเป็นแบบจีนทั้งหมด และชาวจีนเป็นผู้เดินเรือ แต่เรือส่วนมากสร้างในไทย...การค้าขายของอาณาจักรจีนทั้งหมดมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองบางกอก เว้นแต่จะมีเรือสำเภา ๒ - ๓ ลำแล่นไปค้าขายกับสิงคโปร์ และนครศรีธรรมราช"

แผนที่ป้อมเมืองธนบุรี ครั้งรบฝรั่งเศสต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา เมื่อพุทธศักราช ๒๒๓๑ โดยมองซิเออร์วอลลันด์ เดส์เวอร์เกนส์ นายทหารช่างฝรั่งเศสที่รักษาป้อมคราวนั้นได้ทำไว้

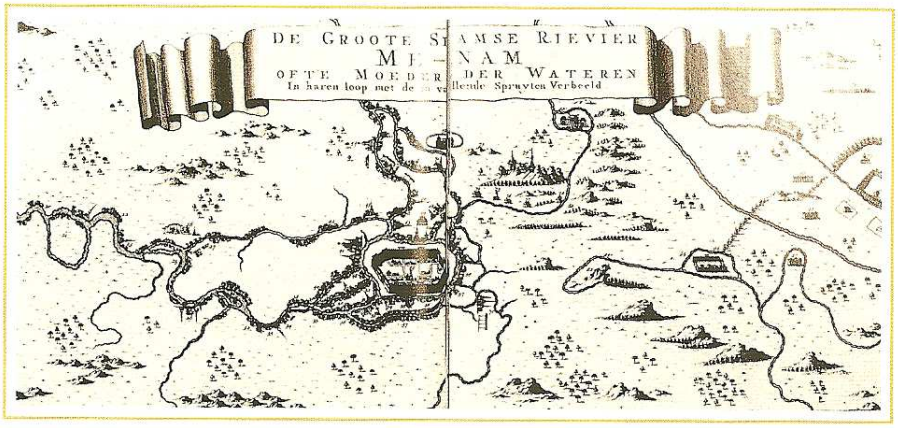

แผนที่โบราณแสดงความคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างกรุงศรีอยุธยากับทะเล

บทพระราชนิพนธ์เรื่อง **"อิเหนา"** ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้พรรณนาไว้ว่า

"นาวาค้าขายพายขึ้นล่อง *ตามแม่น้ำลำคลองแน่นเนือง*
แพจอดตลอดท่าหน้าเมือง *นองเนืองเป็นขนัดในนัที*
เข้าของต่างๆ เอาวางขาย ***แพรม้วน****มากมายหลายสี*
ยกทอง ล่องวน เจ็ดตะครี *พลอยมณีเพชรนิลจินดา*
บริบูรณ์พูนสุขด้วยสมบัติ *แก้วเก้าเนาวรัตน์วัดถา"*

ในสมัยนี้เองที่บรรดาประเทศตะวันตกที่เคยเข้ามาติดต่อค้าขายแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้หวนกลับมาเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูต และทางการค้าอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเสียกรุงฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

แผนที่แสดงเส้นทางเดินเรือจากปากน้ำผ่านบางกอกไปยังกรุงศรีอยุธยา

การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการค้ากับต่างประเทศทั้งกับประเทศจีน และประเทศตะวันตกเช่นนี้เอง ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์เจริญเติบโตเป็นนครที่มั่นคงขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์แก่ชาวกรุงรัตนโกสินทร์ เห็นได้จากการนิยมนำเอาเครื่องประดับทองและเงินออกมาตกแต่งร่างกายให้เด็กทั่วไปจนเกิดคดีความอยู่เนืองๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการฯ ประกาศห้ามทำเครื่องประดับมีค่าตกแต่งให้เด็ก ความว่า

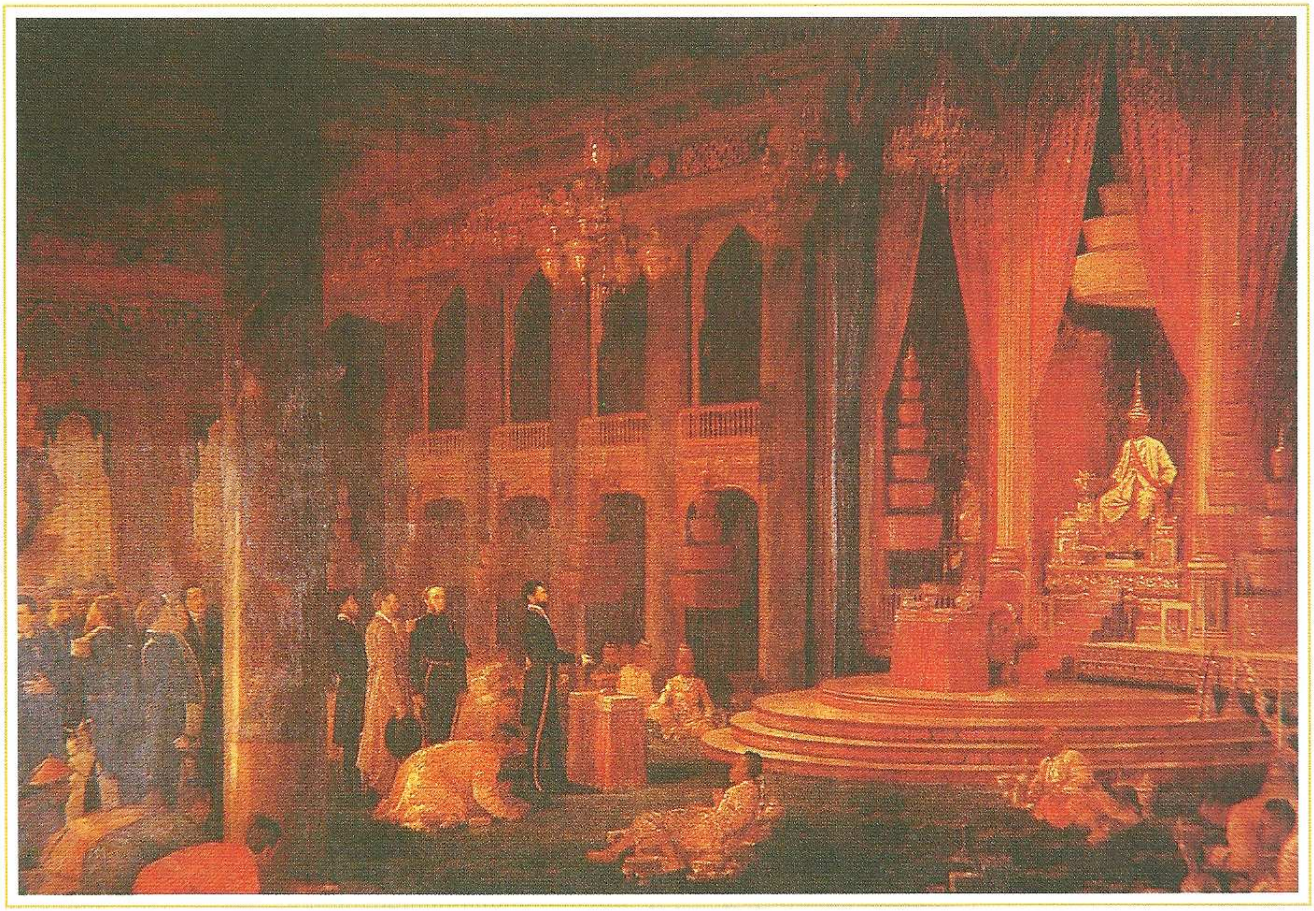
"...เมืองอื่นๆ เขาถึงจะมีเงินทองเขาก็เก็บไว้เอง แลประกอบการค้าขายไปตามธรรมเนียม หรือถึงจะตกแต่งเข้าในตัว เขาก็ตกแต่งอยู่ในตัวผู้ใหญ่ คือผู้หญิงสอดกำไลสวมสายสร้อยแลแหวน ผู้ชายสอดดุมแลนาฬิกาแลเครื่องกลัดต่างๆ บรรดาของที่มีราคาก็ตกแต่งอยู่ในผู้ใหญ่ ที่เป็นคนมีสติปัญญามากรู้จักคนดีคนร้ายหรือถึงจะมีอันตรายพอมีกำลังร้องแรกสู้รบได้ ฝ่ายเด็กๆ นั้นเขาไม่เอาอะไรไว้ เขาตกแต่งให้แต่เสื้อกางเกง จึงไม่มีเหตุที่จะมีผู้ร้ายจับเอาเด็กไปฆ่าเสีย ก็ฝ่ายเมืองชาวเมืองไทยนี้ เมื่อเงินทองมีขึ้นไม่ได้พอใจอยากจะอวดเขาว่า

มั่งมีอดอวดไม่ได้ ทำกำไลก้านบัวสอดสวมให้ลูกเล็กๆ ห้าละสิบบาทบ้าง สามตำลึงบ้าง แล้วทำกำไลเท้าให้ข้างละสามตำลึงสี่ตำลึง แล้วปล่อยให้เด็กไปเที่ยววิ่งอยู่หน้าบ้าน หน้าเรือน กลางถนน ลงอาบน้ำในแม่น้ำลำคลองกลางวันกลางคืน...ตั้งแต่นี้ไปขอเตือนสติมาแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงผู้มีบุตรหลานของตนหรือขอบุตรหลานท่านผู้อื่นมาเลี้ยงไว้ ขอให้เลิกการแต่งตัวสวมสอดของเครื่องเงินทองไว้กับเด็กๆ นั้นเสียเป็นอันขาดทีเดียว...”

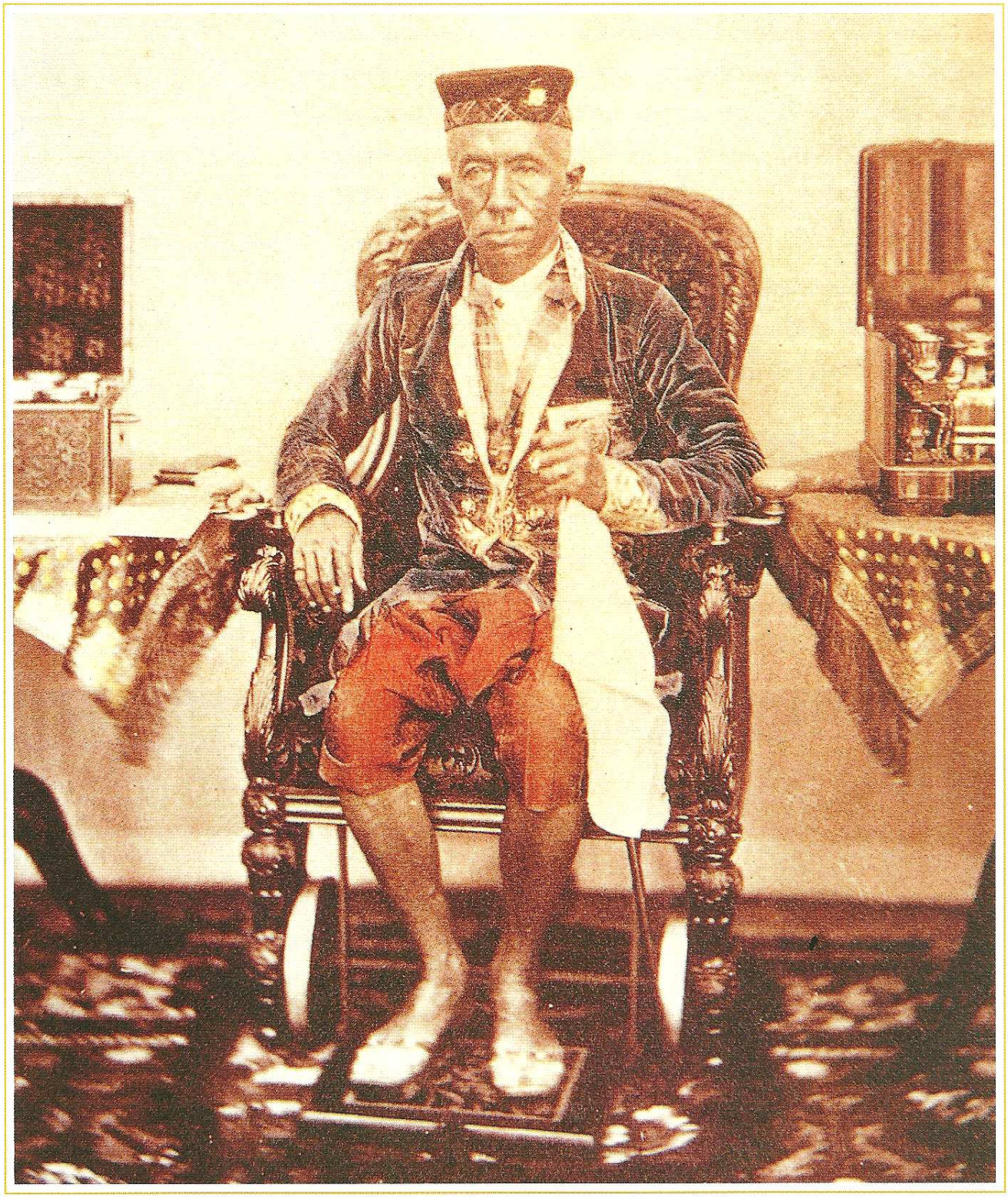
อาจกล่าวได้ว่า สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชปณิธานที่จะดำรงไว้ซึ่งเอกราชความมั่นคงและฟื้นฟูจารีตประเพณีตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรให้มีความสงบผาสุก

กรุงรัตนโกสินทร์สมัยใหม่

นับแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เป็นระยะเวลาที่กรุงรัตนโกสินทร์เริ่มเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ ได้พัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวทันกับความเป็นไปของนานาประเทศที่เข้าสู่สมัยของการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม

ภาพเขียนสีน้ำมันในท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท แสดงภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ให้มองซิเออ ดู เชอเน เบลตู ราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ เข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น ในราวพุทธศักราช ๒๔๐๙ - ๒๔๑๐

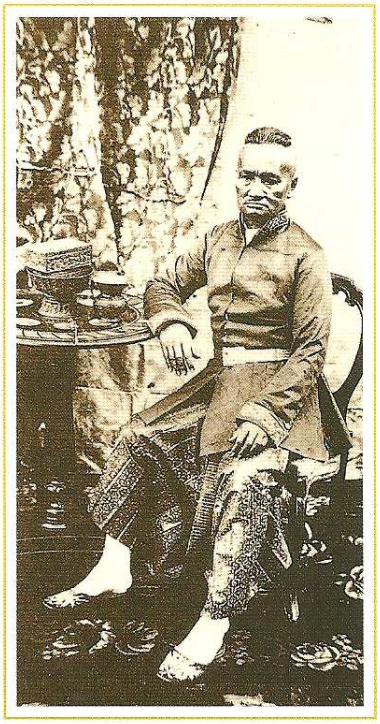

พระบรมสาทิสลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ส่งไปพระราชทานพระเจ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๐๔ สังเกตเครื่องราชบรรณาการที่ทรงได้รับตั้งแสดงไว้บนโต๊ะทั้งสองข้างที่ประทับ

พระบรมราโชบายในการเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูต และการค้ากับประเทศต่างๆ โดยเท่าเทียมกัน และในการนี้เองที่ชาวสยามได้รับรู้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการที่มีขึ้นในประเทศทั้งหลาย เครื่องราชบรรณาการที่คณะทูตนำเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย เช่น เมื่อครั้งที่เซอร์จอห์น เบาริ่ง เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๗ ได้ถวาย *"...นาฬิกาพก ๑ ตลับทองคำประดับเพชร ๑ สายสร้อยทองคำสำหรับนาฬิกา สาย ๑ หีบเขียนหนังสือสำหรับเดินทาง ๑..."*

และต่อมามิสเตอร์ฮาริปักทูตที่เข้ามาแก้หนังสือสัญญาครั้งที่เซอร์จอห์น เบาริ่ง ทำไว้เมื่อเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการ *"...อย่างรถไฟ ๑ อย่างกำปั่นไฟ ๑ กระจกฉากรูปควีนวิคตอเรียเมื่อได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ฉาก ๑ กระจกฉากรูปควีนวิคตอเรียเมื่อมีบุตร ๘ คน ฉาก ๑ กับเครื่องเขียนหนังสือสำรับ ๑ เครื่องคิดเลขสำรับ ๑ เครื่องโต๊ะกะไหล่เงินสำรับ ๑ และของต่างๆ เป็นอันมาก..."*

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญในการที่จะต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมสังคมให้ทันสมัยเช่นนี้ ได้ปรากฏความเปลี่ยนแปลงอันเป็นข้อกำหนดอย่างเก่าเป็นหลายประการ เช่น โปรดให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้าฯ เป็นต้น พ่อค้าชาวตะวันตกได้เข้ามาตั้งห้างค้าขายสินค้านานาชนิด ทั้งที่เป็นของใช้ในชีวิตประจำวันและเครื่องจักรกล ฯลฯ

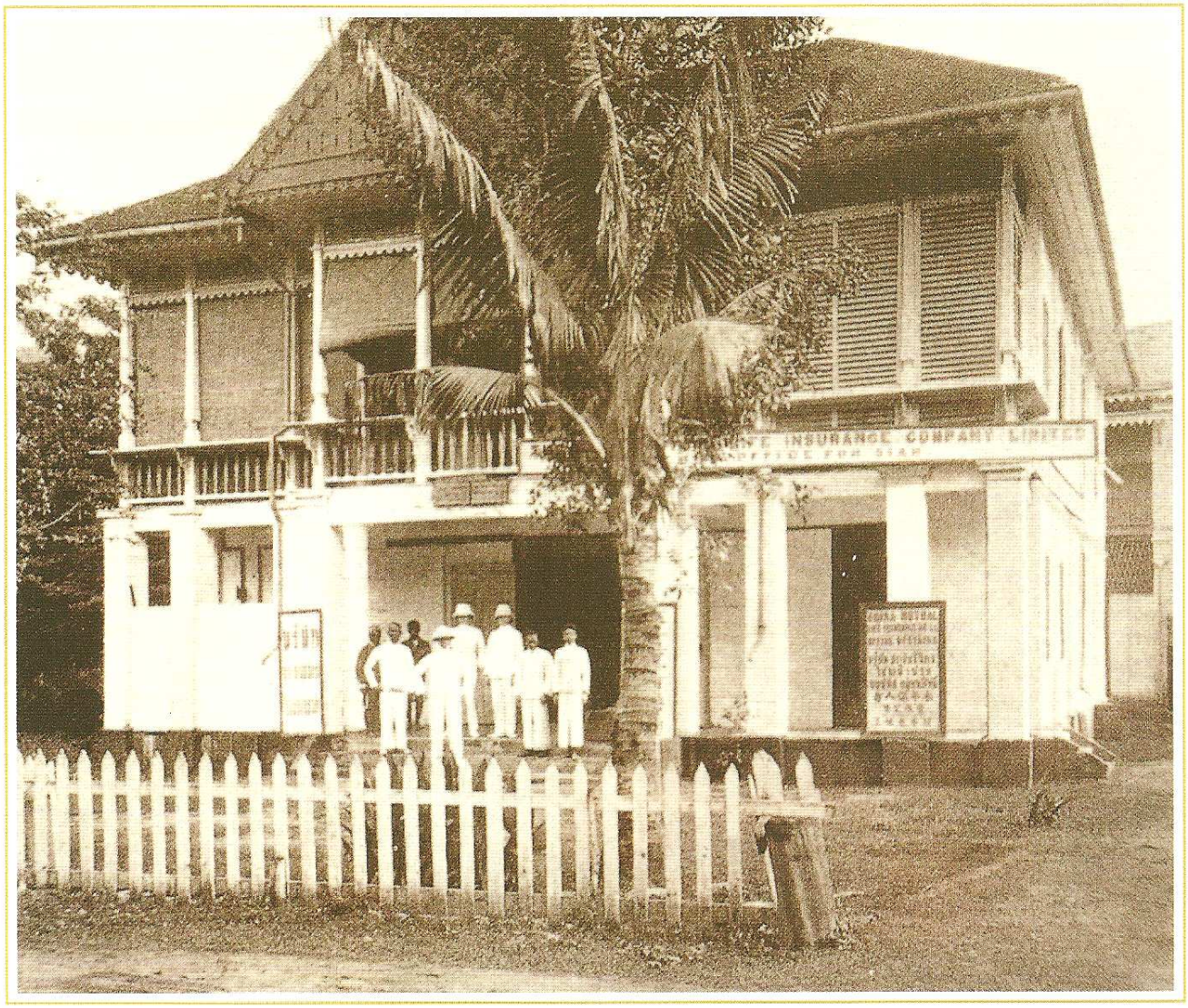

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถ่ายโดยจอห์น ทอมสัน พุทธศักราช ๒๔๐๘ ช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แสดงให้เห็นรูปแบบการแต่งกายและใส่เสื้อของเสนาบดีในสมัยนั้น

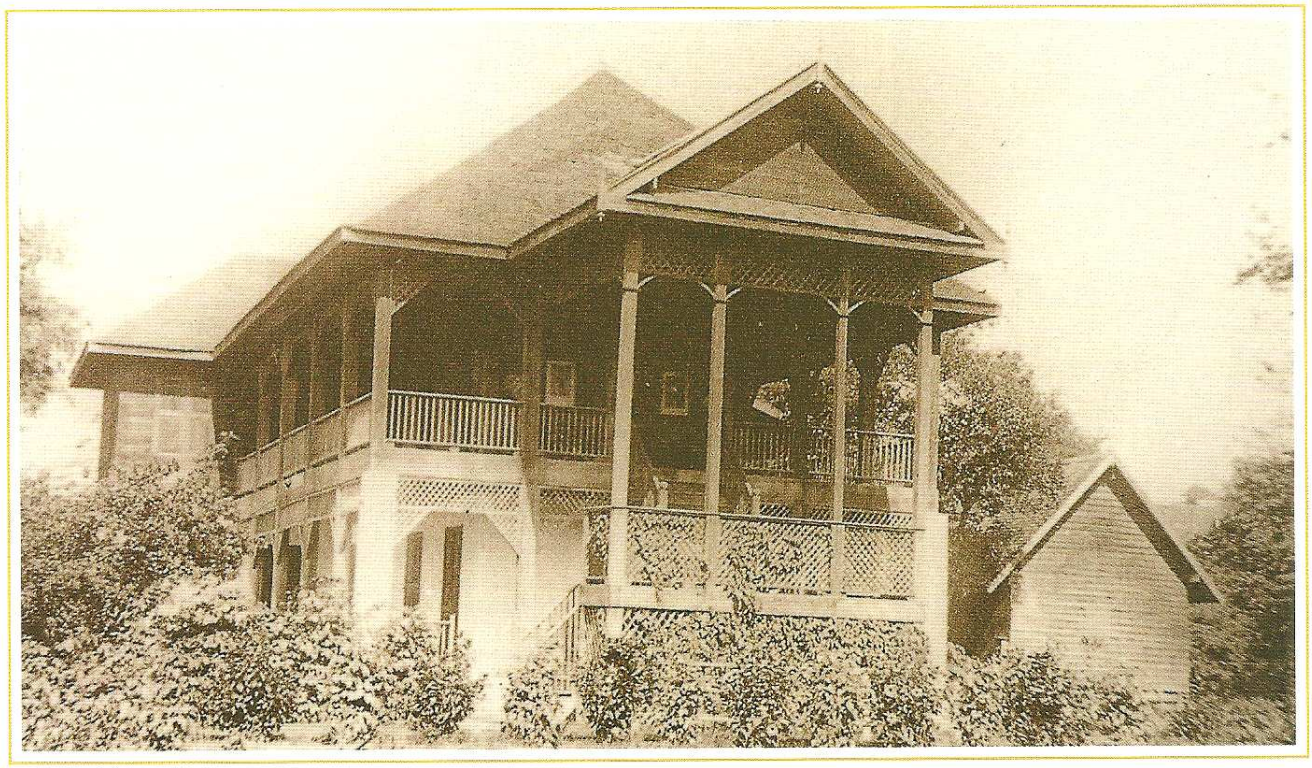
การแต่งกายของหม่อมราโชทัย ล่ามในคณะราชทูตไทยที่เดินทางไปเข้าเฝ้าฯ ถวายพระราชสาส์น แด่สมเด็จพระนางเจ้าวิคทอเรีย เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๐ ณ พระราชวังวินเซอร์ ประเทศอังกฤษ ภาพนี้ถ่ายโดยนายจอห์น ทอมสัน พุทธศักราช ๒๔๐๘

การปฏิรูปทางสังคมได้ดำเนินต่อเนื่องมาในรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ จนถึงรัชกาลที่ ๗ โดยการนำรูปแบบการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมอย่างตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย มีการส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ และได้นำศิลปะวิทยาการสมัยใหม่ต่างๆ มาใช้ในการปฏิบัติงานของทางราชการ การปฏิบัติงานของทางราชการซึ่งจ้างชาวต่างชาติมาริเริ่มไว้นับเป็นแนวพระบรมราโชบายอันลึกซึ้ง เพราะในเวลาต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปบ้านเมือง บรรดาผู้ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศก็ได้มีส่วนสำคัญในการรับภาระบริหารราชการงานแผ่นดินทุกกระทรวง ทบวง กรม อย่างครบถ้วน มิต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศเช่นแต่ก่อนมา

ออฟฟิศของบริษัทหลุยส์ ที. เลียวโนเวน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ทำให้มีผลโดยตรงต่อการแต่งกายของชาวกรุงรัตนโกสินทร์ ในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากต่างประเทศตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละคนได้ เช่น สินค้าฝ้าย ผ้าลายวิลาศ ผ้ามัสลิน เป็นต้น ที่พ่อค้าชาวอังกฤษนำเข้ามาขายในกรุงเทพฯ ยุคต้น นับเป็นสินค้าที่ทำกำไรอย่างมาก

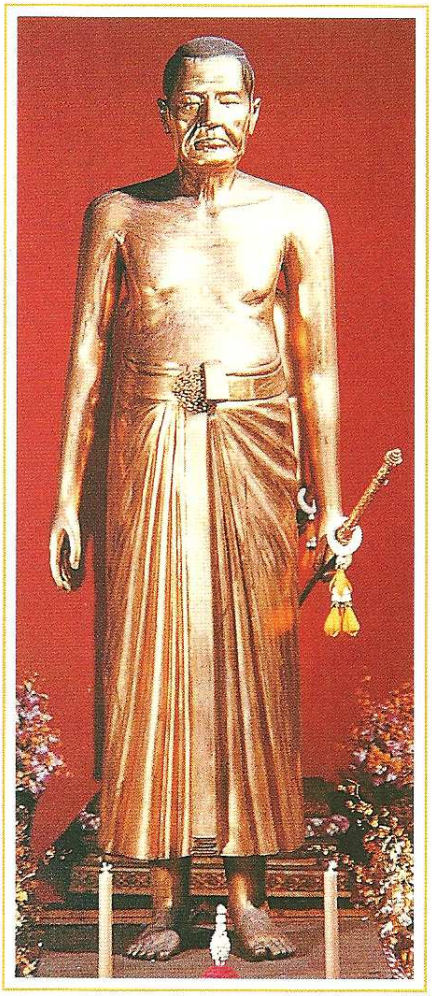

นับแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา การแต่งกายของคนไทยได้เข้าสู่ยุคสมัยที่เรียกว่าแบบสากลทีละน้อย โดยมีเจ้านายและขุนนางเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง จากนั้นจึงแพร่สู่ราษฎรทั่วไป เกิดเป็นวัฒนธรรมอย่างใหม่ที่เป็นความทันสมัย หรือเรียกว่า **"สากลนิยม"** แพร่หลายในทุกหมู่เหล่าจนปัจจุบัน

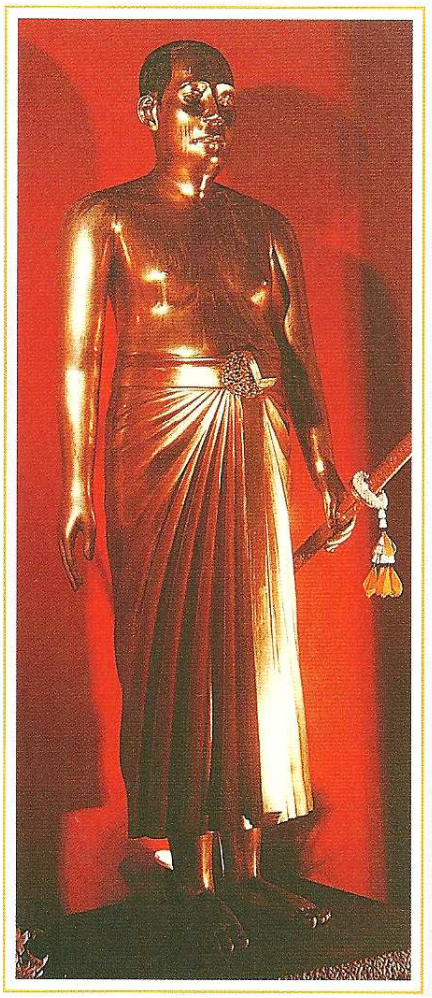
ห้างแรมแซ ถนนบำรุงเมือง ตั้งขึ้นภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินเยือนเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย พุทธศักราช ๒๔๑๔ โดยเจ้าของร้านได้ย้ายร้าน ตามเสด็จฯ กลับมาเปิดร้านที่กรุงเทพฯ จำหน่ายเครื่องแต่งกายของหญิงชายแบบยุโรปและเครื่องแบบทหาร

ห้างแบดแมน ตั้งอยู่มุมถนนราชดำเนินกลาง เป็นห้างจำหน่ายสินค้าต่างๆ ที่หรูหรามากในสมัยรัชกาลที่ ๕ และ รัชกาลที่ ๖ อาคารในภาพนี้ต่อมาคือที่ทำการของกรมโฆษณาการ ซึ่งต่อมาเรียกว่ากรมประชาสัมพันธ์ แต่ปัจจุบันได้รื้อลงหมดแล้ว

พระบรมรูปหล่อสำริด เคลือบทอง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แสดงการแต่งพระองค์โดยทรงพระภูษาจีบ คาดสายรัดพระองค์และพระปั้นเหน่ง

พระบรมรูปหล่อสำริด เคลือบทอง ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แสดงการแต่งพระองค์โดยทรงพระภูษาจีบ คาดสายรัดพระองค์แลพระปั้นเหน่ง

พระบรมรูปหล่อสำริด เคลือบทอง ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แสดงการแต่งพระองค์โดยทรงพระภูษาจีบ คาดสายรัดพระองค์และพระปั้นเหน่ง

การแต่งกายของคนไทยสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๓

ในระยะต้นรัตนโกสินทร์เป็นระยะที่บ้านเมืองกำลังฟื้นตัวจากสภาวะสงครามและสร้างเมืองใหม่ คนไทยในสมัยนั้นยังคงรับช่วงมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม กฎหมาย การปกครอง ความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เนื่องจากคนในยุคนั้นเป็นผู้ที่เกิดและมีชีวิตอยู่ในสมัยอยุธยา เห็นความรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาจึงคงยึดแบบเมื่อ **"ครั้งบ้านเมืองดี"** ในเรื่องวัฒนธรรมการแต่งกายก็เช่นเดียวกัน ทั้งเสื้อผ้า เครื่องประดับ ทรงผม ยังคงรักษารูปแบบและลักษณะบางอย่างที่สืบเนื่องมาจากอยุธยา โดยทั่วไปแล้วทั้งชายและหญิงนุ่งผ้าและห่มผ้ากันเป็นหลัก ไม่ได้นุ่งกางเกงกันเป็นปกติเหมือนปัจจุบันและนุ่งห่มเช่นนี้ทุกระดับชนชั้น กล่าวคือ นุ่งโจงกระเบน ห่มผ้า ไม่นิยมสวมเสื้อ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่าคนไทยแต่งกายกันอย่างไรพบในบันทึกของชาวต่างชาติ

ที่เข้ามาติดต่อค้าขายและเป็นไมตรีกับไทยในยุคนั้น ดังปรากฏในเอกสารของเฮนรี่ เบอร์นี่ ครั้งเป็นราชทูตอังกฤษเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพำนักอยู่ในประเทศไทยนานถึง ๙ เดือน ได้บันทึกถึงฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์และขุนนางในขบวนแห่รับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ความว่า

"ข้าพเจ้าก็มองเห็นพระองค์ท่านกับวังหน้า ฉลองพระองค์แบบธรรมดาคือมีผ้าพันรอบพระกายเพียงชั้นเดียว"[๑]

และอีกตอนหนึ่ง ครั้งที่ร้อยเอกเฮนรี่ เบอร์นี่ ไปเยี่ยมพระยาวิเศษที่บ้าน ความว่า

"ท่านเป็นคนตัวใหญ่ ผิวดำ อายุประมาณ ๓๘ ปี และเวลาอยู่บ้าน ท่านมักจะไม่ใส่อะไรเลยนอกจากผ้าขาวม้ามาสตราสพันรอบตัว"[๒]

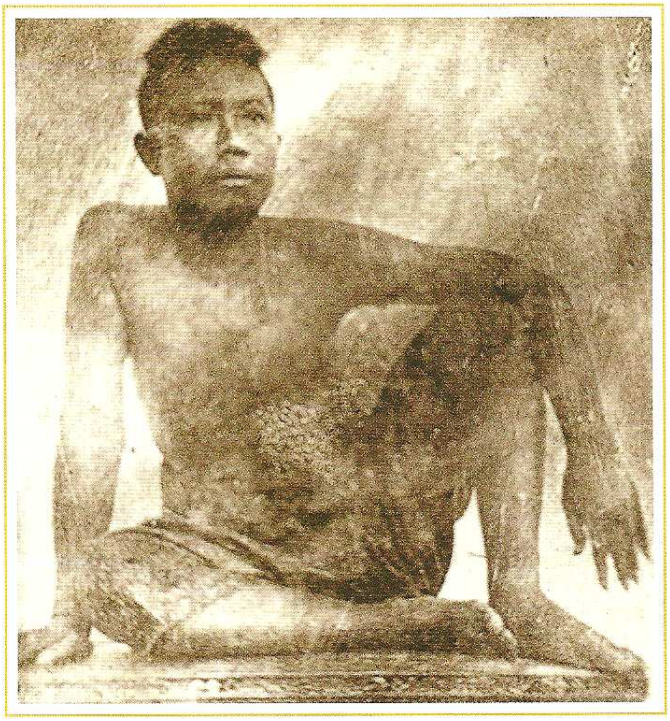
เซอร์จอห์น เบาริ่ง ราชทูตอังกฤษที่มาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกการแต่งกายของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ *(ดิศ บุนนาค)* ไว้ว่า *"...แต่งตัวนุ่งจีบ คาดเข็มขัดเพชร แต่ตัวเปล่าไม่สวมเสื้อ"*[๓]

พระบรมฉายาลักษณ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ฉายในสมัยรัชกาลที่ ๓ ราวปีพุทธศักราช ๒๓๘๙ หรือ ๒๓๙๐ โดยทรงพระภูษาโจงคาดทับด้วยผ้าสมรดและสายรัดพระองค์และพระปั้นเหน่ง

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค)

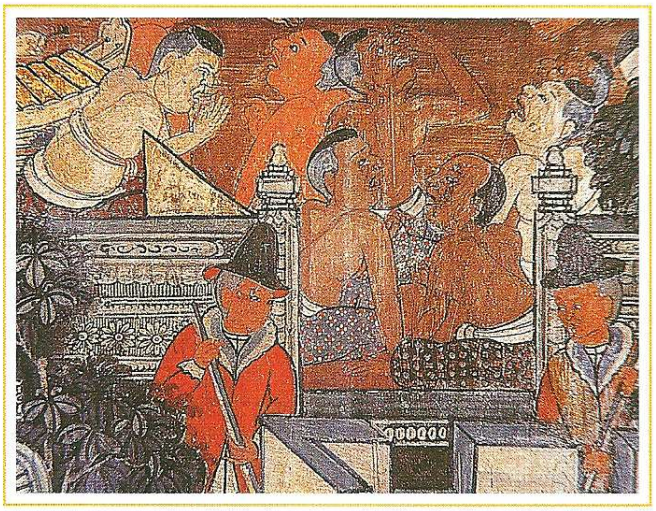
พระรูปของกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ต้นราชสกุลปราโมช ประทับอยู่บนตั่ง ทรงพระภูษาโจงตามแบบโบราณราชประเพณี

---

[๑] กรมศิลปากร. เอกสารเฮนรี่ เบอร์นี่ เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔). หน้า ๘๙.

[๒] เล่มเดียวกัน. หน้า ๙๓.

[๓] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ความทรงจำ. (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖).

๑

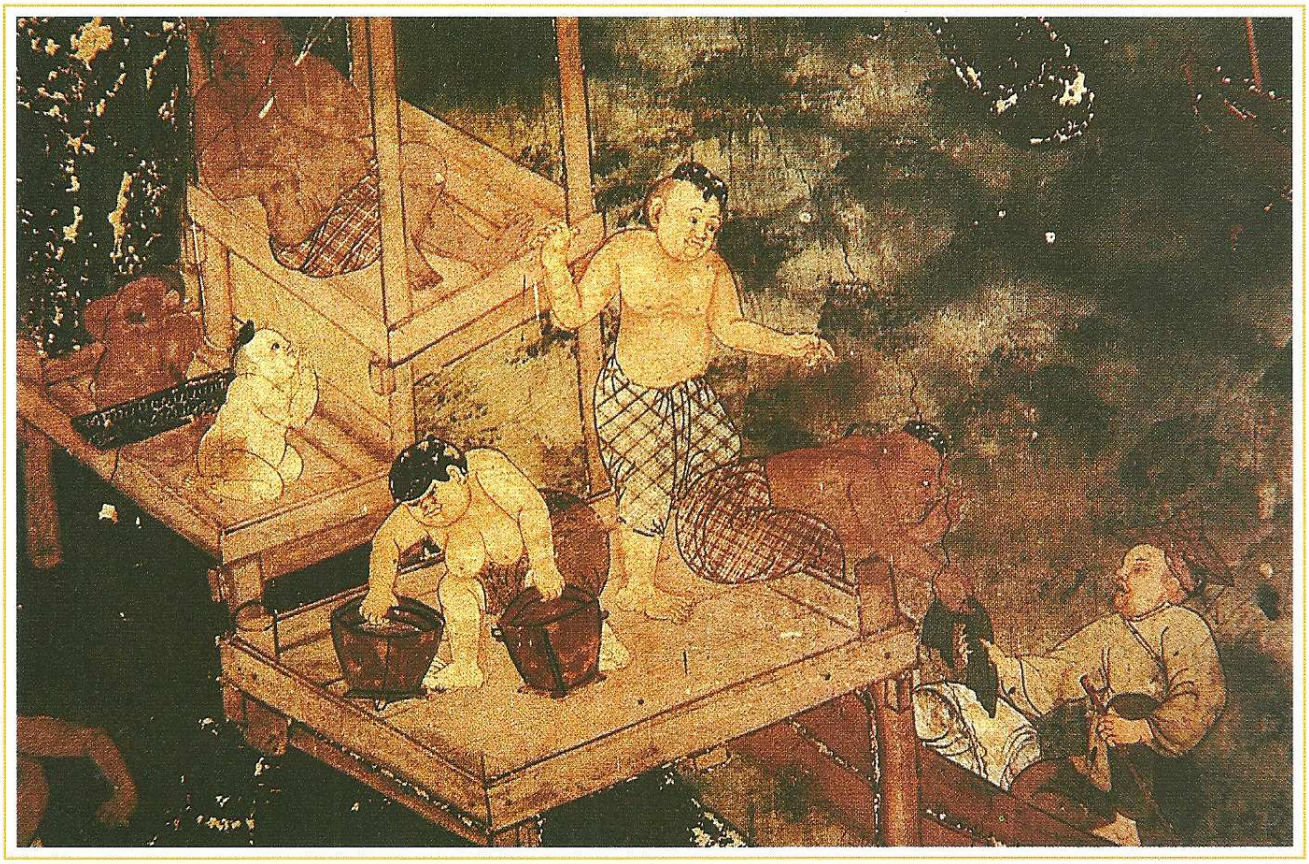

๒

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา แสดงภาพเสนาบดีในสมัยรัชกาลที่ ๔ เข้าเฝ้าฯ โดยไม่สวมเสื้อ

๒. จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม ริมคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี สมัยรัชกาลที่ ๓ แสดงภาพขบวนกูบช้างของเหล่านางในที่ตามเสด็จพระนางสิริมหามายา ยังไม่นิยมสวมเสื้อ

จากบันทึกของชาวต่างประเทศดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะการแต่งกายของขุนนางในสมัยรัตนโกสินทร์ และจากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏตามวัดวาอารามซึ่งสร้างขึ้นในยุคต้นรัตนโกสินทร์ไม่ว่าขุนนาง ชาวบ้าน นุ่งผ้าและห่มผ้ากันเป็นปกติไม่นิยมสวมเสื้อ แม้แต่การเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางก็จะไม่สวมเสื้อ ด้วยถือเป็นพระราชนิยมว่าไม่โปรดการสวมเสื้อเข้าเฝ้าฯ สวมได้เฉพาะฤดูหนาวเท่านั้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *(ขำ บุนนาค)* ว่า

จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม ริมคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี สมัยรัชกาลที่ ๓ แสดงภาพชีวิตชาวบ้านทั้งหญิงชายที่ยังไม่นิยมสวมเสื้อ

"ถ้าฤดูหนาว ***เจ้า*** *ทรงเสื้อสีชั้นเดียว คาดส่านบ้าง แพรสีบ้าง* ***ขุนนาง*** *สวมเสื้อเข้มขาบ อัตลัด แพรสี ๒ ชั้นที่ได้พระราชทาน* ***เสนาบดี*** *คาดส่าน ถ้าวันไหนไม่หนาวหรือฤดูร้อน ผู้ใดสวมเสื้อเข้ามาก็ไม่โปรด..."*[๑]

การสวมเสื้อจึงเป็นเรื่องพิเศษในยุคนั้น ผู้ที่สวมเสื้อมักได้แก่ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ทหาร ซึ่งต้องอยู่ในพระราชพิธีหรือออกรบ เสื้อผ้าที่ใช้ในงานพระราชพิธีและโอกาสต่างๆ มีชื่อปรากฏเป็นหลักฐานว่ายังมีใช้มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ เสื้อเยียรบับ เสื้อปัศตู เสื้อเข้มขาบ เสื้ออัตลัด เสื้อก๊ก เสื้ออย่างน้อย เสื้อครุย และเสื้อกระบอก เป็นต้น นอกจากนี้เสื้อผ้ายังเป็นของพระราชทานเพื่อเป็นบำเหน็จรางวัลแก่ขุนนางซึ่งเป็นธรรมเนียมสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏในหนังสือสมุด**ไทยดำ**ของหอสมุดแห่งชาติ เรื่องสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร เรื่องให้พระราชทานเสื้อผ้าแก่นายทัพนายกอง จ.ศ. ๑๒๐๑ *(พ.ศ. ๒๓๘๒)* ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่ง ความว่า

"ล้อมวัง	*พระรามพิไชย*	*เจ้ากรม*	*เสื้อเข้มขาบริ้ว ๑*
กองกลางขวา	*หลวงศรีณรงค์*	*เจ้ากรม*	*เสื้อเข้มขาบก้านแย่ง ๑*
กองกลางซ้าย	*ขุนจงใจหาญ*	*ปลัดกรม*	*เสื้ออัตลัดลาย ๑*
กรมม้า	*ขุนเพชรสงคราม*	*เสื้ออัตลัดลาย ๑*	
กรมโหร	*ขุนยาณโยก*	*เสื้อมังกร ๑....."*[๒]	

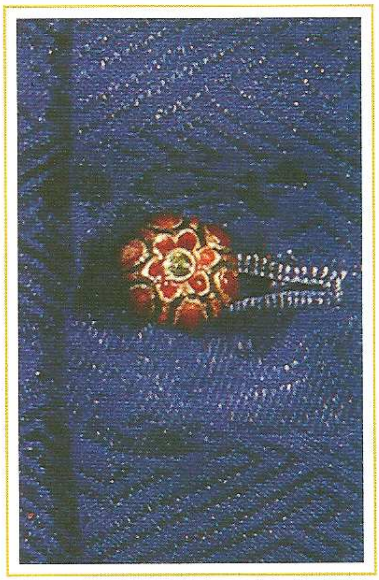
ฉลองพระองค์ครุยคลุม สมบัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ต่อมาพระโอรสคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประทานแก่พิพิธภัณฑ์สมิธโซเนียน (Smithsonian) ประเทศสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๔๙๐ ทำจากทองคำถักเป็นผ้ากรองทองปักด้วยวัสดุที่ทำจากทองคำ และเงิน

เสื้อเข้มขาบอย่างน้อย เป็นของบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส (FRANKLIN PIERCE) แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

เสื้อสั้นแพร เป็นของบรรณาการที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส (FRANKLIN PIERCE) แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

รายละเอียดของกระดุมทองคำลงยาเขียวแดง ลักษณะการขัดดุมและการถักรังดุมของเสื้อสั้นแพร ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

---

[๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘. หน้า ๑๕๐.

[๒] "สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร เรื่องให้พระราชทานเสื้อผ้าให้แก่นายทัพนายกอง จ.ศ. ๑๒๐๑" หอสมุดแห่งชาติ หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย ภาษาไทย. เส้นดินสอ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒). เลขที่ ๑๑ หมวดจดหมายเหตุ กท. ร. ๓. หน้าปลายที่ ๕ - ๖.

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) แต่งกายตามแบบขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ตามที่ระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล คือ นุ่งผ้าสมปัก คาดผ้าเกี้ยวไม่สวมเสื้อ ส่วนการไว้เล็บยาวนั้นเป็นความนิยมของชนชั้นสูงในสมัยนั้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นระดับใดตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงสามัญชนจะนุ่งและห่มผ้ากันเป็นหลักทั้งสิ้น ข้อแตกต่างของระดับชนชั้นนั้นพิจารณาได้จากลักษณะของเนื้อผ้า ลวดลายผ้า ความวิจิตรหรูหรา หรือความประณีตของผ้า กล่าวคือ ชาวบ้านมักใช้ผ้าพื้นเรียบหรือผ้าเนื้อหยาบ ขุนนาง ชาววัง จะใช้ผ้าเนื้อละเอียดสอดเส้นเงินเส้นทอง หรือผ้าไหมทอง หรือปักดิ้น ความแตกต่างอีกประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความประณีตในการตัดเย็บและการเก็บรักษา หากเป็นเสื้อผ้าของเจ้านายหรือผู้มีฐานะดี เสื้อผ้าที่สวมใส่จะสะอาดเรียบร้อยมีกลิ่นอบร่ำหอมกรุ่นกว่าเสื้อผ้าของคนธรรมดาหรือผู้มีฐานะยากจน นอกจากนี้ผ้านุ่งบางชนิดยังกำหนดให้เป็นผ้านุ่งเฉพาะของขุนนางสวมใส่เวลาเข้าเฝ้าฯ จะนำไปนุ่งผิดกาลเทศะไม่ได้ กล่าวคือ ขุนนางที่มีตำแหน่งเข้าเฝ้าเวลาเสด็จออกว่าราชการแผ่นดินจะต้องแต่งตัวตามที่ระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล คือ นุ่งผ้าสมปัก คาดผ้าเกี้ยวไม่สวมเสื้อ ผ้าสมปักจึงถือเป็นเครื่องยศชนิดหนึ่งที่พระมหากษัตริย์โปรดพระราชทานแก่ขุนนางใช้นุ่งเข้าเฝ้าฯ ผ้าสมปักนี้ยังบอกความแตกต่างของระดับชั้นขุนนางอีกด้วย เช่น สมเด็จเจ้าพระยาซึ่งเป็นชั้นสูงสุดนุ่งผ้าสมปักปูมหรือสมปักกรวยเชิง ขุนนางชั้นเจ้ากรมปลัดกรมนุ่งผ้าสมปักริ้วหรือสมปักลาย เป็นต้น

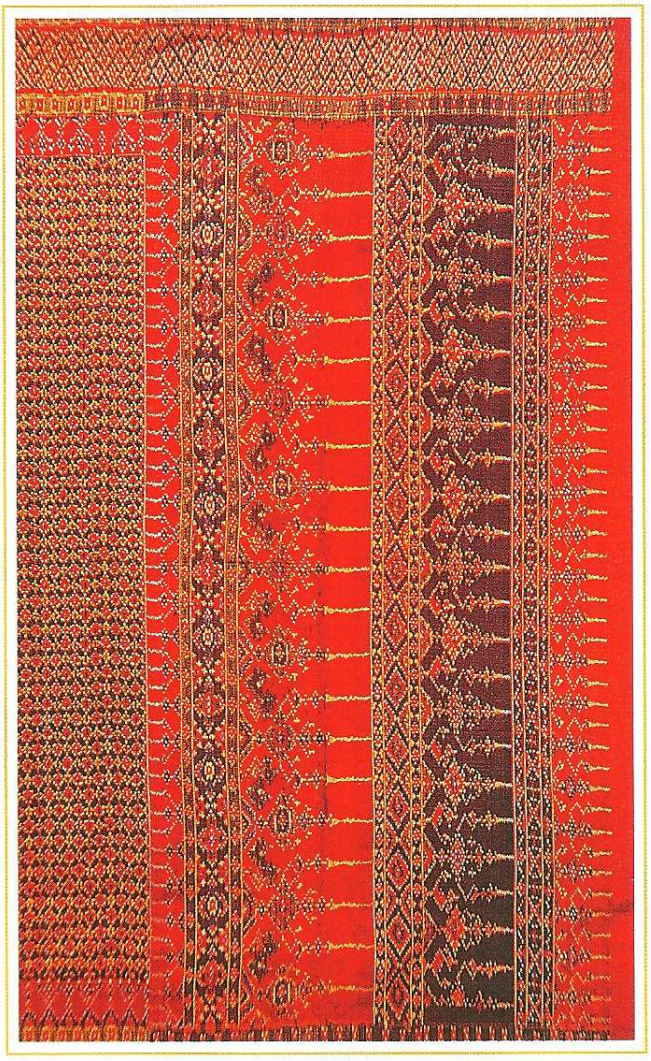
ผ้าสมปักปูม หรือที่ในรายการของพระราชทาน เรียกว่า "ผ้าปูมเขมร" ผ้าที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

๑

๑. และ ๒. ผ้าสมปักปูม หรือที่ในรายการของพระราชทาน เรียกว่า "ผ้าปูมไทย" เป็นผ้าที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

๓. ผ้าสมปักปูม หรือที่ในรายการของพระราชทาน เรียกว่า "ยกไหมน่าเกบ" เป็นผ้าที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียส แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

๒

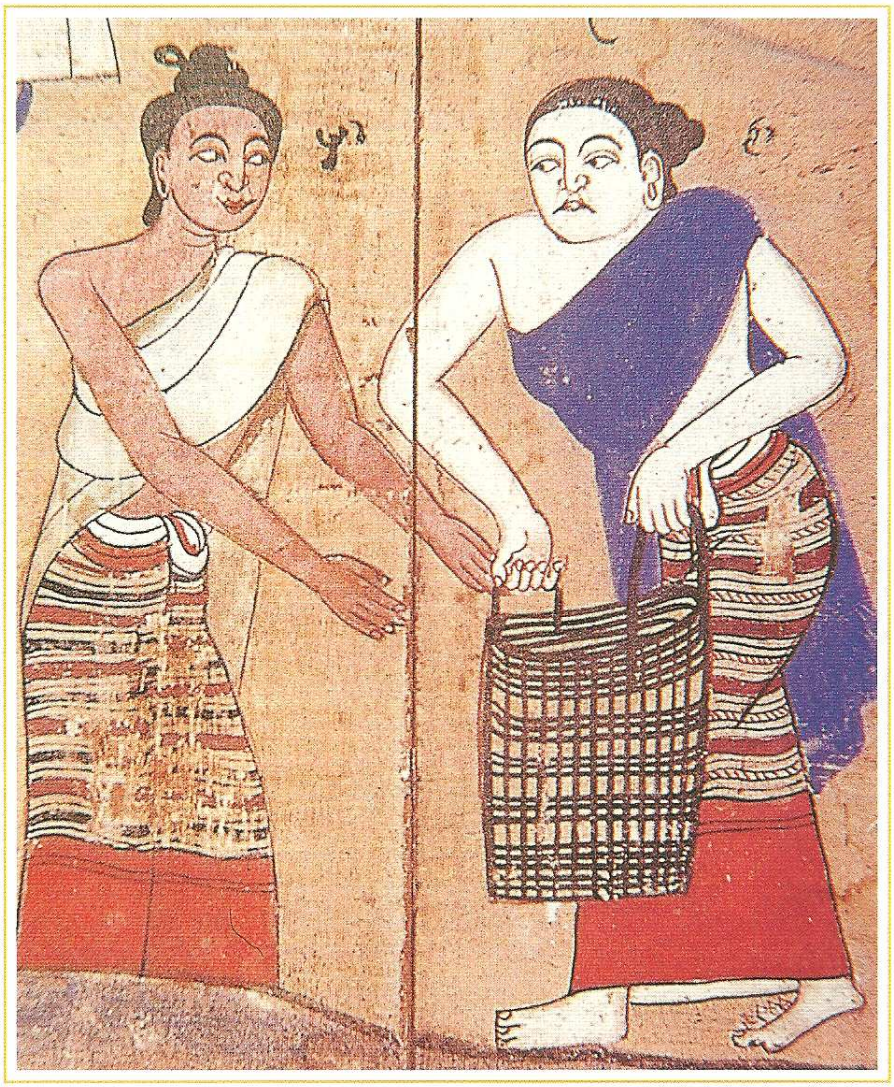

๓

ภาพนางพิมพาที่เกิดจากฝักงิ้วทองคำ จากชาดกพื้นเมืองล้านนา เรื่องเจ้าก่ำกาดำ จิตรกรรมฝาผนังของวิหารไม้วัดเวียงต้าม่อน จังหวัดแพร่ ปัจจุบันผาติกรรมไปจัดแสดงอยู่ ณ ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

การแต่งกายของคนไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นยังแตกต่างไปตามชุมชนในเมืองและท้องถิ่นต่างๆ ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสมัยก่อนหัวเมืองต่างๆ มีอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมของตนเอง แม้แต่ในกรุงเทพฯ เองยังแตกต่างไปตามกลุ่มชนชาติซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในยุคนั้น ได้แก่ จีน มอญ จาม และฝรั่ง ชนต่างชาติส่วนใหญ่จะรับราชการประจำกองทัพ หรือทำกิจการค้าของรัฐ จากเอกสารเรื่องวิวัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ ของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้กล่าวถึงลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงในมณฑลพายัพ โดยพิจารณาจากจิตรกรรมฝาผนังว่า *"โดยทั่วไปผู้หญิงทางภาคเหนือ นิยมไว้ผมยาวเกล้ามวยกลางท้ายทอย สตรีชั้นสูงมักประดับผมด้วยเกี้ยวรัดรอบมวยผม แล้วปักปิ่นทองคำ สวมตุ้มหูทองคำ การห่มผ้านิยมสไบเฉียง โดยให้ผ้านุ่งคาดทับชายสไบด้านหน้าและห่มแบบคล้องคอ คือทิ้งชายทั้ง ๒ ข้างไว้ด้านหน้า ผ้านุ่งก็นิยมนุ่งแบบซิ่น คือ ป้ายแบบผ้าถุง และใช้ผ้ายกลายขวางสีพื้นออกคล้ำแกมทอง"*[๑]

ภาพ นางข้าหลวงพยายามเก็บฝักงิ้วทองคำที่พระอินทร์นำมาไว้ในสวนงิ้ว จากชาดกพื้นเมืองล้านนา เรื่องเจ้าก่ำกาดำ จิตรกรรมฝาผนังของวิหารไม้วัดเวียงต้าม่อน จังหวัดแพร่ ปัจจุบันผาติกรรมไปจัดแสดงอยู่ ณ ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

---

[๑] กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. สมุดภาพวิวัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕). หน้า ๒๙.

ภาพนางจันทเทวีผลัดผ้าเมื่อขึ้นจากน้ำ จากชาดกพื้นเมืองล้านนา เรื่องเจ้ากำดำ จิตรกรรมฝาผนังของวิหารไม้วัดเวียงต้าม่อน จังหวัดแพร่ ปัจจุบันผาติกรรมไปจัดแสดงอยู่ ณ ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

ภาพนางเกี้ยงคำและบริวารในอุทยาน จากชาดกพื้นเมืองล้านนา เรื่องแสงเมืองหลงถ้ำ จิตรกรรมฝาผนังของวิหารไม้วัดเวียงต้าม่อน จังหวัดแพร่ ปัจจุบันผาติกรรมไปจัดแสดงอยู่ ณ ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

ลักษณะการแต่งกายของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามระดับชั้นของสังคม มีดังนี้

๑. การแต่งกายของคนชั้นสูง กลุ่มชนชั้นสูงได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง ซึ่งยังแบ่งระดับเป็นขุนนางสัญญาบัตร ถือศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ และขุนนางชั้นผู้น้อย ถือศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐

พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและฝ่ายใน

การแต่งกายของบุคคลกลุ่มนี้กำหนดไว้ในกฎมณเฑียรบาล ระบุถึงเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วยเครื่องศิราภรณ์ พระราช-อาภรณ์ฉลองพระองค์ เครื่องประดับพระองค์ ตลอดจนฉลองพระบาท เครื่องราชูปโภคนี้ยังกำหนดลดหลั่นตามฐานะของเจ้านายด้วย ดังกฎมณเฑียรบาลกำหนดว่า

> *"ฝ่ายเครื่องราโชประโภคทั้งปวง คือ พระมหามงกุฎ มหากุณฑล พาหุรัศ ถนิมมาไลย สร้อยมหาสังวาร สเอ้ง อุตรี อุตราควงใด ๗ แถว พระธำมรง ๓ องค ทุกนิ้วพระหัตถ์ ขนองกั้งเกญ สนับเพลารัตนกำพล กองเชิง รองพระบาท เสรจ์ราโชประโภค*
>
> *พระอรรคมเหษี พระราชเทวีธรงราโชประโภค มีมงกุฎ เกือกทอง อภิรม ๓ ชั้น ... พระราชเทวี พระอรรคชายาธรงราโชประโภคลดมงกุฎ ธรงพระมาลามวยหางหงษ เกือกกำมหญี่สักหลาดมือภิรม ๒ ชั้น ... ลูกเธอ เอกโท ธรงพระมาลามวยกลม เสื้อโภคลายทอง หลานเธอเอกโท ใส่เศียรเพศมวยกลม เสื้อโภคแพรดาราทรเลว แม่เจ้าสนองพระโอษฐ ใส่สนองเกล้า เสื้อแพรพรรณ ชแม่หนูนยิกใส่เกี้ยวดอกไม้ไหวแซมนางกำนัล นางระบำ นายเรือนหนูนยิกเกี้ยวแซม โฉลนเกล้ารักแครง"*[๑]

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศนเทพวราราม มีภาพแสดงเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์เวลาเสด็จออกว่าราชการแผ่นดิน ทรงมหาพิชัยมงกุฎ พระธำมรงค์ มหาสังวาล ปั้นเหน่ง ทรงสนับเพลาชั้นใน ชั้นนอกทรงพระภูษา *(ผ้านุ่ง)* มีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทอดอยู่เบื้องหลัง และเมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน โทศก *(พ.ศ. ๒๓๙๔)* ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ ตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี ได้แก่ เครื่องราชูปโภคคือ พระมหาพิชัยมงกุฎ

---

[๑] กฎหมายตราสามดวง. (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดมศึกษา แผนกการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๖๔.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์เต็มยศตามอย่างโบราณราชประเพณี และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พระวิสูตรโยธามาตย์ (โหมด อมาตยกุล) เป็นผู้ฉาย และส่งไปพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย
เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๐

แซมพระยี่ก่า ฉลองพระองค์แบบเสื้อเครื่อง แขนยาวคอตั้งปิด ผ่าอกติดดุม กรองสำรดปลายแขน และชายเสื้อ รัดพระองค์ด้วยปั้นเหน่ง และรัดประคดไหมถัก ฉลองพระองค์ครุย ผ้าปัตหล่า ทรงพระภูษาโจง และฉลองพระบาทสุวรรณ

นอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังและบันทึกของชาวต่างชาติแล้ว ภาพถ่ายก็ยังเป็นหลักฐานอย่างชัดเจนที่แสดงถึงการแต่งกายของคนไทย ดังพระบรมรูปและพระรูปของพระบรมวงศานุวงศ์ ภาพถ่ายของขุนนาง เป็นต้น

๑

๑. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔ ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์
ตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี
ในวันบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๓๙๔

๒. พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดาราวดี
พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่๑ จิตรกรรมภาพเขียนในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากินรี
พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓ ทรงฉายในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
ทรงฉลองพระองค์ตามแบบพระราชนิยม
ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

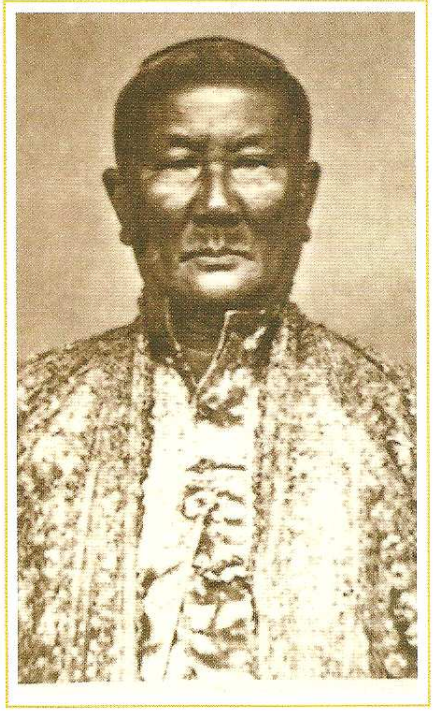
๔.พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทเวศน์วัชรินทร์
พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
รัชกาลที่ ๒

๒

๓

๔

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ สันนิษฐานว่าฉายในช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ - ต้นรัชกาลที่ ๕

๑

๒

๑. พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแสงจันทร์ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบโบราณราชประเพณีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจามรี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบโบราณราชประเพณีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงเดือน พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบพระราชนิยมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

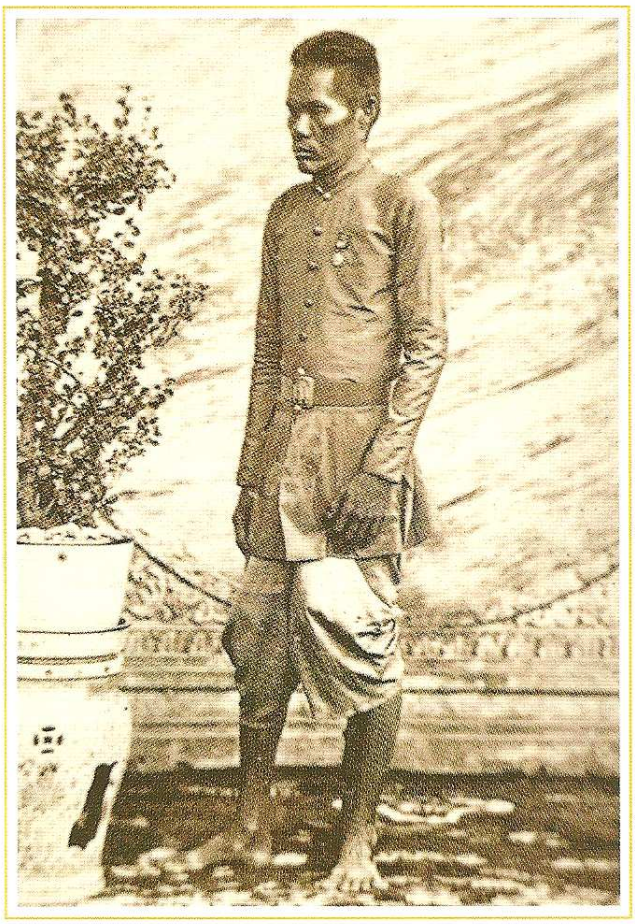
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุบงกช พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบโบราณราชประเพณีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากภาพจะเห็นได้ว่าพระราชธิดาทุกพระองค์ทรงฉลองพระองค์อย่างเก่า คือ ห่มสไบแบบคลุมพระกรเฉวียงไหล่ บางพระองค์ทรงฉลองพระองค์พระกรยาว ไว้พระเกศาแบบผมทัด

ภาพกรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล *(พระองค์เจ้าสุบรรณ)* พระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเจ้านายชั้นสูงอย่างเก่ายุคต้นคือ ฉลองพระองค์ไหมพื้น พระกรยาว ปิดพระศอ มีดุม ผ่าอก เรียกว่าฉลองพระองค์อย่างน้อย แต่ปล่อยชายยาว ซึ่งแต่เดิมเสื้ออย่างน้อยนี้ตัวสั้นเพียงเอว คาดผ้าส่านแพรพื้น และทรงพระภูษาพื้นโจงกระเบน

สตรีในราชสำนัก นุ่งผ้ายกหรือผ้าลายทอง ลักษณะการนุ่งมีทั้งนุ่งโจงและนุ่งจีบ การนุ่งจีบเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและความประณีต จึงมักนิยมในหมู่หญิงชาววังและชนชั้นสูง ห่มสไบเฉียงด้วยผ้าปัก หรือผ้าแพรที่พับเหมือนอัดกลีบ เสื้อที่ใช้เป็นเสื้อปิดคอ ผ่าอก แขนกระบอกโดยมากมีผ้าสไบห่มทับอีกชั้นหนึ่ง

ผ้าที่นุ่งและผ้าห่มนั้นจะวิจิตรงดงามหรูหรากว่าของราษฎรสามัญ เช่น ผ้ายกทอง ผ้าตาด ผ้าแพร ผ้าไหม เป็นต้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนเจริญผล-
พูลสวัสดิ พระราชโอรสในพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

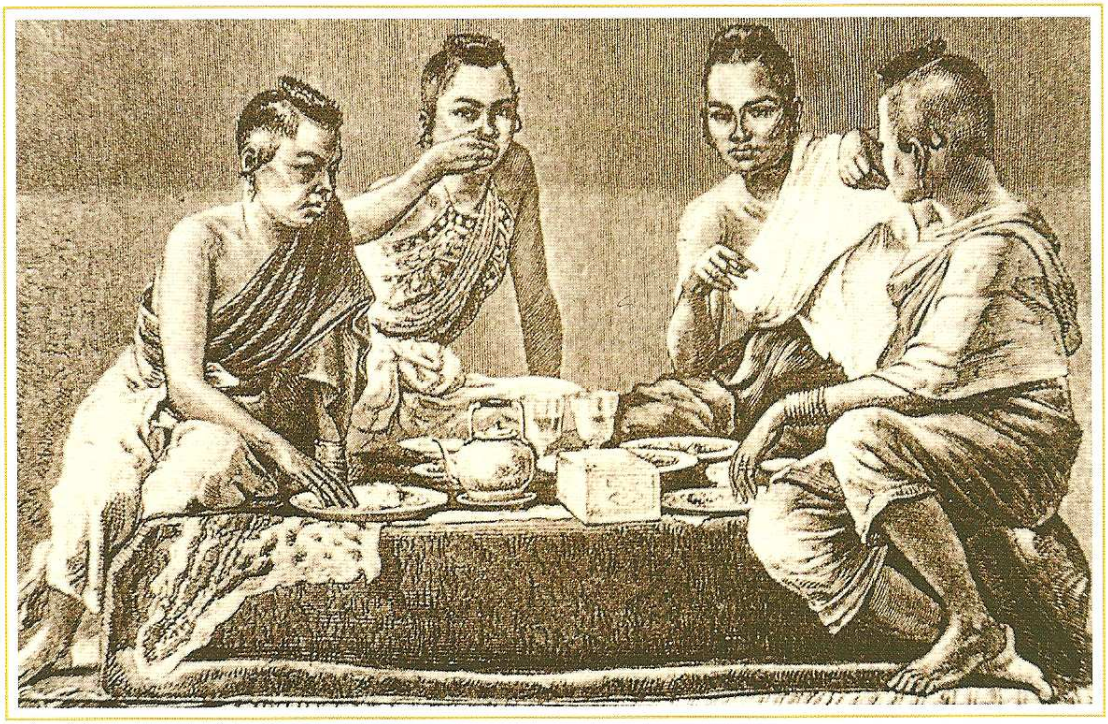
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
สุบรรณ กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล
พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ท่านผู้หญิงกลิ่น ภริยาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) นุ่งโจงกระเบนไว้ชายพก คาดเข็มขัดมีหัวประดับอัญมณี ใส่เสื้อผ้าแพรจีน ห่มทับด้วยสไบเฉียง ที่เป็นแพรจีนเช่นกัน

สุภาพสตรีในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ประมาณพุทธศักราช ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) นุ่งผ้าโจงกระเบน คาดเข็มขัดทองมีหัวประดับอัญมณี ห่มผ้าสไบอัดกลีบด้วยแพรจีน

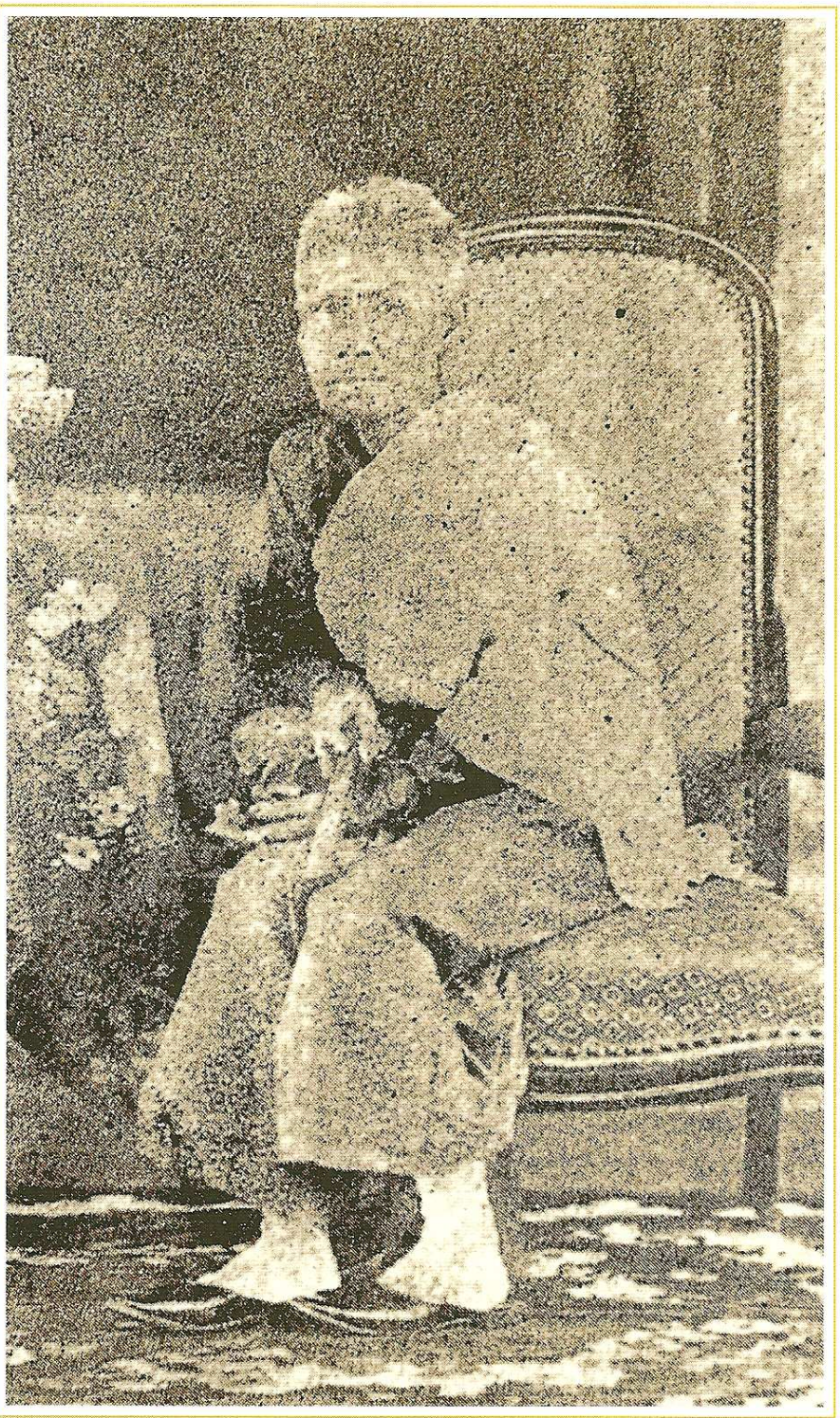
ภาพวาดลายเส้นจากภาพถ่าย โดยเอ็ม บูคอร์ท (M. Bocour) ลงในหนังสือที่เขียนโดยอังรี มูโอ พิมพ์เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๐๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แสดงภาพการแต่งกายของสตรีในราชสำนักขณะกำลังร่วมกันรับประทานอาหารตามแบบประเพณีนิยมดั้งเดิม

คุณหญิงเนินธิดาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับหม่อมบัว

เจ้าคุณหญิงหรุ่นธิดาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์

เจ้าคุณหญิงแข (เจ้าคุณตำหนักใหม่) ธิดาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์

ขุนนาง นุ่งผ้าโจงกระเบนสีต่างๆ ไม่สวมเสื้อ ยกเว้นในฤดูหนาวจะต้องสวมเสื้อเข้าเฝ้า หรือต้องแต่งกายเต็มยศในบางโอกาส เท่าที่พบจากจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือสมัยอยุธยาตอนปลาย ลักษณะของเสื้อจะเป็นเสื้อปิดคอ ผ่าอก แขนยาว มีดุมขัดที่สาบเสื้อ หรือคอกลม ผ่าอก มีดุมขัดที่สาบเสื้อ มักมีผ้าคาด บางครั้งสวมเสื้อครุย สวมลอมพอก

ระดับชั้นของขุนนางสังเกตได้จากผ้าที่นุ่ง ดังได้กล่าวแล้วว่าผ้าสมปักเป็นเครื่องแสดงยศ ตำแหน่ง ของขุนนาง ซึ่งเป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา อีกทั้งมีข้อห้ามมิให้สามัญชนแต่งกายตามอย่างเจ้านาย ต่อมาขุนนางชั้นผู้น้อยหรือคหบดีที่มีฐานะดีก็สามารถซื้อหาเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับบางชนิดที่เข้ามาจากต่างประเทศมาใช้ได้อาจเป็นเพราะบ้านเมืองกำลังก่อร่างสร้างตัวฟื้นฟูประเทศหลังสภาวะสงคราม ทำให้กฎเกณฑ์ต่างๆ หย่อนหรือเลือนไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงให้ตราพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๓๔๓ ห้ามแต่งกายเกินฐานะโดยระบุให้เครื่องแต่งกายบางอย่างเป็นเครื่องแต่งกายโดยเฉพาะขุนนางผู้ใหญ่ในกรมมหาดไทย กลาโหม และจตุสดมภ์ และบุคคลกลุ่มนี้เท่านั้นที่สามารถแต่งเครื่องประดับ เสมา จี้ ภควจั่นเพชร ถมยาราชาวดี จำหลักประดับพลอย จับปิ้งเทศทองคำ และกำไลทองข้อเท้าให้แก่บุตรหลานได้ ดังประกาศพระราชบัญญัติในกฎหมายตราสามดวง ว่า

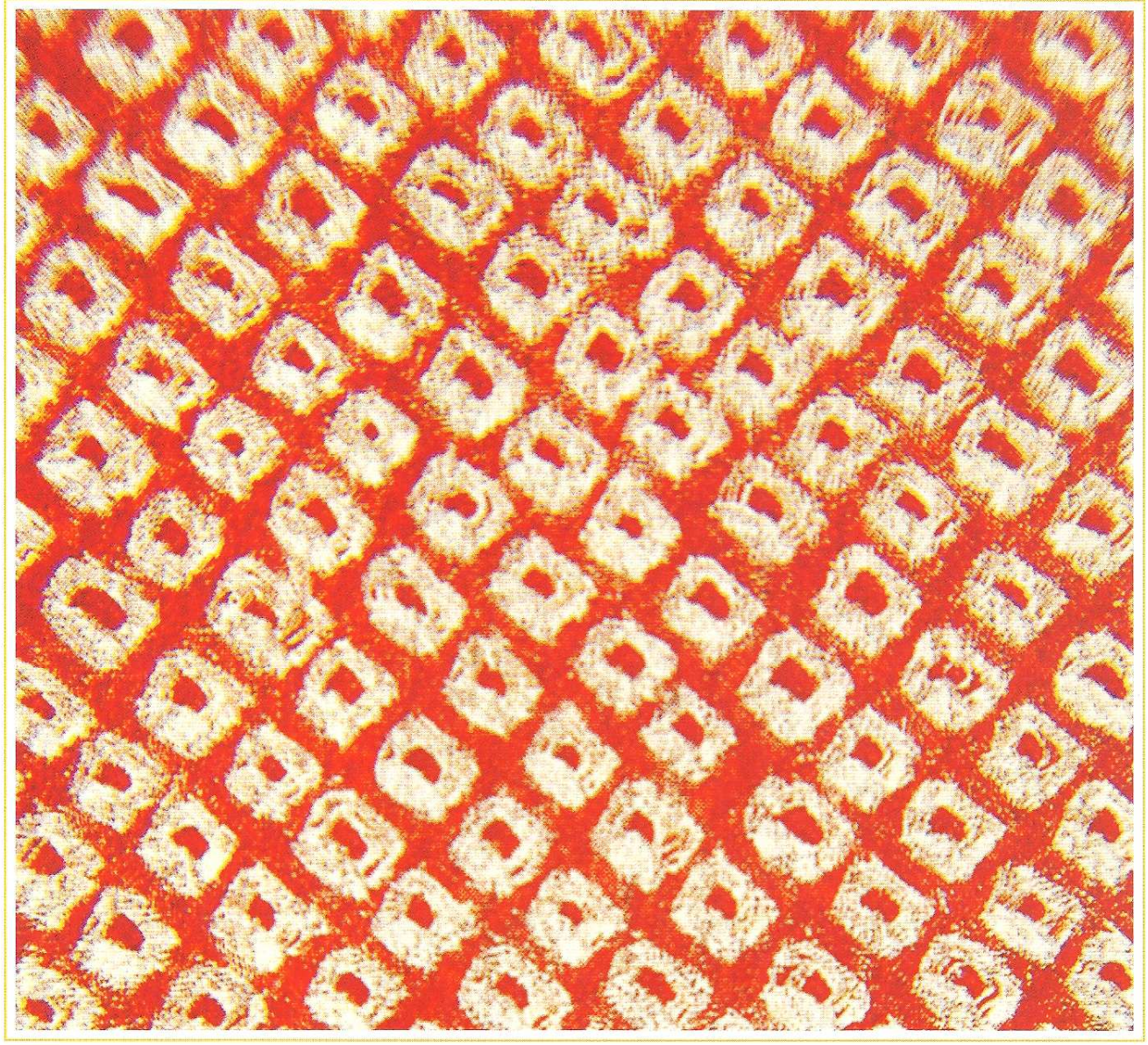
"...ธรรมเนียมแต่ก่อนสืบมา จะนุ่งผ้าสมปักท้องนาก และใส่เสื้อครุย กรองคอ กรองต้นแขน กรองปลายแขน จะคาดรัดประคด หนามขนุนได้แต่มหาดไทย กลาโหม จตุสดมภ์ และแต่งบุตรแลหลาน ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้แต่เสมาแลจี้

ผ้าสมปักปูมท้องนาค เป็นผ้าไหมมัดหมี่ทอในเขมร สำหรับพระมหากษัตริย์ใช้พระราชทานเสนาบดี คำว่า "ท้องนาค" หมายความว่า ลายในส่วนท้องผ้าเป็นลาย "นาค" หรือ "นาคเกี้ยว" ซึ่งเป็นผ้านุ่งสำหรับเสนาบดีที่มียศชั้นสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยา และพระยา

ภควจั่น จำหลักประดับพลอยแต่เพียงนี้ แลทุกวันนี้ข้าราชการผู้น้อยนุ่งห่มมิได้ทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ผู้น้อยก็นุ่งสมปักปูมท้องนากใส่เสื้อครุย กรองคอ กรองสังเวียน กรองสำรด คาดรัดประคดหนามขนุน กั้นร่มผ้าศรีผึ้ง ตลอดไปจนตำรวจเลว แลลูกค้าวาณิช กั้นร่มผ้าศรีผึ้ง ด้วยแต่งบุตรแลหลานเล่า ผูกลูกปะวะหล่ำ จำหลัก ประดับพลอย แลจี้กุดั่นประดับพลอย เพชร ถมยา ราชาวดี ใส่เกี้ยวมีกระจังประจำยามสี่ทิศ ผูกภควจั่น ถมยา ประดับเพชร ประดับพลอย สายเข็มขัดมีดอกประจำยาม เข้าอย่างต้องห้าม เกินบรรดาศักดิ์ผิดอยู่ แต่นี้สืบไปเมื่อหน้าให้ข้าราชการแลราษฎรทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กั้นร่มผ้าศรีผึ้ง คาดรัดประคดหนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่เสื้อครุย กรองคอ สังเวียน สำรด คาดรัดประคดหนามขนุน นุ่งสมปักท้องนาก สายเข็มขัดอย่าให้มีดอกประจำยาม กั้นร่มผ้าศรีผึ้ง ใส่เสื้อครุย

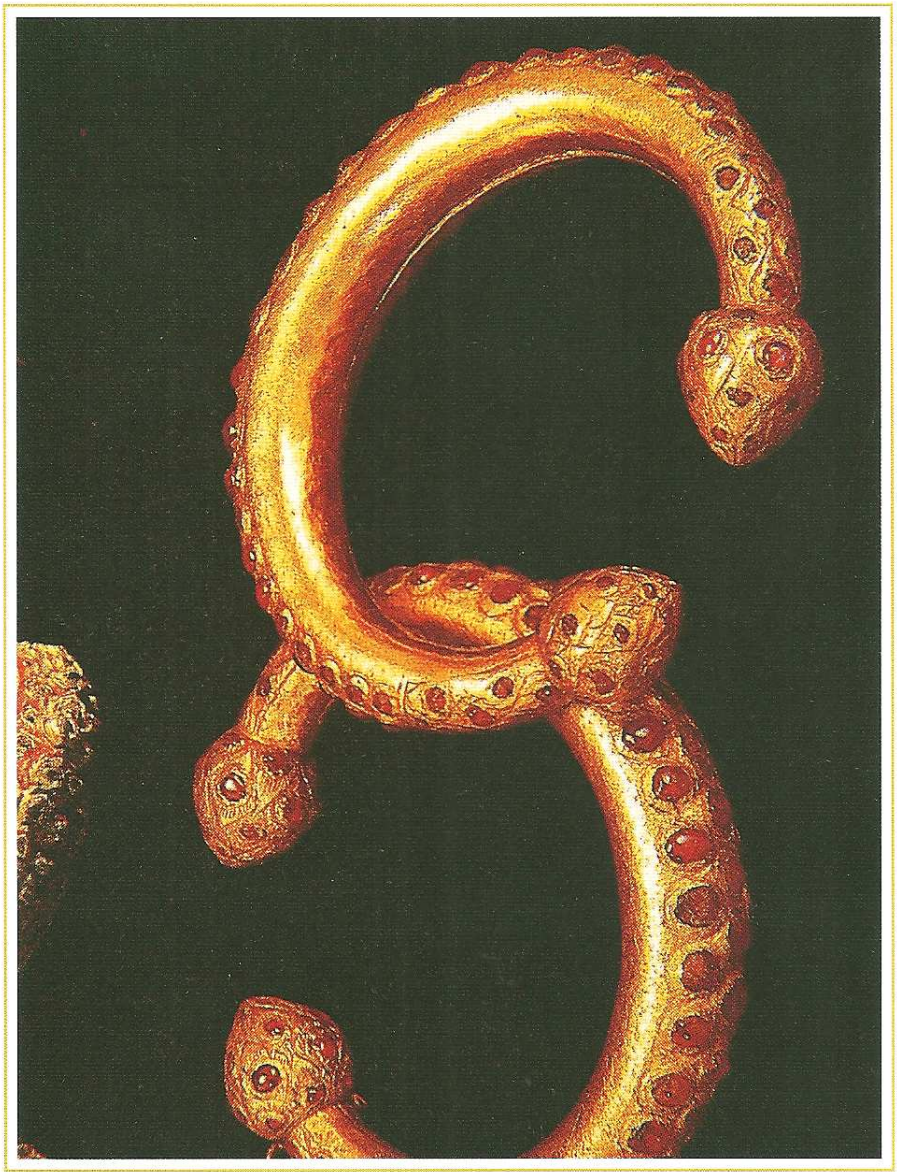
ผ้าหนามขนุนจากประเทศญี่ปุ่น เกิดจากกรรมวิธีมัดย้อม นิยมนำเข้ามาทำเป็นผ้ารัดประคดคาดเอวของเสนาบดีทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ผ้าหนามขนุนจากประเทศอินเดีย ก็ได้รับความนิยมนำเข้ามาเป็นผ้ารัดประคดคาดเอว
ของเสนาบดีในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับผ้าหนามขนุนจากประเทศญี่ปุ่น

ได้แต่กรองปลายมือ จะแต่งบุตรแลหลานก็ให้ใส่ได้แต่จี้เสมา ภควจั่น จำหลักประดับพลอยแดงเขียวแต่เท่านี้ อย่าให้ประดับเพชร ถมยาราชาวดี ลูกประวะหล่ำเล่าก็ให้ใส่แต่ลายแทงแลเกลี้ยงเกี้ยว อย่าให้มีกระจังประจำยามสี่ทิศ แลอย่าให้ใส่กระจับปิ้งพริกเทศ ทองคำ กำไลทองคำใส่เท้า อย่าให้ข้าราชการผู้น้อยแลราษฎรกั้นร่มศรีผึ้ง แลกระทำให้ด้วยอย่างธรรมเนียมเกินบรรดาศักดิ์เป็นอันขาดทีเดียว แลห้ามอย่าให้ช่างทองทั้งปวงรับจ้างทำจี้เสมา ภควจั่นประดับเพชร ถมยาราชาวดี และกระจับปิ้ง พริกเทศ กำไลเท้าทองคำ แลแหวนถมยาราชาวดีประดับพลอย ห้ามมิให้ซื้อขายเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าข้าราชการผู้น้อยแลอาณาประชาราษฎรช่างทอง กระทำผิดด้วยอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน จะเอาตัวเป็นโทษจงหนัก"[๑]

กำไลหัวบัวทองคำฝังทับทิมเป็นกำไลสำหรับใส่เฉพาะข้อเท้าเท่านั้น สมัยรัตนโกสินทร์ไม่นำมาใช้เป็นกำไลข้อมือโดยเด็ดขาด

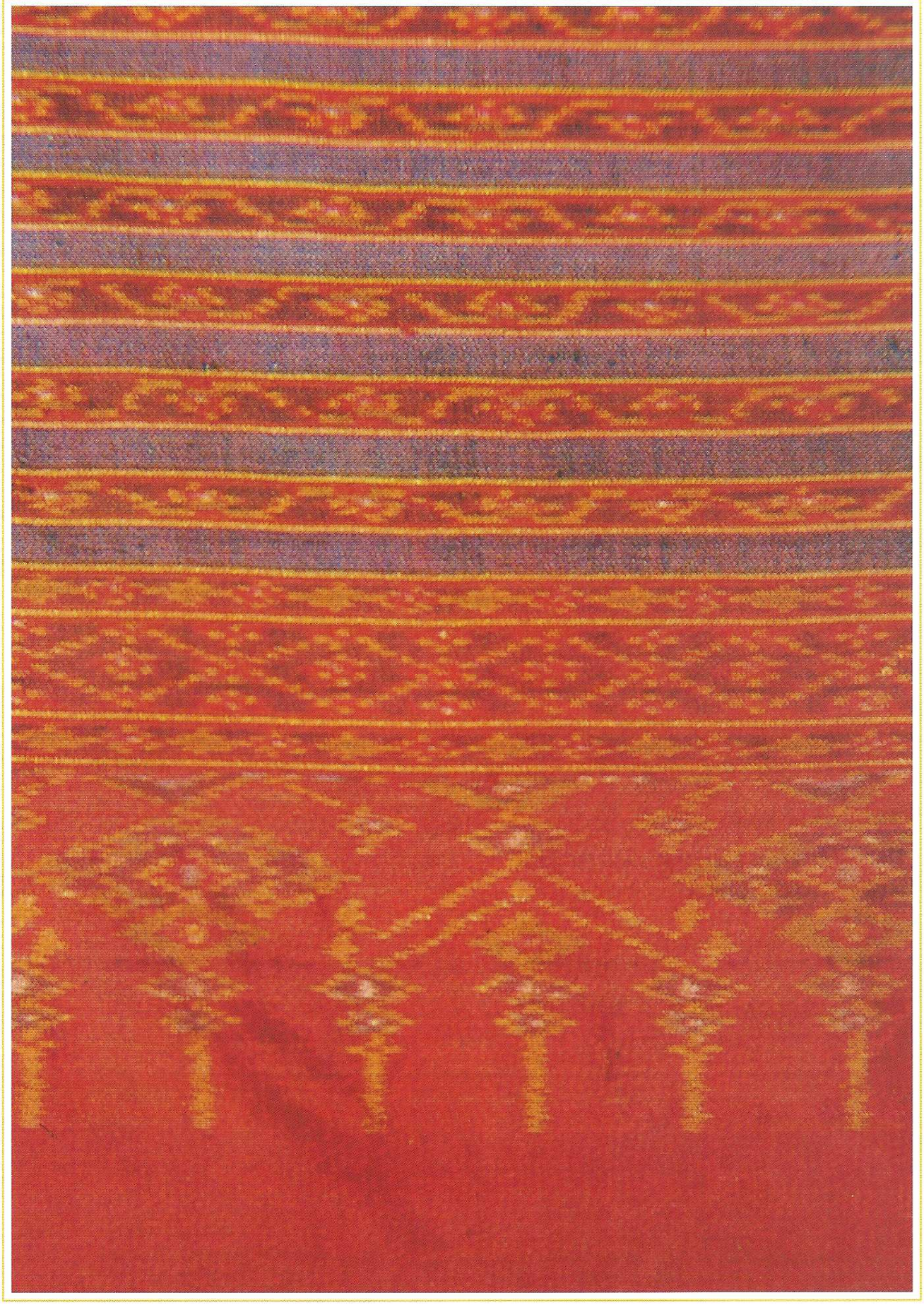
---

[๑] **กฎหมายตราสามดวง.** (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา แผนกการพิมพ์, ๒๕๒๑). หน้า ๖๔.

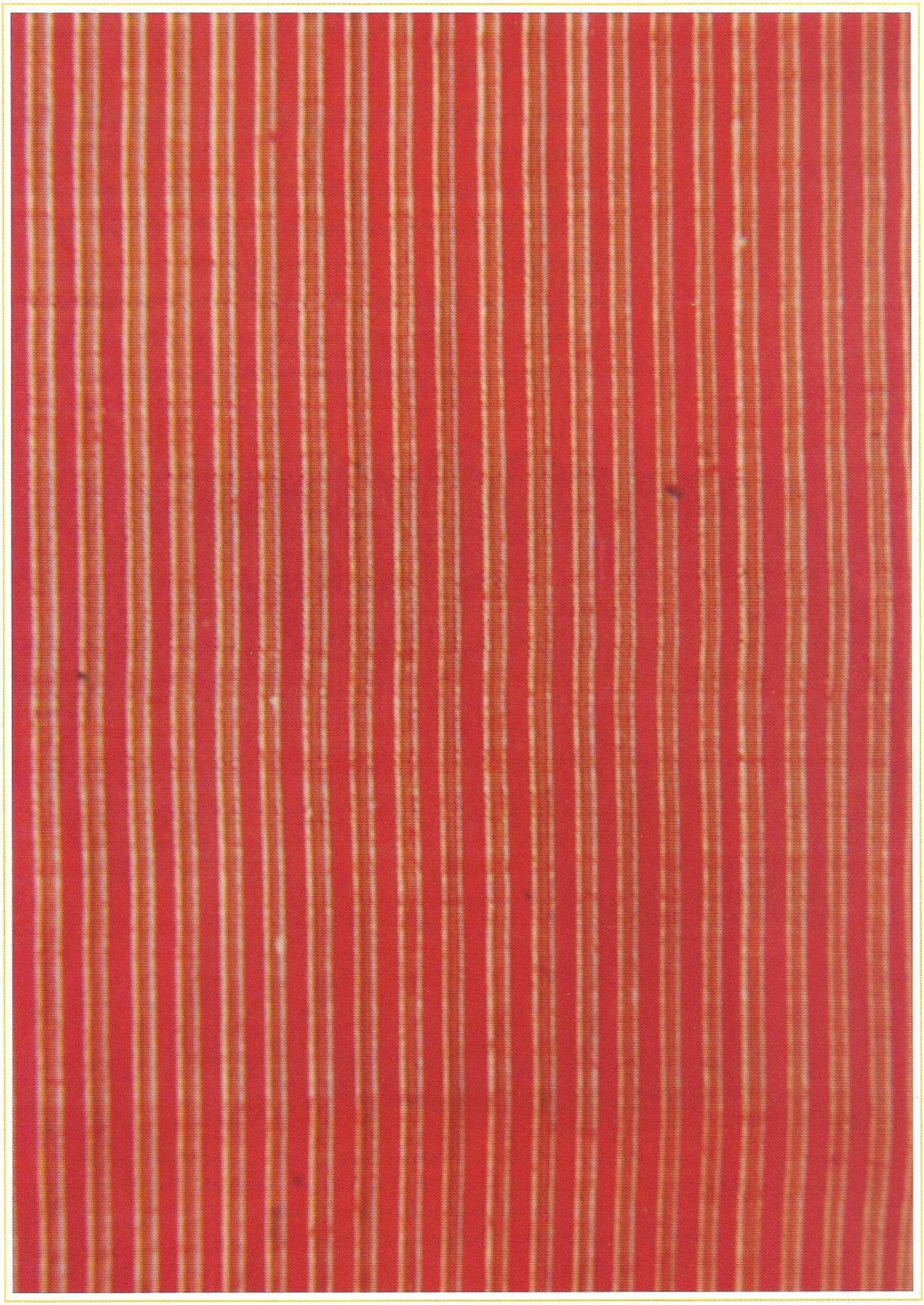
ข้าราชการทหาร นุ่งสนับเพลาหรือนุ่งโจงผ้ายกลายไหมหรือพื้นคาดผ้าแพรสวมเสื้อสีตามกำหนดของหน่วยอาวุธรบ เกี้ยวผ้าสีต่างๆ สวมหมวกลักษณะต่างกันตามหน่วยรบ

ผ้าสมปักปูม หรือเรียกชื่อเฉพาะว่าผ้าสมปักท้องเลี่ยน หรือผ้าสมปักท้องน้ำเงิน เป็นผ้าไหมมัดหมี่ทอจากเขมร พระมหากษัตริย์ไทย ใช้พระราชทานข้าราชการให้เป็นผ้านุ่งยศชั้นเจ้ากรมตำรวจหรือหัวหมื่นมหาดเล็ก

ผ้าสมปักปูม หรือเรียกชื่อเฉพาะว่าผ้าสมปักปูมริ้ว เป็นผ้าไหมมัดหมี่ทอจากเขมร
พระมหากษัตริย์ไทยใช้พระราชทานข้าราชการให้เป็นผ้านุ่งยศชั้นจ่าหรือขุน

ผ้าไหมริ้ว เป็นผ้าพื้นเมืองที่ทอขึ้นใช้เองในประเทศ เป็นผ้านุ่งสำหรับข้าราชการชั้นมหาดเล็กนุ่ง

เสื้อที่สวมปรากฏชื่อต่างๆ เช่น เสื้อเครื่อง เสื้อกุตไต เสื้อเสนากุฎ เสื้อทรงประพาส เป็นต้น

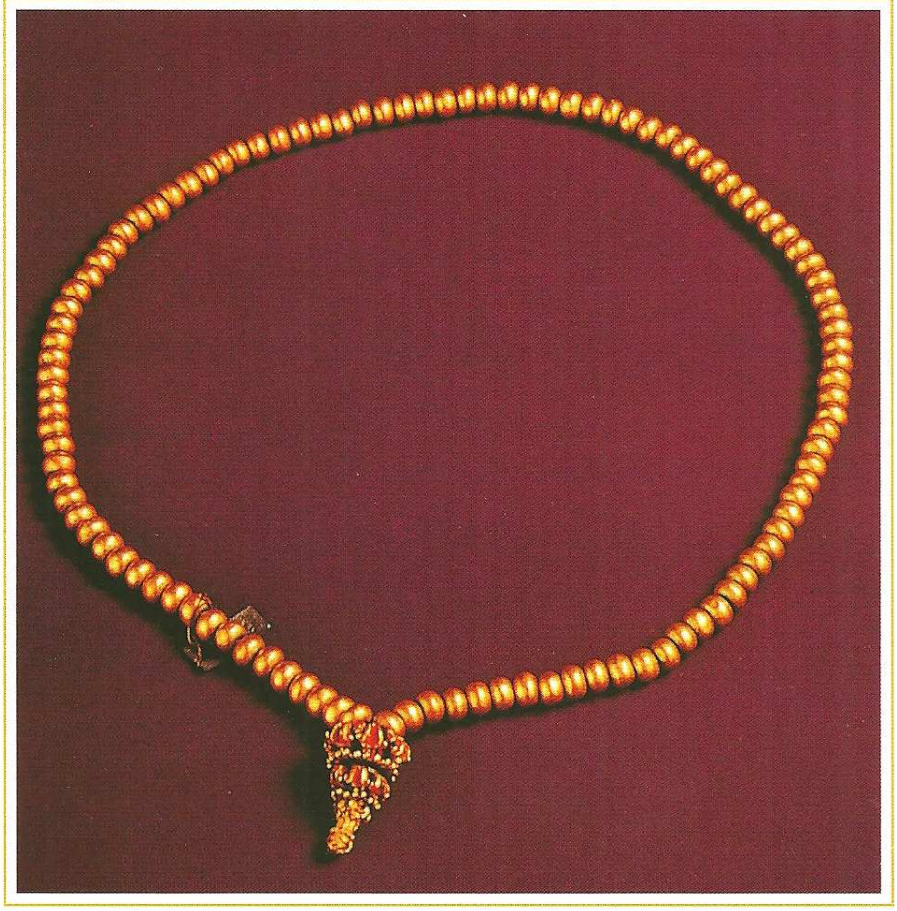
นอกจากนี้ผู้ที่มีวิชาอาคมจะแต่งกายนุ่งผ้าตามสีประจำวัน คาดรัดประคดลงอาคม คล้องประคำ ตะกรุด ปรอท ว่าน หรือลูกสะกดซึ่งเป็นของขลัง สวมเสื้อลงยันต์ไว้ชั้นใน คาดเข็มขัดหรือปั้นเหน่งซึ่งลงอาคม สวมมงคลบนศีรษะ โพกผ้าประเจียดบรรจุคุณพระลงคาถา ประแป้งหรือผงจันทน์ศักดิ์สิทธิ์บนใบหน้าหรือเจิมหน้าผาก สวมเสื้อชั้นนอก ผ้าลายหรือแพรทอง ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ เช่น สายสังวาล บางครั้งสวมเสื้อกั๊กลงยันต์อีกชั้นหนึ่ง สวมแหวนถักพระพิรอด สะพายย่ามบรรจุของอาคมต่างๆ การแต่งกายแบบนี้ได้รับการนำไปประยุกต์เข้ากับเครื่องแบบแสดงยศนายทหารเวลาเข้ากระบวนทัพด้วย

เสื้อเสนากุฎ เป็นเสื้อเครื่องแบบทหารทั้งบกและเรือ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เป็นผ้าฝ้ายลายอย่างที่ผลิตจากอินเดีย ตัดเย็บตามแบบจีนคือติดดุมป้ายมาที่สีข้างขวาและผ่าด้านข้างขวาตลอด ด้านหน้า ด้านหลัง และที่ต้นแขนทั้งสองข้างเป็นลายสิงห์คาบเกราะ ปัจจุบันเหลือเพียง ๒ ตัวเท่านั้นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ส่วนในภาพนี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์ Royal Ontario Museum เมือง Toronto ประเทศแคนาดา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำลองลงในสมุดไทยของหอสมุดแห่งชาติ แสดงกองทหารใส่เสื้อเสนากุฎในขบวนพยุหยาตราทางสถลมารคสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลูกประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด เป็นของมงคลแบบโบราณที่พระมหากษัตริย์จะพระราชทานแก่ผู้มีความดีความชอบในแผ่นดิน

พระดิ่งทองคำสายทองและพระตะกรุดทองคำสายทอง เป็นพระเครื่องรางของขลังในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จิตรกรรมฝาผนังวัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร แสดงภาพทหารที่ใช้มงคลสวมบนศีรษะเพื่อเป็นเครื่องรางของขลัง

๒. การแต่งกายของสามัญชน ราษฎรทั่วไป พ่อค้า คหบดี

ชาย นุ่งโจงกระเบนไม่สวมเสื้อ ไม่สวมรองเท้า ผ้าที่นุ่งจะเป็นผ้าลายเนื้อเรียบๆ หรือผ้าพื้น โดยปกติเมื่ออยู่บ้านถ้าทำงานหนักการแต่งกายต้องทะมัดทะแมงด้วยวิธีนุ่งโจงแต่ถกให้สั้นเหนือเข่า โพกผ้าที่ศีรษะ บางครั้งนุ่งผ้าลอยชายโดยไม่ม้วนชายผ้าขึ้นมาเหน็บหางอย่างโจงกระเบน การนุ่งผ้าลอยชายถือว่าไม่สุภาพ เวลาเข้าพบผู้ใหญ่หรือเข้าในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต้องม้วนชายโจงกระเบน

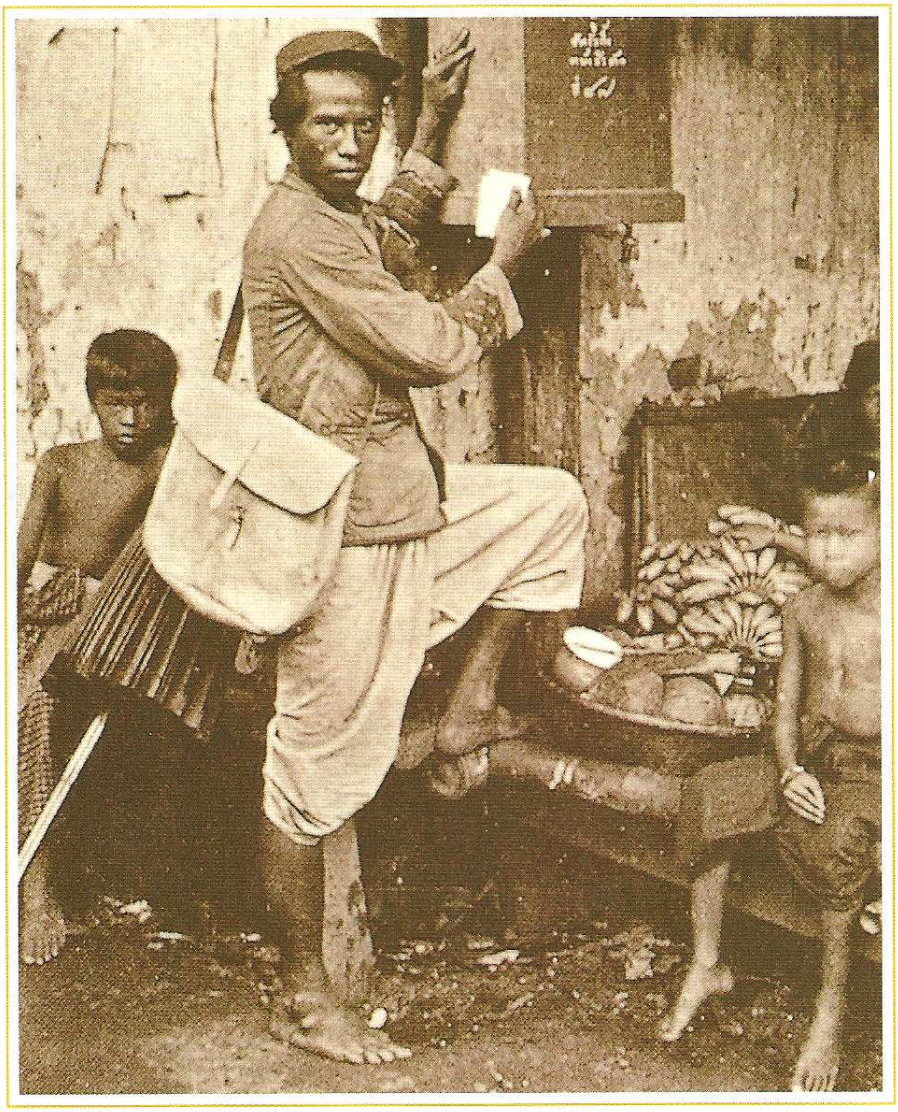
ในเทศกาลจะแต่งกายเรียบร้อย นุ่งโจงกระเบนเป็นผ้าแพรสีต่างๆ ห่มผ้าคล้องคอปล่อยชายยาวทั้งสองข้างไว้ด้านหน้า หรือคล้องไหล่ทิ้งชายไว้ด้านหลัง หรือพาดบ่าไว้

การแต่งกายของเด็กชายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไว้จุก ใส่เสื้อผ้าฝ้ายคอกลม ผ่าอกลงมาเล็กน้อย แขนกระบอกสามส่วน นุ่งโจงกระเบนผ้าฝ้ายสีพื้นทับชายเสื้อ คาดผ้าฝ้ายรอบเอว สะพายย่าม ใส่กำไลหัวบัวที่ข้อเท้าทั้งสองข้าง

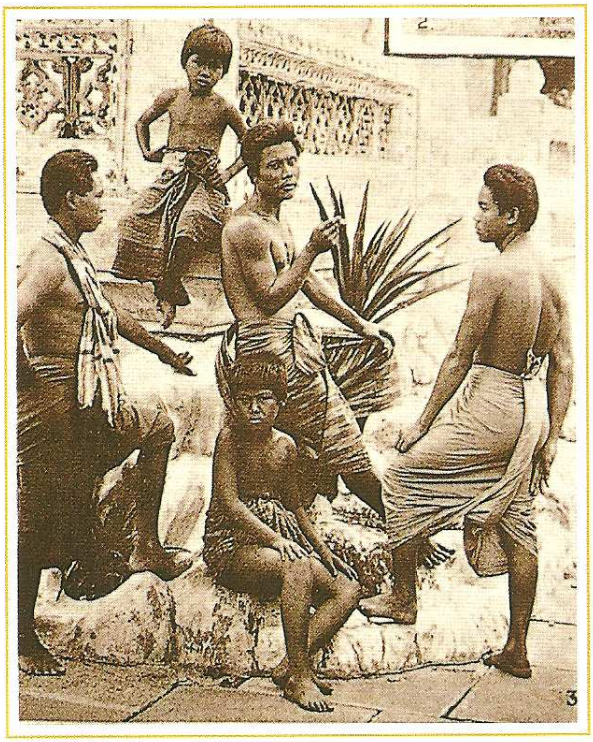
การแต่งกายของผู้ใหญ่สูงอายุบางครั้งนุ่งกางเกงผ้าฝ้ายหลวมๆ ทรงตรง ขาสามส่วนกว้าง ไม่สวมเสื้อ และนิยมมีผ้าพาดบ่า

บุรุษไปรษณีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และเด็กชาวบ้านที่ใส่โจงกระเบนฝ้ายเพียงชิ้นเดียวไม่นิยมสวมเสื้อ

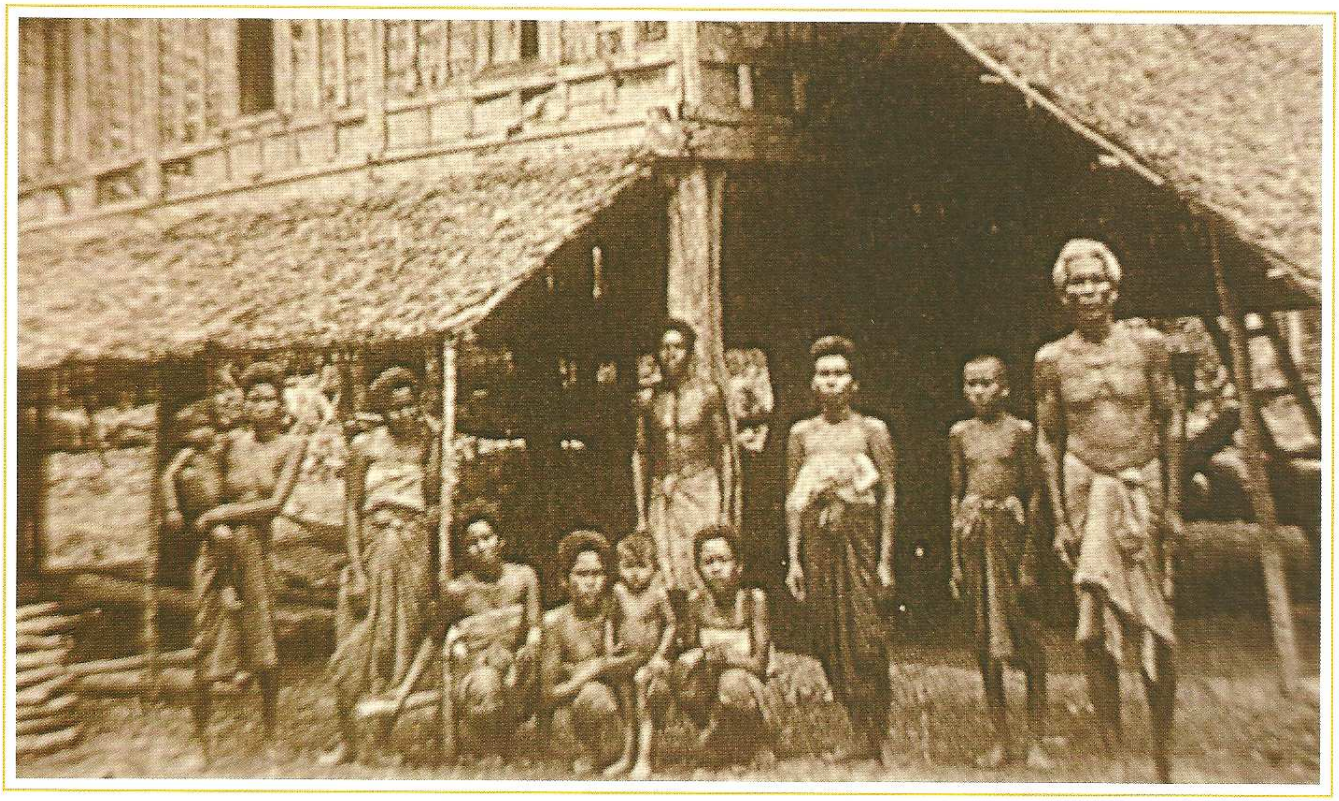
การแต่งกายของผู้ชายในราวพุทธศักราช ๒๔๐๕

การแต่งกายของผู้ชายและเด็กในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สังเกตการม้วนหางกระเบนให้ค่อนข้างแบนเพื่อความสะดวกสบายในการนั่ง ต่างจากปัจจุบันที่ม้วนจนกลมแข็งนั่งไม่สบาย ซึ่งคนโบราณเรียกการม้วนแบบนี้ว่า ม้วนแบบ “หางหนู”

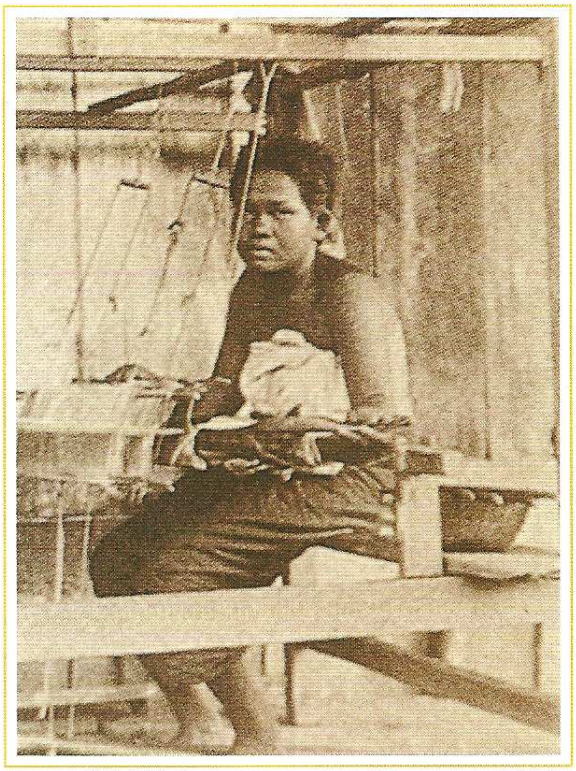
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงแต่งพระองค์แฟนซีโดยแต่งเป็นชายมีหนวด สวมเสื้อมีผ้าคล้องคอ นุ่งผ้าลอยชายและมีผ้าขาวม้าคาดเอว พุทธศักราช ๒๔๔๘

การแต่งกายของชาวบ้านในรูปแบบประจำวัน พุทธศักราช ๒๔๐๕

การแต่งกายของพระภิกษุและเด็กในราว พุทธศักราช ๒๔๐๘ โดยพระภิกษุในภาพซ้าย ครองจีวรทอยกดอกในตัวและย้อมฝาดจากประเทศจีน

การแต่งกายของสตรีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในราว พุทธศักราช ๒๔๐๕ ที่เรียกกันว่านุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าแถบ

หญิง นุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าแถบซึ่งมี ๔ วิธี คือ

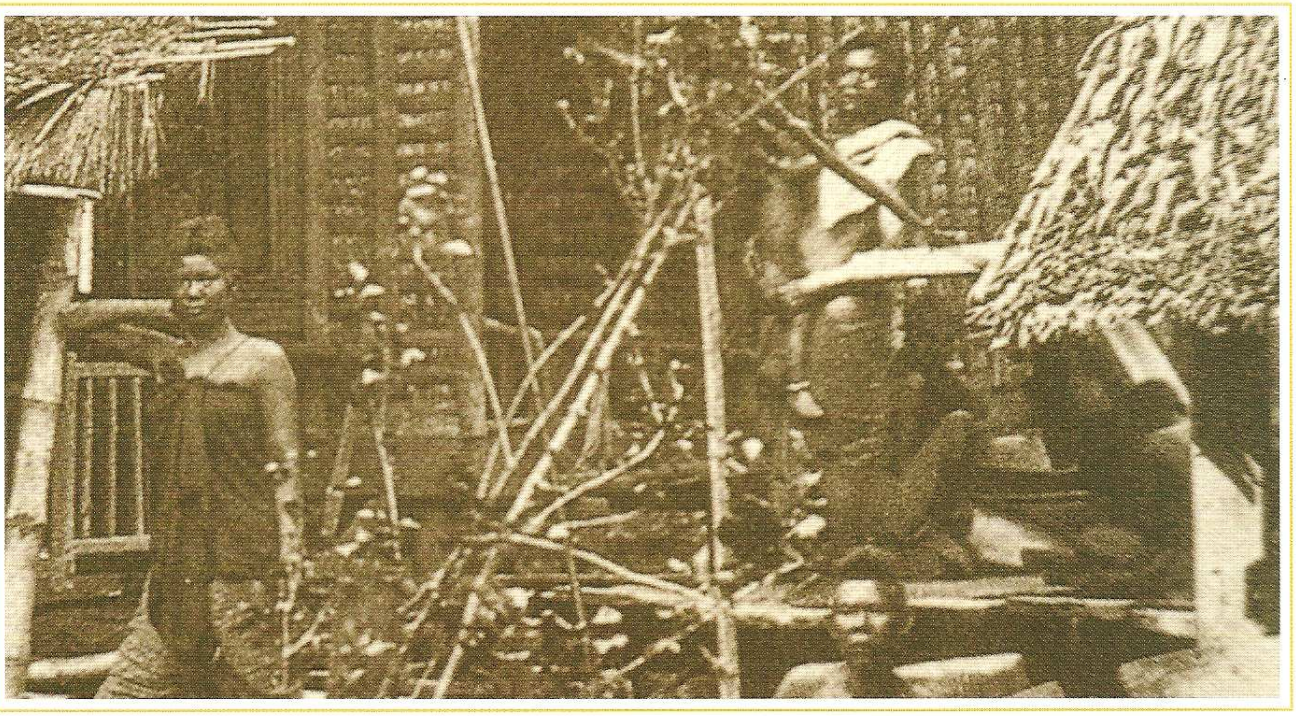
๑. ใช้ผ้าคาดอกพันรอบตัวแล้วเหน็บชายผ้าที่เหลือเข้าไว้ทั้งหมด หรือเหน็บแล้วข้างบนชุกลงไปให้ติดกับส่วนที่คาดอก ปล่อยชายผ้าทิ้งลงไปข้างหน้าโดยนิยมเหน็บข้างซ้าย สตรีที่มีอายุนิยมห่มแบบนี้ ส่วนมากเป็นผ้าแถบธรรมดาไม่จีบ

๒. ห่มคาดอกพันรอบตัวแล้วเอาชายข้างหนึ่งพาดบ่าซ้าย ทิ้งชายลงไปข้างหลัง เรียกว่า ห่มสไบเฉียง ห่มแบบนี้ส่วนมากใช้สไบจีบ หญิงสาวและหญิงกลางคนนิยมห่มแบบนี้และมักเป็นคนชั้นสูง หรือผู้มีฐานะ

๓. ห่มตะแบงมานหรือตะเบ็งมาน เอาผ้าคาดตัว แล้วเอาชายทั้งสองที่เท่ากันมาคาดอกไขว้ขึ้นไปผูกกันไว้ที่ต้นคอ การห่มแบบนี้ไม่นิยมกันจะห่มเมื่อทำงานหนักหรืองานที่ต้องยกแขนขึ้นลง เช่น ตำข้าว

๔. คล้องคอ ใช้ชายผ้าห้อยลงมาข้างหน้าเท่ากัน ตรงกันข้ามกับผู้ชายที่ห่มสองไหล่ทิ้งชายไว้ข้างหลัง การห่มแบบนี้ต้องสวมเสื้อด้วย ห่มกันทั้งหญิงสาวและกลางคนขึ้นไป และมักเป็นชาวสวน การห่มชนิดนี้มักจะห่มไปเที่ยวหรือไปงานรื่นเริงต่างๆ

ความแตกต่างของฐานะราษฎรนั้นต่างกันตรงเนื้อผ้าที่ใช้นุ่งและความโอ่อ่าของเครื่องประดับเช่นเดียวกับของขุนนาง ผ้าที่ชาวบ้านใช้โดยทั่วไปมีหลายชนิด คุณภาพสีสัน ลวดลาย มักเป็นไปตามฐานะของราษฎรที่พอ

การแต่งกายของสตรีสมัยรัตนโกสินทร์ ในราวพุทธศักราช ๒๔๐๕ ที่นิยมใช้ผ้าคาดอกพันรอบตัวแล้วเหน็บชายผ้าที่เหลือเข้าไว้กับส่วนที่คาดอก ปล่อยชายผ้าทิ้งลงไปข้างหน้า

จะซื้อหามาได้ ผ้าที่ใช้ในยุคนี้ได้แก่ ผ้าตาบัวปอก ผ้าดอกสน ดอกเทียน ผ้าตาเล็ดงา ผ้าตามะกล่ำ ผ้าตาสมุก ซึ่งเป็นผ้าตาเล็กๆ เป็นส่วนใหญ่ มิได้มีเชิงหรือสอดเส้นเงินเส้นทองเหมือนผ้าชั้นสูง นอกจากนี้ก็มีผ้าไหม เช่น ไหมตาตาราง ไหมตะเภา เป็นต้น[๑]

ชาวต่างชาติ

ส่วนใหญ่จะแต่งกายตามเชื้อชาติของตน ดังจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง จะเห็นได้ว่า พ่อค้าชาวจีนมักนุ่งกางเกงขาก๊วย สวมเสื้อแขนยาวกว้างปิดคอมีปกตั้งเล็กน้อย สาบป้ายข้าง ติดรังดุมถักแบบเสื้อจีน สวมหมวกกุยเล๊ยแบบจีน

หากเป็นข้าราชการอาจแต่งกายตามแบบข้าราชสำนัก ดังภาพจิตรกรรมฝาผนังหนึ่งแสดงให้เห็นการแต่งกายของขุนนางชาวจีน พร้อมทั้งภรรยา บุตร และบริวารหญิงอยู่ในอาคารซึ่งสร้างแบบทรงจีนใช้เป็นที่ปฏิบัติราชการด้วย แต่งกายแบบสุภาพ พร้อมจะรับแขกที่มาติดต่อราชการหรือส่วนตัว เพราะมีเครื่องยศพานหีบหมากวางอยู่ด้วย ตัวขุนนางอาจนุ่งจีบหรือโจง มองเห็นผ้าเกี้ยวแพรคาดเอว ใส่เครื่องประดับ ตุ้มหูและสร้อยสังวาลทำด้วยทองคำ เช่นเดียวกับภรรยาและบุตรที่ใส่กำไลข้อมือทองคำ การแต่งกายด้วยเครื่องประดับทองคำนี้ แสดงถึงความเป็นผู้มีทรัพย์ ภรรยาขุนนางและบริวารไว้ผมปีก ส่วนเด็กไว้ผมจุก

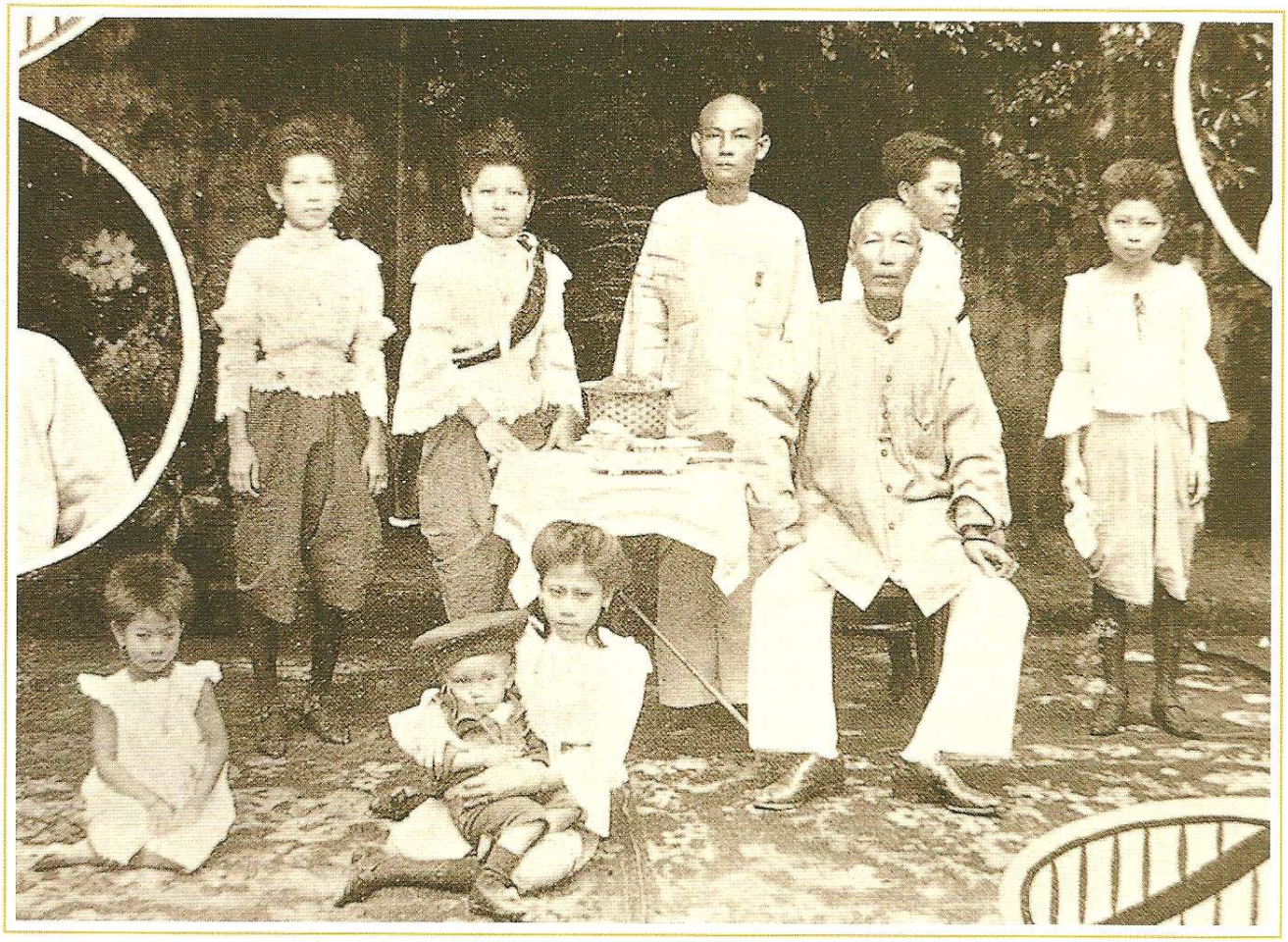

การแต่งกายของสตรีสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ในราวพุทธศักราช ๒๔๐๕ ที่นิยมเรียกกันว่าห่มสไบเฉียง ใช้ได้ทั้งสไบจับจีบและไม่จับจีบ

[๑] วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ผ้าไทย.** (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๑). หน้า ๒๖, ๒๘.

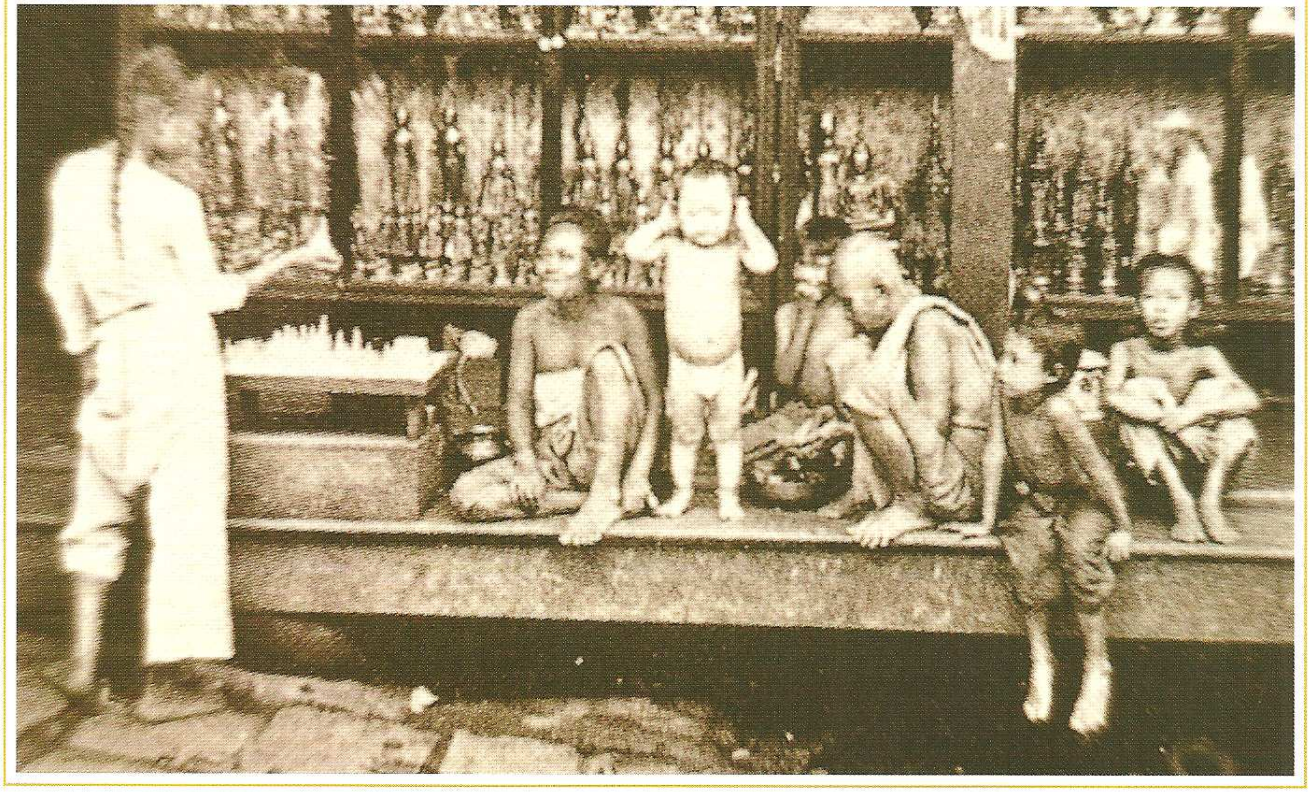

ชาวจีนและชาวต่างชาติในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จิตรกรรมฝาผนังจากพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

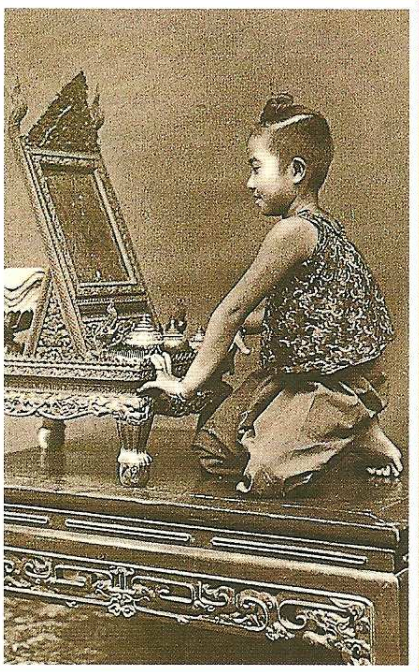

ชาวจีนที่สมรสกับชาวไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

เด็กชาย-หญิง เด็กทั่วไปทั้งชายและหญิงไม่สวมเสื้อผ้าเลย จนประมาณ ๔ - ๕ ขวบ เด็กผู้หญิงจะมีกระจับปิ้งปิดอวัยวะเพศ ส่วนเด็กชายจะผูกสายรัดเอวหรือพริกเทศ มีเครื่องประดับตกแต่งแล้วแต่ฐานะ ส่วนมากจะเป็นกำไลข้อมือ ข้อเท้า หลังจากนั้นจะแต่งกายตามแบบผู้ใหญ่

เด็กผู้หญิงและชายไม่นิยมสวมเสื้อผ้าจนถึงประมาณ ๔ - ๕ ขวบ และส่วนเด็กผู้หญิงมักมีกระจับปิ้งปิดที่อวัยวะเพศ

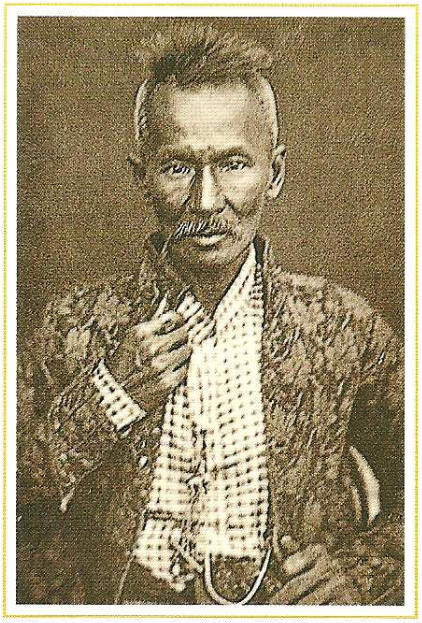
เด็กหญิงที่มีฐานะนิยมใส่เสื้อคอกระเช้า นุ่งผ้าโจงกระเบน เกล้าผมจุก

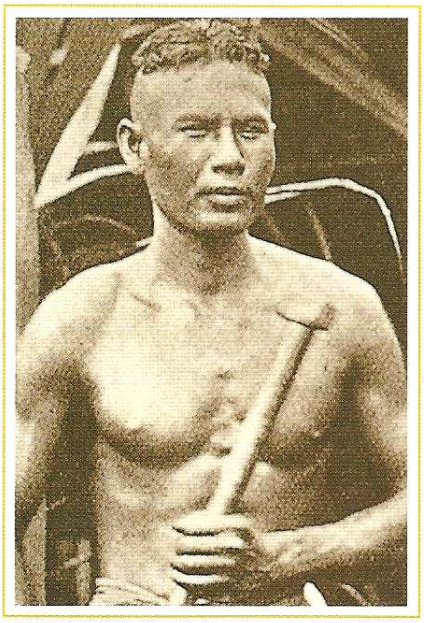
ชาวจีนและบุตรในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

การไว้ผม

การไว้ผมจะไว้ผมทรงเดียวกันทุกชนชั้น
ชาย ไว้ผมทรงมหาดไทย หรือทรงหลักแจว
หญิง ไว้ผมปีก
เด็กหญิง-ชาย ไว้ผมจุกเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างที่ไว้ผมแกละ โก๊ะ และเปีย เมื่อโกนจุกแล้ว *(อายุประมาณ ๑๑ - ๑๓ ปี)* จึงไว้ผมตามแบบผู้ใหญ่

ผู้ชายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมไว้ผมทรงมหาดไทยหรือทรงหลักแจว

ชายไทยทุกชนชั้นนิยมไว้ผมทรงเดียวกันทั้งหมด คือทรงมหาดไทย หรือทรงหลักแจว

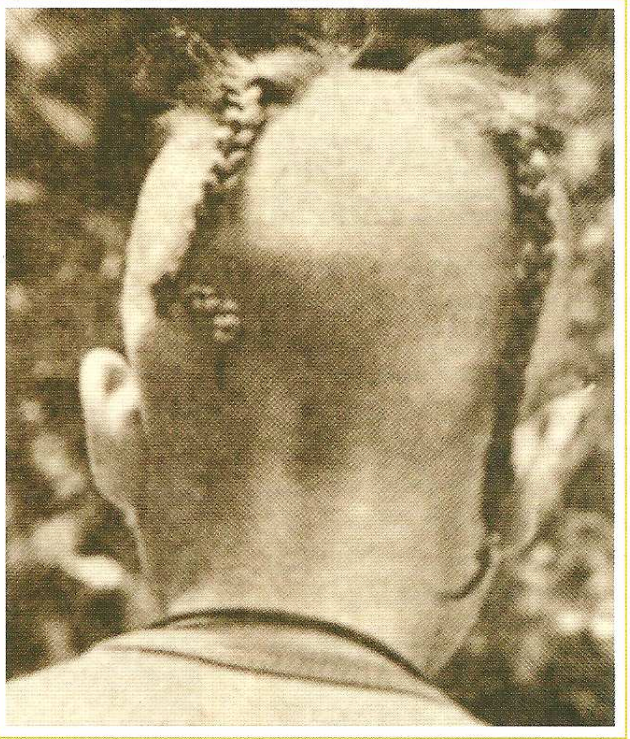
หญิงไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมไว้ผมปีก สตรีที่มีฐานะหรือสตรีบรรดาศักดิ์จะนิยมไว้จอนหูยาวด้วย

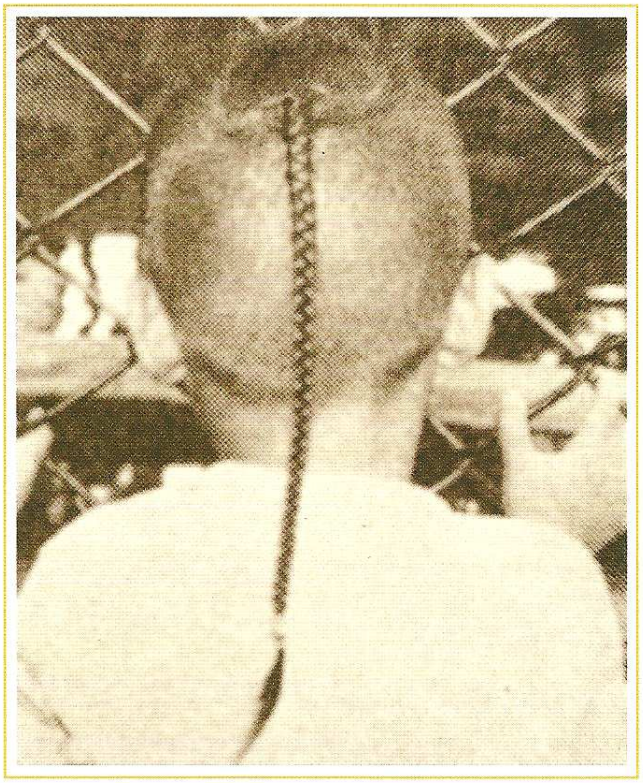
พระราชโอรส และพระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
ฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะยังทรงพระเยาว์และยังมิได้โสกันต์ล้วนไว้พระเกศาจุก

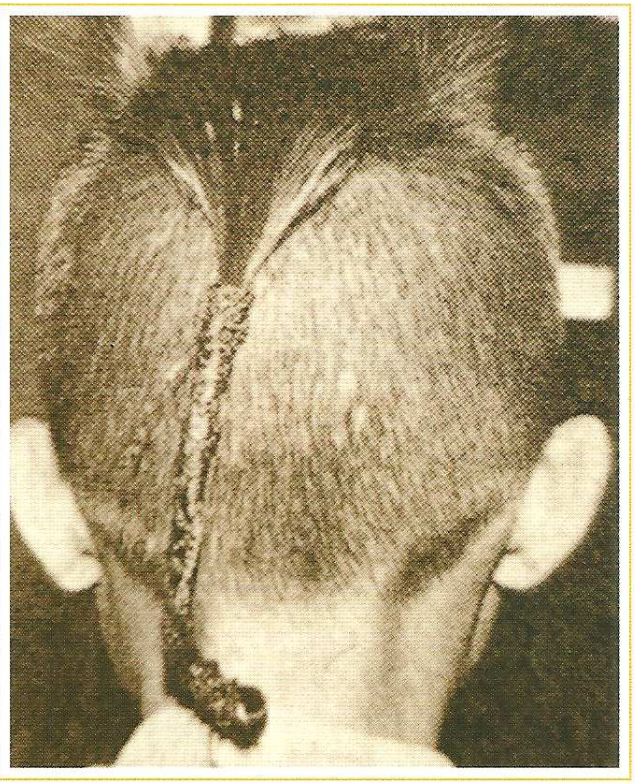
การเกล้าจุกต้องมีการกันไรและโกนผมรอบๆ เป็นประจำเสมอ จากนั้นจะเป็นการเกล้าโดยผู้เกล้ามักจะนั่งให้ศีรษะเด็กอยู่ระหว่างเข่าทั้งสอง มือรวบจุกตึงรูดขึ้นด้วยขี้ผึ้งน้ำมัน ปั้นให้ผมกลมแข็ง เมื่อเกล้าเสร็จนิยมปักปิ่นหรือรัดด้วยมาลัย สำหรับเด็กที่มีผมสั้นไม่พอเกล้าก็จะมีการเพิ่มช้องเข้าไปก่อนเกล้าจุกด้วย

เด็กไว้ผมแกละ

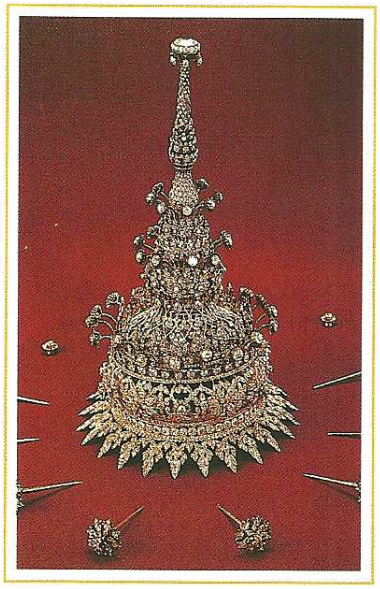
เด็กไว้ผมเปีย

เด็กไว้ผมโก๊ะ

พระมหาพิชัยมงกุฎ สูง ๖๖ เซนติเมตร หนัก ๗,๓๐๐ กรัม สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เติมเพชรเม็ดยอดพระมหามงกุฎและพระราชทานนามเพชรเม็ดนั้นว่า พระมหาวิเชียรมณี กับทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เติมจอนหูและสายรัดพระหนุเพิ่มขึ้นอีกด้วย

พระอนุราชมงกุฎ สำหรับประกอบพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร

เครื่องประดับ เครื่องประดับเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการแต่งกาย ซึ่งจะใช้ประดับร่วมกับเสื้อผ้าอาภรณ์ ทรงผมเพื่อเพิ่มความสวยงาม การใช้เครื่องประดับของคนไทยในยุคนี้ส่วนใหญ่จะใช้ประดับในงานพระราชพิธี โดยปกติไม่ค่อยนิยมใช้เครื่องประดับ

เครื่องประดับของพระมหากษัตริย์ได้กำหนดไว้ในเครื่องราชูปโภค อันได้แก่ พระมหาพิชัยมงกุฎ พระชฎาห้ายอด พระสังวาลพระนพ พระมหาสังวาลนพรัตน พระธำมรงค์ นอกจากนี้มีพระมาลา กรองศอ ทับทรวง ตาบ พาหุรัด หรือต้นพระกร ทองพระกร ทองพระบาท *(ทองบาทหรือกรองเชิง)* ฉลองพระบาท เป็นต้น พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง จะใช้เครื่องประดับซึ่งมีความโอ่อ่าลดหลั่นกันลงมาตามฐานะ บรรดาศักดิ์ สตรีในราชสำนักมีเครื่องประดับศีรษะ เช่น รัดเกล้า รัดข้อง กรอบหน้า หรือกะบังหน้า เครื่องประดับร่างกาย ได้แก่ กรองศอ สร้อยคอ จี้ ทับทรวง พาหุรัด สังวาล ทองกร ทองบาท ปั้นเหน่ง สายสะอิ้ง แหวน เป็นต้น

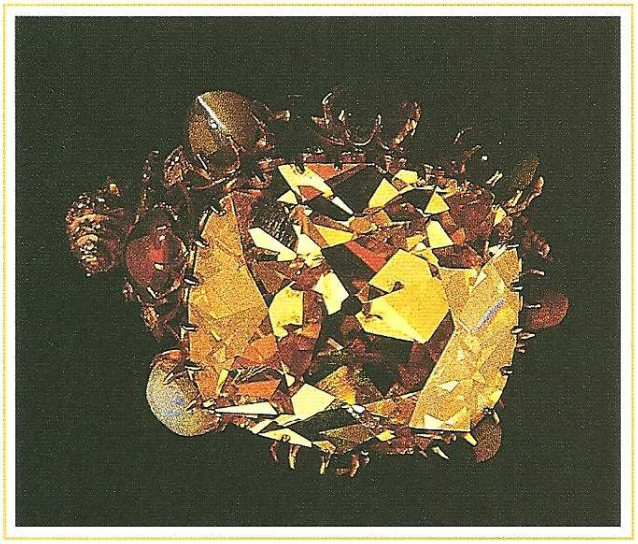
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉลองพระองค์เครื่องต้นบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ พุทธศักราช ๒๔๐๐

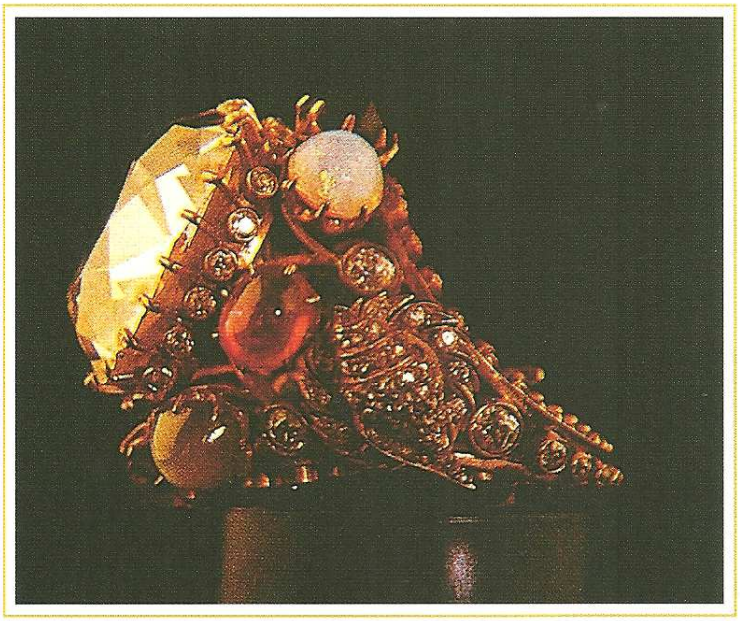
พระเกี้ยวยอดฝังเพชร (ชั้นเจ้าฟ้า)

พระมหาสังวาลนพรัตน์

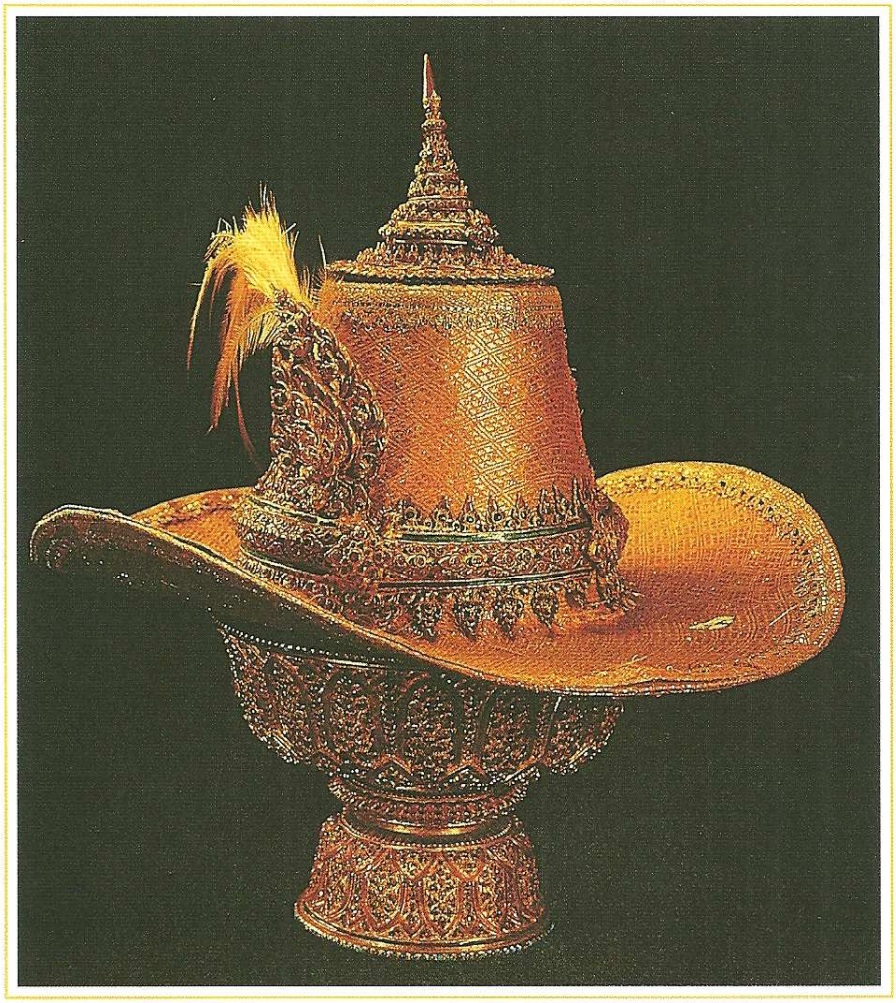
พระธำมรงค์รัตนวราวุธ ยอดเพชรลูกขนาด ๒.๕ x ๒.๘ เซนติเมตร น้ำหนัก ๖๐ กะรัต สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระธำมรงค์องค์ต่างๆ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

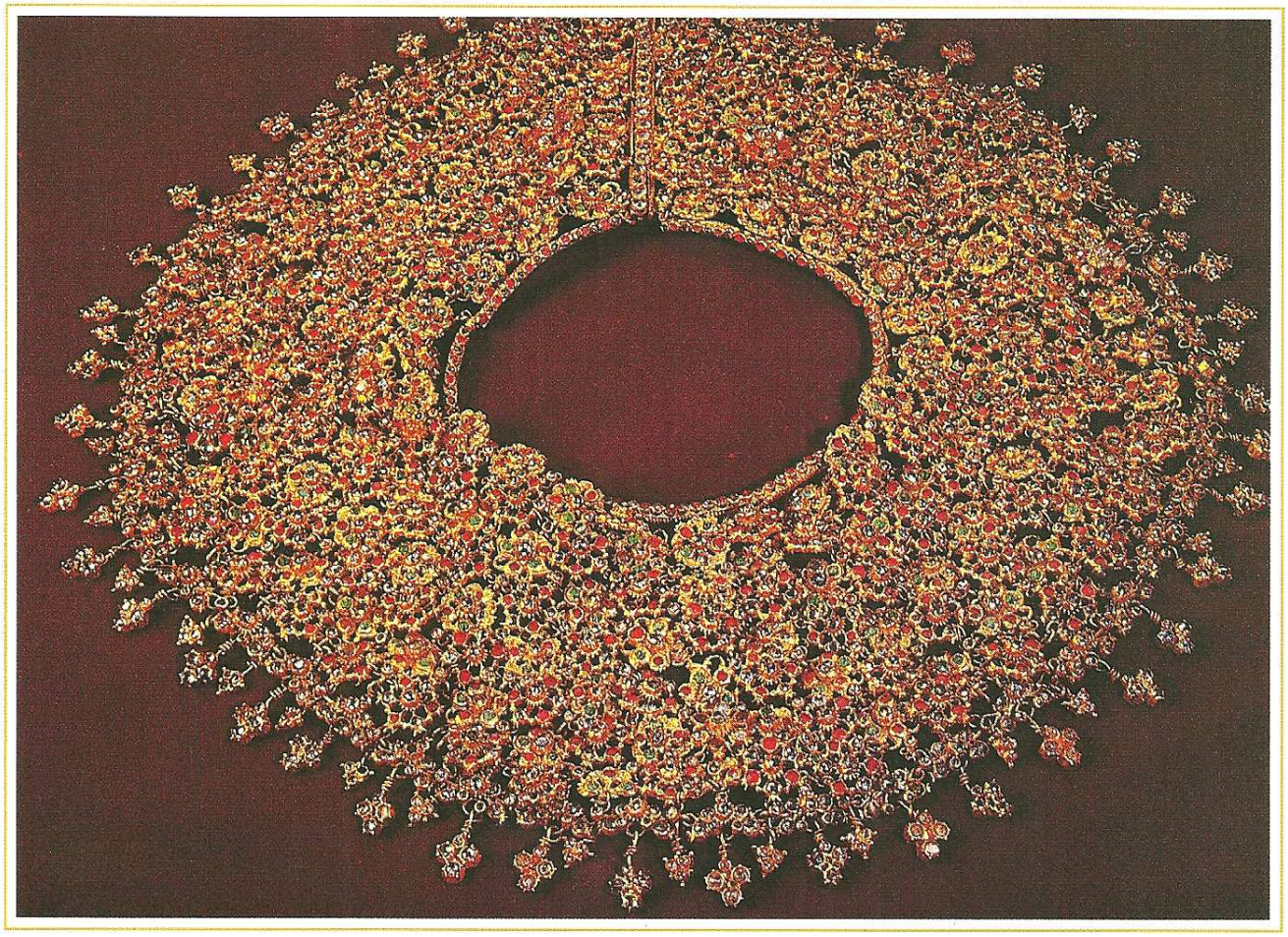
พระธำมรงค์องค์ต่างๆ

พระมหามาลา สร้างในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑

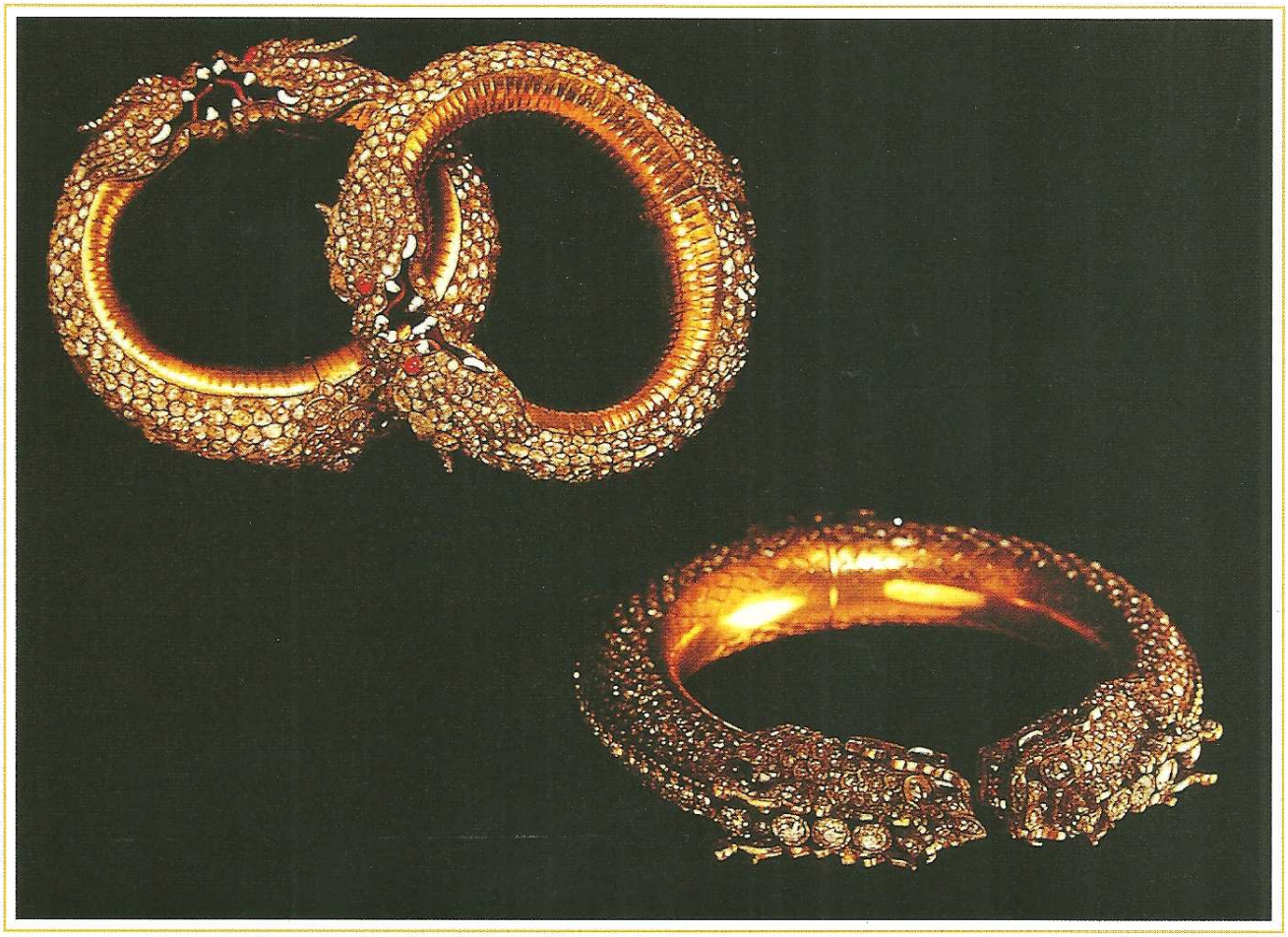
พระมาลาเส้าสูง เป็นพระมาลาสักหลาดเดิมสร้างไว้ ๗ สี สำหรับทรงตามสีฉลอง-พระองค์ประจำวัน ปัจจุบันเหลือเพียงองค์สักหลาดสีดำตามในภาพ

สร้อยพระนวมทองประดับเพชร

พระสังวาลและทับทรวงประดับเพชร

พาหุรัดหรือกำไลรัดต้นแขน

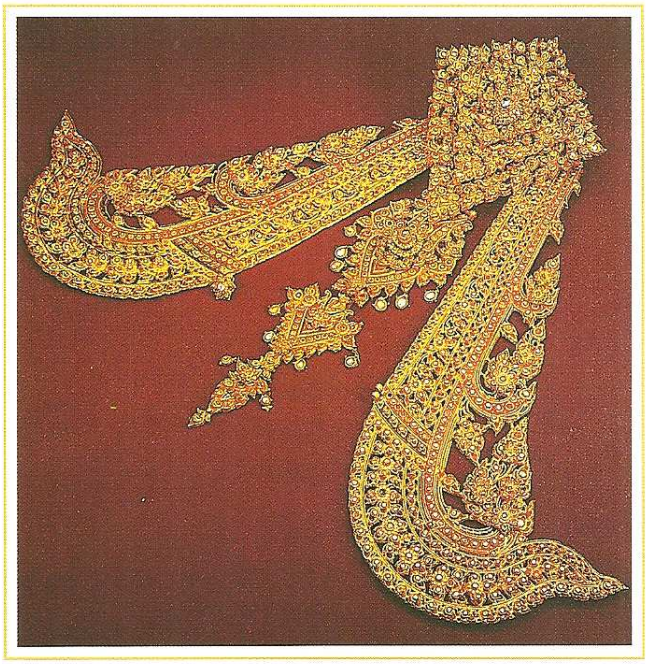
พาหุรัดหรือกำไลรัดต้นแขน

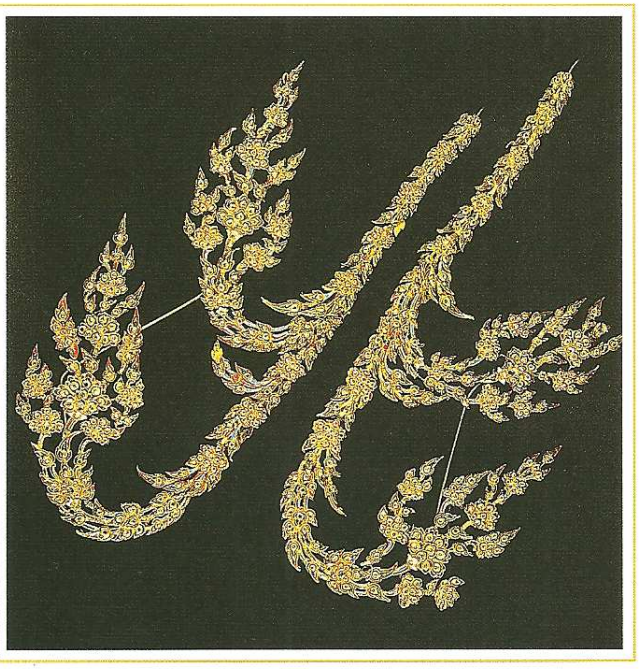
กำไลข้อพระหัตถ์ เป็นรูปพญานาคขดประดับเพชรและทับทิม

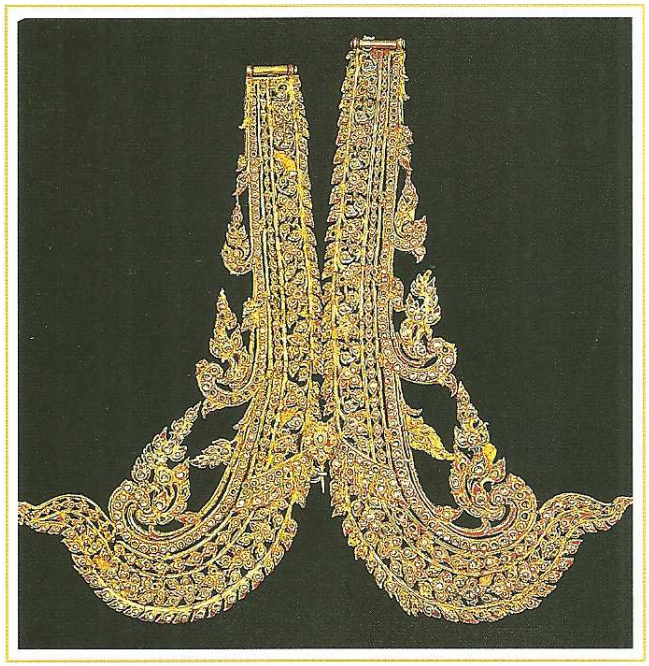
สายปั้นพระองค์พร้อมพระปั้นเหน่งนพรัตน์ เพชรและมรกต.

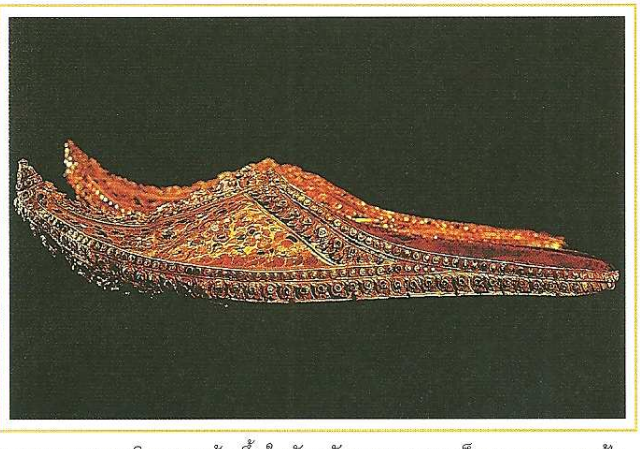
ชายไหวชายแครงและพระสุวรรณกระถอบ (ชิ้นท้อยกลาง)

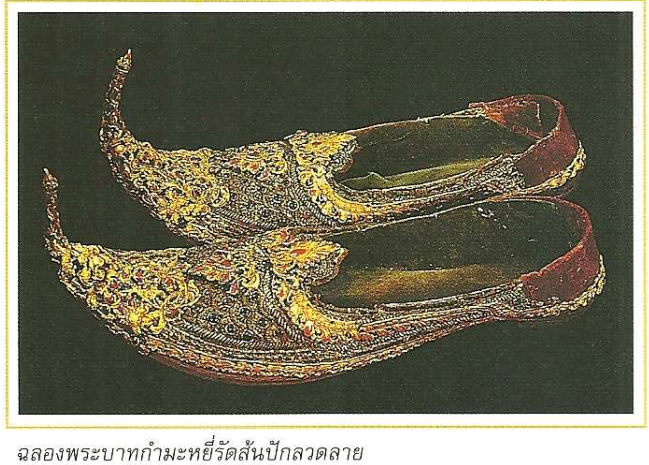
ชายไหวชายแครง

ชายไหวชายแครง

ฉลองพระบาทเชิงงอน สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑

ฉลองพระบาทกำมะหยี่รัดส้นปักลวดลาย

ส่วนสามัญชน ผู้ชายไม่นิยมเครื่องประดับเนื่องจากต้องทำงานและบางโอกาส เช่น ในเวลาออกศึกสงครามจะใส่เครื่องรางของขลังแทนเครื่องประดับ ได้แก่ ประคำ ตะกรุด พิสมร ปรอท ว่าน ลูกสะกด แหวนพิรอด เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะนิยมใช้สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไลมือ ตุ้มหู กำไลข้อเท้า *(จะใส่เฉพาะหญิงที่ยังไม่แต่งงาน)*

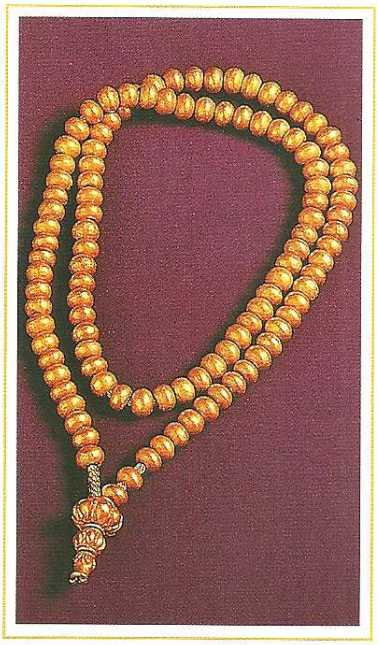
การใช้เครื่องประดับโดยมากจะใส่ให้กับเด็กๆ โดยเฉพาะผู้มีฐานะดีมักจะเป็นพวกทองคำ การใส่เครื่องประดับให้เด็กๆ จึงเป็นอันตรายล่อแหลมเกิดคดีฆ่าเด็กตายอยู่เนืองๆ ดังจะเห็นได้จากการออกกฎหมายห้ามแต่งตัวบุตรหลานด้วยการใส่กำไลมือ กำไลเท้า โดยไม่มีผู้ดูแล หากไม่ปฏิบัติตามบิดามารดาจะได้รับโทษหนักด้วย เช่น พระราชกำหนดในกฎหมายตราสามดวง พ.ศ. ๒๓๓๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ออกหมายประกาศ

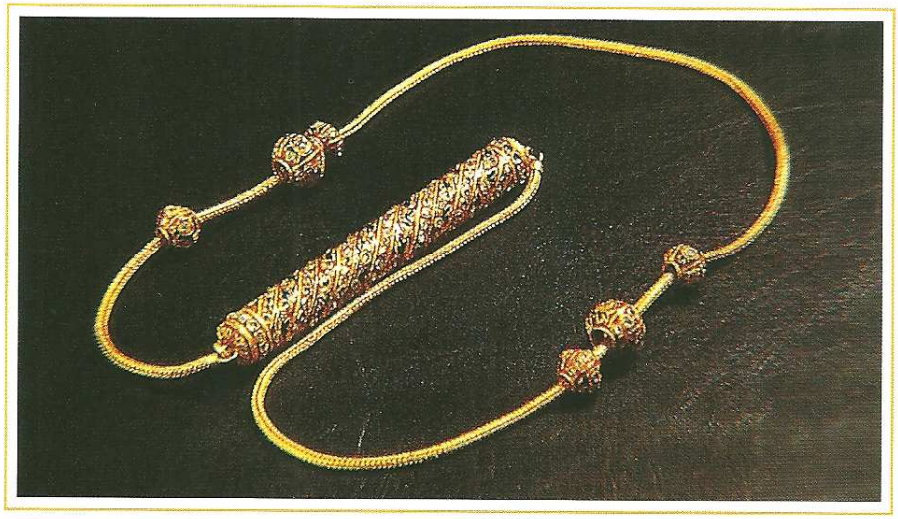
พระสังวาลย์พระนพน้อย สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสายสร้อยทองคำ ทำแบบเกร็ดแก้วสี่เส้น ประดับด้วยนพเก้าหนึ่งดอก เฉพาะดอกนพเก้าทำแบบดอกมะเขือ

พระติ่งทองคำสายทอง

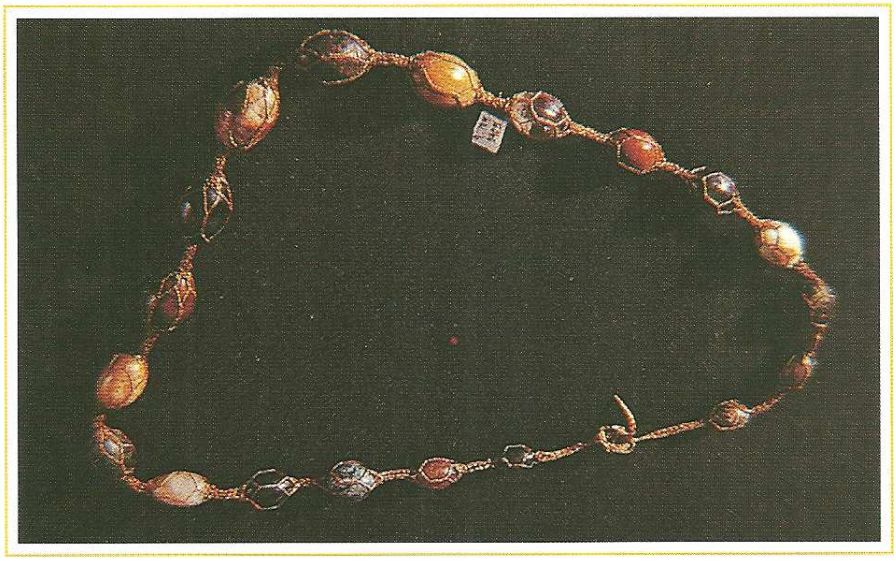
พระประคำทองคำ ๑๐๘ เม็ด

พระตะกรุดทองคำลงยาประดับเพชรซีก
พร้อมด้วยลูกคั่นทองคำลงยา
สายสร้อยเป็นทองคำถักแบบหกเสา

พุทธศักราช ๒๔๐๙ ห้ามไม่ให้เอาเครื่องประดับทองเงินแต่งกายให้เด็กที่ยังไม่รู้จักหลีกหลบโจรผู้ร้าย และประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัวเด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้วปล่อยไปเที่ยวโดยลำพัง หากเด็กได้รับอันตรายถึงตายด้วยเหตุนี้ นอกจากคนร้ายจะได้รับโทษแล้ว ผู้นำเครื่องประดับมาแต่งให้ก็จะมีความผิดด้วย

การแต่งตัวของคนไทยนอกจากจะประกอบไปด้วยการนุ่งห่ม การไว้ทรงผม และเครื่องประดับแล้ว คนไทยยังนิยมใช้เครื่องประทิ่น เครื่องหอมสำหรับปรุงแต่งร่างกายอีกด้วย ได้แก่การผัดหน้าด้วยแป้งนวลหรือกระแจะ-จันทน์ ทาขมิ้นให้ผิวเหลือง ซึ่งนอกจากจะต้องการให้ผิวเหลืองงามตามสมัยนิยมแล้ว ยังช่วยรักษาผิวที่เป็นผื่นคันอีกด้วย และยังแต่งทรงผมด้วยการ *"จับเขม่ากันไรใส่น้ำมัน"* โดยการเอาเขม่าผสมน้ำมันตานีให้เป็นสีดำ ทาผมหรือย้อมผมให้ดำ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมแต่งตัวไปฟังเทศน์ที่วัดป่าเลไลยก์ สะท้อนให้เห็นการแต่งตัวของคนไทยอย่างชัดเจน ว่า

เครื่องพระสิริมงคล

“..... *อาบน้ำผลัดผ้าด้วยฉับพลัน*
จึงเอาขมิ้นมารินทา *ลูบทั่วกายาขมีขมัน*
ทาแป้งแต่งไรใส่น้ำมัน *ผัดหน้าเฉิดฉันดังนวลแตง”*[๑]

นอกจากนี้ยังมีขี้ผึ้งสีปาก และน้ำอบไทย ในการเสริมความงามอีกด้วย

การนุ่งห่มของคนไทยตามที่กล่าวมานั้นยังมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ คนไทยนิยมนุ่งห่มให้ต้องโฉลกตามสีประจำวัน โดยเชื่อว่าเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล โดยเฉพาะการออกศึกสงคราม จะถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้ข้าศึกเกรงขามและมีชัยชนะ คนไทยในยุคนั้นจะทราบกันดีว่าวันไหนควรใส่สีอะไร ดังปรากฏในสวัสดิรักษาคำกลอนของสุนทรภู่ กล่าวไว้ว่า

“อนึ่งผ้าภูษาทรงถนงค์รบ *ให้มีครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี*
วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี *เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล*
เครื่องวันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว *จะยืนยาวชันษาสถาผล*
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน *เป็นมงคลขัตติยาเข้าราวี*
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด *กับเหลือบแปดปนประดับสลับสี*
วันพฤหัสจัดเครื่องเขียวเหลืองดี *วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม*
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ *แสนประเสริฐเสี้ยนศึกจะนึกขาม*
หนึ่งพาชีขี่ขับประดับงาม *ให้ต้องตามสีสันจึงกันภัย”*[๒]

สตรียังนิยมนุ่งห่มให้สีตัดกัน ไม่ใช่นุ่งและห่มเป็นสีเดียวกันทั้งชุด เช่น นุ่งสีเหลือง ห่มสีน้ำเงินอ่อนหรือบานเย็น นุ่งเขียวอ่อน ห่มสีม่วงอ่อน นุ่งเขียวใบไม้ ห่มแดงเลือดนก หรือนุ่งแสด ห่มเขียวอ่อน เป็นต้น การนุ่งห่มแบบนี้มักเป็นผู้ที่อยู่ในวัง ต่อมาการนุ่งห่มตามสีประจำวันไม่ค่อยเคร่งครัดนัก และไม่เป็นที่นิยมในที่สุด

---

[๑] **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน.** (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๓). หน้า ๕๔.

[๒] สุนทรภู่. **สวัสดิรักษาและสุภาษิตสอนสตรี.** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๕๐๘). หน้า ๘.

ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการแต่งกายแบบเก่าและใหม่

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงขนบวัฒนธรรมของไทยบางประการ อันเนื่องมาแต่พระราชดำริที่กว้างขวางและยาวไกล ว่าต่อไปภายหน้าประเทศทั้งหลายทางตะวันออก จะต้องมีการเกี่ยวข้องกับประเทศทางตะวันตกมากขึ้นทุกที ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศให้เจริญขึ้น จนเป็นที่ยอมรับในอันที่จะคบหากันอย่างประเทศที่เท่าเทียมเสมอภาคกัน

วัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยในครั้งนั้น ก็คือ วัฒนธรรมการแต่งกาย เริ่มต้นด้วยพระราชดำรัส เลิกประเพณีข้าราชการเข้าเฝ้าฯ โดยไม่ใส่เสื้อ ดังปรากฏหลักฐาน ความว่า *"...เวลาวันหนึ่ง ข้าราชการเข้าเฝ้าฯ ที่พลับพลาโรงแสงพร้อมกัน ครั้งนั้นยังไม่มีธรรมเนียมที่จะสวมเสื้อเข้าเฝ้าฯ จึงดำรัสว่า ดูคนไม่สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่างกายจะเป็นกลากเกลื้อนก็ดีหรือเหงื่อออกมาก็ดี โสโครกนัก... ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน..."*[๑]

การเข้าเฝ้าฯ ที่พลับพลาโรงแสงนั้น เป็นช่วงรอกำหนดพระฤกษ์ พระบรมราชาภิเษก จึงอาจถือได้ว่าพระราชดำรัสเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีสวมเสื้อเข้าเฝ้าฯ นั้น เป็นพระราชดำรัสแรกและสำคัญที่ก่อให้เกิดวิวัฒนาการเรื่องเครื่องแต่งกายของคนไทยสืบมา

เสื้อที่ข้าราชสำนักสวมใส่เข้าเฝ้าฯ ครั้งนั้น เป็นเสื้อที่ตัดแบบง่ายๆ ด้วยผ้าขาว *"...ตัดพอได้ตัวมีแขนมีรังดุม สำหรับขัดตรงอกนั้น..."* เรียกเสื้อลักษณะนี้ว่า **"เสื้อกระบอก"**[๒]

ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบและรับทัศนคติของชาวตะวันตกมาดัดแปลงแบบเครื่องแต่งกายให้มีประโยชน์ใช้สอยและมีความสวยงามเพิ่มขึ้น ในระยะแรกก็เป็นการดัดแปลงแบบตะวันตกผสมผสานกันแบบไทยดั้งเดิม เช่น ฉลองพระองค์ของเจ้านายแบบทั่วไปสำหรับเข้าเฝ้าฯ ส่วนใหญ่เป็นฉลองพระองค์ไหมพื้น พระกรยาว พระปิดศอ มีขัดดุมผ่าอก เรียกฉลองพระองค์อย่างน้อย แต่ปล่อยชายยาว คาดผ้าส่านแพรพื้น และทรงพระภูษาพื้นโจงกระเบน หรือหากเป็นเสื้อของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ จะเป็นเสื้อคอตั้งปิดคอผ่าอกมีขัดดุม ๘ เม็ด แขนยาว มีผ้ากรองหรือที่เรียกว่าผ้าสำริด ตกแต่งที่ปก สาบและชายเสื้อนุ่งผ้าจีบริ้วลายทอง คาดเข็มขัดเพชรถมลงยาราชาวดี สวมถุงเท้าแพรแบบตะวันตก แต่รองเท้ายังเป็นแบบเก่า คือรองเท้ากำมะหยี่ปักดอกนูน ดังนี้เป็นต้น

---

[๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. **พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์.** รัชกาลที่ ๔ หน้า ๓ - ๔.

[๒] ดร. แดนบีช. **อักขราภิธานศัพท์.** หน้า ๗๔๗.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบตะวันตก
เสื้อนอกและสนับเพลาแบบฝรั่ง ถุงพระบาทและฉลองพระบาทหนัง
ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้น Legion d' Honneur ของฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉลองพระองค์ครุยตามแบบกษัตริย์ของประเทศทางตะวันตก ฉายคู่กับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เพื่อส่งไปพระราชทานแก่ประธานาธิบดี แฟรงคลิน เพียส (Franklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๓๙๙

ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาท-สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชนิยมในการแต่งพระองค์แบบตะวันตกในพระราชวโรกาสต่างๆ พระราชพิธีต้อนรับพระราชอาคันตุกะ ทรงฉลองพระองค์เสื้อนอก สนับเพลาแบบฝรั่ง สวมถุงพระบาทและฉลองพระบาท-หนัง บางครั้งทรงฉลองพระองค์ครุยคลุมแบบกษัตริย์ของประเทศทางตะวันตก และบางครั้งทรงดัดแปลงฉลองพระองค์แบบไทยๆ ให้ดูงดงาม ดังเช่นที่สังฆราชปาลเลอกัว ได้บันทึกถึงฉลองพระองค์เมื่อครั้งมีโอกาสเข้าเฝ้าฯ อย่างเป็นทางการ ความว่า

"...พระองค์ทรงฉลองพระองค์ทรงเกือบคล้ายกับของสมัยกลาง คือฉลองพระองค์ชั้นนอกรัดรูปเป็นผ้าไหมสีฟ้าสดปักทอง พระภูษาไหมสีน้ำตาลดิ้นทอง สวมพระมาลาแขกสีดำ เหนือพระมาลามีเพชรเม็ดโตประดับอยู่ และหน้าพระมาลาตกแต่งด้วยมรกตเม็ดเขื่อง ที่นิ้วพระหัตถ์และพระอุระมีเพชรนิลจินดามีค่ามากประดับอยู่ พระชงค์เปล่าเปลือย และทรงฉลองพระบาทแตะทำด้วยผ้าสีดำปักทอง..."[๑]

---

[๑] สันต์ ท. โกมลบุตร. (แปล) สังฆราชปาลเลกัวซ์ (แต่ง). เล่าเรื่องเมืองไทย. หน้า ๑๑๘

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงอุ้มสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่งบนพระเพลา
พระบรมฉายาลักษณ์ส่งไปพระราชทานประธานาธิบดีเจมส์ บูคะนัน (James Buchanan) ประเทศสหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๔๐๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉลองพระองค์คล้ายกับที่สังฆราชปาเลอกัวส์บันทึกไว้เมื่อครั้งที่ได้เข้าเฝ้าฯ อย่างเป็นทางการ ภาพนี้ทรงฉายเพื่อส่งไปพระราชทานแด่จักรพรรดินโปเลียน ที่ ๓ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๐๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉลองพระองค์ตามแบบตะวันตก
ทรงฉาย โดยนายจอห์น ทอมสัน (John Thomson) พุทธศักราช ๒๔๐๘

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงฉาย โดยสังฆราชปาเลอกัวส์และอาร์โนดี พุทธศักราช ๒๔๐๕

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฉลองพระองค์ตามแบบตะวันตก

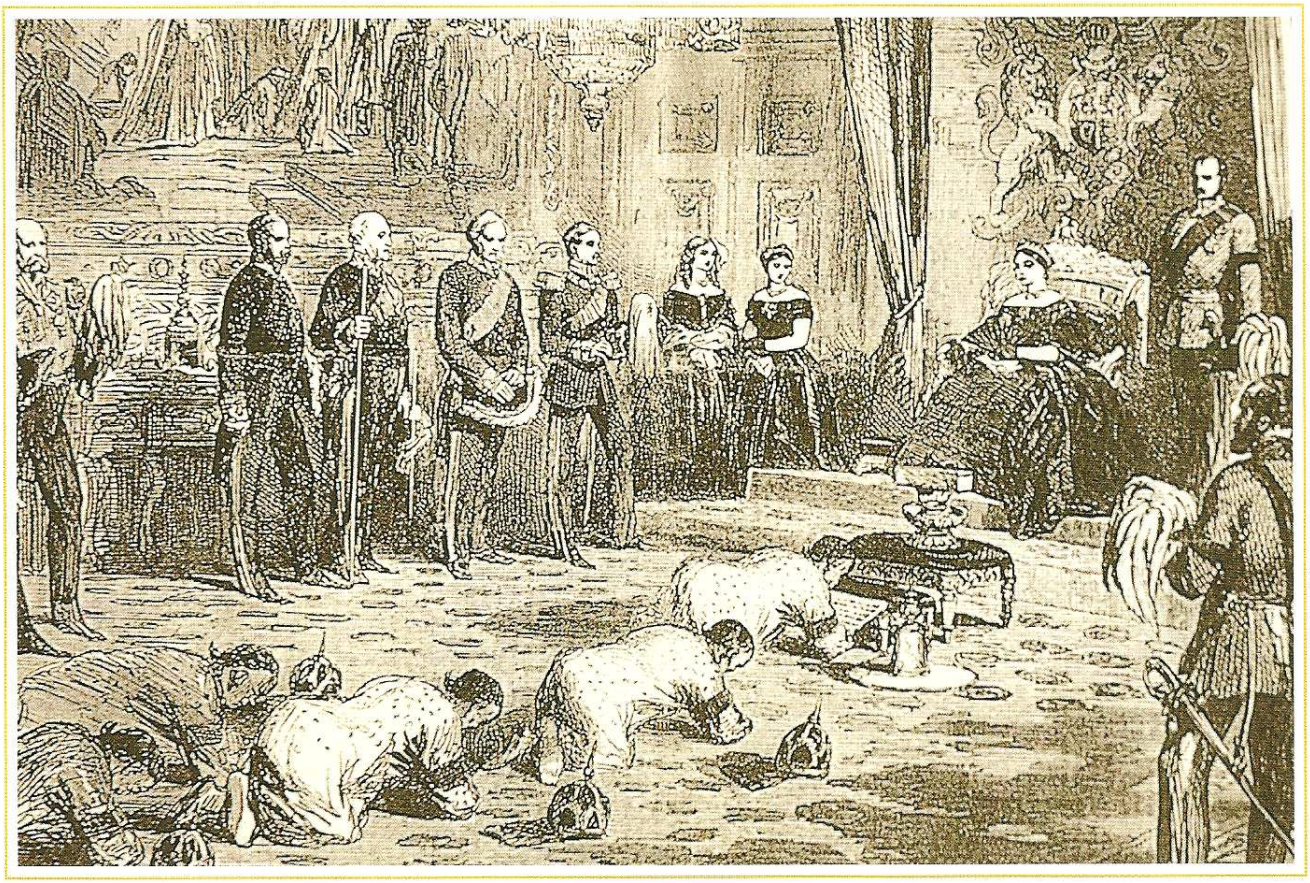

สังฆราชปาเลอกัวส์ (กลาง) พร้อมลูกศิษย์คนไทย ๒ คน คือ โจเซฟ ชม (ซ้าย) และฟรังซัวส์ แก้ว (ขวา)

คณะราชทูตที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปยุโรป ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการไว้ผมทรงมหาดไทยมาเป็นการไว้ผมยาวทั้งศีรษะและตัดอย่างตะวันตก แต่เมื่อกลับมาแล้ว จึงตัดผมมหาดไทยตามเดิม

นับได้ว่าในรัชสมัยนี้ เป็นยุคเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงซึ่งในระยะแรกนั้นเป็นไปเฉพาะหมู่เจ้านายในราชสำนักฝ่ายหน้าและชนชั้นสูงเท่านั้น ส่วนราชสำนักฝ่ายในยังคงแต่งกายตามประเพณีเดิม ราษฎรโดยทั่วไปยังคงแต่งกายเหมือนในรัชกาลก่อน เช่น สตรียังคงไว้ผมปีก ถอนไรผม ไว้เล็บ ผัดหน้าด้วยแป้งหรือกระแจะจันทน์ ทาขมิ้น นุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าแถบเมื่ออยู่กับบ้าน หรือห่มตะเบ็งมานเมื่อทำงานกลางแจ้ง เสื้อที่ใช้สวมมักจะเป็นเสื้อคอกลมปิดคอ แขนกระบอกลึบยาวถึงข้อมือ ผ่าอก ติดดุม คาดแพรหรือห่มสไบเฉียงทับตัวเสื้ออีกทีหนึ่ง บางคนนิยมห่มสไบจีบ สวมกำไลข้อเท้า ยังคงไม่สวมรองเท้า เป็นต้น

ส่วนประชาชนที่อยู่นอกเขตเมืองหลวงนั้น ไม่มีความเปลี่ยนแปลงใดๆ เลย ยังคงแต่งกายเช่นเดิม

คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๐
ณ พระราชวังวินเซอร์ ประเทศอังกฤษ สังเกตการไว้ผมยาวทั้งศีรษะและตัดอย่างตะวันตก

ราษฎรทั่วไปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ยังคงแต่งกายตามประเพณีนิยมของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
โดยยังไม่มีอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ ภาพนี้ถ่าย พุทธศักราช ๒๔๐๕

ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายเป็นแบบสมัยใหม่

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสืบสานพระราชวิเทโศบาย การเมืองระหว่างประเทศตามแนวทางสมเด็จพระบรมราชชนก ดังนั้นในรัชสมัยของพระองค์ จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีไทยในด้านต่างๆ อย่างเต็มรูปแบบ แม้ในตอนต้นรัชสมัยจะยังมิทรงมีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ แต่ก็ทรงดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งใกล้พระองค์เท่าที่จะทรงทำได้ก่อน เช่น การไว้ทรงผม และการแต่งกายการเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้น ทรงมักเริ่มต้นที่พระองค์และคนใกล้ชิดก่อน ทั้งนี้เพราะทรงตระหนักพระทัยถึงความยึดถือเชื่อมั่น ขนบประเพณีโบราณ อันเป็นวิสัยสำคัญของคนไทยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความเชื่อของคนไทยที่ว่า *"พระเจ้าแผ่นดินจะต้องรักษาโบราณราชประเพณี หรือทรงประพฤติตามโบราณราชประเพณี บ้านเมืองจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข เจริญรุ่งเรือง หากพระเจ้าแผ่นดินกระทำการสิ่งใดที่เรียกว่า* ***"ตัดจริตผิดโบราณ"*** *แผ่นดินจะรุ่มร้อน บ้านเมืองจะมีอันเป็นไป"* ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีดั้งเดิมที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาแต่โบราณ แม้แต่ในเรื่องเล็กน้อยจึงเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก เพราะต้องต่อสู้กับความเชื่อมั่นและยึดถือของคนทั้งประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้พระปรีชาสามารถในการปลุกปลอบ น้อมนำให้คนใกล้ชิดพระองค์อันได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอข้าราชสำนักวัยไล่เลี่ยกับพระองค์ให้เข้าพระทัยเข้าใจถึงเหตุผลความเหมาะสมและผลประโยชน์ที่จะได้รับในการเปลี่ยนแปลง เริ่มต้นจากทรงผมตามประเพณีโบราณแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ผู้ชายไว้ผม **"ทรงมหาดไทย"** คือโกนผมรอบศีรษะเกลี้ยง เว้นตรงกลางศีรษะ ปล่อยผมให้ยาวประมาณ ๔ เซนติเมตร แล้วจึงหวีหรือแต่งทรงผมที่ยาวตามแต่จะเห็นงาม ซึ่งส่วนมากมักจะแสกกลาง ตกแต่งให้อยู่ทรงด้วยวิธีจับเขม่า ผู้หญิงไว้ผมที่เรียกว่า **"ผมปีก"** มีลักษณะคล้ายผู้ชาย คือ กลางศีรษะไว้ยาว ถอนไรผมเป็นวงรอบปอยผมยาวนั้น ส่วนรอบศีรษะแทนที่จะโกนเกลี้ยง ก็ไว้ผมคลุม บางยุคอาจไว้ยาวประบ่า บางยุคก็ตัดสั้น บางยุคนิยมเป็นพู่อยู่ริมหู สำหรับเกี่ยวดอกไม้หรือเครื่องประดับผมอื่นๆ เรียกทรงผมชนิดนี้ว่า **"ผมทัด"**

ทรงผมดังกล่าว เป็นทรงผมของคนไทยมาแต่โบราณ เป็นทรงผมที่ผ่านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนลงตัวเหมาะกับลักษณะของคนไทยจึงยึดถือกันเป็นวัฒนธรรมประจำชาติต่อมา ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้เลิกไว้ผมทรงมหาดไทยมาเป็นไว้ผมยาวแบบฝรั่ง พระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชสำนักที่มีพระชนมายุ และอายุใกล้เคียงกันก็พากันเปลี่ยนทรงผมตามพระราชนิยมข้าราชสำนักซึ่งมีอายุมากก็ค่อยๆ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายเมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา
พุทธศักราช ๒๔๑๐ ทรงไว้พระเกศา "ทรงมหาดไทย"

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงไว้พระเกศา "ผมรองทรง" พุทธศักราช ๒๔๑๒

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงไว้พระเกศา "ผมรองทรง"

เปลี่ยนแปลงตามอย่างช้าๆ จึงเกิดทรงผมแบบครึ่งๆ กลางๆ ขึ้น คือตัดผมรอบศีรษะให้สั้น ไว้ผมข้างบนยาวคล้ายผมทรงมหาดไทยเดิมเรียกผมทรงนี้ว่า **"ผมรองทรง"** อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้นิยมไว้ผมแบบฝรั่งมากขึ้น ผมทรงนี้จึงกลายเป็นผมทรงปกติในเวลาต่อมา

นอกจากเรื่องทรงผมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเริ่มการเปลี่ยนแปลงฉลองพระองค์ จนเป็นเครื่องแต่งกายพระราชนิยม ให้คนใกล้ชิดแต่งตามและแพร่หลายออกไปในที่สุด

เริ่มจากผ้านุ่ง เดิมโปรดพระราชทานผ้าสมปักเป็นผ้านุ่ง ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชสำนักเลิกนุ่งผ้าสมปัก บอกยศตามธรรมเนียมเก่าและโปรดฯ ให้ข้าราชสำนักนุ่งผ้าพื้นสีกรมท่า *(สีน้ำเงินแก่)* แทนผ้าสมปัก ส่วนเสื้อโปรดให้นำแบบอย่างของชาวตะวันตกมาดัดแปลงเป็นเสื้อใช้ในโอกาสต่างๆ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในฉลองพระองค์ชุดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ (เดิม) ทรงพระภูษาโจง ผ้าพื้นสีกรมท่า ให้เป็นแบบอย่างแก่ข้าราชสำนัก แทนการนุ่งผ้าสมปัก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายพระรูปหมู่เมื่อครั้งเสด็จเยือนประเทศสิงคโปร์ พุทธศักราช ๒๔๑๓

การเสด็จประพาสต่างประเทศสมัยรัชกาลที่ ๕ กับการแต่งกายแบบสากล

ในการปรับปรุงประเทศนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริในการเสด็จประพาสประเทศข้างเคียงเพื่อทอดพระเนตรกิจการบ้านเมือง

ประเทศแรกที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสได้แก่ ประเทศสิงคโปร์ ใน พ.ศ. ๒๔๑๓ ครั้งนั้นโปรดให้เจ้านายและผู้ตามเสด็จสวมเสื้อนอกคอเปิด มีเสื้อเชิ้ตข้างใน ผูกผ้าผูกคอ แต่ยังคงนุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าพื้นสีกรมท่า และยังทรงกำหนดเครื่องแต่งกายหน่วยงานที่ตามเสด็จ คือ ฝ่ายพลเรือน เป็นเสื้อปีกแพรสีน้ำเงินแก่ ปักลวดลายทองที่คอ ข้อมือ และขลิบทองที่ชายเสื้อ เสื้อตัวยาวคลุมสะโพก คาดเข็มขัดนอกเสื้อ มีกระบี่พลเรือนโยงสายเข็มขัด สวมถุงเท้าขาว รองเท้าหนังดำ หมวกเฮลเม็ต *(Helmet)* แพรขนสีดำ ส่วนเครื่องแต่งกายฝ่ายทหารเป็นเสื้อปีกสีนกพิราบ นุ่งผ้าโจงกระเบนไหมสีเดียวกับพลเรือน คาดสายกระบี่ สวมถุงเท้ายาว รองเท้าหนังดำ หมวกรูปทรงถัง

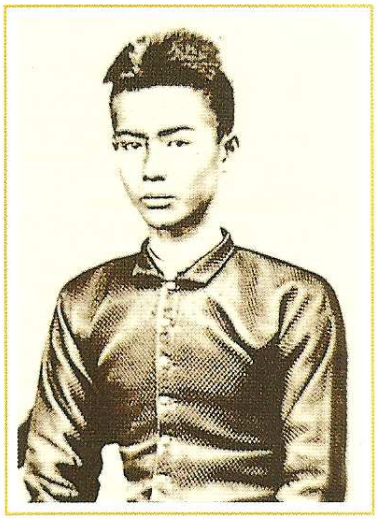
เมื่อเสด็จกลับจากประพาสสิงคโปร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง เช่น โปรดให้ข้าราชสำนักในพระองค์สวมถุงเท้า รองเท้ายืนเฝ้ารับเสด็จแทนการหมอบเฝ้า

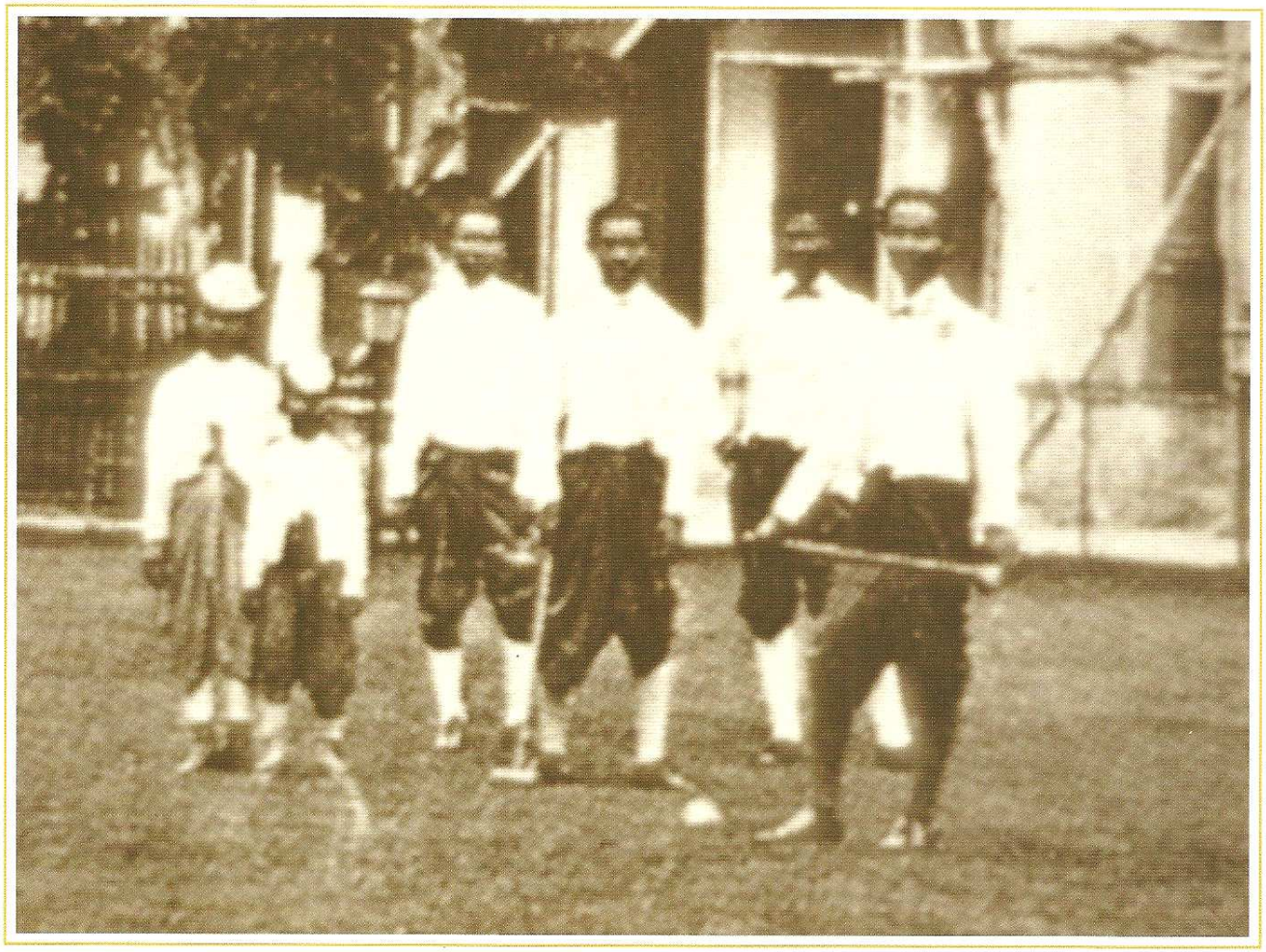
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งเสด็จเยือนประเทศอินเดีย พุทธศักราช ๒๔๑๕

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายข้าราชสำนักเห็นได้ชัดเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเครื่องแบบหรือเรียกทับศัพท์ว่า ยูนิฟอร์ม *(Uniform)* สำหรับเจ้านายและขุนนางแต่งเข้าเฝ้าฯ โดยโปรดกำหนดสีเสื้อตามชั้นและหน่วยงาน เช่น เจ้านายใส่เสื้อแพรสีไพล ขุนนางกระทรวงมหาดไทยใส่เสื้อแพรสีเขียวแก่ กระทรวงกลาโหมสีลูกหว้า กรมท่าหรือกระทรวงการต่างประเทศสีน้ำเงินแก่ มหาดเล็กสีเหล็ก อาลักษณ์กับโหรสีขาว เป็นต้น เสื้อเป็นแบบที่เรียกว่า **"เสื้อปีก"** คือ *"เสื้อปิดคอมีชายสั้น"* คาดเข็มขัดนอกเสื้อ เจ้านายทรงสายรัดพระองค์ทอง ขุนนางคาดเข็มขัดหนังสีเหลือง หัวเข็มขัดมีตราพระเกี้ยว นุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนแทนผ้าสมปัก

อย่างไรก็ตาม การแต่งกายในครั้งนั้นมีลักษณะผสมผสานระหว่างแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ ใส่เสื้อผ้าขาวแขนกระบอก เจ้านายทรงผ้าม่วงโจงกระเบน คาดแพรแถบ ขุนนางบางคนยังคงนุ่งสมปักชักพกคาดผ้าเกี้ยวอยู่

พระยาราชานุประพันธ์ (สุดใจ บุนนาค) ใส่เสื้อที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดขึ้นในตอนต้นรัชกาล หรือที่เรียกว่า "เสื้อปีก"

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่นโครเกต์กับพระบรมวงศานุวงศ์ ในสนามซึ่งปัจจุบันอยู่หน้าพระที่นั่งจักรี ทรงฉลองพระองค์ "เสื้อปีก"

พระยากลาโหมราชเสนา (ฉ่ำ บุนนาค)

มหาดเล็ก (นายอ่อย บุนนาค)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเครื่องต้นฉลองพระองค์ครุย ในการพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ในพระราชพิธีสำคัญพระมหากษัตริย์ยังทรงฉลองพระองค์ตามแบบโบราณราชประเพณี เช่น ในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันบันทึกไว้ว่า *"...เวลาเที่ยงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เยียรบับ พระภูษาม่วงแดง ทรงสะพายสายเครื่องราชอิสริยยศมงกุฎสยามและประดับดวงตราอื่นๆ ด้วย..."*[๑]

ในสมัยนั้นหน่วยทหารรักษาพระองค์นับเป็นหน่วยงานที่ใช้เครื่องแต่งกายตามแบบสากลอย่างสมบูรณ์ สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งนายจอห์น ครอว์ฟอร์ด *(John Crawford)* ราชทูตชาวอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องแบบทหารบกที่เรียกว่า ทหารซีป่าย *(sepoy)* จำนวน ๑๒ สำรับ เป็นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัด

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ ๗๖.** หน้า ๖๗.

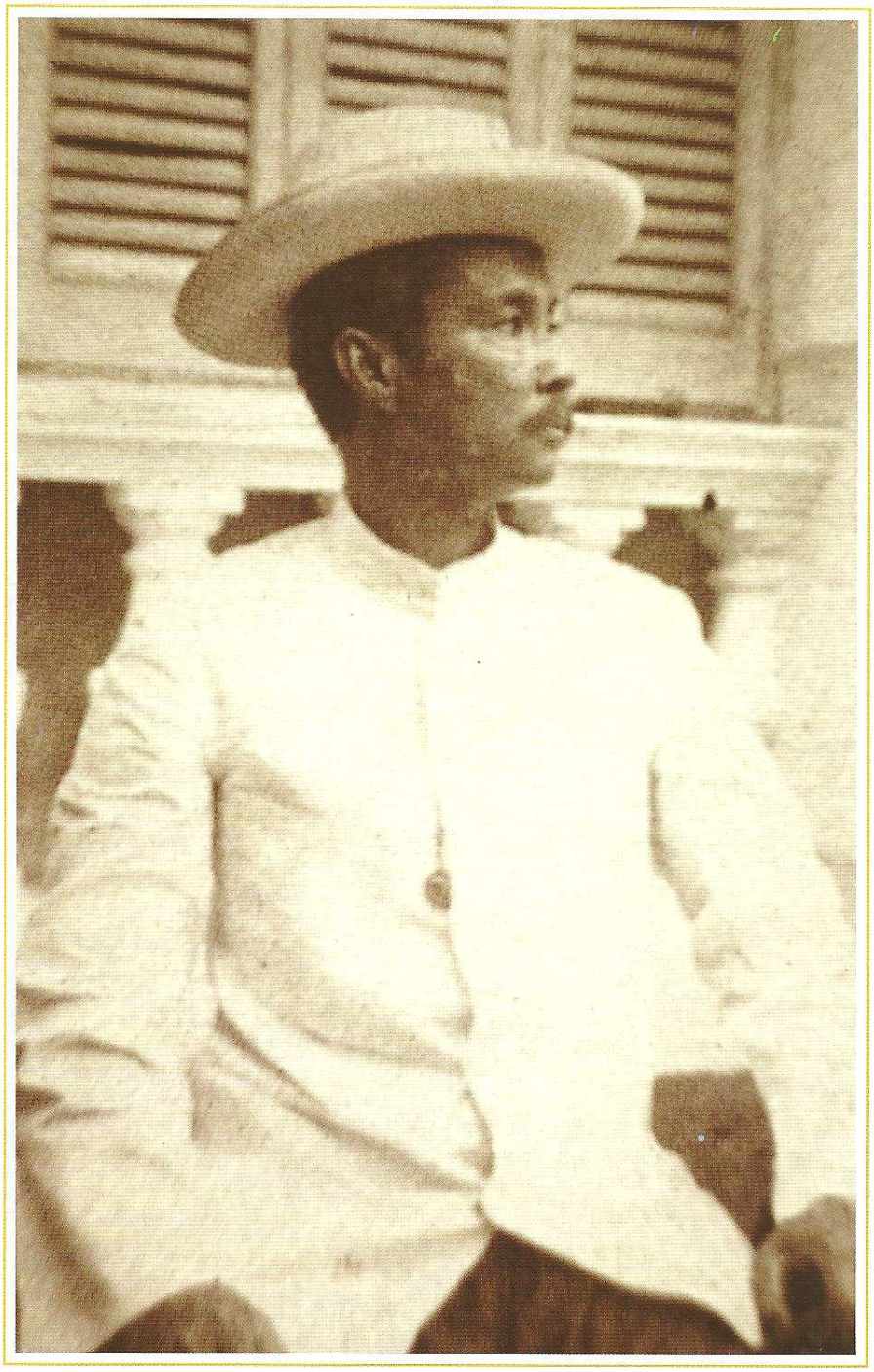
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี ในพระราชพิธีโสกันต์ พุทธศักราช ๒๔๓๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในฉลองพระองค์เยียรบับและทรงพระภูษาโจงเชิงยกทอง

ทหารแต่งเครื่องแบบนี้ขึ้นหน่วยหนึ่ง เข้าใจว่าจะเป็นหน่วยรักษาพระองค์ แม้จะเป็นเพียงหน่วยงานเล็กๆ แต่ก็นับเป็นหน่วยงานแรกที่มีเครื่องแต่งกายแบบยุโรปเต็มรูปแบบ ในราชสำนักฝ่ายหน้า ทหารหน่วยนี้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า ทหารอย่างยุโรป การแต่งกายใช้เครื่องแบบฝรั่งเต็มรูปแบบ คือ สวมกางเกงขายาวสีน้ำเงินแก่ สวมเสื้อนอกคอพับสีเทา สวมถุงเท้า รองเท้า และหมวกแก๊ปทรงหม้อตาล

แม้จะทรงกำหนดเครื่องแบบดังกล่าวแล้ว แต่ความเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมก็ยังคงมีอยู่ตลอดเวลา เช่น ก่อนการเสด็จประพาสอินเดียและพม่า พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๑๕ ซึ่งเป็นการเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งที่ ๒ นั้น มีเสื้อแบบใหม่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากทรงมีพระราชปรารภว่า เสื้อเปิดคอแบบฝรั่ง ต้องมีเสื้อเชิ้ตชั้นใน และต้องมีผ้าผูกคอ หากใช้เฉพาะเวลามีงานก็พอจะทนความร้อนได้ แต่ถ้าใส่ตลอดเวลาคงจะทนความร้อนไม่ไหว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกแบบให้ช่างตัดฉลองพระองค์คอปิดมีกระดุมตลอดอก เพื่อจะได้ไม่ต้องใส่เสื้อชั้นในอีกชั้นหนึ่ง เมื่อช่างตัดมาถวายก็ทรงโปรด เจ้าพระยา

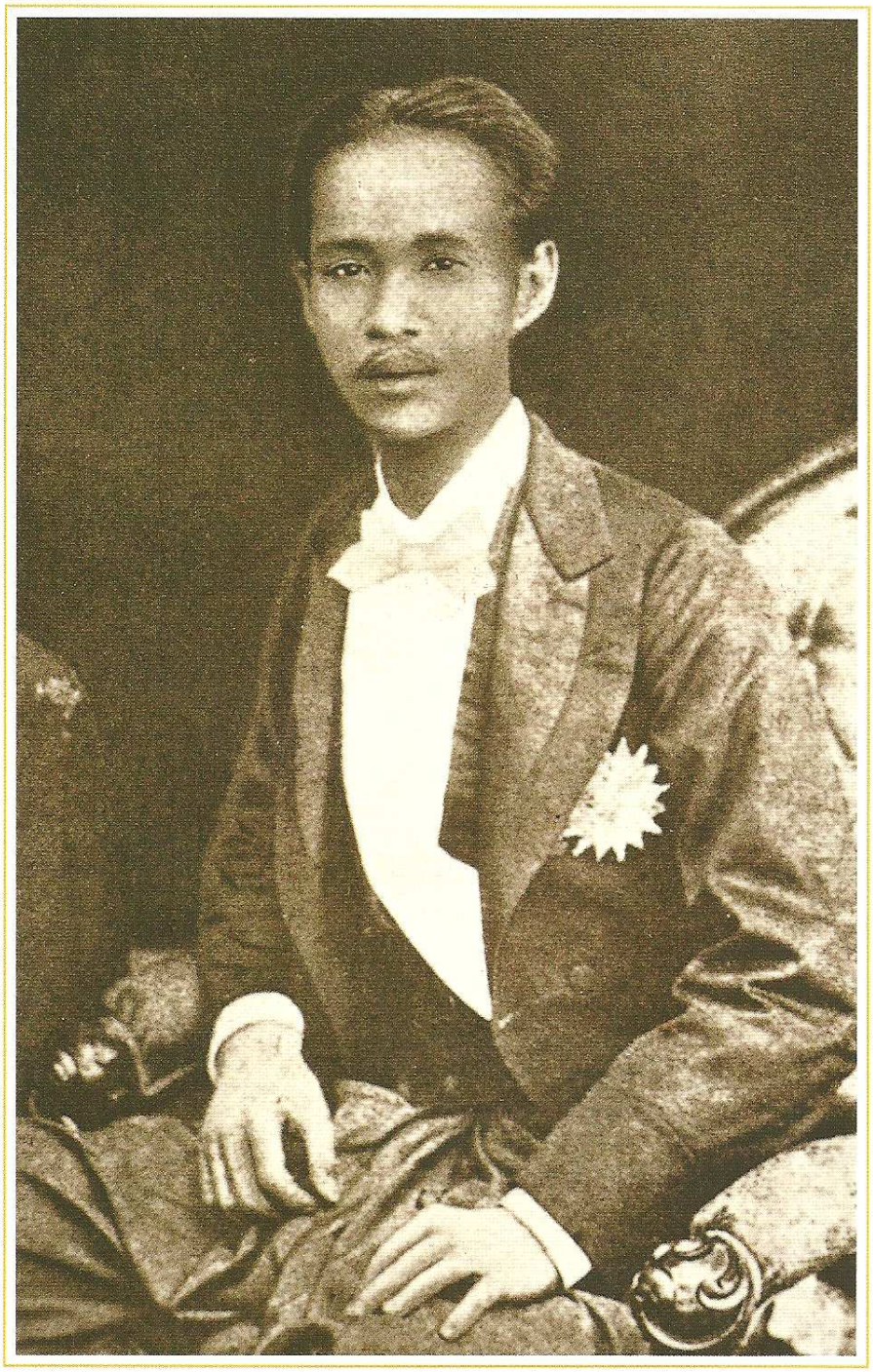
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในฉลองพระองค์แบบราชปะแตน

พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในฉลองพระองค์แบบราชนิยม "ราชปะแตน"

ภาสกรวงศ์ *(พร บุนนาค)* ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ ราชเลขานุการ จึงคิดชื่อเสื้อแบบดังกล่าวถวาย โดยนำคำมคธ คือ ราชรวมกับคำภาษาอังกฤษ คือ แพทเทิน *(Pattern)* เป็นราชแพทเทิน แปลว่า เสื้อแบบหลวง ภายหลังจึงมีผู้เรียกเป็นสำเนียงไทยว่า ราชปะแตน

หลังจากเสด็จประพาสประเทศอินเดียและพม่าแล้ว การเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีต่างๆ ยังคงดำเนินต่อมา เช่น ราชสำนักนิยมนำคำศัพท์ภาษาอังกฤษมาใช้ควบคู่ไปกับภาษาไทยหลายคำ ปรากฏหลักฐานการใช้คำเหล่านี้ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันบ้าง ในหนังสือ Court ข่าวราชการบ้าง เช่น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ "อิฟนิ่งเดรศ" อย่างพลเรือน ทรงฉลองพระองค์เสื้อนอกคอกลม ตัวสั้น ผูกหูกระต่าย ทรงพระภูษาโจง ทรงฉาย พุทธศักราช ๒๔๑๗

คำว่าออฟฟิศ (Office) ไดอารี่ (Diary) ดรออิงรูม (Drawing Room) ซิทติ้งรูม (Sitting Room) เวทติ้งรูม (Waiting Room) โดยเฉพาะเรื่องการแต่งกาย แม้จะยังเป็นการแต่งกายผสมผสานระหว่างแบบไทยกับแบบสากล คือ นุ่งผ้าม่วง สวมเสื้อนอกคอแบะ ผูกเนคไท สวมถุงเท้ายาว รองเท้าหุ้มข้อ และสวมหมวกสักหลาด แต่คำเรียกการแต่งกายมักใช้แบบสากล เช่น อิฟนิ่งเดรศ (Evening Dress) อย่างพลเรือน ฟรอกโก๊ต (Flock Coat) อย่างทหาร ฉลองพระองค์แยกเกต (Jacket) ฉลองพระองค์ยืด เป็นต้น

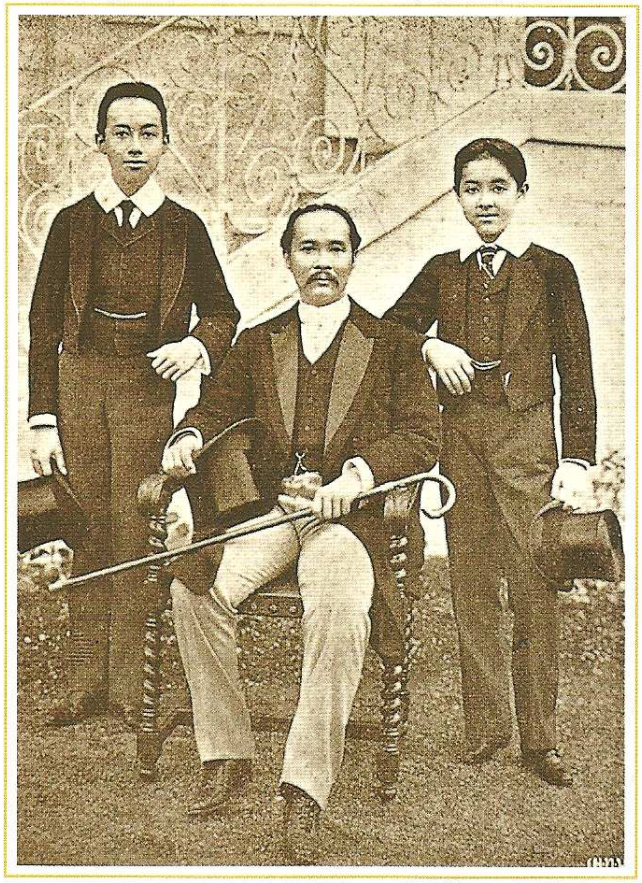
นับแต่ทรงเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีและกำหนดระเบียบการแต่งกายเป็นอย่างแบบใหม่แล้ว ในส่วนพระองค์ทรงปฏิบัติให้เป็นที่ประจักษ์ถึงพระ-

ราชนิยมการแต่งพระองค์ตามแบบใหม่ในโอกาสต่างๆ ดังปรากฏหลักฐานการแต่งพระองค์ตามแบบสากล เช่น ข่าวงานพระราชทานเลี้ยง ตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่ง ความว่า

"...ทรงฉลองพระองค์อิฟนิ่งเดรศ ทรงพระมหาสุราภรณ์..."[๑] และในงานพระราชพิธีถวายผ้าจำนำพรรษา ในคอตข่าวราชการบันทึกไว้ว่า *"...อนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินวัดอรุณราชวราราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ฟรอกโก๊ต พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการพลเรือน ก็สวมเสื้อฟรอกโก๊ต ทหารก็สวมเสื้อครึ่งยศ"*[๒] ในงานรับรองพระราชอาคันตุกะ บันทึกไว้ว่า *"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เครื่องยศทหาร ทรงเครื่องราชอิสริยยศสร้อยจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จออกประทับตรออิงรูม พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท..."*[๓]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายร่วมกับเจ้าชายบิสมาร์ก ของเยอรมนี ที่เมืองฟรีดริช์สรูห์ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๔๐

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ พระราชโอรสที่เมืองเจนีวา พุทธศักราช ๒๔๔๐

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ ๒๒.** หน้า ๗๗.

[๒] **หนังสือ Court ข่าวราชการ** เล่ม ๑. หน้า ๔๐๑.

[๓] **หนังสือ Court ข่าวราชการ** เล่ม ๑. หน้า ๔๐๙.

ด้วยเหตุนี้ เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้าราชบริพารที่ตามเสด็จซึ่งคุ้นเคยกับการแต่งกายแบบสากลอยู่แล้ว ได้ศึกษาถึงแบบเสื้อผ้าที่นิยมใช้กันในเวลานั้น และเสื้อผ้าซึ่งใช้ตามโอกาส และเฉพาะโอกาส มีทั้งที่เป็นเครื่องแบบ ได้แก่ เครื่องเต็มยศอย่างจอมพล เครื่องครึ่งยศ เครื่องแบบปกติและเครื่องแบบทหารหน่วยต่างๆ ตลอดจนเครื่องแต่งกายแบบพลเรือน อาทิ ชุดราตรีสโมสร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้การแต่งกายเป็นไปอย่างสมพระเกียรติถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะขนบประเพณีของแต่ละประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ห้างแบดแมน *(Badman)* และห้างแบดแมนแอนแชมป์สัน เป็นผู้ตัดเย็บฉลองพระองค์ถวายส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งโปรดให้ช่างตัดเสื้อที่มีชื่อเสียงของประเทศที่จะเสด็จประพาสเป็นผู้ตัดถวายระหว่างการเดินทาง

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทรงผม โดยเริ่มไว้ผมยาวเป็นคนแรกในราชสำนัก

การเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายของข้าราชสำนักฝ่ายใน

ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีบางประการ รวมทั้งการแต่งกายของข้าราชสำนักฝ่ายหน้า แต่ข้าราชสำนักฝ่ายในยังคงยึดมั่นในขนบประเพณีแบบดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น เจ้าคุณพระประยูรวงศ์เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอกทราบถึงพระราชดำริและพระบรมราโชบาย จึงทูลรับอาสาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงฝ่ายใน เริ่มจากทรงผมโดยเริ่มไว้ผมยาว ในที่สุดข้าราชสำนักฝ่ายในก็หันมานิยมไว้ผมยาวโดยทั่วหน้า ผมปีกก็เริ่มหายไป

นอกจากเรื่องทรงผมแล้ว เครื่องแต่งกายก็ยังเป็นเรื่องที่กว่าจะเปลี่ยน-แปลงได้ต้องใช้เวลานาน แม้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับจากประเทศสิงคโปร์ ใน พ.ศ. ๒๔๑๓ และโปรดให้เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกาย ทรงผม ข้าราชสำนักฝ่ายหน้าแล้วก็ตาม แต่ฝ่ายในก็ยังดำเนินตามขนบประเพณีดั้งเดิม จนเมื่อทรงผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ ๒ จึงทรงมีพระราชกระแสดำรัสให้เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายข้าราชสำนักฝ่ายในเป็นแบบใหม่ คือ โปรดให้นุ่งโจงในเวลาปกติ ใส่เสื้อแขนยาวชายเสื้อสั้นเพียงบั้นเอวแล้วห่มแพรสไบเฉียงบ่านอกเสื้อ สวมถุงเท้าหุ้มตลอดน่อง และสวมเกือกบู๊ต ส่วนการนุ่งจีบนั้นทรงกำหนดให้ใช้ห่มกับตาด เมื่อเวลาแต่งเต็มยศในงานพระราชพิธี

ดังได้ทราบกันแล้วว่าวิสัยสตรีไทยยิ่งเป็นสตรีชาววังด้วยแล้ว ลักษณะเด่น คือ ความช่างคิด ช่างตกแต่งประดิดประดอยและมีความประณีตบรรจงในงานที่เป็นศิลป์ และงานช่างทุกอย่างโดยเฉพาะเรื่องเครื่องแต่งกายอันเป็นเรื่องที่สตรีทุกคนพอใจและเอาใจใส่อยู่แล้ว เมื่อโปรดให้มีการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายโดยมีแนวพระราชดำริให้ดูแบบอย่างชาวยุโรป เครื่องแต่งกายสตรีใน

พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ ทรงฉลองพระองค์ ผ้าลูกไม้แขนพองจับจีบรูด เอวจีบเข้ารูป ทรงพระภูษาโจง ถุงพระบาทและฉลองพระบาทคัทชู

พระราชสำนักฝ่ายในระยะแรกจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างแบบของยุโรปและของไทยดั้งเดิม และพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยการเพิ่มความเป็นตัวของตัวเองลงไปในแบบเครื่องแต่งกายนั้นๆ เช่น การประดิดประดอย ประดับและตกแต่งอย่างละเอียดลออพิถีพิถันแบบไทยๆ ผสมกับแบบต่างประเทศซึ่งมีเข้ามาเรื่อยๆ อย่างช้าๆ พอมีเวลาให้คัดเลือกเอาแต่สิ่งดีงามมาปรับให้เข้ากับของดั้งเดิมจนกลายเป็นความงอกงามของประเพณีการแต่งกายสืบต่อมา

เมื่อครั้งเสด็จกลับจากยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ เครื่องแต่งกายแบบอังกฤษสมัยควีนวิคตอเรีย ก็ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในราชสำนักไทย ลักษณะเสื้อมีแขนพองตั้งแต่ไหล่ถึงต้นแขนและแนบกับลำแขนถึงข้อศอกหรือข้อมือ อย่างที่เรียกกันว่า **"เสื้อแขนหมูแฮม หรือขาหมูแฮม"** คอเสื้อนิยมคอตั้งสูง ตัดพอดีตัว เอวจีบเข้ารูป หรือคาดเข็มขัด ส่วนผ้านุ่งยังคงเป็นแบบโจงกระเบนผ้าม่วงผ้าลายหรือผ้าพื้นให้เข้ากับสีเสื้อหรือแล้วแต่โอกาส สวมถุงเท้าและรองเท้าคัทชู

แม้ลักษณะพื้นฐานของเครื่องแต่งกายสตรีจะมีลักษณะเดียวกัน แต่การประดิษฐ์ตกแต่งประดับประดาตัวเสื้อนั้นแตกต่างกันตามแต่ผู้สวมใส่จะเห็นงาม ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบของเสื้อและการตกแต่ง เช่น ระบายลูกไม้เป็นชั้นๆ รอบแขนเสื้อติดโบเล็กๆ ตามตัวเสื้อถี่บ้างห่างบ้างตามความเหมาะสม บางท่านประดับโบเล็กๆ ระยิบระยับเต็มตัวเสื้อ บางทีใช้ลูกไม้ตกแต่งทั้งตัวเสื้อหรือที่แขนที่คอ แล้วแต่จะเห็นงาม ลูกไม้ที่ใช้ตกแต่งนั้นส่วนมากเป็นลูกไม้มาจากต่างประเทศ

นอกจากผ้าลูกไม้แล้วผ้าที่นิยมกันมากในสมัยนั้นมักเป็นผ้าไหมหรือผ้าแพรเนื้อดีจากยุโรป ถุงเท้าก็เป็นเครื่องแต่งกายอีกชนิดหนึ่งที่มีวิวัฒนาการ

เจ้าจอมเยื้อน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นอย่างมาก นับแต่เป็นผ้าธรรมดา ผ้าแพร ผ้าลายตาข่ายโปร่ง จนถึงมีลวดลายต่างๆ

ส่วนรองเท้านั้นพัฒนาจากรองเท้าคัทชูสันคล้ายรองเท้าผู้ชาย มาเป็นคัทชูส้นสูงหนาและพัฒนารูปแบบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและพัฒนาตามแบบเครื่องแต่งกาย คือ เครื่องประดับ นับแต่ผ้าสไบก็กลายเป็นเครื่องประดับเพิ่มความงามของเสื้อและเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ จากผ้าสไบที่สำหรับห่มนอกเสื้อแปลงเป็นผ้าสะพายไหล่ โดยนำผ้าสไบมาจีบจนเหลือเป็นผืนแคบตรึงกลางผืนไว้บนบ่าซ้าย และรวบชายทั้งสองไว้ที่เอวด้านขวา เรียกกันว่าแพรสะพาย วิธีนี้เป็นที่นิยมกว่าการห่มสไบเฉียง

พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ทรงแถบแพรสะพายคาดเฉียง
พระองค์อย่างหลวมๆ ในระยะแรก

เจ้าจอมมารดาแส คาดแถบแพรสะพายเฉียงตัว

เจ้าจอมมารดาแช่ม คาดแถบแพรสะพายเฉียงตัว

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าบีเอตริศภัทรายุวดี
ทรงแถบแพรสะพายคาดเฉียงพระองค์

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เจ้าจอมมารดาแพ ในรัชกาลที่ ๕)

เจ้าจอมเลียม คาดแถบแพรสะพายด้วย
ผ้าฝรั่งเนื้อบางเบา และสะพายแบบหย่อนๆ พองาม

น่าจะเป็นเพราะว่าแพรสะพายนี้ไม่ปิดบังความงามของเสื้อเหมือนอย่างสไบเฉียง ภายหลังวิธีการสะพายผ้าเปลี่ยนจากผ้าจีบสะพายแบบตึงเป็นผ้าแพรฝรั่งสะพายแบบหย่อนๆ พองาม ทำให้แบบของเครื่องแต่งกายเปลี่ยนไป เครื่องประดับอื่นๆ ก็พลอยเปลี่ยนจากแบบเดิมมาเป็นแบบใหม่เพื่อให้เหมาะสม เช่น มงกุฎ หรือรัดเกล้า เปลี่ยนเป็นกะบังแบบเตี้ยๆ ประดับเพชรเป็นรูปทรงหรือลวดลายต่างๆ มีสายสร้อยคอ และสร้อยข้อมือสั้นบ้างยาวบ้าง ประดับอัญมณีหลากชนิดรวมทั้งไข่มุก สร้อยไข่มุกนิยมใช้ซ้อนๆ กันหลายสาย สร้อยบางเส้นห้อยจี้แบบฝรั่งอาจมีตุ้งติ้งหรือสายทิ้ง ต่างหูส่วนใหญ่เป็นสายยาวระย้าหรือแบบที่เรียกว่า พวงเต่าร้าง เครื่องประดับที่เหมาะกับเครื่องแต่งตัวแบบใหม่ ซึ่งเป็นที่นิยมกันเป็นอย่างมากในสมัยนั้นอีกชนิดหนึ่งก็คือ เข็มกลัดติดเสื้อ ประดิษฐ์เป็นรูปต่างๆ มีทั้งดอกไม้ ตัวสัตว์และแมลง เช่น ผีเสื้อ แมลงปอ ห่าน หงส์ นกยูง นอกจากนี้ยังทำเป็นพระนามาภิไธยย่อ หรือนามบุคคล เครื่องประดับทั้งหมดนิยมสวมใส่เป็นชุด คือ จะต้องประกอบด้วยอัญมณีชนิดเดียวกันและจะต้องเข้าหรือตัดกับสีเสื้อผ้า ทั้งสร้อยคอ ต่างหู สร้อยข้อมือ เข็มกลัด และแหวน เป็นต้น

ในช่วงที่พระราชสำนักฝ่ายในกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายครั้งใหญ่นั้น อาจถือได้ว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้นำในการแต่งกายสตรียุคใหม่ ทรงนำเอาศิลปการแต่งกายของสตรีไทยโบราณมา

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ทรงเครื่องประดับ
อัญมณีแบบต่าง ๆ ผสมกันตามความนิยมของยุคนั้น
อันได้รับเคิทธิพลจากตะวันตกโดยตรง

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ท้าววรจันทร (เจ้าจอมมารดาวาด ในรัชกาลที่ ๔)

ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถ่ายพระราชทานแก่ครอบครัวของเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) แสดงการแต่งกายของสตรีในชุดปกติอยู่กับบ้าน

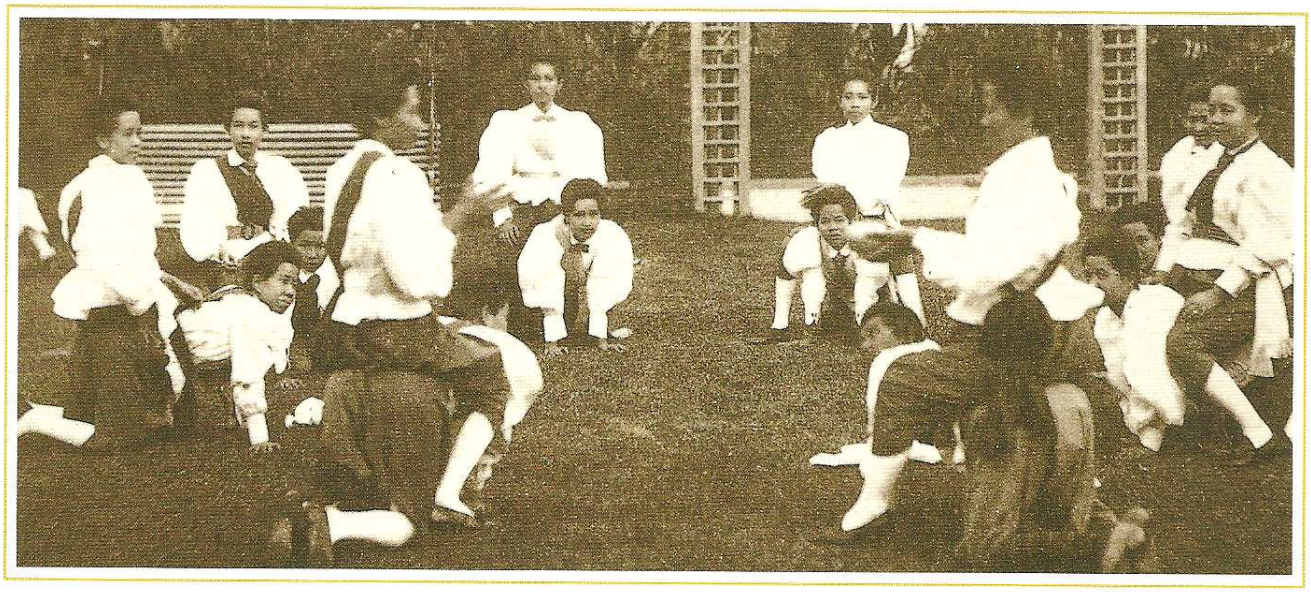
ผสมผสานกับรูปแบบเครื่องแต่งกายสตรีชาวตะวันตก และนำมาปรับปรุงให้งดงามยิ่งขึ้นด้วยฝีมือประดิดประดอยเย็บปักถักร้อยของช่างชาววัง และได้แยกประเภทฉลองพระองค์ที่ทรงแต่งตามโอกาสต่างๆ ไว้ดังนี้

๑. **ชุดปกติ** ผ้าทรงเป็นผ้าพื้นหรือผ้าลายโจงกระเบน ทรงสะพักสไบแถบผ้าดอกเล็กๆ กว้างราว ๑ ฟุต สีอ่อนๆ จีบเล็กๆ ห่มสไบเฉียงชายสไบพาดพระอังสาซ้าย มีสายรัดบั้นพระองค์ หรือไม่มีก็ได้ ถือเป็นฉลองพระองค์สำหรับทรงเฉพาะอยู่ในที่ประทับ

๒. **ชุดปกติสมัยใหม่**เป็นชุดสำหรับเสด็จลงพระราชอุทยาน หรือทรงกีฬา เช่น โครเกต์ ในสวนศิวาลัย หรืออาจเสด็จไปที่ใดที่หนึ่งในลักษณะที่ไม่มีพิธีรีตอง แต่อยู่เฉพาะภายในเขตพระราชวังหลวงเท่านั้น ผ้าทรงเป็นผ้าพื้นอย่างดี โจงกระเบน ฉลองพระองค์ผ้าลูกไม้หรือแพรเนื้อแน่นสีอ่อนๆ หรือสีขาวแบบเรียบๆ แขนยาวหรือแขนกระบอกตามความเหมาะสม มีแพรห่มจีบตามยาว สะพายจากพระอังสาซ้าย ห้อยชายไว้ทางขวาทั้งหน้า หลังรวบไว้แค่บั้นพระองค์ ใช้เข็มกลัดกลัดพองาม แพรนี้ต้องมีสีกลมกลืนกับฉลองพระองค์ที่บั้นพระองค์บางทีก็คาดเข็มขัดบางทีก็จีบเข้ารูปเฉยๆ กลัดเข็มกลัดหรือห้อยสายนาฬิกาพองาม นิยมถุงพระบาทโปร่งมีลวดลายต่างๆ ทั้งสีขาวและสีดำใส่กับฉลองพระบาทหนังมีส้นสีดำ-ขาว ตามโอกาสหรือความพอพระทัย

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
ทรงฉายพุทธศักราช ๒๔๒๓

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ และข้าราชบริพารขณะทรงสำราญพระอิริยาบถในบริเวณสวนศิวาลัย พระบรมมหาราชวัง
ฉายพุทธศักราช ๒๔๔๐

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

๓. **ชุดออกงาน**ทรงใช้เวลางานพระราชพิธีสำคัญๆ หรือในงานรับรองพระราชอาคันตุกะต่างประเทศ ทรงปรับปรุงฉลองพระองค์แบบโบราณ เพื่อให้คงความเป็นไทยแท้และเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติ กล่าวคือ ผ้าทรงไหมสียกทอง หรือยกเงินมีเชิงชาย จีบหน้าไว้ชายพก คาดสายรัดบั้นพระองค์สายทองหัวลงยาประดับเพชรพลอยตามแบบโบราณ ฉลองพระองค์เป็นแพรไหมตาดหรือลูกไม้เงินทองหรือเยียรบับตามความเหมาะสม ตัดเป็นเสื้อคอกลมแขนกระบอกหรือจีบยาวจดข้อพระหัตถ์ ตัวเสื้ออาจตกแต่งด้วยริบบิ้น ลูกไม้ เลื่อมหรือลูกปัดแล้วแต่จะเห็นงาม ทรงสะพักนอกเสื้อเป็นริ้วทองหรือต่วนปักดิ้นหรือเลื่อมในลักษณะสไบห่มห้อยชายสั้นขนาดพองาม เครื่องประดับสำหรับฉลองพระองค์ชุดนี้ มักเป็นสร้อยสังวาลเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ และตราอื่นๆ ที่ใช้เฉพาะเต็มยศอย่างขัตติยนารีตามแบบโบราณราชประเพณี

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ในฉลองพระองค์เต็มยศ อย่างขัตติยนารีตามแบบโบราณราชประเพณี

๔. **ชุดเต็มยศ** เป็นชุดที่ทรงออกแบบสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์เจ้าจอมหม่อมห้ามสะใภ้หลวง ตลอดจนบรรดาข้าราชบริพารสตรีทั้งหลายที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เพื่อใช้ในงานพระราชพิธีต่างๆ ลักษณะเครื่องแต่งกายดังกล่าว คือ นุ่งผ้ายกดอกไหมสีต่างๆ แบบโจงกระเบน สวมเสื้อแพรหรือไหมหรือผ้าลูกไม้ตามความพอใจ แขนยาวเลยข้อศอก หรือยาวจดข้อมือ ตัวเสื้อประดับด้วยริบบิ้น ลูกไม้ ลูกปัดดิ้น หรือเลื่อมสีต่างๆ ให้ดูกลมกลืนกับผ้านุ่ง สะพายแพรแถบที่ทรงกำหนดชั้นไว้ให้คู่กับดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ตามลำดับชั้นที่ได้รับพระราชทาน สวมถุงเท้า และรองเท้าส้นสูงตามสมัยนิยม เครื่องประดับอนุโลมตามความเหมาะสมและความงาม

นอกจากเครื่องแต่งกายดังที่กล่าวมาแล้ว มีบางโอกาสที่ทรงฉลองพระองค์ และโปรดให้ข้าราชบริพารแต่งตัวแบบยุโรป เช่น เมื่อครั้งโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ และเมืองในแหลมมลายู ร.ศ. ๑๑๖ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการแต่งกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง เริ่มตั้งแต่ตอนต้นรัชกาล

ท่านผู้หญิงตลับและพลโท เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) ในชุดเครื่องแต่งกายเต็มยศ ท่านผู้หญิงตลับแต่งกายตามพระราชนิยม ในสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ สะพายแพรแถบที่ปักตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ท่านผู้หญิงอู่ภรรยาเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) สะพายแถบแพรปักรูปดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

หม่อมหวน จักรพันธุ์ ณ อยุธยา สะพายผ้าแพรฝรั่งแบบหย่อนพองาม ชายปักลายรูปดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายพร้อมสุสุฮุนัน แห่งเมืองโซโล
พร้อมกับสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ และเจ้าจอมมารดาชุ่ม พุทธศักราช ๒๔๓๙

เจ้าจอมมารดาชุ่ม ในเครื่องแต่งกายแบบตะวันตก สันนิษฐานว่าถ่ายในคราวตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประพาสเกาะชวา พุทธศักราช ๒๔๓๙

เลยทีเดียว และได้ปรับปรุงพัฒนาต่อมาโดยลำดับ การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่เริ่มต้นและนิยมในหมู่คนชั้นสูง ชาวบ้านยังคงนิยมแต่งกายตามสบายเช่นเดียวกับรัชกาลก่อนๆ

ชายนุ่งโจงกระเบน หรือนุ่งผ้าลอยชาย ไม่นิยมสวมเสื้อ ชายสูงอายุจะใช้ผ้าขาวม้าหรือผ้าชนิดอื่นพับแตะไว้ที่บ่า หนุ่มๆ จะนิยมใช้ผ้าคล้องไหล่ทิ้งชายมาข้างหน้า หรือห้อยคล้องคอทิ้งชายไปข้างหลัง ยังคงไม่สวมรองเท้า เครื่องประดับมีไม่มาก จะมีบ้างเป็นพวกแหวน สร้อยคอแขวนพระเครื่อง หญิงชาวบ้านยังคงนุ่งโจงกระเบนและห่มผ้าแถบอยู่กับบ้านเช่นเดิม

ชาวบ้านทั่วไปที่ตลาดปากน้ำ

การแต่งกายของสตรีสยามต่างวัย พุทธศักราช ๒๔๙๗ สังเกตการม้วนหางกระเบนที่คล้ายการม้วนพับอย่างหลวมๆ ทำให้แบนและนั่งสบาย ต่างกับปัจจุบัน ที่ม้วนจนกลมอย่าง "หางหนู" นั่งไม่สบาย

การแต่งกายของชายสามัญ

หญิงชาวบ้านเริ่มไว้ผมยาว แต่ยังคงห่มผ้าแถบ และนุ่งผ้าโจงกระเบนตามแบบเดิม

การแต่งกายของสตรีสยาม พุทธศักราช ๒๔๙๗ สังเกตการลงขี้ผึ้งขัดผ้าจนเป็นมันขึ้นเงาและแข็งกระด้าง

พระโอรสธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระภูษาลอยชายและโจงกระเบน

เป็นที่สังเกตได้ว่า สิ่งที่ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงและทำตามได้อย่างง่าย เห็นจะได้แก่ทรงผม และการสวมเสื้อ ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ในสมัยนี้นิยมตกแต่งร่างกายตามความนิยมของฝรั่งอีกด้วย ห้อยนาฬิกาที่อกเสื้อ สวมหมวกทรงแบบยุโรป ถือไม้เท้า *(เรียกว่าไม้ถือ)* เจ้านายและขุนนางบางคนนิยมไว้หนวด สตรีเริ่มใช้เครื่องสำอางอย่างชาวตะวันตก

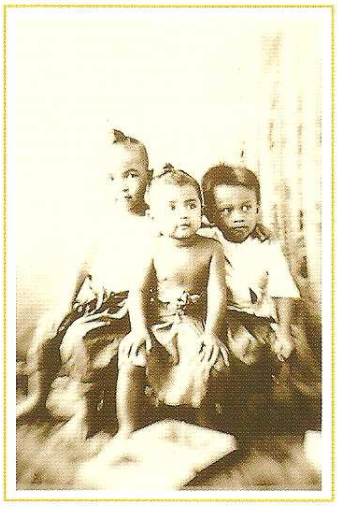
เด็กผู้หญิงในสมัยนี้เวลาอยู่บ้าน นุ่งโจงกระเบนหรือนุ่งลอยชายเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ไม่สวมเสื้อ เวลาออกงานจึงสวมเสื้อคอกลมกว้างไม่มีแขนที่เรียกว่า เสื้อคอกระเช้า เวลาแต่งตัวเต็มที่นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาวคอปิด แต่งด้วยลูกไม้งดงาม สวมถุงเท้ารองเท้า เจ้านายที่ทรงพระเยาว์ ทรงฉลองพระองค์แขนยาวพองและทรงเครื่องประดับ ยังคงนิยมไว้พระเกศาจุกเมื่อโสกันต์แล้วจึงเริ่มไว้พระเกศายาว

พระโอรสธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

การแต่งกายอย่างเป็นงานเป็นการ โดยสวมเสื้อผ้าลูกไม้ติดโบว์ นุ่งโจงกระเบน

พระโอรสธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในชุดฉลองพระองค์ลำลองประทับอยู่กับวัง

พระโอรสธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับพระพี่เลี้ยงขณะทรงพระสำราญ ณ ที่ประทับ

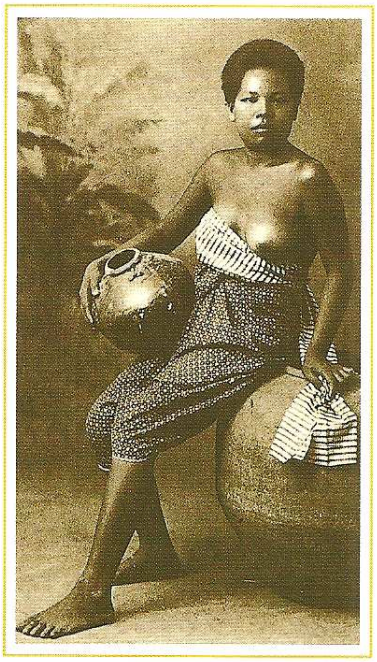

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ขณะทรงพระเยาว์ ฉายพุทธศักราช ๒๔๕๑

ชาวบ้านมารอเฝ้าฯ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระเจดีย์กลางน้ำ จังหวัดสมุทรปราการ ยังคงแต่งกาย ตามแบบประเพณีนิยมพื้นบ้าน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศ ๒ ฉบับ[๑] ฉบับแรกคือ *"ประกาศห้ามคนแต่งตัวไม่สมควรมิให้ไปมาในพระราชฐานที่เสด็จออก"* โดยห้ามผู้ใหญ่ทั้งชายหญิงสวมแต่เสื้อชั้นในหรือไม่สวมเสื้อเลย หรือนุ่งกางเกงขาสั้นเหนือเข่า หรือนุ่งผ้าหยักรั้งไม่ปิดเข่า หรือนุ่งโสร่ง หรือสวมรองเท้าไม่มีถุงเท้า ไม่ว่ารองเท้าชนิดใดๆ หรือสวมรองเท้าสลิปเปอร์ *(Slipper : รองเท้าแตะ)* ตลอดจนเด็กที่เปลือยกายเข้ามาในบริเวณพระราชวังชั้นนอกด้านหน้ากับบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยกเว้นคนงานขนของก่อสร้าง กวาดล้าง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนหรือพาเด็กหรือปล่อยเด็กที่แต่งกายไม่สมควรดังกล่าวล่วงเข้ามาในเขตที่กำหนดไว้ ให้นายประตูขับไล่ ห้ามปราม ถ้าไม่ฟังให้จัดส่งศาลกระทรวงวังตัดสินลงโทษ ปรับไม่เกินคราวละ ๒๐ บาท หรือขังไว้ใช้การไม่เกินคราวละ ๑๕ วัน หรือทั้งปรับทั้งขังตามควรแก่โทษ ถ้าผู้ทำผิดเป็นเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปีลงไป บิดามารดาหรือมูลนายหรือผู้เลี้ยงดูเด็กนั้น จะต้องรับโทษแทนทุกประการ ประกาศเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๗ *(พ.ศ. ๒๔๔๑)* ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๗ เป็นต้นไป

หญิงชาวสยามนิยมแต่งตัวตามสบาย แม้จะมีผ้าห่มคลุมตัวแต่ก็ไม่นิยมนำมาปิดบังหน้าอกให้มิดชิด

---

[๑] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ความทรงจำ.** หน้า ๒๒๖.

อีกฉบับหนึ่งคือ *"ประกาศห้ามการแต่งกายไม่สมควร"* ห้ามชายหญิงที่นุ่งผ้าหยักรั้งไม่ปรกเข่าหรือนุ่งกางเกงขาสั้น หญิงเปลือยอก หรือห่มผ้าไม่ปิดบังอกให้เรียบร้อย เด็กไม่นุ่งกางเกง หรือไม่สวมเสื้อผ้าเดินไปมาตามถนน แม่น้ำ ลำคลอง หรืออยู่ในบ้านเรือนที่อยู่ริมถนน หรือบ้านเรือนหรือเรือนแพที่อยู่ริมแม่น้ำลำคลองหรือตามที่สาธารณะให้เป็นที่รำคาญตาแก่ผู้พบเห็น หากผู้ใดฝ่าฝืนให้เจ้าพนักงานกรมกองตระเวนจัดส่งศาลพิจารณาลงโทษปรับไม่เกินคราวละ ๑๐ บาท ถ้าผู้ทำผิดเป็นเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปีลงไป บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องไปรับโทษแทน ประกาศเมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๗ *(พ.ศ. ๒๔๔๑)* ใช้บังคับหลังจากวันที่ออกประกาศนี้ล่วงแล้ว ๗ วัน

การเคลื่อนไหวของสังคมเกี่ยวกับการแต่งกายตามสมัยนิยม

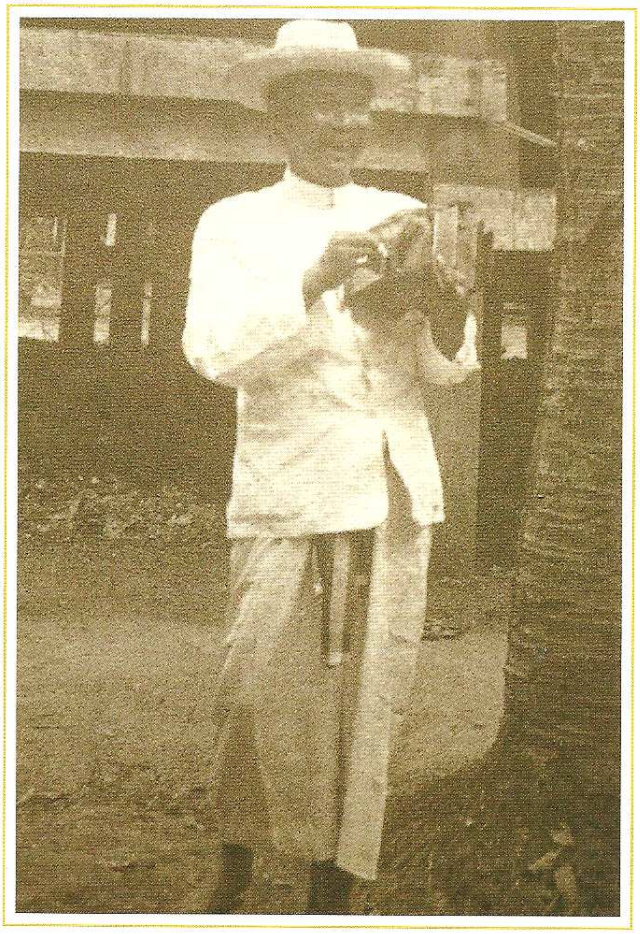
เครื่องแต่งกายข้าราชสำนักฝ่ายหน้าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่ผู้ไปศึกษาต่างประเทศ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนมากเดินทางกลับประเทศไทย บุคคลเหล่านี้ได้นำแบบอย่างทั้งแนวทางการดำเนินชีวิต และการแต่งกายแบบชาวตะวันตกมาให้ผู้คนในหน่วยงานและสังคมได้ปฏิบัติตาม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำในการแต่งฉลองพระองค์แบบชาวตะวันตกที่ข้าราชสำนักฝ่ายหน้ายึดเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ นอกจากจะนิยมผ้าม่วงหลากสีแล้ว และยังนิยมนุ่งกางเกงแพรสีต่างๆ อีกด้วย บางคนจะมีกางเกงแพรเจ็ดสีใส่เจ็ดวัน วันละสี เสื้อที่ใส่กับกางเกงแพร นิยมเสื้อมิสกรี คือเสื้อผ้าป่านบางๆ แขนสั้นคอกลมผ่าหน้าหรือผ่าตลอด มีกระดุมเม็ดเดียวหรือหลายเม็ด

การนุ่งกางเกงแพรจีนแทนโจงกระเบนเริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มักเป็นการแต่งกายแบบลำลอง ในภาพเป็นการเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างเสด็จประพาสต้น ทรงฉลองพระองค์ราชปะแตนและทรงกางเกงแพรจีน เป็นต้นเค้าพระราชนิยมในรัชกาลต่อมา

การแต่งกายของข้าราชการทั่วไป แม้จะยังคงยึดตามแบบอย่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มีวิวัฒนาการและรายละเอียดปลีกย่อย ซึ่งได้แบบอย่างจากนักเรียนนอกบ้าง จากหนังสือแบบเสื้อที่เรียกกันว่าแคตตาลอกบ้าง คือ จะนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนสีพื้น หรือผ้าม่วงหางกระรอก หรือลายตาสมุกอ่างหินหรือโคราช สวมเสื้อราชปะแตน ซึ่งเป็นเสื้อนอกคอตั้ง กระดุม ๕ เม็ด มีกระเป๋าฝาปิดบนล่างข้างละสองใบ สวมถุงน่องรองเท้า และหมวก หมวกที่นิยมกันในสมัยนั้นได้แก่ หมวกปานามา หมวกหางนกยูง และหมวกสักหลาด ในสมัยนี้เครื่องประดับถือเป็นส่วนประกอบสำคัญของการแต่งกาย เพราะเป็นเครื่องแสดงทั้งฐานะและรสนิยม เครื่องประดับที่สำคัญเป็นที่นิยมกันแพร่หลายในวงสังคมชั้นสูง ได้แก่ นาฬิกาพกมีสายโยง ตัวนาฬิกาจะสอดไว้ในกระเป๋าเสื้อบนด้านซ้าย ปล่อยสายนาฬิกาที่มักทำด้วยสร้อยสาม-กษัตริย์ยาวพองาม ปลายสายมีห่วงคล้องไว้กับรังดุมเสื้อใกล้กับปากกระเป๋า สร้อยสามกษัตริย์นอกจากจะทำเป็นสายนาฬิกาแล้ว ยังนิยมทำเป็นสร้อยข้อมือและแหวนแบบเกลี้ยงหรือแหวนนามสกุล เครื่องประกอบการแต่งกายอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมกันในหมู่ผู้ชาย คือไม้เท้า หากเป็นผู้สูงอายุจะถือไม้เท้าเพื่อช่วยพยุงตัวในเวลาเดิน แต่ถ้าเป็นคนหนุ่มก็จะถือเพื่อความโก้เก๋ ความงดงามของไม้เท้าที่ประกวดประขันกันก็คือ หัวไม้เท้าซึ่งนิยมประดิษฐ์เป็นรูปร่างต่างๆ ตั้งแต่เป็นรูปขอ และเป็นรูปสัตว์ ซึ่งประดิษฐ์อย่างประณีตบรรจง จากวัสดุหลายชนิด

ความนิยมในการนุ่งกางเกงแพรสีต่างๆ กับเสื้อมิสกรีหรือเสื้อผ้าป่านบางๆ คาดเข็มขัด ใส่รองเท้าเป็นรูปแบบที่นิยมมากในช่วงรัชกาลที่ ๖ และ ๗

เครื่องแต่งกายข้าราชสำนักฝ่ายใน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว

เครื่องแต่งกายของข้าราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยนี้มีผู้นำ คือ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร การแต่งพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ถือว่าทันสมัยที่สุด เพราะทรงนำแบบเสื้อจากต่างประเทศมาดัดแปลงให้เข้ากับพระองค์และพระราชนิยม เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สตรีสวมชิ่นแทนการนุ่งโจงกระเบนแบบเดิม ก็ทรงดัดแปลงผ้าชิ่นธรรมดาให้เป็นถุงสำเร็จ โดยทรงออกแบบตัดเย็บให้เข้ากับรูปร่าง

เมื่อสตรีหันมานิยมนุ่งชิ่น แบบเสื้อจึงเปลี่ยนไปเป็นเสื้อตัดด้วยผ้าแพรหรือผ้าพิมพ์ดอกคอกลม หรือคอคว้าน แขนในตัวสั้นประมาณต้นแขนหรือคลุมเพียงหัวไหล่ ตัวเสื้อหลวมยาวคลุมสะโพก ทำเป็นขอบให้พอดีตัว บางครั้งแต่งชายเสื้อตรงเอวด้านซ้ายเป็นโบทิ้งชายยาว สวมถุงน่องสีเข้ากับชิ่น และรองเท้าส้นสูง

ผ้าที่นิยมใช้กันตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-อยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนมากเป็นผ้าทอฝีมือกองทอผ้าสวนหงส์

พระนางเธอลักษมีลาวัณ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระภูษายิ่นแทนการนุ่งโจงกระเบนแบบเดิม

คุณหญิงถวิลหวัง ศรีเสนา สมบัติศิริ
เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙

การแต่งกายของสตรีในรัชสมัยของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

การแต่งกายและการใช้เครื่องประดับศีรษะ
ของสตรีในสมัยรัชกาลที่ ๖

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม
เมื่อแรกสมรสกับ ร.ต.แปลก ขีตตะสังคะ
พุทธศักราช ๒๔๕๙

การแต่งกายของสามัญชนในราวพุทธศักราช ๒๔๖๐ - ๒๔๗๐ จากซ้ายไปขวา นางลูซี รักษาณาเวศ นางแคทเธอลีน เดอร์เยซูซ์ เด็กหญิงลิลลี่ เด็กหญิงแมรี่ วิวัฒนกุล

การแต่งกายของสามัญชนผู้ใหญ่และเด็ก ในราวพุทธศักราช ๒๔๖๐ - ๒๔๗๐ จากซ้ายไปขวา เด็กชายอรรณพ เดอร์เยซูซ์ นางแคทเธอลีน เดอร์เยซูซ์ เด็กหญิงริต้า บุนนาค

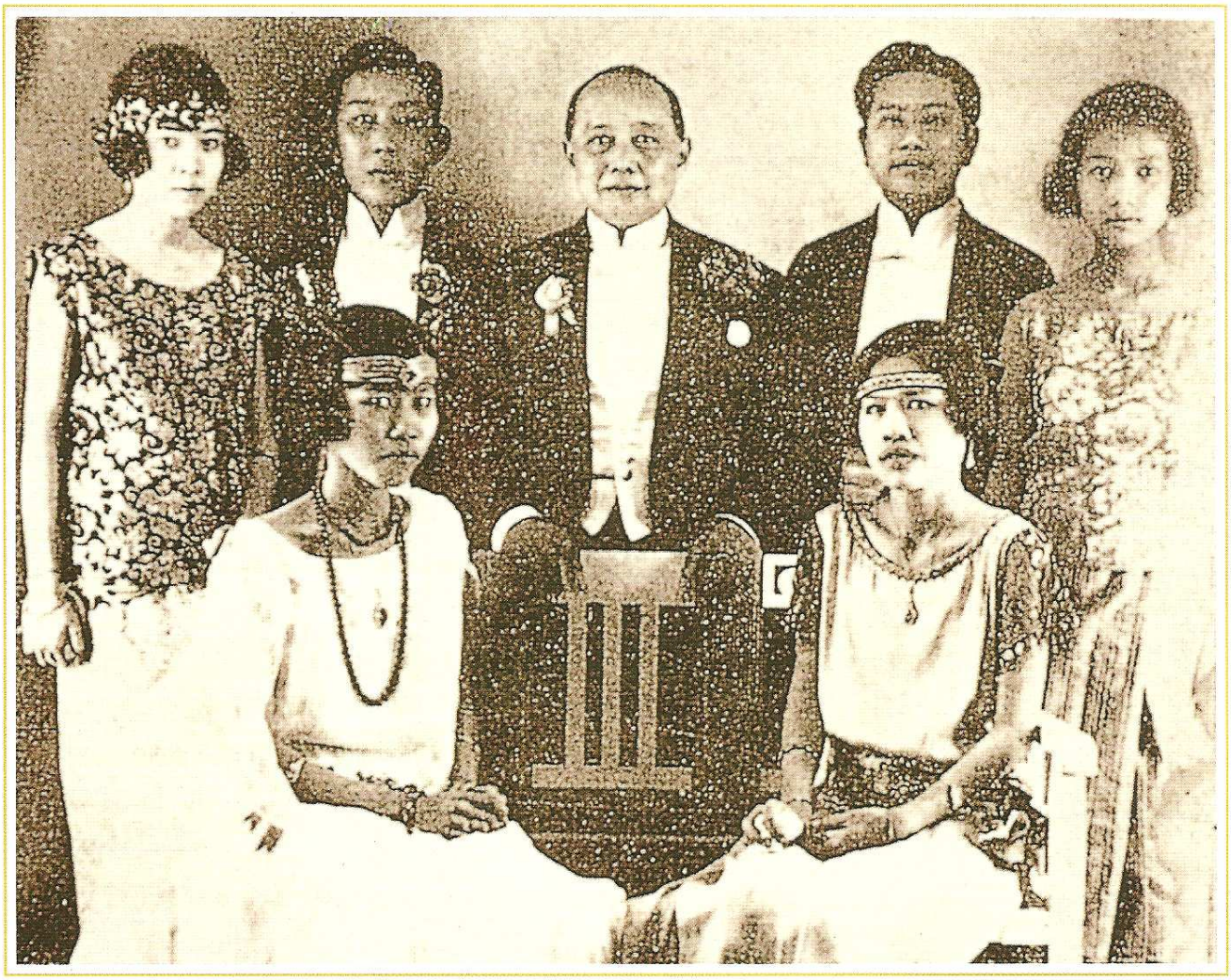
การแต่งกายของสามัญชนผู้ใหญ่และเด็กในราวพุทธศักราช ๒๔๖๐-๒๔๗๐ ผู้ชายยืน นายมัสช่า นั่งเก้าอี้ นางแคทเธอลีน เดอร์เยซูช์ ยืนขวา นางแมรี่ วิวัฒนกุล

นางสาวแตงไท คงมณี ถ่ายเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๕

ซ้าย นางสาว ต. สุจริตกุล ขวา นางสาว (ดุน) บุญนอง เสนีวงศ์ ถ่ายเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๖๖

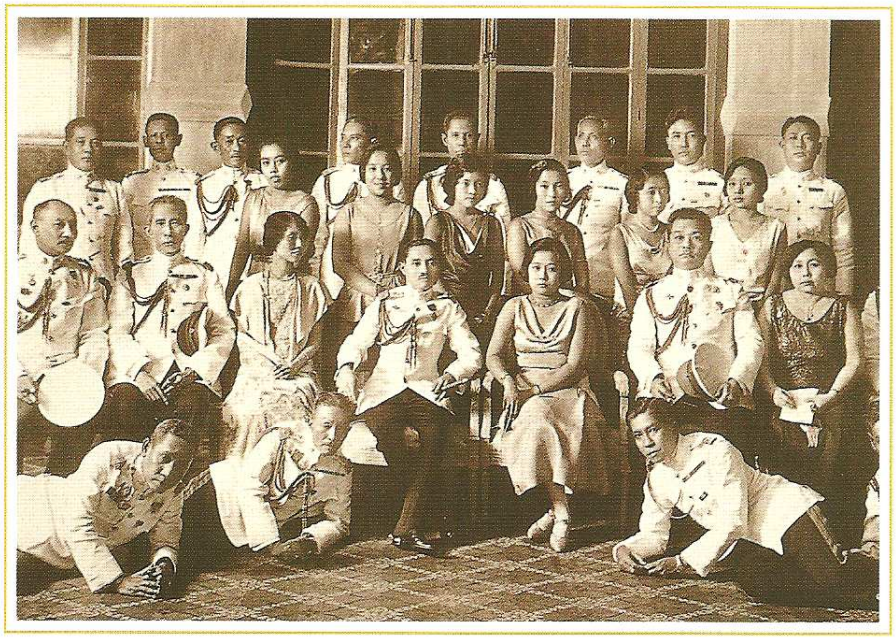

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทรงยืนกลาง) ทรงฉายร่วมกับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และพระสุจริตสุดา (แถวนั่ง) พุทธศักราช ๒๔๖๗

ทรงผมของสตรีในรัชสมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปตามแบบชาวตะวันตก เช่น ผมทรงบ๊อบ ทรงชิงเกิ้ล ซึ่งเป็นผมทรงสั้น นอกจากนี้ยังนิยมคาดหน้าผากรอบศีรษะด้วยแถบกำมะหยี่ หรืออัญมณี บางครั้งปักขนนก ประกอบด้วยเครื่องประดับคอส่วนใหญ่เป็นสร้อยไข่มุกเส้นยาวมากหลายๆ เส้น หรือเป็นแบบแผงประดับรอบคอ *(Choker)*

พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ-มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทำพระเกศาสั้น คาดพระเกศาด้วยแถบอัญมณีและทรงแผงประดับรอบพระศอ (Choker)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงฉายร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกระทรวงกลาโหม พุทธศักราช ๒๔๗๔

เครื่องแต่งกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วิวัฒนาการการแต่งกายของทั้งบุรุษ และสตรี เปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งยังคงหลั่งไหลเข้ามาไม่ขาดสาย โดยเฉพาะจากสื่อชนิดใหม่ คือ ภาพยนตร์ในยุคต้นรัชกาล ส่งผลให้แฟชั่นเสื้อผ้าและทรงผมสตรีไทยได้รับการเปลี่ยนแปลงไป เช่น สตรีเริ่มนุ่งกระโปรง ระยะแรกเป็นกระโปรงแบบ ๔ ตะเข็บ ๖ ตะเข็บ ธรรมดา ส่วนทรงผมเริ่มนิยมการดัดผมมากขึ้น เรียกกันว่า ผมคลื่น เดิมเคยดัดกันเองด้วยคีมเผาไฟจากเตาถ่านเมื่อร้อนแล้วจึงนำมานาบผมให้หยิกเป็นลอนแต่ไม่ถาวร ภายหลังเมื่อมีร้านเสริมสวยสตรีเกิดขึ้นมีการสั่งน้ำยาดัดผมมาจากต่างประเทศ ใช้ดัดผมให้หยิกเป็นคลื่นแบบถาวร

พระอภิบาลในสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๗

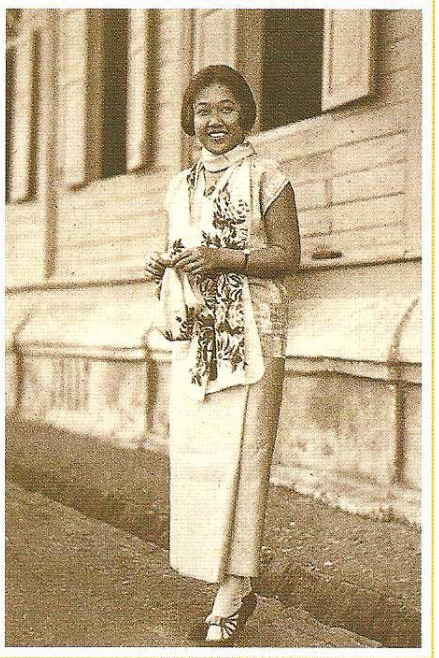
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายาในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงฉายในช่วงระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๓ - ๒๔๖๗

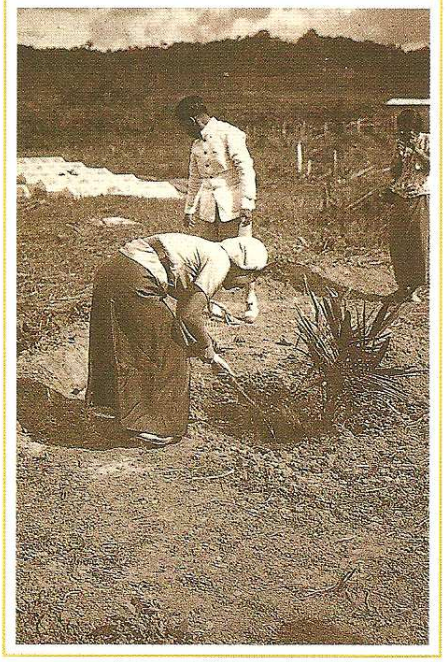
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๘

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงสรงน้ำตกธารมะยม จังหวัดตราด พุทธศักราช ๒๔๗๐

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงฉาย ณ จังหวัดเชียงราย พุทธศักราช ๒๔๖๙

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงฉายที่จังหวัดตรัง พุทธศักราช ๒๔๗๒

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงจะเข้ที่พระราชวังไกลกังวล พุทธศักราช ๒๔๗๒

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในฉลองพระองค์ลำลอง ขณะประทับอยู่ ณ พระราชวังไกลกังวล

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
เสด็จประพาสชวา พุทธศักราช ๒๔๗๒

พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏ-
พงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์คักดิพินิต
และ หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร
(เทวกุล) ในวันรับพระราชทานเสกสมรส
พุทธศักราช ๒๔๗๓

หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ เทวกุล
ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๗๐ - ๒๔๗๓

เครื่องแต่งกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

รัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ได้ออกระเบียบการแต่งกายประกาศในรัฐนิยม ฉบับที่ ๑๐ เรื่อง เครื่องแต่งกายของประชาชนชาวไทย ลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔[๑] มีข้อความดังนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงฉายร่วมกับสมเด็จพระอนุชา (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช) ขณะประทับอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ประมาณพุทธศักราช ๒๔๗๘ - ๒๔๗๙

๑. ชนชาติไทยไม่พึงปรากฏตัวในที่ชุมชนหรือสาธารณสถานในเขตเทศบาล โดยไม่แต่งกายให้เรียบร้อย เช่น นุ่งแต่กางเกงชั้นใน หรือไม่สวมเสื้อ หรือนุ่งผ้าลอยชาย เป็นต้น

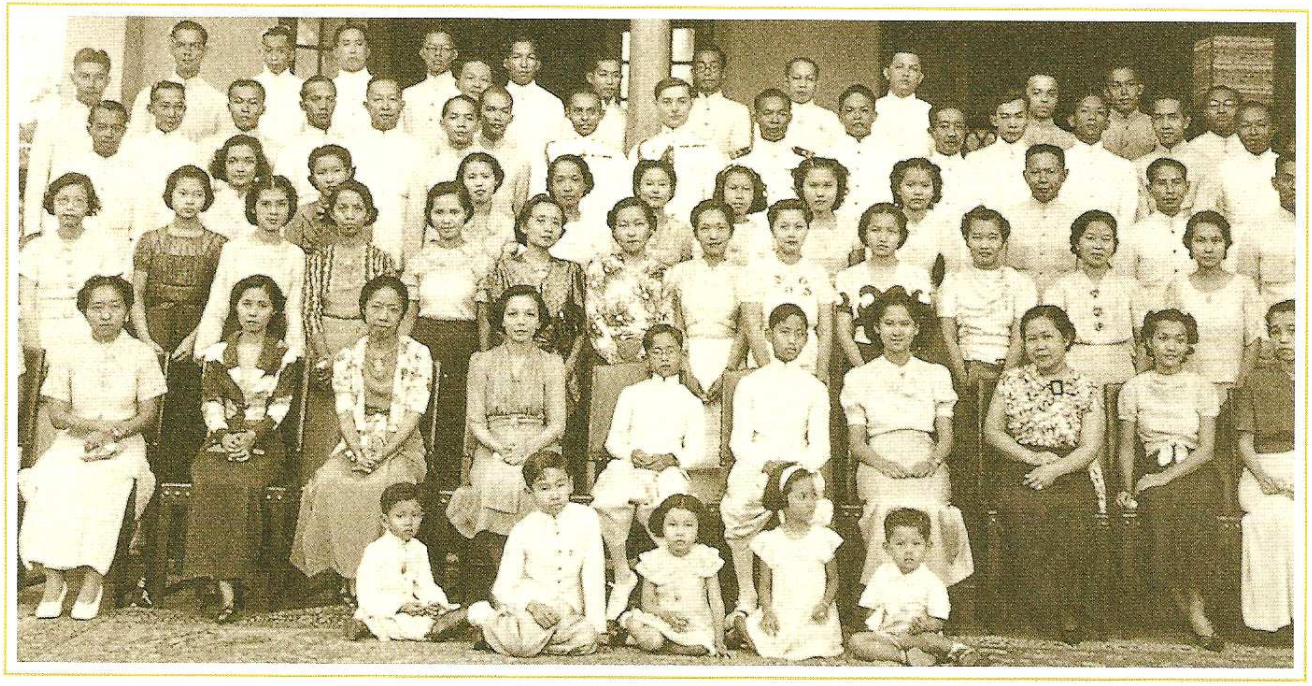
๒. การแต่งกายที่ถือว่าเรียบร้อยสำหรับประชาชนชาวไทยมีดังต่อไปนี้
   ก. แต่งกายแบบตามสิทธิและโอกาสที่จะแต่งได้
   ข. แต่งกายแบบสากลนิยมในทำนองที่สุภาพ
   ค. แต่งตามประเพณีนิยมในทำนองที่สุภาพ

และเพื่อให้การปฏิบัติตามรัฐนิยมฉบับนี้เป็นไปอย่างสะดวก กระทรวงมหาดไทยก็ได้ออกคำแนะนำ และให้ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายที่ถูกต้องกับกาลเทศะตามนโยบายของรัฐบาล ดังนี้

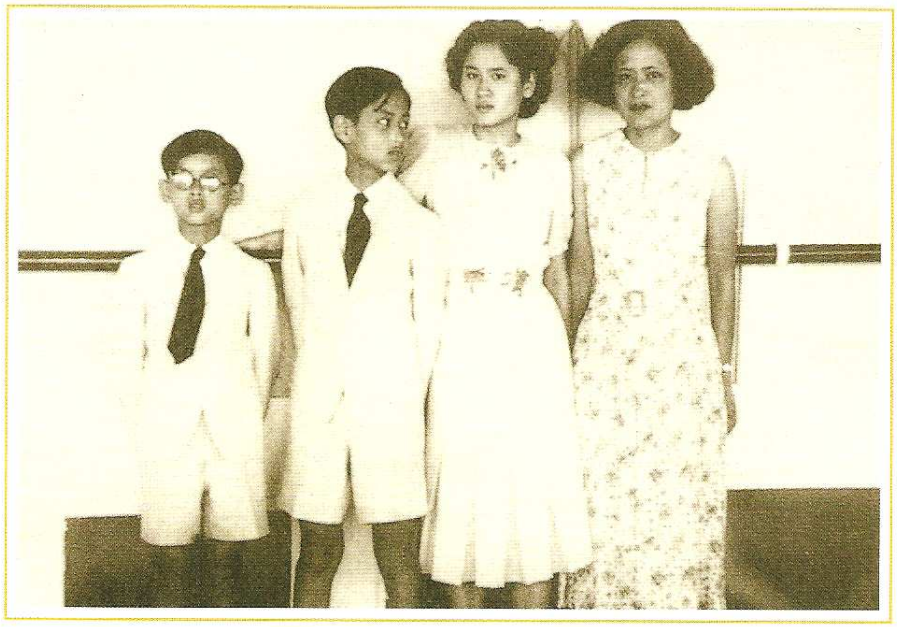
๑. เครื่องแต่งกายของประชากรไทยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท
   (๑) เครื่องแต่งกายธรรมดา
   (๒) เครื่องแต่งกายตามโอกาส
   (๓) เครื่องแต่งกายทำงาน
      ก. ทั่วไป
      ข. งานเฉพาะ

---

[๑] **อนุสรณ์ครบรอบ ๑๐๐ ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม.** หน้า ๓๘๑ - ๓๘๔.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบรมวงศานุวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๘๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงฉายพร้อมกับพระราชชนนี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พุทธศักราช ๒๔๘๑

๒. เครื่องแต่งกายธรรมดา ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งตามปรกติใช้ในที่ชุมนุมหรือสาธารณสถาน

๓. เครื่องแต่งกายตามโอกาส ได้แก่ เครื่องแต่งกายใช้ในการกีฬาหรือสังคมตามสมควรแก่กาลเทศะ

๔. เครื่องแต่งกายทำงานทั่วไปได้แก่เครื่องแต่งกายซึ่งใช้เพื่อประกอบการงานอาชีพตามปกติ

๕. เครื่องแต่งกายทำงานโดยเฉพาะ ได้แก่ เครื่องแต่งกายซึ่งใช้เพื่อประกอบการงานอาชีพบางชนิด โดยให้มีลักษณะเหมาะสมแก่สถานที่และการงานนั้นๆ ทั้งนี้รวมถึงเครื่องแบบซึ่งทางราชการหรือองค์การอาชีพนั้นๆ ได้กำหนดไว้ด้วย

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม (ซ้าย) กับคุณหญิงเปี่ยมสุข อดุลเดชจรัส (ขวา) พุทธศักราช ๒๔๘๐

จอมพล ป. พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิงละเอียด พร้อมครอบครัว พุทธศักราช ๒๔๗๙

ครอบครัวของ ร.ท.แปลก ขีตตะสังคะ (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) พุทธศักราช ๒๔๖๖

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม พุทธศักราช ๒๔๘๑

๖. เครื่องแต่งกายธรรมดาสำหรับชายประกอบด้วย

(๑) หมวก

(๒) เสื้อชั้นนอกคอเปิดหรือคอปิด ถ้าใช้เสื้อชั้นนอกคอเปิด ให้ใช้เสื้อในคอปก และควรมีผ้าผูกคอเงื่อนกะลาสีหรือเงื่อนหูกระต่าย

(๓) กางเกงขายาวแบบสากล

(๔) รองเท้าหุ้มส้น หรือหุ้มข้อและถุงเท้า

อนึ่ง เครื่องแต่งกายสำหรับใช้นอกเขตเทศบาลหรือในชนบทจะประกอบด้วยหมวก เสื้อชั้นนอกทรงกระบอกแบบไทยแขนยาว *(ชนิดรูป*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระอนุชาธิราช พุทธศักราช ๒๔๘๑ ในฉลองพระองค์ลำลอง

กระบอก แขนยาว คอตั้ง กลัดดุม ๕ เม็ด มีกระเป๋า) ประกอบกับกางเกงขายาวหรือสั้นแบบสากล รองเท้าหุ้มส้นหรือรัดส้นก็ได้

๗. เครื่องแต่งกายธรรมดาสำหรับชาย ควรใช้สีเรียบๆ หรือสีคล้ำไม่ฉูดฉาด

๘. เครื่องแต่งกายธรรมดาสำหรับหญิงประกอบด้วย

(๑) หมวก

(๒) เสื้อนอกคลุมไหล่

(๓) ผ้าถุง

(๔) รองเท้ารัดส้นหรือหุ้มส้น และถุงเท้า ถุงเท้านั้นจะใช้หรือไม่ก็ได้

๙. เครื่องแต่งกายทำงานทั่วไปสำหรับชายประกอบด้วย

(๑) หมวก *(เว้นแต่จะขัดกับลักษณะของงาน)*

(๒) เสื้อชนิดมีแขน

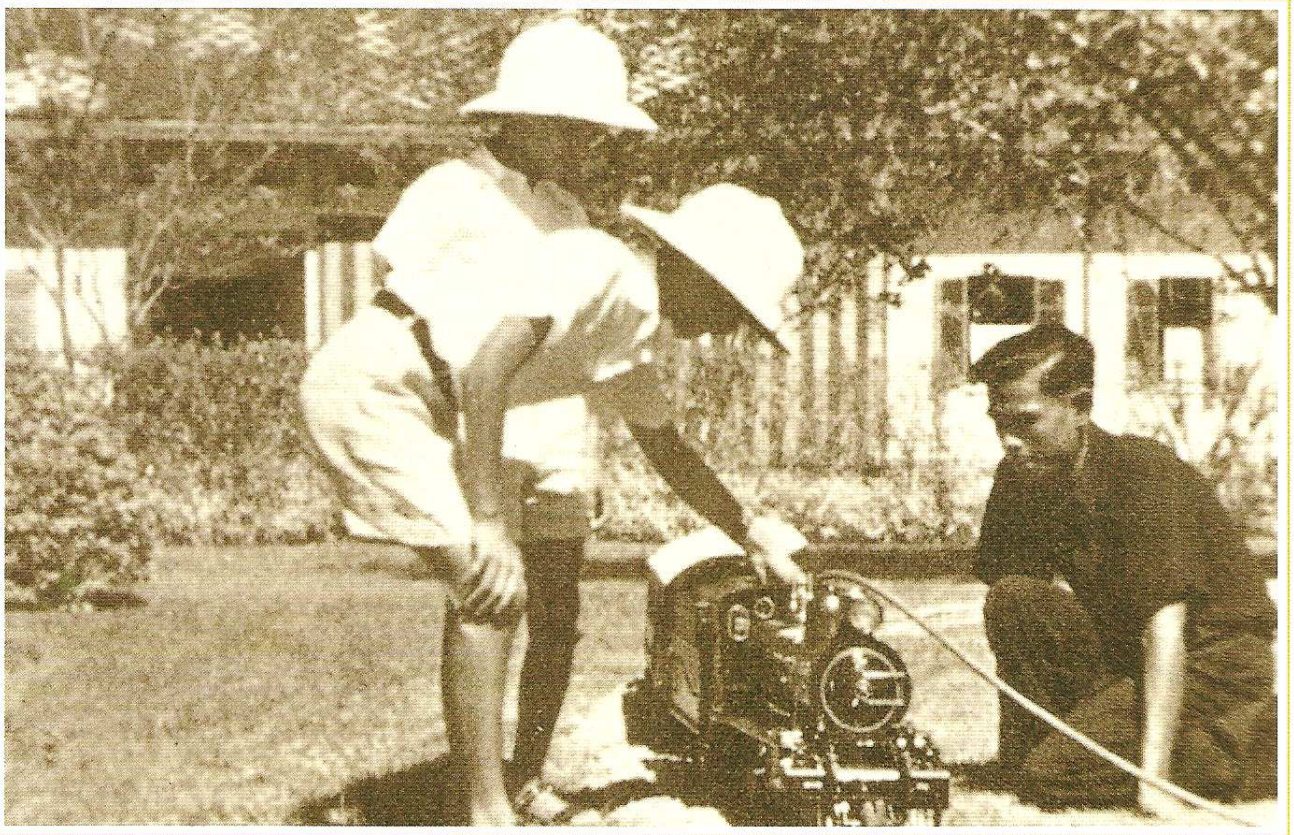
(๓) กางเกงขายาวหรือขาสั้น

(๔) รองเท้าหุ้มส้น หุ้มข้อหรือรัดส้น *(เว้นแต่จะขัดกับลักษณะของงาน)*

๑๐. เครื่องแต่งกายทำงานทั่วไปสำหรับหญิงประกอบด้วย

(๑) หมวก

(๒) เสื้อชั้นนอกคลุมไหล่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระอนุชาธิราช พุทธศักราช ๒๔๘๑ ในฉลองพระองค์ลำลอง ทรงพระมาลา

ชาวบ้านจังหวัดลพบุรี แต่งกายตามประกาศรัฐนิยม พุทธศักราช ๒๔๘๕

(๓) ผ้าถุง

(๔) รองเท้าหุ้มส้นหรือรัดส้น *(เว้นแต่จะขัดกับลักษณะของงาน)*

๑๑. เครื่องแต่งกายทำงานทั้งชายและหญิง ถ้าเป็นงานกลางแจ้งควรใช้สีเทา สีคราม สีกากี หรือสีเปลือกไม้ ถ้าเป็นงานในร่มหรือเกี่ยวกับเครื่องจักรควรใช้สีน้ำเงิน

การแต่งกายของชายหญิงจะต้องเป็นไปตามแนวที่รัฐบาลกำหนดเป็นหลักใหญ่ คือ ผู้ชายต้องมีเสื้อนอก กางเกงขายาว รองเท้าหุ้มส้น ถุงเท้า และหมวก ผู้หญิงต้องมีกระโปรง เสื้อนอกคลุมไหล่ รองเท้ารัดส้นหรือหุ้มส้น ส่วนถุงเท้าจะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้และหมวก กำหนดสีของเสื้อผ้าที่บุคคลแต่ละอาชีพจะสวมใส่ในโอกาสต่างๆ

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นการสวมหมวกเป็นส่วนประกอบสำคัญของเครื่องแต่งกาย ได้กำหนดลักษณะและโอกาสการใช้หมวกไว้อย่างละเอียดว่า

"...ควรเป็นหมวกที่ทำด้วยฟาง ผ้า แพร สักหลาด ใบลานหรือไม้สน สีของหมวกควรกลมกลืนกับสีของเสื้อผ้า ต้องไม่มีลักษณะเป็นหมวกชายหาด หมวกใส่นอน หมวกผู้ชายหรือสายรัดคางอย่างเด็กๆ ส่วนกระเป๋าถือของสตรีนั้นควรให้เข้าชุดกับเสื้อผ้า หรือรองเท้า หรือหมวกหรือเข็มขัด เป็นต้น ไม่ควรใช้วัตถุแวววาวหรือมีสีเงินสีทอง ยกเว้นในงานราตรีสโมสร งานพระราชพิธี เป็นต้น..."[๑] และกำหนดประเภทของหมวกที่ใช้ตามโอกาสต่างๆ โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

หมวกทั่วไป หมายถึง ใช้ใส่ทำงาน เพื่อความสุภาพเรียบร้อย และเป็นประโยชน์ในการกันฝน กันแดด กันน้ำค้าง มีลักษณะเรียบๆ ปีกเล็กหรือไม่มีปีก สีไม่ฉูดฉาด มีเครื่องประดับไม่มาก ใช้วัตถุดิบที่หาง่ายในประเทศ เช่น ใบเตย ใบลำเจียก ใบลาน ใบตาล ไม้ไผ่ ฟาง กก และผ้า เป็นต้น ประดับดอกไม้บ้างเพื่อความสวยงาม

---

[๑] **อนุสรณ์ครบรอบ ๑๐๐ ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม.** หน้า ๓๘๑ - ๓๘๔.

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ฯ สวมหมวก
พุทธศักราช ๒๔๘๕

สตรีไทยสวมหมวกแบบต่างๆ ตามประกาศรัฐนิยม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พร้อมทั้งสมเด็จพระอนุชาธิราช สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และสมเด็จพระราชชนนี ที่เมืองปีนัง พุทธศักราช ๒๔๘๑

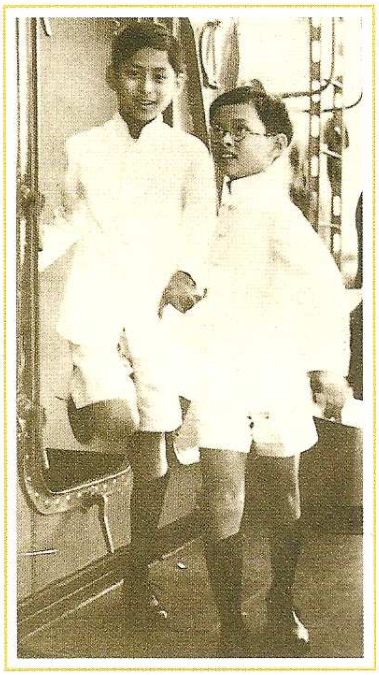

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พุทธศักราช ๒๔๘๑ ทรงฉลองพระองค์แบบสากลและพระสนับเพลาสั้น

หมวกพิเศษ หมายถึง หมวกที่ใช้เป็นอาภรณ์เพิ่มความงาม มีการประดับประดาต่างๆ เช่น ขนนก ดอกไม้ หรือเครื่องประดับอื่นๆ ใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น ไปเดินเล่น ไปงานเลี้ยงน้ำชา เป็นต้น

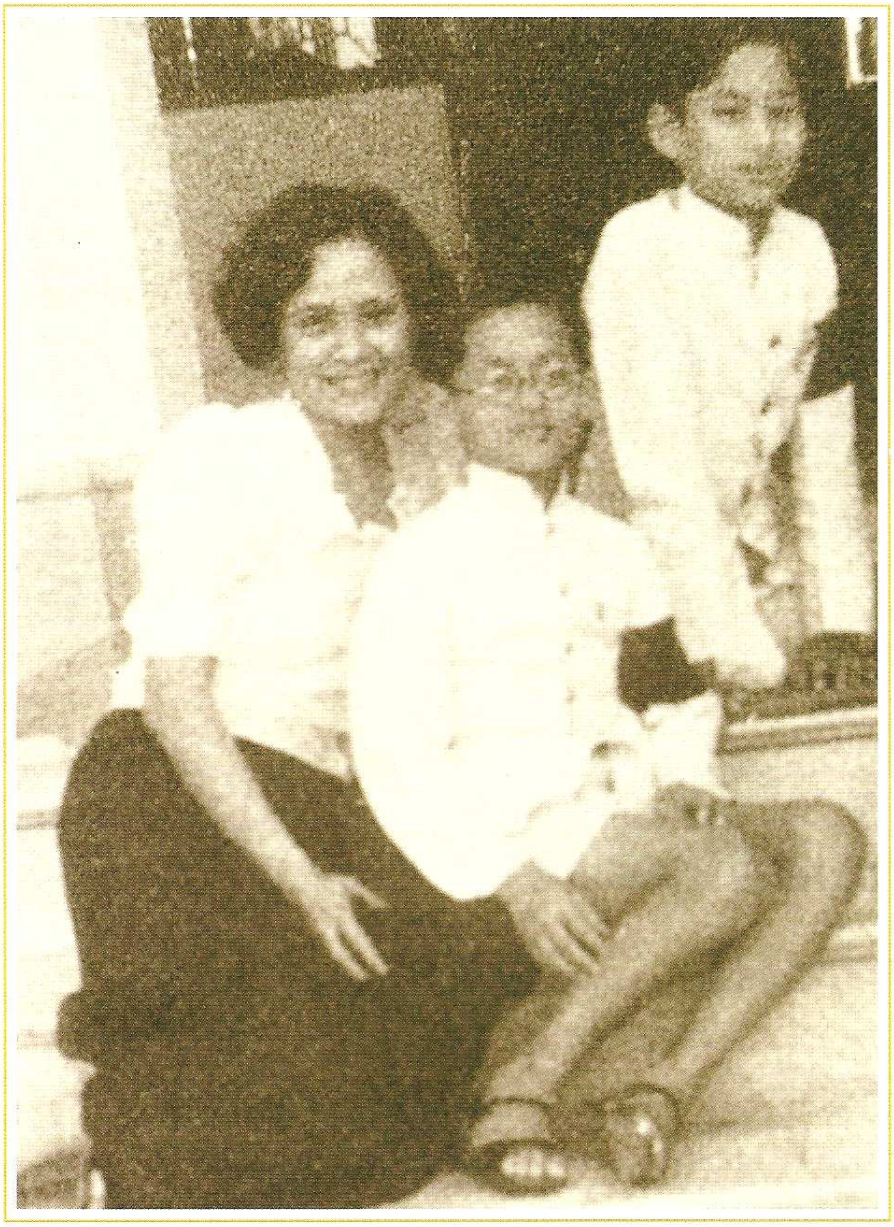
ในสมัยนี้เครื่องแต่งกายของบุรุษเปลี่ยนแปลงเป็นแบบสากลอย่างสมบูรณ์ นอกจากกางเกงขายาวที่สวมปกติแล้ว ยังนิยมนุ่งกางเกงขาสั้นเพียงเข่าหรือใต้เข่าประมาณ ๒ นิ้ว ถือว่าเป็นเครื่องแต่งกายแบบสุภาพใช้ใส่ลำลองใส่เล่นกีฬาหรือไปสโมสรก็ได้

นอกจากนี้ รัฐบาลยังวางระเบียบการแต่งกายเนื่องในโอกาสพิเศษ เช่น เครื่องแต่งกายสำหรับไว้ทุกข์เนื่องในงานศพ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ถือปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ดังนี้[๑]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระอนุชาธิราช พุทธศักราช ๒๔๘๑ ทรงฉลองพระองค์แบบธรรมดา

[๑] **อนุสรณ์ครบรอบ ๑๐๐ ปี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม.** หน้า ๔๐๙ - ๔๑๐.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระอนุชาธิราช พร้อมกับสมเด็จพระราชชนนีในฉลองพระองค์ไว้ทุกข์ โดยใช้ผ้าดำพันส่วนต้นพระกรของฉลองพระองค์ พุทธศักราช ๒๔๘๑

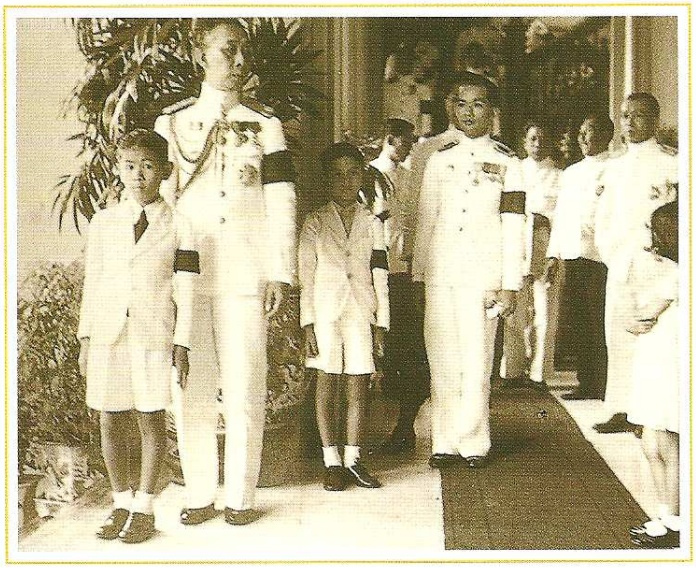
"ด้วยคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาว่า การแต่งกายไว้ทุกข์ในงานสำหรับชาวไทยในขณะนี้มีหลายแบบย่อมเป็นการยากลำบากแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อให้การแต่งกายประเภทนี้ เป็นไปด้วยดีสมกับวัฒนธรรมของชาติและถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีสืบไป จึงลงมติให้วางระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ ดังต่อไปนี้

๑. ชาย

ก. แต่งกายเครื่องแบบให้ใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งดำขนาดกว้างระหว่าง ๑ - ๑๐ เซนติเมตร (แขนทุกข์-กองบรรณาธิการ) พันแขนซ้ายเบื้องบน

ข. แต่งกายสุภาพรัฐนิยม ให้ใช้เสื้อสีขาว กางเกงขายาว (ถ้าเป็นเสื้อคอแบะให้ใช้เสื้อเชิ้ตขาว ผ้าผูกคอดำเงื่อนกะลาสี) รองเท้าหนังดำ ถุงเท้าดำ และใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งขนาดกว้างระหว่าง ๑ - ๑๐ เซนติเมตร พันแขนซ้ายเบื้องบน

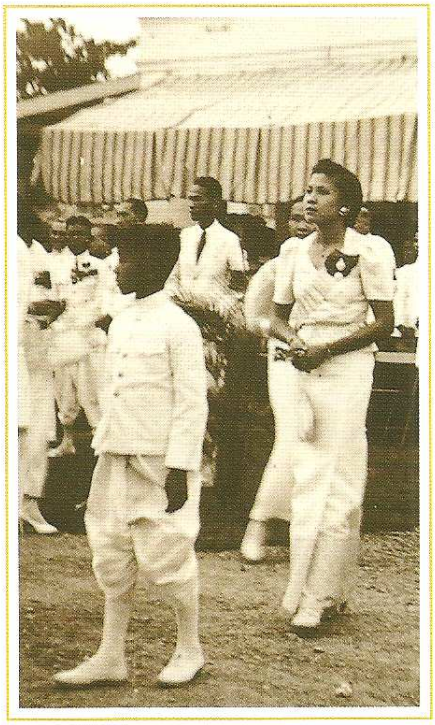
๒. หญิง แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เครื่องดำล้วน"

พลเอกเจ้าพระยารามราฆพ และนายมานน พึ่งบุญ ณ อยุธยา บุตรชาย ขณะรอเฝ้าฯ รับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล ในงานศพเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ณ บ้านศาลาแดง ปัจจุบันคือ โรงแรมดุสิตธานี พุทธศักราช ๒๔๘๑

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) พุทธศักราช ๒๔๘๑

หม่อมกอบแก้ว อาภากร แต่งกายชุดขาวล้วน ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) พุทธศักราช ๒๔๘๑

เครื่องแต่งกายสีขาวล้วนในการไว้ทุกข์ พุทธศักราช ๒๔๘๑ ก่อนจะมีประกาศเปลี่ยนแปลงตามรัฐนิยม ให้ใช้เครื่องดำล้วน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระราชชนนี และพสกนิกรในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พุทธศักราช ๒๔๘๙ สังเกตการแต่งกายด้วยเครื่องดำล้วนตามรัฐนิยมที่ประกาศ พุทธศักราช ๒๔๘๔

การแต่งกายสุภาพสตรีในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๐ -๒๕๐๐

การนุ่งผ้าซิ่นกับเสื้อแขนกุดตัวสั้น ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๕ - ๒๕๐๐

การแต่งกายในราวพุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๔๙๕ ซ้ายคุณหญิงวิบูลวรรณ พันธุ์กระวี ขวาคุณหญิงสว่างจิตร (คฤหานนท์) หงสกุล

การแต่งกายของเด็กในราวพุทธศักราช ๒๔๘๖ ยืน เด็กชาย เรเน เดอร์เยซูซ์ นั่งซ้าย นางสาวริต้า (เดอร์เยซูซ์) บุนนาค นั่งขวา เด็กหญิงเทเรซ่า (ดอร์เยซูซ์) เหล่ารัตนวรพงษ์

นางรัชนีบูล (พิบูลสงคราม) ปรานีประชาชน
ถ่ายราวพุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๔๙๕

คุณหญิงวิบูลวรรณ พันธุ์กระวี
ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๙๓

การแต่งกายในพุทธศักราช ๒๔๙๑
โดยนางประทิน (เชียวไพศาล) ทีรคานนท์ และ
นางสาวสมาน ไม่ทราบนามสกุล ถ่ายที่ศรีราชา

นางประทิน (เชียวไพศาล) ทีรคานนท์
ถ่ายเมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๔๙๔

การแต่งกายลำลองของชายและหญิง ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๐ - ๒๕๐๐

การแต่งกายในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๕ -๒๔๙๕

รูปแบบคอเสื้อแบบต่าง ๆ ที่นิยมใช้ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๕-๒๕๐๐

เสื้อคอแหลม
(นางสาวประไพ)

เสื้อคอเหลี่ยม
(นางสาวอาภรณ์)

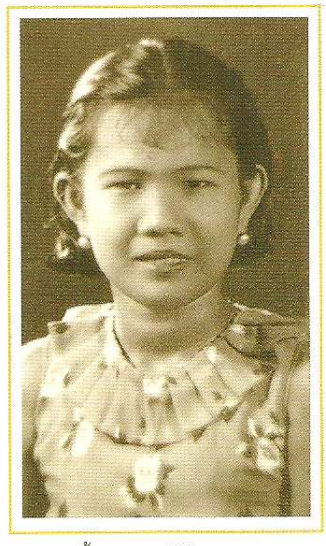
เสื้อคอมีปก
(นางสาวสุวลักษณ์)

เสื้อคอกลม
(นางสาวเลอศักดิ์ เศรษฐบุตร
ปัจจุบัน
ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ)

เสื้อคลุม
(นางสาวแต้ว กุญชร)

เสื้อคอกลมมีจีบรอบคอ
(นางสาวชมัย คักดิวงษ์)

เสื้อคอตัวยู
(นางสาวลิเดีย โมชดารา)

เสื้อคอจีบรูดรอบคอ
(หม่อมราชวงศ์วรรณพิมล วรวรรณ ปัจจุบัน ท่านผู้หญิง หม่อมราชวงศ์ วรรณพิมล สรเทศน์)

เสื้อคอมีปก
(หม่อมราชวงศ์สุประภาดา เกษมสันต์ ปัจจุบัน ท่านผู้หญิง หม่อมราชวงศ์สุประภาดา เกษมสันต์)

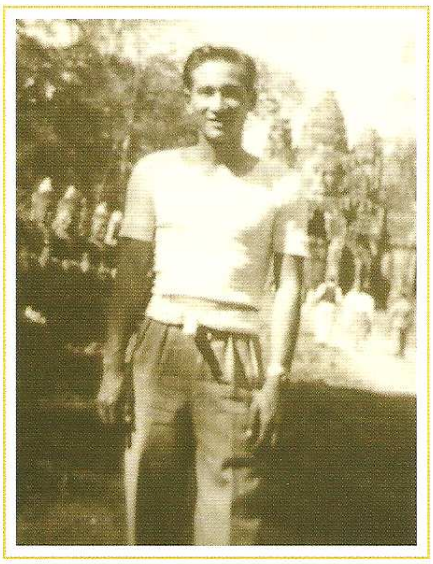
ชุดว่ายน้ำทั้งแบบ ๒ ชิ้น และแบบชิ้นเดียว ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๕๐๐

คณะผู้เข้าแข่งขันว่ายน้ำของจุฬาฯ ถ่ายรูปร่วมกันก่อนการแข่งขัน ณ สระว่ายน้ำด้านหน้าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๕๐๐

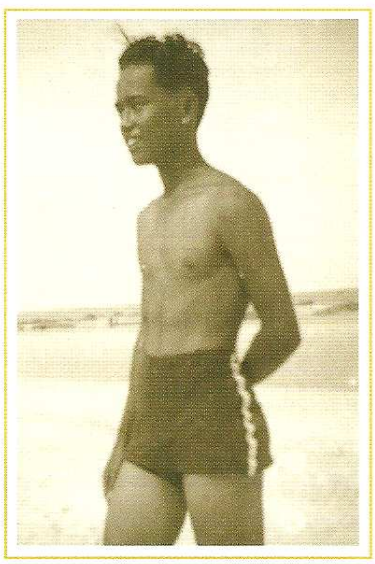
ชุดว่ายน้ำในช่วงพุทธศักราช ๒๔๙๐ -๒๕๐๐

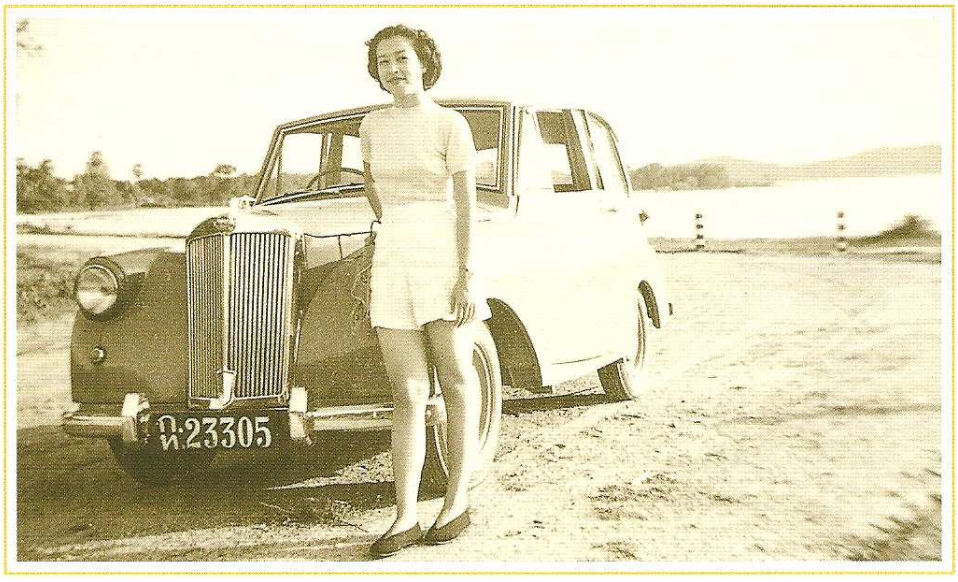
ชุดลำลองชาย ใส่เสื้อยืด
ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๕๐๐

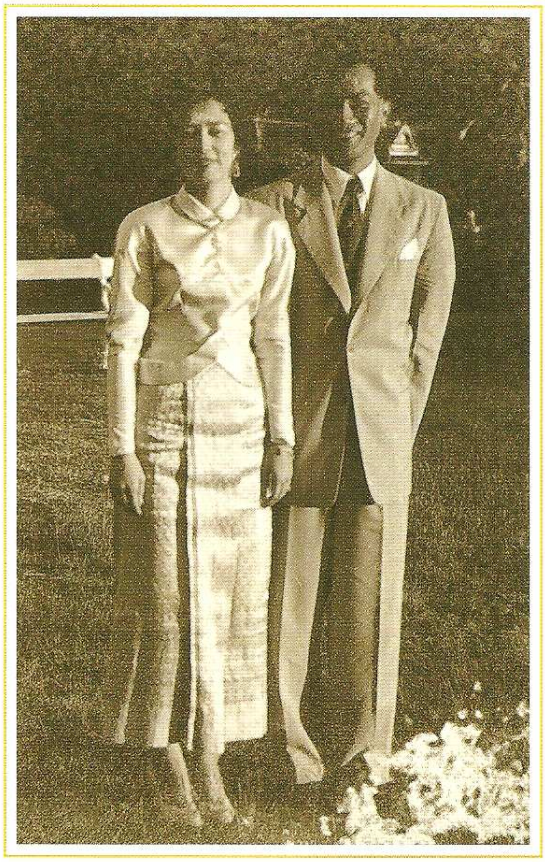
นายพานทอง ทองเจือ ในชุดลำลอง ในช่วง
พุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๕๐๐

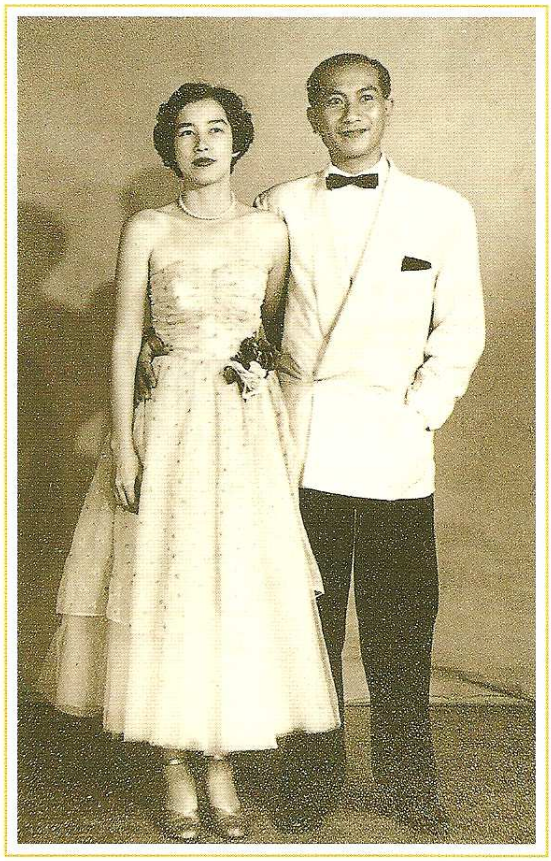
ชุดว่ายน้ำชาย ในช่วงพุทธศักราช
๒๔๘๐ -๒๕๐๐

ชุดลำลอง ขาสั้น ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๐ -๒๕๐๐ สตรีในภาพคือ
นางสาวไพบูลย์บุญ เนติกุล ปัจจุบัน นางไพบูลย์บุญ ทองเจือ

นางสาวไพบูลย์บุญ เนติกุล และนายพานทอง ทองเจือ
ในวันมงคลสมรส พุทธศักราช ๒๔๙๗ ฝ่ายหญิงนุ่งผ้ายก
จีบหน้านาง ใส่เสื้อผ้าไหมแบบตามสมัยนิยม
ฝ่ายชายใส่ชุดสากลนิยม

นางสาวไพบูลย์บุญ เนติกุล และนายพานทอง ทองเจือ
ในงานเลี้ยงรับรองในวันมงคลสมรส
แต่งกายตามแบบตะวันตกตามสากลนิยม
ถ่ายพุทธศักราช ๒๔๙๗

การแต่งกายสุภาพสตรี ในช่วงพุทธศักราช ๒๔๘๕ -๒๕๐๐

เครื่องแต่งกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบันนั้น ได้มีการพัฒนาเครื่องแต่งกายสตรีในหลายรูปแบบ เช่น

กระโปรงนิวลุค นิยมกันเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นกระโปรงรัดสะโพกตัวยาวปลายบาน บางครั้งจับจีบรอบชายกระโปรงและกระโปรงทรงวงกลมและครึ่งวงกลมตัดเย็บเป็นกระโปรงบาน เวลานั่งลงกับพื้นกระโปรงสามารถแผ่ขยายเป็นวงกลมได้รอบตัว

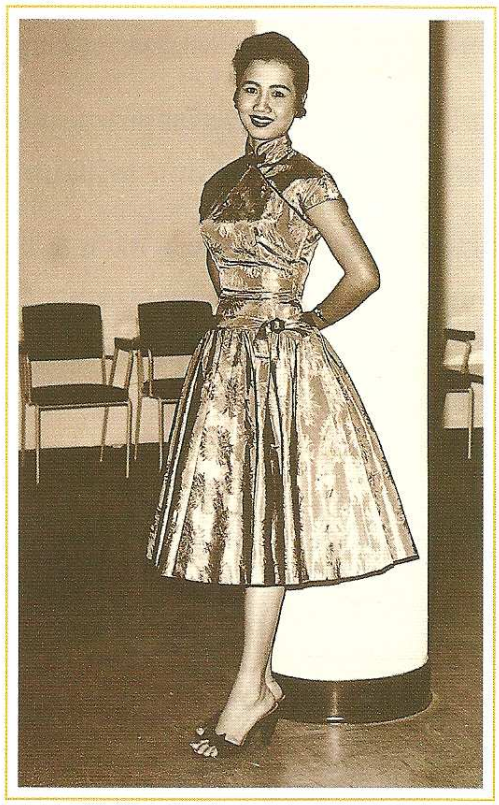
กระโปรงรัดสะโพกตัวยาว บางครั้งมีการจับจีบรอบตัว มีชื่อเรียกตามสมัยนิยมขณะนั้นว่า กระโปรงนิวลุค ประมาณพุทธศักราช ๒๔๙๕

กระโปรงต่อชิ้น ใส่เสื้อผ้าป่านสีนวล ปกคอบัวแขนสั้น ประมาณพุทธศักราช ๒๔๙๖ (นางไพบูลย์บุญ (เนติกุล) ทองเจือ)

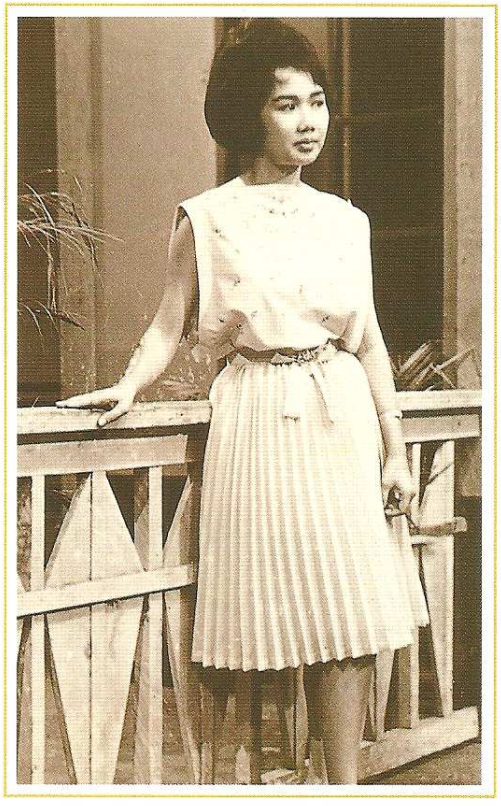
กระโปรง ๔ ชิ้น พุทธศักราช ๒๕๐๓
(นางอารีย์ นักดนตรี)

นางอารีย์ นักดนตรี ถ่ายเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๙
ในช่วงเวลามีภาพยนตร์เรื่อง ดร. ฮันชูหยิน กำลังเข้ามาฉายในประเทศไทย และได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง

กระโปรงทรงสุ่ม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓
(นางอารีย์ นักดนตรี)

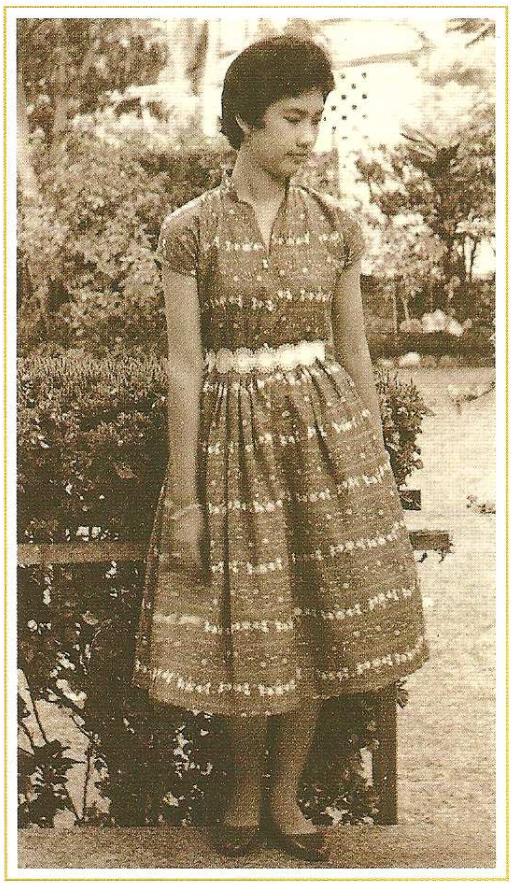
นุ่งกระโปรงอัดพลีท พุทธศักราช ๒๕๐๕ - ๒๕๐๖
(นางอารีย์ นักดนตรี)

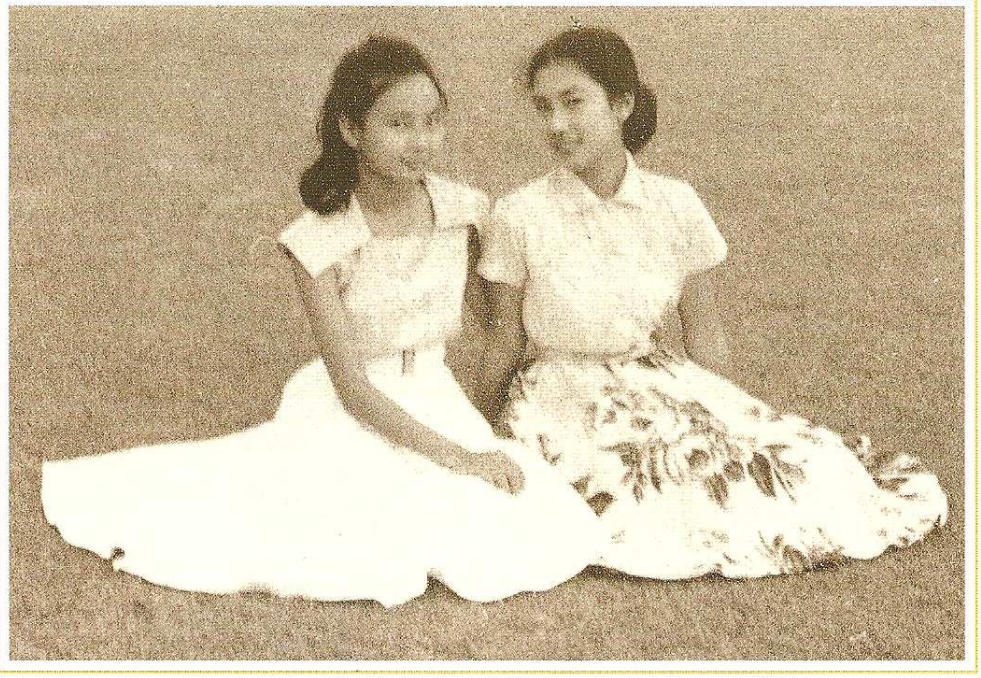
นางประทิน (เขียวไพศาล) ทีรคานนท์
ถ่ายเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓
บริเวณตึกแถวท่าพระจันทร์ ปัจจุบันคือร้าน KFC

การแต่งกายในพุทธศักราช ๒๕๐๓ - ๒๕๐๕
ซ้ายนางประทิน (เขียวไพศาล) ทีรคานนท์
ขวา คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ

กระโปรงจีบรูดรอบเอว เสื้อแขนในตัว
(นางสาวเดือนฉาย บุนนาค)

กระโปรงครึ่งวงกลม นิยมผ้าลายดอกไม้ดอกใหญ่
(นางสาวเดือนฉาย บุนนาค นางสาวสุนทรีย์ ยุกตะเสวี)

กระโปรงบานครึ่งวงกลม
(นางสาวเดือนฉาย บุนนาค)

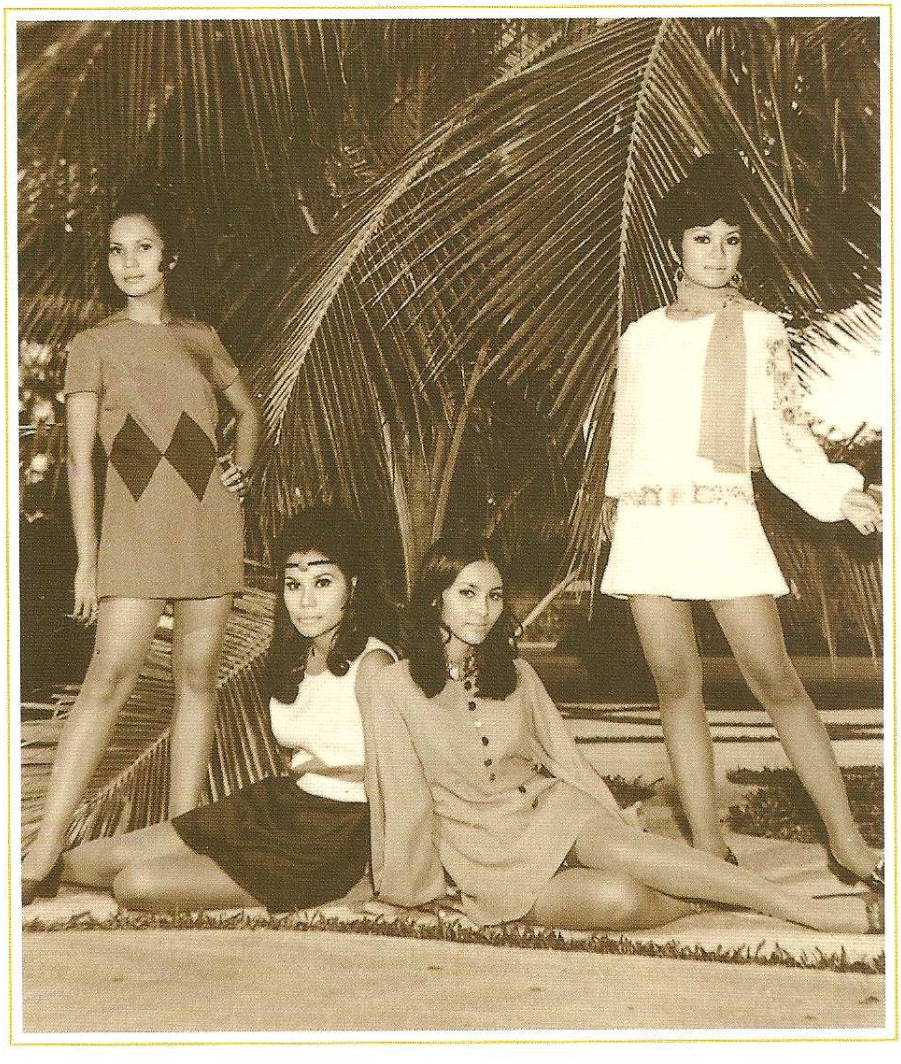
กระโปรงบานครึ่งวงกลม โดยนางจาตุรัตน์ (บุนนาค) สมัครคามัย

กระโปรง ๔ ชิ้น ๖ ชิ้น หรือ ๘ ชิ้น เกิดขึ้นหลังกระโปรงแบบนิวลุค เล็กน้อย เป็นกระโปรงที่ใช้ผ้า ๔ หรือ ๖ หรือ ๘ ชิ้น มาเย็บตะเข็บต่อกัน แล้วแต่ความเหมาะสมของรูปร่างของแต่ละคน

กระโปรงสุ่มไก่ เกิดขึ้นไล่เลี่ยกับกระโปรงชิ้น เป็นกระโปรงบานทำให้พองบานอยู่ได้โดยสวมโครงที่ทำด้วยยางหรือกระโปรงชั้นในที่ตัดด้วยผ้าแข็ง ทำให้กระโปรงชั้นนอกมีรูปร่างพองบานเหมือนสุ่มไก่อยู่ได้ตลอดเวลา

กระโปรงแบบมินิหรือมินิสเก็ต *(Mini skirt)* เป็นกระโปรงทรงแคบสั้นเหนือเข่า ประมาณ ๓ - ๔ นิ้ว นิยมกันในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จากกระโปรงมินิได้พัฒนาต่อไปเป็นกระโปรงไมโครสเก็ต *(Micro skirt)* สั้นกว่ามินิสเก็ต และพัฒนาต่อไปเป็นฮอทแพนท์ *(Hot Pants)* คือกางเกงรัดแนบสะโพกและสั้นมาก ทั้งสามแบบนี้เป็นที่นิยมกันในช่วงสั้นๆ หมดความนิยมไปในราว พ.ศ. ๒๕๑๗

กางเกงที่เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกับกระโปรงสั้นทั้ง ๓ แบบ คือ กางเกงยืด เป็นกางเกงที่ตัดด้วยผ้าใยสังเคราะห์ชนิดยืดได้ ลักษณะพิเศษ คือ ใส่แล้วจะรัดรูปทรงมีสายรัดส้นเท้าทำให้ผ้าตึงเข้ารูปอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ก็ยังมีกางเกงขาสามส่วน เป็นกางเกงที่ใช้ในโอกาสลำลอง

ชุดกระโปรงสั้นหรือที่เรียกว่ากระโปรงมินิสเก็ต นิยมในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐

ชุดทูนิคยาวสวมทับกางเกงนิยมในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐ ในภาพคือนางปรางค์ทิพย์ ทวีพานิชย์

กระโปรงพลีท เป็นกระโปรงทำจากใยสังเคราะห์มีลักษณะพิเศษคือจับเป็นจีบ โดยใช้วิธีที่เรียกว่า **"อัดพลีท"** และสามารถคงตัวอยู่ได้ถาวรโดยไม่ต้องรีด

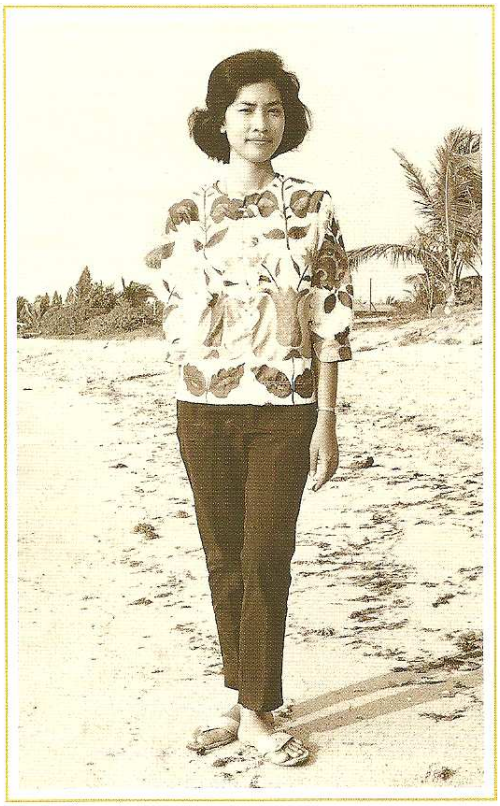
กางเกงฮอทแพนท์ เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๔

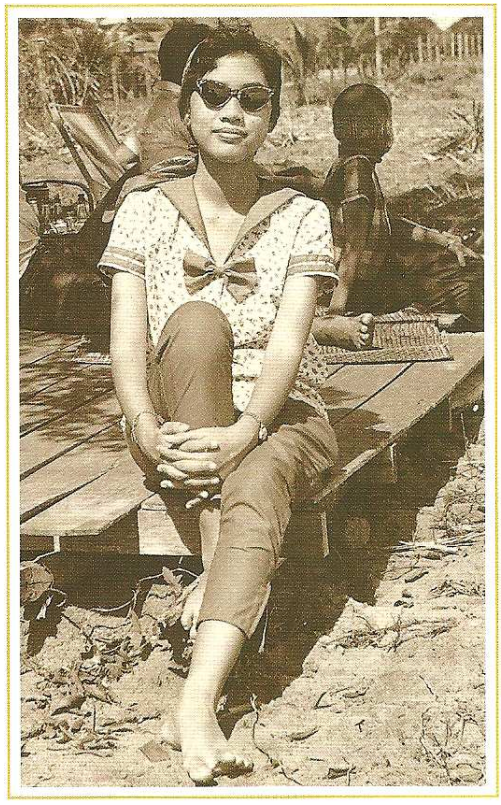
กางเกงขาลีบ พุทธศักราช ๒๕๐๐
(นางอารีย์ นักดนตรี)

เสื้อแขน ๓ ส่วน และแขนกุด ใส่กับกางเกงเข้ารูป
เป็นที่นิยมในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐

กางเกงขายาวลีบ เสื้อเอวถ่วงขอบใหญ่ที่สะโพก
(นางสาวเตือนฉาย บุนนาค)

เสื้อคอกลาสี
(นางสาวเตือนฉาย บุนนาค)

เสื้อแขนสามส่วน และกระโปรงเสมอเข่า
โดยนางจาตุรัตน์ (บุนนาค) สมัครคามัย

กระโปรงยาวเสมอเข่า จากซ้าย ชายไม่ทราบชื่อ
นางริต้า (เดอร์เยซูซ์) บุนนาค นายฉัตรชัย บุณยะอนันต์
นางสาวสุทธี บูลกุล

การแต่งกายของเด็กชาย - หญิง ที่นิยมนุ่งกางเกงขาสั้น ใส่เสื้อเชิ้ต ผูกเนคไท และเด็กหญิงใส่เสื้อคอกลมแขนกุด
กระโปรงบาน จากซ้ายไปขวา เด็กชายฉัตรชัย บุนนาค นางริต้า บุนนาค นายฐาปนา บุนนาค เด็กหญิงวไลพร บุนนาค

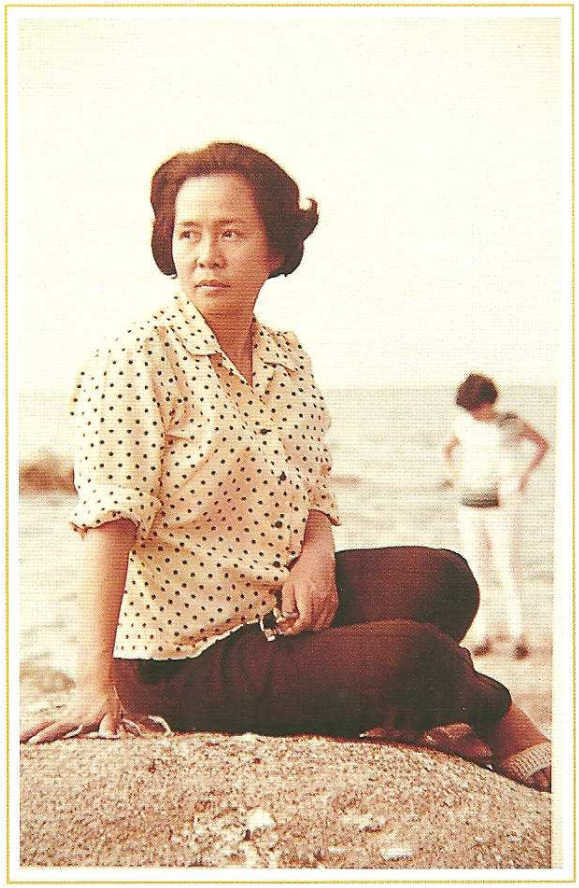
กางเกงขาบานนิยมกันมากในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๒๐
ในภาพจากซ้าย หม่อมราชวงศ์เบญจาภา ไกรฤกษ์
นางอาภัสรา หงสกุล และนางปรางค์ทิพย์ ทวีพานิชย์

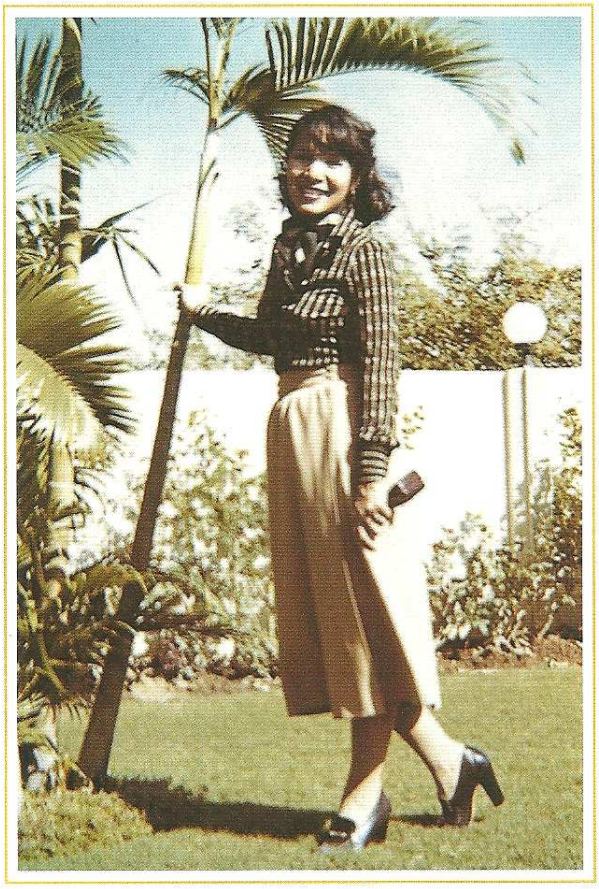
กางเกงยีด หรือกางเกงเหยียบส้น
เนื่องจากมีสายรัดส้นที่เท้า ประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑
(นางเพชรา เชาวราษฎร์)

กางเกงยืด ประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑
ซ้ายนางจาตุรัตน์ (บุนนาค) สมัครคามัย
นางสาวมัณฑนา บุนนาค

กางเกงยืด ประมาณพุทธศักราช ๒๕๐๙ - ๒๕๑๒
ในภาพ นางประทิน (เขียวไพศาล) ทีรคานนท์ ถ่ายที่หัวหิน

กางเกงกระโปรงจับจีบรอบตัว
ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๘
โดยนางสาวสุมิดา พันธุ์กระวี

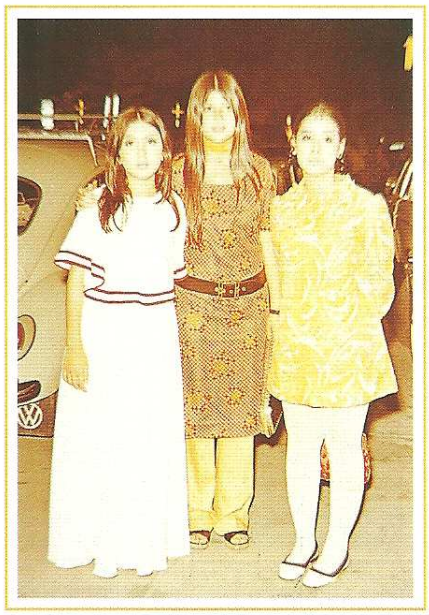
รูปแบบของกระโปรงที่นิยมต่อจากมินิสเก็ต และกระโปรงพลีท ก็คือ กระโปรงที่ยาวเลยเข่าลงมาครึ่งน่อง เรียกว่า กระโปรงมิดี้ *(Midi)* หรือยาวจรดตาตุ่ม เรียกว่า กระโปรงแม็กซี่ *(Maxi)* ใช้สวมใส่ทั้งในโอกาสปกติและโอกาสพิเศษ กระโปรงทรงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้าง เช่น เป็นกระโปรงจีบรอบตัว หรือจีบเป็นเกล็ดถี่-ห่าง หรือตัดเป็นกระโปรงเข้ารูปผ่าหน้าหลัง หรือผ่าข้างตามความเหมาะสมและความพอใจ

กระโปรงมิดี้สเก็ตในภาพซ้าย และมินิสเก็ต ในภาพขวา ปลายพุทธศักราช ๒๕๑๖

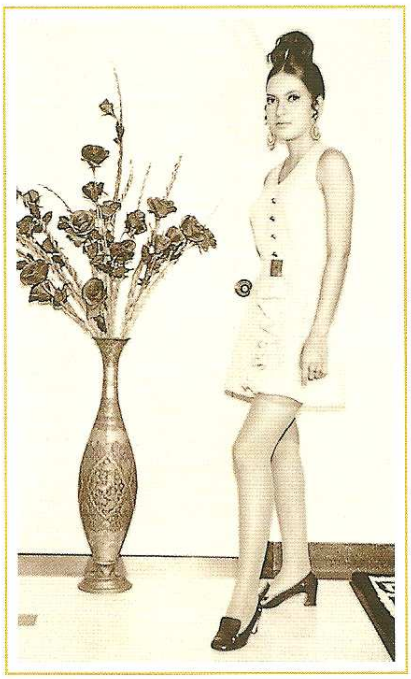
กระโปรงยาวจรดตาตุ่ม ที่เรียกว่า กระโปรงแม็กซี่ (Maxi) ในภาพซ้ายคือ นางภรณี และขวาคือนายพิจิตร เอื้อวิทยา

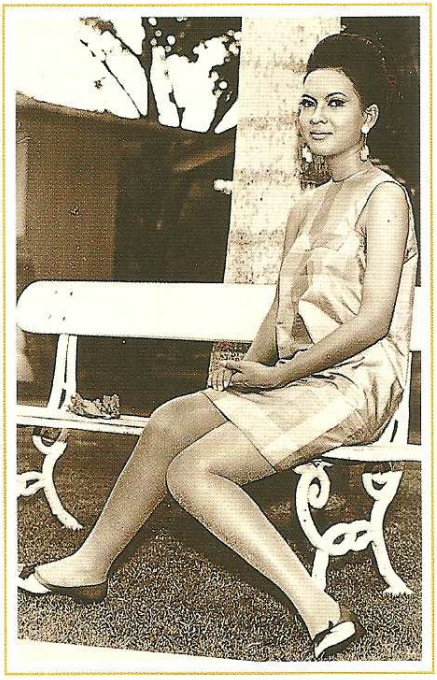
กระโปรงแม็กซี่ กระโปรงมิดี้สวมทับกางเกงขายาว และกระโปรงมินิสเก็ต จากซ้ายไปขวา นางวีวิกา (โชติรส) วสุสาร นางวีวิตา (โชติรส) ภมรมนตรี และนางสาววไลพร บุนนาค

ภาพหมู่สุภาพสตรีที่มีชื่อเสียงในพุทธศักราช ๒๕๑๒ จากซ้ายไปขวา นางสาวปวีณา หงสกุล นางสาวจันทเพ็ญ ทิวารี นางสาวไม่ทราบชื่อ พหุลรัตน์ นางสาวสิริมาดา วรวรรณ นางสาวสาวิกา กาญจนวิช ไม่ทราบชื่อ นางสาวสปัน เธียรประสิทธิ์ นางสาวทวีทรัพย์ ตู้จินดา นางสาวกาญจนา สริกขกานนท์ นางสาวเอียด (ชื่อเล่น) ภูมิจิตร

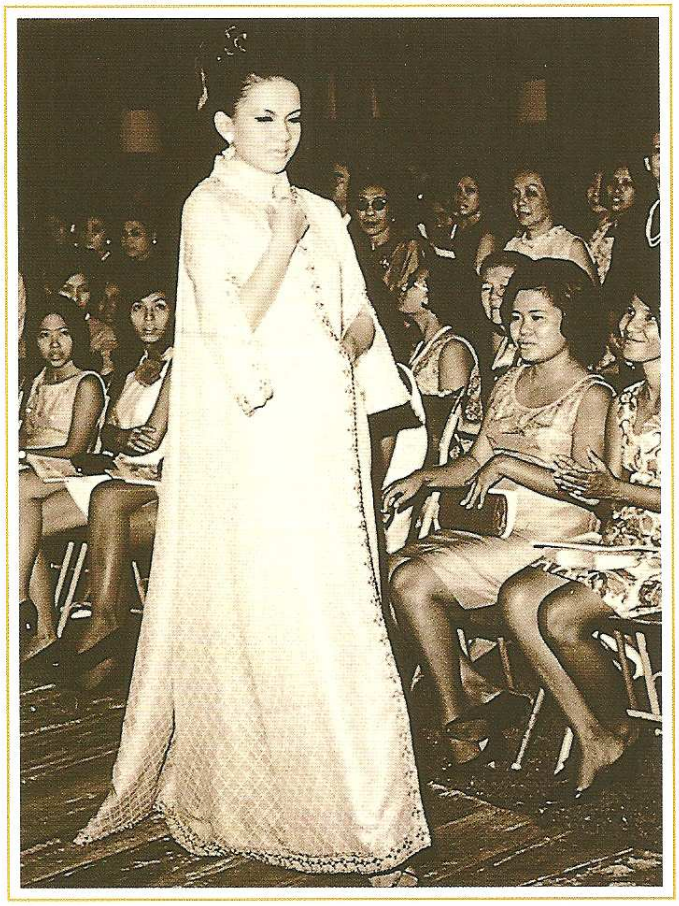
ชุดมินิสเก็ต
โดยนางสาวจันทเพ็ญ (ทิวารี) ปุณศรี
ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๑

ชุดมินิสเก็ต ผ้าไหมไทย
โดยนางสาวจันทเพ็ญ (ทิวารี) ปุณศรี
ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑

กระโปรงแม็กซี่
ออกแบบตัดเย็บโดย นายวรชาติ ชาตะโสภณ
แสดงแบบโดยนางสาวจันทเพ็ญ (ทิวารี) ปุณศรี
ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑

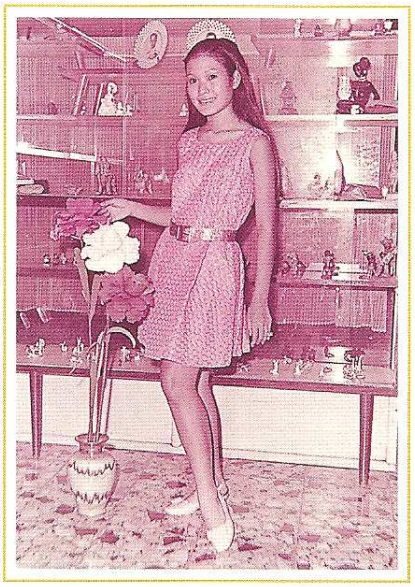
ชุดกระโปรงเสื้อคลุมยาว ออกแบบตัดเย็บโดย นางสปัน เธียรประสิทธิ์
เพื่อให้นางสาวอาภัสรา หงสกุล ใส่โชว์ในประเทศแคนาดา
หลังจากที่ได้รับตำแหน่งนางสาวจักรวาลแล้ว และต่อมานางสาวจันทเพ็ญ
(ทิวารี) ปุณศรี (ในภาพ) ได้ใส่โชว์อีกครั้งในงานวังรื่นฤดี
ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๑

กระโปรงมินิสเก็ต ออกแบบตัดเย็บโดย
นายวรชาติ ชาตะโสภณ
แสดงในงานแฟชั่นโชว์
ราวพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑
โดยนางสาวจันทเพ็ญ (ทิวารี) ปุณศรี

กระโปรงมินิสเก็ต
คาดเข็มขัดและ
รองเท้าด้วยหนังงู
เทียม แสดงแบบโดย
นางสาวจันทเพ็ญ
(ทิวารี) ปุณศรี
ในราวพุทธศักราช
๒๕๑๐ - ๒๕๑๑

กระโปรงมินิสเก็ต โดยนางสาววลัยทิพย์ (วิเศษกุล) ชาติสุวรรณ ในพุทธศักราช ๒๕๑๒

กระโปรงแม็กซี่ จากซ้ายไปขวา นางดาวใจ ไพจิตร นาวาอากาศเอก ทินกร พันธุ์กระวี คุณหญิงวิบูลวรรณ พันธุ์กระวี

กระโปรงมินิสเก็ต ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๓ โดย ดร. ปาริชาติ (ชุมสาย) สุขสงเคราะห์

แฟชั่นโชว์ของนักศึกษาในราวพุทธศักราช ๒๕๐๙ จากซ้ายไปขวา นายรังสรรค์ พันบูรณะ นางสาวพัชรวิภา ชวานนท์ นางสาวศิริพร อารียมิตร นางสาวสุมิดา พันธุ์กระวี นายสมชาย รัตนผล นายเกรียงไกร วิจักขณะ

รูปแบบการแต่งกายในพุทธศักราช ๒๕๑๒ จากซ้ายไปขวา นพ. พินิจ กุลละวณิชย์ พญ. ปรียา กุลละวณิชย์ นางสาวสุมิดา พันธุ์กระวี ไม่ทราบชื่อ

ชุดไทยเรือนต้น *คือชุดไทยแบบลำลอง ใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมมีลายริ้วตามขวางหรือตามยาว หรือใช้ผ้าเกลี้ยงมีเชิง ตัวซิ่นยาวจรดข้อเท้า ป้ายหน้า เสื้อใช้ผ้าสีตามริ้วหรือเชิง สีจะตัดกับซิ่นหรือเป็นสีเดียวกันก็ได้ เสื้อคนละท่อนกับซิ่น แขนสามส่วนกว้างพอสบาย ผ่าอก ดุมห้าเม็ด คอกลมตื้นๆ ไม่มีขอบตั้ง เหมาะสำหรับใช้แต่งในงานที่ไม่เป็นพิธี และต้องการความสบาย เช่น ไปงานกฐินต้นหรือเที่ยวเรือ เที่ยวน้ำตก ในภาพคือท่านหญิงมาลินีมงคล อมาตยกุล (ยุคล)*

แบบเสื้อก็ได้มีการปรับเปลี่ยนแบบให้เข้าได้กับกระโปรง มีทั้งเสื้อทรงตรง เสื้อเข้ารูป เสื้อเอวลอยรัดรูป คอเสื้อมีหลายรูปแบบ เช่น คอตัววี คอตัวยู คอถัง คอแหลม คอกลม คอป้าน ส่วนปกเสื้อก็มีหลายรูปแบบเช่นกัน ได้แก่ ปกปีกนก ปกกล้วยหอม ปกกะลาสี ปกเชิ้ต และปกฮาวาย เป็นต้น

และใน พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างเครื่องแต่งกายชุดพระราชนิยม รวม ๘ ชุด เป็นชุดประจำชาติ ใช้ในโอกาสต่างๆ ได้แก่ **ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยจิตรลดา ชุดไทยอมรินทร์ ชุดไทยบรมพิมาน ชุดไทยจักรี ชุดไทยจักรพรรดิ ชุดไทยดุสิต และชุดไทยศิวาลัย**

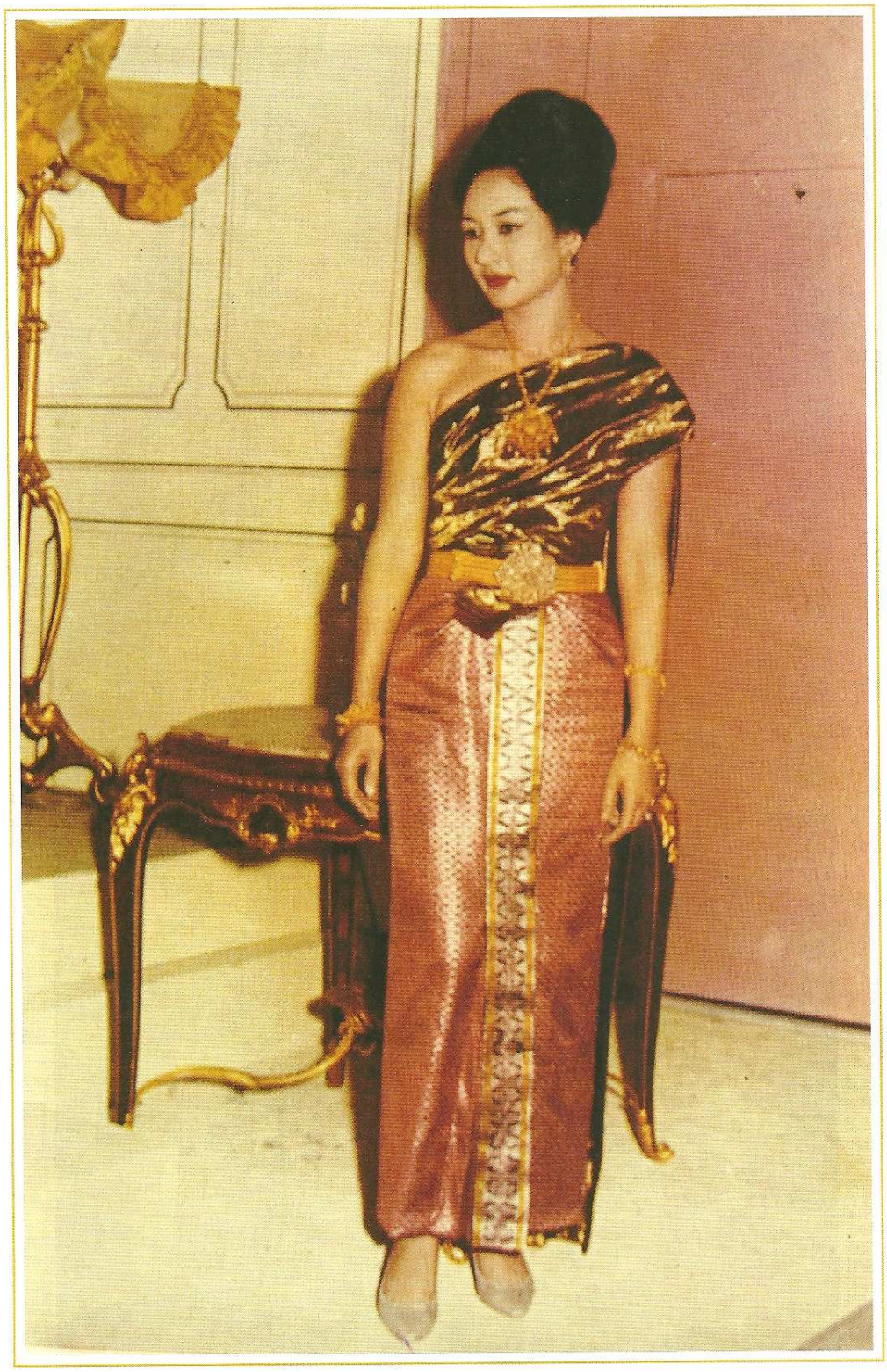
ชุดไทยจิตรลดา *คือชุดไทยพิธีกลางวันใช้ผ้าไหมเกลี้ยง มีเชิงหรือเป็นยกดอกทั้งตัวก็ได้ ตัดแบบเสื้อกับซิ่น ซิ่นยาวป้ายหน้าอย่างแบบลำลอง เสื้อแขนยาวผ่าอก คอกลม มีขอบตั้งน้อยๆ ใช้ในงานที่ผู้ชายแต่งเต็มยศ เช่น รับประมุขของประเทศที่มาเยือนเป็นทางการที่สนามบินดอนเมือง หญิงไม่ต้อง ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แต่เนื้อผ้าควรงดงามให้เหมาะสมโอกาส ในภาพคือท่านผู้หญิงจามรี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา*

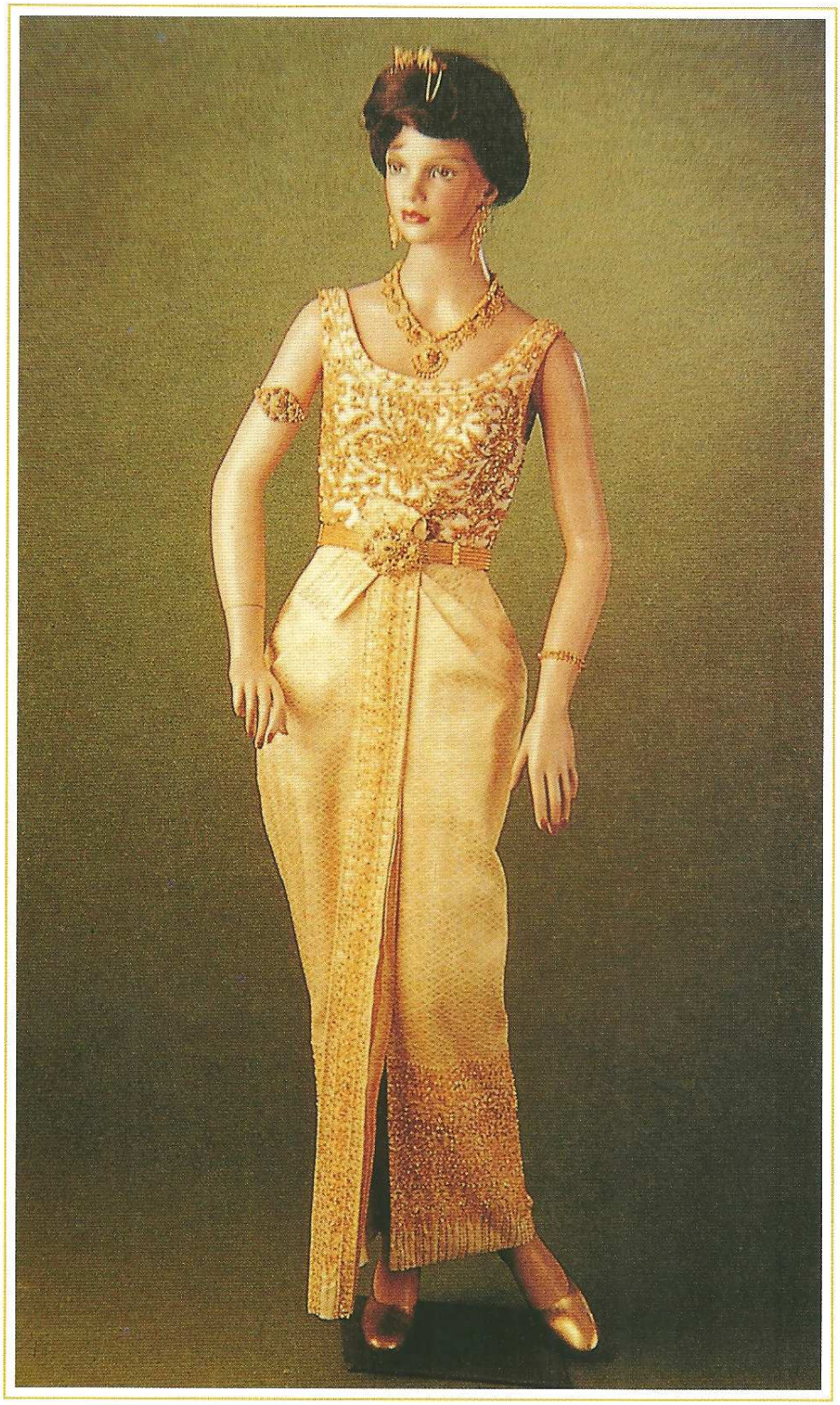
ชุดไทยอมรินทร์ *คือชุดพิธีตอนค่ำ ใช้ผ้ายกไหมที่มีทองแกม หรือยกทองทั้งตัว เสื้อกับซิ่น แบบนี้อนุโลมให้สำหรับผู้ที่ไม่ประสงค์คาดเข็มขัด ผู้มีอายุจะใช้คอกลมกว้างๆ ไม่มีขอบตั้งและแขนสามส่วน ก็ได้ เพราะความสวยงามอยู่ที่เนื้อผ้าและเครื่องประดับที่จะใช้ให้เหมาะสมกับงานเลี้ยงรับรอง ไปดูละครตอนค่ำ และเฉพาะในงานพระราชพิธีสวนสนามในวันเฉลิมพระชนมพรรษา หญิงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ในภาพคือ นางปรางค์ทิพย์ ทวีพานิชย์ (ทองเจือ)*

ชุดไทยบรมพิมาน *คือชุดไทยพิธีตอนค่ำที่ใช้เข็มขัด ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทองมีเชิง หรือยกทั้งตัวก็ได้ ตัดแบบติดกัน ชิ่นมีจีบยกข้างหน้าและมีชายพก ใช้เข็มขัดไทยคาด ตัวเสื้อแขนยาว คอกลม มีขอบตั้งผ่าด้านหลังหรือด้านหน้าก็ได้ ผ้าจีบยาวจรดข้อเท้า แบบนี้เหมาะสำหรับผู้มีรูปร่างสูงบาง สำหรับใช้ในงานเต็มยศและครึ่งยศ เช่น งานอุทยานสโมสร หรืองานพระราชทานเลี้ยงอาหารอย่างเป็นทางการในคืนที่มีอากาศเย็น ใช้เครื่องประดับสวยงามตามสมควร ในภาพ คือ นางสาวเจนจิตร เพ็ญกุล*

ชุดไทยจักรี *คือชุดไทยสไบ ใช้ผ้ายกมีเชิง หรือยกทั้งตัว ซิ่นมีจีบยกข้างหน้ามีชายพก ใช้เข็มขัดไทยคาด ส่วนท่อนบนเป็นสไบ จะเย็บให้ติดกับซิ่นเป็นท่อนเดียวกันหรือจะมีผ้าสไบห่มต่างหากก็ได้ เปิดบ่าข้างหนึ่ง ชายสไบคลุมไหล่ ทิ้งชายด้านหลังยาวตามที่เห็นสมควร ความสวยงามอยู่ที่เนื้อผ้า การเย็บและรูปทรงของผู้สวม ใช้เครื่องประดับได้งดงามสมโอกาสในเวลาค่ำคืน ในภาพคือท่านผู้หญิงวุฒิเฉลิม วุฒิชัย*

ชุดไทยดุสิต *เป็นเสื้อสำหรับงานพิธีตอนค่ำ ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทอง อย่างเดียวกับไทยอมรินทร์ ไทยบรมพิมาน และไทยจักรี ตัวชื่นยาว มีจีบยกข้างหน้า และชายพก ใช้เข็มขัด ผิดกันตรงตัวเสื้อ คือ เป็นเสื้อไม่มีแขน คอด้านหน้าและด้านหลังคว้านกว้าง และต่ำเล็กน้อย ผ่าด้านหลัง ตัวเสื้อปัก เป็นลวดลายด้วยไข่มุก ลูกปัด และเลื่อม ฯลฯ ใช้ในงานพระราชพิธีที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศ*

ชุดไทยจักรพรรดิ *เป็นแบบไทยแท้แบบหนึ่ง ตัวชิ้นใช้ผ้าไหม หรือยกทองเอาจีบ ข้างหน้ามีชายพก ห่มแพรจีบแบบไทยสีตัดกับผ้านุ่งเป็นชั้นที่หนึ่งก่อน แล้วใช้ผ้าห่มปักอย่างสตรีบรรดาศักดิ์สมัยโบราณ ห่มทับแพรจีบอีกชั้นหนึ่ง ใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศแบบไทยจักรี*

ชุดไทยศิวาลัย *เป็นแบบไทยแท้ ชิ่นแบบไทยจักรพรรดิ ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทอง เสื้อตัดแบบแขนยาว คอกลม ผ่าหลัง เย็บติดกับชิ่น คล้ายแบบไทยบรมพิมาน ห่มผ้าปักลายไทยอย่างแบบไทยจักรพรรดิทับโดย ไม่ต้องมีแพรจีบรองพื้นก่อน ใช้ในโอกาสพิเศษที่กำหนดให้แต่งกายเต็มยศ*

ชุดไทยพระราชนิยมประยุกต์ ถ่ายในพุทธศักราช ๒๕๑๒ โดยนางชูใจ ปิระสิรานนท์

ส่วนเครื่องแต่งกายชายก็มีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงตามแบบที่นิยมกันในต่างประเทศ เช่น ทรงออร์เหลน มีลักษณะเด่น คือ กางเกงรัดรูปเอวต่ำมาก คาดเข็มขัดเส้นใหญ่ หัวเข็มขัดใหญ่ เสื้อเชิ้ตรัดรูปมากกว่าปกติ ได้รับอิทธิพลจากดาราภาพยนตร์และนักร้อง ประเภทร็อคแอนด์โรล *(Rock & Roll)*

ทรงเด็ฟ-ม้อด เป็นแบบที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ลักษณะของกางเกงทรงเด็ฟ คือกางเกงขาลีบแนบตัวยาวเสมอข้อเท้า ส่วนลักษณะของม้อด คือเป็นกางเกงขาบานใต้เข่าลงมาคลุมเท้า

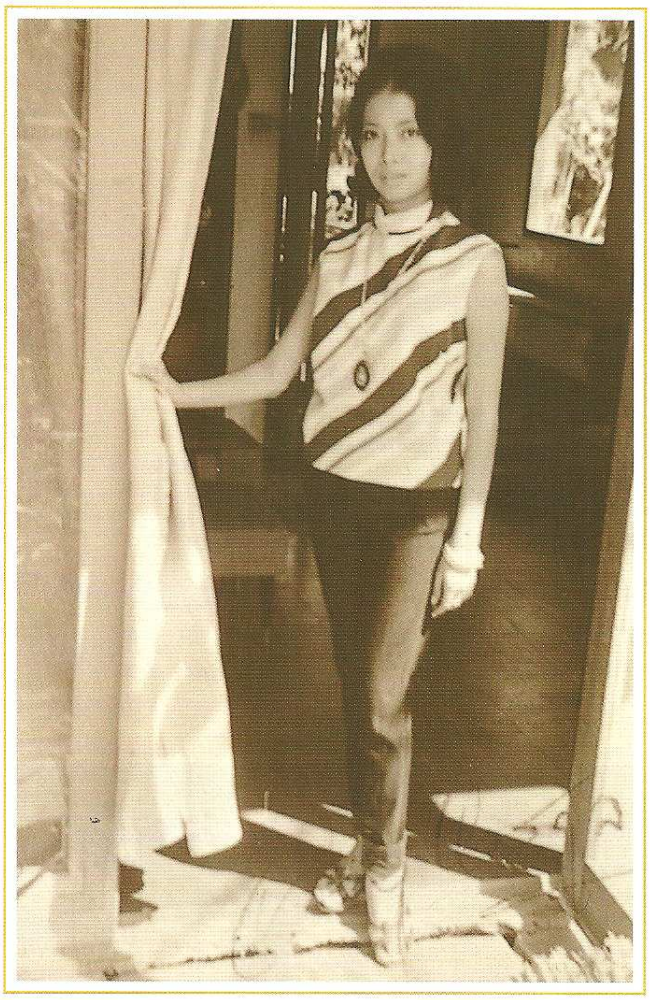
ความนิยมต่อจากทรงเด็ฟ ม้อด คือ ทรงกะลาสีหรือเซลเล่อร์ *(Sailor)* หรือ *ทรงลุง* เป็นกางเกงขาตรงทรงหลวมทั้งตัวเหมือนกางเกงทหารเรือ นอกจากนี้ยังมีเครื่องแต่งกายของหนุ่มสาวบางกลุ่ม เป็นเครื่องแต่งกายแบบง่ายๆ ผลิตขึ้นได้ภายในประเทศ เช่น เสื้อม่อฮ่อม กางเกงชาวเล ย่ามผ้า และรองเท้าแตะ เป็นต้น

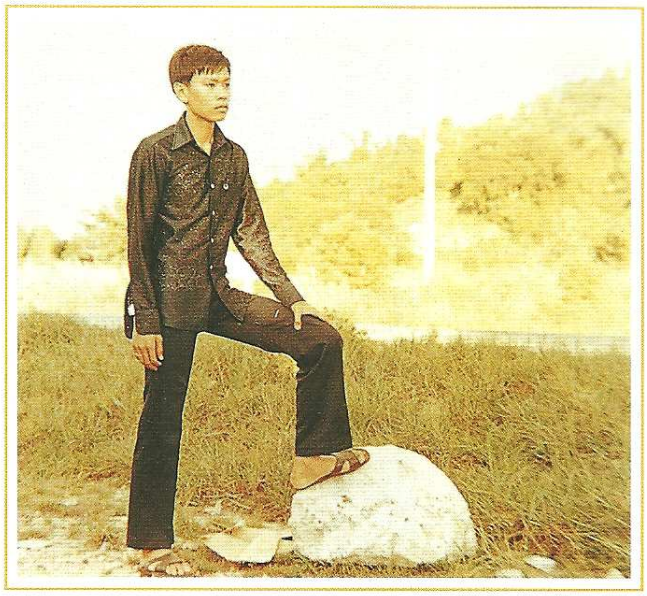
กางเกงขาบานทรงม้อด (นายสุประวัติ ปัทมสูต) พุทธศักราช ๒๕๑๔

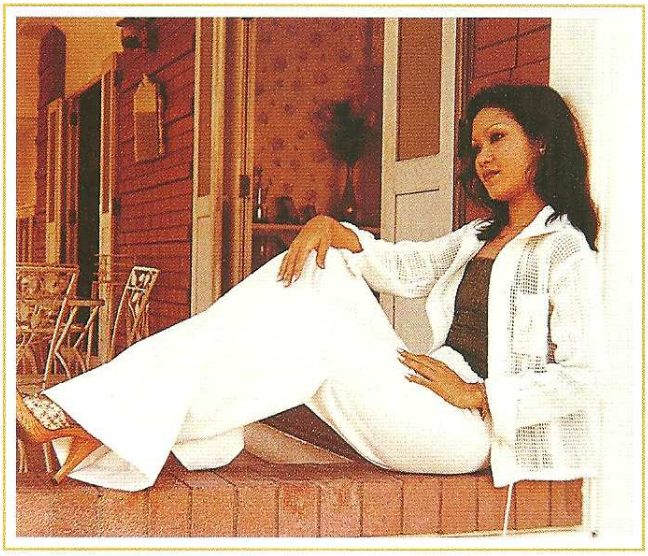
กางเกงทรงเซลเล่อร์ พุทธศักราช ๒๕๑๗

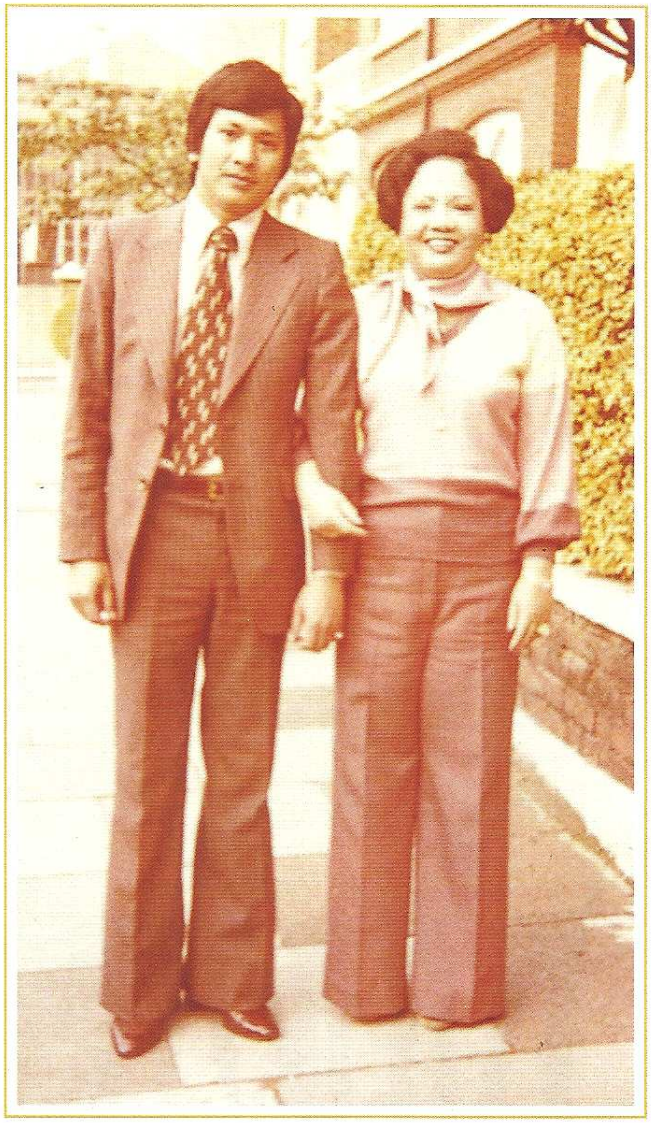
กางเกงทรงขาลีบ ประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑
โดยนางสาวดนัยยา หงสกุล

กางเกงทรงขาบาน ในระยะเริ่มแรก สวมใส่กับเสื้อเชิ้ตที่เข้ารูป
ในภาพนี้คือ ดร. วินชัย โกกระกูล

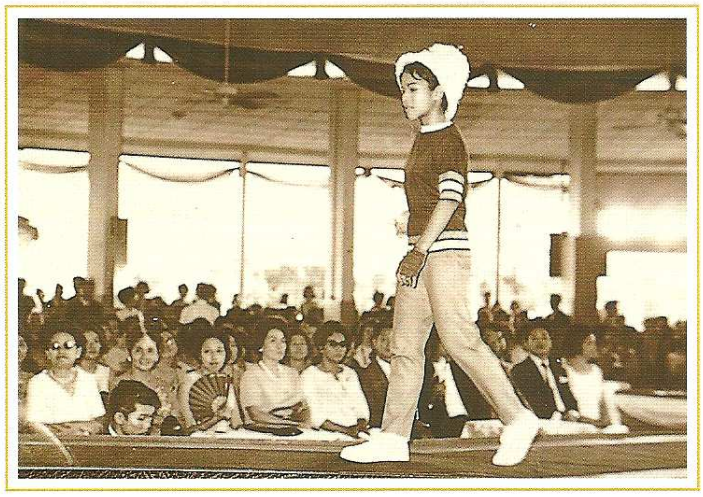
กางเกงขาบาน ในช่วงพุทธศักราช ๒๕๑๙ - ๒๕๒๑
โดยนางสาววลัยทิพย์ (วิเศษกุล) ชาติสุวรรณ

กางเกงขาบานทั้งหญิงชาย โดยนายมานิต ชัยสุขุมาล์
และคุณหญิงสุรนุช กานตรัตน์

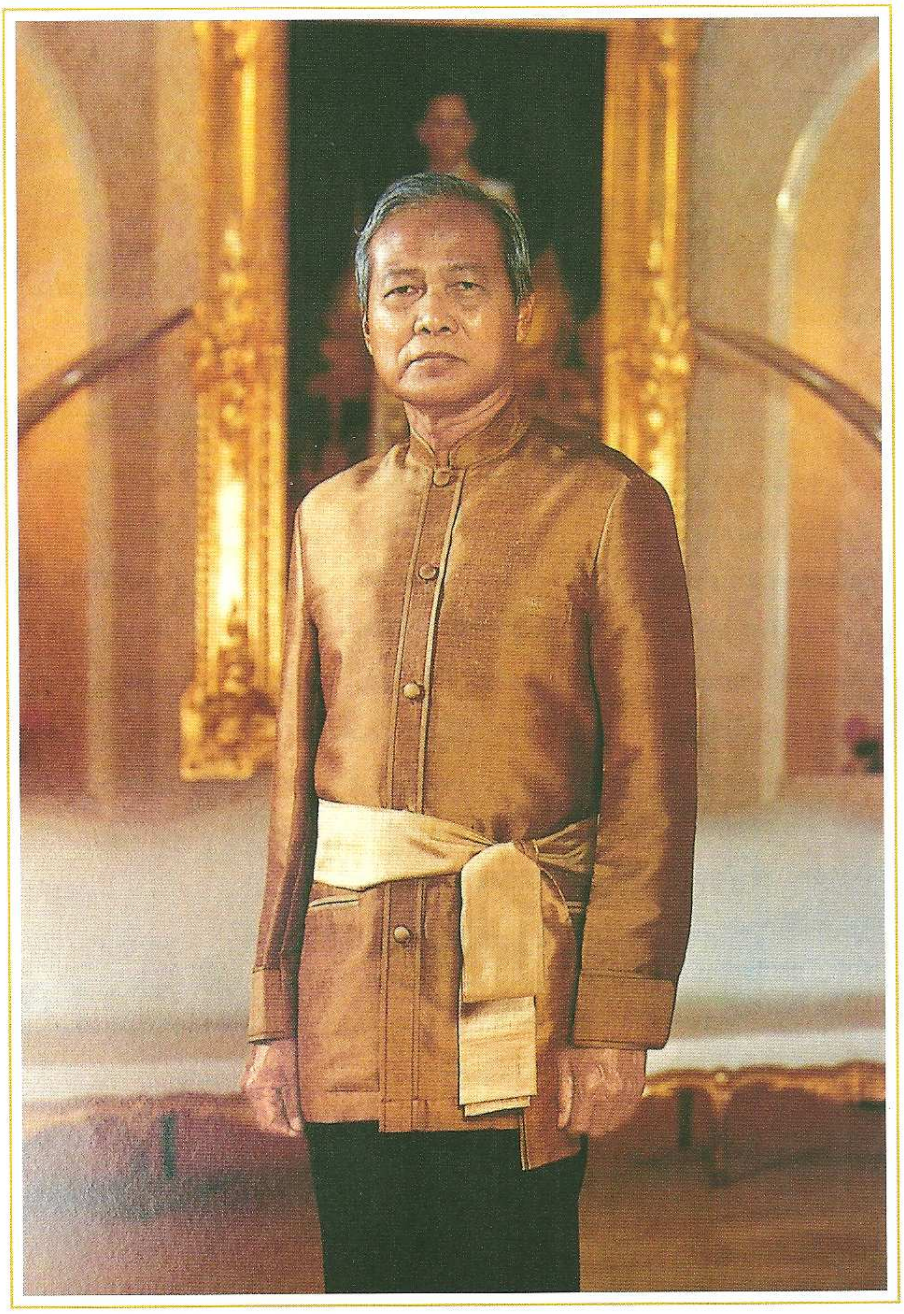
กางเกงทรงขาบานมาก ในราวพุทธศักราช ๒๕๑๓
ในภาพจากซ้ายไปขวา คุณหญิงวิบูลวรรณ พันธุ์กระวี เด็กหญิงประสบศรี (ลี้ถาวร) สุขมาก
นางประมวล (ศรโชติ) ลี้ถาวร นางสุมิตา พันธุ์กระวี

กางเกงทรงเต็ฟ ในราวพุทธศักราช ๒๕๐๗
โดยเด็กหญิงสุมิตา พันธุ์กระวี แสดงแบบหน้าพระที่นั่ง

กางเกงทรงเต็ฟ ในราวพุทธศักราช ๒๕๐๗ จากซ้ายไปขวา
นายศุภกิตต์ (อาภาศิลป์)พลจันทร์ นายธีรพันธ์ ปูรณัน
นายปรัชญา เปี่ยมสมบูรณ์ นายยอดยิ่ง ทวีวัฒนสาร
นายกวีพันธ์ เรือกผกา นายครองทอง สุวรรณทัต
พล.ต.ต. ภัทรชัย หิรัญญะชาติธาดา นายอรรณพ จันสุตะ

ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในชุดพระราชทานเต็มยศแขนยาวมีผ้าคาดเอว

ในขณะที่ฝ่ายสตรีถือเอาชุดไทยพระราชนิยมเป็นเครื่องแต่งกายประจำชาตินั้น ฝ่ายบุรุษยังคงแต่งกายแบบสากลนิยม อันประกอบด้วยเสื้อเชิ้ตแขนยาวผูกเนคไท สวมเสื้อนอก *(สูท)* ที่มีเนื้อผ้าและสีเดียวกับกางเกงขายาวทรงสุภาพ ซึ่งเป็นแบบที่สามารถใช้ได้ในโอกาสต่างๆ อย่างครบถ้วน นอกจากนั้นก็ยังมีเสื้อที่เรียกว่า ซาฟารี หรือชุดตรวจการ

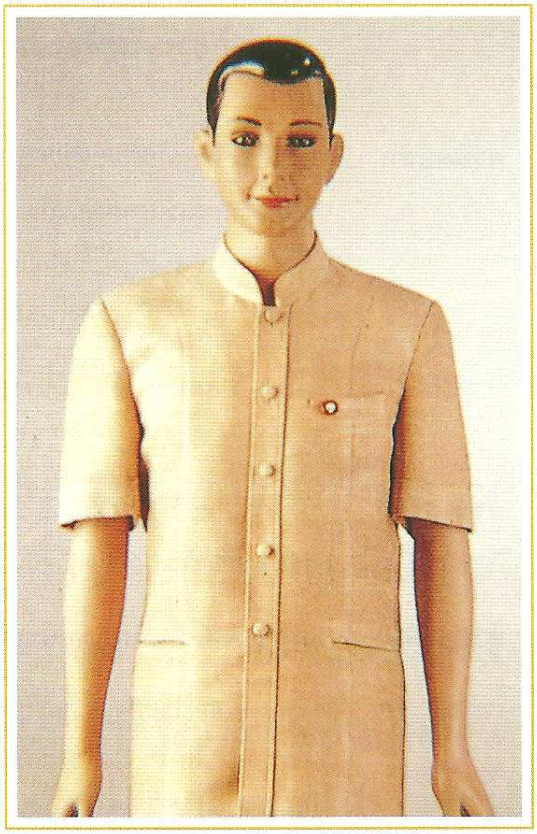
ประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๒ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแบบฉลองพระองค์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง มาเป็นต้นแบบเครื่องแต่งกายประจำชาติ สำหรับบุรุษเรียกว่า **"เสื้อพระราชทาน"** ใช้ใส่กับกางเกงแบบสากล เสื้อพระราชทานมี ๓ แบบ สำหรับใช้ในโอกาสต่างๆ กัน คือ แบบแขนสั้น แบบแขนยาว มีผ้าคาดเอว และแบบแขนยาวไม่มีผ้าคาดเอว

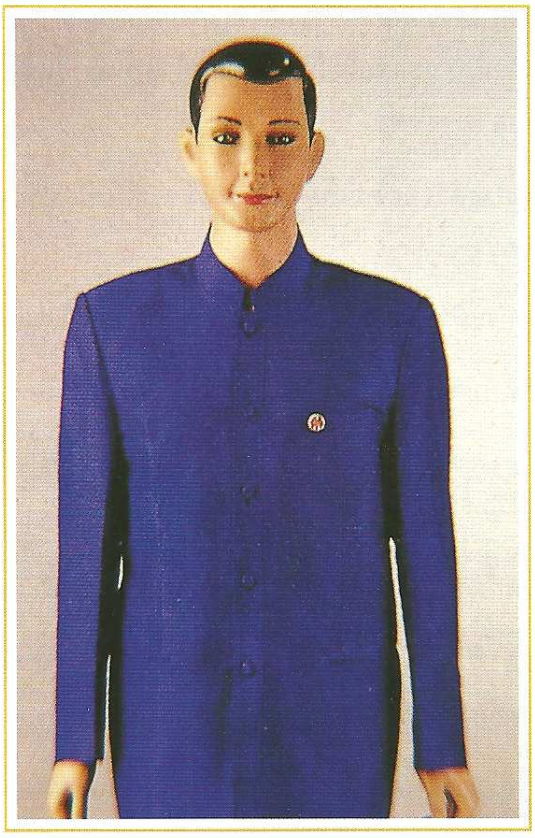
ชุดพระราชทานแขนยาว โดยนายธรรมนูญ หวั่งหลี

ชุดพระราชทานแขนสั้น โดยนายธัญธร และนายณัฐณฐ ดุลยจินดา

เสื้อพระราชทานแขนสั้น

เสื้อพระราชทานแขนยาว

ชุดสากลบุรุษ

อภิธานศัพท์ของสมัยสุโขทัย

ลานตะพัก เป็นชื่อเรียกลักษณะพื้นดินทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบตอนลาดมีดินตะกอนที่ปกคลุมเป็นดินตะกอนเก่าแก่ผ่านการชะล้างมาเป็นเวลานาน มักมีชั้นศิลาแลงแทรกอยู่ในดิน และดินบริเวณนี้จะถูกนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานในสมัยก่อน

ผ้าเปตี ไม่ทราบลักษณะผ้าที่ชัดเจน แต่น่าจะเป็นผ้าไหมสีขาว ใช้ตัดฉลองพระองค์ของกษัตริย์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓

ผ้าฝ้ายกิเป เป็นผ้าฝ้าย ใช้ตัดเสื้อไม่มีแขน และทำผ้าคาดเอวของชาวฟูนันและทวารวดี

ศิราภรณ์ หมายถึง เครื่องประดับศีรษะ เช่น มงกุฎ ผ้าโพก กะบังหน้า

เทริด เป็นเครื่องประดับศีรษะบุรุษแบบหนึ่ง คล้ายกะบังหน้า มีกรอบด้านหน้าเป็นรูปสามเหลี่ยมคล้ายใบไม้ปลายแหลมสูงเรียงต่อกัน

เกี้ยว เป็นเครื่องประดับศีรษะสตรีชั้นสูง ซึ่งมีผมยาวเกล้าไว้กลางกระหม่อม มีลักษณะเป็นรูปกลม สำหรับรัดรอบมวยผม มีปิ่นเสียบเกี้ยวจากด้านข้างให้ตรึงรั้งอยู่กับมวยผม ถ้าเป็นสตรีในราชสำนักชั้นสูง จะมียอดเสียบทับด้านบนอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่าเกี้ยวยอด

ตุลสิ เป็นลูกประคำของพราหมณ์ในอินเดีย ที่มีเม็ดประคำทำจากต้นกะเพรา

รุทราสะ เป็นลูกประคำของพราหมณ์ในอินเดีย ทำจากเม็ดลูกสน

กันหมั่น เป็นผ้าที่ทอด้วยฝ้ายกิเป ใช้ตัดเสื้อไม่มีแขนในสมัยทวารวดี

กิ๊ดปวย ออกเสียงภาษาจีนแต้จิ๋ว น่าจะตรงกับคำว่า กิเป ซึ่งแปลว่าผ้าฝ้าย

ศิริสตรกะ คือผ้าโพกศีรษะที่โพกตามยศและสถานภาพทางสังคม

สีจันทน์ขาว, สีจันทน์แดง เป็นสีของผ้าที่ย้อมจากแก่นต้นจันทน์ขาว และจันทน์แดงที่ใช้สีออกเหลืองอมส้ม

ผ้าโลมะ เป็นผ้าที่ใช้อยู่ในอาณาจักรเจนละ ไม่ทราบแน่ชัดว่าทอด้วยเส้นใยอะไร

ผ้าแพรตั้งห้าสี เป็นผ้าไหมยกดอกสีต่างๆ ๕ สี ซึ่งพระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยทรงใช้เป็นพระภูษาเฉียง

ผ้าสุกุลพัสตร์ เป็นผ้าขาวเนื้อละเอียด พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยทรงใช้ต่างผ้าสไบ

ผ้าเล็กหลก เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่งในสมัยสุโขทัย

ผ้าสำลี เป็นผ้าที่เข้าใจว่ามาจากเมืองไพสาลีในอินเดีย ใช้ทำผ้าห่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ผ้าหนัง เป็นผ้าที่มีลักษณะเนื้อผ้าคล้ายหนังสัตว์ เช่น ผ้าหนังไก่ มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ผ้ากรอบ เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่งในสมัยสุโขทัย

ผ้าเบงจตี เป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง ส่งมาจากอินเดีย พระสงฆ์สมัยสุโขทัยใช้ทำผ้าปูอาสนะ

ลอมพอก เป็นเครื่องประดับศีรษะขุนนางชั้นสูง มีลักษณะคล้ายมงกุฎยอดแหลม ทำด้วยผ้าขาว มีการประดับด้วยดอกไม้ไหวสวยงามตามตำแหน่งของขุนนางผู้สวม

จวงจันทน์ เป็นน้ำมันหอมที่กลั่นจากไม้จันทน์

อภิธานศัพท์ของสมัยอยุธยา

แขกมัวร์ หมายถึงชนชาติอาหรับที่นับถือศาสนาอิสลาม อาศัยอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปแอฟริกา เคยรุกรานเข้าไปในสเปน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๘

อาร์บาเนียน อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเอเชีย ระหว่างรัสเซีย ตุรกี และอิหร่าน เดิมเป็นรัฐหนึ่งอยู่ในสหภาพโซเวียตรัสเซีย

สุรัต ชื่อเมืองในประเทศอินเดีย

เบงกอล ชื่ออ่าวของประเทศอินเดีย ชื่อรัฐทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย

มัทราส ชื่อเมืองในประเทศอินเดีย

เมกกะ ชื่อเมืองในประเทศซาอุดิอาระเบีย เป็นเมืองสำคัญในศาสนาอิสลาม

ผ้าเยียรบับ คือ ผ้าที่ทอยกด้วยเส้นไหมทอง หรือเส้นไหมเงิน ซึ่งจะใช้ทองคำแท้หรือเงินแท้ หรือเงินแท้กะไหล่ทอง นำมาแผ่เป็นแผ่นบางเรียบแล้วพันหุ้ม *(ช่างโบราณเรียกกรรมวิธีการพันหุ้มนี้ว่า **"ตะบิด"**)* กับเส้นไหมจนได้เป็นเส้นไหมทองหรือเส้นไหมเงิน ซึ่งใช้เป็นเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ที่ยกสูงขึ้นกว่าพื้นผ้า ซึ่งจะเห็นลวดลายที่เกิดจากการทอยกด้วยเส้นไหมเงินหรือเส้นไหมทองเหล่านี้มากกว่าเห็นพื้นผ้าไหม เราจัดว่าเป็นผ้ายกชั้นดีอันดับ ๑ ผ้าเยียรบับนี้มีทั้งผ้าเยียรบับแท้ และผ้าเยียรบับเทียม ซึ่งทำจากเส้นไหมสังเคราะห์แทนเส้นไหมทองคำหรือเส้นไหมเงิน

ผ้าเยียรบับนี้เป็นผ้าที่ราชสำนักสยามครั้งกรุงศรีอยุธยาจนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำเข้ามาจากอินเดีย และเปอร์เซีย สำหรับใช้ในกิจการต่างๆ ของทางราชสำนัก เช่น นำมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องใช้ต่างๆ เช่น สุจหนี่ *(ผ้าปูรองหรือผ้าปูลาด)* ล่วมยา *(ห่อใส่ยา)* หุ้มพานหมาก ทำฝักหวี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังนำมาตัดเย็บเป็นย่าม และตาลปัตร พัดยศ พัดรอง ถวายโดยพระราชกุศลเป็นพุทธบูชา ด้วยเช่นกัน

ผ้าเข้มขาบ

คือ ผ้าที่ทอยกด้วยเส้นไหมทอง หรือเส้นไหมเงิน ซึ่งจะใช้ทองคำแท้หรือเงินแท้ หรือเงินแท้กะไหล่ทอง นำมาแผ่เป็นแผ่นบางเรียบแล้วพันหุ้ม *(ช่างโบราณเรียกกรรมวิธีการพันหุ้มนี้ว่า **"ตะบิด"**)* กับเส้นไหมจนได้เป็นเส้นไหมทองหรือเส้นไหมเงิน ซึ่งใช้เป็นเส้นพุ่งพิเศษ เพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ที่ยกสูงขึ้นกว่าพื้นผ้า เช่นเดียวกับผ้าเยียรบับ แต่ลวดลายที่ปรากฏจะทอเป็นริ้วยาวสลับกับพื้นผ้าไหม ภายในริ้วอาจมีการทอยกด้วยไหมชนิดต่างๆ เช่น ไหมสี ไหมเงิน หรือไหมทอง ให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ เป็นจังหวะเท่าๆ กัน เช่น ลายก้านต่อดอก ลายมะลิเลื้อย เป็นต้น ผ้าเข้มขาบนี้จะทอเห็นเส้นไหมทองหรือเส้นไหมเงินในปริมาณที่ใกล้เคียงหรือเท่ากับพื้นผ้าไหม เราจัดเป็นผ้ายกชั้นดีรองลงมาจากผ้าเยียรบับ

ผ้าเข้มขาบนี้เป็นผ้าที่ราชสำนักสยามครั้งกรุงศรีอยุธยาจนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำเข้ามาจากอินเดีย และเปอร์เซีย สำหรับใช้ในกิจการต่างๆ ของทางราชสำนัก เช่นเดียวกับผ้าเยียรบับ

ผ้าอัตลัด

คือ ผ้าที่ทอยกด้วยเส้นไหมทอง หรือเส้นไหมเงิน ซึ่งจะใช้ทองคำแท้หรือเงินแท้ หรือเงินแท้กะไหล่ทอง นำมาแผ่เป็นแผ่นบางเรียบแล้วพันหุ้ม *(ช่างโบราณเรียกกรรมวิธีการพันหุ้มนี้ว่า **"ตะบิด"**)* กับเส้นไหมจนได้เป็นเส้นไหมทองหรือเส้นไหมเงิน ซึ่งใช้เป็นเส้นพุ่งพิเศษ เพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ที่ยกสูงขึ้นกว่าพื้นผ้า เช่นเดียวกับผ้าเยียรบับและผ้าเข้มขาบ แต่ผ้าอัตลัดเป็นผ้าที่ทอยกลวดลายเป็นดอก ลอยห่างๆ กันเป็นจังหวะ ผ้าชนิดนี้จะทอโดยใช้ปริมาณของผ้าไหมมากกว่าเส้นไหมทองหรือเส้นไหมเงินที่ทอยกลวดลายเป็นดอก จัดเป็นผ้าชั้นดีอันดับรองลงมาจากผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัดมีลวดลายต่างๆ มากมาย เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งปรากฏทั้งในรูปแบบของช่อดอกไม้ ลายดอกเดี่ยว และลายผลไม้ เช่น ลายผลมังคุด ลายผลส้ม และลายคล้ายผลมะม่วงหรือเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น ในประเทศอินเดียได้ให้ความหมายที่พิเศษกับลายที่คล้ายผลมะม่วงหรือเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ นี้ว่า **"Tree of Life"** อันอาจมีนัยความหมายถึง **"ต้นไม้แห่งความอุดมสมบูรณ์"** ดุจเดียวกันกับหม้อ

บูรณะคฏะ อันเป็นหม้อน้ำที่อุดมไปด้วยพฤกษาและบุปผานานาพันธุ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ของอินเดียเช่นเดียวกัน เราสามารถแบ่งผ้าอัตลัดออกเป็นประเภทต่างๆ ตามลวดลายของผ้าได้ ดังนี้

- ผ้าอัตลัดดอกใหญ่
- ผ้าอัตลัดดอกกลาง
- ผ้าอัตลัดดอกเล็ก
- ผ้าอัตลัดก้านแย่ง

เป็นต้น

ผ้าอัตลัดนี้เป็นผ้าที่ราชสำนักสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา จนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำเข้ามาจากอินเดีย และเปอร์เซีย สำหรับใช้ในกิจการต่างๆ ของทางราชสำนัก เช่นเดียวกับผ้าเยียรบับและผ้าเข้มขาบ

ผ้าตาด

เป็นผ้าที่มีกรรมวิธีการทอเช่นเดียวกันกับผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ และผ้าอัตลัด คือกรรมวิธีการทอยก ซึ่งใช้เส้นพุ่งพิเศษเช่นเดียวกัน แต่เส้นพุ่งพิเศษที่ใช้ในการทอผ้าตาดนั้นมิได้ใช้เส้นไหมเงินหรือเส้นไหมทองคำในการทอยกเป็นดอกหรือลวดลายเช่นเดียวกับผ้ายกทั้ง ๓ ชนิดดังกล่าว แต่จะใช้เส้นทองแล่งหรือเส้นเงินแล่งในการทอยก เส้นทองแล่งหรือเส้นเงินแล่งนี้ คือการนำโลหะ เช่น ทองคำ หรือเงินนำมาชัดเลียดผ่านลวด รีดให้เป็นเส้นบางเรียบ แล้วนำมาซอยออกเป็นเส้นเล็กๆ คล้ายเส้นตอกที่ใช้สำหรับสานเครื่องจักสาน แต่มีขนาดเล็กกว่ามาก แล้วนำเส้นแล่งที่ได้นี้มาทอเป็นเส้นพุ่งพิเศษ เราสามารถจัดแบ่งผ้าตาดออกเป็นประเภทต่างๆ ตามลักษณะรูปแบบของลวดลาย กรรมวิธีในการทอ และวัตถุดิบที่ใช้ได้ดังนี้ คือ

- ผ้าตาดเงิน ทำจากแล่งเงิน
- ผ้าตาดทอง ทำจากแล่งทองคำ หรือแล่งเงินกะไหล่ทองคำ
- ผ้าตาดตาตั๊กแตน ทอยกเป็นดอกสี่เหลี่ยมเล็กๆ
- ผ้าตาดคดกริช ทอเป็นลายหยักคล้ายลูกคลื่นหรือลายคดกริช
- ผ้าตาดระกำไหม คือ ผ้าตาดที่ทอแซมด้วยเส้นไหมสี

- ผ้าตาดปีกแมลงทับ คือ ผ้าตาดที่ปักด้วยปีกแมลงทับเพื่อตกแต่งลวดลาย
- ผ้าตาดขาว คือ ผ้าตาดที่ใช้เส้นไหมสีขาวทอยกด้วยแล่งเงิน
- ผ้าตาดเยอรมัน คือ ผ้าตาดที่ใช้แล่งทองแดงนำมากะไหล่เงิน เมื่อนำมาใช้เป็นเวลานานจะเกิดรอยดำ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้าตาดทองแดง

ผ้าตาดนี้เป็นผ้าที่พระมเหสีและพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในครั้งกรุงศรีอยุธยา จนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมใช้สำหรับเป็นผ้าทรงสะพักห่มทับลงบนผ้าทรงสะพักแพร *(ผ้าสไบแพร)* อีกชั้นหนึ่ง บางผืนจะมีการตกแต่งโดยการปักด้วยแล่ง ดิ้น เลื่อม หรือไหมสีต่างๆ ตลอดจนปีกแมลงทับให้มีความอลังการ วิจิตร งดงามอีกด้วย จะนิยมห่มผ้าทรงสะพักตาดนี้คู่กันกับการนุ่ง **"ผ้ายก"** ซึ่งก็คือผ้าเยียรบับที่ทอเป็นชิ่นมีเชิงหรือตีนผ้า และชุดกรวยเชิงหรือสังเวียนผ้า จนมีคำที่เรียกติดปากกันมาแต่โบราณว่า ***"นุ่งยก ห่มตาด"*** สำหรับการนุ่งห่มเต็มยศในงานพระราชพิธีสำคัญต่างๆ ของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน และนอกจากนี้ ผ้าตาดยังใช้สำหรับกิจการอื่นๆ ในราชสำนัก เช่นเดียวกันกับผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มขาบ และผ้าอัตลัด ด้วยเช่นกัน

ผ้าตามะกล่ำ สันนิษฐานว่าเป็นผ้าฝ้ายชนิดหนึ่งสำหรับใช้นุ่งในชีวิตประจำวันทั่วไปในสมัยโบราณ เป็นผ้าพิมพ์ที่พิมพ์เป็นลวดลายดอกดวงเล็กๆ ถี่ๆ สีออกดำและแดงคล้ายลายของเมล็ดมะกล่ำตาหนู

ผ้าตาบัวปอก สันนิษฐานว่าเป็นผ้าฝ้ายชนิดหนึ่งสำหรับใช้นุ่งในชีวิตประจำวันทั่วไปในสมัยโบราณ เป็นผ้าพิมพ์ที่พิมพ์เป็นลวดลาย ดอกดวงที่มีขนาดใหญ่กว่าผ้าตามะกล่ำ คือมีขนาดประมาณเมล็ดของฝักบัว

ผ้าลายอย่างและผ้าลายนอกอย่าง มีลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน คือ ผ้าลายอย่างนั้นเป็นผ้าชั้นสูงที่ทางราชสำนักสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา จนกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำเข้ามาจากประเทศอินเดีย สำหรับใช้ในกิจการต่างๆ ของทางราชสำนัก ช่างชาวอินเดียจะนิยมใช้ผ้าฝ้ายสีขาว เนื้อแน่น

คุณภาพดี มักทอด้วยเครื่องจักรและนิยมสั่งมาจากเมืองแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในเรื่องคุณภาพของผ้าทอแห่งหนึ่งของโลก และยังมีทั้งที่เป็นผ้าฝ้ายคุณภาพดีที่ทอด้วยมือในประเทศอินเดียเอง ลวดลายที่เขียนหรือพิมพ์ลงไปบนผืนผ้า จะเป็นลวดลายที่ออกแบบและส่งไปจากสยาม เป็นลวดลายอย่างไทยที่มีความละเอียดงดงามอย่างแท้จริง ช่างอินเดียจะคัดลอกลาย ลงบนผืนผ้าด้วยความประณีตละเอียดอ่อน ขั้นตอนการย้อม การเขียนลายหรือการพิมพ์สีเป็นไปอย่างพิถีพิถัน ความงดงามของลวดลายและสีสันสามารถเปรียบเทียบได้กับเครื่องถ้วยเบญจรงค์ชั้นดีที่ชาวสยามสั่งทำขึ้นจากประเทศจีน

ลวดลายของผ้าลายอย่างที่ออกแบบส่งไปยังอินเดียโดยช่างออกแบบชาวสยามนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะได้มีการตกลงกันระหว่างฝ่ายราชสำนักสยามกับฝ่ายช่างอินเดียคือ ผู้ผลิต เพราะผ้าลายอย่างคุณภาพสูงเช่นนี้ จะไม่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด แต่เมื่อทอเป็นผืนผ้าสำเร็จเรียบร้อยแล้วจะส่งกลับคืนมาสู่ราชสำนักสยามเป็นผ้าของหลวง สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้สอยและพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตามพระราชอัธยาศัย หรือในบางครั้งบางสมัยก็ยังใช้เป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่นซึ่งนิยมผ้าลายอย่างของสยามที่มีลวดลายอย่างไทยอันกอปรไปด้วยความวิจิตร อลังการ ยากที่ชนชาติใดจะลอกเลียนแบบได้ ดังจะพบได้ในพิธีชงชาของชาวญี่ปุ่นซึ่งใช้ผ้าลายอย่างของสยามเป็นส่วนหนึ่งของพิธีที่สำคัญและสงบงามนี้

ผ้าลายอย่างอีกประเภทหนึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะตามลักษณะของการผลิต คือ ผ้าเขียนทอง หรือพระภูษาลายเขียนทองเป็นพระภูษาทรงของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นการนำเอาผ้าลายอย่างมาเขียนด้วยผงทองคำ หรือแผ่นทองคำเปลวบนยางมะเดื่อตัดเส้นเป็นลวดลายสีทองอร่ามสุกปลั่งทั้งผืน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสง่างาม สูงส่ง หรูหราอลังการของสถาบันกษัตริย์อันเปรียบประดุจเทพเจ้าหรือสมมติเทพ ด้วยเหตุนี้ผ้าเขียนทองจึงถูกรับเลือกให้เป็นพระภูษาทรงขององค์พระมหากษัตริย์ในวโรกาสสำคัญและใช้เป็นผ้าทรงของพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งดำรงพระ-อิสริยยศลำดับชั้นพระองค์เจ้าโดยกำเนิดขึ้นไปเท่านั้น

จัดเป็นของต้องห้ามสำหรับบุคคลในลำดับชั้นที่ต่ำกว่าพระองค์เจ้า

สำหรับผ้าลายนอกอย่างนั้น มักใช้ผ้าฝ้ายที่มีคุณภาพรองลงมา มักเป็นผ้าฝ้ายที่ทอมือในประเทศอินเดียเอง เส้นด้ายฝ้ายที่นำมาทอค่อนข้างหยาบใหญ่ เนื้อผ้าที่ทอออกมาแล้วจะมีความกระด้างกว่าเล็กน้อย การคัดลอกลายลงบนผืนผ้าส่วนใหญ่จะไม่ใช้วิธีเขียน เพราะเสียเวลามาก ดังนั้น จึงพบว่าจะเป็นการพิมพ์ลวดลายเสียเกือบทั้งหมด ความพิถีพิถันในการพิมพ์ก็ด้อยกว่า ดังจะเห็นได้จากลวดลายดอกดวงต่างๆ จะเหลื่อมทับซ้อนกันบ้าง ลวดลายสีสันขาดหายไปเป็นบางช่วงบ้าง

เอกลักษณ์ที่สำคัญของผ้าลายนอกอย่างที่สามารถสังเกตและกล่าวถึงได้อย่างชัดเจน คือ ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะไม่มีเฉพาะลวดลายจากสยามเท่านั้น หากแต่จะมีลวดลายของอินเดียเองเข้ามาปะปนในส่วนต่างๆ ของผืนผ้าด้วย ทั้งนี้เพราะ ผ้าลายอย่างที่เป็นของราชสำนักนั้นมีปริมาณการสั่งผลิตจำกัดและพ่อค้าชาวอินเดียผู้ผลิตก็ไม่สามารถจำหน่ายให้กับผู้อื่นได้ตามสัญญาที่ตกลงไว้กับฝ่ายสยามแล้ว ดังนั้น ปริมาณของผ้าลายอย่างจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการในสยาม แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะใช้พระราชทานกับพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ แต่ก็ไม่ได้พระราชทานมากมายเป็นกอบเป็นกำเพียงพอต่อการใช้สอยตลอดปี อาจพระราชทานเพียง ๑ - ๓ ผืนต่อคนเท่านั้น ดังนั้น ความต้องการของผ้าลายอย่างจึงมีสูง พ่อค้าชาวอินเดียคงจะได้เล็งเห็นปัญหาข้อนี้ จึงได้ผลิตผ้าที่เลียนแบบผ้าลายอย่าง แต่ก็ไม่กล้าเลียนแบบทั้งผืน เพราะติดขัดที่สัญญาผูกพันมีอยู่ จึงได้นำลวดลายของอินเดียเข้ามาผสมปนเปให้ผิดแผกแตกต่างไปจากในสัญญา และส่งเข้ามาจำหน่ายในท้องตลาดของสยาม เรียกชื่อว่า ผ้าลายนอกอย่าง บุคคลทั่วไปที่มีฐานะอาจหาซื้อมาใช้ได้โดยไม่ผิดกฎหมาย แม้แต่เจ้านายและเสนาบดีเองก็ยังทรงเลือกซื้อมาใช้เป็นผ้านุ่งประจำวัน ดังตัวอย่างผ้าลายนอกอย่างที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ก็มีผ้าลายนอกอย่างของสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งใช้เป็นพระภูษาทรงรวมอยู่ด้วย

อภิธานศัพท์ของสมัยรัตนโกสินทร์

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องแสดงพระบรมราชอิสริยยศสำหรับความเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ประกอบด้วยราชูปโภค ๕ อย่าง เรียกว่า เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ พระมหาราชครูทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มี ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ประกอบด้วย

๑. พระมหาเศวตฉัตร ๒. พระมหาพิชัยมงกุฎ
๓. พระแสงขรรค์ชัยศรี ๔. พัดวาลวิชนีและพระแส้จามรี
๕. ฉลองพระบาทเชิงงอน

แบบที่ ๒ ประกอบด้วย

๑. พระมหาพิชัยมงกุฎ ๒. พระแสงขรรค์ชัยศรี
๓. ธารพระกรชัยพฤกษ์ ๔. พัดวาลวิชนีและพระแส้จามรี
๕. ฉลองพระบาทเชิงงอน

เสื้อกุฏไต หรือ กุตไต มาจาก KHURTI ภาษาฮินดูสตานี แปลว่า เสื้อกั๊กทหาร หรือมาจาก KURTI ภาษาเปอร์เซีย หมายถึง เสื้อกั๊ก

เสื้อเสนากุฎ เป็นเครื่องแบบทหารสมัยโบราณ เสื้อตีพิมพ์สีสลับเป็นลาย มีสีแดงเหมือนน้ำหมากมากกว่าสีอื่น ที่อกเป็นลายสิงห์ขบตามตัวเป็นลายต่างๆ กัน มีเกล็ดเกราะ ลายดอกไม้ ลายกระหนก ใช้สำหรับแต่งเข้ากระบวนแห่ของหลวง

ภควจั่น เครื่องปิดอวัยวะเพศสำหรับเด็กหญิงที่มีศักดิ์สูง ทำด้วยโลหะรูปร่างคล้ายใบโพธิ์ จำหลักลวดลายร้อยสายสร้อยคาดเอว เช่นเดียวกับจับปิ้ง (ภค (บาลี) : นิมิตสตรี, ของลับ)

จั่น เครื่องประดับคอชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายทับทรวงแต่ขนาดย่อมกว่าตาบ และทับทรวงโตกว่าจี้ ใช้ห้อยกับสายสร้อยคอ

ถมยาราชาวดี การลงยาสีตกแต่งเครื่องรูปพรรณต่างๆ เดิมทีเดียวการลงยาทำได้เฉพาะสีแดง และสีเขียว ต่อมาทำได้อีก ๒ สี คือ ขาวกับฟ้า สมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดพลอยสีขี้นกการเวก หรือสีฟ้าเป็นพิเศษ จึงนิยมลงยาสีฟ้าในรัชกาลนี้มาก การลงยาสีเรียกว่า “ราชาวดี” ซึ่งมีภาษาเปอร์เซีย “Lazuwerdi”

เสื้อปัศตู เสื้อตัดเย็บด้วยผ้าขนสัตว์เนื้อฟู หรือสักหลาด (Soarlet)

ประคำ ทำด้วยแก้ว หิน และยางไม้ ลักษณะเป็นลูกกลมร้อยเป็นพวง สำหรับเป็นเครื่องหมายการนับในเวลาบริกรรมภาวนา หรือใช้เป็นเครื่องรางของขลัง ต่อมาทำด้วยแก้ว เงิน ทอง จึงใช้เป็นเครื่องประดับด้วย

ตะกรุด เครื่องรางชนิดหนึ่งทำด้วยโลหะหรือใบลาน ลงคาถาอาคมแล้วม้วนเป็นรูปกลมยาวและกลวง

พิสมร ใบลานพับสอดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมเล็กๆ แบน ร้อยสายสิญจน์ทำเป็นพวง พวงละ ๔ - ๕ อัน ใช้คล้องคอเป็นเครื่องรางของขลัง

ปรอท โลหะชนิดหนึ่งทำให้แข็งตัว ใช้เป็นเครื่องราง และมักเชื่อว่าอมไว้ใต้ลิ้นจะช่วยให้เดินทนและไม่เหนื่อย

ว่าน พืชลงหัวชนิดหนึ่งมีหลายพันธุ์ เช่น ว่านเสน่ห์จันทร์แดง ใช้ทำเครื่องราง พระเครื่อง หรือเคี้ยวเพื่อให้ร่างกายคงกระพัน

ลูกสะกด เครื่องรางชนิดหนึ่ง ทำด้วยโลหะ เขาสัตว์ งาช้าง เป็นต้น ลักษณะกลมรี เจาะรูทะลุเพื่อร้อยเชือก ใช้คาดเอวสำหรับผู้ชาย

แหวนพิรอด เครื่องรางชนิดหนึ่งใช้ผ้ายันต์ด้ายดิบ และกระดาษสาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำถักขึ้นเป็นวงแหวน มีทั้งขนาดสวมนิ้วและสวมต้นแขน ลงรักให้แข็งและคงทน

บรรณานุกรมของสมัยสุโขทัย

คำจารึกและอ่านศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ (วัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พ.ศ. ๒๕๒๓. นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม, ๒๕๒๖).

ชิน อยู่ดี. **บ้านดอนตาเพชร.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๙.

_____. **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. **"ผ้าโบราณ".** นิตยสารศิลปากร, (กันยายน-พฤศจิกายน, ๒๕๒๔).

_____. **"ลูกปัดโบราณ".** นิตยสารศิลปากร, (กันยายน-พฤศจิกายน, ๒๕๒๗).

_____. **เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

_____. **ถนิมพิมพาภรณ์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ความทรงจำ.** กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๒๖.

นลินี เหมนิธิ. **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔.

นิคม มูสิกะคามะ. **ร่องรอยอารยธรรมบนผืนแผ่นดินไทย.** เล่ม ๑, ๒ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๑๕.

ศิลปากร, กรม. **ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง** พระราชนิพนธ์พระมหาโรรม-ราชาที่ ๑ พญาลิไท ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. จัดพิมพ์เนื่องในการประชุมสัมมนาเรื่องไตรภูมิพระร่วง ในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย ๑๙-๒๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิคุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย ๘ เมษายน ๒๕๑๕. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา พระสุเมรุ, ๒๕๑๕.

ศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์. **"การขุดค้นที่จันเสน พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒".** นิตยสารศิลปากร, ปีที่ ๑๔ เล่มที่ ๑ (พฤษภาคม, ๒๕๑๓).

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า. **"เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย".** เอกสารการวิจัย ฉบับที่ ๑ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๐๙.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. **จารึกในประเทศไทย เล่มที่ ๑, ๒, ๓, ๔.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๒๙.

Aung Thaw. **Report on the Excavation at Beik Thano.** Rangoon : Ministry of Union Culture, 1968.

Birdwood, G.C.M. "Jewelry". **The Arts of India.** Rupai & Co., 1986.

Dikshit, Moreshwar Gangadher. **Etched Beads in India.** Deccan College Poona, 1949.

Paranavitana, **P. Art & Arthitecture of Ceylon.** Ceyon : The Arts Council of Ceylon, 1954.

Toru-Ono. **Pagan : Mural Painting of The Buddhist Temple in Burma.** Japan : Rodansha, 1978.

บรรณานุกรมของสมัยอยุธยา

"กฎมณเฑียรบาล" กฎหมายตราสามดวง. เล่ม ๑. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๕ การศาสนา, กรม. **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ของบาดหลวงตาชาร์ด.** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๗.

ขจร สุขพานิช (แปล). **จดหมายเหตุของโยส เซาเต็น.** ประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๖. พระนคร : ชุมนุมช่าง, ๒๕๐๔.

_____. **จดหมายเหตุของโยส เซาเต็น.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๓.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จ. **พระราชพิธี ๑๒ เดือน.** พระนคร : แพร่พิทยา. ๒๕๑๔.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **สองนคร.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สามพระยา, ๒๕๒๔.

ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์. **การศึกษาบทความและความสำคัญของผ้าเข้มขาบ ผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัด และผ้าตาดที่ใช้ในราชสำนักแห่งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์บัณฑิต (โบราณคดี) ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๓๙.

_____. **ผ้าอินเดีย อาภรณ์แห่งอาณาจักรสยาม สมัยกรุงศรีอยุธยา.** นิตยสารศิลปากร. กรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๑ ม.ค. - ก.พ. ๒๕๔๒.

_____. **"ผ้าลายอย่าง" ความอลังการแห่งจิตรกรรมบนผืนผ้า.** นิตยสารศิลปากร. กรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๓ พ.ค. - มิ.ย. ๒๕๔๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ.** เล่ม ๕ พิมพ์ครั้งแรก. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖.

_____. (คัดลอก). **ตำราทรงเครื่องต้น.** เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หมายเลข ร. ๗ บ. ๑๑, ๑/๙.

ตรี อมาตยกุล. **ศิลปสมัยอยุธยา.** พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๐. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐).

น. ณ ปากน้ำ. **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา.** พระนคร : ศึกษิตสยาม, ๒๕๑๐.

นราธิปประพันธ์พงศ์. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ **จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม ๑, ๒.** พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๕.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. **ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค ๑.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี : ๒๕๑๐.

นันทา สุตกุล (แปล). **เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา.** ศิลปากร, กรม. พระนคร, ๒๕๑๔.

เผ่าทอง ทองเจือ. **ผ้าลายอย่าง และผ้าลายนอกอย่าง ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์.** ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงไสววงศ์ ทองเจือ ท.จ. วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๓๘.

พงษ์แก้ว ณ ลำพูน, เจ้า. **เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๑๕ – ๒๑๖๓ และ ๒๑๖๓ – ๒๑๘๕.** พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๓.

พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์ (แปล). **จดหมายเหตุการเดินทางของโตเบ ปิเรส A. Cortessao, The Suma Oriental of Teme Pires, Vol. I.**

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. **บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗.** เล่มที่ ๑ : คุรุสภา.

ฟรังซัวร์ อังรี ตุรแปง. **ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม.** กรุงเทพฯ : บริษัทเอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด, ๒๕๓๙.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น ค.ศ. ๑๓๔๙ – ประมาณ ค.ศ. ๒๔๓๑ การวิเคราะห์เอกสารสมัยอยุธยา (๒).** เอกสารถ่ายสำเนา.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. **กรุงศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, ๒๕๒๗.

ศิลปากร, กรม. **ถนิมพิมพาภรณ์.** กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, ๒๕๓๕.

_____. **นานาสาระประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างประเทศ.** กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. ๒๕๓๙.

_____. **ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ** เล่มจบ. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

_____. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา.** เล่ม ๑, ๒, ๓. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๑.

_____. **กฎหมายตราสามดวง.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา, ๒๕๒๑.

_____. **ประเทศไทยในตำนานจีน.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒.

_____. **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๗.

_____. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๒.

_____. **รวมเรื่องกรุงเก่าของพระยาโบราณราชธานินทร์.** กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๑ (อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นางสาวเพ็ญ เดชะคุปต์ เป็นกรณีพิเศษ)

ศิลปากร กรม. **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปและภูมิสถานอยุธยา กรุงศรีอยุธยาและจังหวัดพิจิตร.** พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๔ (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนางแดง แขวัฒนะ)

_____. **เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ : บริษัทเอดิสันเพรส โพรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๑.

สมภพ จันทรประภา. **อยุธยาอาภรณ์.** งานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

สมศรี เอี่ยมธรรม (แปล). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับตุรแปง.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๒.

สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). **ประวัติธรรมชาติและการเมืองแห่งราช-อาณาจักรสยาม โดย นิโกลาส์ แชร์แวส์.** พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖.

_____. **จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์.** พระนคร : ก้าวหน้า. ๒๕๑๕.

_____. **เล่าเรื่องกรุงสยาม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๒๐.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ศิลปในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

อรพิมพ์ (นามแฝง). **จดหมายเหตุระหว่างราชทูตลังกาและสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ, ๒๔๗๓.

อัมพร สายสุวรรณ (แปล). **ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์** แกมเฟอร์ : โรงพิมพ์เจริญสิน, ๒๕๐๘.

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพฯ : เจริญธรรม : ๒๕๑๕.

_____. **ตำนานกรุงเก่าประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๓.** พระนคร : นิยมอักษร, ๒๕๑๕.

_____. **พระราชพงศาวดารคำให้การชาวกรุงเก่า.** พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๐.

_____. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง.** ฉบับต้นแบบ. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมธนาคารไทยพาณิชย์ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ ๔๐ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๕๓๘.

John Guy, **Woven Cargoes : Indian Textiles in the cast,** Thames and hudson, Singapore : 1998.

John Irwin and Magaret Hall, **Indian Painted and printed Fabrics,** Vakil and Sons Private limited, India : 1971.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ความทรงจำ.** (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงการุณย์นราทร (การุณย์ การุณย์นราทร) ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖).

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. **ปริทรรศน์วัฒนธรรม ผ้าไทและจักสานงานศิลป์ไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

ลาวัณย์ โชตามระ. **เมืองไทยสมัยก่อน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟฟิคอาร์ต, ๒๕๒๒.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ผ้าไทย.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๓. (หนังสือชุด ความรู้ไทยขององค์การค้าของคุรุสภา ลำดับที่ ๑๐๒๖).

ศิลปากร, กรม. **ถนิมพิมพาภรณ์.** กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, ๒๕๓๕. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕).

_____. **เรื่องกฎหมายตราสามดวง.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา (แผนกการพิมพ์), ๒๕๒๑.

_____. **วิวัฒนาการการแต่งกายสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕. (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕).

_____. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๓ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม กรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๒๕. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕).

เอนก นาวิกมูล. **การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๕. (หนังสือชุดกรุงเทพฯ สองศตวรรษ).

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ ๕/๒๕๔๑
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

เนื่องในศุภวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเจริญพระชนม-พรรษาครบ ๖ รอบ พระนักษัตร (๗๒ พรรษา) ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ นับเป็นมหามงคลอันพิเศษอีกวาระหนึ่ง สมควรที่รัฐบาลจะได้จัดงานเฉลิมฉลองให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี ทั้งยังสมควรจะได้ดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เป็นการสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติของปวงประชาทั่วทั้งประเทศ เพื่อถวายเป็นราชสักการะและเร่งรัดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริบางโครงการที่ได้ดำเนินการอยู่แล้วให้แล้วเสร็จทันการเฉลิมฉลองในวโรกาสดังกล่าว

โดยที่ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีตามประกาศลงวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ และแต่งตั้งรัฐมนตรีตามประกาศลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ มีผลทำให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๗/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๐ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๑๑๗/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๐ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๔๔/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๔๐ สิ้นสุดลง

ดังนั้น เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงให้แต่งตั้ง คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบ
คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. ประธานองคมนตรี	กรรมการที่ปรึกษา
๒. ประธานสภาผู้แทนราษฎร	กรรมการที่ปรึกษา
๓. ประธานศาลฎีกา	กรรมการที่ปรึกษา
๔. ประธานวุฒิสภา	กรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการ

๑. นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
๒. รองนายกรัฐมนตรีทุกท่าน	รองประธานกรรมการ
๓. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์)	กรรมการ
๔. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๕. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๖. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๗. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
๘. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๙. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑๐. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑๑. ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
๑๒. ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
๑๓. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๑๔. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
๑๕. ปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม	กรรมการ
๑๖. ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
๑๗. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๑๘. ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
๑๙. ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
๒๐. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการ
๒๑. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๒๒. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๒๓. เลขาธิการคณะองคมนตรี	กรรมการ
๒๔. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๒๕. เลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ
๒๖. เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	กรรมการ
๒๗. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	กรรมการ
๒๘. เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	กรรมการ
๒๙. สมุหราชองครักษ์	กรรมการ
๓๐. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด	กรรมการ
๓๑. ผู้บัญชาการทหารบก	กรรมการ
๓๒. ผู้บัญชาการทหารเรือ	กรรมการ
๓๓. ผู้บัญชาการทหารอากาศ	กรรมการ
๓๔. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๓๕. ปลัดกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๓๖. อธิบดีกรมตำรวจ	กรรมการ
๓๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๓๘. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๓๙. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๔๐. เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	กรรมการ
๔๑. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	กรรมการ
๔๒. เจ้ากรมกิจการพลเรือนทหารบก	กรรมการ
๔๓. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	กรรมการ
๔๔. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๔๕. นายลิขิต เทอดสถีรศักดิ์	กรรมการ
๔๖. หม่อมราชวงศ์ทองน้อย ทองใหญ่	กรรมการ
๔๗. คุณหญิงภัทราภา ตัณสถิตย์	กรรมการ
๔๘. นายวุฒิ สุมิตร	กรรมการ
๔๙. นายเศวต ธนประดิษฐ์	กรรมการ
๕๐. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และเลขานุการ
๕๑. รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (ตามที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมาย)	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๒. ผู้อำนวยการสำนักอาลักษณ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๓. ผู้อำนวยการกองพิธีการ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

ต่อหน้า...๔๐๙

๕๔. นางวันเพ็ญ แกล้วทนงค์	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๕. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและ ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๖. ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๗. นางสาวเพลินพิศ กำราญ พนักงานพิเศษ สำนักพระราชวัง	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๕๘. หัวหน้ากลุ่มงานกิจการพิเศษ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจหน้าที่

๑. กำหนดนโยบายและแนวทางการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี

๒. พิจารณาและให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการและกิจกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

๓. แต่งตั้ง เพิ่มเติม หรือเปลี่ยนแปลงกรรมการที่ปรึกษาและกรรมการในคณะกรรมการอำนวยการฯ ได้ตามที่เห็นสมควร

๔. แต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามที่เห็นสมควร

๕. ดำเนินการอื่นๆ เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๑

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒
ที่ ๓/๒๕๔๑
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๕/๒๕๔๑ ลงวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๑ แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ และให้คณะกรรมการอำนวยการฯ มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามที่เห็นสมควร นั้น

เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบ

๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	ประธานกรรมการ
๒. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
๓. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	รองประธานกรรมการ
๔. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๕. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๖. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๗. ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี (ตามที่ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีมอบหมาย)	กรรมการ
๘. อธิบดีกรมการปกครอง	กรรมการ
๙. อธิบดีกรมวิชาการ	กรรมการ
๑๐. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๑๑. เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	กรรมการ

ตำสั่น...๔๑๑

๑๒. เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	กรรมการ
๑๓. เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	กรรมการ
๑๔. กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการ ฝ่ายพิธี	กรรมการ
๑๕. กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการ ฝ่ายโครงการและกิจกรรม	กรรมการ
๑๖. กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการ ฝ่ายติดตามและประเมินผล	กรรมการ
๑๘. ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้าง เอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑๙. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ
๒๐. ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ
๒๑. นางสายไหม จบกลศึก	กรรมการ
๒๒. นางวันเพ็ญ แกล้วทนงค์	กรรมการ
๒๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร (ตามที่อธิบดีกรมศิลปากรมอบหมาย)	กรรมการและเลขานุการ
๒๔. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๖. ผู้แทนกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ อุดมเวทยนันท์ เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป ๗ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

อำนาจหน้าที่

๑. จัดพิมพ์หนังสือและจัดทำจดหมายเหตุการเฉลิมฉลองงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

๒. ประมวลผลงานของคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ไว้ในหนังสือที่จัดพิมพ์

๓. ประสานงานกับคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสอดคล้องกัน

๔. เสนอวงเงินงบประมาณการดำเนินงานต่อคณะกรรมการอำนวย-การฯ

๕. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบเป็นระยะๆ

๖. ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ คณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๗. ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๑

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

คำสั่ง...๔๑๓

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล)	ประธานกรรมการ
๒. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์)	รองประธานกรรมการ
๓. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (พลอากาศเอก สมบุญ ระหงษ์)	รองประธานกรรมการ
๔. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๕. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๖. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๗. เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๘. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๙. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๐. เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๑. เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๒. ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๓. ปลัดกระทรวงการคลัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๔. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๕. ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๖. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๗. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๘. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑๙. อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๐. เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๑. เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๒. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๓. ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ

๒๔. กรรมการผู้จัดการใหญ่ ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๕. กรรมการผู้อำนวยการใหญ่ บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) หรือผู้แทน	กรรมการ
๒๖. นายแก้วขวัญ วัชโรทัย	กรรมการ
๒๗. คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร	กรรมการ
๒๘. นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	กรรมการ
๒๙. คุณหญิงเต็มสิริ บุณยสิงห์	กรรมการ
๓๐. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๓๑. นายเธียรชัย ศรีวิจิตร	กรรมการ
๓๒. นายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์	กรรมการ
๓๓. นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
๓๔. นางลดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์	กรรมการ
๓๕. พลเอก วันชัย เรืองตระกูล	กรรมการ
๓๖. พลเอก บุญศักดิ์ กำแหงฤทธิรงค์	กรรมการ
๓๗. นายวิจิตร อาวะกุล	กรรมการ
๓๘. นายสมพร เทพสิทธา	กรรมการ
๓๙. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๔๐. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	กรรมการ
๔๑. คุณหญิงสุชาดา ศรีเพ็ญ	กรรมการ
๔๒. ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	กรรมการ
๔๓. นายเอนก สิทธิประศาสน์	กรรมการ
๔๔. ผู้อำนวยการสำนักงาน เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นางธัชกร เหมะจันทร)	กรรมการและเลขานุการ
๔๕. ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นายถนอม ภูมิศรี)	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๔๖. ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นายเกียรติศักดิ์ ภู่สว่าง)	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๔๗. หัวหน้าฝ่ายเลขานุการและประสานงาน ส่วนวิชาการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย :
วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ประจำชาติ

อนุกรรมการที่ปรึกษา	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงศรีนาถ สุริยะ
	นายเศวต ธนประดิษฐ์
	นายแก้วขวัญ วัชโรทัย
	หม่อมหลวงพีระพงศ์ เกษมศรี
	นายวิษณุ เครืองาม
	ศาสตราจารย์ศักดา ศิริพันธุ์
	นายพินิจ สุวรรณะบุณย์
	พลเอก หม่อมหลวงวิชัย ชยางกูร
ประธานอนุกรรมการ	นางผาณิต นิติทัณฑ์ประภาศ
รองประธาน	นายภิรมย์ สิมะเสถียร
	นายเผ่าทอง ทองเจือ
อนุกรรมการ	เจ้ากรมกำลังพลทหารบก หรือผู้แทน
	เจ้ากรมกำลังพลทหารเรือ หรือผู้แทน
	เจ้ากรมกำลังพลทหารอากาศ หรือผู้แทน
	เจ้ากรมยุทธการทหารบก หรือผู้แทน
	เจ้ากรมยุทธการทหารเรือ หรือผู้แทน
	เจ้ากรมสารบรรณทหารอากาศ หรือผู้แทน
	ผู้บัญชาการสำนักงานกำลังพล
	สำนักงานตำรวจแห่งชาติ หรือผู้แทน
	นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
	นางสายไหม จบกลศึก
	นางธัชกร เหมะจันทร
	นายจตุรงค์ ปัญญาดิลก
	นายนัที เปรมรัศมี
	ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ หรือผู้แทน
	นายสมบัติ พลายน้อย
	นางเดือนฉาย คอมันตร์
	นายนพวัฒน์ สมพื้น
	พันโท สุจิตร ตุลยานนท์

นางสาวสมลักษณ์ วงศ์งามขำ
นางณัฏฐภัทร จันทวิช
นางสาวบุหลง ศรีกนก
นางเบญจมาส แพทอง
นางสาวเพลินพิศ กำราญ
นางสาวพรทวี พึ่งรัศมี
นายชันษา ฤทธิวรรณะ
นางพันธุ์พิงค์ ธรมธัช
นางสาวขนิษฐา วงศ์พานิช
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
นางศันสนีย์ วีระศิลปชัย
หม่อมราชวงศ์รมณียฉัตร แก้วกิริยา
นายเชื้อพร รังควร
นางปานใจ สรัพยารมภ์
นางฉวีวรรณ จันทรัตน์
นางจารุนันท์ อึ้งภากรณ์
นางลำยงค์ บุญยรัตพันธ์
นางบวรพร สุทธิวานิช
นายนิธิวัชร์ จันทร์สังข์
นายดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์

อนุกรรมการและเลขานุการ นางสุรีพร เกียรตินาวิน

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นางสาวรัชนี ฟองศักดิ์
นางสาวกรสิริ จรดล

คณะผู้จัดทำหนังสือ
การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ประจำชาติ เล่ม ๑

ที่ปรึกษา	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงศรีนาถ สุริยะ นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ นางผาณิต นิติทัณฑ์ประภาศ
บรรณาธิการเรื่อง	นายเผ่าทอง ทองเจือ
กองบรรณาธิการ	นายพินิจ สุวรรณะบุณย์ นายนพวัฒน์ สมพื้น นางเดือนฉาย คอมันตร์ นางณัฏฐภัทร จันทวิช หม่อมราชวงศ์รมณียฉัตร แก้วกิริยา นางสาวบุหลง ศรีกนก นางศันสนีย์ วีระศิลปชัย นางสาวฉวีงาม มาเจริญ นางเบญจมาส แพทอง นายดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์ นางสุรีพร เกียรตินาวิน นางสาวรัชนี ฟองศักดิ์ นางสาวกรสิริ จรดล
บรรณาธิการภาพ	นายเผ่าทอง ทองเจือ
ถ่ายภาพ	นายธีระวัฒน์ กิตติชัยณรงค์
ภาพ	กรมศิลปากร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปราจีนบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ บริษัท โอสถสภา (เต็กเฮงหยู) จำกัด สถาบันอัญมณีศาสตร์แห่งเอเชีย นายประทีป เพ็งตะโก

ประสานงาน นางสุรีพร เกียรตินาวิน
นางสาววัชนี ฟองศักดิ์
นางสาวกรสิริ จรดล

จัดทำรูปเล่ม นายธน ภู่อารีย์

ออกแบบปกและกล่อง นายนับวงศ์ ช่วยชูวงศ์
นางสาวอัญชลี มณีโรจน์

สนับสนุนการถ่ายภาพ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล
บริษัท แอมเวย์ (ประเทศไทย) จำกัด

หนังสือ "การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ประจำชาติ เล่ม ๑"

จัดทำโดย คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย : วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๓ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
๖๕/๑๖ ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน
กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐
โทร. ๘๘๒-๑๐๑๐
โทรสาร ๔๓๓-๒๗๔๒, ๔๓๔-๑๓๘๕
E-Mail : info@amarin.co.th
Homepage : http://www.amarin.co.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. คณะอนุกรรมการแต่งกายไทย : วิวัฒนาการและเอกลักษณ์ประจำชาติ.
การแต่งกายไทย : วิวัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน เล่ม ๑.
กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๓. ๔๒๐ หน้า.
๑. การแต่งกาย. ๒. เครื่องแต่งกาย. I. ชื่อเรื่อง.
391.009593
ISBN 974-7772-58-2